

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**ABDÜLMECİD SİVASÎ'NİN ŞERH-İ CEZÂRE-İ MESNEVÎ'Sİ
(METİN-İNCELEME)**

VE

**YÛSUF-I SÎNEÇÂK'IN CEZÂRE-İ MESNEVÎ'SİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ
(KARŞILAŞTIRMA-SADELEŞTİRİLMİŞ ORTAK METİN)**

DOKTORA TEZİ

Seda UYSAL BOZASLAN

KASIM, 2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ABDÜLMECİD SİVASÎ'NİN ŞERH-İ CEZÂİRE-İ MESNEVÎ'Sİ

(METİN-İNCELEME)

VE

YÛSUF-İ SÎNEÇÂK'İN CEZÂİRE-İ MESNEVÎ'SİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ

(KARŞILAŞTIRMA-SADELEŞTİRİLMİŞ ORTAK METİN)

DOKTORA TEZİ

Seda UYSAL BOZASLAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mücahit KAÇAR

KASIM-2016

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Seda UYSAL BOZASLAN

14.11.2016

ÖN SÖZ

Türk edebiyatındaki tercüme ve şerh faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda edebî niteliğinin yanı sıra dinî niteliği de olan Arapça ve Farsça eserlerin şerh edildiği görülmektedir. Bu tür şerhlerden birisi de dinî-tasavvufî ve ahlakî mesneviler arasında yer alan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî-i Ma'nevî'sidir. XVI ve XVII. yüzyılda tercüme ve şerhlerinde artış görülen bu eserin, tamamına yapılan şerhler olduğu gibi eserin belli bir bölümüne, dibacesine veya ilk on sekiz beytine yapılan şerhler de mevcuttur. Bunlar içerisinde nicelik ve nitelik bakımından oldukça mühim bir yere sahip olan intihap şerhleri de bir hayli ilgi görmüştür. Yûsuf-ı Sîne-çâk'in Cezîre-i Mesnevî'si, 5 şarih tarafından şerh edilmiş ve bu şerhlerden hâlihazırda sadece Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si neşredilmemiştir.

Bu çalışmada Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si konu edinilmiştir. Böylece çalışmamızın henüz gün yüzüne çıkarılmamış pek çok eseri bulunan bu şahsiyetin hem kendisi hem de eserleriyle ilgili yapılacak olan yeni çalışmalara referans olması temenni edilmektedir.

Bu çalışmada *Cezîre-i Mesnevî*'nin İlmî Dede, Abdülmecid Sivasî, Abdullah Bosnavî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Galib tarafından yapılan Türkçe şerhlerini bir araya getirerek karşılaştırmalı bir şekilde günümüz Türkçesiyle yazılan bir Şerh-i Cezîre-i Mesnevî metninin oluşturulması ve bu şerhler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaç edinilmiştir. Böylece önemli Mevlevî şârihlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si, Arap harfli metninden günümüz alfabesine transkribe edilmek suretiyle Türk Edebiyatı'na kazandırılmış olacaktır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdülmecid Sivasî'nin eserleri ve hayatı hakkında bilgiler verilmiş, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin nüshaları tanıtılmış ve eserin muhteva, dil ve üslup özelliklerine dair tespitler aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin

tarafımızca transkribe edilen metni verilmiştir. Üçüncü bölümde ise bahsi geçen beş şarihin Cezîre-i Mesnevî şerhleri çeşitli yönlerden karşılaştırılmıştır.

Tanıdığım andan bu güne kadar her anlamda desteğini gördüğüm değerli hocam, rehberim Doç. Dr. Mücahit KAÇAR'a minnettarlığımı arz ederim. Ayrıca çalışmanın Arapça kısımlarının Türkçeye tercümesinde yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR'e; KTÜ'ye geldiğim günden beri gerek şahsî gerekse çalışma hayatımda yardım ve desteklerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR'a; eğitim hayatımda boyunca üzerimde emeği olan başta Prof. Dr. Abdülkadir GÜRER olmak üzere bütün hocalarıma; eserleri temin etmek için başvurduğum kütüphanelerin nadide çalışanlarına; bölüm hocalarımdan Yrd. Doç. Dr. Çiğdem USTA'ya; bölüm arkadaşlarım Arş. Gör. Pelin SEÇKİN ve Arş. Gör. Esra POLAT'a sonsuz teşekkürler ediyorum. Bu süreçte bana olan destek ve inancını her koşulda dile getiren başta eşim olmak üzere bütün aileme şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1-11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDÜLMECİD SİVASÎ	12-55
1.1. Hayatı	12
1.2. Edebî Kişiliği	14
1.3. Eserleri	15
1.3.1. Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha	15
1.3.2. Bidâ'atü'l-Vâizîn	15
1.3.3. Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr.....	16
1.3.4. Miskâlü'l-Kulûb	17
1.3.5. Mi'yâr-ı Tarîk	17
1.3.6. Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid	17
1.3.7. Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve Ayniyye	20
1.3.8. Kazâ ve Kader Risâlesi	20
1.3.9. Fir'avn İmânına Dâir Risâle	21
1.3.10. Mektupları	21
1.3.11. Şerh-i Mesnevî	22

1.3.12. Şerh-i Kaside-i Mimiyye	22
1.3.13. Müşkilât-ı Mesnevî	23
1.3.14. Meyâdînü'l-Fursân	23
1.3.15. 'Uddetü'l-Müsta'iddîn	24
1.3.16. Dîvân	24
1.3.17. Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm	25
1.3.18. Şerh-i Hilve-i Resûl	25
1.3.19. Nasîhatnâme (Pendnâme)	25
1.3.20. Kasîde-i Abdülmecid Sivâsî	26
1.3.21. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	27
1.3.21.1. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin Nüshaları	27
1.3.21.1.1. İÜ Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196 (Ü).....	28
1.3.21.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2453 (S1).	28
1.3.21.1.3. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2527/2 (S2)	29
1.3.21.1.4. Süleymaniye Kütüphanesi Kasideci-zâde nr. 327 (S3).....	29
1.3.21.1.5. İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312. (N).....	30
1.3.21.2. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin Muhtevası	31
1.3.21.3. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri	40
1.3.21.3.1. Dil Özellikleri	40
1.3.21.3.2. Üslup Özellikleri	43
1.3.21.4. Sivâsî'nin Şerh Metodu	48
1.3.21.5. Şerh Şablonu.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİN	56-294
2.1. Metni Kurarken İzlenen Yöntem	56
2.2. Transkripsiyon Alfabesi	58
2.3. Transkripsiyonlu Metin	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SİVASÎ'NİN ŞERH-İ CEZÎRE-İ MESNEVÎ'SİNİN SADELEŞTİRİLMESİ VE DİĞER TÜRKÇE CEZÎRE-İ MESNEVÎ ŞERHLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI	295-548
3.1. Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin Sadeleştirilmesi.....	295
3.2. Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin Diğer Türkçe Cezîre-i Mesnevî Şerhleriyle karşılaştırılması.....	463
3.2.1. Şerh Şablonlarının Karşılaştırılması.....	463
3.2.2. Muhtevalarının Karşılaştırılması.....	463
SONUÇ.....	549
YARARLANILAN KAYNAKLAR	553
EKLER	569
ÖZ GEÇMİŞ	726

ÖZET

XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın başlarına kadar neredeyse bir asır yaşamış ve bu yaşamına yirmiden fazla eser sığdırmış Abdülmecid Sivasî (M. 1563-1639) şeyhlik ve şârihlik vasfıyla dönemin önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadır.

“Abdülmecid Sivasî’nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’si (Metin-İnceleme) ve Yûsuf-ı Sîneçâk’in Cezîre-i Mesnevî’sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş Ortak Metin)” isimli bu tezimizde önce Abdülmecid Sivasî’nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’sinin metni ortaya konmuş, ardından da diğer Türkçe Cezîre-i Mesnevî şerhleriyle karşılaştırılmıştır. Böylece, Türkçe Şerh-i Cezîre-i Mesnevîlerin sadeleştirilmiş ortak metnini oluşturmak amaçlanmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Abdülmecid Sivasî’nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri, Cezîre-i Mesnevî’nin muhtevası, dil ve üslup özellikleri, şerh metodu hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Abdülmecid Sivasî’nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’si transkribe edilerek tam bir metin ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde de Sivasî’nin Cezîre-i Mesnevî’si sadeleştirilerek diğer Türkçe Şerh-i Cezîre-i Mesnevîlerle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: şerh, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Abdülmecid Sivasî, Şeyhî, metin tenkidi

ABSTRACT

Abdülmecid Sivasî (M. 1563-1639) who lived almost a century from the middle of XVI. century until the beginning of the XVII. century and fit more than twenty works in this life, has been among the important personalities of the era with the sheikh and commentator qualification.

Abdülmecid Sivasî's Şerh-i Cezîre-i Mathnawi is compared with other Turkish Cezire-i Mesnevi's commentaries in the present study whose name is "Abdülmecid Sivasî's Şerh-i Cezîre-i Mathnawi (Text-Analysis) and Turkish Commentaries of Yusuf-i Sne's Cezire'i Mathnawi (Comparison-Simplified Joint Text)". Thus, creating a simplified joint text of Turkish Şerh-i Cezîre-i Mathnawis is intended.

Abdülmecid Sivasî's life, literary personality, works, Cezîre-i Mathnawi's content, language and style features, information about the commentary methods are given in the first part of three chapters. In the second part, a full text has been revealed by transcribing Abdülmecid Sivasî's Şerh-i Cezîre-i Mathnawi. The simplified joint text has been prepared and compared with other Turkish Şerh-i Cezîre-i Mathnawis in the third part.

Key Words: commentary, Şerh-i Cezre-i Mathnawi, Abdulmecid Sivas, Őeyh, text criticism

TABLULAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	Cezîre-i Mesnevî Şerhleri Arasındaki Biçimsel Farklar	461
2.	Muhteva Bakımından Cezîre-i Mesnevî Şerhlerinin Sivasî'nin Şerhiyle Kaç Beyitte Farklı ya da Ortak Olduğunu Gösteren Sayısal Bilgiler.....	546

KISALTMALAR LİSTESİ

- age.** : Adı geçen eser
b. : bin (oğlu)
bb. : başka başka
bkz : Bakınız
C. : Cilt
Çev : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÜ : İstanbul Üniversitesi
M. : Miladi
mm. : milimetre
N : İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312
nr. : numara
s. : Sayfa
S. : Sayı
S1 : Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2453
S2 : Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2527/2
S3 : Süleymaniye Kütüphanesi Kasideci-zâde nr. 327
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
st. : satır
TDK : Türk Dil Kurumu
thk : Tahkik
TY : Türkçe Yazmaları
ty. : tarih yok
Ü : İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196

- vb.** : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
vr. : varak
Yay. : Yayınları
yy. : yer yok

GİRİŞ

Şerh, sözlükte “bir şeyi kesmek, dilmek, kesip yarmak, açmak, net görülebilecek hâle koymak, açıklamak, izah etmek”¹ gibi anlamlarla ifade edilmektedir. Zamanla kavramın (diğer anlamları ortadan kalkmamakla birlikte) “açıklamak ve izah etmek” anlamları “bir durumu açıklığa kavuşturmak, müşkil bir meseleyi açıklamak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak”² gibi farklı anlamları içine alarak genişlemiştir. Kur’an-ı Kerim’de “göğsü açmak yani ferahlatmak”³ anlamında sadr kelimesiyle birlikte kullanılan⁴ şerhin, şairler tarafından “lügat ve terim anlamını çağrıştıracak şekilde tevriyeli olarak” kullanıldığı tespit edilmiştir.⁵

Şerhin kavram alanı içinde yer alıp zaman zaman onun yerine kullanılan ve onunla karıştırılan bazı kavramlar vardır. Bunlardan tefsir; sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur’an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur’an’ın manalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim⁶; hâşiye, muhtasar bir şerhin üzerine yapılan ve hem şerhte hem de metinde bulunan bazı kelime ve terkiplerle metindeki özel isim, ayet, hadis ve şiir gibi hususlarla ilgili kısa açıklamalar⁷ biçiminde tanımlanmaktadır. Talik (Talikât), İslâm telif geleneğinde bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sayfa kenarlarına yazılan notlar, bir müellifin bazı görüş ve düşüncelerinin notlar hâlinde toplandığı eserlerin ortak adı⁸ iken telhis, hacimli

¹ Serdar Mutçalı, **Arapça- Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012, s. 477.

² M. A. Yekta Saraç, “Şerhler”, **Türk Edebiyatı Tarihi** (editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. II, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 121.

³ İnşirâh, 94/1.

⁴ Ebubekir Sıddık Şahin, **Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümelere**, Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s. 1.

⁵ Sadık Yazar, **Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s. 10.

⁶ Abdülhamit Birişik, Süleyman Uludağ, “Tefsir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 40. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 281.

⁷ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Hâşiye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 16. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 419-420.

⁸ Sedat Şensoy, “Ta’likât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 39. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 508.

bir eserin özetlenmiş ve bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmış şekli⁹; tevil, naslarda geçen bir lafzı bir delile dayanarak aslî manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine nakletmek¹⁰ ve tercüme de “bir lisandan diğer bir lisana çevirme, nakil”¹¹ olarak ifade edilmektedir.

Bu kavramlar, asırlar boyunca birbirinin yerine kullanılıp farklı anlamlar taşısalar da metni açıklığa kavuşturma gibi ortak bir amaca hizmet etmişlerdir. Bu kavramlardan biri olan şerhin ve şerh geleneğinin İslam medeniyetinin bir ürünü olduğu dile getirilmekte ve şerhin bir yöntem haline gelmesinde dil mucizesi Kur’an-ı Kerim’i ele alan tefsirlerin rolünün büyüklüğü bilinmektedir.¹² Kur’an-ı Kerim dışında hadis-i şerifler, fıkıh, kelam gibi hem dinî metinler hem de mantık, aruz, felsefe, belagat, tıp gibi ilimlerle ilgili mensur ve manzum metinler şerh edilmiştir.¹³ Bunların yanında Türk edebiyatına bakıldığında edebi niteliği olmakla birlikte dinî niteliği de olan Arapça ve Farsça eserlerin şerh edildiği de bilinmektedir. Bu tür şerhlerden biri de dinî-tasavvufî ve ahlakî mesneviler arasında yer alan Mevlânâ Celaleddin Rumî’nin Mesnevî-i Manevî’sidir.

Klasik Dönem eserlerinden kabul edilen Mevlânâ Celaleddin Rumî’nin Mesnevi-i Manevî’si hacimli bir eser olmasına rağmen ünü sınırların ötesine geçmiş ve birçok dile çevrilmiştir. Gördüğü ilgi ve bunun neticesindeki tercüme ve şerh faaliyetlerine bakarak Osmanlılarda böyle başka bir edebî eserin olmadığı söylenmektedir.¹⁴ XVI ve XVII. yüzyılda tercüme ve şerhlerinde artış görülen¹⁵ bu eserin tamamına yapılan 7 tane şerh vardır. Bunların ilki mensur ve muhtasar bir şerh olan ve H. 1005 yılının rebiyülahirinde tamamlanan (Kasım 1596) Mustafa Şem’î Dede’nin Şerh-i Mesnevî-i Şerif’idir.¹⁶ İkincisi genişliği bakımından ilk olan Mevlevî şeyhi İsmail Ankaravî Rusûhî’nin Mecmû’atü’l-Letâif ve Matmûratü’l-Ma’ârif’idir.¹⁷ Bu şerhlerden sonra sırasıyla Şifâi Mehmed Dede

⁹ İsmail Durmuş, “Muhtasar”, TDV İslam Ansiklopedisi 31. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 57.

¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Te’vil”, TDV İslam Ansiklopedisi 41. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 27.

¹¹ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yay., 2005, s. 395.

¹² Saraç, agm., s. 122.

¹³ Saraç, agm., s.122.

¹⁴ Osman Horata, “Türk Kültür Hayatında Mevlana ve Mevlevilik”, **Türk Edebiyatı Tarihi** (editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. I, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 566.

¹⁵ İsmail Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008, s. 138.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 139-142.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Semih Ceyhan, **İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i¹⁸, Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murâd-ı Buharî Hulâsatu's-Şurûh'u¹⁹, Ahmed Avni Konuk Şerh-i Mesnevî'yi²⁰, hem dede hem de mesnevihan olan Tâhirü'l-Mevlevî Şerh-i Mesnevî'yi²¹ ve Abdülbaki Gölpınarlı da Mesnevî ve Şerhi'ni²² kaleme almışlardır. Böylelikle bir Nakşibendî şeyhi hariç; Mesnevî'nin tamamını şerh eden diğer şarihlerin Mevlevîlik çatısı altında olduğu söylenebilir.

Güleç, Mesnevî'nin tamamına yapılan şerhlerin dışında Mesnevî'den yapılan diğer şerhleri, kısmen yapılan şerhler, intihab şerhleri, dibace şerhleri, Mesnevî'nin birkaç beytine yapılan şerhler, ilk on sekiz beyit şerhleri, seçme beyitlere beş beyit ilavesiyle yapılan şerhler olmak üzere başlıklara ayırmıştır.²³ Mesnevî şerhleri arasında intihab şerhlerine bakıldığında bu tür şerhlerin nicelik ve nitelik bakımından önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür eserler ilgili beyitlerin bir araya getirilerek oluşturulmasıyla meydana gelen seçkilerin şerhleridirler. Bu seçkilerin başında XVI. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî'si gelmektedir.²⁴

Şair Hayretî'nin kardeşi olan Yûsuf-ı Sîne-çâk,²⁵

Erbâb-ı muhabbet bizi Yûsuf bilür ammâ
Ashâb-ı hased gözine ey dûst Sinân'uz²⁶

beytinden anlaşılacağı üzere diğer adı Sinân olup Vardar Yenicesi'nde doğmuş, ilim tahsil ederken aşk duygusu onu İbrahim Gülşenî hazretlerinin sohbetine çekmiş ve uzun yıllar Mısır'da onun hizmetinde bulunmuştur. Konya'ya gidip Mevlanâ hazretlerinin tarikatine girmiş, hizmetini tamamladıktan sonra pek çok seyahatte bulunmuş; sonunda da Edirne Muradiye'sine şeyh olmuştur. Sultan Süleyman'ın vezirinin kandırmasıyla bazı vakıfları kaldırması ve bunun sonucundaki düşmanlıklar nedeniyle İstanbul Sütluçe'ye yerleşmiştir.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 146.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 147.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Avni Konuk, **Mesnevî-i Şerif Şerhi C. 1-13**, Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi, 2012.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahirü'l-Mevlevî, **Şerh-i Mesnevî C. 1-10**, İstanbul: Şamil Yayınları, 2014.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, **Mesnevî ve Şerhi I-II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

²³ Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 136-245.

²⁴ Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 165.

²⁵ Bu kısımda Yûsuf-ı Sîne-çâk ve Cezîre-i Mesnevî'si ile ilgili bilgiler şu eserlerden derlenmiştir: İlhan Genç, **Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2000, s. 524-530; İbrahim Kutluk, **Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ**, II. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 1085-1086; Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonrası Mevlevîlik**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006, s. 124-127.

²⁶ Kutluk, age., s. 1086.

H. 941 (M. 1546/1547) tarihinde vefat edene kadar orada yaşamıştır.²⁷ Müretteb bir divanı olmayan Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî dışında tespit edilen on üç manzumesi, Müntehabât-ı Rebâb-nâme'si, Nazîre-i Muhammediye'si vardır.²⁸ Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın şiirlerinde sevdiği ve yer aldığı tarikatların öğretilerinin bulunduğu ve tespit edilen şiirlerine bakılarak Melâmî ve Hurûfî olduğu ifade edilmektedir.²⁹

Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin altı cildinden aralarında ilgi bulunan 366 beyti seçerek meydana getirdiği Cezîre-i Mesnevî'si "Mesnevi adası" anlamına gelmektedir. Bu adı "Eğer mana denizine susamışsan cezîre-i Mesnevî'den denize bir su yolu aç." anlamındaki I. Cildin 925. beytinden almıştır.³⁰ Güleç, Sîne-çâk'ın "Uzun zamandan beri Mesnevî'yi tetkik ediyordum. Bir gün Mesnevî'nin gerçek anlayıcılarından biri Mesnevî'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, ondan tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okumaları için seçmeler yapmasını isteyince "soru soranları geri çevirme"³¹ ayeti gereğince bu dileği yerine getirdim ve altı ciltten 366 beyti seçtim. Her birini bir diğeriyle ilişkilendirdim ve Cezîre-i Mesnevî adını verdim." şeklinde eseri neden kaleme aldığını Cezîre-i Mesnevî'nin dîbacesinde anlattığını belirtmiştir.³² Cezîre-i Mesnevî'deki başlıklar göz önüne alındığında Mevlevîliğe yeni giren bir dervişin bilmesi, öğrenmesi ve dikkat etmesi gereken konulara yer verildiği anlaşılmaktadır. Eser beyitlerin mana bakımından ilgili olmasıyla yeni; beyit seçkisi olmasıyla da derleme bir eser özelliği göstermektedir. Güleç, Cezîre'de 35 konu başlığının³³ yer aldığını, en çok beytin aşk ve yokluk bölümünde; en az

²⁷ Ali Enver, *Mevlevî Şairler –Semahâne-i Edeb-*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010, s. 336-337.

²⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonrası Mevlevîlik*, s. 125.

²⁹ Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, s. 189.

³⁰ Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, s. 189.

³¹ Duhâ, 93/10.

³² Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, s. 189.

³³ **1.** Der-beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâte end ber müceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend (18 beyit), **2.** Der-beyân-ı bî-derk-i müstemîân (8 beyit), **3.** Der beyân-ı ketmân-ı sır (8 beyit), **4.** Der beyân-ı zât-ı pâk-i Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırruhu (9 beyit), **5.** Der nasîhat-i münkirân (7 beyit), **6.** Der beyân-ı mukallid în ki hod-râ be-kâmilân kıyâs mî-koned (11 beyit), **7.** Der beyân-ı zât-ı pâk-i ârifân (5 beyit), **8.** Der beyân-ı taksîm-i merâtib-i evliyâ-yı kirâm **9.** Der beyân-ı ittihâd-ı evliyâ-yı ızâm (7 beyit), **10.** Der beyân-ı menâzil-i hilkat-i Âdemîst (8 beyit), **11.** Der terğib-i taleb-i marifet (10 beyit), **12.** Der beyân-ı himmet-i tâlibân (5 beyit), **13.** Der beyân-ı nehy kerden ez sûret u der terğib be-ma'nâ (12 beyit), **14.** Der beyân-ı tevbe (8 beyit), **15.** Der beyân-ı fevâid-i girye vü zâri (8 beyit), **16.** Der beyân-ı kesb-i mücâhede (8 beyit), **17.** Der beyân-ı ân ki men karaa'l-bâbe vellece lecce (17 beyit), **18.** Der beyân-ı ân ki tâlib-râ her âyine ez-pîr nâ güzirest (9 beyit), **19.** Der beyân-ı müsâhabet-i merdân-ı Hüdâ (12 beyit), **20.** Der beyân-ı nehy kerden ez musâhabet-i müddeiyân ve müzevirân (11 beyit), **21.** Der beyân-ı ta'rîf-i zât-ı pâk-i pîr (10 beyit), **22.** Der beyân-ı istikâmet-i tâlibân ve âdâb-ı hıdmet-i pîrân (17 beyit), **23.** Der beyân-ı imtehân-ı şeyh (7 beyit), **24.** Der beyân-ı terk-i ta'nest (7 beyit), **25.** Der beyân-ı ta'n zeden-i münkirân şeyh-râ (9 beyit), **26.** Der beyân-ı hâl-i hod-perestân (13 beyit), **27.** Der beyân-ı în ki her

beytin ise ariflerin temiz zatlari, isteklilerin yardımı, şöhretin zararı ve yokluğun faydaları bölümlerinde olduğunu ifade etmektedir. Cezîre’de Mesnevî’nin birinci cildinden 98, II. cildinden 67, III. cildinden 66, IV. cildinden 45, V. cildinden 47 ve VI. cildinden 24 beytin yerleri ve beyit numaraları tespit edilmiş, 19 beytin ise yeri tespit edilememiştir.³⁴ Cezîre-i Mesnevî, Mevlevîler arasında her devirde itibar görmüş, yüzyıllar boyunca Mevlevîhanelerde okunmuş ve 6 şarih tarafından Türkçe şerh edilmiştir. Bunlar şerh tarihlerine göre şöyle sıralanabilir: İlmî Dede’nin Lemaât-ı Bahri’l-Ma’nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’si, Abdülmecid Sivasî’nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’si, Abdullah Bosnavî’nin Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî’si, Cevrî İbrahim Çelebi’nin Hall-i Tahkikat ve Aynü’l-Füyûz’u, Şeyh Gâlib’in Semahâtu Lemaâtı Bahrü’l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti’l-Mesnevî’si ve Ferdi Efendi’nin Cezîre Şerhi.

Cezîre-i Mesnevi’nin Türkçe Şerhleri

*İlmî Mehmed Dede ve Lemaât-ı Bahri’l-Ma’nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevi*³⁵

Cezîre’nin ilk şarihi Mevlevî âlimlerinden Mehmed İlmî Dede, Bağdatlı olup asıl adı Molla Hüseyin Feraşâd’dır. Doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. İlmî Dede, verdiği ilmî derslerle ün salmış, daha sonra kadı vekilliği görevinde bulunmuş ve hacca gidip döndükten sonra Şam Mevlevihanesi şeyhi Kartal Dâlî Dede’ye intisab etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra onun yerine geçmiş ve H. 1020 (M. 1601) yılında vefat etmiştir.

Lemaât-ı Bahri’l-Ma’nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Yusûf-ı Sîne-çâk’ın Cezîre-i Mesnevî’sinin H. 979/ M. 1571 yılında yazılmış mensur ve ilk Türkçe şerhidir. Dervişlerden birinin Farsça bilmeyenlerin de bu eseri anlaması gerektiğini belirterek İlmî Dede’den şerh ve tercüme etmesini istemesi üzerine meydana getirilmiştir. İlmî Dede, bu şerhte dilbilgisi açıklaması yapmamış, doğrudan beyitlerin nesre çevirisine ve anlam

hübî-râ ki aybî âher-i an zîştet (7 beyit), **28.** Der beyân-ı terk-i fenâ kesb-i bekâ (7 beyit), **29.** Der beyân-ı terk-i dünyâ (10 beyit), **30.** Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest (14 beyit), **31.** Der beyân-ı âfet-i şöhret (5 beyit), **32.** Der beyân-ı fevâid-i nîstî (5 beyit), **33.** Der beyân-ı tevekkül ü kanâ’at (11 beyit), **34.** Der beyân-ı riyâzet ü gurisnegî (28 beyit), **35.** Der beyân-ı aşk ve müntehâ-yı vey (33 beyit)

³⁴ Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 190-191.

³⁵ İlmî Dede ve Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’siyle ilgili bilgiler Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri** ve Hilal Tuğba Mengüç, **İlmî Mehmed Dede’nin Cezire-i Mesnevi Şerhi**, İstanbul: Fatih Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005 adlı eserlerden derlenmiştir.

dünyasına geçmiştir. Beyitleri bazen kısa birkaç cümleyle ifade etmiş, bazen de bir iki sayfa süren uzun açıklamalar yapmıştır. Diğer Cezîre şerhleriyle kıyaslandığında İlmî Dede'nin şerhinin özet biçiminde olduğu söylenebilir. Cezîre'den seçilen 366 beyit değil 360 beyit şerh edilmiştir.³⁶ Güleç, kataloglarda İstanbul'da Mevlevî şeyhlerinden Ahmed Mekkî Efendi'nin Cezîre-i Mesnevî'yi şerh ettiğine dair bilgiler bulunduğunu ifade ettikten sonra içerideki şerhin İlmî Dede'nin Cezîre şerhiyle aynı olduğunu belirtmiştir. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 380'deki nüshayı ise göremediğini söyler.³⁷ Karateke de Ahmed Mekkî Efendi adına kayıtlı bir Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'den bahsetmekte ve Harvard Houston Library'deki bir nüshaya işaret etmektedir.³⁸ İlmî'nin Lemaât-ı Bahri'l-Ma'nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî adlı eserinin yanında İman ve İslam Risalesi, Risâle-i Fi'l-Fıkh, El-Nazm-ı Fi-İlme'l-Akâid, Tefsîr-ü'l-Sûreti'l-Fâtîha, Tercüme-i Ferâiz-i Sîrâciye, Ferâiz Manzumesi ve Dîvân-ı İlmî adlı eserleri de vardır.

Abdülmecid Sivasî ve Şerh-i Cezîre-i Mesnevî

Cezîre'ye yapılan Türkçe ikinci şerh Abdülmecid Sivasî'nin H. 1011 (M. 1602) yılında yazdığı Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sidir.³⁹

Abdullah Bosnavî ve Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî⁴⁰

Melâmî şeyhi olan Abdullah Bosnavî, Bosna'da doğmuş ve öğrenim hayatını İstanbul'da tamamladıktan sonra Bursa'da Bursalı Şeyh Hasan Kabaduz'a intisap etmiştir. “Şârih-i Füsûs” olarak ün salmış olan Bosnavî, “Abdî” ve “Gaibî” isimleriyle de tanınmıştır. Abdülmecid Sivasî'yle yakın bir ilişkisi olduğu ve bir kasidesini de şerh ettiği ifade edilmektedir. Bosnavî, H. 1054 (M. 1644) yılında Konya'da vefat etmiştir.

³⁶ Mengüç, age., s. 59.

³⁷ Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 193-194.

³⁸ Hakan Karateke, “Ottoman Turkish Manuscripts and Documents at Harvard's Houghton Library”, **Harvard Middle Eastern and Islamic Review** 7, 2006, s. 192.

³⁹ Abdülmecid Sivasî'nin eserleri -özellikle de Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si- hakkında tezin birinci bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

⁴⁰ Abdullah Bosnavî ve Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî'siyle ilgili bilgiler Mehmet Malik Bankır, **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Metin-İnceleme)**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004; Güleç, age.'den derlenmiştir.

Bosnavî'nin H. 1038 (M. 1628/1629) yılında yazdığı Cezîre şerhi, manzum Türkçe ilk şerhtir. Bosnavî, Sultan Murad döneminde yanına gelen bir dostun teşvikiyle eseri yazmaya başladığını söylemektedir. Şerhin başında Yusûf-ı Sîne-çâk'ten övgüyle bahseden Bosnavî, İlmî Dede'nin bu eseri nesir olarak şerh ve tercüme etmesine de değinmektedir. Bu bilgilerin yer aldığı bölüm Cezîre'nin şerhine başlamadan önce 28 beyitlik bir giriş niteliğindedir. İlk 18 beytin şerhiyle başlayan eserde 33 konu başlığı yer almaktadır. Mesnevî'yle aynı vezinde yazılan eserde önce beyte yer verilmiş sonrasında da beytin tercümesi ve açıklaması yapılmıştır. Bosnavî'nin 60 civarında eseri⁴¹ olup bunların en meşhuru İbn Arabî'nin Füsûsu'l-Hikem'ine yaptığı şerhtir.

Cevrî İbrahim Çelebi, Hall-i Tahkîkat ve Aynü'l-Füyûz⁴²

Cevrî İbrahim Çelebi H. 1005 (M. 1596-1597) yılında doğmuş iyi tahsilli bir şairdir. İyi bir hattat olan Cevrî, yirmi iki adet Mesnevî dâhil olmak üzere pek çok eser istinsah etmiştir. Ankaralı İsmail Efendi'nin sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerinde semâlara devam ettiği ifade edilmektedir. Mevlevîliğin Melâmîliğe yakınlığı ve Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî şerhi derslerinin etkisi onu Melâmî yapmıştır.⁴³ H. 1065 (M. 1654-1655) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Cevrî, ilk Mesnevî dersi olarak kabul ettiği Hall-i Tahkîkât'ı, tamlamanın ebced hesabıyla karşılığı olan H. 1057 (M. 1647) yılında yazmıştır. Terki-i bend biçiminde kaleme aldığı bu eser, Mesnevî'nin ilk 18 beytiyle birlikte kendisinin seçtiği 40 beytin şerhidir. Toplam 415 beyitten oluşan eserin ilk 61 beyti Tevhid, Nâ't, Medhiye, İntihâb-ı Mesnevî, Senâ-yı âsaf-ı sahib-reşâd ve Kabûl-i i'tizâr bölümlerine ayrılmıştır. Mevlânâ'nın kendisini kabiliyetli bulduğunu söyleyen Cevrî, hem Hall-i Tahkîkât'i hem de sonrasında ikinci ders niteliğindeki Aynü'l-Füyûz'u (Yusûf-ı Sîne-çâk'in Cezîre-i Mesnevî şerhini) Sofu Mehmed Paşa'ya ithaf etmiştir. Cevrî, Aynü'l-Füyûz'u Hall-i Tahkîkat ile aynı yılda kaleme almıştır. Eserlerin ikisini de biçim bakımından aynı yöntemi gözeterek –seçilen

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bankır, age., s. 17-22.

⁴² Cevrî ve eserleriyle ilgili bilgiler Hüseyin Ayan, **Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1981; Ahmed Selâhaddin Hidayetoğlu, **Aynü'l-Füyûz (Tenkidli Metin ve İnceleme)**, Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1986; Zehra Gümüş, "Mesnevî'ye Cevrî'nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât", **Turkish Studies** S. 4/6 Sonbahar, 2009 adlı eserlerden derlenmiştir.

⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, s. 205.

beyitlere 5 Türkçe beyit ilave etmek suretiyle- oluşturmuştur. Cevrî, kendi Türkçe beyitlerini Mevlânâ'nın beytiyle tamamladığını şöyle ifade etmektedir:

Her birin k'inşâ vü imlâ eyledüm
Beyt-i Mollâ ile imzâ eyledüm⁴⁴

Aynü'l-Füyûz, Hall-i Tahkîkât'la birlikte basılmıştır.⁴⁵ Bu nedenle bu iki eser birlikte anılmaktadır. Cevrî, manzum Cezîre şerhine kendi beğendiği beyitleri de ilave etmiş (Bu beyitler Hall-i Tahkîkât'tadır), Hall-i Tahkîkât'ta şerh ettiği ilk 18 beytin şerhini Aynü'l-Füyûz'a almamıştır. Mesnevî'yle aynı vezinde kaleme alınan bu eser, Güleç'in ifadesiyle "Cezîre'ye yapılmış bir ta'sîr gibidir."⁴⁶ Cevrî, Aynü'l-Füyûz'un girişinde Yusûf-ı Sîne-çâk ve Cezîre'ye övgülerde bulunmuş ve bu eseri Mevlânâ'yı bilenler için yazdığını ifade etmiştir. 1850 beyitten oluşan bu eser Cezîre'nin 352 beytinin şerhini ihtiva etmekte olup Hall-i Tahkîkât'taki ilk 18 beytin şerhiyle birlikte 370 beytin şerhini ihtiva etmektedir. Hidayetoğlu, bu durumu Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazma nüshadaki (70b sayfasında) notta faydalanarak açıklamaktadır. Cevrî, Aynü'l-Füyûz'daki 352 beyitten 4 beytin 3'ünü Mesnevî'den, 1'i ise Mesnevî dışından seçerek şerh etmiştir.⁴⁷ Eser/lerindeki beyitler, kimi zaman tercüme kimi zaman da şerh özelliği göstermektedir. Yöntem bakımından kelime kelime tercüme ya da şerh etmeyi tercih etmemiş; anlama dayalı tercüme ya da şerh yapmıştır. Bu eserlerinin yanında Divan, Selim-nâme, Hilye-i Çehâr Yâr-ı Güzîn, Melhame, Nazm-ı Niyâz, Mu'ammâ Risâlesi, Müfredât-ı Tıb Manzûmesi ve Beyân-ı A'dâd-ı Sıfathâ-yı Nefs-i İnsânî adlı eserleri sıralanabilir. Ayan, Na'imâ Tarihi'nde Mu'ammâ Risâlesi ve Müfredât-ı Tıb Manzûmesi'ne Cevrî'nin eserleri arasında yer verilmesine rağmen nüshalarına ulaşamadığını ifade etmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Hidayetoğlu, age., s. X.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevrî İbrahim Çelebi, **Hall-i Tahkîkât, Aynü'l-Füyûz**, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1269

⁴⁶ Güleç, age., s. 199.

⁴⁷ Hidayetoğlu, age., s. XXI.

⁴⁸ Ayan, age., s. 28

*Şeyh Gâlib ve Semahâtu Lemaâtu Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî*⁴⁹

Asıl adı Mehmed olan Şeyh Gâlib, H. 1171 (M. 1757) yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Mustafa Reşid Efendi, Mevlevî ve Melâmîliğe bağlı olup bazı vezirlerin divan kâtipliğini yapmıştır. Şiirden hoşlanan bir babaya sahip olan Gâlib, ilk terbiyesini ve şiir bilgisini babasından almıştır. Düzenli bir medrese eğitimi almayan Gâlib'in yetişmesinde devrin ileri gelenlerinin ve Galata Mevlevihânesi'nin büyük etkisi olmuştur. Devrin önde gelen şairlerinden Neşet Efendi'den şiir konusunda eğitim almış ve öncelikle Es'ad mahlasını kullanmıştır. Daha sonra diğer Es'ad'lardan ayrılmak için Gâlib mahlasını almıştır. Divan-ı Hümâyun kalemindeki işinden ayrılıp Konya'ya giden ve orada Mevlânâ dergâhında çileye giren Gâlib, Çelebi Seyyid Ebubekir Efendi'nin sohbetlerine katılmış, ayrılığa dayanamayan babasının isteği üzerine çilesine İstanbul Yenikapı Dergâhında devam etmiştir. 1791'de Galata Mevlevihanesi'ne şeyh olan Şeyh Gâlib, annesi ile mürîdi Esrar Dede'nin ölümlerinin çok üzölmüş, bu olayların üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra 3 Ocak 1799'da (42 yaşındayken) vefat etmiştir.

Divan Edebiyatı'nın son büyük şairlerinden olan Galib, Sebki Hindî ekolünün Türk Edebiyatı'ndaki en büyük temsilcisidir. Şeyh Gâlib'in Cezîre-i Mesnevî şerhinin tam adı Semahâtu Lemaâtu Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî'dir. Şeyh Gâlib, hocası Seyyid Ali Dede'nin irşadıyla Sötlüce'de bir eve taşınmış ve eserini burada kaleme almıştır. Şeyh Gâlib, eserini Mevlevîliğin başlangıcında olan ve Farsça bilmeyen sâlikler için kaleme aldığını ifade etmektedir. Mesnevî ve Cezîre'de aynı beyitler olmasına karşın bu beyitlerin iki farklı yorumu (bundan kasıt hem Mevlevîliğe yeni başlayanların hâllerine ve hem de sona varanların vasıflarına uygun yorumlar) olabileceğini söyleyen Galib, bu yorumların ikisini de kullanmayı amaçladığını ifade etmektedir.⁵⁰ Şeyh Gâlib, şerhinde Cezîre'de bulunan 35 başlıktan 31'ine yer vermiştir. Bu konu başlıklarının altına konuya giriş mahiyetinde açıklamalar yapmıştır. Şeyh Gâlib, beyitlerin şerhine başlarken kelime kelime açıklama yapmıştır. Sonra bu kelimelerin beyit içerisindeki anlamını vermiş, ayet ve hadislerden yararlanmış. Şerhin devamında özellikle kendi divanından olmak üzere

⁴⁹ Şeyh Gâlib ve eseri hakkındaki bilgiler Abdulkadir Güner, "Şeyh Gâlib Hakkında Yeni Bilgiler", **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, C. 13, S. 1, 2000, s. 203-225; Turgut Karabey vd., **Şeyh Gâlib, Şerhi Cezîre-i Mesnevî**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996; Güleç, age., s. 201-204; Naci Okçu, **Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı- Edebi Kişiliği- Eserleri Şiirlerinin Umûmî Tahfili**, Ankara: TDV Yayınları, 2011.

⁵⁰ Ayan vd., age., s. 12-13.

başka Farsça ve Türkçe beyitlerden ve tasavvufî kıssalardan örnekler vermiştir. Eserde Arapça ve Farsça uzun tamlamalara yer vermiş ve secili bir anlatım yoluna gitmiştir. Bu kısımlarda onun sanatkârane üslubu ön plana çıkmaktadır. Eserinde 367 beyit şerh eden Galib'in sondan bir önceki beyti hem Cezîre'de hem de Mesnevî'de yer almamaktadır. Fakat Mesnevî'yle anılan bu beytin Mesnevî ne zaman okunsa okunduğu Şeyh Gâlib'in Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinde ifade edilmektedir.⁵¹ Şeyh Gâlib'in Cezîre şerhi dışındaki eserleri şöyle sıralanabilir: Divan, Hüsn ü Aşk, es-Sohbetü's-Sâfiyye ve Tezkîre-i Şu'ârâ-yı Mevleviyye.

Ferid Efendi ve Cezîre Şerhi

Güleç, Cezîre-i Mesnevî'ye yapılan son şerhin Ferid Efendi adında bir Mevlevî'ye ait olduğunu, 1284/1868 yılında Abdurrahman adında bir müstensih tarafından talik hatla yazılan bu eserin DTCF Kütüphanesi İsmail Saib II 3010 numaraya kayıtlı bulunduğunu tespit etmiştir. Baş tarafının eksik olduğunu ve eserin 'Der Beyân-ı bî-idrâkî müstemiân' başlığıyla başladığını ifade etmiştir.⁵² Tarafımızca yapılan ilk taramalarda yerinde ve diğer sayı kombinasyonlarında bulunamamıştır. İkinci ve daha kapsamlı bir tarama için başvurmak istendiğinde ise binadaki restorasyon nedeniyle kütüphaneden faydalanılamamış ve eserin yer aldığı DTCF Kütüphanesi Kasım 2014'ten bu yana kapalı olduğu için bu şerh teze dâhil edilmemiştir.

Güleç kataloglarda bulunan ve yukarıda bahsi geçen bir başka şerhe daha değinmiştir. Bu şerh İstanbul'da Mevlevî şeyhlerinden Ahmed Meknî Efendi'nin⁵³ Cezîre-i Mesnevî'ye yaptığı şerhtir. Güleç, Meknî'nin şerhinin AÜ DTCF Kütüphanesinde bulunan (Üniversite A 167) nüshasını inceleyip İlmî Dede'nin Cezîre şerhiyle aynı olduğunu söyledikten sonra Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 380'deki nüshayı kütüphanenin iki sene kapalı kalması nedeniyle göremediği⁵⁴ bilgisini dipnotta vermiştir. Karateke de Ahmed Meknî Efendi adına kayıtlı bir Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'den bahsetmekte ve Harvard Houston Librarydeki bir nüshaya işaret etmektedir.⁵⁵ Kütüphane'deki bu nüsha⁵⁶ ve

⁵¹ Ayan vd., age., s. 225.

⁵² Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 204.

⁵³ Dönemi içine alan biyografi kitaplarında böyle bir isme rastlanmamıştır.

⁵⁴ Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, s. 193-194.

⁵⁵ Karateke, age., s. 192.

⁵⁶ MS Turk 53. Houghton Library, Harvard University.

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 380'deki nüsha tarafımızdan incelenmiş olup Güleç'in dediğı gibi İlmî Dede'nin şerhiyle aynıdır. Bu nedenle bu şerh de teze dâhil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDÜLMECİD SİVASÎ

1.1. Hayatı⁵⁷

Döneminde yazılan birkaç kaynak ve bazı tezkirelerde⁵⁸ bile kısıtlı bilgi bulunan Abdülmecid Sivasî'nin tam adı Ebu'l-Hayr Mecdü'd-Dîn ' Abdü'l-mecîd b. Muharrem b Ebü'l-Berekât Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivasî'dir. İsminin Abdülmecid konulması büyük ölçüde pirleri Abdülmecid Şirvani'nin aynı yıl ölümü nedeniyle. Şeyh Muharrem Efendi'nin oğlu olup lakabı ve mahlası Şeyhî'dir. H. 971 (M. 1563)⁵⁹ tarihinde Zile'de doğmuş olmasına rağmen Sivâs'ta şöhretinin artması nedeniyle Sivasî olarak nam kazanmıştır. Babası Horasan'dan gelip Zile'ye yerleşmiş olan âlim, fazıl bir kişidir.

Abdülmecid Sivasî'nin Feyzullah, Abdülkerim, Abdürrezzak ve Safa adında 3 erkek 1 kız kardeşi olduğu belirtilmiştir. Bu kardeşlerin en büyüğü olan Sivasî'nin kaç evlilik yaptığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte 3'ü kız (Râziye, Safiyye ve Âlime), 1'i erkek (Abdülbâki Efendi) 4 çocuğu vardır. Üç amcasından en küçüğü olan Şemseddin Sivasî'nin Abdülmecid Sivasî üzerindeki etkisi yadsınamaz.

⁵⁷ Bu bölüm, Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri 1. Cilt**; Gencay Zavotçu, **Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2009; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî 1. Cilt**, (Haz. Nuri Akbayram), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996; Fatma Özdemir, **Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s. 468-734**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas: 2011; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ 3. Cilt**, (Haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006 künyeli kaynaklardan derlenmiştir.

⁵⁸ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri 1. Cilt**, s. 120 ; Gencay Zavotçu, **Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2009, ss. 267-268; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî 1. Cilt**, (Haz. Nuri Akbayram), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, ss. 127-128; Fatma Özdemir, **Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s. 468-734**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas: 2011.

⁵⁹ Müteveccih-i nâsut (متوجه ناسوت) ebced hesabıyla Abdülmecid Sivasî'nin doğum tarihini vermektedir. Bkz. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ 3. Cilt**, (Haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 479-483.

Yaşadığı çevre ve etrafındaki âlim kişiler nedeniyle düzenli bir eğitim hayatı olmuş ve pek çok bilgiye erken yaşta ulaşmıştır. Kur'an-ı Kerim'i 7 yaşında ezberlediği söylenen Abdülmecid Sivasî, babasından Arapça ilimleri tahsil ettikten sonra şeyhi ve amcası olan Şemseddin Sivasî'den de zahirî ilimleri (fıkıh, tefsir ve hadis) öğrenmiştir.

Öğrenme kabiliyeti ve bu ilimlerdeki bilgisi kendisini kısa sürede dikkat çekecek bir noktaya getirmiştir. Bunun yanında batınî ilimleri de amcasından tahsil etmiştir. Onu görenler amcasının velayet mertebesine ulaştığını belirtmektedir.

Amcası, Abdülmecid Sivasî'nin yeteneği ve yükselme arzusu karşısında “bizi bi't-tamam yağmaladın ve nasb-ı ‘ayn'ım oldun” diye icazet-name yazmıştır. Böylelikle Abdülmecid Sivasî'nin irşad faaliyetleri 30 yaşlarında iken başlamıştır. Tarikata bu kadar geç intisâb etmesinin ilmî doygunluğa ulaşma çabası ve tarikat faaliyetlerine ilmî çerçeveden bakmasıyla ilgisi olabilir. Şeyhi Şemseddin Sivasî bu durumla ilgili olarak “Sen zâhir-bînsin. Ve ‘ilm-i zâhirde ferîd olduğundan, ‘ilim sana gayet vücûd virmişdir. İrşâd ve tesellî sana geç vâki‘ olur. Ammâ gayet hûb olursan, cümle ihvânını sebk idüb, cümleden ‘âlî olursun.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Abdülmecid Sivasî'nin düşünceleri ve zahirî bir gözle tarikata yaklaşması şeyhliğinin ilk zamanlarında kendini göstermektedir.

Seyr-i sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhlik faaliyetlerine ilk olarak Merzifon'da başlamış; sonrasında Zile'de (Sivas'a bağlı Tokat sancağının bir kasabası) devam etmiştir. Sivas'a şeyh olması, amcası Şemseddin Sivasî, Pir Mehmed Efendi (Şemsî Dergâhı birinci postnişîni) ve Recep Sivasî (amcasının damadı ve Şemsî Dergâhı ikinci postnişîni)'nin ölümü üzerine gerçekleşmiştir. Buradaki biâtları ve bunun neticesinde artan şöhreti İstanbul'a kadar ulaşınca padişah III. Mehmet tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve Ayasofya civarında ikâmet etmiştir. Önce Ayasofya Camii sonra sırasıyla Mehmet Ağa Tekkesi, Hüsam Bey Mescidi ve Şehzade Camii'nde vaizlik yapmıştır. 3 yıl hem vaizlik hem de şeyhlik yaptığı Mehmet Ağa Tekkesi'nden ayrıldıktan sonra Şeyh Yavsî Tekkesi (Sivasî Tekkesi)'ne şeyh olmuştur. Bunların yanında Sultan Selim ve Sultan Ahmed Camilerinde de vaizlik yapmıştır. Sivasî, Sultan Ahmed Camii'ndeki görevini ölene kadar sürdürmüştür.

Abdülmeccid Sivasî H. 1049 Cemâziyelâhir’de (M. 1639 yılı ekim ayı) İstanbul’da vefat etmiştir. Vefatından sonra Nişancı Camii civarındaki evinin bahçesine gömülmüştür. IV. Mehmed’in annesi Mahpeyker Valide Sultan, Sivasî’nin ölümünden 2 yıl sonra bir rüya görmüş ve bunun üzerine kabrin üzerine bir türbe yaptırmıştır.

Türbede uzun yıllar -özellikle iki bayramın da son günlerinde- devran ve zikirler yapılmıştır. Sonraları harabeye dönen türbe 1970’lerde Vakıflar İdaresi tarafından aslına uygun olarak inşa edilmiştir.

1.2. Edebî Kişiliği

Abdülmeccid Sivasî, dönemin kıymetli âlimlerinden ve yazarlarından. Buna rağmen yukarıda da bahsedildiği gibi tezkirelerde hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sivasî, ömrünün ilk otuz yılını zahirî ilimleri öğrenmekle geçirmiştir. Hayatının sonraki döneminde tasavvufa meyleden Sivasî hiçbir zaman zahirî ilimlerle bağına koparmamıştır.

İlmî hayatın bazı nedenlerle duraklamaya başladığı bir yüzyılda Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme aldığı hadis, tefsir, kelim, Arapça sarf ve nahiv ve tasavvuf ile ilgili yirmiden fazla eserinin olması onun ilmî yeterliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Eserlerini halkın yararı için yazdığını dile getiren Sivasî, te’lif ve tasnif eserler yanında tercüme eserler de kaleme almıştır. Bu kadar eser kaleme almış birisinin zengin bir kütüphanesi ve okuma zevkinin olduğunu belirtmek gerekir. Muhammed Nazmî, çoğu kendi zihni ürünü olmakla birlikte bir kısmını verdiği vaazlardan bir kısmını ise farklı ilimlerden oluşturduğu elliden fazla mecmuasının varlığına değinmiştir.⁶⁰

Eserlerini halkın faydalanması için yazan ve tarikat şeyhi olarak aktarmak istediklerinin anlaşılması amacıyla güden Sivasî, bu nedenlerden dolayı anlatmak istediklerini samimi ve sade bir dille aktarmıştır. Divan’ında sadece gazel nazım şeklini ve aruz vezni kullanan Sivasî, bazı zihaf ve imâle hataları yaparak bu konuda başarıya ulaşamamıştır.

⁶⁰ Mehmed Nazmi Efendi, **Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediye-tü'l-İhvân**, (Haz. Osman Türer), İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s. 391.

Halvetîliğin Şemsiyye şubesinin son kolu olan Sivâsiyye'ye mensub olduğu bilinen Abdülmecid Sivasî, tasavvufa yöneldikten sonra da başarılarla imza atmıştır. Camilerde verdiği vaazlarla pek çok kişiyi etkisi altına almış ve hakkında iddialı söylemlere neden olmuştur. Bunlardan biri de o dönemde Bayrampaşa Şeyhi diye bilinen bir zatın Abdülmecid Sivasî'ye hizmet etmese imansız gideceğini belirtmesidir. Tasavvufta ulaştığı mertebeyi pekiştiren “kutb-ı devran”, “gencine-i keşf ü kerâmet”, “sâhibi velâyet”, “ârif-i billâh” ve “kutb-ı kâmilîn” gibi pek çok unvana layık görülmüştür.

1.3. Eserleri⁶¹

1.3.1. Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha

Fâtiha sûresinin tasavvufî tefsiridir. Eserde sûre öncelikle ayet ayet tercüme edilmiş sonrasında ise bu ayetler kısaca tefsîr edilmiştir. Eserde ayrıca Allah'ın gazabından kurtulmanın yolunun Allah'a sülûkla mümkün olduğu vurgulanmıştır ve bu yolun sâlikleri de sûfiler, melâmîler ve Zâhidler'dir. Eser 9 fasıldan oluşmakla birlikte bunlar sırasıyla Sûfiler, Melâmîyye, Zühhâd, Mutasavvıfa-i mubtıla, Velâyet, İmanın ve amelin şubeleri, İman-ı müncî, Kemâl-i iman, Tabakât-ı ricâl olarak düzenlenmiştir.⁶²

1.3.2. Bidâ'atü'l-Vâizîn

Osmanlı Türkçesi'yle yazılan ve Erba'üne Hadîsen, Hadîs-i Erba'in gibi de adlandırılan bu eserde müellif öncelikle hadislerin kaynaklarını gösterip tercümelerini vermiştir. Bazı şahısların görüşlerini de belirterek ahlakî ve tasavvufî yönden hadisleri konularına göre şerh etmiştir.

Eserin iki nüshası tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesinde diğeri ise TDK Kütüphanesindedir.

⁶¹ Bu bölümde, Sivasî ile ilgili bu güne kadar yapılmış çalışmalardaki bilgiler tarafımızca incelenip kontrol edilerek güncellenmiştir.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa KILIÇ, **Ebu'l-hayr Abdülmecid B. Muharrem Es-Sivâsî (971-1049/1563-1639)'nin “Fatıha Tefsiri”nin Tahkiki**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: 2005.

1.3.2.1. Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa, nr. 1032/2. 16 st. 14b-100a. (Tâlik hat ile beyaz kâğıda yazılmıştır. Kadızâde bendelerinden bir zat tarafından istinsah edilmiştir.)

1.3.2.2. TDK Kütüphanesi Türkçe Yazmaları A 242/1. 23 st. (H. 1177 yılında Mustafa b. Zilî tarafından taç filigranlı kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.3. Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr

Kütüphanelerde Nasîhatü'l-Mülûk, Şumûs-ı Âyât ve Akmâr ve Ehadîs-i Nücûm gibi farklı adlarla kayıtlı bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle küfürlü lafızlara değinen Sivasî, sonrasında ehl-i sünnet dışı fırkaların davranışlarıyla birlikte ehl-i tevhidi inkâr edenlere de bu bölümde yer vermiş ve tarikatta sema' ve raksın hak olduğunu anlatmıştır. İkinci bölümde ise iman ve irfân konuları ele alınarak taklîdî ve tahkîkî iman hakkında bilgi verilmiş ve farz-ı ayn ve farz-ı kifâye hususuna da temas edilmiştir.

Eserin kütüphanelerde dört nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi Süleymaniye Kütüphanesinde diğer ikisi de İÜ Kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3.3.1. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 255, 19 st. 174 vr. 245x150, 170x75 mm. (Beyaz kâğıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Bursevî tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi belli değildir.)

1.3.3.2. Süleymaniye Kütüphanesi Laleli, nr. 1613, 17 st. 143 vr. 257x263, 177x103 mm. (Beyaz kâğıt üzerine tâlik hatla yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.)

1.3.3.3. İÜ Kütüphanesi TY. nr. 1828, 19 st. 1b-186b. (Beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. 13 Rabiü'l-evvel 1021'de Derviş Muhammed Sivasî tarafından istinsah edilmiştir.)

1.3.3.4. İÜ Kütüphanesi TY. nr. 1886, 17 st. 1b-185b. (Beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. 13 Rabiü'l-ahir 1021'de Derviş Muhammed Sivasî tarafından istinsah edilmiştir.)

1.3.4. Miskâlü'l-Kulûb

Eserin başında verilen bir hadîsten yola çıkarak sufilerin yaşayışlarıyla örnek teşkil etmeleri gerektiği ve bu yolu takip edenlerin zâhirî ve bâtinî ilimlerde mesafe kaydedecekleri ifade edilmiştir. Eserde tasavvuf ilminin gerekleri ve sâlikin vasıflarından (şeyh-mürît münasebetleri, sâlikin seyr ü süluk mükellefiyetleri ve sülûk esnasında uyacağı edep ve vb.) ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir.

Eserin tespit edilen tek nüshası İÜ Kütüphanesi TY. nr. 2311'de kayıtlıdır. Nesih hatla nohudî beyaz kâğıda 17 satır hâlinde yazılmıştır. Eser 39a-95b varakları arasındadır.

1.3.5. Mi'yâr-ı Tarîk

Türkçe kaleme alınmış bu eser de Miskâlü'l-Kulûb gibi tasavvufî konulardan bahsetmektedir. Nefsi terbiyenin şeriatle, kalbi temizlemenin tarikatle ve ruhu tahliyenin ise hakikatle olacağı belirtilmiştir. Şeyh olmanın hangi vasıflara sahip olmakla mümkün olduğuna da eserin sonunda yer verilmiştir.

Eserin tespit edilen nüshalarının ikisi de Süleymaniye Kütüphanesinde.

1.3.5.1. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan nr. 300/3, 15 st. 171b-211a. 200x140, 140x80. (Beyaz kâğıt üzerine nesih hatla yazılmış bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.)

1.3.5.2. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nr. 1367/2, 13 st. 70b-112a. 200x140, 67x140 mm. (H. 1031 Rabîü'l-âhir'inin sonlarında Ahmed b. Bahşî tarafından beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır.)

1.3.6. Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid

Mi'yâr-ı Tarîk gibi bu eser de Türkçe kaleme alınmıştır. Kaynaklarda Dürerü'l-Akâid olarak da geçen bu eserde, akâid, kelimeler, tasavvuf ve mezheplerle ilgili bilgiler verilmektedir. Abdülmecid Sivasî'nin nüshası en çok olan eseridir. Eserin sonunda on yedi farklı kaynaktan derleyerek bu eseri meydana getirdiğinden söz etmektedir.

Eserin yirmi nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan dokuzu Süleymaniye Kütüphanesinde, ikisi İstanbul Millet Kütüphanesinde, beşi İÜ Nadir Eserler Kütüphanesinde, diğer 4 nüshası da Milli Kütüphanesi, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi ve Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3.6.1. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan nr. 300/1, 15 st. 1b-120b. 200x140, 140x80 mm. (Beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.6.2. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 250, 17 st. 81 vr. 265x146, ??x??. (Müstensihi belli olmayan bu nüsha H. 1039'da talik hatla yazılmıştır.)

1.3.6.3. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 241, 15 st. 1b-96a. 209x135, 138x75. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.6.4. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 3627/2, 15 st. 24b-87a. 200x139, 152x81 mm. (Muhammed b. Mustafa tarafından H. 1088'de talik hatla yazılmıştır.)

1.3.6.5. Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab nr. 527, 21 st. 1b-81a. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha talik hatla yazılmıştır.)

1.3.6.6. Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Efendi nr. 195/2, 17 st. 30b-109a. 212x153, 163x108 mm. (Mustafa Çavuş b. Muhammed tarafından nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.6.7. Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa nr. 530/m, 15 st. 1b-134a. 205x149, ??x?? mm (H. 1170 tarihinde Ahmed Sa'id tarafından nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.6.8. Süleymaniye Kütüphanesi Laleli nr. 2408/1, 25 st. 1b-39a. 346x208, 245x135 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu eser nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.6.9. Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman nr. 324, 21 st. 1b-55a. 210x150, 150x80 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan eser aharlı samanî kâğıda yazılmıştır.)

- 1.3.6.10.** İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu nr. 34 Ae Şeriyye 281, 19 st. I+1b-87b. 188x158, 158x80 mm. (H. 1024 Rabiü'l-evvelinde Ahmed b. Abdülbâkî tarafından Arap yazı (?) türüyle yazılmıştır.)
- 1.3.6.11.** İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu nr. 34 Ae Şeriyye 282/3, 21 st. 1b-80a. 218x160, 158x75 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha Arap-talik hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.12.** İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2339, 17 st. 95x157. 1b-157a. (Şam defterdarlarından Muhammed Sehrâb tarafından 16 Safer 1050'de beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.13.** İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 5888, 15 st. 1b-105a. (Beyaz kâğıda talik hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.14.** İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2256, 21 st. I+2b-89b. 100x208 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Beyaz kâğıda talik hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.15.** İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 5905, 21 st. 1b-58a. (Beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.16.** İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 1566/2, 20 st. 71a-134b. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha beyaz kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır.)
- 1.3.6.17.** Ankara Milli Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 8404, 17 st. 200x135, 155x90 mm. 1b-72a. (Müstensihi belli olmayan bu nüsha H. 1102'nin ramazan ayında suyolu filigranlı kâğıda harekeli nesih hatla yazılmıştır.)
- 1.3.6.18.** İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Teberrûkât Anbarı'na kayıtlı H.1090 tarihli bir nüsha bulunmaktadır. Kütüphanenin restorasyonda olması nedeniyle incelenememiştir.
- 1.3.6.19.** Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Nr. 37 Hk 3320, 17 st. 1b-88b. (Müstensihi belli olmayan nüsha ay yıldızlı taç kâğıda nesih hatla H. 1045 muharreminde yazılmıştır.)
- 1.3.6.20.** Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi Arap Şeyh Yazmaları, nr. 297.4 SİV.P, 45 vr. 21 st. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha beyaz kâğıda ta'lik hatla yazılmıştır.)

1.3.7. Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe vü Ayniyye

Abdülmeccid Sivasî bu eserinde Yâr Ali b. Siyavûş b. Avren Divriği'nin Kitâbu'l-Makâsıd'ın-Nâciye fi'l-Mebdeî ve'l-Me'aşi adlı Farsça eserini tercüme ve şerh etmiştir. Muhtevası varlık âleminin sınırları, esmâ-i ilâhîyye ve sıfât-ı ilâhîyye, nefis ve mertebeleri gibi tasavvufî hususlardır.

Tespit edilen iki nüshası olan bu eserin biri İÜ Kütüphanesinde diğeri ise Bâyezîd Devlet Kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3.7.1. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2233, 21 st. 1b-95a. (Müstensihi belli olmayan bu nüsha H. 1181'in ramazan ayında nohudî beyaz kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır.)

1.3.7.2. Bâyezîd Devlet Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi, nr. 1855, 21 st. 1b-95a. (Müstensihi belli olmayan nüsha H. 1173 tarihinde nohudî beyaz kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır.)

1.3.8. Kazâ ve Kader Risâlesi

Kütüphane kataloglarında İrâde-i Cüziyye Risâlesi ve Kader Hakkında Risâle şeklinde adlandırılan bu eserin adı Sivasî'nin eserlerinin anıldığı kaynaklara bakılarak ve içerik karşılaştırması yapılarak Kazâ ve Kader Risâlesi olarak belirlenmiştir.

Eserde Sivasî, ilim sahibi kimselerin sorgusuz sualsiz kadere iman etmeleri ve tehlikeli sözlerden kaçınmaları gerektiğini belirterek kaderi tevhidle ilişkilendirmektedir. Eser Kaderiyye, Cebriyye, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in kader konusundaki görüşlerinden bahsedilerek son bulur.⁶³

Eserin tek nüshası tespit edilmiş olup nüsha bilgileri şu şekildedir:

⁶³ Zeki Hayran adına İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı ALTUNTAŞ tarafından yayına hazırlanmıştır. Bkz. İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı ALTUNTAŞ, **Sivasî Efendi Kaddese'llâhü Sırrah'ül Aziz Kaza ve Kader Risâlesi**, İstanbul: Gözde Matbaacılık, 2010.

1.3.8.1. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 1903, 21 st. 1b-10b (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.9. Fir'avn İmânına Dâir Risâle

Bu eser Abdülmecid Sivasî'nin emri üzere kendi görüşleri doğrultusunda müritleri tarafından hazırlanmıştır. Bu nedenle onun eserleri arasında gösterilmesine rağmen kesin bir şey söylemek yanlış olabilir.

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan koleksiyonunda 294/5'te bulunmaktadır. 23 st. hâlinde 200x130, 140x70 mm. Ebadında nohudî beyaz kâğıda nesih hatla yazılan bu eser 91b-95b varakları arasında yer almaktadır.

1.3.10. Mektupları

Sivasî, pek çok halifesi olan bir şeyh olduğu için tarikat ve usul adabı, irşad konusundaki yükümlülükleri gibi hususlarda mektuplaşmıştır. Bu eser müstakil bir nüsha olup bunun dışında iki mektuptan daha bahsedilmektedir.

Bu mektupta “La ilahe illallah” ve “Hasbunallâh” kelimeleri incelenmekte ve gerçek tevhidin Allah'a yönelmekle gerçekleşeceğine, salığın Allah'ın sıfatlarında fenâ bulmadıkça evliya olamayacağına değinilmektedir.

1.3.10.1. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 300/5, 17 st. 212b-221b. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha nohudî beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.10.2. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 1364/4, 15 st. 126b-137b. (Beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.11. Şerh-i Mesnevî

Eser Şemseddin Sivasî'ye aitmiş gibi gösterilse de müellif hattı olan nüshada Abdülmecid Sivasî'ye ait olduğu belirtilmiştir. Rüyasında Mevlânâ kendisinden Mesnevî'yi şerh etmesini istemiştir. I. Ahmet'in emri üzerine bu eseri yazmıştır.

Eserde öncelikle kelime ve terkipleri tercüme ettikten sonra şerhe geçmiş ve şerh yaparken de ayet ve hadislerden iktibas yapmıştır. Yaptığı bu açıklamaların arasına kendi şiirlerini de koymuştur.

Eserin bilinen nüshaları şunlardır:

1.3.11.1. Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi nr. 06 Hk 683, değişik st. 1b-166b vr. (Eserin başında Abdülmecid Sivasî tarafından kaleme alındığına dair not bulunmakta ve H. 1229 tarihi not edilmiştir. 210x145, bb. mm ebadında nohudî beyaz kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır.)

1.3.11.2. Süleymaniye Kütüphanesi Antalya/Tekelioğlu, nr. 391, 15 st. 1a-307b. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha kül renkte yerli kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.11.3. Bâyezid Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi nr. 1651, 21 st. 1b-262a. 295x200, 195x95 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.12. Şerh-i Kaside-i Mimiyye

Bu eser Mevlânâ'nın on bir beyitlik eserinin şerhidir. Sivasî, öncelikle beyitlerin Türkçe tercümesini yapmıştır. Sonrasında ise beyitlerde geçen lafızları inceleyerek beyitteki manalarına değinmiş ve beytin tamamını birlikte şerh etmeyi tercih etmiştir. Sivasî, bu şerhi yazarken Mevlânâ'dan aldığı feyzden başka kitap, defter veya lügate başvurmadığını söyleyerek kalbine doğanları yazdığını belirtmiştir.

Tespit edilebilen dört nüshası da Süleymaniye Kütüphanesinde.

1.3.12.1. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 300/4, 15 st. 203a-211a. 200x140, 140x80 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.12.2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, nr. 1755/16, 17 st. 179b-186a. (Mevlevî Kudretullah Efendi'nin nüshasından istinsah edilen bu nüshanın müstensihi belli değildir. H. 1220'de beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.12.3. Süleymaniye Kütüphanesi Dâru'l-Mesnevî, nr. 253/2, değişik st. 197a-198b. 241x159, bbxbb. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha nohudî beyaz kâğıda talik hatla yazılmıştır.)

1.3.12.4. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 1367/3, 13 st. 114b-126a. 700x140, 250x135 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüsha nohudî beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.13. Müşkilât-ı Mesnevî

Eser Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde geçen Arapça ve Farsça müşkil ve muğlak kelimelerle ilgilidir. Bu kelimelerden muğlak olanlar öncelikle son harfine göre bablara ayrılmış ve bu bablar da kelimenin ilk harfine göre alfabetik sıraya koyularak şerh edilmiştir.

Tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa nr. 1491'e kayıtlıdır. 17 st. hâlinde 203x122, 145x70 mm. ebadında olan nüsha II+1b-69b arasında bulunmaktadır. H. 1216'da beyaz kâğıt üzerine talik hatla yazılmıştır.

1.3.14. Meyâdinü'l-Fursân

Abdülmeccid Sivasî bu eserinde Farsça sarf kurallarıyla ilgili bilgiler verdikten sonra Farsça kelimelerin lügatini hazırlamış ve Türkçe açıklamalarını yapmıştır. Eser Lügat-ı Mesnevî ve Lugatu'l-Fârisiyye gibi isimlerle de kayıtlarda yer almaktadır. Mehmet Harun

Tan eser üzerine “Abdülmeçid Sivasî'nin Mesnevi Sözlüğü” adıyla yüksek lisans tezi yapmıştır.⁶⁴

1.3.15. ‘Uddetü’l-Müsta’iddîn

Arapça sarf ilmini anlattığı bu eseri Uddetü’l-Müstaidîn fi’s-Sarf, Uddetü’l-Müsta’iddîn fi’t-Tasrif, Uddetü’l-Müsta’iddîn fi’s-Sarf gibi isimlerle de kaynaklarda yer almaktadır.

Eserde önce fiillerin mazi ve muzari masdarları verilmiştir. Sonrasında kıyasi ve semaî masdarlar anlatılmıştır. Bu konuları ünlü sarf kitaplarından örnekler vererek desteklemektedir. Bunun yanında lazım ve müteaddî fiillerden bahsedilip örneklerle konu açıklığa kavuşturulmuştur.

Tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Kasıdecizade koleksiyonunda 731/2’de bulunmaktadır. 15 st. hâlinde 190x118, 133x62 mm. bbadında olan bu eser parlak beyaz kâğıda talik hatla yazılmıştır. 23b-47a varakları arasında bulunan eser, Süleyman isimli birisi tarafından H. 1024’te istinsah edilmiştir.

1.3.16. Dîvân

Şiirlerini Şeyhî mahlasıyla yazan Abdülmeçid Sivasî, Dîvân’ın çoğunda Türkçe gazellere yer vermiştir. Bunun yanında az sayıda Arapça Farsça beyit ve gazel de bu Dîvân’da yer almaktadır. Dîvân’da 79 gazel ve 3 de naat bulunmaktadır. Şiirlerinin konuları tasavvuf ve dinle ilgilidir. Eserde zâhirî ilimleri öğrenmenin yanında bâtinî ilimlerin önemine de değinilmiştir.⁶⁵

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Harun Tan, **Abdülmeçid Sivasî'nin Mesnevi Sözlüğü (İnceleme-Metin-İndeks)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya: 2005.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Toparlı, **Abdülmeçid Sivasî Divanı**, 1. Baskı Sivas: Dilek Matbaası, 1984; Alper Ay, **Abdülmeçid Sivasî Divanı (İnceleme-Metin)**, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

1.3.17. Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm

Kaside Hz. Muhammed'i övgü amacıyla yazılmıştır. Tespit edilen iki nüshasının biri Süleymaniye Kütüphanesinde diğeri ise İÜ Kütüphanesindedir.

1.3.17.1. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 2755/4, 23 st. 33a-35b. 178x104, 124x55 mm. (Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha nesih hatla yazılmıştır.)

1.3.17.2. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196, 114b-115a. (Cezîre-i Mesnevî'nin sonunda yer almaktadır.)

1.3.18. Şerh-i Hilye-i Resûl

Fezâilü salavâtî'n-Nebî, Telhîsu Hasâisi'n-Nebî gibi adlarla kaynaklarda yer alan bu eserin Şerh-i Hilye-i Resûl olması muhtemeldir. Eserin konusu, Hind b. Hale'nin peygamberimizi anlattığı Hilye hadisinin başka hadislerden cümle ve kelimeler katılarak şerh edilişiyle ilgilidir.

Tespit edilen iki nüshasından biri Süleymaniye diğeri ise İÜ Kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3.18.1. Süleymaniye Kütüphanesi Serez, nr. 3935/1, değişik st. 4b-13b. 202x115, bbxbb mm. (Mehmed adında biri tarafından parlak olmayan beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır. İstinsah tarihi belli değildir.)

1.3.18.2. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 621, 17 st. 58b-67a. (Nohudî beyaz kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.)

1.3.19. Nasîhatnâme (Pendnâme)

Gündoğdu'nun tespitine göre "Sivasî'nin eserlerinden bahseden kaynakların hiçbirisinde adı geçmeyen eser" olan Nasîhat-nâme, İmam Azam'ın İmam Ebû Yusuf'a verdiği nasihatlerin tercümesinden oluşmaktadır.

Eserin tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Murat Buhârî koleksiyonu 326/4'te kayıtlıdır. 17 st. hâlinde 213x153, 135x75 mm. Ebadında nohudî beyaz kâğıt üzerine nesih hatla yazılmış olan eser 54b-57b varakları arasında bulunmaktadır. H. 1195'te yazılmış eserin müstensihi belli değildir.

1.3.20. Kasîde-i Abdülmecid Sivasî

Sivasî'nin Yahya (as)'ın türbesi civarında zahir ulemasından birinin Sufileri inkâr etmesi üzerine yazdığı ve Abdullah Bosnavî'ye gönderdiği Arapça kasidedir. Bunun üzerine Bosnevî de bu kasideyi inceleyip şerh etmiştir.

Tespit edilen iki nüshasından biri Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3.20.1. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 2077/5, 19 st. 52b-89a. (Müstensihi belli olmayan bu nüsha H. 1039'da nohudî beyaz kâğıda talik hatla yazılmıştır.)

1.3.20.2. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi nr. 1307, 48 vr. (Nesih hatla yazılmıştır.)

Abdülmecid Sivasî'nin kaynaklarda yer alıp da kütüphanelerde tespit edilemeyen eserleri de vardır. Bunlardan biri Tercüme-i Kelâm adlı eserdir. Bizzat kendinin Miskâlü'l-Kulûb'da bahsettiği bu eser, müstakil bir eser olabileceği gibi Dürer-i Akaid adlı eseriyle aynı eser de olabilir. Hakkında fazla bilgi vermediği bu eseri Ehl-i Sünnet yolundan sapanların 73 fırkaya ayrıldığı ve bunların neler olduğuyla ilgilidir.

Kütüphanelerde tespit edilemeyen diğer eseri ise Kahru's-Sûs'dur. Kaynaklarda adı geçen bu eserden Hediyetü'l-İhvan'da alıntılar yapılmıştır. Buradan çıkarılan sonuç eserin Arapça kalem alınmış tasavvufî bir eser olduğudur.

Bunların dışındaki 14 risalesinin adları şöyle sıralanabilir: Risâletü'l-İslâm ve'l-Îmân, Risâletü'l-Kebâir ve Şeruhâ, Şurûtu's-Salât, Keffâratu'l-Hams, Risâle-i Mufassala

fî Hakki'l-Îmân ve'l-İslâm, Risâle-i Mufassala fi's-Salât, Şerh-i Hadîs-i Âfâk, Metin fi'n-Nahv, Risâle-i Mufassalâ fi'l-Ecnihâ, Risâle-i Hızır Aleyhi's-selâm, Beyânu Şerhu'l-Kebâir, Kerâhiyye, Metin fi's-Sarf, Mufassal Şurûtu's-Salât, Hadîs-i Erba'în, Kitâb-ı Keffarât-ı Hams, Risâle-i Niyet ve Risâle-i Savm.

1.3.21. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî

Abdülmeccid Sivasî'nin bu eseri, XVI. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin altı cildinden 366 beyit seçerek oluşturduğu *Cezîre-i Mesnevî*'sine yapılan ikinci şerhtir. Abdülmeccid Sivasî, eserini H. 1011 Rabiü'l-evvelinde (M. 1602 Ağustos/Eylül) kaleme almıştır. Eserin müellif hattı tespit edilememiştir. Tespit edilen en eski nüsha S1 nüshasıdır.

1.3.21.1. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin Nüshaları

Abdülmeccid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin üçü Süleymaniye Kütüphanesi, biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere toplam beş nüshası tespit edilmiştir. Müellif nüshası tespit edilememesine rağmen müellif nüshasından üç ay sonra kaleme alınan ve Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi nr. 2453'e kayıtlı olan nüsha esas nüsha kabul edilmiştir. Okuma zorluğu çekilen yerlerde İÜ Kütüphanesi'ndeki nüshaya başvurulmuştur. Bu nüshada ise müstensihin anlama zorluğu çektiği yahut gereksiz gördüğü yerleri atarak cümleyi kısaltıp özetlediği tespit edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki diğer iki nüsha sadece 171 beyti içermekte olup bu görünümüyle eksik nüsha özelliği göstermektedirler. İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki nüsha ise şerhe eklemeler yapmak suretiyle metni farklılaştırmıştır. Bu nedenlerle metin neşre hazırlanırken Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi nr. 2453'te ve İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196'da bulunan nüshalar kullanılmıştır. Metin oluşturulurken nüshaların yer aldıkları kütüphanelerin baş harfleri alınarak kısaltmalı yapılmış ve aynı kütüphanedeyse yanlarına numara eklenmiştir (S1, S2...). Sadece İÜ Kütüphanesi'ndeki nüsha için "üniversite kütüphanesi" anlamında Ü harfi ve Necip Paşa Kütüphanesi için N harfi verilmiştir. Eserin nüshaları bu bölümde alfabetik sıraya göre tanıtılacaktır.

1.3.21.1.1. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196 (Ü Nüshası)

Ü nüshası İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmaları 196'ya kayıtlıdır. Eserin müstensihisi temmet kaydında Ömer ibn-i El-Hâc İlyâs es-Sivasî olarak geçmektedir. Eseri şeyhinin isteği üzerine H. 1047 zilkadesinin son günlerinde (M. 1638 Mart/Nisan) kaleme aldığını ifade etmektedir. 3b-115b arasında bulunan 200x150, 145x85 mm. ebatındaki bu eser ortalama 21 satırdan oluşmaktadır. Mesnevî'den seçilen beyitler kırmızı diğer kısımlar siyah mürekkeple olmak üzere nohudî beyaz bir kâğıda nesih hatla yazılmıştır. Kütüphane kayıtlarında “Şerh-i Mesnevî-i Şerîf li-Şemsüddin Sivâsî adıyla kayıtlı olmasına rağmen şarihimize ait bir eserdir.

Baş: Bismillâhîrrâhmânirrahîm مَبْنِكُ الْعَوْنِ يَامَعِينِ رَبِّ تَمِّم بِالْخَيْرِ

بشنو از نی چو حکایت میکند

از جدایها شکایت می کند

Māzî شنید gelür muzâri' شنید gelüp emr بیشن' gerek idi. Ammā شنود geldügi şāz'dur

Son: سنة سبع واربعين والى من هجرة من له العز والشرف كتبت به بامر شيخنا الماز ذكره طول الله عمره
مَنْعَنَا بَطُولَ حَيَاتِهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْ مَنْ نَظَرَ وَدَعَا لِمُؤَلَّفِهِ وَكَاتَبَهُ آمِينَ

1.3.21.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2453 (S1)

S1 nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2453'e kayıtlıdır. Nohudî beyaz kâğıda 19 satır olarak nesih hatla yazılmış 198x127, 145x85 mm. ebadındaki bu nüsha 141 varaktır. Mesnevî'den seçilen beyitler 91b'ye kadar mavi mürekkeple, 91b'den sonra ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Temmet kaydındaki bilgilere göre nüshanın müstensihisi Hasan bin Şemseddin Kızılca'vî olup Amasya Abdullah Paşa Medresesi'nde eserin yazılmasından (Rabiülevvel H. 1011/ Ağustos/Eylül 1602) yaklaşık 3 ay sonra (Cemaziyelahir H. 1011/ Kasım/Aralık 1602) kaleme almıştır. 124a-141b arasında Mesnevî'den seçtiği beyitleri ve Mesnevî'de geçen ayet ve hadislerin bir kısmını açıklamaktadır. Bu bilgilere bakıldığında Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin 124a'da sona erdiği anlaşılmaktadır.

Baş: Bismillâhîrrâhmânirrahîm hamd-ı nâ-ma' dūd ol hażret-i mübdi'-i bedāyi'e lāyık ve şenā-i nā-mahdūd ol zāt-ı muḥteri'-i şanāyi'e muvāfiḳdur ki her zerre-i mevcūd u her dāḫil-i dāyire-i vücūd anūn vücūb-ı vücūduna delil-i ḳāṭı' dur

Son: من تاريخ احد عشر والى الحمد والله الحمد وحمد والصلوة على محمد واليه وقد وقع الفراغ من كتابته هذا الكتاب من يد حسن بن شمس الدين القزلبوى فى بلد اماسيه فى مدرسة عبد الله پاشا فى وقت العشا فى اواخر جمادى الآخر من تاريخ احد عشر والى من هجرة النبويه عليه الصلوة والسلام تم

1.3.21.1.3. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2527/2 (S2)

S2 nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2527/2'ye kayıtlıdır. Beyaz kâğıda nesih hatla ve ortalama 21 satır olarak yazılmış olan 206x150, 155x95 mm. ebatındaki bu nüsha 8b-92b sayfaları arasında yer almaktadır. İlk 8 sayfada “Hāzā ma‘ zü’l-esrār” başlıklı bir eser bulunmaktadır. Mesnevî’den seçilen 170 beyti içermesiyle eksik bir nüsha görünümündedir. Mesnevî’den seçilen beyitler kırmızı mürekkeple, açıklamalar siyah mürekkeple yazılmıştır. Müstensihî belli olmayan bu nüsha 8b-92b arasında yer almaktadır.

Baş: Ḥamd-ı nā-ma‘ dūd ol ḥazret-i mübdî‘ -i bedāyi‘ e lāyık ve şenā-i lā-maḥdūd ol zāt-ı muḥteri‘ -i şanāyi‘ e muvāfiḳdur ki her zerre-i mevcūd u her dāḥil-i dā’ire vücūb-ı vücūduna delil-i ḳatı‘ dur ve sipās-ı bî-ḳıyās ol rabbü’l-cinni ve’n-nāsa sezādur ki ‘ālī künende-i...

Son: buyurduḳları üzere ḥaberdārān ekşer zebānlarına şumār urmuşlardur Pes ḥazret-i ‘ Ali kerremallāhu vechehunūḥ احدى الدنى كىلا يعديك طبعه الدنى وخلقه الدميم تمت

1.3.21.1.4. Süleymaniye Kütüphanesi Kasideci-zâde nr. 327 (S3)

Süleymaniye Kütüphanesi Kasideci-zâde 327’e kayıtlı bu nüsha S1 nüshası gibi nohudî beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır. 1b-126a varakları arasında ortalama 17 satır olarak kaleme alınan 158x115, 120x80 mm. ebatındaki bu nüshada da Mesnevî’den seçilmiş 170 beyit yer almaktadır. Eksik bir nüsha olması kuvvetle muhtemeldir. Müstensihî belli değildir. Mesnevî’den alınan beyitler ve başlıklar kırmızı mürekkeple,

şerh kısmı siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin başında Rum ili Kazaskeri Kasideci-zâde Süleyman Sırrı Efendi'nin⁶⁶ bağışladığı not edilmiştir.

Baş: Şerh-i Meşnevî ve bihi nesta'în Bismillâhirraḥmanirraḥîm ḥamd-ı nâ-ma' dūd ol ḥazret-i mübdi'-i bedāyi'e lāyık ve şenā-i nâ-maḥdūd ol zāt-ı muḥteri'-i şanāyi'e muvāfiḳdur ki her zerre-i mevcūd u her dāḥil-i pergār-ı vücūd anūn vücūb-ı vücūduna delîl-i ḳātı' dur...

Son: ...buyurdıkları üzere عرف الله كل لسانه ومن buyurdıkları üzere ḥaberdārān ekşer zebānlar ḳalbine mismār urmuşlar pes 'Ali kerremallāhu vechehunūñ احدر الدنى كىلا يعديك طبعه الدنى وخلقه الدميم

1.3.21.1.5. İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312. (N)

İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312'de Şerh-i Müşkilat-ı Mesnevi adıyla kayıtlı nüsha beyaz kâğıda nesih hatla yazılmıştır. 181b-337a varakları arasında 19 satır olarak kaleme alınan 189x135, 126x70 mm. ebatındaki bu nüshanın müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Mesnevî'den alınan ve siyah kalemle yazılan beyitlerin üst kısmına kırmızı kalemle çizgi çekilmiştir. Diğer başlıklar kırmızı mürekkeple, şerh kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Baş: Ḥazret-i Mevlānā mir'āt-i cemāl olmağla Ya'ḳūb-ı vaḳt olup Yūsufuñ mu'āyeneṭe şühūd-ı murād idip انما اشكو بثى وحزنى الى الله didüğine iktifa semtinde şikāyet gösterüp buyurur

Son: Ḥātimetü'l-kitāb dībācede imā itdügümüz üzere ol kitābda ve āḥir kitābda medḥe sulṫān-ı enbiyā enseb olup ve bu zaḫmetimūñ ḳabūlüne bā'ış-i ḳavī olmaḳ ricāsına bir ḳaşide-i çār-şifat nazm u zamm oldı

⁶⁶ Süleyman Sırrı Efendi kurduğu kütüphaneyle meşhur olmuş şeyhülislam Âşir Efendi'nin oğludur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal , “Âşir Efendi Kütüphanesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 4. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 8.

1.3.21.2. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin Muhtevası

Abdülmeccid Sivasî'nin bu eseri, XVI. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin altı cildinden 366 beyit seçerek oluşturduğu *Cezîre-i Mesnevi*'sine yapılan ikinci şerhtir. Abdülmeccid Sivasî, eserini H. 1011 Rabiü'l-evvelinde (M. 1602 Ağustos/Eylül) kaleme almıştır. Eserin müellif hattı tespit edilememiştir. Tespit edilen en eski nüsha S1 nüshasıdır. Bu nüshanın giriş kısmına bakıldığında müstensihin müellif hattındaki bilgileri olduğu gibi aktardığı görülmektedir.

Sivasî, eserine besmele, hamdale ve salveyle başlamış; ardından amcası ve şeyhi Şemseddin Sivasî'yi sonrasında ise Mevlânâ Celaleddin Rûmî'yi övmüştür. Bu kısımdan sonra eserin te'lif yılını, te'lif sebebinin ve şerh yöntemini şöyle açıklamaktadır:

mesfûr 'İlmî muqaddesi hâzretleri kıddesallâhu sırruhu ba'zî maḥalli tafşil ve ba'zısın icâz idüp ve herkesi kendü nefis-i nefiselerine kıyâs ile izmâr itmişlerdi ammâ bu lâli-pür-kelâl yine himmetleri lisânı ile tavzîh idüp bu cevâhir-i girân-mâye[5a]lerüñ nâmları nedür ve ecvedleri kınkısıdır ve 'ummân-ı muḥîṭ-i Kur'ândan her nev'î kınkı câhibüñ dürr-i yetim-i bî-mânenindür ve mecma'u'l-baḥreyn eḥâdişinüñ kınkı adasınüñ ney-i pür-kândidür 'ayân eyledüm ve şerḥe şürü'dan evvel tebyîn-i luḡat ve sonra taḥkîk ü taṭbîk yollarından ḥâr-ı engârı ve ḥâşâk-ı şübehâtı giderüp mecrâlara nişân eyledüm ya'nî her beytüñ ma'nâsı ile taḥkîk ve vicdân-ı sâlike ne semtden kıbıldür bildüğim kadar 'ayân eyledüm ve izdivâc-ı sırr-ı Muḥammedî ile bu mevlüd-ı ma'nevî ki toḡdı ve bu sırr-ı şems-i ḥâkîkat ki tulû' itdi eḥade 'aşere ve elf rabi'u'l-evvelinüñ evâsıtında idi⁶⁷

Giriş kısmındaki bilgilerden Sivasî'nin İlmî Dede'nin şerhini gördüğü, bazı yerleri kısaltıp bazı yerleri mecazlı ifade etmesinden çıkacak mananın tam anlaşılamayacağını düşündüğü tespit edilmiştir. Bu nedenle Sivasî bu kısa ve icazlı yerlerin açıklanması gerektiğini belirtmekte ve Kur'an'ın hangi ayetlerine ve hadislere işaret edildiğinin tespit edilmesi düşüncesiyle eseri daha kapsamlı şerh etmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Eser *Mesnevî*'nin ilk 18 beytinin şerhiyle başlar. Diğer beyitlerin şerhleriyle karşılaştırıldığında bu kısmın daha ayrıntılı bir biçimde ele alındığını ifade edebiliriz. Eserde beyitler mavi mürekkeple, açıklamalar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Şerh

⁶⁷ Abdülmeccid Sivasî, Şerh-i Cezire-i Mesnevî, S1 nüshası, s. 4b-5a.

etmeye geçmeden önce seçilen beyitte geçen kelimenin mazi, muzari ve emir sıgaları gösterilmiştir. Sonrasında kelimelerin anlamları (özellikle beyit içindeki anlamları) verilmiş ve beytin bütün anlamı izah edilmiştir. Sivasî beyitleri şerh ederken ayet ve hadisler yanında mutasavvıfların ilgili konudaki görüşlerini de aktarmıştır.

Sivasî, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’inde Cezîre’den seçilmiş 359 beyti şerh etmiştir. Örneğin Şeyh Gâlib’de olan

در قضا ذوقی همی بینند خاص
کفرشان آید طلب کردن خلاص⁶⁸

هر کجا آب روان سبزه بود
هر کجا اشک روان رحمت شود⁶⁹

کسب را همچون زراعت دان عمو
تا نکاری دخل نبود آن تو⁷⁰

پس رهی را که ندیدستنتو هیچ
هین مرو تنها ز رهبر سر مییچ⁷¹

جمله دانایان همین گفته همین
هست دانا رحمة للعالمین⁷²

چونکه هستیش نماند پیر اوست
گر سیه مو باشد او یاخود دو پوست⁷³

گر نباشد جوع صد رنج دگر
از پی هیضه بر آرد از تو سر⁷⁴

⁶⁸ Karabey vd., age., s. 73-74 (68. beyit ve şerhi).

⁶⁹ Karabey vd., age., s. 110-111 (127. beyit ve şerhi).

⁷⁰ Karabey vd., age., s. 111 (129. beyit ve şerhi).

⁷¹ Karabey vd., age., s. 124 (156. beyit ve şerhi).

⁷² Karabey vd., age., s. 131 (172. beyit ve şerhi).

⁷³ Karabey vd., age., s. 139 (188. beyit ve şerhi).

⁷⁴ Karabey vd., age., s. 197 (320. beyit ve şerhi).

beyitleri Sivasî'nin şerhinde yer almamaktadır. Bunun yanında Sivasî, Mesnevî'de yer almamakla birlikte Mesnevî okunduğunda okunması adet hâline gelmiş

اینچنین فرمود مولانای ما

کاشف اسرارهای کبریا

beytini de şerhine dâhil etmemiştir.

Sivasî, Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî'de yer alan 35 başlıktan (4'ü hariç)⁷⁵ 31'ine eserinde yer vermiş, 1 başlık da kendisi eklemiştir. Bu başlıklar sırasıyla; Der-bî-derkî-i müstemi'ân, Der-kemâl-i zât-ı pâk-i pîr, Der-nasîhat-i münkirân, Der-mukallidân ki havîş-râ be-kâmilân-ı kıyâs künend, Der-zât-ı pâk-i pîrân, Der-taksîm-i merâtib-i evliyâ kuddiset esrârehüm ve übkiyet âsârehüm, Fî-ittihâdü'l-evliyâ'ü'l-fihâm, Der-menâzil-i hilka-i âdemî, Der-terğîb-i ma'rifet hod, Der-himmet-i tâlibân, Fî-ıstulâhatü'l-meşâyih, Der-neh-y-i dîden sûret ü terğîb-i be-ma'nâ, Der-tevbe-i'usât, Der-fevâyid-i girye, Der-mücâhede, Der-beyân-ı min kar'ı'l-bâb velc velc, Der-beyân-ı ân ki talib-râ her-âyine mürşid lâzımet, Der-sohbet-i merdân, Der-neh-y-i musâhabet-i müdde'iyân u müzevirân, Der-zât-ı pâk-i pîr, Der-istikâmet-i tâlibân, Der-imtihânest şeyh-râ, Der-terk-i ta'n, Der-terk-i ta'ne zeden-i münkirân şeyh-râ, Der-hâl-i hod-perestân, Der-beyân-ı ân ki her hûbî-râ âher ziştî est, Der-terk ü fenâ ve kesb-i bekâ, Der-terk-i dünyâ, Der-zemm-i mâl u câh, Der-şöhret ü âfet, Der-tevekkül ü kanâ'at ve Der-aşk u lâ-ubâlî-şüden'dir. Bu başlıkların içinde en fazla beyit (33 beyit) Cezîre ve şerhin son bölümü olan *Der-aşk u lâ- ubâlî-şüden*'de bulunmaktadır.

Sivasî, ilk 18 beyit şerhinde şeker kamışının kamışlıktan koparılıp ney hâline gelmesiyle ve asıl vatanına özlem duymasıyla mürşid-i kâmilin ruhunun bezm-i eleste Allah'tan ayrılmasının temsil edildiğini söylemektedir. Kısaca bu bölümde Sivasî, mürşid-i kâmilin dünyaya geliş serüvenini açıklayarak beyitleri şerh etmektedir.

⁷⁵ Sadece “1. Der-beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâte end ber müceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslı-i hod mî-talebend 3. Der beyân-ı ketmân-ı sır 32. Der beyân-ı fevâyid-i nîstî ve 34. Der beyân-ı riyâzet ü gurisnegî” başlıklarını yazmamış ama bu bölümlerdeki beyitleri şerh etmiştir.

Birinci başlık “Dinleyenin Anlayışsızlıkları Hakkında”dır. Bu başlıkta yer alan beyitlerde ise dervişin/salikin/müridin (dinleyen) anlayabilmesi için nelerin gerektiği (susmak, iyi dinlemek, şeyhin salikin mertebesine göre anlatması, idrakin bulunması (Kalp, ruh, nefis ve aklın bir olması) , sırrı/hakikati gizlemek vb.) açıklanmaktadır.

İkinci başlık, “Hz. Mevlânâ’nın Zatının Mükemmelliği Hakkında”dır. Bu başlıkta neyin Hz. Mevlânâ’nın kendisi olduğu, aşk, keşif ve ilhamın ondan doğduğu, şekline değil özüne bakılması gerektiği, şiirlerinin özünü yansıttığı ve bu özün Allah’tan geldiği ifade edilmektedir. Böylelikle Hz. Mevlânâ’nın zatına, batınî hislerine ve bu batınî hislerin hakikati anlayanlar ve anlamayanlar tarafından farklı değerlendirildiği (sözünün mana ya da iddia olarak algılanması) belirtilmektedir.

Üçüncü başlık, “Münkirlere Edilen Nasihatler Hakkında”dır. Sivasî, bu kısımda varlıkların hepsininin Allah’ın sıfatı üzerine yaratıldığını, görülen şeylerden hakikî manayı anlamak gerektiğini, dervişleri ve dervişliği kavramının zorluğunu, dervişliğin şartlarının olduğunu dile getirmektedir.

Dördüncü başlık, “Kendilerini Kâmillerle Karşılaştırıp Onları Taklit Edenler Hakkında”dır. şerhin bu bölümünde evliyalar parlak bir aynaya benzetilmekte ve kişinin kendisi neyse aksinde onu göreçeği ifade edilmektedir. Hakikati bilen ya da arayanla onu taklid eden (mümin ve kâfir) arasında farklar bulunduğunu, evliyaları dış görünüşlerine bakarak kendileriyle kıyaslayanların aldandığını ve onları inkâr edenlerinse nursuz ve kör olduğunu söylemektedir.

Beşinci başlık, “Pirlerin Temiz Zatları Hakkında”dır. Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde evliyaların nefisini kırıp yaratılmışların anladığından farklı bir varlık kazanmaları, yokluk içinde Allah’la varlık olmaları, hakikatler hakikatini görmeleri ve yokluk âlemi gibi konular ele alınmaktadır.

Altıncı başlık, “Evliyaların Mertebelere Ayrılması Hakkında”dır. Sivasî bu bölümdeki beyitlerin şerhinde evliya ve dua ehlinin farklılığına, evliyaların içinde ağzı duayla bağlı bir kavmin varlığına, zahirle ilgilenenlerin hatta dervişlerin bu kavmi

bilmediklerine, bu kavmin Allah'ın batınî sıfatına sahip olup onun haremde gizli olduklarına değinmektedir.

Yedinci başlık, “Ulu Evliyaların Birliği Hakkında”dır. Sivasî burada, insanın özünün ve aslının bir olup Allah'tan geldiğini yani Allah'ın yoktan var etmesiyle meydana geldiğini, ruh-i kudsi, ruh-i hayvani, ruh-i insani kavramlarının neler olduğunu, mümin ve kâfir arasındaki en önemli farkın müminin birlik/teklik gözüyle kâfirinse çokluk gözüyle bakmasından kaynaklandığını açıklamaktadır.

Sekizinci başlık, “İnsanın Yaratılış Menzilleri Hakkında”dır. Bu başlıkta kısaca Allah'ın yaratması ve insanın yaratılış serüveni anlatılmaktadır. Bununla birlikte müminin ruhu ve bedeninin bir oluşu ve bakılan yere göre değışmesi hakkında açıklamalar yapılıp “İnsan nedir?” ve “Hangi durumlarda/duygularda hayvanla aynıdır?” sorularını cevaplamaktadır.

Dokuzuncu başlık, “Kendini Bilmeye (Ma'rifet) Teşvik Etmek Hakkında”dır. Bu başlığa dâhil edilen beyitlerin şerhinde kendi zat ve hakikatini anlama, nefsini bilmek/bilmemek meselesi, sureti bırakıp sirete bakmak gerektiği, kulun perdeleri kaldırması, bunun nasıl mümkün olduğu gibi konulara yer verilmektedir. Bunun dışında riyazet, havass-ı hamse-i batına ve zahire gibi terimlere de değinilmektedir.

Onuncu başlık, “Taliplerin Kalben Allah'a Yönelme Gayreti (Himmet) Hakkında”dır. Bu kısım tek beyitten oluşmaktadır. Bu beytin şerhinde himmetin manası, talibin himmetine göre Allah'a yakınlığının belirlendiği, himmeti olan ve olmayan arasındaki fark ve kalbî öğrenme hakkında bilgiler bulunmaktadır.

On birinci başlık, “Şeyhlerin İstılahları Hakkında”dır. Bu başlıktaki beyitlerin şerhinde himmetin ve terbiyenin önemi, himmetin mana ve hakikati anlamaya yardım ettiği ve kişileri suretine bakarak değil himmetlerinin yüceliğine bakarak değerlendirmek gerektiği gibi konular açıklanmaktadır.

On ikinci başlık, “Surete Bakmaktan Men' ve Mana İçin Teşvik Etmek Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümdeki beyitlerin şerhinde sureti bırakıp mana âlemine

girmeye çalışmak, Allah’la bir olmak, nefsanî duygulardan ve vesveselerden arınıp Allah’a yaklaşmak gerektiğine değinmektedir.

On üçüncü başlık, “Asilerin Tövbesi Hakkında”dır. Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde hem hakikate tam erememişler hem de evliyalar için tövbenin çok önemli olduğuna, Allah’ın tövbe edenlerin suç ve günahlarını iyiye çevirip tövbeleri kabul ettiğine değinmektedir.

On dördüncü başlık, “Gözyaşının Faydaları Hakkındadır”dır. Sivasî, bu başlıkta yer alan beyitlerde gözyaşının güçlü bir sermaye olduğunu söylemektedir. Tevazu ve inlemeyle yalvarmayı ama aşırıya kaçmamayı öğütlemekte ve ahirette gülmek isteyenlerin bu dünyada ağlaması gerektiğini belirtmektedir.

On beşinci başlık, “Nefsin Arzularıyla Mücadele Etmek (Mücahede) Hakkında”dır. Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde “Dünya ahiretin tarlasıdır.” Hükmünden yola çıkarak talibe, dünyada iyilik ve cömertlik yapması, nefsin terbiye etmesi, kanaat içinde yaşaması, hırsını azaltması, zikir ve ibadet ettikten sonra tevekkül etmesi, ömrünü ibadete harcaması ve evliya ve enbiya yoluna girmek için gayret etmesi gibi konularda nasihat edilmektedir.

On altıncı başlık “Arayan Bulur Hakkında”dır. Bu bölüm şerhin en uzun bölümlerinden biridir. Bu nedenle pek çok konuya değinilmiştir. Bunlardan biri duanın kabulüne dair 100 şart olduğudur. Tefsîr-i Kebîr’de bunlardan “Kendi kusuru için pişmanlık duymak ve Allah’ın nimet vermesini dilemekten utanıp düşünmek” ve “İlahlık değeri ve terbiye gücüne bakıp aczin ortaya çıkması ve yoksulluk etmek”in yer verildiği ifade edilmektedir. “Mümin ne yapmalı?” sorsusunun cevapları aranmakta ve bu çerçevede çalışma/gayret, tefekkür, manevî temizlik, kalbi hayırlı şeylerle meşgul etmek, sabretmek, ibadet etmek, nankörlük etmemek ve doğru (heves ehli olmayan) yoldaş bulmak ve bulunduğu yoldaşı mürşitlerden seçmek gibi konularda bilgiler verilmektedir.

On yedinci başlık, “Tarikata Mürşitsiz Girilemeyeceği Hakkında” dır. Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde Sivasî, pir seçip ona kalp temizliğiyle bağlanmak, bu seçimde dünya hevesi olmayan biri olmasına dikkat etmek, velilerle dost olup onların yolundan gitmek ve sonunda (onlar gibi) Allah’a yakın olmak gibi konulara değinmektedir.

On sekizinci başlık “Allah Dostlarının Sohbeti Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümdeki yer alan beyitlerin şerhinde evliyanın huzurundan ayrılmamak, onlarla dost olmak, evliyaullahâ hizmet, onları inkâr etmemek gerektiğinden bahsetmektedir. Bunların yanında kulun iki hizmet için dünyaya geldiğini ifade ettikten sonra bunları zahirî temizlenme (ibadet etmekle gerçekleşen) ve batınî temizlenme (niyetin güzelliği ve ihlasla söz, hal ve eylemlerde gerçekleşen) olarak tanımlamaktadır.

On dokuzuncu başlık “Yalancı ve İddiacılarla Sohbetten Kaçınmak Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümde daha önceki bölümlerde de bahsettiği bir konuyu yeniden ve daha ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Bu bölümde “Seçilen pîr nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap aranırken yalancı, iddaci ve sahtekâr pîrlerle (buna şeyhlik taslayan pîr de demekte) ilahî makamları, ahiretteki saygıdeğer zatları, beşerî ve ilahî mertebeleri öğrenmiş ve ilim sahibi olmuş pîrleri karıştırmamak gerektiğine de değinilmektedir.

Yirminci başlık “Temiz Pîr Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümdeki şiirlerin şerhine pîr/likle ilgili yanlış anlamaları önlemek için pîr/liğin yaşlılık ve bunun sonucundaki saçın ya da kılın ağarması olmadığına değinmekle başlamaktadır. Siyah kılın beşeriyeti temsil ettiğini, siyah kılın beyaza dönmesinin ise bu beşerî vasıflardan arınmayı ifade ettiğini belirtmektedir. Kısaca pîrlik dış görünüşten anlaşılmaz. Sivasî’ye göre pîr, akıllı temiz olandır; pîrlik de akıl nuru ve ilimle varlığını geçici kılıp o nurun sahibiyle beraber olmak ve ebedîlik bulmaktır.

Yirmi birinci başlık “Taliplerin Doğruluğu Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümde hakikati bilen, Allah’ı ve onun isteklerini iyi anlayan bir mürşide bağlanmak, ona teslim olmak, onun beklentilerini yerine getirmek (zahir ve batını gereksiz şeylerden koruyan olgun bir talip olmak) ve bu beklentileri yerine getirirken Allah’ı görür gibi ibadet ve kulluk edip edebi terk etmemek gerektiğine değinmektedir.

Yirmi ikinci başlık “Şeyhi İmtihan Hakkında”dır. Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde talibin şeyhini imtihan etmemesi gerektiği, imtihan edenlerin imanının olumsuz etkilendiğini ve böyle bir vesvese geldiğinde Allah’a yönelmesinin doğru olduğunu ifade etmektedir.

Yirmi üçüncü başlık “Ayıplamaktan Vazgeçme Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümde eziyet eden kişiler hakkında iyi düşünmek gerektiğine, kendini ayıpsız sanıp büyüklenmenin ve kendi ayıbını bırakıp başkasının ayıbını görmenin yanlış olduğuna ve Allah’ın bu tür kişilerden hoşnut olmadığına yer vermektedir.

Yirmi dördüncü başlık, “Münkirlerin Şeyhi Yermeleri Hakkında” dır. Sivasî bu bölümdeki beyitlerin şerhinde bazı davranışlarından dolayı âlim ve salihler için ikiyüzlü dendiğine, bunların iftiradan başka bir şey olmadığına, kendi pis olan kişinin karşısındakileri öyle sandığı için yanılığa düştüğüne değinmektedir. Bunun yanında onların her fiilinin Allah’tan olduğunu, ona tam bir teslimiyetle bağlanıp kendi isteklerini onun isteğinde fâni kıldıklarını söyledikten sonra bu nedenle şeyhlerle (kâmiller) ilgili yanlış zanna kapılmadan onların imanını bilmek gerektiğini belirtmektedir.

Yirmi beşinci başlık, “Kendine Tapanların/Kendini Beğenenlerin Durumu Hakkında” dır. Sivasî bu başlıktaki beyitlerin şerhinde talipleri dünyaya tapmamak, başkasının kusurunu aramamak, şeyhin davranışlarını yanlış değerlendirmemek gibi konularda uyarılmaktadır. Bu uyarılarında yanında taliplere Allah’ı istemeleri, hayvani ruhtan arınıp nefislerini yok etmeleri ve ölmeden önce ölmeleri hususlarında tavsiyelerde bulunmaktadır.

Yirmi altıncı başlık, “Her Güzelliğin Sonunun Zorluk Olması Hakkında”dır. Sivasî, bu bölümdeki beyitleri “dünyanın geçiciliği” konusu etrafında açıklamaktadır. Düzenbaz dünyanın talipleri aldatmaması ve bu dünyadaki yiyecek ve giyeceklerin sonunun yokluk ve pişmanlık olması için uyarılarda bulunmaktadır. Tek gerçeğin Allah olduğunu unutmamak gerektiğini vurgulamaktadır.

Yirmi yedinci başlık. “Fâni Dünyayı Terk Etmek (Terk-i Fena) ve Bakiliği Elde Etmek (Kesb-i Beka) Hakkında”dır. Sivasî bu başlıktaki şiirlerin şerhinde dünyanın geçiciliğine, bu nedenle orada bulunan güzelliklere aldanmamak gerektiğine ve gönlü masivadan ve gölgelerden kurtarıp asla (Allah’a) yönelmenin doğru olduğuna değinmektedir.

Yirmi sekizinci başlık, “Dünyayı Terk Hakkında”dır. Bu başlıktaki beyitlerin şerhinde Sivasî, hırsa gerek olmadığını, kişinin kısmeti kadarına sahip olabileceğini, züht ve takvayla dünya ve ahiretin kişinin önüne geleceğini, sülukla Allah’a ulaşanların dünyayı pislik olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bunun dışında fakirlik övülmektedir ve bekabillaha ulaşmak anlatılmaktadır.

Yirmi dokuzuncu başlık, “Mal ve Makamın Yerilmesi Hakkında”dır. Sivasî, bu başlıktaki beyitlerin şerhini kısaca dünya malının yerilmesi konusu üzerine kurmuştur. Kişinin tevekkül ve kanaatinin önemine, dünya nimetlerinin mülk değil ödünç olduğuna, bu ödünç şeylerle övünmek ve kibirlenmenin yanlış olduğuna (padişahlar üzerinden bir eleştiri yapmakta), cömertliğin kişinin makamını yücelteceğine değinmektedir.

Otuzuncu başlık, “Şöhret ve Bela Hakkında”dır. Sivasî, bu kısımda ibadetler ikiyüzlülükten kaçınma, eziyet çekme ve ona sabretme, kendini bilme ve övünmeme hususlarında verdiği bilgilerle saliki bilgilendirmektedir. Bunun yanında Cehrî (açıktan yapılan) ve gizli zikir hakkında bilgiler vermekte ve Halvetiyye ve Nakşibendiyye’yi zikre dair görüşlerini karşılaştırmaktadır.

Otuz birinci başlık, “Tevekkül ve Kanaat Hakkında”dır. Sivasî, bu kısımdaki beyitlerin şerhinde yine sabrın önemine değinmekte, kanaat ve tevekkül etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Salikin nasıl bir tabiatı olması ya da hangi davranış ve huyları edinmesi (kalp zenginliği, aç gözlü olmama, kanaat, riyazet, perhiz, ilim ve hikmet sahibi olma vb.) hususlarında bilgiler vermektedir.

Otuz ikinci başlık, “Aşk ve Kayıtsızlık Hakkındadır”dır. Sivasî, şerhinin son bölümünde “Hakikî aşk nedir? Aşığın vasıfları nelerdir?, Aşkın sınırları var mıdır?” vb. soruları ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır. Kalbinde dünya nimetlerine karşı istek duyan birinin Kur’an’ı anlayamayacağını belirtmekte ve salikin aşkı anlayabilmesi için liyakat ve kabiliyeti olması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

1.3.21.3. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

1.3.21.3.1. Dil Özellikleri

Sivasî, şerhe başlamadan önce yaklaşık 5 varaklık bir giriş kaleme almıştır. Bu kısımdaki uzun terkiplerle kurulmuş ağıdalı dil, yerini eserin sonraki kısımlarında kısa terkipler, daha basit ve anlaşılır bir dile bırakmaktadır. Bu nedenle eserin giriş kısmıyla şerh kısmında iki farklı yapıda dil kullanımının olduğu söylenebilir. Allah’a hamd, Hz. Muhammed ve Şemseddin Sivasî’ye hayır dua edilen ilk kısımda cümleler neredeyse 10-15 satırı geçecek uzunluktadır.

ve şalavât-ı nâmiyât-ı bî-gâyet ü bî-intihâ ol server-i serîr-i ‘âlem-i hüda ol tûṭî-i ḥōş-şadâ-i⁷⁶ ol sitâre-i sa‘d-baḥt-ı⁷⁸ ol bülbül-i pür-nevâ-yı feraḥ-fezâ-yı⁷⁷ ol fâ uḥî alî ‘abde ma‘a uḥî⁷⁹ ol şifâ-ı şems ve müşâhid-i meşâhid-i⁸⁰ ol âfitâb-ı pür-zîyâ-yı şahrâ-yı⁷⁹ ol ḡayâhib-i ‘âlem-i ḡayy u cehlûn zîyâsı dil-i ḥastegân u bî-çâregânûn şifâsı şaffahâ-yı şudûr-ı asfiyânûn şafâsı ve serîr-hây-i sîne-hây-ı ṭâ’ife-i süniyye-i seniyyenûn senâsı cevâhir-i ‘irfân u ‘ulûmûn ma‘deni nuḳûd-ı vaḥyûn maḥzeni mihr-i âsmân-ı nübüvvet ü risâlet âfitâb-ı semâ-yı ‘izzet ü celâlet zâbıt-ı ‘âlem-i melekût u ceberût muḳtedâ-yı heme-‘âlem şeh-bâz-ı meydân-ı lâhût [2b] ve murtażâ-yı nev-‘i benî Âdem delîl-i râh-ı kemşüdegân ḳulavuz-ı ḳâfile-i mândegân şâhibü’l-ḥakḳu’l-‘azîm ve menba‘u’l-mu‘cizâtü’l-‘acîbetü’r-ra’üfü’r-raḥîm li’l-ḥalâyîḳ ve ma‘denü’l-esrârü’l-ḡarîbe imâm-ı enbiyâ-i izâm ve şifâ-yı marazâ-yı cehâlet hümâm-ı evliyâ-i kirâm ve muḥyî-i emvât-ı dalâlet ḥâtimü’l-enbiyâi ve’l-mürselîn seyyidü’l-evvelîn ve’l-âḥirîn muşliḥü’l-fesâdât bâ’iş-ı vuşûl-i murâdât Muḥammed Muştafâ aleyhi mine’s-şalâvât ez-kâhâ ve mine’t-teslimât innemâ-hâ cenâb-ı şefḳat-me’ablarına olsun ki anuñ şeref-i vücûdı ile ḳulüb-ı ‘ulemâ büstân-ı pür-bahâr-ı şeri‘at oldı. Ve dil-hây-ı ‘urefâ anuñ luṭf-ı vücûdı ile cinân-ı pür-ezhâr-ı tarîḳat oldı. Ve anuñ feyz ü mededi ve himem-i bî-‘adedi ile ‘âlem âyine-i nümâyende-i rûy-ı ḥaḳîḳat oldı. ...⁸¹

Bunun yanında giriş niteliğindeki bu bölümde neredeyse fiiller dışındaki bütün kelimelerin Arapça Farsça kökenli olduğu dikkat çekmektedir.

⁷⁶ Necm, 53/3. Ayetin manası: “O nefis arzusuyla konuşmaz.”

⁷⁷ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

⁷⁸ Necm, 53/ 1. Ayetin manası: “ Battığı zaman yıldız andolsun ki...”

⁷⁹ Şems, 91/1. Ayetin manası: “Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığa...”

⁸⁰ Necm, 53/11. Ayetin manası: “Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.”

⁸¹ S1, s. 2a-2b.

eşer-i hâzâ ol seyyâr-ı sahrâ-yı dîn ve seyyâh-ı bâdiye-i tefrîd ve ol tayyâr-ı semâ'-ı yakîn ve sebbâh-ı baîr-ı tevhîd güher-i tâc-ı 'ilm ü ma'rifet zîver-ı rûy-ı şâhid-i haqîkat [4a] maşriku's-şemsü'l-ezelî ve ehl-i 'aşkuñ maħbûbî ve güzeli şeh-bâz-ı 'âlî-mağâm-ı dest-i Ahmedî tâvûs-ı hoş-ıhîrâm-ı sahrâ-yı Muhammedî ki gevher-i kelimâtı zînet-i rû-yı cândur ve aqdâh-ı elfâzı zurûf-ı mey-i 'irfândur âgâh-ı esrâr-ı 'âlem-i dil ve mübeddil-i evşâf-ı âb u gildür ki mu'âşîrlarından meşâyih-i 'izâm ve kümmel-i kirâm anuñ âteş-i şevkinüñ pervâneleri ve muħabbeti derdinüñ âvâreleri idi ve gamı bazarınuñ harîdarları ve sülûki râhınuñ sebük-bârları idi.⁸²

Şerh kısmında ise cümleler dilbilgisi açıklamalarını yapmak üzere hem kısa hem de mümkün olduğunca az terkiplidir. Eserdeki kelime kadrosunda Arapça Farsça kökenli yabancı sözcükler Türkçe sözcüklerden fazladır. Bu sözcüklerin çoğu Türkiye Türkçesinde yaygın biçimde kullanılmadığından zaman zaman metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

تۇتماق tutmaq داشت tutdı muzâri' i دارد kıyasîdür zîrâ tâ'-i maşdariyenüñ mâkâbili şın olsa râ'-ı mühmileye dönmeğe kâ' idedür کاشتن انبارد, کاشتن کارد gibi. Ma'nâ âteşdür bu nâyüñ âvâzı bād degüldür. Her ki bu âteşi tutmaz yok olsun. Ya'nî mü'min olanda iki hâlden biri gerekdür yâ âteş-i 'aşk ile 'ayn-ı günâh olan vücûd-ı hayâlisini vesâvis-i hevâ'iyi ve havâtir-ı sivâ'iyi yakup maħv etmek gerek. Yoksa kendü 'aybın görüp kuşur u küsürına ve h'âb u hürdla hayvâniyete i'tirâf idüp insân olmadım diyü inkisâr ve yokluk şavtı ile 'âriyetî varlığından el yumağ gerek...⁸³

Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sindeki kiplere, zaman eklerine, zamirlere, edatlara vb. dilsel yapılara bakıldığında eserin XVI. yüzyıl dil özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Bunun yanı sıra eserde, özellikle Eski Anadolu Türkçesinin etkisiyle Osmanlı Türkçesinde de kendine yer bulan ve günümüzde Türkçenin konuşulduğu bazı bölgelerde yaşamaya devam eden “dek durmak, söyünmek, yumak, aldamak...” gibi fiillere; “bıldır, assı, devek...” gibi isimlere ve “köbut, igen, yig...” gibi sıfatlara rastlanmaktadır. Örneğin “Ömür sermayesinden fayda istersen rahat/uslu dur.” anlamındaki “Eger sermâye-i 'ömrden aşsı istersen *dek tur*”⁸⁴ cümlesindeki *assı* ismi *ası* biçimiyle Ankara, Harput (Elazığ) ve Akhisar (Manisa)'da⁸⁵; *dek turmak* fiili ise *dek durmak*, *denk durmak* biçimleriyle Afyon-Dinar, Bolu-Düzce, Aydın-Bozdoğan, Eskişehir Mihalıçık⁸⁶ gibi pek çok yerde varlığını sürdürmektedir.

⁸² S1, s. 3b-4a.

⁸³ S1, s. 19a.

⁸⁴ S1, s. 76a.

⁸⁵ Türk Dil Kurumu (TDK), **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I. Cilt**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 342.

⁸⁶ TDK, age., II. Cilt, s. 1406.

Ayrıca eserde *âlâkalık*, *mağlublamak*, *neşterlemek*, *edeblemek* gibi yabancı kökenli kelimelerin üzerine Türkçe ekler getirilerek türetilmiş farklı yapıda sözcükler de dikkat çekmektedir. Bu sözcüklerin Türkçede varlığını sürdürdüğü ya da başka bir ifadeyle yaygın olarak kullanıldığı söylenemez. Bu sözcükler, dilbiliminde başka bir dilden söz almak, bütünüyle özümsemek anlamındaki ödünçleme⁸⁷ başlığı altında değerlendirilmekte olup Arapça kelimelerle yapılan ödünçlemeler nicelik bakımından ilk sırada yer almaktadır.⁸⁸ Kelimelerin eserde yer aldıkları cümleler şu şekildedir:

...ammā bi-ḥasebi'z-zuhūr mā-dām ki nicār-ı mezkūr ten ile rūḥ-i insānī arasına
'*alâkalık* şālih ola beden daḥi şağdur...'⁸⁹

...niçe kavī baḥādırları za' ifler ḥile ile qorqıdup *mağlūblamışdur*...⁹⁰

...marazım olmasa *neşterlemezlerdi* diyü dermānın iste...⁹¹

...imdi anlar qatında cism ve zāhir aḥvālinde ve qalb evinde *edeblemek* gerek...⁹²

Sivasî'nin Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkimiyeti ve bu dillerdeki etkinliği kaleme aldığı eserlerden anlaşılmaktadır. Fakat Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de çok fazla olmamakla birlikte bazı eklerin eksikliğinden kaynaklanan hatalar göze çarpmaktadır. Bunlar, Sivasî'nin kendi tasarrufu ya da yanlışları olabileceği gibi müstensihe ait hatalar da olabilir. Aşağıda örneklenen cümlelerin ilkinde "*insan*" sözcüğünde tamlayan eki; ikincisinde "*aşık*" sözcüğündeki tamlayan eki; üçüncüsünde "*ölmez*" sözcüğündeki ikinci tekil şahıs eki unutulmuştur.

...su 'āl *insān* mevtle ma' dümluḡı fiḡh ve ba' zı kütüb-i kelāmda meştürdur...⁹³

...velī bu yolda qanı ile oynayan ' *aşık* soñı ma' şūqa ulaşır...⁹⁴

... ' aqıbetüne fenā tārī olmaz ve çürimezsin ve ' aşkla ölmez...⁹⁵

⁸⁷ Dilbiliminde başka bir dilden söz almak, bütünüyle özümsemek. TDK, **Türkçe Sözlük**, 2005, s. 1531.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuzhan Durmuş, "Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük", **AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 26, Erzurum: 2004, s. 1-6.

⁸⁹ S1, s. 15b.

⁹⁰ S1, s. 14a.

⁹¹ S1, s. 75a.

⁹² S1, s. 71b.

⁹³ S1, s. 16a.

⁹⁴ S1, s.20b-21a.

⁹⁵ S1, s. 21a.

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin dil özelliklerine dair söylenebilecek bir diğer husus da bazı zamir, kip ya da zamanların birkaç şekline metinde yer verilmesidir. Metinde gereklilik kipinin –sa gerek ve –meli biçimlerinin (Eski Anadolu Türkçesinde–*sa gerek*, Osmanlı Türkçesinde –*meli* -tek bir yerde geçiyor-); dönüşlülük zamirleri kendü, öz ve ikisinin birleşmesinden oluşan kendüzinin geçiyor olması bu hususa örnek gösterilebilir:

...anuñ kemigi beter uvansa *gerek*...⁹⁶

...nâr-ı cahîmle kâl ol*mal*sın...⁹⁷

...ancağ bir kaç gün merkeb çäkine meşğül olup aldandığı gibi mağrurluğı *kendüye* kalur şoñi hîç olur...⁹⁸

...cennet ü cemâle lâyıķ olmak maşlahatı için halk olan *özüñi* zâyî' ü harâb etdüh...⁹⁹

... Nice *kendüzüñi* h̄'âce-i cihân dirsın...¹⁰⁰

Sonuç olarak, esere bakıldığında Sivasî'nin Arapça ve Farsçanın dilbilgisi kurallarını iyi bildiği, kelime dağarcığının zengin olduğu, kullandığı kelimeleri okuyucuya göre değil duruma göre seçtiği anlaşılmaktadır. Eserde bazı dilbilgisel hatalar olmasına rağmen bu durum eserin anlaşılmasını zorlaştırmamaktadır. Kısaca Sivasî, eserini dillerin imkânlarından faydalanmış ve okuyucunun konuyu bildiğini düşünerek kaleme almıştır.

1.3.21.3.2. Üslup Özellikleri

Üslup, Türkçe Sözlük'te en basit hâliyle “Anlatma, oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarz”¹⁰¹; daha kapsamlı bir şekliyle ise “Bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliği, biçem, stil”¹⁰² olarak tanımlanmaktadır.¹⁰³ Üslup, daha çok edebiyat alanında geçmekle beraber diğer güzel sanat dallarında, hatta tavır ve

⁹⁶ S1, s. 95b

⁹⁷ S1, s. 60b.

⁹⁸ S1, s. 32b.

⁹⁹ S1, s. 31a.

¹⁰⁰ S1, s. 93b.

¹⁰¹ TDK, age., s. 2062.

¹⁰² TDK, age., s. 2062.

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Çalışkan, “Üslup ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, S. 34, 2014.

kıyafet gibi günlük yaşayışta da kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Edebiyatta üslup, “Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil”¹⁰⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Bu alanın başlangıcı bilinmemekle birlikte alandaki ilk eser Aristoteles’in Retorika’sı kabul edilmiş ve buradaki üslup anlayışı XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir.¹⁰⁶

Arap edebiyatında üsluba dair bilgiler, belâgat ve edebî tenkit eserlerinde dağınık vaziyette ele alınmış, modern zamanlarda üslup incelemelerinde daha çok Kur’an ve hadislerdeki üslup özelliklerine ilişkin birçok eser ortaya konulmuştur. Bu konuya değinen ilk eserlerden biri de Abdülkâhir el-Cürçânî’nin Delâ’ilü’l-i’câz’ıdır. Onun üslupla kastettiği şey “yerine göre kelime tercihi” olarak tanımlanabilir.¹⁰⁷ Fars Edebiyatında normal anlatım dışında özellikler taşıdığı için üslup, Arapça sebki (eritip kalıba dökmek) kelimesiyle ifade edilmiştir. Farsça şiir ve nesirde asırlar boyunca birçok üslup öne çıkmış olup bunlar yazara, eserin yazıldığı zamana, eserin muhtevasına, eserin muhatabı olan kitleye, eserin yazıldığı coğrafi bölgeye vb. özellikler bakımından incelenebilirler.¹⁰⁸

Türk edebiyatında ise Divan edebiyatının incelenmesinde önemli bir yeri olan tezkirelerde yazarların üslupları tarz-ı şiir, tarz-ı gazel, üslub-ı inşa gibi tabirlerle ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Fransız yazar Buffon’un Fransız Akademisine kabul edildiği günkü nutkundan alınan “Le style est l’homme-même” cümlesini Recâizâde “Üslûb-ı beyân aynıyle insandır.” şeklinde tercüme etmekte ve kişinin varlığı ile mizacı, ahlakıyla tavırları ve şahsiyeti arasında var olan alakayı ayrıca açıklamamaktadır.¹¹⁰ Yetiş, Belâgattan Retoriğe adlı kitabında belâgat, rhétorique ve edebiyat nazariyesi sahasında Türkçe neşredilmiş kitapların açıklamalı bibliyografyasını yapmış ve Türk Edebiyatındaki edebî eserleri ilk defa Recâizâde’nin Talim-i Edebiyat’ta tenkit ettiğini belirtmiştir.¹¹¹ Ayrıca

¹⁰⁴ Âlim Kahraman, “Üslûp (Türk Edebiyatı)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 387.

¹⁰⁵ TDK, age., s. 2062.

¹⁰⁶ Kazım Yetiş, **Belâgattan Retoriğe**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 499.

¹⁰⁷ İsmail Durmuş, “Üslûp”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 383.

¹⁰⁸ Adnan Karaismailoğlu, **Üslûp (Fars Edebiyatı)**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 385.

¹⁰⁹ Harun Tolasa, **Sehî, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 258.

¹¹⁰ Kazım Yetiş, **Talim-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 1996, s. 200.

¹¹¹ Yetiş, **Belâgattan Retoriğe**, s. 78.

Talim-i Edebiyat'ın Türk Edebiyatı'na getirdiği bir yenilik de “style” karşılığı olarak üslubu delilleriyle birlikte ele alan ilk eserdir. Fikir ve üslup arasında bir bağ olduğunu söyleyen Recâizâde eserin ikinci faslı “esâlib”de üslubu; “üslub-ı sade”, “üslûb-ı müzeyyen” ve “üslûb-ı âlî” olmak üzere 3 kısımda incelemiştir.¹¹² Recaizâde, iyi bir eserin fesâhat, vuzuh, tabiiyyet, münakkahiyyet, âheng-i selâset ve muvâfakat olmak üzere altı vasfı olduğunu ifade etmektedir.¹¹³

Yukarıdaki özellikler göz önünde tutularak bu kısımda Sivasî'nin üslubuna dair tespitlerde bulunulacak ve örneklerle açıklanacaktır. Eser fesahat kusurları açısından incelendiğinde (kelimede söyleyiş güçlüğü, kelime yapısında kuralsızlık, kelimede anlaşılma güçlüğü) çok ciddi kusurlara rastlanamamıştır.

Sivasî'nin beyit örnekleri verdiği kısımlar hariç kelime yapısında kuralsızlığa da rastlanmamaktadır. Tespit edilebilen nadir örneklerden biri “mahv” kelimesinin vezne uydurmak için mahiv okunduğu aşağıdaki beyittir.

Yâ Rabbi Ka'be haqqı *maḥiv* it sevâbitin
Her sūda tā ki vechūn ola kıble-gāhımız¹¹⁴

Dilin kuralına aykırı olmamakla birlikte yazarın kendi üretimi olduğunu düşündüren, dönem sözlüklerinde yer almayan ve alışılmamış “*alâkalık, maḡlūblamışdur, neşterlemezlerdi ve edeblemek*” gibi ödünçleme niteliğindeki sözcükler kelimede anlaşılma güçlüğü (garabet) olarak nitelendirilebilir.

...ammā bi-ḥasebi'z-zuhūr mā-dām ki nicār-ı mezkūr ten ile rūḡ-i insānī arasına
alâkalık şâlih ola beden daḡi şaḡdur...¹¹⁵

...niçe kavī baḡādırları za'ifler ḡile ile ḡorḡıdup *maḡlūblamışdur*...¹¹⁶

...marazım olmasa *neşterlemezlerdi* diyü dermānım iste...¹¹⁷

...imdi anlar ḡatında cism ve zāhir aḡvālinde ve ḡalb evinde *edeblemek* gerek...¹¹⁸

¹¹² Yetiş, **Belâgattan Retoriğe**, s. 77.

¹¹³ Yetiş, **Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**, s. 197.

¹¹⁴ S1, s. 69a.

¹¹⁵ S1, s. 15b.

¹¹⁶ S1, s. 14a.

¹¹⁷ S1, s. 75a.

Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de söz diziminde söyleyiş güçlüğü örneği bulmak oldukça zordur. Belki metnin nesir olması hasebiyle kelime seçiminde özgür oluşu ve vezne uydurmak zorunda olmayışının bunda etkisi olabilir.

Eserin müellif hattı tespit edilemediği için esas alınan en eski tarihli nüshadaki "...su'âl *insân* mevtle ma' dūmluġı fikh ve ba' zı kütüb-i kelāmda meşūrdur..."¹¹⁹, "...velî bu yolda xanı ile oynayan 'āşık şoñı ma' şūka ulaşır..."¹²⁰ ve "...'ākıbetüñe fenā tārî olmaz ve çürimezsın ve 'aşkla ölmez..."¹²¹ cümlelerinde italik olarak gösterilen "*insan*" sözcüğünde tamlayan eki; ikincisinde "*aşık*" sözcüğündeki tamlayan eki; üçüncüsünde "*ölmez*" sözcüğündeki ikinci tekil şahıs ekinin yazılmamış olması söz diziminde kuralsızlığa örnek olabilir. Ayrıca "Türkçede çoġul ifade eden bir sözcükten sonra gelen kelime çoġul eki almaz." kuralına aykırı olan "*bunca belālara* maġlūb u bî-meded iken baña İskenderüm diyü ne aġızla tereffu' u tekebbür idersin ki sen benüm xulumuñ xulısın dedi"¹²² cümlesindeki "*bunca belālara*" sözcük grubu da söz diziminde kuralsızlığa sebep olmaktadır.

Sivasî, eserinde kimi daha uzun kimi daha kısa olmak üzere açıklamalar yapmaktadır. Eserin muhatabı tarikata yeni başlayan talebeler olduġu için "yani"yle başlayan cümleler kurarak konuyu ayrıntılı bir biçimde ele almakta ve derinlemesine açıklamaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak Sivasî'nin bu eserinde açıklayıcı-öġretici bir üslubu olduġu söylenebilir.

Ma' nā tahta benddür ol ki adını taht komışsın. Anı şadr şanup xapuda xalmışsın. *Ya'nî* ol taht diyü fahr etdüġüñ bir tahtadan çatılmış şüretdür ki haķıkatde ne 'urūcundan fā'ide ve ne nüzūlundan zarar var pes anuñla ġurūr taşraluķuñdandır ve haķıkatde şadr-ı şafā bir pāk göñüldür ki dāreynde aña cülūs iden Süleymān peyġamber gibi mutaşarrıf olup zîr-i niġîninde mevcūdāt musahħar u ferman-ber ola ol şulehā xalbdür *فمن دخله كان امنا* bāñınan budur.¹²³

Sivasî, açıklayıcı ve öġretici üslubunda anlaşılmayı kolaylaştırmak ve konunun akılda kalmasını sağlamak için farklı benzetmeler yapmaktadır. Örneġin "Ona makam-ı şühuddan haber vermek suya yazı yazmak gibidir, anlaşılmaz." anlamındaki "Âlem-i

¹¹⁸ S1, s. 71b.

¹¹⁹ S1, s. 16a.

¹²⁰ S1, s.20b-21a.

¹²¹ S1, s. 21a.

¹²² S1, s. 93a.

¹²³ S1, s. 94b.

esrârı görse de düşde görür aña maķâm-ı şühüddan haber söylemek şuya yazı yazmak gibidür aňlanmaz”¹²⁴ cümlesinde sırlar âlemini ancak düşünde gören birine makam-ı şühuddan haber vermenin suya yazı yazmak gibi anlaşılmaz olduğunu ifade etmektedir. Sivasî’nin kâmilin cisminin gönül şenliğiyle ruhun sınırına girmesini ve birbirlerine karışmadan aynı görünmelerini “demirin sıcaklıkla kızarıp köz olması, şeffaf şişeye su ya da kırmızı şişeye şarap koyulduğunda şişe ve içine koyulan sıvının aynı görünmesi” anlamındaki “kemâl-i leţâfetinden kâmilün cismi şüreten başka ve rûhı başka iken cismi şafâyla rûh haddine girer demür harâretle kızarup göz olduğu gibi ve şâfi şişeye şâfi şu koyulup yâhüd kırmızı şişeye bâde koyulup iki tarafda bî-ğış olmağın bir görüldüğü gibi” cümleleri de örnek verilebilir.

Bir dilin söz varlığı sözcükler, deyimler, kalıp sözler/kalıplaşmış sözler, atasözleri, terimler ve çeviri sözcüklerden oluşmaktadır.¹²⁵ Sivasî, incelenen eserde toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye ve nükteye eğilimini ortaya koyan “kılı ağarmak”, “mühür vurmak”, “ağzını/dudağını dikmek” “kulak olmak” gibi deyimlere yer vermiştir. Bunun yanında bir toplumun deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan “Şoň nedem aşşı etmez”¹²⁶ ve “aşk ki *altun gibi pas tutmaz*”¹²⁷ gibi bugün varlığını sürdüren atasözlerinin yanında kendi üretimi olup olmadığı tespit edilemeyen “Egri yayuň okı hedef-i maķşûda irmez.”¹²⁸, “İşlemeksüz dimekden dimeksüz işlemek yigdür.”¹²⁹, “Anķa loķmasını hażma serçe taħammül etmez.”¹³⁰, “Güneş tolanmaķla fenâ bulmaz.”¹³¹ gibi atasözü niteliğinde sözlerden de faydalanmıştır.

Bunun yanında Sivasî, bazı yerlerde konuyu açıklarken kendine soru soruluyormuş gibi davranarak cevap vermekte bazı yerlerde de hikâyelerden örnekler vermektedir. “...su’âl Ma’ rifetullâhuň nişâni nedür cevâb nevâzi’-i beşeriyeden ķalbüň emîn ü sâkin olmasıdur...” örneğinde olduğu gibi “Marifetullahın belirtisi nedir?” sorusuna “ İnsanla

¹²⁴ S1, s. 24a-24b.

¹²⁵ Doğan Aksan, **Türkçenin Söz Varlığı**, Ankara: Engin Yayınları, 4. Basım, 2006, s. 26-41.

¹²⁶ S1, s. 67a.

¹²⁷ S1, s. 25a. “Altın pas tutmaz.” biçimiyle bugün hala varlığını sürdürmektedir. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57ee59fe1fc5b2.72854957 (30.09.2016)

¹²⁸ S1, s. 67a.

¹²⁹ S1, s. 21b.

¹³⁰ S1, s. 22a.

¹³¹ S1, s. 15b.

ilgili şeylerden kalbin korkusuz ve kararlı olmasıdır.” cevabını vermektedir. “Hikâye” başlığı altında sunduğu bir örneği Hz. İsa’nın ağzından şu şekilde nakletmektedir:

Hikâyet hazret-i ‘İsâ (a.s) şahrâda giderken bir ahmağ görüp kaçdı kavminden bir kimesne e[y]itdi neden kaçarsın ‘İsâ eyitdi bir ahmağa rastgeldüm andan kaçaram ol kes eyitdi mevtâları ihyâ ve a’mâları başir idersin bir ahmağı ‘âkil idemez misin ‘İsâ eydür söyleşdüm gördüm ki kat’an insâniyyete kâbil degül benden aña fâ’ide yok anuñ bed-nefsinden bana zarar bârî olmasun diyü kaçaram ki maraža şifâ buldum ammâ ahmağa firârdan gayrı çâre bulımadum.

Aktaş’ın “Edebiyatta Üslup ve Problemleri” kitabında bahsettiği gibi eserin muhtevası, yazarın mizacı, kültürü, ruh hâli ve niyeti de üsluba tesir eden faktörlerdendir.¹³² İncelenen eserde de özellikle eserin muhtevası ve Sivasî’nin niyetiyle eseri kalem alırken yansıttığı psikoloji arasında bir bağ olduğu söylenebilir. Tarikat adabıyla yetişmiş bir şeyhin (Sivasî), şerh ettiği eserin Mevlânâ’nın Mesnevî’si olması ve bu eserin pek çok çevrede saygı görmesi nedeniyle saygılı, itaatkâr ve mütevazi bir üslup kullandığı ifade edilebilir.

Kısaca Sivasî, az sayıda fesahat kusuruna rastlanılan Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’inde tarikata yeni giren talebelere tarikat gereklerini öğretmek için açıklayıcı ve öğretici; şerh ettiği esere ve yazarına duyduğu saygı nedeniyle saygılı ve mütevazi bir üslup kullanmış, aktardığı bilgilerin akılda kalmasını sağlamak ve okuyucuyu etkilemek için farklı benzetmelerden, deyimlerden, atasözlerinden ve hikâyelerden faydalanmıştır.

1.3.21.4. Sivasî’nin Şerh Metodu

Şerhler, metodlarına (geleneksel, hall-i müşkilat veya tercümeğe yakın şerh ve modern şerh), şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna (manzum sözlük şerhleri, divan şerhleri, belagat şerhleri, aruz şerhleri vb.), şerh edilen eserin diline (Arapça, Farsça ve Türkçe eser şerhleri), şerh edilen eserin muhtevasına (edebi şerhler, dinî eser şerhleri, tasavvufî şerhler ve diğer bilimlerle ilgili şerhler) olmak üzere 4 ana başlıkta toplanmaktadır.¹³³ Güleç, şerh metodunu teorik bir zemine oturtma çabalarına katkı sağlayarak bir adım öteye taşımak için Mesnevi şerhlerini biçim ve muhtevalarına göre

¹³² Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara: Akçağ Yay., 2007, s. 33.

¹³³ Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007, İstanbul: İBB, 2008, s. 363-369.

tasnif etmektedir.¹³⁴ Bu tasnife göre, Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'si okurları bilgilendirme amacı güden düzensiz bir şerh olup (seçme beyitlerden oluşan bir eseri şerh etmesi nedeniyle) mensur ve geleneksel bir şerhtir.

Sivasî'nin Cezîre-i Mesnevî şerhi, XVI. yüzyılda artan şerh ve tercüme faaliyetleri arasında metni pek çok yönüyle değerlendirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Sivasî'nin aldığı kapsamlı ve düzenli eğitim sonrasında sahip olduğu bilgi birikimini şerhine yansıttığını söyleyebiliriz. Sivasî'nin Cezîre-i Mesnevî'yi şerh ederken izlediği metoda dair edinilen tespitler şunlardır:

1. Sivasî, Cezîre-i Mesnevî'den alıntılacağı beyitleri vermek suretiyle şerh metninin aslını şerhe dâhil etmektedir. Beyti yazdıktan sonra kelimelerin dilbilgisi bakımından tahlilini (emir, mazi, muzari ve nefy olmaları) yapmaktadır. Örneğin aşağıdaki beytin şerhinde beyitte geçen nigûyed (söylemeyecek) fiilinin gelecek zamanın olumsuzu olduğunu ve muzaride fiilde bulunan re harfinin ze'ye dönüştüğünü birkaç fiil örneğiyle göstermektedir.

تا نکويد سرّ سلطان رابك
تا نريزد قند رایش مکس

نکويد, نکوفتن, نکويد
تبدیل کآ' idedür بیختن بیزد, سوختن سوزد, بیختن بیزد gibi¹³⁵

2. Anlam karmaşasını önlemek için kelime ve terkiplerin Arap ve Fars lügatlerindeki anlamlarını vermekte ve hangisinin beytin şerhine uygun olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında mecazî anlamı olan kelime ve terkipleri "...den murād" biçiminde yapılarla açıklamaktadır. Aşağıdaki ilk beyitte "ورا" kelimesinin Arapça ve Farsçadaki anlamını verip Farsçadaki anlamın buraya uygun olmadığını ifade etmektedir. İkinci beyitte ise "zıkr-i kalp"le "Allah'ın dışındaki her şeyi, kendi özünü ve fikirlerini ortadan kaldırıp mutlak varlığı yani Allah'ı ispat etmek, yok olmakla var olmak ve kalbini aşk ile doldurup başkasına yer bırakmamak" anlamının kastedildiğini "...den murād" ifadesiyle izah etmektedir.

¹³⁴ Bu tasnifte şerhler, metoda (geleneksel ve yeni şerhler), amacına (okurları bilgilendirmek ve bir düşünce veya inanç sistemini açıklamak için yapılan şerhler), biçimine (manzum ve mensur şerhler), şerh edilen metne (düzenli olarak yapılan şerhler düzensiz olarak yapılan şerhler) ve şarihin tarikatine göre (Mevlevî ve diğer tarikatlar) olmak üzere 5 ana başlık altında incelenmiştir. İsmail Güleç, " 'Dağılmış İncileri Toplamaya' Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı" *Turkish Studies* S. 4/6 Sonbahar, 2009, s. 213-230.

¹³⁵ S1, s. 25b.

کار درویشی و رای فهم تست

سوی درویشان منکر مست مست

ورا burada ‘Arabîdür ezdâd lügatlerendür. Burada murâd öte dimekdür. Ammâ ‘Acemde ورا lafzı ora dimekdür ve andan muhaffefdür ya‘nî aña ve anı dimekdür bu maħalle yakışmaz¹³⁶

ان کدا کوید خدا از بهر نان

متقی کوید خدا از عین جان

zıkr-i ħalbden murâd mâsivâ fikrin ve kendü özin ve ħavâtırın lâ ile nefy ü ref‘ idüp illallâh mevcûd-ı mutlaķı işbât idüp ħayrî ħayâlinden yoķ olmaķla var olmaķdur ve ħalbinî ‘aşķ ile ųoldurup ħayra yer ųomamaķdur¹³⁷

3. Sivasî, beyitteki kelimelerin tek tek veya bir bütûn hâlinde sözlük anlamlarını ve fiillerin dilbilgisi bakımından tahlilini verdikten sonra “ma‘nâ” başlığı altında ųerh ettiği beytin Türkçe çevirisini yapmaktadır. Türkçeye çevirdiği bu kısmı da “ya‘nî” bağlacıyla açıklamaktadır.

مستمع خفته است و كوته كن خطاب

ای خطیب این نقش کم زن تو برابر

xفته ism-i mef‘üldür ism-i fâ‘il خوانید gelür. Kûte kûtâh meh mâh ųeh ųâh reh râh gibi ħazf-ı elif ve işbât cā‘izdür. زن lafzından emrdür. Ur dimekdür. علی ma‘nâsınadır. Ma‘nâ diñleyici uyumuųdur ħitâbı kıųa kıl ey vâ‘iz bu naķųı az ur ųu üzerine. Ya‘nî maķâm-ı iųmînân ve temkine ħadem baųmayup telvîn ü bî-ķarârlıķda ħalup ųu gibi her esefle meyl idüp bir arķda ųurmayan sâlike ve ųıbġatullâh ile ya‘nî ųıfat-ı muħabbet ve ‘ilmullâh ile boyanmayup her çanaķdan ve her gördüđi zarfıdan bir reng ü päs u jeng alup her âteų ile ħaynayan ve her yıl ile ırġanan ve her türâb ile bulanana ųalib ki gözi baķarken uyur ħ‘âba dūųmūųdür¹³⁸

4. ųerh esnasında kelime veya kelime gruplarının hem beyitte hem de beyit dıųında geçen anlamları için Nimetullah ve Hisarî gibi lügatçilerin lügatlerine; açıklamalar için Tefsîr-i Kebîr, Hâųiye gibi dinî ve Reųahat gibi ilmî eserlere baųvurmaktadır. Aųađıda verilen ilk örneđin ilk cümlelerinde zenbûrun bal ve eųek arısının ikisini de içine alan anlamının olduđu söylendikten sonra bu bilginin Nimetullah ve Hisarî’de geçtiđi ifade edilmektedir. İkinci örnekte beden ve yüređin fanî olup ruh-i kudsinin ise yaratıldıđı hâlde fanî olmadıđını belirttikten sonra ehl-i sünnette ruha fanî demenin küfür olduđuna deđinmekte ve bu bilgilerin Fahrettin Razî, Gazalî ve Kurtubî’nin tefsirlerinde geçtiđi bildirilmektedir.

¹³⁶ S1, s. 30a.

¹³⁷ S1, s. 33a.

¹³⁸ S1, s. 24a.

هر دوگون زنبور خورد نراز محل
ليکه شد زين نيش و زان ديگر عسل

زنبور feth-i zāyla ism-i ‘āmdur bal u merkeb arısına şāmıldür Ni‘metullāh u Hisārī’de mestürdür. Ammā ‘Arabī luğat kitāblarında zamm-ı zāyladır. Ma‘nā her bir dürlü arı ya‘nī merkeb arısıyla bal arısı bir çiçekden yediler ve bir şudan içdiler birinden nişter ve birinden bal oldu ya‘nī ذللا سيل ربك واسلكى تباكينca nefsi haq yola yollayan nahl gibi her şeyden bir haber-i ‘irfān alup kalb hānesinde koyduğu tevhiid çiçekleri halāvet-i imān u münācāta ve lezzet-i tātā tebdil olup fenā gamınuñ acıları kalğar belki niçeleri de şīrīn dehen ider...¹³⁹

...Bu beden ve nicār-ı mezkūr maḥlūkeyn-i fāniyeyndür. Ne ezeli ve ne ebedidürler. Ammā ol cism-i laṭif ki rūḥ-i ḳudsīdür ezeli degüldür Zīrā maḥlūḳdur. Ammā ebedidür fāni olmaz. Fenā bulur demek küfürdür ehl-i sünnet mezhebinde. Tefsīr-i Kebīr ü Ḳurṭubī vü Ğazālī yazmışlardır...¹⁴⁰

5. Sivasî, beyitlerin şerhinde ayet ve hadisler başvurarak şerhini kesin olduğuna inanılan delillerle desteklemektedir. Bu durum onun nakli ilimlerle ilgili bilgisini gösterdiği gibi şerhini delillerle inandırıcı kılma isteğini de göz önüne sermektedir.

Su’āl insān mevte ma’dümluğı fiḳh ve ba’zı kütüb-i kelāmda mestürdür. Cevāb şühūd u başiret şāhibleri didiler ki mevte beden daḥi yoğ olmaz ancağ eczāsı müteferriḳa olur nitekim fuḥūl-ı ehl-i kelāmdan nakli ‘Arabīce gelse gerek fekeyfe su‘edā ervāḥı haḳḳında buyurur ki ¹⁴¹ ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء كāfīdür ve eşḳiyā ervāḥı haḳḳında delilimiz bu ki resūl (asm) emvāt-ı keferē üzerine ṭurup adlu adıyla bir bir çağırıp derdi yā fūlān baña Rabbim va‘de etdüğü nuşreti buldum siz de va‘id olan ‘uḳūbeti ve ‘azābı buldunuz mı didüğünde aşḥāb eyitdiler mevta nice işidür ve nice söyler ḥāzret (asm) eyitdi anlar sözden daḥi işidicilerdür lākin cevāba ḳādir degüllerdür. Pes mevtaḍan ḳudret giderse ‘ilm ḳalduğına bu şāhiddür. ‘İlm ḥōd ḥayātsiz muḥāldür mevta haḳḳında olan aḥbārı tefāḥḥuş idene delā’il çoğdur. Ve şer‘de mevtañuñ şifātı tebdil olmaz ancağ menāzili tebdil olur ki ¹⁴² القبر روضت من رياض الجنة او خفرة الح dir. Pes ḥaşr u ba‘suñ ma‘nāsı ‘ademden sonra vüçüd degüldür Belki rūḥa bir ḳalib virilmekdür ki rūḥ nevet-i şāniyede anda taşarruf ide ki imdi ebḳārū’l-inkārda su’āl ḥaşr-i ecsād cesedi icāddan sonra i‘dām mıdır yāḥūd bedenüñ eczāsı tağılduğdan sonra ictimāc mıdır cevāb haḳ budur ikisi de mümkindür ḥāleynden birin muḥaşşaş delil yoğdur¹⁴³

6. Anlatılan konuyu özetlemek ya da anlaşılır kılmak için Arapça, Farsça ve Türkçe mısra, beyit ya da şiirlerden (hem kendi hem başka şairlerin şiirleri) örnekler vermektedir. Kendi şiirlerini “li-muharrihi” başlığı altında; başka şairlerin şiirlerini mahlaslarıyla ya da “beyt, kıt’a...” başlıkları altında

¹³⁹ S1, s. 33b.

¹⁴⁰ S1, s. 15a.

¹⁴¹ Ali İmrān, 3/169. Ayetin manası: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler...”

¹⁴² Rūdāni, **Büyük Hadis Külliyyatı 1. Cilt**, 4. Baskı, (Çev. Naim Erdoğan), İstanbul: İz Yayınları, 2011, s. 301. Hadis-i şerifin manası: “Kabir bazıları için cennet bahçelerinden bir bahçe yahut [cehennem çukurlarından] bir çukurdur.”

¹⁴³ S1, s. 16a.

vermektedir. Örneğin aşağıda insanın değerinin dışına bakarak değil içini görerek anlaşılacağını ifade ettiği bölümde Kasımî'den Farsça bir beyitle durumu özetlemektedir. Başka bir beytin şerhinde ise “li-muharrihi” başlığıyla kendi şiirinden örnek vermektedir.

Muhaşşılı insân dedükleri genc-i haqdur ve bâtinî bir nesnedür şüretle bilünür degüldür eger sen qadd ü şekle nâzır iseñ haqîkat-i insâniye tıyamazsın imdi şüreti koyup sîret ‘âlemine giregör tâ andan ne lezzet ü şafâ var göresin Qâsımî

اسیر لذت تن مانده و کر نه ترا
چه عیشها که در ملک جان مهیا نیس

Ammâ bu ‘âleme girmege taşfiye-i kalb şartdur anuñçün buyurur¹⁴⁴

Li-muharrihi

La’ l-i leb-i gülgünü reng virdi kamu kevne
Kızıl delüdü hatta ol meygedenen mey-nâb¹⁴⁵

7. Beytin mahiyetine göre zaman zaman bir sayfayı geçecek kadar uzun açıklamalarda bulunan Sivasî, zaman zaman da tercüme niteliğinde bir ya da iki cümlelik açıklamalar da yapmaktadır. Aşağıda altı çizili gösterilen iki beytin (124. ve 125. beyitler) şerhleri buna örnek olarak verilebilir.

کفت ولیکوا کثیرا کوش دار
تا بریزد شیر فضل کردکار

فضل کردکار ta döke südi ta döke südi dedi ولیکوا کثیرا Ma’ nâ muzâri’dür. Mu’zâri’den ریختن ریزد. فلیضحکوا قليلا¹⁴⁶ ya’ nî az gülsünler ki bu fenâda gülecek nesne yokdur ve handanluk yeri degüldür. Beyt

چه بخشد مردرا این سقله ایام
که یک یک باز نستاند سر نجام

Bilürsin ki taşu başa urup huzür ideyin diyü ne kadar çalışsan belâ vü gamuñ ve zaḥmet ü bāruñ artar. Çüblükden ‘ıtr u bahār isteyen sefih gibi cennete maḥşuş olan şafâ-i bî-gamı dünyâda istediğün için çok ağla ki yerüñ üsti dâr-ı ğafletdür ve altı maḥall-i ḥasretdür. Tenbih kümmel dediler ki kul ğam u zaḥm çeküp cebbârlık şıfatın görmekten murâd zârî ve tevbe etsün diyüdü ve ol görmenüñ şıḥhatine ‘alâmet münâcâta meyl idüp ḥarâbâtîlikden ve ḥarâ[bâ]tîlerden kesilmekdür فالحمها فجورها ve nefsinde rızâ bulursa şükr gerek şekvâ vü saḥt bulursa tevbe vü tazarru’ gerek ve t̄alibüñ maṭmaḥ nazarı sabıka-i ‘inâyet-i ezeliye gerek ve ol ‘inâyet-i bî-‘illetden ricâsın bir laḥza kesmeyüp istiğnâdan şakınup ac dilenci gibi ḳapuda mülâzım gerek ve haḳḳuñ azını çok bilmek gerek ki Qâsımî buyurur

دست ودلی دارم تهی
وز نار غم خواهم دهی
درویشم و شئی اللہی چیزی
یده درویشرا

ya’ nî elüm ve göhlüm boşdur bu iflâs ğamından beni kırtar Şey’ullâh ide geldüm bir nesne vir ne olursa olsun hemân senden olsun ve daḥi istiğnâ-yı haḳdan ḳorḳup red ḥavfından ditremek gerek ve bunu düşünmek gerek ki Allâh te’âlâ kulun sevse aña ğaybını açar ve

¹⁴⁴ S1, s. 40b.

¹⁴⁵ S1, s. 19a.

¹⁴⁶ Tevbe, 9/82. Ayetin manası: “ Az gülsünler...”

ağladur sevmedüğine bildürmez. Pes cehl ‘aybından büyük ‘ayb olmaz imdi hıc ağlayacağ bulamazsa ağlayacağ bulmadığı kendü ‘aybına körlüğünden idügin dü[ş]ünüp bu cehl ü ‘amā ile ölmek havfindan ağlamağ gerek ki¹⁴⁷

آخر هرگز به ازیر اخنده ایست

مرد آخر بین مبارک بنده ایست

خنده, خندیدن lafzından ism-i maşdardur. Ya‘nī gūliş آخر, آخر بین’den vaşf-ı terkībīdür. Ma‘nā her ağlamağ āhiri gülmekdür şonun gören mübārek kıldur. Pes āhıretde hurrem ü hāndān olayın dirseñ bunda bükādan ayrılma¹⁴⁸

8. Sivasî bazı beyitlerin şerhinde yaptığı açıklamalardan sonra akla gelebilecek soruları “su’āl” ve cevaplarını “cevāb” başlığı altında dile getirmekte, kendi sorduğu soruya kendisi cevap vermektedir.

su’āl eger ‘āriflik hāli kalbīdür şüretle bilinmez anlarla nice olayın dersen cevāb her kimüñle ki muşāhib ü hem-meclis olduğda kalbününden hevā-yı dünyā vü shevāt-ı fāsıde çıka yerine fikr-i āhıret ü muḥabbet gele kıllerün yumuşaya gönül ‘alāyıqdan paklana böylelerle ol ve ayrılma ki bunlar mis-i kalbüne iksir-i a‘ zam u kimyā-yı ekberdür¹⁴⁹

Sonuç olarak, Sivasî’nin verdiği Arapça, Farsça ve Türkçe beyit örneklerine bakıldığında onun şiir bilgisinin, zevkinin ve dil yeteneğinin; ayetlere, hadislere ve tefsir kitaplarına yaptığı iktibaslara bakıldığında eğitiminin ve bilgi birikiminin zenginliği göze çarpmakta; klasik şerh geleneğindeki çabası ve başarısı ön plana çıkmaktadır.

1.3. Şerh Şablonu¹⁵⁰

1. Bölüm

کُندَه تن راز پای جان بکن
تا کند جولان بکیرد ان چمن

2. Bölüm

Ni‘metullāh eydür کنده kāf-ı ‘Arabīnūñ fetḥi ile ḥendeğ ve şu bendi dimekdür. Ammā kāf-ı ‘Arabīnūñ zammı ile omca ve kelebce ki tutsağlaruñ ellerine urdular ve toğanuñ ayağı bağıdır burada zamm-ı kāfladur fetḥle de mecāzen mümkin ise de. دران چمن’dür edāt-ı zarf maḥzūfdur.

¹⁴⁷ S1, s. 50b-51a.

¹⁴⁸ S1, s. 51a.

¹⁴⁹ S1, s. 59a-59b.

¹⁵⁰ Bu şerh şablonu hazırlanırken Güleç, Mesnevî Şerhi Rūhü’l-Mesnevî İsmail Hakkı Bursevî, s. 60’taki şerh şablonundan yararlanılmıştır.

3. Bölüm

Ma'nā ten bāgını cān ayağından kırtar. Tā ol çemenüñ çevresine tolaşasın. Ya'nī ta'alükāt-ı cismiyye ve selāsıl-i beşeriyye ve murādāt-ı nefsiyye ki murğ-ı cānuñ duzağıdur ve hümā-yı rūh-ı kıudsīsiniñ ayağı bağıdur cān u dilüñi andan kırtar. Tā arz-ı haķıķatüñ çimenzārında ve 'ālem-i aķiretüñ serāy u gülzārında ervāh-ı muķarrebīn ile űayerān idesin.

4. Bölüm

Tavzih ü Beyān burada ĥazret-i Mollā ma'rifet bābında ĥalbüñ űayķalın emr idüp ba'de ĥulaķ u göz ü burun u ağız ve sāyir a'zāy [42b] icmālen her birin bir beytde derc etmekde imā vardur ki ĥalbi bilmek dilin ve űayķallamaķ dilin 'asākir ü tevābi'i bilmeyince ve tābi' etmeyince olmaz. İmdi cümle 'asākirden ĥulağı istimā'-ı kelime ĥükmüne ĥarcayup gerekmezi diñlememek. Ve gözi ĥayrete baķdırup ĥarāmdan űaķlamaķ gerekdür ve ĥayrı daķi ke-zālik. Lākin bu ālāt-ı zāhire maķallinde ĥullanmaģa ĥalbe ba'zı ālāt-ı bātına gerek ki ĥavāss-ı ĥamse-i bātınadır. Ki ĥuvvet-i ĥayāl ve ĥuvvet-i tefekkür ve ĥuvvet-i ĥıfz ve ĥuvvet-i vehm ve ĥuvvet-i tezekkürdür. Bunlaruñ maķāmı dimāģdadur. Tafşili kelām kitāblarınıñ muķavvelātındadır. Ve her biriniñ mu'ayyen ĥıdmeti vardur. Bu ālātuñ birine ĥalel gelse kār-ı insān mu'aᱫᱫal olur. Ve bu 'asākirler ĥalbüñ taşarrufuñdadur ĥulaķa izn virse işidür ve ĥayrı ĥavāss-ı ĥamse-i zāhire böyledür meşelā ĥalbüñ izni ile göz görür el tutar ayaķ yürür ve cümle a'zā dile muᱫᱫı'dür ĥic muķālefet idemezler melā'ike ĥaķķa muķālefet idemedüģi gibi tā bir [i]ki gün teni űaķlayup āķiret ticāretin ide ve vaᱫᱫan-ı aşlı seferine zād ide. Pes bu ten dil memleketidür ve dest ü lisān u pā vü ĥayrı a'zā ehl-i űanāyī' gibidür ve aĥlāķ-ı nefsāniyyeden meşelā űehvāt-ı 'ameldār gibidür zūhūr-ı insān u beķā-yı nesliçün maķlūkdur. Ġazab űaķne-i űehrdür. Nefs ü űeyᱫāna muķālefet ve 'inād u cihād çün maķlūkdur. Ammā űehvet ĥariş ü kezzābdur vezir-i 'aķla uymayup űeherde bildüģin etmek ister. Ġazab ise müfsid ü űerir ü ĥün-riz ü tizdür ĥaķr u taķrib ister. Eger pādişāh-ı ĥalb 'aķlı vezir idinüp āna űanışup bu ikiye ĥalb 'aķlı tasliᱫ iderse űehr emānlik ve düzenlik olup ĥıdmetlerin görüp mes'ud olurlar ne'üzubillāh 'aķlı bu iki zālime uyup anlara fesādda müttefiķ olursa memleket-i ĥalb ĥarāba varup pādişeh daķi 'adl ü zabt-ı memleket etmekiçün dāllin ü maģdübīnden olur. Eger pādişeh eger vezir iltizām-ı mā-lā-yelzem ve i'tiyād-ı mālāya'nī ile lu'b u űayd ve seyr-i űaķrāya [43a] ve çalgulara

4. Bölümün devamı

muḳayyed olup aḫvāl-i lāzime-i pādişāhiyye unutsa ‘āḳıbet yer yerin ‘adüvler musallaḫ olup yine vilāyet ḫarāba varur ikiden ḫālī olmaz yā uyanur tedbīr-i memlekete başlar yoksa vilāyetden de geḫüp memleket küfr ü fücūrle ḫolar yād u baḡi musallaḫ olur. İmdi pādişāh-ı rūḫ ta‘alluḫāt-ı bedeniyyei ḫoyup ya‘nī seyr-i kenār u taḫayyüd-i dīvārdan fāriḡ olup bu şehriñ içinde ḫalb dirler bir taḫt-ı sulḫānī vardur ve anda imān u ‘irfān dirler maḫzūn olmuş bir cevher-i raḫmānī ve tevḫīd dirler bir sikke-i yezdānī ve bir mihr-i sübhānī vardur beni aña pāsban ḫodılar dīvār-ı teni aña ḫişār yapıdılar diyü iḫdām gerek ve illā ḫāyindür.

5. Bölüm

Li-muḫarririhî

مرادر راه وصل یارچه تمکین وچه اطمینان
حرس افغان میکر دند خدا بهتر بمنزلها

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin şerh şablonuna bakıldığında Sivasî'nin ilk bölümde metnin aslına yer verdiği, ikinci bölümde beyitteki bazı kelimelerin lügatlerde yer alan anlamlarını söyleyip dilbilgisi kurallarıyla birlikte açıkladığı, üçüncü bölümde “ma'nâ” diyerek beytin tercümesini yaptığı görülmektedir. Dördüncü bölümde ise beyti hadis ve ayetlerden iktibaslarla; dinî ya da farklı konulardaki kitaplardan örneklerle şerh etmektedir. Beşinci bölümde kendi şiirlerinden ya da başka şairlerin şiirlerinden örnekler vermektedir. Bu şerh şablonu bazı beyitlerde farklılık göstermektedir. Örneğin önceki bölümde örneği verilen soru-cevap şeklinde akla gelebilecek soruların değerlendirildiğine ya da şerhin sonunda örnek beyit verilmediğine de rastlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİN

2.1. Metni Kurarken İzlenen Yöntem

1. Metin yazılırken Times Turkish Transcription yazı fontu kullanılmıştır.
2. Özellikle Farsça, Arapça kelime ve eklerin bitişik ya da kısa çizgi ile yazılmasıyla ilgili bütünlük sağlamak için İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"¹⁵¹ makalesindeki esaslara uyulmaya çalışılmıştır.
3. Metin neşredilirken müellif hattına en yakın nüsha (Esas alınan nüsha, müellif hattından istinsah edilmiş -ferağ kaydında not edilmiş-, en eski tarihli ve tam nüsha olması, dil ve imla özelliklerinin yazıldığı dönemi yansıtmaması nedenleriyle) esas olarak kabul edilmiş, yeri geldiğinde diğer nüshalardaki daha uygun olan varyantları da tercih edilmiştir.
4. Metnin manzum kısımlarında vezin gereği veya metnin tamamında anlam bakımından yapılması zaruri türlü eklemeler ve metin tamirleri köşeli parantez [] içinde, okunamayan kelime ve kelime öbekleri metin içinde (...) işaretiyle gösterilmiş ve aparatta da belirtilmiştir. Okunduğu hâlde anlamlandırılmayan kelimelerin yanına ise (?) işareti konulmuştur.
5. Arapça, Farsça ibareler, beyitler, iktibaslar, kelam-ı kibarlar, ayetler, hadis ve hadis-i kudsîler tırnak içine alınmaksızın Arap harfli olarak yazılmışlardır. Anlama etki eden Arapça kısımların kaynakları ve anlamları; kaynağına ulaşılamayanların ise sadece anlamları aparatta verilmiştir.
6. "içün, "çün" gibi edatlar metin içinde bitişik yazılmışsa aynen görüldüğü biçimiyle transkribe edilmiştir.

¹⁵¹ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies* S. 3/6 Sonbahar, 2008, s. 1-45.

7. Metinde kaynaştırma ünsüzü kullanılmamışsa kaynaştırma ünsüzü eklenmeden metin olduğu gibi aktarılmıştır.

8. Manzum kısımlardaki vezin bozukluğu dipnotta gösterilmiş, ünlü ulamaları alt çizgiyle birleştirilerek vezne dikkat çekilmiştir.

9. “Zâil”, “nâil” gibi hemzeli kelimelerin yazımında metne uyulmuş, metinde ye ile yazılmışsa ye’li (zâyil, nâyil); hemzeli yazılmışsa hemze’li (zâ’il, mâ’il) biçimleri tercih edilmiştir.

10. Metinde okunamayan ya da anlamı karşılamayan kelimeler için başka nüshalara başvurulmuş, anlama uygun şeklin tespit edilmesi hâlinde bu bilgiler aparatta gösterilmiştir. Önce ana metne alınan ve doğru olarak kabul edilen şekil verilmiş, iki nokta işaretinden (:) sonra diğer nüshalardaki varyantlar gösterilmiş, boşluktan sonra da asıl metne alınmayan şeklin bulunduğu nüshaların rumuzlarına yer verilmiştir.

2.2. Transkripsiyon Alfabeti

SİMGE	GÖSTERİM	SİMGE	GÖSTERİM
آ, ا	a, ā	ش	ş
أ, ا	a, e	ص	ş
ء	’	ض	đ, ž
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	z	ن	n
ر	r	و	v, o, ö, u, ü, ū
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ی	y, i, î, ī, ā
س	s	خوا ¹⁵²	ḫā

¹⁵² Vâv-1 ma’dule (okunmayan vav) “ ’ ” işaretiyle gösterilmiştir.

2.3. Transkripsiyonlu Metin

[1b] Bismillāhirraḥmanirraḥīm

Ḥamd-ı nā-ma‘dūd ol ḥazret-i mübdi‘-i bedāyi‘e lāyık ve şenā-i nā-maḥdūd ol zāt-ı muḥteri‘-i şanāyi‘e muvāfıkdur ki her zerre-i mevcūd u her dāḥil-i dāyire-i vücūd anuñ vücüb-ı vücūduna delīl-i kıtā‘dur. Ve sipās-ı bī-kıyās ol rabbü’l-cinni ve’n-nāsa sezādur ki terkīb-i mümkināt ü nizām-ı mevcūdāt anuñ vaḥdet-i zātına burhān-ı sātı‘dur. Bir zātdur ki zevāta beñzemez ki keyf ü kem ü eyn ü infi‘ālden müberrā ve cevheriyye vü ‘araziyye ve ittişāl ü infişālden mu‘arrādur ‘aql-ı dūr-bīn ufq-ı zirve-i kemālını göremez ve şıfātı gayr-ı şıfata mānend olmaz. Vehm-i tiz-sürādık-ı celāline iremez. Hümā-hāy-ı bī-hemtā-yı ḥavātır-ı pür-himem bir dem hevā-yı rubūbiyyetinde per açup uçamaz. Ve tāvūs-ı pür-gayret ü nāmus olan ādemī kāmūs-ı ceberūtunda seyāḥat idemez. Ḥumāmāt-ı kerrūbiyyün kaza-yı lāhūtında seyāḥat idemez. İlāhī sırr u vaḥdetüñ ve sāt-ı ḥalvetüñ ḥaḳḳıçün ve subuḥāt-ı celālün ile münevver olan kulüb-ı ‘aşıḳāniçün ve nefehāt-ı vişālünle mu‘atḥar olan enfās-ı şādıkāniçün ve imtiḥānāt-ı dārbuña boyun şunan erbāb-ı derd için maḥvile secdeye düşen rüy-ı zerdiçün nazm

عزتی کن لی مدارا مقصدا فی کل سیر

Dide vir yüzün [2a] görem tā دیر کل غیر tā

Muḥlaḳā mevcūd sensin çünki her mevcūdda

Vāḥidim sen baña manzūr ol ḳamu ma‘dūdda

‘Ālemi baña beni ‘ālemlere mir’āt kıl

Lezzet-i şehd-i şühūduñla şehid it yā celil

‘Aynımı aç vechüñiçün kılmayam gayra nazār

ḳurretü’l-‘ayn it liḳāñı vir ḥaḳıḳatden ḥaber

Vālih-i ḥayrān kıl ‘aşḳ u hevāñile beni

Ben kendüm kılam tecellī tā senün ile seni

Ey devā-yı ‘illetim keşf-i ğumūm u kürbetim

Zevḳ ü rüh u rāḥatim rabb-i mucīb-i da‘vetim

Dünye vü uhrām sensin ‘ izzetim hem devletim
Ey enīs-i vaḥşetim sensin na‘īm ü cennetim

Ḳalb ü dilden sür gider zıkründen özge lezzeti
Bulmayam eglence hıç ‘ aşkuñla bulam rāḫatı

Ḳıl beni zār u nizār pür-ḫanīn ü pür-enīn
Vech-i sācid ‘ ayn-ı sāhir dem‘ -i sā’ il külli ḫīn

Kimse ‘ aybum örtemez kimse şınuḳum şaramaz
Çekmeseñ sen kendülükle saña Şeyḫī varamaz

ve şalavāt-ı nāmiyāt-ı bī-ğāyet ü bī-intihā ol server-i serīr-i ‘ ālem-i hüdā ol tūṭı-i ḫōş-şadā-i
¹⁵³ ol sitāre-i ¹⁵⁴ ol bülbül-i pür-nevā-yı feraḫ-fezā-yı ¹⁵⁵ ol āfitāb-ı pür-ziyā-yı şaḫrā-yı ¹⁵⁶ ve müşāhid-i
sa‘ d-baḫt-ı ¹⁵⁷ meşāhid-i ¹⁵⁷ ğayāhib-i ‘ ālem-i ğayy u cehlün ziyāsı dil-i ḫastegān u bī-
çāregānuñ şifāsı şaffahā-yı şudūr-ı asfiyānuñ şafāsı ve serīr-hāy-ı sīne-hāy-ı tā’ife-i
süniyye-i seniyyenüñ senāsı cevāhir-i ‘ irfān u ‘ ulūmuñ ma‘ deni nuḳūd-ı vaḫyüñ maḫzeni
mihr-i āsmān-ı nübüvvet ü risālet āfitāb-ı semā-yı ‘ izzet ü celālet zābiṭ-ı ‘ ālem-i melekūt u
ceberūt muḳtedā-yı heme-‘ alem şeh-bāz-ı meydān-ı lāḫūt [2b] ve murtażā-yı nev‘ -i benī
Ādem delil-i rāḫ-ı kemşüdegān ḳulavuz-ı ḳāfile-i māndegān şāḫibü’l-ḫakḳu’l-‘ aẓīm ve
menba‘ u’l-mu‘ cizātü’l-‘ acībetü’r-ra’üfü’r-raḫīm li’l-ḫalāyık ve ma‘ denü’l-esrārü’l-ğarībe
imām-ı enbiyā-i izām ve şifā-yı marazā-yı cehālet hümām-ı evliyā-i kirām ve muḫyī-i
emvāt-ı dalālet ḫātimü’l-enbiyāi ve’l-mürselin seyyidü’l-evvelin ve’l-āḫirīn muşliḫü’l-
fesādāt bā’ iş-i vuşul-i murādāt Muḫammed Muştafā aleyhi mine’ş-şalāvāt ez-kāhā ve
mine’t-teslīmāt innemā-hā cenāb-ı şefḳat-me’ablarına olsun ki anuñ şeref-i vücudı ile
ḳulüb-ı ‘ ulemā büstān-ı pür-bahār-ı şeri‘ at oldı. Ve dil-hāy-ı ‘ urefā anuñ luṭf-ı vücudı ile
cinān-ı pür-ezhār-ı ṭarīḳat oldı. Ve anuñ feyz ü mededi ve himem-i bī-‘ adedi ile ‘ alem
āyine-i nümāyende-i rüy-ı ḫaḳīkat oldı. Ve şad hezār āşār-ı ravḫ ü reyḫān ve nesīmāt-ı
marāz-i ḫazret-i Ḫannān zi’l-en‘ām aşḫāb-ı kirām u aḫbāb-ı fiḫām üzerine olsun ki her biri
ḫāfızān-ı kemālāt-ı pür-nikāt-ı Muḫammediyye ve nāşırān-ı dīn-i metīn-i pür-berekāt-ı

¹⁵³ Necm, 53/3. Ayetin manası: “O nefis arzusıyla konuşmaz.”

¹⁵⁴ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

¹⁵⁵ Necm, 53/ 1. Ayetin manası: “ Battığı zaman yıldıza andolsun ki...”

¹⁵⁶ Şems, 91/1. Ayetin manası: “Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığa...”

¹⁵⁷ Necm, 53/11. Ayetin manası: “Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.”

Aḥmediyye ve bāgbānān-ı gülzār-ı nübüvvet ve rāz-dārān-ı esrār-ı fütüvvetdirler. Lā-siyyemā ol çār-yār-ı şādık-ı pür-kerāmet çār-küşe-i ḥāne-i nübüvvet çār-dervāze-i medīne-i fütüvvet üzerine olsun ki nazm

Her çehār āfitāb-ı cūd u himem

Baḥr-i şıdk u ḥayā vü ‘adl ü kerem

dirler. Ba‘de ol e’imme-i erba‘a üzerine rıdvān dā’im olsun ki her biri müctehidün fi’ d-dīn olup şerī‘at-i Muḥammediyyei izḥāriçün çār-çerāğ-ı münevvir-i millet meşābiḥ-i ḥānedān-ı hidāyet şümüs-ı semā’ü’l-‘irfān būdūr-ı leyālī’z-zamān menābi‘-i me‘ārif-i rabbāniye ve me‘ādin-i leṭā’if-i subḥāniye ‘avālimü’l-ma‘kūl ve’l-menḳūl e’immetü’l-‘ulümü’l-fürū‘ [3a] ve’l-uşüldürler. Lā-siyyemā ḥāzret-i seyyidü’l-müctehidīn vāriş-i zübde-i ‘ulüm-i seyyidü’l-mürselīn şāhibü’z-zihnü’l-vikād ve’r-re’yü’ş-şāyib-i zū’ṭ-ṭab‘u’n-naḳḳād ve’l-fikrū’ş-şāḳıb-ı sirācü’l-ümme mubṭil-i ehlü’l-bid‘a ḥüccetü’l-ḥaḳḳi ‘alā’l-ḥaḳḳ el-mürşidü li-ehli’ d-dalāl ve’z-zalaḳ Ebū Ḥanīfe Nu‘mān bin Şābit el-Kūfī üzerine rıdvān-ı ebedī luṭf-ı ser-medī olsun ki [ḥādi-i rāh-ı hidāyet ve pişvā-yı reh-nümā-yı ṭarīḳ-i şerī‘at olup]¹⁵⁸ anuñla güm-rāhlıktan emīn ve sa‘ādet-i dāreyne ḳamīn olduḳ. Müctehidīn ve erbāb-ı terciḥe ve muḥaddeşin¹⁵⁹ ve aşḥāb-ı taşḥiḥe ve müfessirīn-i Ḳur‘ān-ı metīn ve muvazẓıḥīn-i sırr-ı ‘ilm-i yaḳīn olanlara rıdvān dā’im olsun ki şad zaḥmetle ümmete reh-nümā oldılar. Ve sā’ir şerrāḥ u muḥaşşiyīn-i cemī‘ ‘ulümüñ maḳāmāt-ı rāfi‘a ve raḥmet-i vāsī‘a ile iḡtināmları ziyāde ola. Ğıbbe hāzā şol erbāb-ı ḳulüb ki bevā’iş-i feyz-i süyüb-ı ğuyüb pādişāhān-ı pür-şevket-i mülk-i ğayb ḳāhirān-ı ‘asākir-i muzlīme-i şükūk ü cümle rayb ṭabībān-ı dil-ḥastegān nāzımān-ı enfās-ı nüfūs-ı müteferriḳa vü dem-i bestegān elest şarābınuñ mestleri nīstlik ‘āleminüñ hestleri ‘aşḳ mey-ḥānesinüñ pīrleri ‘asākir-i ḳudsiyyenüñ mīrleri sā‘id-i sa‘ādetün şeh-bāzları sür‘at-i seyrde burc-ı su‘duñ mümtāzları ğumüm-ı ‘aşḳuñ mesrūrları ehl-i ḥarābāt u fenānuñ ma‘mūrları melekūt iḳlīmīnüñ sāyirleri ceberūt hevāsınuñ ṭā’irleri dil menşūrınuñ nāzım u münşileri ve gönül kitābınuñ şāriḥ ü muḥaşşileridür. Allāh te‘ālā anlardan daḫi rāzı olup eḥibbā eger nām-ı¹⁶⁰ emvātta olanlarınuñ sırların maḳdes ve ‘ālem-i ünsünde muḡtenim ve münāşib [3b] vilāyetlerin dā’im ü bāḳī vü ḳā’im idüp ‘azl u reddinden ve ḥicāb u ‘itāb u seddinden maşūn idüp ḳurbların ebedī vü bāḳī ve ṭalebeye dest-i mazhar-ı yedullāhların sāḳī ide. Ve daḫi ol

¹⁵⁸ Derkenarda yazılıdır ve metnin içerisine eklenip anlam tamamlanmıştır.

¹⁵⁹ Bu kısımdan sonra “ve revān” kelimesi bulunmaktadı. Metnin anlamını bozduğu ve diğeri nüshalarda da bulunmadığı için metne alınmamıştır.

¹⁶⁰ Burada “eḥibbā eger nām-ı” kelimesi bulunmaktadı. Metnin anlamını bozduğu ve diğeri nüshalarda da bulunmadığı için metne alınmamıştır.

h azret-i m b riz-i meyd n-i m c hede ve h z r-ı eyv n-ı m ş hede r m  sehm 'l-himme ve d f ' 'l-g mme h m -i hem ' 't-talebe s k -i sem ' 'l-g yret aft b-ı asm n-ı taħk k ve mihr-i sem ' -i tedk k Ő hib-i Ő d u'l-fir se v riŐ-i 'ilm 'l-ver se ve'l-fir se el-f z l fi s hat 'd-dir se ka'bet 'l-'amel ve'l-'ilm k blet 'l-vera' ve'l-hilm Ő hib-i yaħ n-i b -g m n halvet-niŐ n-i b -niŐ n Ő m' -i meh fil-i ' Ő k n Ő bh-ı Ő bist n-ı Ő dik n h zret-i Ő y hun  ve 'amm n  Ő ms 'd-d reyn es-Siv s  el-mu ahhar 'an k lli zemime ve (...) k lb-i k si ve d fi' (...) ve z lmet 'l-vesv s  min k lli n s h zretlerinden All h te' l  r z  olup maħ m-ı b -maħ mda k t n ve cem' 'l-cem' de m mekkin eyleye ki h yret baħrına g r  olanlaruň elin alıcı ve d l let v disinde d Őenleri k ldırıcı azmıŐlara yol g steren az isteyenlere bol g steren ser y-ı ma'rifetullahuň k pucısı v r n g n l-h nelerinuň yapucısıdur. جزاه الله تعالى عن  خير الجزاء و ثبتنا بجاهه في المحبة البيضاء Ői' r

فلولاه يا عبد المجيد لطحت
في بوادي نفاق او بوادي الكباير

اللهم (...) لمن دعا له العاقبة الحسنى ولايبينا محرم المصنف في الدين والامنا ولاخواننا ولسائر الصلحاء ولمن قر  eşer-i h z  ol seyy r-ı saħr -y  d n ve seyy h-ı b diye-i tefr d ve ol Őayy r-ı sem ' -ı yaħ n ve sebb h-ı baħr-ı tev id g her-i t c-ı 'ilm   ma'rifet z ver-ı r y-ı Ő hid-i haħ kat [4a] maŐr ku'Ő-Őems 'l-ezel  ve ehl-i 'aŐkuň maħb b  ve g zeli Őeh-b z-ı ' li-maħ m-ı dest-i Aħmed  t v s-ı hoŐ-h r m-ı saħr -y  Muhammed  ki gevher-i kelim t  zinet-i r -y  c ndur ve aħd h-ı elf z  z r f-ı mey-i 'irf ndur  g h-ı esr r-ı ' lem-i dil ve m beddil-i evŐ f-ı  b u gild r ki mu' Őr larından meŐ y h-ı 'iz m ve k mmel-i kir m anuň  teŐ-i Őevk nuň perv neleri ve muħabbeti derdinuň  v releri idi ve g m  b z r nuň har d rları ve s l ki r h nuň sebk-b rları idi.

Nazmı anuň  u  kd-ı d rr   le' l
Siħr-i ma l lı ve m b h   hel l

Revzen-i d de ziy -s zıdur
Ravza-i sineye Őaf  s rend r

H ste-i c nımuň nec tı olan
M rde-i k lbim ň h y tı olan

H zret-i h zr Big Cel ledd n er-R m 

Ḳuddise sırruhu's-sāmi

cenāb-ı ḳurbet-me'āblarınıñ Allāh te'ālā sırların muḳaddes eylesün ki cevāhir-i aṣḁāf-ı Muḥammediyyenüñ ḥazinedār u emīni olup 'arāyis-i ḳulüb-ı 'uṣṣākı zīb ü zīvere ḡarḳ etdi ve ṣūret güzellerine kesād virüp bāṭını zāhirden ḥaḳīḳati zılden fark etdi. Ve ol ṣu'le-i ṣems-i 'irfān müteḥallıḳ-ı aḥlāḳu'r-raḥmān ṣāhibü'l-mekīn ve'l-ıtmīnān maḗhar-ı sırr-ı علمه¹⁶¹ sīne-çāk-i Rūmī ki Vardar Yeñicesi dimekle ma' ruf ḳaṣabadandur anlaruñ 'ālem-i ünsde iḡtināmın dā'im ide ki sırr-ı Mevlānā ile ṣadr-ı maṭla'-ı bedrleri münṣerih olup ol ḥıẓr-ı celālüñ saṭr-ı miskīnleri zulumātında ya'nī rāh-ı āb-ı ḥayātında buldukları dürer ü cevāhirüñ envā'ını ve ḡurer ü zevāhirüñ aṣnāfinuñ müteferriḳātın cem' etdi ve ol muḥiṭ-i cāmi'ü'l-bihārdan enhār aḳıtdı tā maḥbübān-ı ilāhiden bu ḳılāde teḳallüd idenler cümān-ı taḳlīdi bıraḡup ḥüsn-i bī-bahā-i taḥḳiḳ ṣāhibi [4b] olalar. Ve ol enhārdan niçe tarīḳat yunmalıları ṭahāret iḳtibās idüp mā vü men da'vāsından ya'nī 'ucb u kir ḥabāsetinden arınalar tā ki¹⁶² ان الله يحب التوابين ḥükmünce 'ayn-ı cürm olan vücūdlarından rücū' idüp ve¹⁶³ يجب المتطهرين müzdin bulalar ve ḡürūh-ı ervāḥ-ı muḳaddeseye zamm olalar. Ve baḳiyye-i selef-i meṣāyih naḳibe-i ḥalef-i ehlü'l-maḳāmü's-ṣāmiḥ selefü'l-aḥlāf ve ḥalefü'l-eslāf Derviş 'İlmī Maḳdesī'den de Allāh te'ālā rāzı ola ki ekṣerūn ḥuṣūṣan ḳavm-i Zile حميت اهلها beyān eyledi ki bī-minnet-i pā her ṭālib-i ticāret sevād-ı a'zam ve (...) cāmi' olan insān-ı kāmilüñ ḳalbi ṣehrine ṣad zaḥmet ü hezār ḥıdmetle girüp cevāhir-i girān-māye alup aṣṣı iḳün iflāsların sermāye vü fenāların māye idüp kerīm ile bāzār olduḡcün yoḡı virüp var alup bī'at-ı rābiḥa ve küffet-i rāciḥa sa'ādetin bulalar.

Añıla 'aşḳı bāzārında müflis

Añladı müflisün sermāyesidür

peyveste zühdle ḥuṣḳ ü pejmürde ḳalan dil bāḡların ṣulanup ma'mūr ola. Ba'de bu dellāl-i bī-nevā vü pür-melāl ve ḳalil ü 'alil-i pür-ibtizāl ki 'Abdülmeḳīd el-mulaḳḳab be-ṣeyḥi ibn Ebi'l-leys Muḥarrem ez-Zilī el-muḥṭācīn ilā raḥmetü'l-celilü'l-'alīy el-mevḳūf sa'ādet-hümā ila'l-luṭfu'l-ḥaḳḳı ve'l-celidür anuñ daḡi ḥazret-i mübtedilü'l-a'yān fesādın ṣalāḥa kesādın revāc u necāḥa döndüre ki mesfūr 'İlmī muḳaddesi ḥazretleri ḳaddesallāhu sırrahu ba'zı maḥalli tafṣil ve ba'zısın icāz idüp ve herkesi kendü nefis-i nefiselerine ḳıyās ile izmār itmişlerdi ammā bu lāl-i pür-kelel yine himmetleri lisānı ile tavzih idüp bu cevāhir-i girān-māye[5a]lerüñ nāmları nedür ve ecvedleri ḳanḳısıdur ve 'ummān-ı muḥiṭ-i

¹⁶¹ Rahmān, 55/4. Ayetin manası: “Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.”

¹⁶² Bakara, 2/222. Ayetin manası: “...Muhakkak ki Allah tövbe edenleri sever...”

¹⁶³ Bakara, 2/222. Ayetin manası: “...temizlenenleri sever.”

Kurʿāndan her nevʿi kankı cānibūn dürr-i yetīm-i bī-mānendindür ve mecmaʿ uʿl-bahreyn eḥādīşinūn kankı adasınıñ ney-i pür-ḳandīdür ʿayān eyledüm ve şerḫe şürūʿ dan evvel tebyīn-i luḡat ve soñra taḥḳīḳ ü taṭbīḳ yollarından ḥār-ı engārı ve ḥāşāk-ı şübehātı giderüp mecrālara nişān eyledüm. Yaʿnī her beytūn maʿnāsı ile taḥḳīḳ ve vicdān-ı sālīke ne semtten ḳābildür bildüğim ḳadar ʿayān eyledüm ve izdivāc-ı sırr-ı Muḥammedī ile bu mevlūd-ı maʿnevī ki toḡdı ve bu sırr-ı şems-i ḥaḳīḳat ki ṭulūʿ itdi eḫade ʿaşere ve elf rabiʿ uʿl-evvelinūn evāsıtında idi kemā-kān mevlūdūʿl-cismānī ʿaleyhiʿs-selām. Ve daḫi bu iki baḫrīler mezkūr olan ebvāb u fuşūl-ı enhārınūn aşlı ve ʿummānı ve fihris-i mecmaʿ inūn muḫīt-i bi-kerānı ki ḡavvāş-ı baḫr-ı meʿānī maʿden-i sırr-ı sebʿ uʿl-meşānī ḫulāşa-i kevneyn nūruʿş-şekāleyn mefḫar-ı enbiyā Muḥammed Muştafādur bu cümle-i mücīrāt-ı aḫlāk-ı ḥasene-i enbiyā anūn ḫulḳ-ı ʿazīmi deryāsından ḳaṭre ve şiyem-i pür-kerem-i evliyā anūn şems-i ṭabʿından zerre iken muḫtaşar-ı mezbūruñ evvelinde ol sultānuñ ki şānında denildi ¹⁶⁴ نَبِيٌّ فِي الْإِنَامِ فَضِيلَةٌ وَجَمَلَتِهَا مَجْمُوعَةٌ لِمَحْمَدِيٍّ مَا أَنْ مَدَحْتَ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي وَلَكِنْ مَدَحْتَ مَقَالَتِي بِمَحْمَدِيٍّ ¹⁶⁴ evşāf-ı ḥüsnāsından ve kemālāt-ı ʿulyāsından bir ḳac beyitle beyān evlā vü elzem ve aḫrā vü āhtem iken ḫāl-i ān ki rūḫāniyet cihetinden ol sultān cümleden muḳaddem olduḡiçün evvel-i kitābda midḫatinden bir miḳdār getürmek gerekken añmadılar. Yā bārī āḫir-i muḫtaşarda ḫatemüʿl-enbiyā, mihrüʿl-aşfiyā olduḡı ḫasebi ile zıkr aşveb u elyāḳ ve enseb ü eḫaḳḳ iken zıkr olunmadı. [5b] Lā-cerem ol maḫbūb-ı ḫudānuñ evşāf-ı kerīmesinden ve aḫlāk-ı ʿazīmesinden niʿam-ı ḡün-ā-ḡün anūn ʿuşşāk u dervīşānı ve zevvāḳ u dil-rīşānı meclise çekilmemek ḫūān-ı rahmet ü rıḍvāna ālā-i midḫat-i maḫbūb-ı raḫmān düşünmemek müftī-i ḳalbimūn marzīsı ve müftā-bih olmayup ḫulviyyātsiz mecālis-i ziyāfet-i ekābir-i ʿizām ve şerāb-süz-ı maḫāfil-i ʿuşşāk-ı zeviʿl-ḳadr ü uliʿl-i ihtirām ʿadem-i ziyāfetle müsāvī olup belki cümleñ lezzeti vü kemāli vü muḫabbet ü cemāli andan olmaḡın ansuz kelām ṭuzsuz taʿām gibi olmaḡın biʿz-zarūrī ḡönül oḡlı şad zaʿ fla ve hezā[r] ʿacze maḡlūb-ı ḫükm-i vaḳt olup şerḫe vü tavzīḫe şürūʿ idüp münteḫab-ı Sīne-çāk tamām olduḡda ḫāzır bulduḡumuz meşnevī cildlerin tefahḫuş idüp medḫ-i maʿhūd ḫuşuşunda her cildten birḳaç beyt alınup her cildūn ebyātını birbirine münāsebet bulup muttaşıl kıldıḳ. Ve ḫafī olmaya ki bu taʿbīrātdan murādımız ḫāşā selefimize iʿtirāz ola ¹⁶⁵ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ¹⁶⁵ yine bu ḫıdmeti ben anlarūn sırr u himmetinden bilürin belki yine şühūdum da anlarūn rūḫāniyyetinūndür nihāyet ¹⁶⁶ كَلَّ أَمْرٌ مَرُّهُ عَلَى وَقْتِهِ ¹⁶⁶ ṭıbaḳınca ṭulūʿ-ı mevlūd-ı

¹⁶⁴ Hasan b. Sabit'in "Ben şiirlerimle Muhammed'i övmüyorum, bilakis Muhammed ile şiirlerimi methedip güzelleştiriyorum." anlamındaki sözüdür.

¹⁶⁵ Fetih, 48/28. Ayetin manası: "Şahit olarak Allah yeter."

¹⁶⁶ Anlamı: "Her iş bir zamana bağlıdır."

ma'nevîleri bu târîhe mevkûfmuş ki anlaruñ kâbiliyeti bu kâlib-ı nâ-kâbilde zühür etdi
 فسبحان من لامحال لفعله وجميع الامور المشكلته ايسرلديه واذا اراد ان يظهر يظهر في كل شئ الا وهو مرآة وجهه
 جلالا ام جمالا ve bu sa'adet ki el virdi yümn-i devlet-i sulţân-ı efham hâkân-ı ekrem
 بسط الباسط بساط خلافته على البسيط ابدأ بهد فوق فرق الفرق بن مهاده تعرفه ہامیوی'l-bilād māhīyü'l-fesād
 [6a] sulţân Muḥammed bin Sulţân سرمد کسمیہ محمد صلی علیہ و سلم بسرقة یده القابض الباسط دائما
 Murād saye-i devletinde idi ادام الله تعالى بالعدل و التيقظ والاجلال وافاضى على المسلمين به السعادة ودفع به
 انواع الاختلال اللهم انصر من نصر الدين واخذل من خذل المسلمين اللهم لا تجعل للكافرين والملحدین على المؤمنین
 سبيلا اللهم لا تجعلنا من الغافلين وامنا عن شر الاشرار يا اكرم الاكرمين ثم انى لاتوكل الا على الحى القيوم العليم
 pes ḥazret-i mollā ḥudāvendigār quddise معرفا بان لاحول ولا قوة الا بالله العلى العظيم
 sırruhu'l-celilü'l-cabbār bi-Muḥammedü'l-muḥtār buyurur ki Bismillāhirraḥmanirraḥim

بشنو از نی چو حکایت میکند

از جدایها شکایت میکند

maşḍardur maşḍaruñ nunın giderince māzī olur ki şinidür pes muzāri' ve emr bişi
 gerekdi کند lafzından کن gibi anuñçün شنود ve شنو şāzḍur didiler ammā kütüb-i luġatde
 شنویدین , شنویدین de luġatdūr didiler pes ikiside bu taqḍirce kıyāsīdūr چون işbā' la nice vü nite
 ma'nāsınadur كيف dimekdür meşel ma'nāsı daḥi bundandur ya'nī ne mişāl ve ne gūne
 ḥikāyet ammā işbā' sız vāv-ı resmī ile ta'lilçündür çünki ma'nāsına. Murād evvelkidür. کند
 kelimesinüñ muzāri'idür rā nuna mübeddeldür 'alā ġayrū'l-kıyās ma'nā dinle
 وجعل لكم السمع والابصار و جعل لكم السمع والابصار و جعل لكم السمع والابصار و جعل لكم السمع والابصار
 167 ayet-i kerimesinde gūş çeşm ü ḳalbe taqḍimde buyurdukları gibi ḥazret-i Mollā
 Ḥudāvendigār 168 imā buyururlar ki ṭalibin-i 'ālem-i
 vişalūñ ve rāġibin-i cennet ü cemālūñ her birinüñ büyüt-ı ḳalbi münfetih ve şadı münşerih
 olmaġa miftāḥ-ı fātihü'l-muġlaḳāt ve mişbāḥ-ı dāfi'-i zulümāt-ı müşkilāt [6b] فاستمعوا له
 169 و انصتوا 169 ṭıbaḳınca sükūt ve ḥüsn-i istimā' dur ve semt-i inşātdur bu emr-i vācibü'l-
 imtişālde tek nāṭıḳdan degil belki gūş-ı dilūñ süddelerin neyvār tiġ-i āteşin-i tevḥidde delüp
 açup ağac u taş u ḳamuş gibi bī-cān u bī-zebānlaruñ yel toḳunmaġla ḥareketinde peydā
 olan şit ü şadālarından daḥi diñlesün ki 'ālemde māye-i şıfāt-ı Ḥudādan māyelenmedük
 nesne yoḳdur heb mażhar-ı ḳudretullāh ve mir'at-i vechullāhdur pes 170 وتعيها اذن واعية
 nuṭḳunca alup ḳulaḳıyla işidene ma'nāsuz şadā daḥi yoḳdur aşvāt-ı vuḥuş u naġāmāt-ı
 ṭuyūr ve ṭanin-i meges gibi belki ḳapu şadāsı ve ḳaya yanḳusu ve mişe zırıldusu sırr-ı

¹⁶⁷ Mülk, 67/23. Ayetin manası: "...size iştme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur..."

¹⁶⁸ Anlamı: "Çok bağışlayıcı olan Allah onun sırrını mukaddes kılsın."

¹⁶⁹ A'raf, 7/204. Ayetin manası: "...Kulak verip dinleyin ve susun..."

¹⁷⁰ Hakka, 69/12. Ayetin manası: "...belleyecek kulaklar da onu bellesin."

tevhîdi ifşâ ider ve elbette bir miqdâr içi hâlî olanda bir nağme-i mü'essere vardur ve kulağı hâlî olanda nağamât-ı bâtın-ı evliyâ istimâ'ı da kabildür tolu ve muşammetden degmede şadâ çıkmaz ve şafâ vü te'sîr olmaz. Li-muḥarririhi

Ḳalbi ḥâlî itmeyen işitmedi āvāz-ı dost¹⁷¹

Fāş ider bu ma' nî çeng ü ney mizmār-ı ' aşk

İmdi

سرّ او در زبان هر ذره

خود تو بشنو که من نیم غمّاز¹⁷²

buyurdıkları gibi cümleden saña kâmuş düdüğü zebân-ı hâlî dir ki ben āb u gil içinde de neşv ü nemâda idüm kökümle taḳayyüdüm ve yaprak u talımla ta'alluḳum vardı dehr-i denînüñ fitne vü fenâsından ve rûzgâr-ı zûrkârüñ elem ü cefâsından emîn ü bî-ḥaber kesb-i hevâda iken nâgâh ḳazâyıla menşe' vü aşlımdan ve 'âlem ü şılamdan ayırdılar başımı ve ayağımı kesdiler cigerimi ve bağrımı şad cefâ-yı âteşin ile deldiler ser-tâ-pâ ilişür ḳomadılar ba' de ḥazret-i ḥaḳ ve feyyâz-ı muṭlaḳ zaḫmetimi raḫmet [7a] ve ḥasretimi vuşlat idüp ve āb u gilden ḥâşıl olan tûl-i emel ve tefrîḳa vü keşretimi vaḫdete tebdîl idüp āgâz-ı hâl şer ü şûr-ı vucûdda iken encâmım ḥayr u nûr-ı feyż-i vucûda lâyıḳ olup bir üstâd eline düşüp şad ḥıdmet ve hezâr zaḫmetle hem-sırr u hem-nefes olup¹⁷³ الریح من نفس الرحمان¹⁷³ ḥadîs-i i şerîfi mişdâḳınca ol kâmil beni enfâs-ı ḳudsiyyesine maḫzar idüp ḥazret-i Meryem 'aleyhâ's-selâm ol nefḫa-i rûḫiyye-i rûḫâniyye-i ilâhiyye vâsıtasıyla birkken ḥazret-i Rûhullâh 'îsâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selâm gibi veled-i müzḫirü'n-nûr ve maḫzaru'z-zuhûra mâlik olup ol veled¹⁷⁴ الح¹⁷⁴ انى عبد الله اتانى الكتاب¹⁷⁴ ḥükmünce tarîḳ-i 'ubûdiyeti ve şükr-i ni' meti zâkir ü müzekkir olup şabî iken mürşid-i kâmil ve muḫyi'l-ervâḫ ve'l-eşbâḫ olduğı gibi ben daḫi bir kâmuş pâresi iken¹⁷⁵ ونفخت فيه من روحي¹⁷⁵ izâfetine lâyıḳ olup meclis-ārâ vü maḫfil-küşâ ve bülbül-i bûstân-ı hüdâ ve hezâr-ı dâstân-ı dâstân-serâ-yı dost-nümâ oldum dir¹⁷⁶ هذا¹⁷⁶ lâkin ḫaḳîḳatde neyden murâd zât-ı şerîf ḥazret-i Mollâ ve anuñ emşâli vucûd-ı ḳaṭresin baḫr-i hüviyyetde ve deryâ-yı şıfatda maḫv idendür ve ba' zı nûsaḫda بنشو اين نى¹⁷⁶ yazıldığı da gösterir ki murâd şol mürşid-i kâmillerdür ki ney gibi tûl u dirâz u şaḡ u şola meylden kesilüp ancak ḥâneleri ile muḳayyed olup ḥâne-i derûnların ḫicebât-ı vesâvis-i ḡıll ü ḡışdan ve bend-i hevâ ve 'alâḳa-i sivâdan ḫalâş u azâd olup sâyelerin zâtlarına ḫayâllerin

171

172 Anlamı: “Onun sırrı onun dilindedir. Benim gammaz (laf taşıyıcı) olmadığımı bil.”

173 Ahmed b. Hanbel II/268, 409, 518. Hadisin manası: “Rüzgar rahmanın nefesindedir.”

174 Meryem, 19/30. Ayetin manası: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi...”

175 Hicr, 15/29. Ayetin manası: “Ve onun içine ruhumdan üfledim.”

176 “Bunu tut.” Anlamında Arapça bir ibare.

ḥaḳīḳatlerine ulařdurdılar ya‘nī evveli vü āḫiri vü zāhiri bāḫını bir itdiler [7b] pes varlıkları ya‘nī kendüleri re’sen vücūd řandıqları ḥayālūñ ‘adem ve emr-i i‘tibārī idügin tıyup ol ḥayālī dest-i ḳudrete teslīm itdikleri çün zāhirleri (...) ḥaḳḳ olup bāḫınları nefes-i rahmān ve nağme-i sulṫān oldı nitekim neyden neyzensüz řadā muḥāl olduđı gibi كنت له سمعا¹⁷⁷ و بصرا¹⁷⁷ ḥadīři semtince kümmel ü ‘urefā nekre söylemesi istemesi görmesi ve cümle evřāfı vü aḫvālī ḥaḳla oldı kendülükleri gitdi belki ıtlāḳa düřdi ki muḥaḳḳaḳ ḥaḳdan ğayrıya var demek řirkdür enbiyā vü evliyānuñ vücū[d]ı heb birdür ol dađı ḥaḳuñdur ḥaḳīḳat-i vücūdda ḫiç müřterek yoḳdur muṫavvelāt-ı kelām ile mümāssesi olan tıyar bāḳīsi řūhūda ıřmarlanmıřdur. Li-muḥarririhı

Ḥubb-ı dūnyā gitdi ise buđz-ı dūnyā geldise

Sehv ü ğaflet ‘askeri buldusa mađlūbiyyeti

Ḥavf u yaḳazat? leřkeri zabt itdiyse řehrūni

Geldi ise dağı ḳabz u baş ve ins ü heybeti

Cismūñe vü cānuña tevḫīd-i Ḥaḳḳ vāli ise

Himmeti süflī gidüp toğduysa ‘ulyā kelimeti

Zāhir ü bāḫında te’sīr itse nūr-ı ḫudā

Pād-řāḫ olduysa rūḫuñ ğālibise řevketi

Şafḫa-i sırruñda oḳursun o demde bī-zebān

Kün fe-kan dersi yazılmış bulasın ol vuşlatı

Mihr-i zāta maṫla‘ eyler ḳaldırır (...) hemān

Evvel āḫir zāhir ü bāḫında toğar ‘ayniyyeti

Zülf idüp a‘yān-ı dilber yüze gizlemiş ḳatı

Şeyḫīde var mı meger aḳar (...) geḳene (...)¹⁷⁸

¹⁷⁷ Buhārī, Rikak 38. Hadisin manası: “...ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum...”

¹⁷⁸ Bu şiir N ve Ü nüşhalarında yer almamaktadır. Metne şiirin S1 nüşhasındaki hāli alınmıştır. S2 ve S3 nüşhalarında ise bu şiir kendi iḳinde tutarlı olmakla birlikte S1 nüşhasından farklıdır. Ayrıntılı bilgi iḳin bkz. S2 s. 9b, S3 10a.

Lâkin fehm-i murâd anda ne mişâl bu yeter ki biñ mumuñ ziyâsı bir mumdandır fitil ü yağ ayruysa da su birdür çeşmeler binâsı ayruysa da. Li-muḥarririhi beyt

Muhtelif yüzle keşrete düşme¹⁷⁹

جملة يُسقى بماء واحدنا¹⁸⁰

Bu şems-i vücūd birdür dīvār ü binā vü cismler ayru gösterir¹⁸¹ [8a] tıbaqınca bu nūr şıfat ki vücūd-ı ‘āmmdur cümle yoqlar yoqluq zulumetinden bunuñla ḥalāş bulup vücūd bulmuşlardır ve ta‘ ayyün giymişlerdür ve ol māyei rızāda kullanan rızā bulur mağzūb olur ve bilgil ki Mañşūr vaḥdet yüzünü kendü ḥaḳıḳî göziyle görüp istiğrāḳda dili ḥaḳıḳatı ile bir olup muşṭalaḥ-ı meşāyih olan lisān-ı cem‘ le انا didügi bu cism-i ḥarābî vü zıll-ı turābî için degil belki ḥaḳıḳat-i mañşūruñ eniyyetin alup kendü kendünü tevḥid etdi ebyāt

Ḳaydı ḳoyan gā’ib oldur ‘ālem-i itlākda

‘Ālem-i ḳayd içre görünür egerçi şūreti

Allāh Allāh dirler heybetle maḥv-ı zātıyla

Kendü gider ya‘ nî ḥaḳḳ söyler çü toğar ‘azmeti

Çoḳ namāz ḳıldıñ begüm bir gün tekbir etmedüñ

Ḳaḳḳ diliyle söyleyüp nefy etmedüñ keyfiyyeti

Değşürüp külliyyetüñ ḳablar dilā nūr-ı muḥiṭ

قوتی عینی عینک سمعی سمعک¹⁸²

Cān-ı şeyḫi saña bundan özge irşād olmaya

İşidür اثبتتی nefy ider انا الله

Pes izn-i ilāhi bulmayanlar ve ḥaḳıḳat-i mañşūriyyete toymayanlar وفلا يسرف في القتل انه كان¹⁸³ remzini şühūd etmeyenler ol şadā-yı ene’l-ḥaḳḳ-ı ḥaḳḳānı ve nefsi-rahmānı bu zıll-ı zāyil ve ḥayme-i ḥarābı ve libās-ı turābı vü gurūrı ve ḳafes-i¹⁸⁴ mañşūrünüñ şanup ol

¹⁷⁹ Fe’ilâtün/ Mefâ’ilün/ Fe’ilün

¹⁸⁰ Ra’d, 13/4. Ayetin manası: “...Aynı su ile sulanır...”

¹⁸¹ Nūr, 24/35. Ayetin manası: “...Onun nuru bir kandil yuvasına benzer...” Ayetin aslı şu şekildedir: “ مثل نوره كمشكاة ”

¹⁸² Anlamı: “Gözüm gözündür, kulağım kulağındır.”

¹⁸³ İsrâ, 17/33. Ayetin manası: “Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür.”

¹⁸⁴ ḳafes: ḳafeş S1, S3.

rūh-i izāfinūñ kafesin űikeste kılup ¹⁸⁵ الموت تحفة المؤمن hadiűince manűuruñ rıkkıyyet-i cismden ve bendetinden ħalāűına ve ol bāz-ı ilāhınūñ yine sā' id-i sulţāna vuűūline nuűret etdiler ve henüz manűūr oldu anuñçün cenāb-ı mecma' u'l-baĥreyn ve müftıyyū'l-'alemınlerinden ehl-i Baġdād istiftā idüp böyle diyene ne lāzım gelür dinilcek وجب قتله بلا اللهم didiler [8b] ve eĥibbālarına يا قتلنى فان فى قتلى حياتى dediler ve mervīdür ki اللهم اغفر لقتلى فانهم لا يعرفونى dediler ve bunun mānendi ĥazret-i Ebī Yezīd ü Ĥaraĥānī (Ebū'l-Ĥasan) ve ġayrı meűāyiĥ kıddise esrārehum ĥazretlerinūñ sözleri heb bu ma'nādur pes sulţānu'l-muvahĥidīn Muĥyi'd-dīnū'l-'Arabī ve Sulţānū'l-'Uűűāk 'Ömerü'l-Fārizū'l-Mıűrī ve űadrū'd-dīn-i Ķonevī ve ġayrī kāmillerün kıddiset esrārehüm sözlerin ĥāl idinmeyüp añlamaduġumuz űuc yeterken ta'ne ĥarāmdur ĥuűuűan Rūmī mefĥarlarından İbn Kemāl ve Ebū's-Su'ūd kıuűuű ĥuűuűunda űāĥibi'l-'alemeyndür diyü mü'terif olmuűlardur su'al neyden murād mürűid-i kāmil didūñ ve aűl-ı firĥatden nice űekvā ider cevāb űekvā aűlları buţūn-ı vaĥdetde nūr-ı muţlak iken libās-ı beűeriyye-i űulmāniyye giydükleriçündür ya'nī ġāhice ĥayālāt-ı bedeniyye kıyından muţtarib olup ¹⁸⁶ حب الوطن من الايمان geldikleri 'alem-i tecerrüde taĥassür çekerler لشيخنا وعمنا űemseddīni's-Sivāsī kıaddesallāh sırruhu

űemsinūñ ĥūbdı ĥāli ol ezel bāġında

Bu 'ufūnet aña bu köhne-serādan oldu

űıfl-ı cān mehd-i 'amā deydi elestden

İlerü uyanup aġlaması aña belādan oldu

anuñçün ĥazret-i Mollā űekvā idüp buyurur ki

کز نیستان تا مرا ببریده اند

از نفریم مرد و زن نالیده اند

ke lafzı kāf-ı 'arabī ve hā-i ġayr-ı melfūza ile bir kelimeyi āĥere rabţ için ve ta'lilçünde gelür aűlı از که idi من از ma'nāsınadır تا ĥarfdür ĥattā ma'nāsına ta'lil içinde gelür [9a] kesmek ve نالیدن inlemekdür māzīleri ü برید ü نالید'dür māzīde ictimā'-ı sākinīnyā űülüű-i sevākin-i Fars'da lāzımdur nitekim muzāri' üñ āĥirinūñ mā-ĥablinūñ fetĥi lāzımdur pes bürīde nālīde ism-i mef'üllerdür ve Farsuñ ism-i mef'ūli 'āmmeten māzīden müűtaĥdur Ammā ism-i fā'il muzāri' üñ dalına fetĥa daldan evvel nūn-ı sākine getürmek ile olur bürēd bürēnde nālīd nālende gibi ĥuż ĥāzā nefir borı vü feryād ma'nāsına gelür

¹⁸⁵ Anlamı: "Ölüm müminin hediyesidir."

¹⁸⁶ Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 70-71. Sözün anlamı: Vatan sevgisi imandandır."

burada feryād ma‘nāsınadır ammā ney münāsebetiyle borıdaki¹⁸⁷ ba‘id degüldür tedebbür اند lafzı edāt-ı cem‘dür gerek müştākda kerde-end ve kerdende gibi gerek cevāmi‘ de bed-end bih-end gibi ma‘nā beni çamışlıqdan maqtū‘ etdikleri çün inledümden merd ü zen inlemişlerdür ya‘nī nay-ı vücūd ki rühdur Allāh tebāreke ve te‘ālā anı ‘ālem-i ervāhđan kesmişdür inildisinden ‘aql-ı küll ki mevcūdātuñ babası ve nefsi küll ki anasıdır inlemişlerdür hāşılı uşda cānsuz ney aşlın bilüp iftirāqından şekvā ider ve aşla ulaşan evliyā vü enbiyā beyt

Ericcek vuşlata ‘aşık ğam-ı cānı gitmez

Yāre gerçe oñılır līki nişānı gitmez

ma‘nāsınca cümle ihtirāk ü iştiyāk ‘arz iderler hattā hayretlerinden tayy-ı mekānla maqşūdlarına ulaşup sülūka muhtāc degüller iken¹⁸⁸ اهدنا الصراط المستقيم terānesin ururlar beyt

Dedi vaşlumla ğam gitdi niçün eksün degül ahuñ

Dedüm göçdügi menzilde kıomaz mı kārban āteş

hattā sultānu’l-vāşılın Muhammed Muştafā عليه من التحيات ازكاها ومن التسليمات ابقاها mi‘rācda cenāb-ı ‘izzetden [9b] şadāsın işidüp şühūd ü rü’yet belki (...) vağdete vāşıl olmuşken لا احصى ما عرفناك وما عبدناك buyurur pes bir za‘f u ‘acz ü ‘illetle ve cehl ü inkisār ü cürm ü kıasvetle yolumuz şa‘b ve belālu başımuza gelecege vākıf degilken ve dađi¹⁸⁹ واما تاروا اليوم gününde kıanķı gürühdan olmamıza ‘ārif degülken geregümüzi ve maşlaşat-ı lāzımemizi tedārik itmek ne sefāhatdür ve cem‘-i ekber-i maşşerde ađvālimiz açılıp nāme-i cerāyımimiz oķunursa ne fazāhatdür pes ney dir ki sen mest-i ğamr-ı fenā ve ğayrān...hoş ribā olup fāsıdü’t-ıtab‘ muhtelü’l-muhtācü’l-‘ilāc olmuşsun bu derdine devā¹⁹⁰ ان في ذلك لذكرى لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد¹⁹¹ mefhūmunca kıulaķuñ arķını maşar-ı raşmet-i Kurāniyeye mecrā eyle ma‘nāsınca eşribe-i ma‘ānī ve ğumūr-ı ma‘ārifī dehen-i ğuşdan nüş ideğör tā vücūduñ bāğınuñ yubūseti gidüp ezhār-ı ma‘ārif ü eşmār-ı laşayıfle ğayāt-ı tayyibe bulup rüğuñ ‘atşān ü pür-ğarāretken mışr-ı vücūdda melik-i reyyān mesrūr u ğandān ola be-şarş-ı ān ki teşne āba ğarış olduğı gibi mürşidlerüñ sözün kıabūliyle cānla dinleye toķlanup

¹⁸⁷ Ya‘nī ben inledüm şurmasun benüm ğarāretüm buraya te’şir idüp andan bile er ü ‘avret inlemişlerdür. Ben mazhar-ı nefesullāh ve borı benim nefesime mazhar iken

¹⁸⁸ Fatiha, 1/6. Ayetin manası: “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.”

¹⁸⁹ Yāsın, 36/59. Ayetin manası: “Ayrılın bir tarafa bugün...”

¹⁹⁰ Yūnus, 10/24. Ayetin manası: “...gökten indirdiğimiz su gibidir...”

¹⁹¹ Kaf, 50/37. Ayetin manası: “Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.”

müstağnilenmeye ve gözi kulağı cümle aña tevḥid ide ki Reṣaḥāt'de buyurur kelimāt-ı kudsıyye-i nūrāniye-i mişkāt ḳalb-i Muḥammediden muḳtebesdür ḥaḳīḳatde ‘ayn-ı Ḳur’āndur¹⁹² ان هو الا وحى يوحى¹⁹² bunu i‘lāndur pes Ḳur’ān vaḥadiyyet gibi ta‘zīm vācibdür ve berḥürdārлық ‘alāmetidür söz güherdür her ne dilce söylenürse zarfından aña ‘ār olmaz kıymet güherüñdür kesenüñ degildür ve Ḳastamonī şeyḫü'l-meşāyih [10a] berzahü'l-berāzih ḳāṭınu'l-maḳāmü'l-meşāyih Şa‘bān Efendi ḳuddise sırruhumdan mervidür ki buyurmuşlardur Muḫyi'd-dīn ‘Arabī ‘Arabca Füṣṣuşunda ve Mollā Ḥu[dā]vendigār ‘Acemce Meşnevī’de ve Yūnus Emre Türkce dīvānçesinde yazduğı söze nāzır oldum gördüm üçü bile bir maḳāmdan söylemişler ve bir semtde imişler raḫimehumullāh ḳuddise sırruhum ve bu ḥaḳīrūñ mücerredidür ki ba‘zı maḫalde mürşidüñ bir sözi tālibüñ nice süddelerin ve yumuḳların açup niçe ḥandek sıçradur ve niçe berzah geçürür ve niçe erba‘inātdan enfa‘ olur ammā şarāb ve ma‘cūn nüş itmeden te‘şir itmez sözde derdle diñlenüp ḳalbe girmek gerek ki buyurur.

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

maşdar خواست māzī mużāri‘ gelür vāv-ı resmī ile. Ammā oḳunmaz sin hāya dönmeḳ ḳā‘idedür. Pes mużāri‘-i kıyāsīdür خواهم nefsi mütekellim vaḥdesidür گفتن maşdar گفت māzī کويد mużāri‘ şāzıdır kıyās idi. Bā-i muvaḥḫide ile zīrā tānuñ mā-ḳabli fā olsa ḳā‘ide bāya dönmeḳdür. رفتن, روبد gibi کويم nefsi mütekellim-i vaḥdedür. Ma‘nā bir sīne isterim ki derd-i firāḳdan meşrūḫ ola tā söyleyim aña şerḫ-i derd ü iştıyāḳ ya‘nī لمن كان¹⁹⁵ لاولى الابصار¹⁹⁴ و لاولى الاباب¹⁹³ له قلب¹⁹³ āyet-i kerīmeleri tıbaḳınca cenāb-ı ‘izzet buyurur ki menüm ḳudret ü şun‘um ve kelāmum ü ‘ibretlerüm ḳalbi münşeriḫ olup lübbi ya‘nī çekirdegi sağ olanadur ḳalbi (...) ü mesdūd olana ve lübbi çürük olana nef‘ virmez ve eyle kimseye tezkīr eyleme ki tazayyu‘ dur diyü¹⁹⁶ ان نفعت الذكري¹⁹⁶ dediği gibi ḥazret-i Mollā da Reṣaḥāt’dan naḳlimüz üzere [10b] ke-ennahu buyurur ki benüm kelāmum ma‘nen kelām-ı Ḥaḳdur men ḥazret-i Mūsā’ya şadā iden tecellī ağacı gibi ālet-i ḥaḳḳum beyt

Men neyem baña nevā ḥaḳdan gelür

Men tefem baña şadā ḥaḳdan gelür

Men ancak āletem ve tercemān-ı kelām-ı ḥaḳ etmege ve emr-i zāt-ı muṭlaḳ etmege bir Farsī dellālem pes ḥaḳīḳatde vücūd u kelām anuñ olunca men de sözi söylemege şāfi vü

¹⁹² Necm, 53/ 4. Ayetin manası: “[Size okuduğu] Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”

¹⁹³ Kaf, 50/37. Ayetin manası: “...kalbi olana vardır...”

¹⁹⁴ Âli İmrân, 3/190. Ayetin manası: “...akıl sahiplerine...”

¹⁹⁵ Âli İmrân, 3/13. Ayetin manası: “...görebilenler için.”

¹⁹⁶ A'lâ, 87/9. Ayetin manası: “O hâlde, eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver.”

münşerih kalb isterem ¹⁹⁷ ناومن منح الجهال علما اضاعه 197
der. Ya'nî bende 'âlem-i ervâhdan ayrıldığı bilüp derdlenmiş âdem isterem tâ ki neye
uğradığım bile ve illâ bî-derdler baña hem-nefes olamaz ve nağamâtumdan alamaz. kıt'a
li-şeyhinâ

Dost niķāb urdı diyü a' mā-yı terhīb eyleme

Li-şeyh-i şeyhinâ ' Abdü'l-mecîd eş-Şirvānî kıddise sırruhu

Ben bu ile ğarīb geldüm kimse ħālüm bilmez benüm

Ben söylerem ben diñlerem kimse dilüm bilmez benüm

Benüm elüm dost elidür benüm dilüm dost dilidür

Dostum güldür ben bülbülem gülistānum şolmaz benüm

ya'nî 'âlem-i 'arşdan dünyāya ğarīb geldüm ol 'âlem sözün söylerem bu 'âlem ħalkı
añlamaz anuñçün Mollā buyurur ki

هرکسی کودور ماند از اصل خویش

باز جوید روزکار وصل خویش

Her ki irāk kıaldı kendü aşlından gerü ister kendü şıla eyyāmını جستن ħaleb etmek māzî
جست muzāri'-i kıyāsîdür zîrā sin yāya mübeddel olmak kıā'idedür شستن روید, شستن شوید
gibi ya'nî 'âlem-i ervâhdan devr olan fūrū' u enhār elbette aşl-ı vücūdlarına ve baħr u ser-
çeşmelerine ħālib olurlar ki zühūrları vü cereyān ü sâ'ir umūrları aşla muħtācdur.

من بهر جمعیتی نالان شدم

جغت بد حالان و خوشحالان شدم

gāh ism-i fā' il nālān vezninde gelür tābān gibi (...) [11a] dimekdür. Üftān ü (...) gibi
düşüci kıalkıcı dimekdür ve جغت zamm-ı cimle enīs ü muķārın ma' nāsınadır ni' metullāh ve
Ĥişārî'de muşarraħdur ma' nā men her cem'iyetde inleyici oldum yaramaz ħāllü ve eyü
ħāllülerle hem-nişin ü muşāħib oldum ya'nî eşkıyāyla da ve şuleħāyla da kıarışdum anları
da inletdüm Mollā imā ider ki şāħib-i dil ve ' ulemā vü şuleħā irşād için ħalkā kıarışmak
gerek keşretten firār etmemek gerek ki ümem-i sālifenüñ rehābinesi mağaralara
kıaçdıklarıçün yehūd u Neşārā kıavmi kendü kıtāblarına muħālif aħvāl ü evzā' kıatup
tefriķaya düşdiler ve niçesi pütperest oldular ki ¹⁹⁸ لا رهبانية في الاسلام 198
İmdi vücūdın maħv ve kıatresin baħr-ı vaħdete şalanlar keşretten maħcüb olmazlar belki
saña ve baña keşret ü ħicāb olan eşyā aña merāyā olup izdiyād-ı inkişāfa sebep olur ki

¹⁹⁷ Anlamı: "Kim cahillere ilim öğretirse onu zayı etmiş olur."

¹⁹⁸ Ahmed b.Hanbel, el-Müsned, VI, 226. Hadisin manası: "İslam'da ruhbanlık yoktur."

āyine çokluğundan bir güzel çok olmaz belki her bir müşāhede de görülüp meşhūda şāhid çoğalır pes şühūd vāzih olur anuñçün dimişler ki aşl-ı bu‘ddan hālāş ‘uzlet-i cismāniyyede degüldür. Belki ‘uzlet murāduñdan geçebilmekdür. Nitekim hicret günāhdan kaçmağdır. Mā-dām ki nefsün hayāline uyasın zāhirün hālvetde daħi olsa bātinuñ keşrettedür. Böyle vahdet yine keşrettedür

کی دعای تو مستجاب شود¹⁹⁹

Ki biñ rüy-ı derd ü mihrābı

Beyt

Vücūduñ mescidinüñ çün şeyāfin aldı mihrābın

Gerekse her mesācidde hezārān i‘tikāf eyle

pes böyle vahdetden geçüp mecālis-i ‘uşşāk ve mecāmi‘-i aşhāb-ı ezvāk ihtiyār itmek gerek. Ammā nefsinde aza ve köhne dīvāna kanā‘at idene keşret de [11b] vahdetdür. Keşreti mir‘āt iden hōd müsellemdür. Anuñçün āşinā vü taşradan bī-gāne semtin tūt. ‘Aceb zībā revişdür ‘ākil ol dīvāne resmin tūt anuñçün buyurur tedebbür.

هرکسی از ظن خود شد یار م

از درون من نجست اسرار من

Herkes kendü zannından baña yār oldu. İçimden aramadı sırlarımı ki menüm haqīkatüm kimdür ve haqīkatde kimüñle muşāhibem ve bāzārum kimüñledür nitekim hażret-i ‘aleyhi’s-selām buyurur²⁰⁰ ایّما انا بشر مثلکم یوحى الیّ ya‘nī su‘retüm sizüñ gibidür ammā içüm vahy-i rabbānī vaşf-ı şamedānīdür. Pes buyurur ki zāhirümle āşinā olan içümü ne bilsün ben haqīkatde aşlu’l-ervāhü’l-ḳuddisiyyeyüm ve rūḫ-i izāfiyem ve zāt-ı haḳḳuñ şıfatı ve ism-i a‘zamıyam ki²⁰¹ ونفحت فيه من روحی de ki yā-i mütekellimden murād bunlardur. Bu rūḫ-i izāfi ḡayr-ı maḫlūḳdur ki şıfatullāh (...) maḫlūḳa demek küfrdür. Nitekim rūḫ-i ḳudsiyye ḡayr-ı maḫlūḳ demek küfrdür (...) pes benüm cins ü faşlumı tuymadın beni ta‘rīf etdüm şanup ve kendü evhām u hayālāt ve zulmāt u mucibāt ve zūnūn u ihtimālāt içinde hayrān u ḡarḳken aşluma vü muntehīme (...) olduklarından kendülerin baña sırdāş ü muşāhib şandılar benüm çekdügimi çekmediler anuñçün sırrımı tuymadılar ki buyurur hālbuki

سرّ من از ناله من دور نیست

لیکه چشم و کوش را آن نور نیست

¹⁹⁹ Anlamı: Çağrıldığında icabet et.

²⁰⁰ Fussilet, 41/6. Ayetin manası: “...Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana vahyediliyor.”

²⁰¹ Hicr, 15/29. Ayetin manası: “Ve onun içine ruhumdan üfledim.”

Benüm sırrum inlemeden ırāk degüldür. Lâkin hem-şoĥbetlerümün gözinde kulağında ol nūr-ı rûh-i izâfi yok tâ ĥaĥîkatüm göreler. Zîrâ cānı ten gözi görmek muĥaldür ve nağamât-ı bâtına-i evliyâyı ten kulağı işitmek mümteni' ü'l-iĥtimâldür ki rû-yı cānı görmege çeşm-i cān gerek ve bî-ĥarf ü bî-şadâ olan [12a] kelimâtı işitmege sem' -i raĥmānî gerek. Lâkin muĥaddimesi çeşm-i beşeriyeti evvelâ nâ-mâhreme nazardan diküp şāniyen ²⁰² ولا تمدن عينيك hükmünce arāyiş-i dünyāya vü şafra vü beyzāya nigerān olmağdan mehmā emken çeşmin kesüp ve perişān şoĥbetlerde müteferriĥ kelimât-ı süflî istimā' ından kulağın degmek gerek tâ كنت له سمعا و بصرا müzdine revā olup kendü sem' ü başarımı muĥālifden şaĥındığıçün sem' i sem' -i ĥağda ve başarı başar-ı ĥağda maĥv ola ve zāhir ü bātında sem' -i ĥağla semī', başar-ı ĥağla başir ola ve ol inzimāmı sem' le istimā' -ı daĥāyık-ı Qur'āna ve ol başarıla ²⁰³ فثم وجه الله şühüdına lâyıĥ ola ĥāşılı yine ĥazret-i ĥaĥkuñ sözini işitmege ve yüzün görmege kulağı gözi yine andan olmağ gerek. Ve illâ fānî göziyle bâķî görünmez. Ve fānî kulağla ĥarfsız ve şadāsız nesne işidilmez. Ammā bu ĥāle varan odur ki zāt-ı ĥaĥkuñ وهو ²⁰⁴ hükmünce mülk-i cāna ihātasın görür beyt

Neye baĥsa cemāl-i yāri göre

Heçr içinde vişāl-i yāri göre

Belki kendüsi ve cümle eşyā müstağrak-ı hüviyyet evvelâ gāĥ kendülüğün eşyāda gāĥ eşyâyı kendüde görüp şāniyen eşyā da ve kendü de maĥv olup vücūd-ı ĥağdan ĥayr kimse ĥalmaz ve Ka' be vü püthānede ve cem' iyyet ü keşretde şühüdı ĥağ olup bātını ²⁰⁵ ثم وجه الله görünüp cümle şey şāĥib-i Ka' be olup zātı miĥrāb idüp ĥayd-ı cihetden ĥurtulur ²⁰⁶ فثم وجه الله budur. Bu tecellî-i zātīde miĥr ü zerre ve baĥr u ĥatre bir olur ²⁰⁷ وانى وجهت وجهى remzi tıyulur teveccüh-i itlāka olur. Zîrâ ĥuyūd nazardan ĥalkar. burada şūfinün ĥaĥîkatı güneşi āĥir 'ālemdede bulunur. 'Alem-i imkān fenā bulduğıçün ve şems-i ĥaĥîkatden ĥayr nesne görmedigiçün. Ammā evvel-i sülükda zulumet-i imkānuñ vücūdı şems-i zātuñ [12b] 'adem-i zühürundan kināyet imiş. Ve māsivānuñ var göründüğü zāt-ı ĥaĥkuñ el-bātın ismiyle tecellîsinden 'ibāret imiş ki şeyĥ-i ekber buyurır ²⁰⁸ ان كشف فلا غير وان ستر فكل غير murād tecellî-i zāhir ü tecellî-i bātındur. Pes nūrta zulumetün ictimā' ı bi'l-aşāle iken vücūd işbāt etmek mümteni' ü muĥaldür. Meger biri aşl ve biri fer' ola fer' ün de aşilsuz vücūdı

²⁰² Tāhâ, 20/131. Ayetin manası: "Gözünü dikme..."

²⁰³ Bakara, 2/115. Ayetin manası: "...Allah'ın yüzü işte oradadır..."

²⁰⁴ Fussilet, 41/54. Ayetin manası: "...O herşeyi kuşatandır..."

²⁰⁵ Bakara, 2/115. Ayetin manası: "...Allah'ın yüzü işte oradadır..."

²⁰⁶ Bakara, 2/115. Ayetin manası: "...Allah'ın yüzü işte oradadır..."

²⁰⁷ En'am, 6/79. Ayetin manası: "Ben yüzümü ona döndüm..."

²⁰⁸ Muhyiddin İbn Arabî'ye ait bir duadan.

mümteni‘dür. Tekmile Ehl-i şühūd dimişler ki insānuñ üç gözi vardır. Cān gözi gönül gözi baş gözidür. Dīdār-ı haqqı evvelā cān gözi görür şāniyen gönül gözi görür şālīşen baş gözi bunlar vāsıtalığıyla görmege lāyık olur. Sālik Beytullāh’dan seyf-i ‘aşķile aşnām-ı keşreti sürmegin üç göz bir nūr olup anuñla zāt-ı muḥīṭūñ²⁰⁹ وهو معكم اينما كنتم idügin cihāt-ı sittede bī-cihet ü bī-reng seyr ider. Buradan İbn ‘Abbās ve kümmel-i ‘Arabuñ risālet-penāh ḥāzret-i haqqūñ cemāl-i bī-çünını bu gözle gördi diyü ḳasem itdükleri ve ehl-i fetvānuñ ḥilāf idüp insānuñ maḥlūḳa olan şemse baḳmaḳa ḳādir olmayup ḳamaşan bizden göz ve görmesi kendüze mevḳūf olan giçe görmeyen ḥāzret-i nūru’s-semāvāt ve’l-‘arzı görmek nice ḳābildür ve elvān ü eşkālī ve keyfiyātı vesāṭet-i şemle gören reng ü şekl ve keyf ü kemden münezzeḥ olan zāt-ı bī-çünü nice görür didüklerine cevāb ü taṭbīḳ daḫi zūhūr etdi kim ḥadīşde buyurur ki ḥāzret-i ‘aleyhi’s-selām mi‘rāc gicesi ben Allāhı baş gözi ile gördüm didükde bī-cism ü bī-hey’et ü bī-cevher ü bī-‘arz u bī-mekān olanı baş gözi nice görür didiler ḥāzret-i ‘aleyhi’-selām cevāb buyurdu ki Sidre’ye varduḳda Cibre’ıl anda ḳalup Refref’e bindüm yetmiş biñ nūrdan ḥicāb geçdüm pes cenāba irişdüm baña didi ki

یا وحید محبّی [13a] تقدّم يا وحيد محبّی ya‘nī berü gel yā meydān-ı muḥabbetümde bir olan ya‘nī ‘aşḳ u muḥabbetümde varlığın yile virüp ḳaṭresin baḫr-ı şıfat-ı vaḫdetümde ḡarḳ idüp benümle birlige düşen Aḫmedüm berü gel didükde ol nidādan bi’l-küllīye zāḫir ü bāṭın-ı vüçūdum nūr-ı maḥz olup cān u ḳalb ü ten gözleri birbirine üleşüp ney gibi ilişük gitmekle yetmiş biñ ḥicāb-ı zūlmānī ve yetmiş biñ ḥicāb-ı nūrānīden ten ü ḳalb u rūḫ arasından ve deñlü perde ḳalmayup ten gözi ḳalb gözine gözlük gibi düşüp andan içeri baḳdı ḳalb gözi de cān gözine baḳdı cān gözi ki ‘ayn-ı bī-başardur anuñla bī-keyf ḥāzret-i Allāhı gördi bu üç göz bir oldu burada²¹⁰ الله يحول بين المرء وقلبه ḥāletı zūhūr idüp ḥaḳ ḥābībınūñ kendüyle ḳalbi arasında ma‘ıyyet-i bī-keyfiyyet ile bilā-ḫulūl velā ittihād dāḫil olup ḥāzretūñ nefsi vü ḳalbi cān içinde ya‘nī vaşf-ı raḫmān içinde müstaḡraḳ u maḫv olmaḳın cān-ı mülkünde cānānı gördi. Pes bu göz gördi didükleri vesāṭetle gördi dimek oldu. لشمسنا عين عين النورنك meşhūdı ḥaḳ olduḳını āyet-i²¹¹ ما زاع inkār ehline tabaşşur ider. Ammā görmedi didükleri bi’z-zāt göremez zīrā ṭāḳatı yetmez dimekdür ki gözsüz gözlük görmediḳi ‘ayāndur. Cāmi ḳuddise sırıhu es-sāmī buyurur. Rubā‘ī

در دیده عیان توبوده ومن غافل

در سینه نهان توبوده ومن غافل

از جمله جهان نشان نومی جستم

²⁰⁹ Hadīd, 57/4. Ayetin manası: “...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. ...”

²¹⁰ Enfal, 8/24. Ayetin manası: “...Allah kişi ve kalbi arasına girer...”

²¹¹ ما زاع البصر Necm, 57/17. Ayetin manası: “Onun gözü hiç şaşmadı...”

خود جمله جهان تو بوده ومن غافل²¹²

Burada görür ki zāhir u bātında mevcūd hemān cemāl-i muṭlaqmış ğafletinden kendüni başka vücūd aňlayup űirk-i ma‘nevīde imiű bilmezimiű ki haĳıķat-i zātıyla tecellī etse ol kimse cümle mevcūdātuň zevāt u űıfāt u ef‘ālını haĳıķuň zāt u űıfat u fi‘inde [13b] mütelāűi bulup o dem ħ‘āb-ı ‘ademden baş ĳaldırup²¹³ لی مع الله²¹³ vaĳt-i maĳ‘ad-ı űıdĳına ĳadem-i ihlāűla ayak baűup görürimiű ki li-muĳarririhi

ليس في الدير شئ الا هو²¹⁴

Aĳ gözüň cānuňı uyar yā Hū

Su‘āl ĳazret-i Seyyidü‘l-‘ārifīn اللهم اشغلنا بك عن سواك niĳün dedi ĳün sivā yoĳdı. Cevāb kāf-ı zātdan kināyetdür. Sivādan murād űıfāt-ı ef‘āldür ya‘nī űühūd-ı zātı ile tecelliyāt-ı esmā‘iyye vü űıfātiyye vü ef‘āliyyeden ĳurtar ve menzil-i lāhūta irgür dimekdür ki sālīk her ĳonaĳ ki geĳerler gerü ĳalan ĳonaĳ ilerü ĳonaĳa göre bu‘d ve tenezzül ü mekrdür nitekim zāhir misāfirüň ĳālī oldur. Pes geĳekler cānı sefer-i bātınī ile menzil-i cānāna ve meydān-ı cāna varmayınca űühūd idemezler. Ya‘nī var űanduĳları ĳayāllerin bu seferde maĳv etmeyince ve kendülüklerinden geĳmeyince öz haĳıķatlerine inemediler anuňĳün buyurur

تن زجان جان زتن مستور نيست

ليك كسرا ديدہ جان دستور نيست

Ten cāndan cān tenden örtülü degüldür. Lākin başka vücūd geĳinen ve kendülüĳi ile keslik da‘vā idene cānı görmege destür yoĳdur. Meger kimsesüzler kimsesi kimseligin maĳv ide ve didiler ki güneű vāziĳca űuda vü āyinede görüldüĳi gibi cān da ancak mir‘āt-ı cism ile görilür. Zīrā nürdür ve bu rū‘ niĳün bu ‘ālem-i beűeriyyet libāsına girdi. Faűل في تفصيل الروح bilgil ki insānuň zāhiri beden-i keűif-i zulmānīdür ki gāĳī nāĳıű u gāĳī kāmīl gāĳ semiz ü iri gāĳ ince vü aruĳ olur. Pes ĳükm-i zarüretle herkesüň “ene” dedüĳi insān bu ĳalıb degüldür. Zīrā insān هو من حيث هو evvel ‘ömründen āĳirine dek bāĳī nesnedür ve ‘ālem-i ‘anāűırdan degüldür. Belki ‘ālem-i emr ü melekūt ve ‘ālem-i ervāĳdandır. ĳafī degüldür ki bir ĳālde bāĳī ve ber-ĳarār olmayan cesed bāĳī [14a] olanun ĳayrıdır ki ol bāĳī rūĳdur ki cism-i laĳif-i nūrānī bātını derler. Lākin cesedle ta‘alluĳ-ı

²¹² Anlamı: “Aĳıķca sen (bana) gözüktün, ama ben gafildim. Sinende saklıydın ben gafildim. Kısaca sen dünyadaydın, ben arıyordum. Sen kendin dünyadaydın, ben gafildim.”

²¹³ el-Aclūnī, **Keűfū‘l-Hafā ve Muzīlū‘l-İlbas amma İűtehere mine‘l-ĳhādisi alā Elsineti‘n-nas II**, tahkik: űeyh Muhammed Abdulaziz el-Halidī, Beyrut: Dāru‘l-kütübü‘l-ilmīyye 2009, s. 156. Anlamı: “Benim Allah ile birlikte olduĳum öyle bir vaktim var ki...” ifadesinden alınmıűtır.

²¹⁴ Anlamı: “O‘ndan başka ĳıĳbir űey yoktur.”

²¹⁵ Fe‘ilātün/ Mefā‘ilün/ Fe‘ilün

tämmı ve cesede sirāyeti vardır. Nāruñ kömürde gülābuñ gülde yağun südde sirāyeti gibi pes bilindi ki ol eczā³-i laṭife-i cismāniyenüñ ḥaḳıḳati bu heykele muḥālifdür. Belki heykel ten (...) bu rūḥ-i insānī ki ‘ālem-i ‘ulvīdendür cevherlik cinsindendür. Ol (...) nūrı gibidür ve bu heykel ile rūḥ arasında bir nicār-ı laṭif vardır ki rūḥ-i ḥayvānī dirler cümle canlularda vardır maḥallī yürekdür. Ecsām-ı ‘unşuriyyede olan aḥlat-ı erba‘a ki kan u balğam u şafrā vü sevdādur ki aşlları nār u āb u hevā vü turābdur. Bu rūḥ-i ḥayvānī bu mezkūrātuñ birbiriyle imtizācından ḥāşıl olur. Bir gāyet ile ismi nicārdur ki yürece varup bişüp andan ba‘zı tamarlarına irişüp andan dimāğa çıkar ve çıkmağla bir miqdār şovuyup i‘tidāl bulur. Ba‘de bu nicār ev ortasında konulan çerāğ gibi ziyāsı ya‘nī rūḥ-i ḳudsīsiniñ āşarı bedene yayılup eṭrāfa toḳuna. Gözde başaṣ ḳulaḳda sem‘ lisānda zevḳ ü tekellüm burunda şemm ve ğayrı a‘zāda daḫi mādde-i ḳuvvet ü taşarruf ola. Lākin nicāruñ aşlı ‘ilm ü fehm ü ḳudret ü taşarruf ma‘deni ola yüregde olduğıün yürek müftī-i bāṭın olup ḳule-i serde ḳu‘ūd iden ‘ulemā ḥavāss-ı ḥamse-i zāhireye vü bāṭınaya ‘ilm ü idrāk andan şit oldı. Belki emīr-i cuyüş olup cümle a‘zā ḳudreti vü taşarrufı andan aldı ki meşhūrdur ḳalbinde ḳuvvet olmayan ḥaşmına mağlūbdur ve ḥükemā ḥavf ile ādem (...) ve göz görmeyüp ḳulaḳ işitmeyüp ‘amelden ḳalduğın yazmışlardır ve niçe ḳavī baḥādırları za‘īfler ḫile ile ḳorḳıdup mağlūblamışdır. Tafşili onuncı baḥşde gelse gerek inşā‘allāh te‘ālā gelelim bu rūḥ-i ḥayvānīniñ gerçi maḳāmı ḳalbdür. Ammā ziyāsı cümle a‘zāya sārī vü muḥarrikdür. Temşil bu nicār rūḥ-i āteş gibidür ḳalb fetilidür ğidā yağıdır. [14b] Yağ dökününce çerāğ söyündüğü gibi ğidāsuz ḥayvān da helāk olur meger ḥazretüñ *ابيت عند ربّي* ḫūnına mihmān olmuş sultānlar ola ki ḳuvvetü'l-ḳulūbde fark-ı kevnde bir ğidālunur kimseler yazmış. Güldeñ (...) yağı lāyıḳdan ziyāde olsa fetili başup ğālibā söyündürür. Ke-zālik keşret-i ta‘ām beden ü mi‘de’i imtilādan şaḳil ü za‘īf ider ya öldürür ve rūḥ-i zulmānī olup andan ḥayāt-ı ṭab‘ıyye-i rūḥāniyye fevt olur. Anuñiçün kefere ḥaḳḳında ²¹⁶ *يأكل كما تأكل الانعام* ve bir maḥalde ²¹⁷ *انك لاتسمع الموتى* buyurdı. Ammā yağ mu‘tedil olsa nūr mu‘tedil olur ğidā da mu‘tedil olsa rūḥ-i kesif me‘āniye lāyıḳ olur. Ve bil ki gerçi nūruñ çerāğa tābi‘ligi gibi rūḥ-i insānī rūḥ-i ḥayvāniye tābi‘ degüldür. Zirā rūḥ-i insānī aşldur. Meşelā rūḥ-i ḥayvānī aña merkeb ü āletdür. Merkeb olup ālete paralanmağla rākib ü şāni‘ zāyi‘ olmaz. Nihāyet tācire merkebsüz ticāret kāmile olmaduğı gibi bu rūḥ-i ḥayvānī ol rūḥa lāzım ḫādimdür. Tā ki taḥşil-i ‘ışḳ u irfān ve kesb-i rahmet-i raḥmān anda anuñcün müntehī ‘ārifler bu ālete bārgirān olup rūḥ-i ḥayvāniden murād olan maşlahatları (...) ḳafeş ḳuşı gibi ḳafeşüñ

²¹⁶ Muhammed, 47/12. Ayetin manası: “...[Onlar] yemeklerini hayvanlar gibi yerler...”

²¹⁷ Rûm, 30/52. Ayetin manası: “Ölülere duyuramazsın...”

üşenmesine ve murğ-ı rūḥuñ boşanmasına çāre ararlar واقتلونى يا ائقانى dirler. Gelelim kaçan tamarlara şovuğ eger yil eger balgam eger ḥām-aḥlāt südde olup imtizāc-ı ṭabāyī‘ bozulsa ol ecsām ḥareketden ḳalur meflūc olur südde ḳābilesi sekte olur ḥāzıḳ olmayan öldi şanur üstād āyinei ağızına tıttup bilür ve ol ecsām-ı laṭife rūḥ-i ḳudsīdür veft ü vefātıda cesedden ayrılıp sa‘īd ise semavāta çıkar şaḳī vü ṭālīḥ ise caḥīme vü āfāta varur ḥāşılı çünki rūḥ u ta‘alluḳı bilinmeyince mevt bilinmedi ise bilgil ki insān cesedi ile ḥayvāndur mülk ‘ālemindendir ammā cism-i laṭīfi ile ya‘nī rūḥı ile melekūt ‘ālemindendir. buña rūḥ-i ḳudsī dirler mazḥarı bāṭın-ı ‘ālem-i ḥareke vü ḥayāldür ya‘nī ‘ālem-i emr ü ‘ālem-i ervāḥdur. [15a] ²¹⁸ قل الروح من امر ربى budur. Ḥaddi ‘anāşırdan taşradur vücūdı medde ve maddeye mevḳūf degüldür. Belki sebebsiz vāsıtasızken emri ile mevcūd olmuşdur. احسن ثم رددناه اسفل سافلين ²¹⁹ bunuñ içündür. Nihāyet teveccühün ḥaḳḳa etmeyen semtinde ḳalur fikri ve ḳalbi kelimāt-ı süflī ve levāzım-ı beşeriyet vesvesesi ile tolar loḳma vü libāsın ḥarām ider yolın ve erkānın önünde ḥavās ü ḳalbin yabana döndürüp penceresüz ev gibi zılmānī olur. Dest-i tevḥīdle boşalmayınca yerine muḥīt emīri ḳonup Beytullāh olmaz. Li-şemsinā ḳuddise sırruhu

Bu mişālī gör ki gide iştibāh

Nūr-ı āteşden olur dūd-ı siyāh

Ammā ‘ālem-i kevn ü fesāddan pāk olan cevher-i nazīfi ile insāndur. Ya‘nī şıfat-ı rahmāndur. ²²⁰ القرآن توأمان والانسان ḥadīş-i şerīfi bunu i‘lāndur. Mazḥarı ‘ālem-i sükūn u ‘aḳldur ceberūt ‘ālemindendir. Ya‘nī esmā vü şıfāt ‘ālemindendir. Bu beden ve nicār-ı mezḳūr maḥlūḳeyn-i fānīyeyndür. Ne ezeli ve ne ebedīdürler. Ammā ol cism-i laṭīf ki rūḥ-i ḳudsīdür ezeli degüldür Zīrā maḥlūḳdur. Ammā ebedīdür fānī olmaz. Fenā bulur dimek küfürdür ehl-i sünnet mezhebinde. Tefsīr-i Kebīr ü Ḳurṭubī vü Ğazālī yazmışlardır. Ve ammā ol cevher-i nazīf ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyedür sır didükleridür. ²²¹ والخلق منى de yā-i mütekellim ḥükmünce bu rūḥ izāfidür ²²³ قل الروح من امر ربى ‘āleminde olan rūḥ-i ḳudsīsın ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyede fenā ḳılmayup ‘aḳl-ı külle irişmeyen bunu bilemez ve melekütüden ceberūta ulaşamaz ve kitābda daḫi yazılmaz. Zīrā şer‘üñ izḫāra ruḥşatı yokdur. Li-muḥarririhi

²¹⁸ İsrâ, 17/85. Ayetin manası: “...De ki: ruh rabbimin emrindedir...”

²¹⁹ Tîn, 95/5. Ayetin manası: “Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.”

²²⁰ Seyyid Haydar Amûlî, **el-Mukaddimat min Kitabi Nassi'n-Nusûs**, (yy): Tus, 1367, age., s. 239. Anlamı: “İnsanla Kur'an ikiz kardeşdir.”

²²¹ Anlamı: “Yaratma bendendir (bana aittir).”

²²² Hicr, 15/29. Ayetin manası: “Ve onun içine ruhumdan üfledim.”

²²³ İsrâ, 17/85. Ayetin manası: “...De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir...”

Çün haķikāt zāt-ı ğaybī bāṭınımiş hū direm²²⁴
Vaşfile zāhir iken hāzā dimez şettār-ı ‘aşk

Pādişeh şūret deĝişmiş gösteren maĝzūb olur
Görmez ü bilmezlenürler gö[s]terenler bār-ı ‘aşk

Beyt

Dili pür-muḥzin-i esrārdārum
Ve lākin der zebān-i mismārdārum

Beyt

کر خبرداری زحی لایموت
بر زبان خود بنه مهر سکوت²²⁵

Ve ol rūḥ-i izāfī ḥānesine [15b] giren Mescid-i Akşā’ya belki Ka‘be-i ‘ulyāya ya‘nī ḳalb-i haķikī Muḥammed Muştafā’ya girüp dāreynde elemden emīn olur²²⁶ فمن دخله كان امنًا bu rūḥ-i ḥayvānī bedene cāndur rūḥ-i ḳudsī bunuñ cānıdır rūḥ-ı izāfī rūḥ-i ḳudsī cānıdır. Şöyle ki bu ḳudret-i izāfiye ve nūr-ı zāt-ı raḥmāniye mün‘akis olmasa bu üçüñ hiç birinüñ vücūdı olmaya idi mantıķıyyīn vücūdda eşḡaş envā‘a tābi‘dür envā‘ecnāsa ecnās da cins-i ‘ālīye mevḳūf olup cins-i ‘ālīsüz bu cümleñ vücūdı muḥāl olup zeyd-i insāniyete insāniyet de ma‘nā-yı ḥayvāniyete ḥayvāniyet de cisme ol da cevhere mevḳūf olduĝı gibidür te‘emmel ammā bi-ḥasebi’z-zuhūr mā-dām ki nicār-ı mezkūr ten ile rūḥ-i insānī arasına ‘alāḳalık şālih ola beden daḥi şaĝdur söyünüp fesāda dönerse rūḥ bedenden çıkar aña mevt dirler. Nitekim²²⁷ ولا تلتفوا بايديكم الى التهلكة²²⁷ maẓmūnunca bu rūḥ-i ḥayvāniyye ile ḥayāt-ı fāniyede bir ḳac bendelik ḥızmeti için ḥıfz lāzım ise bu şeş ḥāne-i cismüñ ve ḥişār-ı bedenüñ içi ki Beytullāh’dur. Anda sākin rūḥ-i insānī nām Ḥalīfetullāh’dur ki maḥzen-i imān ve menba‘-ı ‘irfān olan ḥāne-i haķķı ḥırrās ervāḥ-ı ḳudsiye şoḥbeti ile bekleyüp ve riyāzet ü ḥalāş ü ‘ilm aḥlāḳla ‘amel idüp buṭlān u ḥüsrāndan ve cehl ü tālāndan şaḳınmak gerek ta içi çürük ḳalaylı ceviz gibi lübbi fāsıd olmaya ve Allāh’ı unutup unudulmaya ḥānesinüñ içi mezbele iken arıtmayup taşını şovayup zīnet.....aḥmak gibi olmaya dimişlerdür ki ervāḥ-ı fışka daḥi gerçi bāḳiyedür lākin iç gözi kör olduĝüñ ḳıyāmetde²²⁸ يوم تبلى السرائر²²⁸ tıbaḳınca içi taşına devrülüp eşḳā vü a‘mā ḳoya. Netice bir muḳaddemāt-ı mufaşşala üzere bil ki munuñ me‘nusı rūḥuñ in‘idāmı degüldür. Zīrā bu rūḥ-i insānī

²²⁴ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilün

²²⁵ Anlamı: “Eĝer ölümsüz yaşamdan haber verilirse sükūt aşķı senin dilinin azıĝıdır.”

²²⁶ Āli İmrān, 3/97. Ayetin manası: “... Oraya kim girerse, güven içinde olur...”

²²⁷ Bakara, 2/195. Ayetin manası: “...kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın...”

²²⁸ Tārık, 86/9. Ayetin manası: “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!”

ebedîdür. Ancak bedenden kudreti ve taşarrufi münkaṭıṭ olmakdur. Güneş tolanmakla fenā bulmaz ancak āfāk̄ karaṇu [16a] olur rūḥ münʿadim olmadığıçün şıfat-ı ʿilm bilesincedür irilmez ol ʿilmle ʿazāb u tenʿimi kabrde toyar geh ḥufre vü geh ravza olur ki İbn Sīnā taḥkīk etmişdür. Suʿāl insān mevtle maʿdūmluğu fıkḥ ve baʿzı kütüb-i kelāmda meşḫūrdur. Cevāb şühūd u başıret şāhibleri didiler ki mevtle beden daḥi yok olmaz ancak eczāsı müteferrika olur nitekim fuḥūl-ı ehl-i kelām dan nakli ʿArabice gelse gerek fekeyfe suʿedā ervāḥı ḥaḳḳında buyurur ki ²²⁹ لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء dir. Pes ḥaşr u baʿsuṇ maʿnāsı ʿademden sonra vücūd degüldür. Belki rūḥa bir kalıb virilmekdür ki rūḥ nevbet-i sāniyede anda taşarruf ide ki imdi ebkārü'l-inkārda suʿāl ḥaşr-i ecsād cesedi icāddan sonra iʿdām mıdır yāḥūd bedenüñ eczāsı taḡılduḡdan sonra ictimāʿ mıdır cevāb ḥaḳ budur ikisi de mümkindür ḥāleyinden birin muḥaşşaş delil yokdur suʿāl iʿāde olan dünyādaki eczānuṇ ʿaynı mıdır āḥer terkīb midür cevāb muʿteziliden Ebū Hāşim ʿaynı gerek dedi ehl-i sūnet ve cemāʿat eydür ikisi de ʿaḳlen cāʿizdür taʿyinine naş semʿi yokdur ḥadīşde evvel ki heyʿetde ḥaşr olurlar [16b] didüğinden bi-ʿaynihi evvelki olmak lāzım gelmez. Bi-mişlihi olmasını māniʿ olmaz. Pes ittifaḳ-ı ehl-i ḥaḳ meʿād-ı cismāniyedür muṭlaḳā taʿyīn yokdur. قال صاحب المواقف هل يعدم الله الاجزاء البدنية ثم يوجد ما او يفرقها ثم يؤلفها الحق انه لم يثبت ذلك ولا دليل على شيء من الطرفين وقوله تعالى كل شيء هالك الا وجهه و كل من عليها فان لا بد لان على الاعداء اذ هلك كل شيء و فناؤه خروجه عن صفاته وهذا قد يكون تفرق اجزائه و قال ابن كمال في رسالته حشر الاجساد اللازم في المعاد الجسماني وجود بدن ما لا وجود البدن الاول بعينه وقال السيد في شرح المواقف المعاد الجسماني يتوقف على اعادة المعدوم عند من يقول بان فناؤها عبارة عن تفرق اجزائها فاعاده المعدوم ليس من مبادئ مسئلة الحشر فعلى هذا التحقيق لا يتجه ماقال المنكر للمعاد بانه لو اكل انسان انسان آه وقال الفاضل الطوسي في تعلييل المنكرين لاسنحالة تحلل العدم بين شيء واحد بعينه اذ لا بد للتخلل من الطرفين متغايرين فيكون الوجود لعدم العدم غير الوجود الذي قبله فاذا لا يكون المعاد عين المبدء بل يكون مثله يعنى لاشك ان التعدد ينافي الوحدة فلو اعيد المعدوم

²²⁹ Âli İmrân, 3/169. Ayetin manası: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler...”

²³⁰ Rûdânî, **Büyük Hadis Külliyyatı 1. Cilt**, 4. Baskı, (Çev. Naim Erdoğan), İstanbul: İz Yayınları, 2011, s. 301. Hadis-i şerifin manası: “Kabir bazıları için cennet bahçelerinden bir bahçe yahut [cehennem çukurlarından] bir çukurdur.”

بعينه لزم تقدّم الشيء على نفسه ولا تخفى ان ظاهر قوله اوليس الذي خلق السموات والارض بقادر على ان يخلق مثلهم
²³¹ Kimyā'da eydür ba'şde i'ādenüñ şartı 'aynı ile ol
 kâlib olmak lâzım degüldür zîrâ âdemden maqşşud 'āşī eger muṭī' rākibdür merkeb
 degüldür geh atlu yayaqlamaqla başir iken a' mā olmaz ve kâtib iken debbāg olmaz bu semt
 üzere insān insānı yise ol cüz ākil ile mi haşr olur me'kūl ile mi ve hayvānuñ etin yā südin
 yiseler meni olsa veledē dönse ana ile mi haşr olur veled ile mi ve i'āde-i ma'dūm bi-
 'aynihide olan şübehāt-ı felāsefenüñ delā'ili kökünden dürilüp ecvibe zaḥmetine daḥi
 düşülmez ve Qur'ānda [17a] ²³² على ان يخلق مثلهم dirken i'āde mişli degüldür bi-'aynihi
 dimek iltizām-ı mā-lem-yelzem ve irtikāb ve mā-lem-yüşbit ile başı gāvğaya düşürmekdür.
 Faşl ba'zı ehl-i keşf şühüdla dedi ki melekūti olan rūḥ-i qudsī arunuñ bebegi şeklinde bir
 beyāz canlu nesnedür hem bu 'ilm ü fehm ü kudret ü taşarruf anuñdur ḥilāfet-i haḥ ile
 cesed-hānesinüñ şāhibidür ve şenligidür. İnsānuñ dimāğında olur burundan çıkup gidince
 ādem uyur. Ve Hāşiye-i Meṭālī'de bu rūḥ-i revāndur dir zîrâ sülükünde maqāmına göre
 mi'rāc-ı rūḥānī idüp seyrānında düşler görür bu rūḥuñ nūrınuñ bir ucı tene mün'akis
 olduḡün şafalı vākı'a ile beden daḥi şafalanur bu müşār elemli düşile elemnenür ve za'if
 ü haste olur. Güneşüñ nūrı yere toḡunup ısıcaḡ u (...) yer eşerlendügi gibi beden-i ḥāki de
 böyle müte'eşşir olur. Ammā rūḥ-i izāfi ki nūr-ı ilāhidür aşl-ı ḥayātdur ancaḡ mevtde gider
 ol beden ile rūḥ-i insānī arasındaki nicār fāsīd olunca bu nūr daḥi المرجع واليه हुکمünce aşla
 gider. Mumuñ fitili çürüyüp yaḡ dökündükde ziyāsı ḡā'ib olduḡı gibi ve pencereyi ve
 kapuyı yumduḡda güneşüñ nūrı görünmeyüp ḥāne muzlim olduḡı gibi. Geldük ba'zı
 'ulemā-i rabbāniyye ḥazret-i Muḥammed mi'rācı hem cism ü hem rūḥ ile itdi diyüp ve

²³¹ Anlamı: “Mevakıf adlı kütabın sahibi el-İcî şöyle demiştir: Allah bedenın bütün parçalarını yok edip sonra yeniden mi var eder ya da bedenın parçalarını birbirinden ayırır da sonra bir araya mı getirir. Gerçek şu ki bu konu ispatlanmış değildir. İki yoldan her biri için kesin delil yoktur. Allah teâlâ'nın ‘Onun zatından başka her şey yok olacak (Kasas 28/88).’ ‘Yeryüzünde bulunan her canlı fânidir (Rahman 55/26).’ ayetleri insan bedeninin tamamen yok olmasına dalalet etmez. Zira her şeyin helaki ve fenası asli sıfatlarının dışına çıkması manasındır. Bu vücudun cüzlerinin birbirinden ayrılması şeklinde olabilir. İbn-i Kemal Paşa Haşru'l-Ecsad adlı risalesinde şöyle demiştir: Bedenin yeniden dirilmesi meselsinde herhangi bir bedenın yaratılması esastır. İlk bedenın aynıyla var edilmesi şart değildir. Seyyid Şerif Cürcanî Şerhü'l-Mevakıf” adlı eserinde şöyle dedi: Bedenin fenası cüzlerin birbirinden ayrılmasından ibarettir diyenlerin nazarında cismin yeniden dirilmesi yok olan şeylerin yeniden yaratılması ile ilgilidir. Yok olanların iadesi haşr meselesinin haşr meselesinin başlangıcı ile alakalı değildir. Bu açıklamalara göre yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin şayet bir insan..... Tûsî münkirlerin durumunu açıklama sadedinde şöyle demiştir: bir şeyin arasına yok olan bir şeyin aynıyla hulul etmesi imkânsızdır. Zira hululun gerçekleşmesi için farklı iki organın olması gerekir. Bu durumda yoktan var edilen önceki varlığın aynı olmaz. Yeniden var edilene başlangıcın aynı olmayınca benzeri olur. Yani çokluk teklîgi nefyeder. Şayet yok olan şey aynıyla iade edilse o şeyin bizzat Allah teala'nın ‘Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi (Yasin, 36/81).’ sözü bizim muradımızı ortaya koyar ve bedenın aynıyla yeniden dirilmesi sözünü geçersiz kılar.”

²³² Yâsîn, 36/81. Ayetin manası: “...onların benzerini yaratmaya [kadir] olan...”

hazret-i ‘Āyişe’nün²³³ ما فقد جسد محمد ليلة المعراج ولكن عرج بروحه²³³ hadîşinde ol ‘âlem te’vîl idüp ta’assüfün gösterüp mi’râc-ı cismânî didüklerinden murād yine rūhānîdür. Zîrâ rūh cism-i laîfîdür. Qabrde ‘azāb ü ten‘îm de añadur ki insân cesedi ile hayvāndur mazharı ‘âlem-i hareketün zāhiridür diyü ta’n etdiler bu söz zāhiren ‘aqla muvâfiğdur. Lâkin evliyā-yı kirāmuñ ve ehl-i kelāmuñ kütübleri meşhūnadur ki cümle kerāmât-ı evliyādan [17b] birisi cism-i sâlik kemāl-i riyāzetle keşāfet-i beşeriyetden kırtulup hazret-i ‘İsā ‘alā nebîyyinā ve ‘aleyhi’s-selāmuñ²³⁵ لن يلج ملكوت السموات من لم يولد مرتين²³⁵ buyurduğı hükmünce aḥkām-ı tabî‘atden kırtulup ol veled-i sâni ki iştılāḥ-ı meşāyiḥde aña vücūd-ı ma‘nevî dirler bu cism-i keşife cenāḥ düşüp istedüğü ‘âleme uçurur anuñla tayy-ı mekân ider. Ve şemsimiz kıddise şırruhu buyurdı ki mevlūd-ı ma‘nevî sırr-ı resülün bir vücūddan toğmasıdır buña iren cāmî‘ü’l-kirāme olur ve Ca‘fer Tayyār ve ğayrı meşhūrdur. Ve hazret-i şemsimizün şeyḫi ‘Abdü’lmeccid eş-Şirvānî kıddise sırruhumā ḥıṭṭa-i şirvānda bir tağdan bir tağa tayērān iderlerdi ki meşhūrdur. Ve nefehātde şāhib-i meşnevî Mollā Ḥudāvendigār beş yaşında iken eṭfālde şıçraşurken hüner göge şıçramakdır diyü göge şıçradı ḫayli demden soñra indi كان انسيًا ملكيًا didiler. Ammā İdrîs ü ‘İsā ‘aleyhümā’s-selām kışşasında tafşîli vardır. Pes nūr-ı vilāyet-i ümmet çerāğ-ı nübüvveddan muḳtebes iken ümmetde bulunan letāfet enbiyālarında ḫuşuşan faḫr-ı enbiyāda bulunmamağ cāyiz mi ve bulunması müsteb‘ad mi Vāşif bin Berḫiyā cānsuz ve keşif olan ‘arş-ı Belkîsi ism-i a‘zam kuvvetiyle göz açup yumunca getürmege kıadir ola sultān-ı enbiyā ism-i a‘zamla Kābe-ḳavseyne tarfetü’l-‘aynda varmağ aceb midür ve tayıfe-i cinden bir ifrît ḫabîş-i ğayr-ı mükerrem iki aylık yerden bî-rūḫ olan ‘arş-ı Belkîsi bu kadar vüs‘at ü şıḳletle getürmege ola Allāh te‘âlānuñ ḫabîbi Mescid-i Ḥarām’dan Mescid-i Aḳşā’ya dek isrāsı naşla sâbit iken ve kırık günlük kadar menzili bir sâ‘atde ḳaṭ‘ itmişiken ve daḫi öteye olan isrāsiçün ḫaber-i meşhūr variken ğayr-ı mümkün dimekte fesād-ı dimāğ rāyiḫası vardır ve rūhānîdür cismânî degüldür dimek mefhūm-ı naşş-ı şerīfe muḫālîfdür ki²³⁶ اسرى بعبدہ didi ‘ubūdiyette cesed ü şahşıyyet mutaşavvirdür. Zîrâ hafî degüldür ki rūḫ cisimsüz ḳul [18a] olsa bedene ihtiyāc olunmazdı ve subḫānehu ‘ibāreti tenzîḫ içündür cümle tenzîḫden biri ‘acdden ve za‘fdan ve ef‘âlinde şu‘übet ü istihālet olmağdan tenzîḫdür ‘ulemāya imā vardır ki bi-cesedihi mi’râc ‘aḳlıñuza güc ü muḫāl gelür ammā benüm kıdretüm de muḫāl olmadan ben

²³³ Anlamı: “Muhammed Mirac gecesinde bedeni ve ruhu ile yükseldi.”

²³⁴ Anlamı: “Bedenini bırakıp sadece ruhu ile çıkmadı.”

²³⁵ Anlamı: “Semavatin melekutundan iki kez doğmayan geçemez.”

²³⁶ İsrâ, 17/1. Ayetin manası: “O kulunu [Hz. Muhammed] geceleyin yürüttü...”

münezzehüm dimekdür ki inkāruñ mefhūmı bi-cesedihi mi‘rāc etdiremez dimekdür pes هذا غير بعيد ve bir kuş vāsıta-i cenāhla maṭlab u mehrebinde ṭayerān ide ‘aşq-ı ilāhī-nām cenāhū’l-ibrār ve sırru’l-esrār ol nūru’l-envāra cenāh düşüp maḳām-ı ḳavseyne iletse müstagrib midür ve üç biñden ziyāde ḫāriḳ-i ‘āde mu‘cizātı siyer kitāblarında yazılan sulṭānuñ bu ‘urūc-ı bi-cesedihi daḫi mu‘cizātından olmaḳ ba‘id midür lā-siyyemā İbn ‘Abbās ve niçe kümmel mi‘rācda عاين الله جهزه diyü ḳasem etmiş olalar kemā merre ve’l-ḫāşıl muñşıfa besdür ki

دع ما ادعته النصارى فى نبينهم

واحكم بما شئت مدحا فيه واحتكم²³⁷

buyurduğı mışdāḳınca ya‘nī ‘İsā’ya naşārā didügin dime bāḳī neḳadar ögsek lāyıḳdur ve çok degüldür belki aşlı ve انا من الله minvālince rūḫ-i izāfī olan sulṭāna bu maḳūleleri daḫi azın sunmaḳ gerek ve daḫi bir mes‘ele ḫaḳḳında ‘ulemādan dimiş ol daḫi sulṭānu’l-enbiyā mu‘allim-i dergāh-ı ḫudā el-muḫāṭıb bi-keḷāmi²³⁸ bi-mektebi Ḳāb-ḳavseyne ev-ednā ḫazretinüñ medḫi ḫuşūşunda ola āḫiretde ednā-yı ümmetine ولكم فيها ما تشتهى وادع ما ادعته النصارى فى نبينهم²³⁹ diyen ol sulṭān dünyāda ṭayerān murād eylese niçün virilmeye ve ḳanḳı du‘āsı red oldı ki bu ola ve kütüb-i keḷāmda ve Muḫammed Maḳdisi Baḫru’l-keḷām şerḫinde buyurur ki ḫazret-i risāletüñ²⁴⁰ āyeti ile şābit olan leyle-i vāhide de Mekke’den [18b] Beyt-i Maḳdis’e dek bi-şahşıhi isrāsını naşş-ı ḳāṭı‘ oldıḡıçün mu‘tezilī de inkār etmez ve münkiri kāfirdür ammā arzdan sema’-i sābi‘a dek bi-şahşıhi mi‘rācı delīl-i meşḫūr ile şābitdür meşḫūrda Ceşşās ḳavli üzere mütevātir ḳısmındandır ḳaṭ‘ī ifāde ider Ceşşāşuñ ḡayrı didiler ki ḳaṭ‘ī müfid degüldür lākin ḫandan yukarı yaḳından aşakı ḫükmi müfiddür dediler. ثم لما ربوت ذلك السامع السابق من صحيفة خاطر بالبيض القاطر من طرف القادر الهمنى الله بمطالعة الكتب الكلامية فى المعراج فرايت ان هذا الانكار انما هو للمعتزلة قال عمر النسفى احتجت المعتزلة لنفى المعراج اى الجسمانى بان الله تعالى خلق ادم على صورة كثيفة وطبعها السفول والهبوط والجواب ان كافر قديرى نفسه فى المنام انه فى السماء وانما يظهر تخصيص النبى عم ان لو كان ذلك فى اليقظة اى بجسمه تدبر واما قولهم من طبعها القول قلنا نعم ولكن انما يعرج بأسرى حيث لم يقل سرى بنفسه الايرى ان الحجر والمدر من طبعهما القول ومع هذا اذا رماهما انسان يصعد الهواء فالنبى عم اذا كان اليراق مركبه وجبريل سابقه والله هاديه ولى ان يصعد السماء وكذا من اتخذ قوسا يمكن ان يرمى به السهم فى الهواء فالنبى كالسهم والاسراء قوسه وجاذبه جبرئيل فاولى ان يجاوز السموات انتهى وقال محمود النسفى فى العمدة والمعراج بشخصه فى اليقظة حق اما من مكة الى بيت المقدس فبالنص والى السماء والى

²³⁷ İlhan Armutçuoğlu, age., s. 44. Busîrî’nin Kaside-i Bürde’sinin 43. Beyti. Anlamı: “İsâ’ya Nasârâ’nın dediklerin deme de, Velvele ver cihâna gönölünce et medhini!”

²³⁸ A‘lâ, 87/6. Ayetin manası: “Sana [Kur’an’ı] okutacağız ve sen onu unutmacaksın.”

²³⁹ Fussilet, 41/31. Ayetin manası: “...orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var...”

²⁴⁰ İsrâ, 17/1. Ayetin manası: “O kulunu [Hz. Muhammed] geceleyin yürüttü.”

حيث شاء الله فالأخبار ولوجاز استبعاد صعود البشر لجاز استبعاد نزول الملك وهو يؤدي الى انكار النبوة انتهى²⁴¹
pes sâbit oldu ki mi‘râc-ı cesedi inkârda zarar-ı ‘azîm havfı var ikrârda ta‘zîm ve hûsn-i
i‘tikâd var.

اتش است اين بانك نای نیست باد

هر كه اين اتش ندارد نیست باد

[19a] tutmak داشتن [19a] tutdı muzâri‘i دارد kıyâsîdür zîrâ tâ’-i maşdariyenüñ mâkâbili şın
olsa râ’-ı mühmileye dönmek kâ‘idedür انباشتن انبارد ,کاشتن کرد Ma‘nâ âteşdür bu
nâyüñ âvâzı bād degüldür. Her ki bu âteşi tutmaz yok olsun. Ya‘nî mü’min olanda iki
hâlden biri gerekdür yâ âteş-i ‘aşk ile ‘ayn-ı günâh olan vücûd-ı hayâlisini vesâvis-i
hevâ’iyi ve havâtır-ı sivâ’iyi yakup mahv etmek gerek. Yoksa kendü ‘aybın görüp kuşur u
küsürına ve h‘âb u hürdla hayvânîyete i‘tirâf idüp insân olmadım diyü inkisâr ve yoqluq
şavtı ile ‘âriyetî varlığından el yumak gerek ki انفضال انفسال tıbaqınca buña vuzû’-i bâtinî
ve tahâret-i ma‘neviye dirler bu ikisi de olmasa anuñ vücûda gelmeginden gelmemek
yegdür ki hele mükellef ü me’mûr olup ‘âşî olmuş olmazdı nitekim tıyanlar dediler. ليتنى لم
‘urefâ ve اخلق وليت امى لم تلدنى وليتتى كنت نبتة فانفع وليتتى كنت كبشة فانبح وينفع جلدى ولحمى وغير هذا²⁴²
dimişlerdür ki kul ile Allâh arasında ‘azîm hicâb ru‘ûbet-i beden ve balgamdur. Harâretle
ol gitse yerine nâr-ı muhabbet gelür ol nâr-ı hicâbatı yaqar kulı mevlâsına ulaşdurur.
Nitekim şâhib-i Muhammediyye mestâne buyururlar

Yâ sen maħcûb yâ ben maħcûbum ey yâr

Kûyın aĝzım içüñde qalmasun bâr

²⁴¹ Anlamı: Sonra bu hususu geçen sayfalarda dinleyiciye aktardıktan sonra? Allah bana miraç konusunda kelim kitaplarını mütalaa etmeyi ilham etti.Mutezileye göre Allah teala Hz. Adem’i kesif bir şekilde yarattı sonra ona şekil verdi. Ömer en-Neseфі dedi ki Mutezile miracın bedenlen gerçekleşmediğini ispatlamak için süfûl ve hubûtu (Aşağıya inmek ve yukarıya çıkmak) delil getirdi. (Yani onların mantığına göre insan yukarıya çıkma özelliğine sahip değil yukarıdakilerin aşağıya inemeyeceği gibi. Dolayısıyla Hz. Peygamber bedenlen semaya çıkıp sonra geri dönmüş olamaz.) Buna şöyle cevap verilebilir. Kâfir de rüyasında kendisinin semaya çıktığını görebilir. (Bu mucize olamaz.) Fakat bu durumun Resûlullah’a tahsis edilmesi göstermektedir ki bir mucize olarak miraç vuku buldu. Eğer Hz. Peygamber sadece sözlü olarak bu hususu anlatsa evet rüyasında çıktı deriz. Fakat o “Ben çıktım.” demiyor “Ben semaya çıkartıldım, yürütüldüm.” diyor. Bu da miracın ruh ve bedenle birlikte uyanıkken olduğunu gösterir. Bunu iyice düşün. “Onların tabiatındandır.” Sözüne gelince taş, toprak gibi şeylerin yerde bulunması (çıkma, inme gibi özelliklerinin olmaması) tabiatları gereğidir. Ancak eğer insan bunları yukarı fırlatırsa taş, toprak yukarı doğru gider. Hz. Peygamber’in bineği de Burak olunca Cebrail de onu sevkedince bedenlen miraca yükselmesi normaldir. Aynı şekilde bir kimse eline bir yay alsın o yay ile oku yukarı atabilir. Hz. Peygamber ok gibidir. Gece yürütülmesi de yay gibidir. Cebrail de kılavuzu olunca gece yürürken yaya tarafından fırlatılıp göğe çıkması ve gökleri aşır geçmesi normaldir. Mahmud en-Neseфі şöyle dedi: Miracın Hz. Peygamber’in cismanî olarak uyanıkken gerçekleştiği hakıdır. Mekke’den Beyt-i Makdis’e yolculuğu ile ilgili ayet mevcuttur. (İsra, 17/1) Oradan semaya ve dilediği yerlere seyahat ile ilgili de haberler (hadisler) mevcuttur. Bir beşerin semaya yükselmesini imkânsız görme, bir meleğin yeryüzüne inmesini imkânsız görmek gibidir ki bu da kişiyi nübüvvetin inkârına götürür.

²⁴² Anlamı: Keşke yaratılmasaydım. Keşke annem beni doğurmasa. Keşke saman olsam da faydalı olsam. Keşke kesilen bir koç olsam da derimden, etimden vb. faydalanılsa.

اتش عشقت کاندر نی فتاد
جوشش عشقت کاندر می فتاد

‘Aşk âteşdür ki ney içine düşdi. ‘Aşk kaynamasıdır ki mey içine düşdi. Ve illâ kamuşda ne vardı ki ‘îsî-nefes olup aḥcār-ı kâsiye gibilerde ḥālet ve ḥareket virür ve üzüm şirasında ne vardı ki âdem esîridür. Li-muḥarririhî

La‘l-i leb-i gülgünü reng virdi kamu kevn²⁴³

Kızıl delüdür ḥattâ ol megededen mey-nâb

ya‘nî her şey’ün ḥareket ü cünbişi vü ḥarâreti [19b] ve cüşîşi elbette ‘aşk iledür ya‘nî nâr-ı muḥabbet iledür. Li-muḥarririhî

Cemre-i ‘aşk-ı ezelden âteş aldı çün bahâr²⁴⁴

Oldı yer hoş-reng ü hoş-bü mîvedâr u gül-‘izâr

Ammâ her şey’ün ‘aşkı mertebesine göredür lâ-ğayr

نی حریف هرکه از یاری برید

پرده‌هایش پرده‌های مادرید

ke şahş ma‘nâsınadır. Nitekim چه vaşf ma‘nâsına olduğu gibi حریف, dendür şan‘at ma‘nâsına pes حریف hem şan‘at u me‘âmîl ma‘nâsınadır. Ya‘nî ney yoldâşı ve muşâḥibidür anuñ ki yârinden kesilmiş ola ve ol neyüñ nağmeleri perdeleri bizim Allâh’la aramızda olan perde vü ḥicâblarımızı yırttı. Ya‘nî ḥaḳîqatden ayrıldığın bilüp iftirâḳ derdine düşene mürşid-i kâmil muşâḥib olur . Nitekim Allâh te‘âlâ ḥazreti Dâvud’a vahy etdigim²⁴⁵ طالباً فکن له خادم²⁴⁵ إذا رأيته ney muşâḥib ve hem-muḥlis olmaz illâ ḥuzûrını zahmete ‘izzetini zilletle degişüp me‘lûf u mu‘tâd olduğu yârinden ya‘nî nefinden ve murâdâtından ihtiyârıyla ayrılana dost olur ki²⁴⁶ من ذلك طالباً فقد عزز مطلوباً²⁴⁶ dediler. İmdi nefsi emmâresine ḥidmet (...) şunmayınca olmaz şabr u teslîm ü taḥammül-i cefâ ile ğassâl elinde meyyit gibi olmayınca kişi kendü nâ-pâk aḥlâkından arınmaz. Belki sen benimle olamazsın cevrimde doyamazsın diyü nâz u bahâne ider Ḥazret-i Hızr’uñ ḥazret-i Mûsâ ‘aleyhümâ’s-sellâm ile mâbeyninde olan aḥvâl ve Hızr’uñ nâzla انك لن تستطيع معي صبراً ile mâbeyninde olan aḥvâl ve Hızr’uñ nâzla didüğü gibi kâmil de tâlîbden iḥlâşla bunu ister cân u başım ḳurbā[n]lığa lâyıḳ görürsem yoluña olsun ocaḳım düşmeni ve ‘adüvve-i mahbûba olan nefsimden tek benim dâdımı al ekl ü şurb u nevmden geçdim ve işâretiñe ḥazırım ve murâdıña mürîdim ستجدنی انشاء الله

²⁴³ Mef‘ûlü/ Mefâ‘ilün/ Mef‘ûlü/ Mefâ‘ilün

²⁴⁴ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

²⁴⁵ Anlamı: Benim için bir şey talep eden görürsen onun hizmetçisi ol.

²⁴⁶ Anlamı: İsterken zilletli olan istenildiğinde izzetli olur.

247 امر لك اعصى ولا صابرا ولا اعصى لك امر 247
 geldiğın bildire. İmdi اهل القبور من اهل القبور [20a] اذا تحيرتم في الامور فاستعينوا
 enfüsisi üzere kaçan işlerünüzde mütehayyir olsañuz ve bî-çāre kıalsañuz ölmedin ölüp
 bedenī cāna maķbere düzen ‘āriflere ĥıdmet idüñ daħi 248 ابغوا اليه الوسيلة
 vāsıta idüñ tā Allāh ile arañuza sebep olup murādıñuz ĥāşıl ideler ve vücūdıñuz şehrin emn
 ü emān u selāmet-i imān ve emti‘a-i ‘ilm ü ‘irfān ve ‘aşķ-ı vicdānla talduralar ولولا المربي
 ربي ĥükmünce mecma‘ü’l-baħreyn olan ya‘nī ‘ilm-i zāhiri vü bāṭını cem‘ idüp iki
 kıanadlu olan ĥarem gügercinlerinüñ kıurbınca var. Kıanadı altına siñeler. Gün ola ĥaķıķat
 Ka‘ besinde bulunduğların tıyalar.

همچون نی زهری و تریاقی که دید

همچو نی دمساز مشتاقی که دید

sāzende-i demden vaşf-ı terķibīdür. Ney gibi bir zehri kim gördi münkirler
 ağulamağa yā tālībün nefsi emmāresin öldürmege. Ve bir tiryāķi kim gördi i‘tikādı pāk
 ‘āşıķa ve rūḥ-i insāna ĥayāt-ı ṭayyibe virüp emrāz-ı kıalbden kıurtarmağa ve ney gibi
 müştāklarun demin düricisi kim gördi. Ya‘nī müteferriķ-i efkārda ve perīşān hevāda nefes
 zāyi‘ idüp ‘ömrin geçürenüñ içeri giden nefesin لا اله الا الله taşra nefesin
 anuñla 249 من جعل همه هما واحد اكفى الله سائر همومه
 cem‘iyyet-i ĥāṭır ile teveccühün cenāb-ı ĥaķķa kıaşr etdiğičün dāreynde ĥamdan ĥalāş
 bulup ‘ākıbet cem‘ü’l-cem‘ maķāmına lāyık ola hem zāhirde daħi zāyi‘ olan nefesler ve
 şoluğlar ney içine girse uşüle muṭābıķ nağmeler tıoğup nefes intizām bulur.

نی حدیث راه پر خون میکند

قصّهای عشق مجنون میکند

Bu ney kıanla taldmuş yolun ki ‘aşķ yolıdur ĥaberin eyler Mecnūn ‘aşķınıñ kıışşaların
 söyler. Velī bu yolda kıanı ile oynayan ‘āşıķ [20b] şonı ma‘şūķa ulaşır belki ma‘şūķ olur
 rubā‘ī

چین سحر مجنون میگفت این سخن

من کیم لیلی و لیلی کیست من

ماد ورو حیم آمده دریک بدن

من کیم لیلی و لیلی کیست من 250

247 Kehf, 18/69. Ayetin manası: “[Musa] İnşaaallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim.”

248 Mâide, 5/35. Ayetin manası: “...O’na yaklaştırmaya vesile arayın...”

249 Anlamı: Sıkıntılarını tek bir sıkıntı hâline çeviren kimsenin diğer sıkıntılarını Allah kâfidir.

250 Anlamı: Mecnun’un söylediği sözün sihri için ben Leyla’yım Leyla da ben. Bir bedende dünyaya geldiğimizde ben Leyla Leyla da bendi.

üşde sālīkūn ba‘ de fenā`ü`l-fenā beḳāsı vü sırr-ı vaḥdeti budur

محرم این هوش جز بیهوش نیست

مر زبانرا مشتری جز کوش نیست

Bu ‘aḳluñ maḥremi ‘aḳılsuzlıktan ğayrı degüldür. Taḥḳīḳ dile ḳulaḳdan ğayr müşterī yoḳdur. مر lafzı ma‘nāsına gelür. Taḥsīn-i lafz için evvele dāḥil olur. Murād ma‘nā`-i evveldür şānīde ḳābıldür. Ya‘nī ‘aşḳa mensüb olan ‘aḳl ‘akılsuzlukdur ki ‘aḳl-ı me‘āşuñ gitmesidür ki bu ‘aḳl-ı cüz`i ‘avāmundur ‘aşḳa maḥrem olmaz zīrā bu ‘aḳl ḳālīb-ı insānuñ murādāt-ı fāniyesi ḳulıdur ve bendeligiçündür. Cāmī

عقل جزئی درمن نشیمن کسب

بهر اداب بنده کیست فحسب²⁵¹

Hāfız

ورای طاغنه د یو انکار زمان مطلب

که شیخ مذهب ماعقلی گنه دانست

Pes dile ḳulaḳ müşterī olduğı gibi ‘aşḳ da ‘aḳl-ı küle müşterīdür ve birbirine lāyıḳ u muvāfiḳdur. Hāşılı ḳālībe bī-ḥodluk gelmeyince vāşıl olamaz amma bī-ḥodluğuñ mukaddimesi ḥāmūşluḳdur ki sükūt vesāvisi giderür vesvese gidince yerine ‘irfān u muḥabbet gelür ve her kelimātdan söylense vesvese toğar ve meydān-ı dilde südde vü ḥā`il zāhir olur ‘ilāc icāzetle zıkr ve mürşidüñ ḥayālde ḥāṭıra getürmekdür. Eger mündefi‘ olmasa dimāğında bir nesne çıkar gibi üçkerre ḳuvvetle nefesin yukarı çeke andan tevḥīde meşğül ola yine gelürse cürmünden yılıp inkisār u nedāmetle üçkerre ḥālīşen استغفر الله من جميع ما كره الله قولاً وفعلاً وخطراً وناظراً وسامعاً ولا حول ولا قوة إلا بالله²⁵² diye.

در غم ما روزها ب یکاه شد

روزها با سوزها همراه شد

[21a] Bizim ğamumuzda gündüzler gice oldu ve gündüzler āteşle yandılar ya‘nī bizim ğamumuz ve çekdiğimiz elem ḥüznümüz berekātında اننا عند المنكسرة müzdin bulup zāhir ve bedenimiz eyyāmı vü aḥvāli bozulup cismümüz ruḥumuz u bāṭınumuz şıfatın giydi. Pes gündüzümüz ğayb-ı hüvviyet gicesine ya‘nī şıfat-ı ḥaḳḳa tebdil oldu ya‘nī بيدل الله سيناتهم بیدل الله سیناتهم²⁵³ ṭıbaḳınca beşeriyetimiz ḥaḳ varlığına döndi zāhirlerimiz ya‘nī ḳuvā-yı nefsāniyemiz ḳuvā-yı rūḥāniyemiz nārına yandığıçün yāḥūd bizim inkisār u ma‘iyyetimiz nūrı yanında mürşidler ve zamānımız şeyḫleri ḥaḳḳa gündüzlük idemediler belki vech-i

²⁵¹ Anlamı: Aklımın bir parçası kıymetini yitirdi. Kulun her edebi onun şerefidir.

²⁵² Anlamı: Allah’ın hoş karşılamadığı her türlü söz, fiil, hatıra, bakış ve duyuştan dolayı istiğfar edelim. Güç ve kuvvet yalnızca ona aittir.

²⁵³ Furkan, 25/70. Ayetin manası: “Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”

rūhānīmiz şem‘ine pervānemiz olup yandılar tenbīh Mollā ẓuddise sırıruhu imā ider ki biz bu rūḥ-i izāfī nūrını ḥüzünle ẓazandıq ki ḥüzün ‘ömrün zekātıdır bī-ğam ādem olmaz ve bişmeyen ḥāmlıqdan ẓurtulmaz ve meşāyih dimişler ki fetḥ-i ẓarīq ġālibā ḥüzün ü endūh şūretinde zāhir olur.

روزها کر رفت کو رو پاک نیست
تو بمان ای انکه چون [تو] پاک نیست

کو emirdür بکو demekdür edāt-ı emr-i maḥrūfdur ya‘nī gündüzler gitdiyse di ġitsün ġam yoq sen ẓal ey ol ki sencileyin pāk yoqdur ya‘nī²⁵⁴ موتوا قبل ان تمتوا²⁵⁴ ḥükmünce yiyüp yatmaq ve alup virmek ve zīb ü zīnet zevk ü şafāsından ẓuvā-yı nefsanīye geçdiyse ġam yoq ki حيفة الدنيا²⁵⁵ ḥükmünce anuñ ‘āqıbeti köhne vü murdār olacaqdur. Sen ẓal ey şāhīn-i dest-i ḥudā olan rūḥ-i izāfī muẓaddes ki senüñ gibi pāk yoqdur şafā da senüñ şafāndur ‘āqıbetüne fenā ẓarī olmaz ve ẓürimezsin ve ‘aşqıla ölmez dirlik ve ḥayāt-ı ẓayyibe senüñdür. Ẓāsımī

اسیر لذت تن مانده و کرنه تراچه
عیشهاس که در ملک جان مهیا نیست

yāḥūd rūzlardan murād mürşidler ola ya‘nī zamānımızdan niçe şeyḥler vefāt etdiyse ġam degül ey Şems-i Tebrīzī sen ẓal ki senüñ gibi zāhir u muṭahhir yoqdur ki beşeriyetden bizi arıtdı. [21b]

هرکه جز ماهی زایش سیرشد
هرکه بی روزیست روزش دیرشد

Her ki balıqdan ġayrıdır şuya ẓoqdur her ki naşıbsızdır ġüni uzaqdur māhīden murād ehl-i vaḥdetdür ki ‘izzile ve zikrile baḥr-ı tevḥīde ġarqlardur şuya ẓanmazlar ayrılssa helāk olur pes ol şunuñ ẓadrin ol baḥrdan behre vü naşibi olan bilür naşıbsüzler bilmezler anlar ki eyyām-ı vuşlatları iraqdur ol ġün anlar ġiç ẓoğar zīrā ‘aşq nāzludur ẓālib-i şādīq ister ẓelebī meşreb ve ḥayvānī maṭlablar aşı degüldür هنيئا لارباب النعيم نعيمهم. وللعاشق المسكين مايتجرع²⁵⁵ yāḥūd ẓālibler mürşidlerle ġavvāşlıq etmek gerek ve (...) gerek ve illā şeyḥsüzüñ yolu ve eyyām-ı vişāli iraqdur.

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

²⁵⁴ Muhittin Uysal, **Tasavvuf Kültüründe Hadis**, 1. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, s. 539. Hadisin manası: “Ölmeden önce ölünüz.”

²⁵⁵ el-Aclūnī, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amma İştihere mine'l-ehâdisi alâ Elsineti'n-nas I**, tahkik: Şeyh Muhammed Abdulaziz el-Halidî, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye 2009, s. 362. Anlamı: “Dünya bir leştir.”

دریافتن maşdar دریافت māzī دریابد muzāri nefy-i istiḳbāldür. (...)dür. بایستن gerek olmaḳ بایست gerek oldı باید gerek olur muzāri -i kıyāsīdür zīrā tādan evvel sin sākīn gelse yāya döner. Bişmiş ḥalīn ḥām bulamaz pes söz kışa gerek ki işlemeksüz dimekden dimeksüz işlemek yıgdür. Ya‘nī niçe yıllar mücāhede ile yanup yaḳılıp cüst ü cū iden derdmendūñ ḥālīnī mübtedī fehm idemez. Pes (...) taṭvīl ne fā‘ide والسلام ya‘nī tūyanlaruñ selāmına ve devām-ı ḳurb u bekā‘-i münāşib velāyetlerine du‘ā ile tā himmetlerine ulaşasın.²⁵⁶ اذا لم ترا الهلال فسلم لا قوام اراده بالابصار

Der-bī-derkī-i müstemi‘ ān

ای دریغا کر تراکنجا یدی

تا زجانم شرح دل پیدا شدی

Ey şarf-ı nidā münādī muḥāṭab-ı ‘ām maḥzūf دریغا aḥirindeki elif elif-i nüdbedür taḥassür ü taḥazzün maḥalinde isti‘māl olunur bu da ḳāyıldür ki elif آمدن lafzından emr ola lafz-ı [22a] یا ویلی ma‘nen didüğünde یا ویلی Arabuñ didüğünde ma‘nen یا ویلی mürekkeb olmuş evvelā aşlı دریغا ola Arabuñ didüğünde ma‘nen یا ویلی dedükleri gibi deriğ ḥayf u taḳşir ü āh eylemek ya‘nī ey benim taḥassürüm ve enīn ü bükām gel ki zamānuñdur ki ḥiṭāba muvāfiḳ yār bulımadım کنجا şıḡırmaḳ ve segirmek ve hażm ma‘nāsına ki bucaḳ ma‘nāsına olan kāf-ı arabī ile güncendür ya‘nī eger sende vāsī -i ḳalb olaydı tā cānımdan ḳalbuñ beyānı āşkār olaydı lākin herkes sırr-ı ḥaḳḳı fehm idemez ‘anḳā loḳmasını hażma serçe taḥammül etmez ki insānuñ bir zāhiri var ten dirler ki ‘ālem-i ḥaḳdandur misāḥa vü miḳdār u kemiyyetsüz olmaz bir daḡi ma‘nā-yı bāṭnīsī vardur ki nefis ü cān dirler ve dil dirler ‘ālem-i emrdendür misāḥa vü miḳdār u kemiyyeti yoḳdur²⁵⁷ قال الروح من امر ربي budur bundan daḡi aḥfā-yı sır vardur ki rūḥ-i izāfi dirler gerçi bu dördü bi‘l-i‘tibār muḡāyirdür ammā ḥaḳīḳatde birdür evvelā gerçi ḳalb yesār-ı şadrdur ki laḥm-ı şanevberidür ki cevfindeki ḳaraca ḳan menba‘-ı rūḥdur ammā ḥaḳīḳatde bir laṭife-i rabbāniyedür ki ḥaḳīḳat-i insāndur ve muḥāṭab u meşāb ve mu‘ātib u mu‘āḳıb olan budur ki ol laṭifenüñ cesedle ta‘alluḳı vardur a‘rāzuñ ecsāma evşāfuñ zāta mekīnüñ mekāna ta‘alluḳı gibi şāniyen rūḥ gerçi cism-i laṭīfdür menba‘ı ol laḥm-ı şanevberinüñ içidür ya‘nī nicār-ı laṭif-i nūrānīdür anı ol laḥm-ı şanevberinüñ ḥarāreti bişürmüşdür kemā merre ammā ḥaḳīḳatde laṭife-i ‘ālimedür yine ḳalbdekidür şālişen nefis aḥlāk-ı zemīmeyi cāmī‘ bir ma‘nādur ammā ḥaḳīḳatde laṭife-i mezküredür eger emr-i ḥaḳḳa boyun şunup çalınmadan mu‘ārizadan ḳurtulur muṭma‘inne dirler. Gāḡ gāfil olup lākin taḳşiri için kendüni lev m ü siyāset ü mücāhede iderse levvāme olur والذين خلطوا عملا

²⁵⁶ Anlamı: Hilali görmezsen onu görmek isteyenlere teslim ol.

²⁵⁷ İsrā, 17/85. Ayetin manası: “...De ki: ruh rabbimin emrindedir...”

²⁵⁸ bu ma‘nādur bunun ‘özr ü i‘tirāfi ḥazret-i [22b] ḥaḳḳa ḥōṣ gelür ki ḥattā aña ḳasem ider ki (...) am mā ṣehvet ü hevāya maḡlūb olursa ol laṭif muḡlim olur emmāre olur rābi‘an ‘aḳldan gāh ṣıfat-ı ‘ilm dilenür maḡalli ḳalbdür ḥāl ü maḡallūn baṣḳalığı muḳarrerdür gāh ‘ulūmı idrak iden dilenür pes ḳalbdür ki laṭife-i mezkūredür evvel ماخلق الله العقل’dan murād budur ‘ilm degüldür zīrā ‘ilm ‘arāzdur maḡalsüz evvel-i maḡlūḳ olamaz. Ve ḥadıṣdeki اقبل ḥiṭābına yaramaz. İmdi bu ḳalb-i cismānī-i keṣif ve rūḥ-i cismānī-i laṭif ve nefis-i ṣhevanī ve ‘aḳl-ı ‘ilmīnūn bi’l-i‘tibār farkı vardur am mā cümleñ ḥaḳıḳatleri laṭife-i müdrikedür bir ādem tıflken mekteb uṣaḡı olur büyür sūḥte olur ba‘de dāniṣmend ba‘de mülāzım ba‘de müderris ü ḳāḍi vü defterdār olur gerçi evṣāfları muḡāyirdür am mā ḥaḳıḳatleri ol bir ādemdür evṣāfına göre emmāre vü levvāme vü mülhimme vü muṭma‘inne vü rāzıyye vü marzıyye vü kāmile dirler tafṣilī Ġazālī’nün ‘Acāyibü’l-ḳulūb’da mezkūrdur. Pes ḥaḳıḳa-i insāniye budur didügi fi’l-ḥaḳıḳa bir ma‘nādur bu reh-güzāra ḡarīb gelmişdür. Bu ḥaḳıḳātūn yürek didükleri et pāresi merkebidür ten ḥānesidür ve bu ḥaḳıḳat pādiṣāhdur. Ḥavāss u a‘zā ṭab‘ u ‘asākir ü ḥıdmetkārlarıdır ve teklif ü ḥiṭāb buñadur ve sa‘ādet ü maḥcūbiyyet ve müṣāhide-i cemāl ü āṣinālıḳ bunıñdur bunı bilmek ma‘rifetullāhuñ miftāḥıdır. Am mā bunun ḥaḳıḳate vü ṣıfata ḥāṣṣasını ṣerḥe ṣerī‘at ruḥṣat virmemişdür ne cism ü ne ‘arāzdur hem mübtedī sālike bunı bilmek lāzım da degüldür zīrā ‘aḳl bunun meydānına varmaz am mā sālikūn ḥavṣalası sülūkla vüs‘at taḥṣil etse ḳalbi ṣühūd ider vāṣıta ile Allāhı ilmen ve ‘aynen bulur. Pes ²⁶⁰ كملوا الناس على قدر عقولهم tıbaḳınca ‘aḳl-ı cüz’iye fenā virüp ḳalbi bilmege lāyıḳ ‘aḳl-ı küll ḳazanmayınca ḥazm mümkün olmaz diyü [23a] taḥassür idüp dir ki ای دریغا کر تراکنجا یدی

کین سخن شیرست درپستان جان

بی کشنده خوش نمی کردد روان

کشد ism-i fā‘ildür ism-i mef‘ūli کشیده gelür kemā merre ma‘nā bu söz süddür cān emciginde çekicisüz ḥōṣ aḳıcı olmaz. İnsān-ı kāmīlūn ṣadr-ı vāsi‘i ma‘ārif ü me‘ānī südüñ baḡridür. Ṭalib ü ṣādiḳ emicidür pes mürīd ṣusuz olup iṣtiḥā‘-i bāṭnī ve lābe tazarru‘ u ḥıdmet ile çekmeyince ol ḳalb-i ḳāmilden ṣir-i ‘irfān aḳmaz ṣartı cāndan diñlemekdür ve iḥlāṣla ve i‘tikād u maḡabbetle teveccühdür dimişler. ان في ذلك لذكرى لمن كان

²⁵⁸ Tevbe, 9/102. Ayetin manası: “...Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder...” “والذين” kelimesi metinde var ama ayetin başında bulunmamaktadır.

²⁵⁹ Kıyāme, 75/2. Ayetin manası: “[Kusurlarından dolayı kendini] kınayan nefse de yemin ederim.”

²⁶⁰ Ebu Davud, Edeb, 20. Anlamı: “İnsanlara akılları nisbetince konuşun.”

kulakı dinlemesi harām olandan yummuşlardur tā bu ebvāb u medāhilden hevā vü şehvet yağmacısı girüp naqđ-i imān ve ‘aşk-ı ‘irfānı tālān etmeye beyt

ای تهی کرده شکم کر عاقلی

دل تهی کن این بود الصّوملی²⁶⁵

Pes anlaruñ sırrın kimse tuyamaz illā ihlāş u teslīm ü muḥabbet ü hıdmetle kendülere maḥrem olanlara ḳubbeden baş gösterüp felek muḥīṭi muḥīṭ olan sırr-ı ma‘nālaruñ açarlar ya‘nī sırr-ı ḳalbi bildürürler ammā münkirlere vü baṭṭāllara açmazlar anuñçün buyurur

چونکه نامحرم دراید از درم

پرده در پنهان شوند اهل حرم

[24a] از درم, از درمرا dimekdür edāt-ı mef‘ül maḥzūfdur در پرده aşlı ‘drprde’dür nazmıçün muḳaddem mu‘aḥḫer oldı ma‘nā ḳaçan ḳapımdan nā-maḥrem gele perdede gizlenür ḫarem ehli ya‘nī ben ki ‘arūs-ı ḫudāyım mu‘cib ü münkirlere ve ‘ayb arayıcı olan münkirlere ḳuvā-yı rūḫāniyem ve esrār-ı ḳudsīyem gizlenür cemāl göstermez. Ammā müstaḫaḳlardan örtülmez²⁶⁶ ومن منح الجهال علما اضاعه ومن منع المستوجبين فقد ظلم²⁶⁶

چونکه زاغان خیمه بر بهمن زدند

بلبلان خاموش شدند و تم زدند

Ni‘metullāh eydür beḫen orta ḳış ayıdur. Çün ḳarğalar orta ḳış ayına çadır ḳuralar. Bülbüller ebsem dilsüz olurlar ya‘nī meydāna nā-maḥrem gelse maḥremān-ı ilāhī ‘irfān sözin söylemezler. Ve metā‘-ı ‘aşk ü vicdānī ucuz şatmaḳa ḳorḳarlar ki kelb boynuna cevher ḳılāde ṭaḳmaḳ zulmdür pes her ḡurāb ü ercife civār ve harām kesblülere sükker-i Muḥabbetullāhı şunmazlar ki ol pāk kesb ü pāk-bāz ṭuṭīyān-ı bāḡ-ı Ḳur‘ān ve bülbülān-ı ḡülzār-ı ‘irfān loḳmasıdır.

مستمع خفته است و کوته کن خطاب

ای خطیب این نقش کم زن تو براب

خفته ism-i mef‘üldür ism-i fā‘il خوانید gelür. Kūte kūtāh meh māh şeh şāh reh rāh gibi ḫazf-ı elif ve işbāt cā’izdür. زن, زدن lafzından emrdür. Ur dimekdür. علی, علی ma‘nāsınadır. Ma‘nā dinleyici uyumuşdur ḫiṭābı ḳışa ḳıl ey vā‘iz bu naḳşı az ur şu üzerine. Ya‘nī maḳām-ı itmīnān ve temkīne ḳadem başmayup telvīn ü bī-ḳarārılıḳda ḳalup şu gibi her esefle meyl idüp bir arḳda ṭurmayan sālīke ve şıḡatullāh ile ya‘nī şıfat-ı muḥabbet ve ‘ilmullāh ile boyanmayup her çanaḳdan ve her gördüğü zarfdan bir reng ü pās u jeng alup her āteş ile ḳaynayan ve her yıl ile ırḡanan ve her türāb ile bulanān ṭālib ki gözi baḳarken uyur ḫ‘āba

²⁶⁵ Anlamı: Ey avareliği ister mideme ister aklıma ver. Gönlümü boş bırak, o oruçluydu.

²⁶⁶ Anlamı: Kim cahillere ilim öğretirse onu zayı etmiş olur. Kim ilim talep edenlere engel olursa zulmetmiş olur.

düşmüşdür. ‘Alem-i esrārı görse de düşde görür aña maḳām-ı şühūddan [24b] haber söylemek şuya yazu yazmaḳ gibidür añlanmaz ve ḳarār tıtmaz tā sevḏā-yı sıvādan yunmuş ders diğeri yazılmaḡa ḳābil sāde vü mu‘teḳid levḩ-i dil ḳazınmayınca buyurur.

عارفان کز جام حق نوشیده اند

رازها دانسته و پوشیده اند

کز aşı lı ke az rābıḩadur kemā-merre, نوشیده, دانسته, پوشیده ism-i mef‘ūldür. İsm-i fā‘illeri ‘ārıfān ki cām-ı ḩaḳıḩatden içmişlerdür. Sırları bilmişler ve gizlemişlerdür. Cām-ı ḩaḳdan murād ‘aşḳ-ı vüḩūd-ı muḩlaḳdur ve bī-ğaraḑ muḩabbetdür ki dünyevī vü uḩrevī ḩavf u recā ḳarışmaya belki cümle şeyden olan āşār-ı cemālī görüp bi’z-zarūrī seve ḳalbin yeñemeye beyt

‘Aşḳ kim anda olmaya telbīs

Fi’l-meşel oldı hemḩü mıḳnāḩīs

didükleri gibi her ki buña maḑḩar ola dü-cihān esrārına ve ‘ilm-i ledünniye ‘ālim olur lākin ḳubbelerde örtülülerdür. Beyt

طالبان تلبیس و تزویر ند و اهل دل نیند

ور نه خوبان از نیاز اهل دل غافل نیند²⁶⁷

Beyt

عاشق که شد که یار مجالش نظر نکرد

ای خوجه درد نیست و کرنی طیبیب هست²⁶⁸

Beyt

طاعة بی دردرا هرکز نباشد جاشنی

ناک مستان و سرکردان و بی سامان کجاست

هرکرا اسرار کار اموختند

مهر کردند و دهانش دوختند

که burada ma‘nāsınadur. amuḩtend lāzım u müte‘addide gelür burada müte‘addidür fi’l-i māzınūñ cem‘idür. kār kāf-ı ‘Arabīyle şan‘at u iş ü maşlaḩatdur. cem‘-i māzıdır müte‘addidür. Ma‘nā her kime bu işūñ esrārın öğretdiler mühr urdılar aḑzın dikdiler ya‘nī ‘aşḳ u şühūd esrārını dile getürmege rızā virmediler meger ḩaḳıḩat-i gevherine şadef olmaḡa lāyıḳ şadef bula ol vaḑt destürdür ve süḳūtdan mu‘ātib olurlar.

بر لبش قفلست و دردل رازها

²⁶⁷ Anlamı: Giyinip süslenen talipler (öğrenciler) gönül ehli değildir. İyiler yalvardıkları (niyaz) için gönül ehlinden gafil değildir.

²⁶⁸ Anlamı: Sevgili seven aşığın mecaline (gücüne) bakılmaz. Ey hoca eğer doktor varsa dert değil!

لب خموش و دل پراز آوازا

[25a] فغل ' Arabī lūgat kitāblarında ve Farsdan Ni' metallāh ve Hīšārī va' izlerde ittifāқан kilid ma' nāsına dimişdür hāmiş u hāmūş u hamūş ebsem dimekdür. Ma' nā ol ' ārifūn lebi üstünde kilidi vardur ve qalbi hāzīnesinde bī-ḥad sırlar vardur ammā leb ebsemdür qalbleri nağamāt-ı bātına ile ṭoludur ya' nī sır öğretdüklerinūn ağızın yumdular tā harem-i sırrın ḥarāmīye açmayalar.

سر غیب ان را سزد و اموختن

كو زكفتن لب تواند دوختن

كو müte' addilerdür. ve اموختن muzārī' dür ya' nī yaraşur ve lāyık olur. سزد aşlında ki odur. ز aşlında از' dür. Elifi ḥazf olmuş. تواند توانستن, توانستن lafzından ḥazf-ı sinle muzārī' dür kıyāsīdür. دانستن den داند gibi. توانیدن lafzından alınca hīç ḥazfda yokdur. Ma' nā ' Ālem-i ḡayb sırrın aña öğretmek lāyıkdur ki sözde ṭuṭağın dikmege güc yetire ya' nī riyāzet ü nevāfilile kızandığı sırrın her birin şadı şandığında şaklayup sırr-ı āḥer kızanmağa dürüşe nitekim ḥazret (asm) ذهابك وذهبك ومذهبك didi ya' nī ' aşk ki altun gibi pas ṭutmaz sırdur ve zehāb ki şūfilik yoludur ve mezheb ki vaqāyi' ve süyür u aḥvāldür ört tā şeyṭān ḥırsuzı ve ṭarīk ḥarāmīsi arduna uyup seni ' ucb u riyā bucağıyla boğazlamaya.

كوش انكس نوشد اسرار جلال

كوچو سوسن صدر زبان افتاد لال

Ol kesik kulağı ḥazret-i Hızır bīn Celāleddīn Rūmī'nūn ebyātı ākdāḥından sırlar şarābın iđer ki süsen gibi yüz dili de olsa lāl düşe ya' nī anuñ lebin sırrın ṭıfl-ı ebkem iđer pes mecālīs-i meşāyihde şāfi kulaq olmayan ma' nā alamaz ve ṭıflveş bī-ebkār u bī-i' tirāz olmayan etfāl-i dāyegān ṭarīk-i Muşṭafā' nuñ ' irfānı südiyle [25b] mürebbīliğe lāyık olmaz gerek ol mürebbī ḥayātda ola gerekse ' ālem-i ervāḥa geçmiş ola qabirlerin ziyāret ve kitābların müṭālā' a ve rūḥlarına du' āyla feyz alınur lākin ṭālib anların şıfatların ne kadar añlamışsa ve teveccüh ü teslīm ü i' ṭiḳād ne mertebe ise o deñlü feyz alır. Egerçi teveccüh cānīb-i ḥaqqā gerek ammā ol velīnūn rūḥānīsın teveccühe vāsıṭa kılmak lāzımdur. Beyt

عشاق خدا خدا نباشند

لكن زخدا جدا نباشند²⁶⁹

ḥükümünce ehl-i tevḥīd dünyevī meşālihde ḥalkā bölünse ḥalk mezhāhir olduğıün zāhir ve cismin anlara yönelde ammā bātının mu' ṭā muṭlaqa döndürmek lāzımdur nitekim Ka' beye varan ḥacı ev ıssını niyyet etmek gerekdür dimişler ki sālīke çok cehd gerekdür Ammā bir aḳreb yol vardur zıkr ü riyāzet şartın edādan şoñra

²⁶⁹ Anlamı: Allah'a aşık olana Allah gerekmez. Fakat Allah'tan ayrı kalmak gerekmez.

eyü halka togrulukla yā hizmetle mürşidüñ kalbine giresin nazargāh-ı haqka girmiş olursın ²⁷⁰ فمن دخله كان آمناً 270

şeytānī a‘ dādan maḥfūz olur zīrā anlaruñ kalbine ḥazret-i haqḥ her dem bī-ḥad nazār ider vāsīta ile sen de manzūr olursın.

تا نکوید سرّ سلطان رابک

تا نریزد قند رایش مکس

نکوید, گفتن, nefy-i muzāri‘dür نریزد, ریختن, nefy-i muzāri‘dür muzāri‘de ḥā zā‘ya tebdīl kā‘idedür باختن بازد, سوختن سوزد, بیختن بیزد, Ma‘nā tā sulṭān sırrın kimseye dimeye tā ḳandı dōkmeye sinek öñüne ya‘nī ḥazret-i Mollā ḳuddise sırruhu dir ki ²⁷¹ جاء الحق وزهق الباطل 271

ḥayālātını ve kend[ü] varlığını maḥv idüp mekānıma sırr-ı celāl-i ilāhī gelmişdür ol sırrı benim ḳadeḥimden içmege dilsüz gerek tā esrār-ı sulṭānı kimseye dimeye ve sinek gibi her ṭāmi‘ ü cīfeh‘ār u nā-pāk u bī-himmet gerekmez çalu budāğına [26a] ḳonarılmaz sūkker-i ‘irfānı dōkmeye beyt

ای از توی کمان خلق بس دور

حلوائ تواز پر مکس دور ²⁷²

Beyt

طوطیان درشکرستان کامرانی میکند

از تحیر دست بردست می زند مسکین مکس ²⁷³

درخور دریانشد جز مرغ اب

فهم کن والله اعلم بالصواب

درخور, ve خور ma‘nāsına vāv-ı resmīyle lāyīḳ olmaḳ ma‘nāsınadır. Ya‘nī deryāya lāyīḳ degüldür murğ-ābdan ḡayrı fehm eyle şavābı ḥudā yig bilür. Ya‘nī şu ḳuşlarından ḡayrı ḳuş deryāya yakın olamadığı gibi baḥr-i ḥaḳīḳate ancaḳ ehl-i ḥaḳīḳat lāyīḳdur ve illā ol baḥre ve ol meydāna ḥaḳīḳatden ḥabersüzler uğrayamaz belki ḳaçar.

Der-kemāl-i zāt-ı pāk-ı pīr

ماهه مرغا بیانیم ای غلام

بحر یان داند زبان ما تمام

²⁷⁰ Âli İmrân, 3/97. Ayetin manası: “... Oraya kim girerse, güven içinde olur...”

²⁷¹ İsrâ, 17/81. Ayetin manası: “...Hak geldi, batıl yok oldu...”

²⁷² Anlamı: Ey keman tüyünden yaratılandan uzak dur. Sinek dolu helvadan uzak dur.

²⁷³ Anlamı: Papağanlar şekeristandan uzaklaştırıldı. Şaşkınlıktan miskin sinek elden ele vuruyor.

anların yemesi benim yememdir benden gayrıya ya' nî benim şıfatuma girmeyene naşîb degüldür. Bu söze lisânü'l-cem' dirler ²⁷⁶ قل كل من عند الله ma' nâsıdur ve dağî ایاتنا فی سنریم

beyt الافاق وفى انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق ²⁷⁷ / ای حقیقة مافی الافاق والانفس هو الحق

ز هو جو هرچه میجونی که اودریاوتوجونی

نجوان مطرب بنیکویی ولولاهو لماکنا ²⁷⁸

Mebğaş-i rūğda cins-i 'ālî olmasa envā' u eşnāf u eşğāş vüçüd bulmazdı denildi idi.

تا که نفرید شمارا شکل من

نقل من نوشید پش از نقل من

[27a] فریفتن, نفرید [27a] lafzından nefy-i muzāri' dür kıyāsen ve lāzım u müte' addî gelür burada müte' addîdür ħud'a ya' nî aldamağ ma' nâsına mef' ulidür. Evvelki nuğl ħazret-i Mollānuñ ebyāt-ı şerīfeleridür. İkinci nağl vefāt ma' nâsınadır. Ma' nā tā benim şeklim sizi aldamağa nuğlüm şarābın içüñ ben dünyādan nağl etmedin ya' nî keferenüñ ħazretiçün şüret-bīnler ²⁷⁹ فی السواق dedükleri gibi zāhir-bīn olup şeklüm aldanup sırr-ı bāḡınımından maħrüm olmañ bil ki ²⁸⁰ قل ائما انا بشر مثلكم āyetinüñ aħirinde ²⁸¹ یوحى الی rabbānî ve mevlūd-ı ma'nevî ki zuhūr-ı veled-i 'ilm-i ledünnîdür. Şimdi bende ħonmuşdur ħalıbdan çığup ben zāhıriken bāḡın olup gizlenmedin ve vaḡan-ı aşlıma gitmedin nuğl-i ma' ārifimi içüñ.

من چو خورشیدم میان نور غرق

می نتانم کرد خویش از نور غرق

چون ve edāt-ı teşbīhdür خور vāv-ı gayr-ı melfūz-ı resmî ile ve şید ikisi de güneşdir ve terkīb ile خورشید de dınür. نتانم, توانستن ve دندür ki güc yetirmek ve ħādir olmağdur vāvların giderüp tāya ħareke-i fetħa virilmişdür taħfif içün. Ma' nā ben güneş gibi nūr içinde ħarğım. Gücüm yetmez kendümi nürdan farğa zīrā benim vüçüd-ı zıllî ve ħālīb-ı ħayālîmi var gösteren ²⁸² ثم رش عليهم من نوره ayet-ı zātdu[r] veyā 'ayn-ı zātdur ki tafşîli gelse gerek. Ya' nî şüreten sizüñ şekliñüzdeyim lākin bende فاحی

²⁷⁶ Nisâ, 4/78. Ayetin manası: "...[Ey Muhammed!]) De ki: "Hepsi Allah'tandır..."

²⁷⁷ Fussilet, 41/53. Ayetin manası: "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun..."

²⁷⁸ Anlamı: O mücevherden ne arıyorsun ki o deryadır sen arayansın. Şarkı söyleyip oynayan delikanlı değildir. Kesinlikle bizden olmaz.

²⁷⁹ Furkân, 25/7. Ayetin manası: "...bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır..."

²⁸⁰ Fussilet, 41/6. Ayetin manası: "De ki ben de ancak sizin gibi bir insanım...."

²⁸¹ Fussilet, 41/6. Ayetin manası: "...Bana vahyediliyor."

²⁸² Tirmizî, İman, 18. Hadisin anlamı: "Sonra onların üzerine nurundan saçtı."

²⁸³ نوري عبد مالوحي nūrı vardır ol nūr-ı şıfat zulumet-i beşeriyetim maḥv idüp zahir ü bāṭınımda şıfat-ı Haḫ ḫaldı belki hemān aşlı ol olduğu gibi şimdi yine ḡayrı şıfat oldu. İmdi beni beşer şanup nūrumdan maḥrūm olmañ ben ḫaḫīḫatde beşer degülüm. Bu maḫal ḫazret-i Bārīnūñ vüçüdü [27b] ve eşyāyla keyfiyete ve eşyāyı ihātası bilinmege mevḫūfdur. Bilgil ki mümkünūñ vüçüdü ḫaḫīḫatinūñ ḡayrıdur ve ḫaḫīḫatine ‘ārizdur meşelā Zeyd taşavvur-ı zihnde bir ḫaḫīḫatdür ‘alā’l-ḫavleyn-i tā’ifetān ḫaḫīḫat yā rūḫ-i izāfī ki bir vüçüdü ḫāricīdür ol ḫaḫīḫat-i zihniyye inzimāmla vüçüdü virmişdür. Pes ḫaḫīḫatde mebdē’-i āşār olan bu vüçüdü ‘ārizīdür. Ol zihni bunūñ vāsıtasıyla mebdē’-i āşār olmuşdur. Vüçüdü vācib ḫod kend[ü] ḫaḫīḫatinūñ ‘aynıdur ve bilā-inzimām mebdē’dür geldük ḫükemā ile şūfiye ihtilāf etmişler ki mebdē’-i āşār olan vüçüdü ne vüçüddür ekşer ḫükemā ve ba’zı şūfiye ḫaḫḫūñ bir şıfatıdır ki aña feyz-i vüçüdü ve vüçüdü ‘ām u nefis-i raḫman dirler. Ammā şeyḫ-i ekber ve ekşer şūfiye ve ba’zı ḫükemā mebdē’-i āşār olan ḫaḫḫūñ vüçüdüdür ki ‘ayn-ı ḫaḫīḫatıdır ḡayrı degüldür dediler. Pes cümle mümkünāt vüçüdü vācib ile mevcüdlardur ya’nī zātuñ eşyāya ‘alāḫa-i ma’iyyeti vardır ammā ol ma’iyyetūñ keyfiyeti mechūledür isti’ādā kadar mutḫali’ olanlara daḫi rūḫ ḫışşası gibi keşfe şer’ūñ ruḫşatı yoḫdur ve نحن اقرب اليكم ولكن لاتبصرون²⁸⁴ و نحن اقرب اليه من حبل الوريد²⁸⁵ وهو معكم اينما والله بكلّ شئ با’zı ehl-i zāḫir اتّصال بي تكلف بي قياس. هست ربّ الناس راباجان ناس²⁸⁶ Meşnevī كنتم²⁸⁶ mışdāḫınca dirler. وانّ الله قد احاط بكلّ شئ علما²⁸⁸ محيط²⁸⁷ de ihāta-i ‘ilmiye murāddur. Ammā i’tiḫād-ı muḫaḫḫaḫīn budur ki murād ihāta-i zatiyyedür. Pes ḫazret-i ḫaḫḫūñ ihātası ve eşyāyla ma’iyyeti ikidür biri ma’iyyet-i zatiyye ve biri ma’iyyet-i şifatiyyedür zatiyye daḫi ikidür. Evvelki zātuñ bī-kem ü keyf-i ‘umūm vechiyle cümle zerrāt-ı mevcüdütle ma’iyyetidür²⁸⁹ والله بكلّ شئ محيط²⁸⁹ budur. İkinci ihtişāşī bir ma’iyyetdür ki ‘ilm-i ḫudret ü sāyir şifāt-ı ulūhiyyet ḫasebiyledür. وانّ الله قد احاط بكلّ شئ علما²⁹⁰ انّ الله على كل شئ قدير²⁹¹ budur. ḫāşılı ḫazret-i [28a] Mollā eydür ki kendümi nūrdan nice farḫ ideyin ay u āteş-i yıldızlar güneşden nūr iḫtibās idüp başḫa bir vüçüdü şūrī giymişlerdür ḫaçan gündüz olsa güneş anlarūñ nūrın maḥv etdiği gibi benim de beşeriyetim nūr-ı ulūhiyyetde maḥv oldu ve ḫatre-i vüçüdü ol baḫrde ḡarḫ oldu ve ol nūr-ı ‘ālem bu ḫayālī vüçüdümi ḫablayup maḥv etdi ve

²⁸³ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

²⁸⁴ نحن اقرب اليكم ولكن لاتبصرون²⁸⁴ و نحن اقرب اليه من حبل الوريد²⁸⁵ وهو معكم اينما²⁸⁵ Vâkı’a, 56/85. Ayetin manası: “Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.”

²⁸⁵ Kaf, 50/16. Ayetin manası: “Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.”

²⁸⁶ Hadîd, 57/4. Ayetin manası: “Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.”

²⁸⁷ Fussilet, 41/54. Ayetin manası: “Allah, her şeyi kuşatandır.”

²⁸⁸ Talâk, 65/12. Ayetin manası: “...Allah herşeyi ilmiyle kuşattı.”

²⁸⁹ Fussilet, 41/54. Ayetin manası: “Allah, her şeyi kuşatandır.”

²⁹⁰ Talâk, 65/12. Ayetin manası: “...Allah herşeyiyle ilmi kuşattı.”

²⁹¹ Bakara, 2/148. Ayetin manası: “...Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”

cümle eşyâyı daği maḥv etdi zuhūra gelmeyüp vücūdını görmedigim nesneye nice var diyeyin yalan mı söyleyeyin güneşsiz şems ü kâmer ü nâr var olmadığı gibi benüm de varlığım ol nūrladur belki ol nūruñ ‘aynıdır ki ol olmasa bu ‘adem ‘âleminde kalurdı.

رفتتم سوی نماز وان خلا

بهر تعلیمت ره بر خلقرا

Namāz u ḥalvete gıtdüğim ḥalka yol bildürmekiçündür yoksa ben şuret ‘âleminde çokdan kalğdum lâkin size yol göstermekiçün maḥbes-i tenden şuret gösterdüm tâ ki sizi de irşād idüp zindân-ı âb u kilden taḥlîş idüp mi‘râc-ı rûḥânî etdürem.

خواب می بینم ولی در خواب نی

مدعی هستم ولی کذاب نی

yatmak ve uyumak ma‘nâsına da gelür muzâri‘i خفتد gelür. Ammā خوابیدن vāv-ı resmîyle yatmak ve uyumak ve düş görmek ma‘nâsına da gelür خواب دیدن gibi ammā دیدن lafzınıñ muzâri‘i ‘âlâ ḥilâfu’l-kıyās بیند gelür. بینم anuñ mütekellim-i vaḥdesidür هستن olmak هستیدن gibi ‘Acemüñ ولی ولیکن didügi ‘Arabuñ istidrâkiçün olan lâkin yerine müsta‘meldür. ma‘nâ düş gördüm uyḥuda degülüm müdde‘î oldum velî yalancı degülüm. Düşden murād ‘âlem-i mişâl ve âḥiretdür ve ‘âlem-i ervâḥ u melekütdür ekşer ḥalka ḥavâss-ı zâhire ile görölmez belki şuleḥâ uyumakla düşde gördüler zîrâ ḥavâss-ı zâhire ki ancak zahîrî derk ider ol yumulunca ḥavâss-ı bâtına revzenleri açılıp meleküt ‘âlemi düşde görölür zîrâ nâyim o ‘âleminde bulunur. [28b] nitekim emvât bi’l-küllîye raḥtî o ‘âleme çekdügi gibi ki ²⁹² النوم اخوان الموت ²⁹² dur ammā ḥazret-i Mollâ dir ki uyḥuda gördüğün ‘âlem-i ğaybı ben zâhir ü bâtınım bir kıldığım içün âşikâren gördüm ‘Ali kerremallâhu veche buyurur ²⁹³ ما ازددت یقینا ²⁹³ bil ki ḥazret-i Mollâ’nuñ bu da‘vâları evvelâ taḥdîş-i ni‘metdür ki ²⁹⁴ واما بنعمت ربك فحدث ²⁹⁴ ile ‘ameldür. Şâniyen sâlikini ğayret ü ḥarârete düşürmekdür ki bu fenâ ‘âlemine meyl ile bağan ḥavâş u a‘zâyı sâlik kesret-i ‘alâka vü ihtilâṭ ve ekl ü şürbden (...) ol ‘âlemi gören ḥavâss-ı bâtına-i ḥayâliye-i mülhime açılır ‘ilme’l-yakîn iken ‘âyne’l-yakîne tebdîl olur. Meşelâ kulağın ğıybet ü kizb ü çalgulardan yığan ilhâmât ü ma‘ârif ü neğamât-ı bâtın-ı evliyâ vü tesbîḥ-i melâ’ike işidür dilin gerekmezden yığan zikrle kelimât-ı hikmet ve zemzem-i ma‘ârif belki âb-ı ḥayât-ı ‘aşk-ı çâh-ı kalbinden aḳup dile gelür firâseti ḥaṭâ etmez. Ağzın ḥarâmdan yığan ağdiye-i

²⁹² el-Aclûnî, age., II, s. 296. Anlamı: “Uyku ölümün kardeşidir.”

²⁹³ H. Rahmî Yananlı, **Muhammed Nûrî’l-Arabî Noktatü’l-Beyan Noktanın Sırrı**, 2. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yay., 2014, s. 86. Anlamı: “Şöyle yakîn (kesin bilgi) hâsıl ettim ki perde kaldırılrsa da yakînım artmaz.”

²⁹⁴ Duhâ, 93/11. Ayetin manası: “Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”

rūhāniye ²⁹⁵ رَبِّ بِطَعْمِي وِ بِسِقِينِي ve eger riyāzetle mir'at-i ḳalḳ ḡāzab u ṣehvetden ve ḡased ü 'adāvetden ve riyā vü kibrden ve levāzım-ı dūnyevīye ve ḡavḡā-yı aḡyārdan ḡālī vü mücellā olsa ve himmet-i ḳalḳ daḡı mu'allā olsa ol ḳalḳ levḡ-i maḡfūza muḡābil olmuṣ olur. Pes 'alem-i ḡayb uyanuḡla āṣikāren ṣūḡūd ider ve gelecekte ne olacaḡdur bār[i] ḳazāullāḡ bilür ve görür kemā-ḳāle فلا ²⁹⁷ يظهر غيبه احدا الامن ارتضى من رسول Allāḡ ismini devām-ı iṣṡiḡālle ḳalḳbe dūṣūren kimseye bī-ḡodluk ḡelüp veyā bāṡınī revzeneler açılıp ṣūret-i melā'ike vü peyḡamberānı görür ve anlardan feyz alur bil ki İbrāḡīmvar meleküt-ı semevāt ve 'arzı tamām seyr ider ammā ²⁹⁸ نبئ اله hükümünce ḳalbini ḡubb-ı fenādan üzüp ve zıkr ü ṡā'atle [29a] ve siḡrle varlıḡı ḡaḡḡa tevciḡ idüp tedbīrāt-ı dūnyevīyei taḡḡir-i ḡaḡ mülāḡāzasına deḡiṣüp ربّ المشرق والمغرب لاله الأ ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر ²⁹⁹ ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر ³⁰⁰ ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر ³⁰¹ ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر ³⁰² ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر ³⁰³ ان كنت لا بدّ مدبراً فدبر ان تدبر

Çünkü cümle cihān geldi gider³⁰³

Gidecek mülki ḡoyma ḳalḳbe gider

ḡāl-i 'ālem miṣāl-i vāḡı' adur

Sen de gördüm ṣay ol ḡayālī peder

²⁹⁵ Ebū İṣḡaḡ Ṣātībī, **El-İ'tisam**, Mısır: El-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, I, s. 295. Hadisin manası: "...Rabbimin yanında gecelerim, Rabbim beni yedirir içirir."

²⁹⁶ Anlamı: "El, ayak ve bu ikisi dışındakiler de aynı şekildedir."

²⁹⁷ Cın, 72/26-27. Ayetin manası: "Fakat O, ḡaybını ḡiç kimseye izḡar etmez (açıklamaz). esūllerden razı oldukları (tasarruf rızasına ulaṣmıṣ olanları) hariç!"

²⁹⁸ Muzzemmil, 73/8. Ayetin manası: "...ḡönlünü ona tam baḡla."

²⁹⁹ Muzzemmil, 73/9. Ayetin manası: "O, doḡunun da batının da Rabbidir. O'ndan baṣka ḡiçbir ilāḡ yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin."

³⁰⁰ Hūd, 11/6. Ayetin manası: "...Onun rızḡı yalnız Allah'a aittir..."

³⁰¹ Fātır, 35/32. Ayetin manası: "Sonra seçtiklerimizi kitaba varis kıldık..."

³⁰² Buharī, İlim, 10. Anlamı: "Ālimler peyḡamberlerin varisleridir."

³⁰³ Fe'ilātün/ Mefā'ilün/ Fe'ilün

نزد انکه لم یذق دعویست این
نزد سکان افق معنیست این

Ya‘nī / معنی است ve دعوی است, در نزد انکه دعویست و معنیست Ya‘nī katındaki şatmamışdır da‘vadır bu söz. Ammā ufukda sâkin olanlar şatında ma‘nâdur. Ya‘nī âb u gil-i beşeriyetden ve ba‘tâlet ü gafletinden ve müzeyyen ‘unşuriyyetden ‘ülûv-i himmetle vü gayretle baş kaldırıp cenâh-ı fâ‘at ü ‘aşkla ma‘nâ göğüne ulaşup anda ma‘kâm şutmuşların şatında sözüm ma‘iyyetdür ammâ bî-gayret ü bî-ehliyyet yanında da‘vadır. [29b]

Der-naşîhat-i münkirân

چون ترا آن چشم [باطن] بین نیود
کنج می پندار اندر هر وجود

بیندâdan vaşf-ı terkîbîdür pndâştın bā‘-i ‘Acemînün fethi veyâhūd kesri ile şanmek ya‘nī şanmağdır muzârî‘i kıyâsen pndâr gelür dard gibi. Burada pndâr emrdür edât-ı hâldür muzârî‘e dâhil olmuş andr u ma‘nâsınadır. Ma‘nâ çün senün içeri görıcı gözün yokdur bārî her vücûdda genc şann eyle hiçbir vücûda hor bakup inkâr etme kıt‘a

هیچ سری نیست
که دروی سری نیست³⁰⁴

şbakınca cümle ma‘lûk hüdâdur³⁰⁵ ma‘nâ halk-ı rahmânda şuşür göremezsin ki hağ anı şüreti üzere ya‘nî mâye-i şıfatı üzere yaratmışdır ve hağîkaten varlıkları ol mâyedür ansuz vücûdları yokdur ancak tefâvut revîşde ve ahvâlde ve şavl ü fi‘ldedür şilkatde degül lâkin bu ma‘nâ-yı şühûda ‘ayn-ı ma‘nâ gerek anuñçün buyurur

کر ترا بازست ان دیده یقین
زیر هر سنکی یکی سرهنک

baz küşâde vü rüşen ma‘nâsınadır. Ma‘nâ eger yağîn gözi açuğsa sen de herbir taş altında bir çävüş gör ya‘nî gözün kühl-i tevâidile açarsañ her zerrede bir ma‘nâ görürsün ki seni uyarmağda her biri bir hüdâyî çävüş olur li-muğarririhî

Başuben taşta taşta taş dimegil³⁰⁶

Ki çıkar nicesinden âb-ı hayât

Cevher-i şim ü zer var içinde

³⁰⁴ Anlamı: Hiç sırrı yok. Ki onun içinde de sırrı yok.

³⁰⁵ Mülk, 67/3. Ayetin manası: “...Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin...”

³⁰⁶ Fe‘ilâtün/ Mefâ‘ilün/ Fe‘ilün

Ṭaşa bakma içinde kor ḥālāt

Ṭağ u ṭaşa Ḥudā dedi evtād
Ḥāneye ṭaş u ṭopraq oldı kıanat

Ḥāke alçaq nazarla bakma gözüm
Güneş aña yüzün sürer evķāt

Olmasa āb u āteş olmazdı
Pāklik daḥi ni‘ met ü lezzāt

Ḳadriñi bil ḥalīfe bir ḥalef ol
Şeyḥiyā niçe şaḥile ṭāmāt

کار درویشی وراى فهم تست
سوى درویشان منکر مست مست

[30a] burada ‘Arabīdür ezdād luğatlerdendir. Burada murād öte dimekdür. Ammā ‘Acemde ‘Acemde ورا lafzı ora dimekdür ve andan muḥaffefdür ya‘nī aña ve anı dimekdür bu maḥalle yaqışmaz. نكرستن , نكرستن bakmaqdur muzāri‘ منكر nehy-i ḥāzırdur. Ma‘nā dervişlik maşlahatı senüñ fehmünden öte ve ıraқdur. Anlar ṭarafına ḥor bakma şuc isterseñ bilmedigüñ yeter. Dediler ki dervişlik elenmiş ve cüz’i şu sepilmiş ḥākdür. Ne başan ayağ incine ne tozlana. Ya‘nī cefā çeke cefā itmeye ki Ḥāfiz buyurur beyt

چنان ذيم كه اكر خاك ره شوم كس را
غبار خاطرى از رهكزارمانرسد

Lākin ḥāk-i beşeriyetüñ ğubārı ğöz yaşı ile fenā bulmayınca olmaz. Ḥāfiz ḳuddise sırruhu.
Beyt

غبار غم برود حال خوش شود حافظ
توآب دیده درین رهكزار دریغ مدار

Ammā ḥaḳīqatde dervişlik ³⁰⁷ قل الله ثم ذرهم ḥükmünce tevḥīd yılleri ile sivā seḥābların ṭağıdup nazarı şems-i zātından ayırmamaқdur ve fikren ü zikren ḥaқla olmaқdur ki bu ḳulḫı ‘ālemler şeyṭān olsa üzemez nitekim buyurur ومن يسلم وجهه الى الله وهو محسن فقد استمسك بالعروة

³⁰⁷ En’ām, 6/91. Ayetin manası: “...Allah [indirdi] de, sonra bırak onları...”

308 لها الوتقى لانفصام لها³⁰⁸ hāşılı dervîşlik ki evveli ‘âlem-i terk ü fiğdāndur. Şoñı ma‘iyyet ü vicdāndur. Anı bulmayan bilmez. Ve kişi bilmedigine inkār etmek dañi ‘aceb olmaz. Anlar kıatındaki kerîmlerdür bilse etmezdi bilmedigi bilâ-hı0d aña yeter dirler Hāfız beyt

منعم كنى ز عشق ومى اى مفتى زمان
معزور دارمت كه تو اورانه دیده

Lākin hırmāna bā‘ iş olur. Ve dediler ki dervîşlik beş şartla olur. 1. Tarīkat muşāhibine teslīm ü muḥabbet 2. Ve devām u (...) 3. taqlīl-i loğma-i ḥelāl 4. Ve zıkr-i dā‘im ihlāş ü teveccühle 5. Ve nevāfili ve teheccüd ü işrāk u evvābīn namazını tarīkatde farz bilmek gerek şümme ve illā kıābiliyyetle olmaz kıābiliyyet sa‘yla çift olmayınca. [30b] beyt

در خدمت محبت پیش ادیب عشق هان اى پسر
بکوش که روزی پدر شوی

Pes resmī tā‘atle iş bitmez kıullığa muḥkem bil bağlayup söylemekte ve bakmakta ve yemekde ḥuzūr-ı ḥağda idüğün bilüp edeb-i ihtiyāğ gerek ve ḥıdmetde ğaraż-ı fāsidden ziyāde şaқınmağ gerek ki edeb budur ادب اطرافها الاجاب , طرق الحق كلها ادب ya‘nī ḥağ yolunda edepsüzlük yoқdur. Ve e[d]epsüz ḥağ yolunda degüldür.

زانکه درویشان وراى ملك و مال
روزه دارند ژرف از ذو الجلال

دارند, دارد, lafzınıñ cem‘ idür, ژرف, jā-i ‘Acemile derīñ ya‘nī ‘amīğ dimekdür. Ve çuқur ve tārīk ma‘nāsına gelür murād evvelkidür. Ma‘nā anuñçün dervîşlik mülk ü māl muḥabbetinden öte geçilmişdür. Dünyā vü mā-fihāyı arda atmışlardur³⁰⁹ و رزق ربك خير و ابقي³⁰⁹ kānında³¹⁰ ونحن نرزقك³¹⁰ ḥānındadır ki rızq tutarlar ki nihāyeti yoқ anuñçün rezzāğ-ı zū‘l-celāle dil bağlamışlardur.

تو همان دیدی که ابلیس لعین
گفت من از اتشم ادم ز طین

همان söyle ve ancağ ma‘nāsına Ḥişārī’de mestürdür. دیدi yā-i ḥiṭābiyle lafzınıñ muḥāṭabıdır. همان anı gördüñ dimek olur. Evvelki ma‘nā üzere sen ancağ eyle gördüñ ki şeyṭān ādemüñ ṭinin görüp dīnin ve ma‘nāsın görmedi şüret-bīn olup ben ḥayrım oṭtanım ādem balçıkdandır dedi. Bilmedi ki āteş celāle mazhardur yaқıcı ve varı yoқ idicidür. Ḥāk cemāle mazhardur tevāzu‘ ile yüz süren dānelerüñ birin biñ idicidür. Ve cümle toḥumlarda olan kıuvvet ü kıābiliyyeti zuḥūra

³⁰⁸ Lokman, 31/22. Ayetin manası: “Kim iyilik yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur...”

³⁰⁹ Tāhā, 20/131. Ayetin manası: “Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

³¹⁰ Tāhā, 20/132. Ayetin manası: “...Biz seni rızıklandırırız...”

getürüp hōş-reng ve hōş-rāyiha ve lezīz idicidür. Pes bendeye düşen hıdmetin görüp tavrından geçmeyüp dīvān-ı pādişāhīde ketħudālīķın gıdermek iken [31a] iblīs pādişeh işine ķarışup ³¹¹ يفعل ما يشاء ve ³¹² لايسئل عما يفعل olan şehensāh-ı mu[‘a]zzama i‘tirāz etdiğiün merdūd-ı sūdde-i sa‘ādet oldı. Hāşılı şeytān Allāhuñ birligin münkir degüldi lākin ³¹³ وكان من الكافرين dinildigi evvelā hāzret-i hāk celle vü ‘alā insānı kerremnā ile mükerrrem kılup mescūdluga lāyık gördükde muķābele-i naşda rā-yı fāsıd ile kıyās-ı muhālif etdiğiün idi ve daħi hākde olan şıfat-ı cemāli setr ü inkār idüp ancaķ nārda olan şıfat-ı celālī işbāt etdiğiün idi ki esmā vü evşāfindan biri[n] inkār tārīķ ü şer‘ de küfrdür. Hamdi Çelebi ķuddise sırruhu

Nāra haşr etmeseydi nūr-ı racīm

Sāye-i ādeme kılurdı sūcūd

Hāzret-i Mollā bunı ĩmā‘en dir ki

چند بینی صورت آخر چند چند

جسم ابلیسا نرا یکدم ببند

بنند i muzāri‘i bağlamakđur muzāri‘i olan muzāri‘i lafzından muzāri‘i olan muzāri‘i lafzınınuñ muhātabıdur بستن bağlamakđur muzāri‘i i benndi gelür ‘alā ğayri‘l-ķiyās ba‘zı şāz degüldür kıyāsıdır بندين daħi luğat olduğiün dediler. Pes emrdür. Ma‘nā niçe görürsin şūreti niçe niçe. Nefsī ve iblīsī olan bezden gözüni bir dem bağla ve rūhānī gözüni açagör. Hāfız beyt

خیره آن دیده که آیش نبرد کریه عشق

تیره آن دل در وشمع محبت نبود

Ve illā bunda şūretle muķayyed olan bunda ve anda a‘mā olur. beyt

من مد بفرط الجهل طرفا مخوهوی

اغضى على الحق يوما وهو خذيان

³¹⁴ ma‘lūmdur. ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الاخرة اعمى

کارازین ویران شد ست ای مرد خام

که بشر دیدی مر اینها را چو عام

اینها ma‘nāsına هذا ma‘nāsına işāretdür این ism-i işāretdür inne ma‘nāsınadır yāħūd megerden muhāffedür. cem‘ idür. Ma‘nā iş bundan ya‘nī şunuñün yıķıldı ey hām kişi havāşşı ‘ām göziyle bakup beşer gördüñ ya‘nī bilmek ve cennet ü cemāle lāyık olmak maşlahatı için halk olan özüni

³¹¹ Āli İmrān, 3/40. Ayetin manası: “...[Allah] dilediğini yapar.”

³¹² Enbiyā, 21/23. Ayetin manası: “O, yaptığınan dolayı sorgulanamaz...”

³¹³ Sād, 38/74. Ayetin manası: “...ve kâfirlerden oldu.”

³¹⁴ İsrâ, 17/72. Ayetin manası: “Ve burada (bu dünyada), kim kör ise artık o ahirette de kördür...”

zāyi‘ ü ħarāb etdūñ ve ‘irfān u ‘aşk bāzārı için virülen sermāye-i ‘ömrüni hiç ü yabān etdūñ evliyā-i fuġarāyı ‘avāma kıyās [31b] idüp merdān-ı ħudānuñ himmet ü mededinden maħrūm olduñ.

Der-muġallidān ki ħaviş-rā be-kāmilān-ı kıyās künend

جمله عالم زين سبب كمره شد

كم كسى زابدال حق اكاه شد

راه, كمره, dan terkībdür. Yol yitürici dimekdür كم eksük ve az ve ednā ma‘nāsınadır. Halk anuñçün yolın azdı ki az kimse ricālullāhı tıydı ki anlaruñ vücudları mir‘āt-i mücellādur. Her mağrūr anlara baġup kendünuñ ħirkīn aġvālinüñ ve egri i‘tikādınıñ şüretinüñ in‘ikāsı ol pīr-i rüşen-zamīrde görünür. Aġmaġlar ol pas u i‘vicācı āyinenüñ şanup inkār ider. Ammā selīmü’l-ġalb olanlaruñ muġabbet ve ħüsn-i i‘tikādları mün‘ākis olup baġdıġca cemāl ü kemāl görüp muġabbet ü teslīmleri ziyāde ve imānları dürüst olup müřidüñ ġalbine girmekle ġābil-i feyz ü lāyık-ı naġar-ı ħaġ olur.³¹⁵ ومن دخله كان امنا

آن دلی كز آسمانها بر تراست

آن دل ابدال ویا پیغمبر است

بر, ma‘nāsınadır. anā tafđıldür. Berden پیغام, پیغام, dan terkībdür. Haber iletici ve risālet şaġibi dimekdür. بر lafzı meftūġ oldu lafzınıñ mużārī‘i zan olunmasun için ma‘nā ol bir gönül ki göklerden daġı yücerekdür. Ol abdāl veyā peyġamberler gönüldür ki levġ-i maġfūz ve beytü’l-ma‘mürdur. Göklerden ve ‘arşdan yücedür. Belki ‘arş-ı a‘zam anlaruñ şaġrā-yı ġalbi küşesinde bir küçük dānedür. Yāġūd eflāk bir kāhdur ki enfās-ı tayyibesi riyāġı ile devr ü gerdiş eyler.

قصد جنك انبیا می داشتند

جسم دیدند ادمی پنداشتند

cem‘idür. پنداشتند şatdı پنداشت şatmaġ پنداشتند. cemi‘idür. داشتند tutdı داشت tutmaġ داشتند. Mużārī‘leri ندارد پندارد دارد gelür. Enbiyāya ceng ġaşdın tutdılar. ġālībı görüp ādem şandılar. Ya‘nī münkirlerüñ gözi bī-nūr u a‘mā olmaġın cism-i evliyā vü enbiyā ki [32a] keşāfet-i beşeriye tavrından ġıkub rūġ şıfatına girüp bī-küdüret virürdi ve hem لاینصرون tıbaġınca ol nūrı görmeyüp ancaġ şüretin görüp kendülere kıyās etdiler. Beyt

خورشیدر اكه هیچ نباشد خفاش لیک

خفاش رابدیدن اوکی فتد مجال

³¹⁵ Âli İmran, 3/97. Ayetin manası: “Oraya kim girerse güven içinde olur.”

كفت اينك ما بشر ايشان بشر
ما و ايشان بستة خواييم و خور

اينك buncağız dimekdür. اين ism-i işaretdür. ك ālet-i taşğirdür. Ve uşda ve şimdi ma‘nāsına da gelür. انيكم uştayım انيكم uştayuz. انيكست uştadur. بسته ism-i mef‘ūldür. ما nefsi-i mütekellim-i ma‘a’l-ğayr zāmīridür. ايشان zāmīr-i ġāyibūñ cem‘idür ma‘nā dediler ki uşda biz de beşer anlar da biz de bunlar da uyķu ve yemek esiri bunlaruñ ابیت عند ربی يطعمنی 316 ایبت عند ربی یطعمنی h‘ānundan yedükleri ġidā-yı rūhānīlerin görmeyüp ancak k‘ālīb u k‘āftan u ħaymelerine ya‘nī tenlerine baķdılar.

این ندانستند ايشان از عمی
هست فرقی در میان بی منتها

Bilmediler bunlar körlüklerinden ki arada bī-ğāyet fark vardur. Cehllerine ne bā‘iş bunda ne maşlahata geldiklerin unudup sermāye-i ‘ömrlerin ve himmetlerin rūḥ-i ḥayvānī ma‘āşına ħarcadıkları oldu ve bir bilüre sormadılar ki tıyalardı ki ‘ārifleruñ rūḥ-i kudsīsiniñ ednā menzili ‘ālem-i ervāḥdur ve anlaruñ mu‘āmelesi ḥaķla olmağın her nefes ḥaķķile vaḥdetdedürler.

از محقق تامقلد فر قهاست
کین چو د[ا]ود است وان دیکر صد است

تا intiha ma‘nāsınadır الی gibi. کین aşlı ki این ke’dür muḥaķķıķdan muḥallide çok fark vardur. Ki muḥaķķık Dāvud gibidür muḥallid şadāsı gibidir. Şadā-yı Dāvud gibidür. Şadā-yı Dāvud’uñ Dāvudsuz kıyāmı muḥāl olduğı ve vücudı olmadığı gibi muḥallid dağı muḥaķķık ile hem-nefes olmayınca Dāvudī nefes olmaz. Ya‘nī nefesi bī-şafā vü bī-ma‘nādur mü’eşşir olmaz. Eşvāt-ı ḥayvānāta mülḥaķ olur. Ya‘nī ehl-i taḥķīķ Dāvud gibi vücud-ı ḥaķla mevcūd olup ve ḥayāt-ı tayyibe-i bākīye [32b] k‘azanup ve vücud-ı ‘arizisin fenāya virüp beķā-bi’llāh k‘azanup ḥalīfetullāh olmağa revā olmuşdur ammā muḥallid bī-vücūd u zāyī‘dür yıl gibi her tarafa esüp şavurur bir gün şadāsı işidilür bir gün mevtle sesi batarsa söyebilüp ḥaķīķate ulaşmadığı için ḥayrla ḥalk dilinde mezkūr ve zinde nām olmaz ancak bir kaç gün merkeb çākine meşğul olup aldandığı gibi mağrūrluğı kendüye k‘alır şoñı hīç olur.

کافر و مؤمن خدا کویند لیک
در میان هر دو فرقی هست نیک

³¹⁶ Ebū İshak Şatibî, age., s. 295. Hadisin manası: “...Rabbimin yanında gecelerim, Rabbim beni yedirir içirir.”

كويد, كويد lafzınıñ cem' idür. ليكن و ليكه و ليك cümle kesre-i lām ile istidrāk içündür. Lākin ma' nāsınadır. Ma' nā ikisinüñ de dilinden Allāh şadāsı çıkar velī arada fark var. Ki kāfirüñ zikri şirkle ve inkār-ı resülledür. Haqıqāt-i insān olan qalbe uymadığıçün qaya yanqusı gibi bī-ma' nā vü bī-fā' idedür. Kefere haqkında ³¹⁷ يقولون بافواههم مالييس في قلوبهم budur ya' nī يقولون ³¹⁸ بقوالبيهم مالييس في حقيقتهم pes zātı zıst ādeme kāftān u hayme vü hāne güzelligi müfīd olmaz şāhib-i hāne güzel olmayınca ammā ikisi de güzel olsa ne söz ki mü'minüñ zikri imān u muhabbet ü ihlāşladur zāhiri de ma' mūr bātını de kışrı da şağdur lübbi de hāşılı maṭlūbı isteyen yolundan istemek gerek ve zākir sa' y idüp teveccüh-i qalble dilin çift etmek gerek ve illā Ka' beye giden ardın gitse bu' dı artar pes rızā-yı haq isteyen müřşidüñ rızāsında bulur Dāvud içine giren yil Dāvud şadāsın gösterir ve vuşlat-ı haq isteyen [p]ir Dāvud nefesüñ qalbine girer pes Beytullāha girüp Allāha ulaşup ḥalīfetullāh olur görölmez mi ki haq zāhir ü bātında quluñ aḥvāline nāzır ve başır ü semī' iken tağ başında biñ kerre manşıb isteseñ virmez zīrā ³¹⁹ ادخلوا البيوت من ابوابها dimişdür. Ve her manşıbiçün bir qapu qomışdur. İmdi menāşıb-ı ma' neviyye devlet-i ebediyye ve 'izzet-i dā'ime[33a]dür anı dileyen şeyḥ istegine mülāzım gerek şöyle ki şeyḥüñ reddini redd-i haq qabūlini qabūl-i haq bilmeyen şāhib-i mertebe olamaz.

ان كدا كويد خدا از بهر نان

متقى كويد خدا از عين جان

Ol gedā Ḥudā dir etmekiçün ammā müttakī ve perhīzkāruñ ḥudā dimesi ḥālīşen derūn-i dildendür. Ya' nī ḥazret-i Mollā quddise sırrıhu buyurur ki ba' zı derviş 'ālem-i faqr u terk ü fenāya Allāhı bulmağa girer māsivā dilemez iki cihāna tenezzül etmez وهما حرامان على اهل ³²⁰ الله'dur muḥaqqıqūñ dediler ki zıkr-i qalbden murād māsivā fikrin ve kendü özin ve ḥavātırın lā ile nefy ü ref' idüp illāllāh mevcūd-ı muṭlaqı işbāt idüp gayrı ḥayālinden yoq olmaqla var olmağdur ve qalbini 'aşq ile taldurup gayra yer qomamağdur. Li-muḥarririhı

Yitüren yoğı öz varını buldı³²¹

Sözün kesdi vü siñdi rāḥatı var

Bırağup muṭlaqı qayda düşenüñ

Kitāb-ı 'aşqda eydür reddeti var

³¹⁷ Âli İmran, 3/167. Ayetin manası: "...Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı..."

³¹⁸ Anlamı: "Yani onlar hakikatte olmayan sözler söylüyorlar."

³¹⁹ ادخلوا و şekliyle metinde geçen bu kelime ayette وأتوا şeklindedir. Bakara, 2/189. Ayetin manası: "...Evlere kapılarından girin..."

³²⁰ el-Aclūnî, age., I, s. 362. Anlamı: "O ikisi (dünya ve ahiret) ehlullaha haramdır."

³²¹ Mefâ'ülün/ Mefâ'ülün/ Fe'ülün

Nitekim müfessirün³²² اذكروا الله ذكر الكثير de³²³ dimişler. Lâkin mübtedâsı dille müdâvemettür ki dil bevvâbdur qalb beyt-i hâşş-ı pâdişâhîdür. Anuñçün³²⁴ طهر بيتى emrin etdi lâkin qapucıyla buluşmayan pâdişâha giremez. ‘Acemüñ ‘Acemüñ ‘Acemüñ ذكر فكر آورد فكر معنى بكر آورد didükleri budur. Ammâ fikr-i mülk olduğdan şoñra zıkr-i lisânı hicâb düşer bevvâba ihtiyâc olunmaz kilidüñ kimisi ‘aciz ü zarûret ü bañâletinden dervîş olur ihtiyârî dervîş ile bunıñ mertebesi bir degüldür. Kâfir ü mü’minüñ ve gedâ vü müttakînüñ zıkrî gibi. ‘urefâdan birine şordılar ki zulm nedür e[y]itdi³²⁵ وضع الشئ فى غير موضعه eyitdi bir kâmil gönül haqqı sevicek yerdür. O maħalle ğayrı qomaq zulmdür öz cânına ve dediler ki ‘aşkuñ fâtihâsı edeb ü ihlâşdur ya‘nî³²⁶ تراهم الاحسان المفسر بان تعبد الله كائك تراهم pes edeb odur ki Allâhuñ semî‘ ü başır ü ‘alîm idügin bilmegin dilin hâlin fi‘lin [33b] qalbin gerekmezden şaķınmağdur huşusen zıkr ü tã‘atden evvel nedâmetle tevbe vü şalavât getürüp andan başlamağdur³²⁷ فويل للقاسية قلوبهم tefsîrinde zıkrî edebsüz idenler kendüleri hużür-ı haqda bilmedükleriçündür pes ‘ivaźları qasâvet-i qalbdür ve ğılzet ü zulmdür dediler.

هر دوكون زنبور خورد نراز محل
ليکه شد زين نيش و زان ديگر عسل

زنبور fetħ-i zâyla ism-i ‘âmdur bal u merkeb arısına şâmildür. Ni‘metullâh u Hîşârî’de meşûrdur. Ammâ ‘Arabî luğat kitâblarında zamm-ı zâyladur. Ma‘nâ her bir dürlü arı ya‘nî merkeb arısıyla bal arısı bir çiçekden yediler ve bir şudan içdiler birinden nişter ve birinden bal oldı ya‘nî³²⁸ ذللا سبل ربك ذللا waslki tıbaķınca nefsi haq yola yollayan naħl gibi her şeyden bir ğaber-i ‘irfân alup qalb hânesinde qoyduğı tevħîd çiçekleri ğalâvet-i îmân u münâcâta ve lezzet-i tã‘âta tebdîl olup fenâ ğaminüñ acıları qalkar belki niçeleri de şîrîn dehen ider³²⁹ المؤمن حلو يحب الحلو budur ammâ ba‘zınüñ deheninde ğabâşet ve niyyetinde dünyevî ‘ğaraż-ı fâsid ve ğıyânet olmağın meħekk-i sülûkla baķır çıķup ğıķd u nifâķı ve zulm ü ğasedi artırup irdüğini şoķar bir ‘aqreb-i pür-zehr olur çıķagelür. Ve kiminüñ ma‘deni vü aşlı pâk olduğıçün nâr-ı tevħîdle yandüqda ğulüş ve altunluķı zâhir olur.

هر دو کون اهو کيا خوردند و آب
زين يکی سرکين شد و زان مشک ناب

³²² Ayetin aslında ذكر kelimesi yoktur. Enfâl, 8/45. “...Allah’ı çok anın...”

³²³ Anlamı: “Allah’ı dillerinizle değil kalplerinizle anın.”

³²⁴ Hacc, 22/26. “...benim evimi temizle...”

³²⁵ Anlamı: “Zulüm, bir şeyi konulması gereken yerden başka bir yere koymaktır.”

³²⁶ Anlamı: İhsan, Allah’ı görüyomuşsun gibi ona ibadet etmek şeklinde açıklanmıştır.

³²⁷ Zümer, 39/22. Ayetin manası: “...kalplerin katılmış olanların vay hâline...”

³²⁸ Nahl, 16/69. Ayetin manası: “Rabbinin emre amade kılınmış yollarında sülûk edin (uçun, dolaşın).”

³²⁹ Anlamı: “Mümin tatlıdır (güzeldir.) Tatlı olanı sever.”

Ni‘metullāhda كيا ve كياه qurı otđur. سرکين, kesr-i sīn ve kāf-i ‘Arabīyle tezekdūr sirqān mişlehu mūşķ-i nāb ḥālīş mūşķdūr. Ma‘nā her iki dūrly geyik bir otđan yediler ve bir şudān iĉdiler birinden kemre ve birinden mūşķ oldu kemā-ķāle

این خورد کردد پلیدی زو جدا
وان خورد کردد همه نور خدا

Bu yer nūr-ı ḥudā olur. Nitekim [34a] ḥadīş-i şerīfde buyurur المؤمن كالنحلة لا يأكل الا طيبا لا يضع³³⁰ ya‘nī erbāb-ı iḥlāş u sa‘y u teslīm ve aşḥāb-ı mūcāhede ve ḳalb-i selīm yedügi nūr olur. Ammā şūret-i şūfileri ki ‘ibādetde kāhil ü ṭalebde kāsīl yedügi murđār olur. Ancak kemāli ve maḥşūl-i ‘ömri yiyüp bıraķmaķ olur mīvesüz ağaca dōner

Her kişi kim iḥtiyār ide kesel
‘Ömri bāğında yemeyeser ‘asel
Sen āna ādem dimek cā’iz degül
Gā ve ḥarīrine şayarsuñ maḥal

Der-zāt-ı pāk-i pīrān

چون مبدل کشته اند ال حق
نیستند از خلق برکردان ورق

کردن emridür lafzınuñ emridür, برکردان ma‘nāsına şd and. ism-i mef‘ūlūñ cem‘idür. kşte and dönmek کردانیدن döndürmekdūr. İki de kāf-ı ‘Acemiledür. Tafşīli Risāle-i Şeyḫide meşūrdur ma‘nā çün mübeddil oldılar ḥaḳḳuñ abdālları. Anlar ḥalḳdan degüllerdūr varāḳı döndür. Ya‘nī abdāl ḥaḳḳuñ³³¹ الله سيئاتهم حسنات ıbaķınca vücūd-i beşeriyyeleri ve ḥayālāt-ı dūnyevīye vü ḥavāṭır-ı nefsānīyeleri maḥv u tebdīl olup ḥalḳ añladuğında gayrı bir vücūd ḳazanmışlardur riyāzet ü cezbeyle melekūtī olmuşlardur anlar sen añladuğın ḥalḳdan degüllerdūr kendüñe ḳıyāsla dil uzadup raḥmetden dūr olma yāḥūd anlar rūḫ-i izāfi şāḫibleri olmuşlardur ḥaḳīḳatleri vaşf-ı ḥaḳḳa tebdīl olup beķābillāḥ olmuşlardur ki Ebū’l-ḥasan Ḥareķānī ḳuddise sırıhu الصوفى غير مخلوق dimişler. Bu sırları ṭıymaduğıñ yeter münkir daḫi olma ve murā[d] bu ma‘nā olduğına bu siyāķda gelen beyt şāhiddür ki buyurur

جسم شانرا هم ز نور اسرشته اند
تا ز روح و از ملك بکزشته اند

ism-i mef‘ūlūñ cem‘idür. kşte and dönmek کردانیدن döndürmekdūr. İki de kāf-ı ‘Acemiledür. Tafşīli Risāle-i Şeyḫide meşūrdur ma‘nā çün mübeddil oldılar ḥaḳḳuñ abdālları. Anlar ḥalḳdan degüllerdūr varāḳı döndür. Ya‘nī abdāl ḥaḳḳuñ³³¹ الله سيئاتهم حسنات ıbaķınca vücūd-i beşeriyyeleri ve ḥayālāt-ı dūnyevīye vü ḥavāṭır-ı nefsānīyeleri maḥv u tebdīl olup ḥalḳ añladuğında gayrı bir vücūd ḳazanmışlardur riyāzet ü cezbeyle melekūtī olmuşlardur anlar sen añladuğın ḥalḳdan degüllerdūr kendüñe ḳıyāsla dil uzadup raḥmetden dūr olma yāḥūd anlar rūḫ-i izāfi şāḫibleri olmuşlardur ḥaḳīḳatleri vaşf-ı ḥaḳḳa tebdīl olup beķābillāḥ olmuşlardur ki Ebū’l-ḥasan Ḥareķānī ḳuddise sırıhu الصوفى غير مخلوق dimişler. Bu sırları ṭıymaduğıñ yeter münkir daḫi olma ve murā[d] bu ma‘nā olduğına bu siyāķda gelen beyt şāhiddür ki buyurur

³³⁰ Hasan Zeyyad, *Tarihü’l-Edebi’l-Arabī*, Kahire: Daru’n-Nahza, (ty), s. 98. Anlamı: “Mümin arı gibidir. Yerse temiz yer. Bırakırsa temiz bırakır.”

³³¹ Furkan, 25/70. Ayetin manası: “Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”

anlar rūḥ ü melekden öte geçmiştir ya‘nī ‘ālem-i ervāḥ u melekūti öte geçüp ceberūt ya‘nī esmā vü şifāt ‘alemine girür kendü nām u sıfatından geçdüğüçün³³² وان الى ربك المنتهى

hükmünce ṭālibūñ aṣl ü menşe‘i vü merci‘ ü maşiri yine ‘ālem-i şifātudur. Pes sülūkla vaṭan-ı aṣlisine kavuşmuş olur. be-şart-ı ān ki Mollā Cāmīnūñ صوفى چه فغانست من الاين اين نكته عيانست من العلم الى العين ماالحاصل فى الاين چو خواهى سفرى كن ار خضر بخواين لهزار مجمع بحرين

buyurduğı üzere bu çürük kārban-serāya niye geldiğın bilüp edīb-i ‘aşq önünde الا ليعبدون

dersini ya‘nī ‘irfān sebağın okuyup şeyḫi ḫayātında ise nazārında ḫıdmetle göçdi ise kitābında şāḫibin ḫāzır bilmekle ya‘nī şāḫibinūñ zātı kendü ‘ilmi idüğün anlamakla emrin ṭuta. Ki ḫazret-i Mollā bir maḫalde buyurur ki beni görüp manzūrum ve maḫall-i esrārım olmak dileyen beni beytimde bulsun ki men ‘ālem-i şüretten çıkdum ma‘nā ‘ālemine girdüm. Beni nazm u beytimde bulamayan beytime gelse daḫi bulamaz. Pes kāmīlīnūñ kütibine ‘amel niyyetine müṭāla‘a iden cezbelere maḫzar düşüp mağ‘ad-ı şıdḫ erbābına qarışıp menba‘-ı tecellī olur. Ve bātınlarınūñ nūrı zāhirlerin daḫi Şıbgatullāḥ’a boyar. Ve üç me‘āniye mi‘rāc idüp rūḥ u melekden geçer.

در دل انکورمى را دیده اند
در فنای محض شی را دیده اند

Ol abdāllar üzüm dānesi içinde mey görmüşlerdür ve yokluk içinde ḫāḫḫile varlık bulup mevcūd-ı muṭlaḫı ve ḫāḫīkatü’l-ḫāḫāyıkı görmüşlerdür. Bilgil ki fenā bātın-ı ‘abde ḫāḫ varlığınıñ istilāsı ile māsivāya şu‘ūrı ḫalmamağdır. Ammā maḫz-ı fenā fenādan da fenā olmağdır. Ya‘nī fenāsına da şu‘ūrı olmamağdır. Zīrā şıfat-ı [35a] fenā ve anuñla ittīşāf daḫi māsivāllāḫ ḫabīlindendür. Aña şu‘ūr maḫz-ı fenāya münāfīdür.

بيشتر از خلقت انكورها
خورده ميها و نموده شورها

İlerü (...) üzüm yaradılmağdan ya‘nī daḫi üzüm yaradılmadın anlar meyler içüp şūrişler göstermişlerdür. Li-muḫarririhī

Nüş ḫıldum nām-ı maḫbūbile ḫamr-ı bī-ḫumār³³³

Yaradılmadın devek serḫoşı idüm bī-ḫarār

Ya‘nī ‘ālem-i buṭūn u ezelde ‘ālem-i zātullāḫ da cevelānda iken ḫazret-i eḫādiyyet tecellī idüp bī-keyf ü bī-ta‘ ayyūn mestlikler etmişlerdür.

بر ترند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق خدا

³³² Necm, 53/42. Ayetin manası: “Şüphesiz en son varış Rabbinedir.”

³³³ Fā’ilātūn/ Fā’ilātūn/ Fā’ilātūn/ Fā’ilūn

بر علی ma‘nāsınadır. تر lafzı edāt-ı tafđıldür. افعُل’nün hemzesi gibi bunlar ‘ālī-şānlardur. خلا. كرسى و عرش و كرسى و عرش dan ya‘nī ‘ālem-i ‘ademden ve bu abdāl da maḳ‘ad-ı şıdḳa sākinānlardur. افنانا بجاهم يا‘nī bunlar ‘ālem-i vaḥdet ü şühūddurlar ḥaḳdan ḡayrı nesne görmezler. Zīrā a‘yān-ı şābite ḳāmil ḳatında ve ‘ārif nazārında tekāzā-yı esmā’-i ilāhiye ile mertebe-i zūhūra gelmiş ve libās-ı imkānī içinde gizlenmiş şu’ūn-ı ilahīdür. Beyt

Var odur belki nefsi emrde hemān
Daḡi mülk-i ‘ademdedür bu cihān

Var odur kim vücūdı zātīdür
Dü cihān mażhar-ı şıfātıdur

Pes ³³⁴ رايحة الوجود ما شمت الاعيان hükmünce kendülükleriyle ma‘dümlardur ve her şeyde ve herkesde görinen kemālāt-ı celāliyye vü cemāliyye cümle nisbī vü [i]zāfīdür ḥaḳīḳati ḥaḳāyık-ı ilāhiyyedür ki ol vücūd şüret-i ‘ilmiyye-i ezeliyye muḳtezāsınca bi-ḥasebi’l-merātib zūhūr etmişdür. Beyt

مصراع درهمه ساری از همه عاری

Beyt

وجود اندر کمال خویش ساریست
تغیها امور اعتباریست

Beyt

البحر بحر علی کان فی القدم
ان التعدد انهار و امواج

İmdi müte‘ayyināt-ı zevāt ve şıfātları kendülüklerinden degüldür. Pes rüḥ-i izāfiyye ve ism-i a‘zam-ı cāmī‘a [35b] vāşıl olan ‘ārifler zātuñ ḡayrı degüldür ve cümle ‘ālem-i ḥalā vü melādan ‘ālī vü münezzeḥdür.

Der-taḳsīm-i merātib-i evliyā ḳuddiset esrārehum ve übḳiyet āşārehüm

ز اولیا اهل دعا خود دکر اند
کاه همی دوزند کاهی می درند

دوختن vāv-ı resmī ile ve melfūz ile de gelür ve rābiḩa olur ya‘nī söz söygisidür dikmek ve درند muzāri‘-i cem‘-i muzāri‘dür. دریدن muzāri‘-i muzāri‘dür. دریدن muzāri‘-i muzāri‘dür. دریدن muzāri‘-i muzāri‘dür.

³³⁴ Manası: “A‘yan-ı [sabite] vücūddan bir koku duymadılar.” Konuk, **Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Haz. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002 s. 11.

cem' idür. Ma' nā evliyādan ehl-i du' ā ḥod ğayrılardur. Ki gāh dikerler gāh yırtarlar. Ya' nī taşarruf kuvvetiyle gāh ḥayr du' ā idüp ma' mūr iderler gāh bed-du' āyla ḥarāb iderler. Kendülüklerin ḥaḳda fenā kılduqlarıçün her murādları murādullāh olur.

قوم ديكرمى شناسم زاوليا
كه دهانشان بسته باشد از دعا

Evliyādan bir ḳavm daḥi bilürin ki ağızları bağludur du' ādan. Ḥalka taşarruf destin uzatmazlar ḳazā vü belāya teslīm ü boyun [uza]dırlar. Belki belāda zevḳ-i ḥāş bulmuşlardur. Ki ḥalāş istemek anlara küfrdür. Luḳ u ḳahri ğayr-ı vaḥdetle bir görürler. Birbirine tercīḥ etmezler. Hemān tek yoklamada bulunsunlar.³³⁵ Beyt

Gönül bir derde tuş oldu devāsın istemez aşlā.
' Acebdür düşdi bir dāme ḥalāşın istemez aşlā

Ḥāfiz ḳuddise sıruhu

اكر بلطف بخوانى مزيد الطافت
واكر بقهر برانى درون ماصافت

Bu ḫā'ife evtād-ı arzıdur bunlar olmasa kār-ḥāne şahibi bu ' ālem-i esfeli yıkartdı. Ki ḫadīş-i ḳudsīde buyurur الارض لا خلقت الابدال لا محبة الابدال لا خلقت الارض يا' nī muḥabbete ricāl olmasa arzı yıḳa idüm.

قوم ديكر سخت پنهان مى روند
شهره خلقان ظاهر كى شوند

پنهان fetḫ-i bā-i ' acemiledür. شهر zamm-ı şīn ile meşḫūr dimekdür. burada maḥlūḳ dimekdür. [36a] آن edat-ı cem' dür. Ta' accüm idüp ḥalka[n] dediler. Ya' nī bir ḳavm daḥi var ki ḳatī gizlü giderler. Bu zāhirīlere ḳaçan meşḫūr olurlar ki anlar لا يعرفهم اوليائى تحت قبايى لايعرفهم 336 sirdābında aḥfiyālardur. Ehl-i ' ilm-i zāhir olanlar anları bilemez. Ve sözlerini añlayamaz. Zīrā anlar meydān-ı ' ayn-ı cesedīden ve şahrā-yı ' aḳldan ötedürler.

هم كرامتشان هم ايشان در حرم
نام ايشان [را] نشنو ند ابدال

Hem kerāmetleri hem kendüleri ḥarem-i ḥāş-ı ilāhīde gizlüdürler. ' Arūsān gibi anlarıñ nāmın abdal daḥi işitmez. Ya' nī abdālān anlarıñ nām u nişānların bile işidüp göremez zātların ḳanda fehmi iderler. Meger anlar keremlerinden kendüleri bildürmek murād ideler ehl-i zāhir ḥod daḥi taşradur bu ḫā'ife şıfat-ı bātın-ı ḥaḳḳa mazḥarlardur anuñiçün ' ālem-i bātında pinhānlardur ğayrı veliler bunlarıñ zāhirleridür ki ehl-i ḥafī degüldür.

³³⁵ Hangi surette olursa olsun anlamında bir söz.

³³⁶ Hakkında araştırma yapıp birçok çalışmada karşılaşılmamasına rağmen hiçbir çalışmada kaynak gösterilmemiştir. Kudsi hadis = Benim gök kubbenin altında öyle dostlarım vardır ki onları benden başka kimseler bilmez.

Fī-ittihādū'l-evliyā'ü'l-fihām

کر زایشان مجتمع بینی دو یار

هم یکی باشند هم شش صد هزار

باشد, باشند. Yā ḥiṭāb içündür. Ma' nā eger bunlardan iki yāri bir arada görsen hem bir olurlar hem altı yüz biñ. Ya' nī ikisi bir yere gelse altı yüz biñi de orada ḥāzır bulunurlar zīrā ḥāqīkatde altı yüz biñ de birdür ve bu ikinüñ taşarrufı ve ḳabz u başt u himmeti ḥalḳuñ altıyüz biñinden ziyādedür.

بر مثال موجها اعداد شان

در عدد آورده باشد با[د] شان

بر مثال موجها اعداد شان را 'dur edat-ı mef'ül ki 'dur maḥzūfdur fazla olduğıçün ma' nā mevcler gibidür anlaruñ şağışları ki yil anları ma' dūd gösterür deryā mevcin gösterdiği gibi ya' nī bedenler mevcin ḥāqīkat yilinüñ tecellisi 'adede getürmüşdür ve egerçi ecsām [36b] ve egerçi ecsām-ı 'avām daḥi rūḥ-ı ḥāqīkī baḥrinüñ mevcleridür ammā deryādan ḳalḳup ḡayriyyet ü ta' ayyür bulduḳda bir cism-i keşif ü cemād olup menşe'inden döner tabi'at galebe etmekle ol mevc-i nürken zulmete tebdil olur eger sebaḳ-ı ḥüsnā ve taḳdīm-i 'ināyet [i]mdād irgürse yine cemād iken ثم تلین 337 mefḥūmuna maẓhar olup keşāfetden kurtulup 338 المرجع hükmünce yine aşla ulaşup rāḥat olur. Ammā 'ārifler keşāfet istemeyüp mevclerin baḥre iletüp gāḥ baḥr ü gāḥ mevc olurlar cismāniyetleri rūḥāniyete döner kemā ḳale 339 ارواحنا اشباحنا اشباحنا ارواحنا pes kemāl-i leṭāfetinden kāmīlūñ cismi şüreten başḳa ve rūḥı başḳa iken cismi şāfāyla rūḥ ḥaddine girer demür ḥarāretle kızarup köz olduğı gibi ve şāfī şīşeye şāfī şu koyilup yāḥūd kırmızı şīşeye bāde koyilup iki tarafda bī-ḡış olmağın bir göründüğü gibi.

رق جاج ورقه الخمر

فتشابهها فتشاكل الامر

فكانما خمر ولا قدح

وكانها قدح ولا خمر

مفترق شد ا فتاب جانها

در درون روزن ا بدانها

³³⁷ Zumer, 39/23. Ayetin manası: "...Sonra onların kalpleri yumuşar, sükunet bulur..."

³³⁸ Anlamı: "Dönüş yalnız onadır."

³³⁹ Anlamı: "Ruhlarımız cesetlerimiz, cesetlerimiz de ruhlarımızdır."

فی الصّاح الرّوزنت الکوة وهی معرّبت وكذا فی لغت³⁴⁰ pencere ve روزنه روزن ve فی الصّاح الرّوزنت الکوة وهی معرّبت وكذا فی لغت³⁴⁰ ma'cānlar güneşi tağuk oldu bedenler penceresi içre ya'cān hāne-i tende on iki revzen vardır ki 'ālem-i melekūta açılmışdur rūḥ-i ḫudsīnūn şu'ā'ı bu revzenlerden geçüp hāne-i cismi eyle ḫablamışdur ki zerre ḫadar ḫablamaduğı yer yokdur. Ammā 'avāmuñ ḫabī'ati ve aḥlāk-ı zemīmesi aḥlāḫı ol revzenlere sedd ü perde düşer ḫulmetde ḫalurlar bā'ışı cümle a'zāyı 'ma ḫalq'la sene şarf itmeyüp gerekmeze ḫullanmaḫdur.

مؤمنان معدود وليك ايمان يكي

جسم شان معدود لكن جان يكي

لی kesr-i lāmladur kemā-merre mü'minler [37a] egerçi 'adedlenmişdür ve çoğalmışlardur ammā nūr-ı imān birdür tenler şağışladur ya'cān keşret şürettedür cān ya'cān rūḥ-i ḫaḫīḫī birdür.

تفرقه در روح حیوانی بود

نفس واحد روح انسانی بود

ḫaḫīḫī ve perīşānlık rūḥ-i ḫayvānīdedür. Ammā nefsi vāḫid olan rūḥ-i insānīdür nitekim geçdi rūḥ-i ḫayvānīnūn mekānı yürekdür ki yürek ḫandīl gibidür. Ve rūḥ-i ḫayvānī yağı gibidür rūḥ-i insānī nūrīdur ol nūrūn ziyāsı 'āḫl u nuḫḫdur ve imāndur³⁴¹ الله نور السموات³⁴¹ نور الروح الحيوانی لانه سفلی³⁴³ ya'cān nūr al ruḥ al insānī لانه علویّ والارض³⁴² ya'cān

از نظر کاهست ای مغز وجود

اختلاف مؤمن و کبر و یهود

Acemī ile vaḫt ü zamān ve taḫt u sened ve ism-i mekān olur burada murād ism-i mekāndur seyrāngāḫ gibi naḫar maḫallindedür dimekdür ma'cān naḫargāhdandur ey vūcūduñ zūbdesi mü'min ü kāfir ü cehūduñ birbirine muḫālif oldukları ya'cān bu iḫtilāf mazhara göredür cümle şeyde celālen ve cemālen şıfatıyla zāḫir olan vūcūd-ı vāḫid-i ḫaḫīḫīde degüldür. Pes mü'min oldur ki ḫulluḫla muḫabbet ḫazanup cenāḫ-ı 'aşḫ u muḫabbetle merātib kesüp tecellī-şıfāta ya'cān rūḥ-ı izāfīye ulaşup anuñla tecellī-i zāta lāyık olup esrār-ı ḫaḫāyıkı şühūd ideler ammā ol nūra ulaşmayup ḫulmete küfr ü nifāḫ ve leyālī-i şükūk u evhāmda ḫalanlar ḫaḫīḫatden maḫcūb olup ve 'ālem-i cismānīde maḫbūs olup 'āḫl-ı cüz'ileriyle sübül-i helāke sālīk oldılar düttün gibi nūrdan ayrılıp ḫulmetde ḫaldılar. Yāḫūd naḫargāhdan murād herkesūn adı şühūdına göredür dimekdür³⁴⁴ المؤمن ينظر بنور الله³⁴⁴

³⁴⁰ Anlamı: “Sihah’da الروزنت kelimesi küçük pencere manasına gelir. Bu kelime daha sonra Arapçalaşmıştır.”

³⁴¹ Nūr, 24/35. Ayetin manası: “Allah göklerin nurudur...”

³⁴² Anlamı: İnsan ruhunun nuru çünkü o yeryüzünde en üstünüdür.

³⁴³ Anlamı: Hayvan nurunun nuru çünkü o en düşüğüdür.

³⁴⁴ Buhari et-Tarihul Kebir, no:1529 7/354. Hadisi manası: “Çünkü o, Allah’ın nuru ile bakar.”

hükümünce mü'min her şeye nūr-ı haqqıle bakdı her şey'ün olduğu gibi haqqikat-i vücūdın ve aşlın gördü [37b] sırr-ı vaħdete erdi kâfir keşret göziyle bakup āyine çokluğundan bir güzeli çok şanup hevāsını ma' būd idüdügi yeterken cemādāt u aşnāmı ilāh ittiḥāz etdiler.

در معانی تجزیه و افراد نیست

وانکه شد محجوب ابدان در شکست

Ma' ānī içinde ayruluk ve başka merd [ü] ferdlik yokdur ve ol ki keşret-i ebdāndan rūḥü'l-ervāḥı çok şandı zulmet-i şek içinde qaldı bir bāğçenüñ mīve vü sebze vü ezhārı keyfen ve kemmen ve hey'eten muḥālif iken ³⁴⁵ بقاء یسقی بقاء واحد³⁴⁵ aşlı mā'-i vāḥid idügin bilürken bāğ-ı fenāda ki eşcār-ı ebdān çeşme-i حی قیوم ile kâ'im olduğın bilüp ikilikden ve şirkden kırtulmamak 'aql işi degüldür meger şehvet ü dünyā ser-ḥōşı ola teşbīh-i ma' kıl bi'l-maḥsūs 'ukalānuñ delīl-i kavīsi iken

Der-menāzil-i ḥilqat-i ādemī

منبسط بودیم یک کوهر همه

بی سرو بی پا بودیم آن سر همه

همه اشل آن سر همه در آن سر idi. در lafzı edāt-ı zarf olup fazla olduğün ve nazm için düşdi ma' nā 'ālem-i ezelde dükelimiz yek-pāre bir güher idük başsuz ve ayakşuz dükeli ol başda idük. Ya' nī şeyḥ Muḥyi'd-dīnū'l-'Arabī ḳuddise sırıruḥu کنا شئون ذاتک فی وحدت البطن صرفا 'alem-i zātda idük irādet ü tecellī yili baḥr-i tevḥīdi cūşa getürüp emvācımız ya' nī şüretimiz ta' āyyün-i āḥer gösterdi.

یک کهر بودیم همچون افتاب

بی کره بودیم وصافی همچو اب

دügüm ve bend ma' nāsınadur همچو ve همچون ve چو ve چون vāv-ı melfūza ile edāt-ı teşbīhdür kezā fi ni' metullāh ma' nā āfītāb gibi basīṭ ve yek-pāre bir güher idük şu gibi şāfi idük senlik ve benlik muğāyeretī arada yokdı.

چون بصورت آمد آن نور سره

شد عدد چون سابهایی کنکره

[38a] baş ve tamām ve ulu ma' nāsına gelür Ni' metullāh ve ḡayrīde mezkūrdur. Burada üçü de ḳābildür kemā lā-yaḥfi. سره lafzındaki ها nazm içündür ve ismiyette 'udül için hā-i resmī duḥūli 'āde farsdur. کنکره zamm-ı kāfile kāf-ı evvel 'Arabī ve kāf-ı šānī 'Acemīdür. Türkçe ḥiṣār-ı bedenī dimekdür ki yukarı ayru ve köki vü temeli birdür ma' nā çün ol 'ālī nūr bu şüret 'āleminden geldi. Küngüreler ya' nī burclar gölgesi gibi şaḡış oldu ya' nī ol nūr yek-pāre bir nūr-ı ferd-i mücerred idi lākin beden burcları her biri bir gölge olup ol nūr

³⁴⁵ Ra'd, 13/4. Ayetin manası: "...Aynı su ile sulanır..."

ayru gösterdi şu yüzündeki ḥabāb gibi ki kabarmakla başka bir vücūd göründi ammā āyn-ı ābdur pes ḥaḳīqatde mü'minüñ rūḥı ve bedeni birdür ayru degüldür ancak seyrāngāhından bilünür ki buyurur

امده اول با قليم جماد

وز جمادی در ن باتی او فتاد

Ol güher ol 'ālemden evvel cemādılık vilāyetine geldi cemādılıktan nemā vü nebātılıge düşdi ya'nī ibtidā 'alem-i ervāḥa geldi andan eflāke vü nücūma andan 'anāşıra andan cemāda andan nebāta geldi.

وز نباتی چون بحیوانی فتاد

نا مدش حال نباتی هیچ یاد

نیامد حال نباتی هیچ بیاد اورا . mēf' ūldür. şīn zāmīr-i na meş. māzīdür. فتاد düşmek فتادان ve افتادن dimekdür. Yād añmak ve ḥātırda tutmak ve ezberlemektür ma'nā nebātdan çün 'ālem-i ḥayvāna düşdi ḥīc nebātlık ḥālī yādına gelmedi her 'ālemden ki geldi bir 'āleme daḥi geldükde ol evvel geldigi 'ālem fikrinden giderdi ḥīc fehmedmezdi aşlın unutmuşdı.

باز از حیوان سوی انسانیش

میکشد آن خالق که دانیش

insanış dimekdür. şīn zāmīr-i [38b] meş ūldür bu iki de şīn zāmīr-i [38b] meş ūldür ma'nā gerü 'ālem-i ḥayvāndan 'ālem-i insān cānibine çekdi ol bir ḥālīk ki anı bilürsin yoḳları var ve varları ḥālden ḥāle döndürücüdür. Zīrā ḥayvānı ğıdā-yı insān idüp andan nuṭfe olup ana raḥmine düşüp şūret-i insāniye giyüp bu dükeli 'ālemi seyr iderken merkez-i ḥāke ḳondı.

همچنین اقليم تا اقليم رفت

تا شد اکنون عاقل و دانای زفت

hemçün این hemçün böyle ve bunculayın همچنان eyle ve ancılایn ikisi de mürekkebdür aşılları این همچون آن dimekdür. Şīḥāḥ'da eydür eḳālīm-i seb'ānuñ müfredidür. Ammā burada murād merātib-i sābıḳadur, mā'nāsınadır. feth-i zā-i 'Arabīyle yumrı ve yoḡun ve endāmsuz kūbed kimse dimekdür murād cism-i keşīf dimekdür. Ve aşılsuz mā'nāsına da gelür ammā zamm-ı zā-i 'Arabīyle bed-baḥt u bed-ḥū vü baḥīl mā'nāsınadır. Bu cümle tevcīḥ ile ḳābıldür³⁴⁶ ma'nā yine bunun gibi iḳlīmden iḳlīme seyr idüp gitdi tā ussuz gelüp 'āḳil oldı ve ādemüñ kemāli ne iledür ve tamāmunuñ fā'idesi nedür ve neye geldi ve niçün geldi ve ḳanda gider ve gerü geldigi cihāna yüz aḳlıḳı ile varmağa ne gerek yaraḳlana ve ḥāzır ola insānlık ḳulluḳdur didügin

³⁴⁶ Açıkça anlaşıldığı üzere anlamında bir söz.

tutup nehyinden hâzirdür ³⁴⁷وَالَا كَرْمَنَا ve ³⁴⁸احسن تقويم nāmına mā-şadağ u lāyık olmaz ve ‘irfān olmayınca hayvāndan mümtāz olunmaz belki ³⁴⁹وامتازوا ليوم gününde mücriminden ayrılamaz zīrā insān iştihā vü şehvet ve lahm ü ‘azm ü ma‘aş u ğazab huşuşunda hayvānla berāberdür.

خويشتن نشناخت مسكين آدمی
از فزونی آمد و شد در کمی

vāv-ı resmī-i ğayr-i melfūz ile kendü dimekdür. [39a] ve nefy-i māzīdür ³⁵⁰فزونى deki yā maşdariyyedür ³⁵¹burad[a] رفت ma‘nāsınadır luğatde daħi şābitdür ma‘nā miskīn ādemi kendüzin anlamadı ziyādelük cānibinden gelüp noķşāna düşdi ya‘nī ‘ālem-i ervāhdan ki zevķ ü şafā vü beķā vü ‘ayş-ı rūhānī vü vefā iklīmīdür rūh-ı mecrūh andan gelüp bu kafaş-ı cism-i pür-cefāya ve bu köhne serāy-ı ‘ināya ve bu der-bend-i belāya gelüp bunun şoñi cīfe olacak h‘āb u hayālinden ötüri ya‘nī merkeb-i nefis-i emmārenüñ āb u şa‘ir ve cüllī vü şehveti için sermāye-i ‘ömür ki şā‘atī ‘ālem-i diger ve bir demi cennet-i raħmāna kıymet iken ‘abes sevdālara hārcanup zāyi‘ idüp vücūd-ı ma‘rifetin kazanmayup cehāletde ķaldı ‘ākıbet ³⁵²فما ربحت تجارتهم وماكانوا مهتدين itābına mazhar oldu.

Der-terġīb-i ma‘rifet hōd

ای خنک آن را که جان خود شناخت
اندر آمن سرمدی قصری بساخت

فی اندر, Murād üçüncüdür. ³⁵³ma‘nāsınadır. طوبى له mu‘tedil ü āsān u baħtlu dimekdür. ³⁵⁴اندر آمن eminlikdür. ³⁵⁵dāyīm dimekdür. Arabīdür yā yā-i nisbīdür ³⁵⁶قصرى nūñ yā-i vaħdetdür ma‘nā ey baħt u sa‘ādet anuñ ki kendü zātın u haķıķatin anladı ebedī emn içinde kendüye bir serāy düzetdi belki mü‘min tevbeķār olsa ³⁵⁷ان الشيطان لكم عدو mışdāķınca şeytānuñ ‘adāveti artar. Dirler ki vesvese ile tevbesin ma‘āşıyla şıya ki ol bir düşmendür ki tā‘ibi görür tā‘ib anı görmez ³⁵⁸انه يراكم وهو قبيله من حيث لا ترونهم buyurur. Pes tā‘ib za‘īf ve şeytān hīlede ķavī olunca tā‘ib mużtar olur ķurtulabilmez bir ķavī zāhīr ü muħkem hişār olmayınca ol ķavī arķa ise Allāh celīl şedīd ķahhārdur ki [39b] mü‘minlere hiķāb-ı tesliye

³⁴⁷ Anlamı: “Değerli kıldık.”

³⁴⁸ Tīn, 95/4. Ayetin manası: “...en güzel surette.”

³⁴⁹ Yāsīn, 36/59. Ayetin manası: “Ayrılın bir tarafa bugün...”

³⁵⁰ Bakara, 2/16. Ayetin manası: “...Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.”

³⁵¹ Ayetin aslında لکم لکم, لکم şeklinde. A’râf, 7/22. Ayetin manası: “...muhakkak ki şeytan size düşmandır...”

³⁵² Ayetin aslı انه يراكم هو وقبيله من حيث لا ترونهم şeklindedir. A’râf, 7/27. Ayetin manası: “... Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler...”

ile buyurur ³⁵³ انما ذلكم الشيطان يخوف اولياءه فلا تخافوهم وخافون ان كنتم مؤمنين ve buyurur şeytāna hīṭāben ³⁵⁴ ففرّوا الى الله 355 ve buyurur mü'minlere hīṭāben ³⁵⁶ لااله الاالله حصنى فمن دخل حصنى امن ³⁵⁷ لااله الاالله حصنى فمن دخل حصنى امن من عذابي pes tā'ibe lāzımdur ki devām-ı zıkr ƣal'asına gire huşūşan Meşārık'da ve ğayrīde s̄ābitdür ki bir kimesne her şabāh ve her aḥşām yüz kerre ³⁵⁸ لااله الاالله وحده لاشريك له له الملك وله لااله الاالله حصنى فمن دخل حصنى امن من عذابي dise her gice vü gündüz aña şeytān yol bulamaya ḥāşılı ḥazret-i tevḥīde mu'tād olan kimse 'āƣıbet-ı nūr-ı tevḥīd ile maƣām-ı ilhāma varup kendü zāt u ḥaƣıƣatin bilüp ³⁵⁸ الا ان اولياء الله لاخوف عليهم ولاهم يحزنون olur ve hem āḥiretde kendüyüçün bir ƣaşr-ı bī-ƣuşūr yapar ki yıƣılmaƣdan müberrādur su'āl Ma'rifetullāhuñ nişānı nedür cevāb nevāzi'-i beşeriyeden ƣalbūñ emīn ü sākīn olmasıdır ya'nī mecāmi'-i muḥāverātında dilin gerekmez ve zāyide sözden kesmege ve iştihā varken elini ta'āmdan kesmege ve ḥüb şekl gördükde zükūr eger ināş ola gözin nazardan kesmege ƣādir ola ve ğazab deminde hażm-ı 'adāvete ve kez̄m-i ğayza ƣādir ola ḥāşılı riyā vü kibri ve ḥubb-ı dünyāyı ve murād-ı nefsi göñülden çıkarabile. Ekli vü nevmi ve giymesi ve kesbi zārūreten ola tezeyyün ile ve hırşla olmaya ve kendüni dāyım ḥuzūr-ı ḥaƣda bilüp edeble murāƣabede ola ve şerī'ati yüzünde ḥalk ƣuşūr bulamayalar. Ve dimişler ki bu şıfatlarla muttaşif olmayana ma'rifetde söz söylemek ḥarāmdur zīrā nā-bāliĝ [40a] bāliĝ aḥvālin bilmez andan ne söyler ki buyurur

هرکه محجوبست اوخود کود کست

مراد ان باشد که بیرون از شکست

دود lafzı geh zāyid ü muḥḥem olur nazmıçün. oĝlan dimekdür. ve بیرون taşra dimekdür. her yerde ālet-i ḥāberdür. Ma'nā her ki maḥcūbdur u ḥod uşāƣdur. Bāliĝ oldur ki şekden taşra ƣıƣup meydān-ı yaƣıne ƣadem başmışdur. Ya'nī nefsini bilüp ḥicābdan ƣurtulmayan pīr olsun 'ālim olsun tıfl gibidür daḥi bed-terdür ammā merd-i

³⁵³ Âli İmrân Suresi 3/175. Ayetin manası: “O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.”

³⁵⁴ Hicr, 15/42 ve İsrâ, 17/65. Ayetin manası: “Şüphesiz, (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır...”

³⁵⁵ Zâriyât, 51/50. Ayetin manası: “O hâlde Allah'a koşun...”

³⁵⁶ Kelime-i şehadet. Manası: “Allah'tan başka ilah yoktur.”

³⁵⁷ Hadiste yer alan bir dua. Hadisin manası şudur: "Duaların en faziletlisi Arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike leh lehü'l mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, herşeye kâdirdir) sözüdür." İmam Malik, Muvatta, Kur'an 32, (1, 214, 215).

³⁵⁸ Yûnus, 10/62. Ayetin manası: “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

meydān olanlar ƙaṭresin bahre ulaşdırup ‘ayn-ı ilm-i baħr olmuşlardır işte ādemlik budur şuret degül anuñiçün buyurur

کریزیش و خایه مر دستی کسی
حربز براریش و مر باشد بسی

Ni‘metullāh’da ریش şaƙaldur dir ammā Ḥiṣārī’de yüne ve bıyıƙa ve baş tüyine ‘āmdur dir hem kütüb-i Farsda ‘umūmla müsta‘meldür بز zamm-ı bā-i ‘Arabile ve sükūn-ı zā-i ‘Arabile keçi dimekdür. خایه nice nice dimekdür بسیار maħalinde müsta‘meldür. Ma‘nā eger şaƙal ile ve ḥāye ile kimse ādem olaydı keçilerde daħi niçe niçe bī-nihāyet şaƙal bıyıƙ vardır. Ya‘nī insāna insān adı ³⁵⁹وکرمنā tācı ḥelāl olmaz illā ‘ilm ü ‘irfānla. ‘Ālimler mīvedār ağac gibi zıllı ve lezzeti ile şafā bahşeder ³⁶⁰الرحمن علم القرآن خلق الانسان da müfessirūn ‘ilm-i Ƙur‘ānı taƙdīm etdi ḥalƙ-ı insān üzerine, ki ‘ilm olmayınca insān denilmez dimege tenbīhen didükleri gibi insānuñ ḥayvānla farkı ‘ilm ü ‘irfān ve ‘aşƙ-ı vicdānladır. Yoksa ğayrı ḥāl ḥayvānda daħi vardır ve ulemā ‘ālem-i zülmetüñ gördi gözi ve güneşi ve Allāhuñ ḥalīfeleri ve genc-i Ƙur‘ānuñ kiliddār u emīnleridür. Bu yeter ki ‘ālim gerçi şuçlu olur ammā i‘tikād u mezhebi [40b] muħkemdür mülḥid olmaz. Cāhiller daħi ‘ālimi öz gözinden yig sevmek gerek ki cāhiller ṭarīƙ-i islāmı ‘ālim ile görür. Zīrā ‘ālim güm-rāhlara yol gösterir yōni yabāneleri meş‘āl-i Ƙur‘ān ile yol azmada ƙurtarup Allāha döndürür. Ve cāhil anlara muşāḥabetle zülmet-i nifāƙ u merdūdiyette ƙurtulur. Ammā ‘ulemā cehl-i mürekkeb şāḥiblerine ve kendü murād ve hevāsın maƙşūd u ma‘būd idenlere zinhār ƙa[r]ışmaya ki anlar boyağına boyanup ve anlardan bed-rāyiħa alur. Muḥaşşılı insān dedükleri genc-i ḥaƙdur ve bātınī bir nesnedür şüretle bilünür degüldür eger sen ƙadd ü şeƙle nāzır iseñ ḥaƙıƙat-i insāniye tıyamazsın imdi şüreti ƙoyup sīret ‘ālemine giregör tā andan ne lezzet ü şafā var göresin Ƙāsımī

اسیر لذت تن مانده وکرنه ترا
چه عیشها که در ملک جان مهیا نیس

Ammā bu ‘āleme girmege taşfiye-i ƙalb şartdur anuñiçün buyurur

پس چو اهن کرچه تیره هیکی
صیقلی کن صیقلی کن صیقلی

āhen fetḥ-i hāyla demirdür. تیره bulanıƙ ve ƙarañu dur. هیکل ‘arabca şeƙl ü şüret dimekdür ammā ‘Acemce ḥamā’il dimekdür murād ‘Arabīdür. صیقلی’de yā maşdariyyedür. Ya‘nī

³⁵⁹ İsrā, 17/70. Ayetin manası: “...şereflendirdik...”

³⁶⁰ Rahmān, 55/1-3. Ayetin manası: “Rahman, Ƙur‘an’ı öğretti. İnsanı yarattı.”

şaykalcılık dimekdür. Ma' nā gerçi demir gibi bulanık ve paşlu āyinesin ammā āyine-i kalbūni şaykal eyle ki şūret-i keşāfetden pūr-jeng ü tīre olmuştur bir şaykalcı iki kınadlu 'alemeyn şāhibi mürşide teslīm eyle ve her emrin tūt tā riyāzetle mir'ātuñi şāf u mücellā kılasın

تا دلت آینه کردد پر صور
اندر و هر سو ملیحی سیم بر

کردد Arabī kāfla ider dimekdür ammā kāf-ı 'Acemile burada kāf-ı 'Arabile olanuñ mechūlidür. Pes 'Arabile کردن etmek کرد etdi ider dimekdür. Ammā kāf-ı 'Acemī ile کردن olmağ oldu کردد olur dimekdür. Ma' nā tā göñlüñ [41a] bir pūr-şūret āyine ola ki andan her cānibden bir gümüş sīnelü cemāl-i bā-kemāl ve bir bākī güzel seyridesin.

پنبه و سواس بیرون کن ز کوش
تابکوشت آید از کردون خروش

zamm-ı hāyla feryād u bāngdur ya' nī āvāzdur girye ile ve gürüldi ma' nāsına da gelür cümlesi burada i' tibārātla k̄ābildür. Ma' nā vesvās penbesin kulağūndan taşra kı. Tā kulağūna gele eflākden şadālar. Māsivā fikri ki vesvās dedükleridür anı kulağūndan çıkar tā seyr-i melekūt idüp gerdūnuñ 'aşkile hūrūşın ve münācāt-ı gaybesin işide.

پاک کن دو چشم [ر] از موی عیب
تا ببینی باغ سروستان غیب

Pāk it iki gözūni 'ayb kıllarından. Tā gayb servistānınuñ bāğın göresin ya' nī kimse 'aybına bakmadan gözūni arıt. Ve illā 'ayb-bīn gayb-bīn olmaz ki gözünde kı biten yolmayınca za' f-ı başardan ve yaşarmadan kırtulmaz.

دفع کن از مغز واز بینی ز کام
ناکه ریح الله در اید در مشام

beynidür ve her nesnenūñ özi ve içi ve hūlāşası ve yağı ve kıymağıdır. بینی kesr-i bāile burundur. feth-ı mīmle 'Arabca burundur. Ma' nā def' eyle burnuñdan dimāğı tā nefehāt-i ins ve revāyih-i kıuds dimāğına gire. Ya' nī gayb-ı hüvviyet ve şıfat-ı 'aşk u muħabbet ü kırbet kıkusın isteyen gerekmez kıkulardan dimāğın arutsun ve dā'imā ol kıkuya muntazır olsun nitekim hāzret-i 'aleyhi's-sellem ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا 'ömrūñüz eyyāmında kıkulular vardur gāfil olmañ 'ömrūñüz olduqca istişmāmda oluñ ola ki ecel irmedin ol hāyāt-ı tayyibe kıkusın bulasınız. Beyt

ما نداریم مشامی که تو اینم شنید
ورنه هر دم رسد از کلشن و صلش نفحات

هیچ مگذار از تب و صفرا اثر

تا بیابی در جهان طعم شکر

nehy-i mگذار emr-i hāzır [41b] muzāri^c mazard [41b] māzı kdashat qomax ile zāl-ı mühmile ile kdashatn hāzır ma^c nā hıc isitmeden ve şafrādan kendünde eşer qoma tā cihān içinde şekerün dadın bulasız. Zırā şafrāvı olan bal u şekeri dağı acı bulur³⁶¹ bilmez ki merāret kendü ağzındadır. Ya^c nı lezzet-i muħabbetullāha māni^c olup semm-i fırkat ve zehr-i ħasrete sebep olan aħlāq-ı zemıme şafrāların si[r]kengübın zıkrle süregör.

لا اله خلّ الا الله يقين

انكبيندر انكبيندر انكبين

Faşl bilgil ki qulıyla mevlā arasında ħıcbā evvelā şer^c de ħarām u günāh olanlardır ki ma^c lümdur şāniyen şuver-i kevnıye gönüldē müntekış olup bu gönül perışan şohbet ve müteferriq kelimāt ve gūn-ā-gūn elvān u eşkāl ve şuver-i cemıle seyr etmekle ziyāde maħcūb olur. Ve gönül büt-ħānevār şuret ocağı olup ma^c nā qaçar ħıcbā mütemekkin olur anı miħnet-i kāmıle ile sürmek gerek. Ve müṭāla^c a-i kütüb-i resmı belāgat-āmız sözler diyüp iştirmek ve neğamāt u sāzlar ve keşret-i ḍaħk ve lezzāt u şehevāta mu^c tād olmağ bu^c d u ğaflet virür iṭmınāna ve qarāra qomaz. Bir şeyħün bir şūfisi bir risāle yazardı qurtarup seyre yöneldi şeyħ didi ki seyrdēn ħaz iderseñ Ĥađdan ğāfilsin ve illā yine gidersin risāle yazarsın^c amel-i murāduñsa bu söz yeter ki qavlen ü fi^c len ü qalben ħađqa meşğül ol ve ğayrına yođ di cümle belādan qurtulasın ve illā yine yazarsın. Ve dediler ki büyük māni^c söylemekdür anuñıñün dediler sükūt kelāmdan enfa^c dur. Zırā her sözden ħadış-i nefsi vesvese toğar. Gerçi feyz-i ħađ quldān kesilmez lākin ħadış-i nefsi feyze māni^c dür sālīke ħadış-i nefsdēn büyük musallaq yoğdur. Ki teşvış virür iştığale ve istiğrāqa qomaz. Ve bir kāmıl buyardı ki ħarr-ı şedıdde nefsi me şavm teklif etdüm qabül etdi. Gerekmēz kelām terk eyle diyü teklif etdüm götürmedi [42a] bildüm ki ħıcbāım oldur. Ve dimişler bir quluñ çođ mevnāni^c i olsa qanqısın ki gidermek güc ise anı qaldırsın bāqısi qalqar ki cümleñ köki oldur. Ve Mālik bin Dınār eydür qačan qalbünde qasāvet bedeninde za^c f rızqūnda dıyq görürüseñ bil ki mālā-ya^c nı mu^c tād imişsin. Ve dediler ki ħātırā-i ğayruña qalbi bağlar ħayr eger şer ħıcbālıkda birdür. Ve ħazret-i ħađ ħabıbine murāqabe öğredüp buyurur³⁶² ya^c nı bu cümle ħālünde seni görürüm benim ħuzūrımı bilüp adım gözet beyt

Yār her dem saña nazār eyler

³⁶¹ bulur: - S1, - S2, - S3.

³⁶² Yūnus, 10/61. Ayetin manası: “Ve bir iş ile meşgul olmanız, Kur’ân’dan bir şey okumanız ve yaptığınız bir amel yoktur ki, ona daldığımız zaman sizin üzerinize şahitler olmayalım.”

Seni gāfil görüp güzer eyler

Hāşılı çünki her ne hicāb ola günāh ola pes cismāniyyet şafrāsından ve shevāt isitmesinden havās u qalbünde eşer qoma tā sükker-i ‘aşq ile dimāguñ pür-mezāk ola. Gerçi şafrālī ‘aseli acu bulduğı gibi. Vesveselü kimse dağı lezzet-i tã‘ati ve hālāvet-i³⁶³ zikri tuymaz belki acı gelür. Ammā zikr ü nevāfil ve devām-ı vuzūyla ol acı sürülür.

كُنْدَةُ تَنْ رَا ز پَاى جَان بَكَنْ

تا كند جولان بكيرد ان چمن

Ni‘metullāh eydür كنده kāf-ı ‘Arabīnūñ fetħi ile ħendeq ve şu bendi dimekdür. Ammā kāf-ı ‘Arabīnūñ zammı ile omca ve kelebce ki tıtsaqlaruñ ellerine urdular ve tođanuñ ayağı bağıdır burada zamm-ı kãfladur fetħle de mecāzen mümkin ise de. دران آن اشلندا چمن’dür edāt-ı zarf maĥzūfdur. Ma‘nā ten bāğını cān ayağından kırtar. Tā ol çemenūñ çevresine tolaşasın. Ya‘nī ta‘alüqāt-ı cismiyye ve selāsil-i beşeriyye ve murādāt-ı nefsiyye ki murğ-ı cānuñ duzağıdır ve hümā-yı rüĥ-ı kudīsīnūñ ayağı bağıdır cān u dilüni andan kırtar. Tā arz-ı ĥaĥīqatūñ çimenzārında ve ‘ālem-i aĥiretūñ serāy u gülzārında ervāĥ-ı muqarrebīn ile tayerān idesin. Tavzīĥ ü Beyān burada ĥazret-i Mollā ma‘rifet bābında qalbūñ şayqalın emr idüp ba‘de qulaq u göz ü burun u ağız ve sāyir a‘zāyı [42b] icmālen her birin bir beytde derc etmekte imā vardır ki qalbi bilmek dilin ve şayqallamaq dilin ‘asākīr ü tevābi‘i bilmeyince ve tābi‘ etmeyince olmaz. İmdi cümle ‘asākīrden qulağı istimā‘-ı kelime ĥükmüne ĥarcayup gerekmezi diñlememek. Ve gözi ĥayrete bağıdırup ĥarāmdan şaklamaq gerekdür ve ĥayrı dağı ke-zālik. Lākin bu ālāt-ı zāhire maĥallinde kullanmağa qalbe ba‘zı ālāt-ı bāṭına gerek ki ĥavāss-ı ĥamse-i bāṭınadır. Ki kuvvet-i ĥayāl ve kuvvet-i tefekkür ve kuvvet-i ĥıfz ve kuvvet-i vehm ve kuvvet-i tezekkürdür. Bunlarūñ maqāmı dimāğdadur. Tafşīli kelām kitāblarınūñ muṭavvelātındadır. Ve her birinūñ mu‘ayyen ĥıdmeti vardır. Bu ālātuñ birine ĥalel gelse kār-ı insān mu‘aṭtal olur. Ve bu ‘asākīrler qalbūñ taşarrufūndadır qulağa izn virse işidür ve ĥayrı ĥavāss-ı ĥamse-i zāhire böyledür meşelā qalbūñ izni ile göz görür el tıtar ayak yürür ve cümle a‘zā dile muṭī‘dür ĥic muĥālefet idemezler melā’ike ĥaĥqa muĥālefet idemedüğü gibi tā bir [i]ki gün teni şaklayup aĥiret ticāretin ide ve vaṭan-ı aşlı seferine zād ide. Pes bu ten dil memleketidür ve dest ü lisān u pā vü ĥayrı a‘zā ehl-i şanāyi‘ gibidür ve aĥlāq-ı nefsāniyyeden meşelā shevāt-ı ‘ameldār gibidür zuhūr-ı insān u beḳā-yı nesliçün maĥlūkdur. Ġazab şaĥne-i şehrdür. Nefs ü şeyṭāna muĥālefet ve ‘inād u cihād çün maĥlūkdur. Ammā şehvet ĥariş ü

³⁶³ Hālāvet: S1, - S2, - S3.

kezzābdur vezīr-i ‘aqla uymayup şehirde bildügin etmek ister. Ğazab ise müfsid ü şerīr ü hūn-rīz ü tīzdür qahr u tahrīb ister. Eger pādişāh-ı qalb ‘aqlı vezīr idinüp aña tanışup bu ikiye qalb ‘aqlı taslīt iderse şehir emīnlik ve düzenlik olup hıdmetlerin görüp mes‘ūd olurlar ne‘ūzubillāh ‘aql bu iki zālime uyup anlara fesādda müttefik olursa memleket-i qalb harāba varup pādişeh daği ‘adl ü zabt-ı memleket etmekiçün dāllin ü mağdūbından olur. Eger pādişeh eger vezīr iltizām-ı mā-lā-yelzem ve i‘tiyād-ı mālāya‘nī ile lu‘b u şayd ve seyr-i şahrāya [43a] ve çalgulara muqayyed olup aḥvāl-i lāzime-i pādişahiyye unutsa ‘aḳıbet yer yerin ‘adūvler musallaḫ olup yine vilāyet harāba varur ikiden ḥālī olmaz yā uyanur tedbīr-i memlekete başlar yoksa vilāyetden de geçüp memleket küfr ü fücūrla tolar yād u baği musallaḫ olur. İmdi pādişāh-ı rūḫ ta‘alluḳāt-ı bedeniyyei koyup ya‘nī seyr-i kenār u taqayyūd-i dīvārdan fāriğ olup bu şehirün içinde qalb dirler bir taht-ı sulṭānī vardur ve anda imān u ‘irfān dirler maḥzūn olmuş bir cevher-i raḥmānī ve tevḥīd dirler bir sikke-i yezdānī ve bir mihr-i sübhānī vardur beni aña pāsbān ḳodılar dīvār-ı teni aña ḥişār yapıdılar diyu iḳdām gerek ve illā ḥāyındür. Li-muḥarririhī

مرادر راه وصل یارچه تمکین وچه اطمینان

حرس افغان میکر دند خدا بهتر بمنزلها

Der-himmet-i ḫālibān

مرغ با پریمی پرد تا آشیان

پیر مردم همتتست ای مردمان

پر fetḫ-i bā-i ‘Acemile ve rānuḫ ḫaḫfīfi ve teḫdīdi ile müsta‘meldür. تا, ma‘nāsınadır. merdman lafz-ı merdümek cem‘ idür ma‘nā ḳuş ḳanadıyla ucar yuvasına dek. Ādemūn ḳanadı himmetdür ey ādemler. Ya‘nī āşiyān-ı ceberūta ve maḳām-ı lāhūta pervāz etmesi ve ḳurbı vü irtifā‘ı himmetine göredür ki himmet sāliki imān-ı ḡaybdan yaḳıne yaḳından ‘ayāna ulaşdurur ve himmetsüz baḫṭāl u ten-perver ḫayvān ḳabīlindendür. Himmetün ma‘nāsı oldur ki istedügiñe kendüni tereddüd ü şüpheşüz vāşıl bilesiz. Ve tenünde bir ḳıluḫ daği bir ḫāliyle müte‘eşşir olsa ol ḳıl ile (...) ya‘nī te‘eşşür azise de ḫor görmeyesin ve ol ser-riştei elden ḳoyup zāyi‘ etmeyesin ve ‘acūl daği olmayasın. Ki yügürek at ivmekle yoldan ḳalur āheste giden aḡsaḳ merkeb yolın alur. Ve mücāhedede ḳuşūr görmeyüp rüz şeb yorulmayup şābit olasın işüni başa ırgürmeyince rāḫatlıḳa yüz ṫutmayasın ve imtiḫān u cefā şūreti gördükce yā nefsdan olmaz fikr ü vesāvisi [43b] ḫareket etse derd ü tazarru‘uñ arturup ol cefā-yı ḫar-nefse ḳamçı vü nīze [de]bilüp megesvār her görüldükde edebşüzlük idüp ilerü depinesin tā ‘ilmi ma‘rifete zūhdi ‘aşḳa zaḫmeti raḫmete derdi şıḫḫate bu‘dı

vuşlata irgürmeyince mınţıka-i cihādı miyān-ı himmetden çizmeyesin. Li-şeyhinā kıddise sırruhu

Matbağ-ı feyzinüñ zübābıdur
Ehl-i ferş ile ‘arş-ı a‘lāsın
Ben niçün kaţ‘ idem recā andan
Oldıçün zübb-i āba ma‘nāsı

Ammā aşl-ı himmetüñ ma‘nāsı sālİK ağızı dadın yoğlayup her gün meydān-ı ‘aşğda teraqqīsın ve tenezzülün bilmekdür teraqqīde şükrdür ve tenezzülü evkātından tażyī‘ etdüğinden bilüp istiğfār etmekdür. Pes ‘ömri kıurb u hużürle mı geçer ve bu‘d u ğafletle mi geçer bilmeyen yolın bulamaz ve düşe aldanmağ cā’iz degüldür ki hayālile geçen ‘ömr degüldür lākin (...) ve ağızı lezzetine nazār gerek ve sālİke şalāt-ı nāfile ve zıkrde şart ‘aded ü tekşir degüldür hemān hużür-ı kalb ve teveccüh-i tām gerek ki aña vuğūf-ı kalbī dirler.

Fī işılāhātü’l-meşāyih

بازاكر باشد سفید و بی نظیر
چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

Baz toğandır. Ve kesr-i sīn ile سفید ve سپید ağ dimekdür ma‘nā toğan ki beyāz u bī-mişl ola. Şikārı sıcan olursa kıymetsüzdür. Ya‘nī himmetüñ toğanı ‘ālem-i ceberütde pervāz idüp ma‘ānī vü haqāyık mürğların şikār idecek iken dünyā-yı dūnuñ habāyişi sıcanlarına taqayyüd idüp rūhānī şayddan maħrūm iderseñ şüretā hūbda olursun ma‘nāda ħorsın. Li-şeyhinā kıddise sırruhu

Ne deñlü çok olursa dām u kayduñ
Megesdür ancak ol dāmuñda şayduñ

Bırağ bu dāmı şebbāza şikār ol
Müfid olma şayda kāmkar ol

وربود جغدی و میل او بشاه
او چو صد بازست منکر در کلاه

Or aşlında egerdür kemā-merre. جغد zamm-ı cīmle baykuşdur. Ve öñi [44a] ve (...)lik ma‘nāsına da gelür. نکر ستن bakmağdur نکر باقار بنکر باق منکر bakma dimekdür کلاه bork ve taqiyye ve muţlağā başa giyecek nesne. Ammā burada murād şüretdür. Ki şüret cānuñ

libāsı gibidür ma‘nā ger baykuş olup meyli dest-i şāha olur ve ³⁶⁴عز المؤمن استغناؤه عن الناس gibidür şūretine bakma ħadīşi tıbakınca eyādī-i muhtelifeden ‘ār u istiğnā ideñ ol yüz toğan gibidür şūretine bakma ya‘nī insānda şūretā ħor olup himmeti ve mücāhedesi ‘ālem-i müşāhedeye olsa ħudret bileginde yuva tıtmuş ħümā gibi ‘ālī ħimmetdür esfele tenezzül etmez ve her dağa ħonup yuvalık nāmın ħabūl etmez belki ³⁶⁵ومن يسلم وجهه الى الله الح 365 pes böyle şāhīn-meşreb ü ħümā-maṭlabuñ şūretine bakma ki ma‘nāsından maḥrūm olursun. Ve dime ki bunuñ aşlı kāfir veyā fāsık veyā türk veyā cāhildür hemān ‘ulūvv-i himmete baħ, ki dimişler ki aşālet-i āb-ı vecdden degūldür belki ħüsn-i cevherdendür ki sirişt-i pāk ü ħaṭre-i selīme dedükleridür bu ħod ma‘lūmdur terbiyetle niçe şūristāndan şekker ve niçe ħāristāndan gül-i ter dirūlmüşdür ve niçe sengis[t]ān bāħ-ı mīvedār olmuşdur ammā bu cevher olmayan bed-aşldur peygamber-zāde ise de ki ħazret-i Nūḥ oĭlı içün ³⁶⁶ليس من اهلك 366 ħiṭābı senüñ cevheründen degūldür dimekdür. Pes er oĭlı er olmaz babası yolına girüp şerī‘ati muḥkem ṭarīħati mü’essis olmayınca ammā er oĭlı er olmayan ceddile er olur. Hem esmā’-i ħüsnā şerḥinde العدل isminde yazmışlar ki ħābiliyyet-i ezeliyyeye ħābiliyyet-i kesbiyye ħālibedür meşelā şabiye pederinden biñ ħırmuzı mīrāş düşse fışk u fücūra vü gerekmeze isrāf etse ‘āħıbet müflis olur ammā bir faħīr-zāde sa‘y u kesble ħanī olur ki meşḥūrdur.

عاشقى كه الوده شد با خير و شر

خير و شر منكر تودر همت نكر

gibi. الوده ism-i bulaşmak [44b] muzāri‘idür ħıyāsen فرسودند فرسايد اايدي muzāri‘idür mef’ūldür الينده ism-i fā’ildür منكر emrdür منكر nehydür ma‘nā bir ‘āşık ki ħayra şerre ħarışuħ ola ħayr u şerrine bakma himmetine baħ eger himmeti ‘ālī ise ħayr u şer aña ħiċāb olmaz ve ol himmet anı şerde ħomaz meşelā geh ‘ibādetde ve geh baṭāletde olsa himmet anı şevħ-i ilāhīye irgürüp cezb-i ħudāyı aña ³⁶⁷من جذبات الرحمن توازی عمل الثقلين 367 ħükmünce az demde ħaṭ’-ı merātib etdürür.

كر يكي موري سليمانى بجست

منكر اندر جستن او سست سست

³⁶⁴ El-Aclūnī, age., II, s. 56. Manası: “Müminin izzeti insanlara karşı tok gözlü olmasıdır/istiğna göstermesidir.”

³⁶⁵ Lokmān, 31/22. Ayetin manası: “...kendini Allah’a teslim ederse...”

³⁶⁶ Hūd, 11/46. Ayetin manası: “...senin ailenden değildir...”

³⁶⁷ el-Aclūnī, age., I, s. 297. Manası: “Rahman’ın cezbelerinden bir anlık cezbe, bütün ins ve cin’in amellerine denktir.”

māzīdür maḳām-ı muzāri‘de zīrā کر edāt-ı şartdur. Ve kelimeye bā dāhil olsa kelimenüñ evveli maẓmūm ise yā hārf-i şefe ise bā maẓmūm olur ve illā meksūr olur. Ma‘nā eger bir qarınca Süleymānlık isteye anuñ talebine süst ü ħor baḳma. Ya‘nī ekser a‘zam-ı himmet (...) beşeriyette te’şiri iledür ki qarınca ez‘af-ı maḳlūḳ iken a‘zam-ı merātīb-i enbiyādan Süleymānlığı kendüye himmet iderse himmetine baḳup baḳ (...) ve ḳaşdına dime lāyık olmasa ol himmeti etmezdi himmete hīc nesne ḥā’il olmaz ki ḥadīşde buyurur ki قَدْرَالْمُرِّ مَابِهْمَتِ ya‘nī herkesüñ miḳdārı himmet etdügi nesnedür. İmdi ḥaḳīḳat sulṫānlığı ki ebedī mülkdür himmetüñ varsa fırsat eldeyiken beyt

اِذَا هَبَّتْ رِيَا حُكَ فَاغْتَمَّهَا

فَان لِّكُلِّ خَافِفَةٍ سَكُونٌ

Ḥükmünce nefis yilcegizi vücūduñ bāğında eserken ḡanīmet bil. Ve bahār yilcegizi gibi ḥarāret-i tevḥīdle esdiregör. Tā ḳalbūñ ḡülzār-ı ḥaḳīḳat ve eşcār-ı mīve-i ma‘rifet maḥalli ola tā cehl ile nām-ı³⁶⁸ کَالَا نَعَامٌ dan ḳurtulup ebedī ol salṫanatda muḳīm ü cāvidān olasın. Ve Süleymānvār cümle eşyā muḥibb ü musaḥḥaruñ ola belki pādişāh-ı bī-‘azl olasın.

Der nehy-i dāden şuret ü terḡīb-i be-ma‘nā

چند صورت آخرای صورت پرست

جان بی معنیت از صورت نرست

‘dür. ‘جان بی معنای تو اشلında جان بی معنیت’den vaşf-ı terkībdür صورت lafzı lafzı صورت پرست [45a] feth-i rāyla ḥalāş olmaḳ ma‘nāsına olan rستن lafzından ceḥd-i muṫlaḳdur ḳurtulmadı dimekdür ma‘nā niçe şuret ile taḳayyüd ey şürete taḳıcı. Ma‘nāsuz cānuñ daḫi şüretten ḳurtulmadı mı ya‘nī³⁶⁹ الم یان للذین امنوا ان تخشع قلوبهم لذکر الله وما نزل من الحق یا‘nī daḫi zamān olmadı mı ki müslümān geçi[n]enlerüñ ḳalbi zikr-i ḥaḳḳile ve Ḳur’ānla ḥuşū-ı ḳalbī bula taḳayyüd-i şüretten ve ta‘mīr-i cismden el çeke nitekim şüretle ma‘nā bir yere gelmez. Ehl-i şuret ehl-i ma‘nā olmaz. Tā şüretten geçmeyince ‘ālem-i ma‘nā açılmaz.

Zāhirüñ zīnetine her ne ḳadar sa‘y idesin

Ḳalbi ma‘mūr etmedeñ vīrānesin vīrānesin

کر بصورت آدمی انسان بودی

پس محمد و ابو جهل یکسان بودی

iki maḥalde bile māzīdür muzāri‘ ma‘nāsında zīrā ان şartıye ma‘nāsına olan کر lafzı dāhil olmuşdur ma‘nā eger ādem şüretle insān olaydı, Muḥammedle bū Cehl’e yeksān ve

³⁶⁸ A’rāf, 7/179. Ayetin manası: “...Onlar hayvanlar gibidir...”

³⁶⁹ Hadīd, 57/16. Ayetin manası: “İman edenlerin Allah’ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?...”

berāber olaydı, ya‘nī ḥaḳīḳat-i insāniyye ve ādemlik bir ma‘nādur ḥaḳḳuñ zāt u şıfātı ol ma‘nāda mündericdür ve ol māye her şüret-i insānuñ zātında vardır ammā kuvve vü ḳābiliyyetle ve ‘āriyetendür. Ammā enbiyā vü evliyā bi’l-fi‘l etmişlerdür kesb ü sülûkle mülk idüp mutaşarrıf olmuşlardır ki ربود جغدي beytinde geçdi ki kesbsiz virilen feyz-i ezeli ve ḳābiliyyet-i ezeliyye zāyi‘ olur. Ve ol māye-i insāna virdükleri ‘arz-ı meṭā‘ ḳābilindendür ki her başa elbette bir kaç kerre muḥabbet ḥaberi ḥālīce ‘arz olur lākin ḳıymeti mücāhede vü fenādur ol bahā virülürse mülk olur ve illā āḥer müşterīye virürler, pes mücāhede ile ve teslīm ile anı mülk etmeyen öldükde ol ma‘nā çıkar gider ki ol ma‘nā ḥaḳīḳat-i ḥayātdur ya‘nī şıfat-ı ḥayy-ı ḳayyümdür. Ammā mülk idenler ölmezler فلنحيته حياة 370 ve طيبه 371 müzdin bulurlar ḳabrleri mezār olur ve ḥāki cevher olur, zīrā ol nūr anuñ ḥāk-i ḳabrine mün‘akis [45b] olur ve (...) ḥālet bulur. Ammā baṭṭāluñ ḳabri ḳarañu olur.

شد سرشیران عالم جمله پست

چون سك اصحابرا دادند دست

شیران شیر lafzınuñ cem‘idür دادند kelimesi داد kelimesinüñ cem‘idür ya‘nī māzınüñ cem‘idür ma‘nā ‘ālem arslānlarınuñ başları alçaḳ oldu, çünk[ü] seg-i Aşḫāb-ı Kehf’e el virdiler, ve cennete şoḳdılar muḳārinleri ḥükmün giydi ḥic şüret-i kelbīye māni‘ olmadı ḳarınca Süleymānlıḳ himmeti gibi kemā-merre. İmdi şüretüñ ne deñlü kem ise şuleḫāya ḳarīn olursuñ vücūduñ fenerine bir mumcağız ḳorlar bedenüñ bezinden ziyāsı taşra urup 372 الاخرة و جيبها فى الدنيا و الاخرة 372 olan zümreden olup maḥbūbu’l-ḳulūb olursun ve ḳıyāmetde ḥūr u ‘ayn u ḡilmāna güzellik şatarsın.

آنچه جلال دین دیدار نظر شمس دین

طعن دهد بردهه سنجره کند بر چله

Ḥāşılı dimāḡuñda kemāl hevāsı varsa ‘ömrünü zayā‘ atdan şaḳın nā-ḥalef olma, aşluñ rūḫ-ı resüldür meylünü aña ḳıl sen fenā ehlüñ fenā mülküñ fenā iki çürük bir yere gelmekle saḡlık olmaz ‘inād u i‘tirāzı ḳoyup bilmege gelen cānuñı cehl ile ḥic etme ve kendü kitābuñ öteye gör āḥir muşannifüñ taşnīfine ḳanā‘at etme emānet kimseye mülk olmaz, il kīsesinüñ aḳcesiyle kişi ḡanī olmaz, kendü bilgüñi bıraḳ şabīyy-i mekteb gibi sāde-levḫ ol Elfullāh ile elif olup elifden ḥaber-i vaḥdeti, ve toḡruluḡundan 373 فاستقم emrin ve bī-nuḳat

³⁷⁰ Nahl, 16/97. Ayetin manası: “...elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız...”

³⁷¹ Anlamı: “Müminler ölmezler.”

³⁷² Âli İmrân, 3/45. Ayetin manası: “...Dünyada da, ahirette de itibarlı...”

³⁷³ Hūd, 11/112. Ayetin manası: “Dosdoḡru ol...”

olmasından nuqat-ı ‘alāyıkdan tecerrüd-i (...) emriyle mücerred olup ³⁷⁴ثم ذرهم ile ‘āmil olagör li-muḥarririhi taḥmīsān lil-Ḥāfız ḳuddise sırruhu

صرف و بی نقطه بودچونز خیر وحدت دوست

شد مجرّد دلم از غیر کلاه و جز پوست

طفل دلرا سبق سروقدش عادة و خوست

نیست بر لوح دلم جز الف قامت دوست

چکمز حرف دیگر یاد نداد امتادم

³⁷⁵من الصبر وما رزق الله عباده بشئ من الصبر ḥadīşince şabrı gıdā vü libās eyle ki cümle esbāb-ı ḳurbuñ esāsıdır ve vuşul-i seyr-i ma‘ allāha bā’ışdür [46a] ki ³⁷⁶مع الصّابرين ’dür ve şabr-ı cemil enbiyā şıfatı olduğıçün dünyā vü āḫiret belāsını def e şabrdan yig ḳalkān olmaz denüz dibinde ve ḥāk-i ma‘ dende ḥabse şabr idüp alçaḳlık iḫtiyār iden kıymetī taşlar ‘āḳıbet ser-i şāhānda dūrretü’t-tāc olur. Li-muḥarririhi

شیخنا چون کود کردی کردراه دلبران

عاقبت یر فرق شاهان جهانداران نشین

Gerçi cefā vü mücāhede zaḥmına şabr acıdır ³⁷⁷من العسل و اخر احدى من العسل ama aḳl al-ṣṭıbr amr̄ min al-bṣl ve ḫırm̄ min al-bṣl ḫükmünce şoñı mihr-i vefā vü raḫmetdür. ‘Acele vü tizlik düşmeni gālib ider. Fe-emmā düşmeni kişi şabrla başarı yıñer ve elbette tehevür şāḫibini ḥaşmına maḡlūb etdüğini ‘uḳalā şınamışdır ³⁷⁸وتواصوا بالصبر ile ‘amel ḫışārına gırene ‘adüvv bulmaḳ yoḳdur ve düşmen saña düşnām etse cevāb virme ³⁷⁹جواب الاحمق السكوت ile ‘amel it söz esnekdür sen ebsem ol mevc urma baḫr-i muḫīḫ gibi ol ve kümmel-i evliyānuñ evvel mertebesı seḫā ikinci şabrdur dediler şeyṭānı üç kimse yıñer sākit ü şāyim ü şābir. Yine bu ikisi şabra çıkār ve ḫilm ü ḫayā vü edeb ve ḫalk içinde ta‘azzüz ü maḳbūliyyet gibi ḫaşletler heb şabr evlādıdır. İmdi sen de şabrla mübtezellig ḳabūl it nām ü şöhret gibi ḫayālāt ve yābis iḫtimālātı yabāna at bu ḳadar ‘ilmle şeyṭān iṣṫihār u i‘tibārdan ne ḳazandı bildünse sende şıbyānuñ mezābilde ḳal‘a benim dedükleri gibi mecālisde yedine cāna dīne ‘ırfāna fāyide virmeyen şadıḡ gözetme şaff-ı ni‘ālde ol ³⁸⁰ولو تصدّرت بلا حالته جعلت صدرك صف النعال ve şalāḫ zaḫmetine şabr idüp şerī‘at kökünü gönül bāḡına muḫkem dikeḡör ve āb-ı tevḫīdle şıvırmasında süst ü battāl olma ve mürşidine emr iderse aḡırlanup zinhār lā dime belki

³⁷⁴ En’ām, 6/91. Ayetin manası: “...Allah [indirdi] de, sonra bırak onları...”

³⁷⁵ Anlamı: “Allah kuluna sabır kadar önemli bir rızık vermemiştir.”

³⁷⁶ Bakara, 2/153. Ayetin manası: “...Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”

³⁷⁷ Anlamı: “Sabrın evveli soḡandan acıdır. Sonu ise baldan tatlıdır.”

³⁷⁸ Asr, 103/3. Ayetin manası: “...sabır tavsiye ettiler.”

³⁷⁹ Anlamı: “Ahmaḡın cevabı susumaktır.”

³⁸⁰ Anlamı: “Manevi hāller sende olmazsa yerin arka saftır.”

emrin emr-i haq bil ve evkāt-ı ‘ömrünü tevzî’ eyle açlık ve seher kıyâmı ile. Bükā vü derd ü nā-murādlığa yapış ve ğamluca gez ve cümle maḥlūḳdan [46b] özüni ednā bil ve nefsuññ ‘uyübını ve ocaḳ düşmeni idüğini bildüñse zinhār kimseye ḥor bakma murādātuñı [ḳo] cefādan şafā sür çünki ğassāl elinde meyyit gibi böyle teslīm olasın şeyḥ seni cenāb-ı beşeriyetden maḥv u fenā şuyı ile yur³⁸¹ **يحبّ التّوايين ويحبّ المتطهّرين** zümre-i ḳudsiyyesine ḳatar ve maḥbūb-ı Haq olup teslīm ü ḳābiliyetüñ ḳadar ḥaḳıḳat-i Ḳur’āniyeye ḥoḳḳa olursun ve ‘ulüm saña fetḥ olup ḥavāssuñ ḥaḳ varlığına tebdil olup ‘aynı nūr olasın pes bu cehdle bu merātibi bulana şüretten zarar yoḳdur anuñiçün ḳuddise sırruhu buyurur

چه زیانستش ازان نقش نفور

چونکه جانش غرق شد در بحر نور

Aşlı اورا زیانست idi اورا yerine şin-i zamir geldi. **نفور** ‘ibāreti fu’ul şīğasıdur mef’ul ma’ nāsına **جانش او**, **جان او** dimekdür. Şin cānuñ muzāf-ı ileyhidür ma’ nā ne ziyān ol sālīk-i mücāhide ol menfūr şüretendür. Çünki cānı nūr deryāsına ğarḳ ola ya’ nī kelb-i nefsuñ şüreti bed ise de ne zarar şüret-i ādemī degüldür ādemīññ libāsı yā ḥaymesi ve dāridur ḳara eger şarı ki Cāmī buyurur

طعنه بر من مزن بصورت زشت

ای تهی از فضیلت و انصاف

تن غلافت و جان شمشیرست

کار شمشیر میکند نه غلاف

پس بدانکه صورت خوب ونکو

باخصال بد نیرزد يك تسو

نه aşlı نیرزد muzāri arzı bahāya degmek muzāri arzı emrdür **بدان** muzāri dand maşdar دانستن **ارزد** muzāri’üñ nefyidür **تسو** fetḥ-i tā ve zamm-ı sīnle bir menfūr ve iki çekirdek ağzı dimekdür Ni’ metullāh ma’ nā pes bil ki şüret ḥüb u laḳif ü mevzūnda olursa içi yaramaz ḥaşletlü olsa bir pul degmezdir. Ya’ nī göñül oğlu Ḥaḳḳ-şinās u ḥüb-ḥulḳ u ḥoş-siret olmayınca fā’idesüz şüretdür bī-naḳir de olursañ. Li-şemsinā ḳuddise sırruhu

Nazar ḳıl lām-ı elif başında destār

Çü yoḳdur ma’ nāsı çün [47a] şāḥ-ı bī-bār

Ne ḥāşıl ide bu şekl-i ğarībi

³⁸¹ Bakara, 2/222. Ayetin manası: “...Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”

Çü ma‘ nā yok götürmüşdür şalibi

Ne virür üstüne destār-ı pür-bār

وجودت نیست کن معنی بدست آر

من ندیدم در جهان جست و جو

هیچ اهلیت به از خوی نکو

māzīdūr جو emrdür ikisinden de murād maşdardur ve جست dimekdür ma‘ nā men görmedim bu arayıcılık ‘āleminde hīc ehliyyet gögcek hū[y]dan yig. Sülūkdan da murād باخلق الله تخلقوا minvālince kişi ahlāk-ı zemīme-i nef sāniyesin ve vesāvis-i şeytāniyesin evşāf-ı rahmāniyye ve efkār-ı ‘irfāniyyeye degişmekdür tā tecelliye lāyık ola. Nitekim Buḥārī ḥadīşlerindendür ³⁸² وقال تعالى خطاباً ve لرسوله عم ان هذا دين ارتضيته لنفسى ولن يصلحه إلا السخاء وحسن الخلق فاكرموه بهما كذا فى تفيير العالم ³⁸³

قيمت هميان و كيسه از زرست

بی زری هميان و كيسه ابترست

‘Arabca kesr-i hāyla altun aḳce ḳoyacaḳdur aḳteri vü ğayrihi ‘Arabca ḳuyruğı kesik ḳayvāndur ve şoñuna evlādı ḳalmayan er ve ba‘de’l-mevt adı añılacaḳ ḳayr u ḳasenātı olmayandur. Burada iltifāt ü i‘tibār olunmaz ve nef‘i yok dimekdür mecāzen كما لا يخفى ma‘ nā tāğarcuğuñ ve kisenüñ ḳıymeti altundandur. Altunsuz hemyān u kīse ebterdür ḳıymet etmez. Altundan murād niyet-i ḳayr u ihlāş u ḳulḳ-ı ḳasendür. Hemyān u kīse beden-i ādemdür. Ya‘nī ma‘ nā]-şināşlık ve bātın-bīnlik ve ḳusn-i ḳulḳı olmayan tenler ḳaḳıḳatde cānsuzdur. Anuñiçün ḳazret-i ḳaḳ küffār çün dedi ve ‘ārifler الجاهل ائى لينذر من كان حياً ³⁸⁴ dedi ammā müslümānlar ḳaḳḳında حية القلب علم فاجتلبه ممت ‘irfānladur pes ḳayātadan murād ḳalb şa‘lıḳı imiş ki imān u ‘irfānladur [47b] جهل فاجتلبه anuñiçün buyurur

همچنانکه قدر تن از جان بود

قدر جان از پرتو رحمان بود

Aşlı kemā merre şu‘le-i āfitāb ve ziyā’-i āteş ve muḳlak ziyā ya‘nī ışık Ni‘metullāh قدر ‘Arābīdür ‘izzet ü ḳürmet ü ta‘zīm ma‘ nāsına gelür ³⁸⁵ ای / ما قدر الله وحق قدره

³⁸² Anlamı: “Mizanda en ağır gelen amel güzel ahlak ve cömertliktir.”

³⁸³ Anlamı: “Allah teala Hz. Peygamber’e hitaben şöyle buyurdu: İşte bu benim razı olduğum dindir. İnsanı ancak cömertlik ve güzel ahlak ıslah eder. Onlara o ikisi ile ikram edin.”

³⁸⁴ Yāsīn, 36/70. Ayetin manası: “[Aklen ve fikren] diri olanları uyarması...”

³⁸⁵ Zümer, 39/67. Ayetin manası: “Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler...”

386 معظّمه ma‘nā ancılayın ki tenüñ qadri cāndañdur. Cān u dilüñ qadri pertev-i raḥmāndandır. Ya‘nī şıfat-ı ‘ilm ü ‘irfāndandır ki in‘ikās-ı Nūrullāhdur ve cān ol in‘ikāsıla qā‘im ü ḥayy u mevcūddur ansuz olmaz қа‘a 387 لولا هولما كئا

كردى جان زنده بى پرتو كنون
هيچ كفتى كافر انرا ميئون

كون şimdi ve henüz ve uş ma‘nāsınadır. اكنون lafzından muḥaffedür ma‘nā eger cān-ı mü‘min pertev-i raḥmānsuz şağ olaydı henüz hīc kāfirlere meyyitler dir miydi bilindi ki cān-ı mü‘min nūr-ı raḥmāndan ve cān-ı kāfir qahr u celāl ü heybet āteşinüñ duḥānından imiş. Ol mü‘min cānuñ şemeresi iḥlāş u yaqīn ü şühūdemiş. Cān-ı kāfirüñ şirk ü zulmet ü qasvet ü ğılzet-i qalbemiş.

مغز هر میوه به است از پوستش
پوست دان تن را و مغز ان دوستش

دان emrdür دانستن lafzından muzāri‘i dand dālı giderseñ emr olur ma‘nā her yemişüñ içi taşından yegdür. Teni qabuq bil dostı iç bil ya‘nī insān ağacınıñ şemeresinüñ zāhir mīve gibi içi vü fāşı vardır ve cānınıñ cānı dostdur ki ten ü cānı vücūda getürmüşdür Cāmī

است مغز جهان جهان همه پوست
خود چه مغز و چه پوست چون همه اوست

Eger iç olmasa qabuq olmazdı şıfat-ı ḥağ olmasa bu fenā vü sivā vücūd bulmazdı. Evvel biz yoğidük Ḥudā vardı ve ‘ākıbet biz gidüp yine Ḥudā qalsa gerekdür. Bir iki günden sonra görüñ kimlerden ayrılıp kime ulaşasıñuz gerekdür. Pes lāyıqdur ki şimdi daḥi Ḥaqqıle yār olup her nesne ki sizüñle qabre varmaz lāyıqdur ki andan [48a] cism ü zāhirüñiz kesilmedin qalbünüzi kesesiz tā kıyāmetde gönül çekirdegi şağ buluna ان فى ذلك 388 لعبرة لاولى الابصار

مغز نغزی د ارد آخر آدمی
يکدمی انرا طلب کن زان دمى

مغز iç نغز laṭif ü ḥüb dimekdür. Evvelki dem zamāndur. Şoñraki nefesdür. ma‘nā eyü iç tutar ādemī, bir dem anı iste ol demden ya‘nī ādemün içi nefes-i raḥmāndur الريح من نفس الانسان سرى وانا سرى 389 bunı beyāndur ol iç cümle lüblerüñ ve mağzlarıñ eşrefidür ki

386 Anlamı: Yani Allah gereği gibi yöneltmediler.

387 Anlamı: “O olmasaydı biz de olmazdık.”

388 Ali İmran, 3/13. Ayetin manası: “...Muhakkak ki bunda, ulül ebsar (basiret sahipleri) için mutlaka ibret vardır.”

389 Ahmed b. Hanbel II/268, 409, 518. Hadisin manası: “Rüzgar rahmanın nefesindedir.”

³⁹⁰dur ol demi tuymağa taleb eyle ki ³⁹¹لی مع الله vaqtini bulmayanlar haqīkatde insān degüllerdür. Zīrā sırrı sırrını tuymamışdur.

Yer ü gögi yaratdı ādemiçün
Bunca ādem üretti bir demiçün

Her ki ol demle pür-dem olmuşdur
Seyyid-i her dü ‘ālem olmuşdur

و اولئك Ve illā insāndan maqşūd olan ‘irfān u şühūd bulunmayınca nām-ı insān yalān olur
³⁹²كالانعام dan olur anuñçün buyurur

آخر آدم زاده ای ناخلف

چند پنداری توپستی را شرف

şanmak şanmağ mazī pndard muzāri‘ yā hiṭābiçündür. bā-i ‘Acemile alçaklık
ma‘nāsınadur ma‘nā āḫir ādem oğlusun ey atasına benzemez niçe şeref şanursın bu
alçaklığı, ya‘nī sen baban ocağından ya‘nī cennetden gelmişsindür vaṭan-i ašlīñ ‘arşdur, ve
şūret-i haq üzere maḥlūksın niçün himmetüñ red olacağūñ ³⁹³اسفل سافلین e şarf idüp ululuk
şanursın bu dūn-himmetle haqdan dūr ve evliyādan mehcūr olursın, imdi ³⁹⁴كلمت الله هي العليا
ḥūkmünce dilüñi ve ḳalbuñi kelime-i ‘ulyāya tevcīh idüp alcağ ve fānī degerin ve fikrin
sürüp ḥalīl-asā nevā-yı ³⁹⁵لا احب الا فلين ile ³⁹⁶انى وجهت وجهي للذي فطر السموات
ḳavlen gūyā olup ³⁹⁷الله [الى] ومن يسلم urve-i vuşḳāsına yabışasın ki ‘ālem şeyṭān olsa ol
Ḥablullāhı üzemez Mīr Ḥūsna [48b] ḳuddise sırruhu

Ey bülbül-i ravza-i muḳaddes

Murdār (...) hemçün kerkes

بر پرکه نه منزل قرارست

وین آب و هوانه ساز کارست

Der-tevbe-i ‘uşāt

کرسیه کردی تونامه عمر خویش

توبه کن زانها که کر دست توپیش

³⁹⁰ Anlamı: İnsan benim sırrımdır. Ben de insanın sırrıyım.”

³⁹¹ El-Aclūnī, age., II, s. 156. Anlamı: “Allah benimledir.”

³⁹² A’râf, 7/179. Ayetin manası: “...işte onlar hayvanlar gibidir...”

³⁹³ Tīn, 95/5. Ayetin manası: “...aşağıların aşağısına...”

³⁹⁴ Tevbe, 9/40. Ayetin manası: “...Allah’ın sözü ise en yücedir...”

³⁹⁵ En’âm, 6/76. Ayetin manası: “...batanları sevmem.”

³⁹⁶ En’âm, 6/79. Ayetin manası: “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri yaratana döndürdüm.”

³⁹⁷ Lokmân, 31/22. Ayetin manası: “Kim kendini Allah’a teslim ederse...”

Siyeh siyāh reh rāh meh māh şeh şāh gibi ḥaẓf u işbātla ‘ādet-i ‘Acemdür خویش vāv-ı resmī-i ġayr-ı melfūẓla kendü dimekdür ma‘nā eger ‘ömrüñ nāmesin qarartduñsa tevbe kıll muḳaddem etdüklerüñden ya‘nī şuçunđan dön ve bir daḡı etmek ḳaşdın etme tā defter-i seyyi’āt levḫa-i vücūduñdan āb-ı tevbe ile yunup beyāz ola ki dimişler eger geçen ḫāllerüñi Ḥudā bildügin bilürseñ peşimān ol bilmezseñ müslümān ol ki ‘alīm ü semī‘ ü başır isimlerin inkār küfrdür.

عمر اكر بگذشت بيخش اين دمست

آب تويش ده اكر او بی نمست

گذشت ve بگذشت māzīdūr muzāri‘ ma‘nāsına kemā merre ده kesr-i dālile دادن lafzından emrdür māzī داد muzāri‘ دهد gelir ‘inde’-l-ba‘z şāzıdur دهد’üñ dāl-ı şāniyesi gidince fetḫ-i dālla ده ḳalır ‘ış ma‘nāsına olan ism-i ‘adede mülebbes olmasun için kesr-i dālle ده dinildi ma‘nā ‘ömrüñ geçdiyse köki bu demdür tevbe şuyın vir aña nemsüz ise ya‘nī ‘ömrüñden bir sāt ḳaldıysa ol sāt ‘ömrüñ köki gibidür ġanīmet bil şu ver ḳuruyup ḫateb-i cehennem olmayasın ve dıraḡt-ı ‘ömrüñden bī-ḫāşıl ḳalmayasın ki buyurur

بيخ عمر ترا بده آب حیات

تا درخت عمر گردد با نبات

‘ömrüñ köküne vir āb-ı ḫayātı, tā ‘ömr ağacı mīvedār ola, ‘ömr ağac gibidür özdeki köki nefsdür, tevbe şuyı anı dirildüp envā‘ mīve-i raḫmet biter lā-yenḳatı‘

جمله ماضيها ازین نیکو شدند

ز هر بارینه ازین گردد چو قند

کردد kāf-ı ‘Acemīle mechūlīdūr kāf-ı ‘Arabīle olan ‘ömrüñ kemā merre pār bıldır ya‘nī geçen yıl dimekdür Ni‘ metullāh pes pārīne dimekdür bıldırñı ve bıllamış [49a] dimekdür ma‘nā cümle geçmişler bu tevbeden eyü oldılar, geçen yıllık eski zehr bundan tatlu oldu şeker gibi, ya‘nī ³⁹⁸ سیئاتهم حسنات الله hükmünce geçen suçlarıñ tevbe ile yarlıgayup eylüge döner ve me‘āşī-i māzīye ki yıllamış zehr gibi ḳattāldur tebdil olur şekerden tatlu olur, ve zaḳḳūm ağacı nihāl-i sidreye döner kemā ḳāle

سیئاتت را مبدل کرد حق

تا همه طاعت شو [ن]د آن سبق

³⁹⁸ Furkân, 25/70. Ayetin manası : “...Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...”

رحمت كلّ وقوى تردايه است

İnlemek ve ağlamak kavî sermāyedür. Ve rahmet-i küll kavîrağ dāyedür, ya‘nî sermāye-i a‘māl ki ⁴⁰³ حَتَّى يَأْتِيكَ الْيَقِينُ ayeti hükümünce ‘ilme’l-yaķîñ ve ‘ayne’l-yaķîñ ticāret ve mürābahası içündür ol sermāye ‘özr ü zārî ile iz‘āf olup murādāt-ı dāreyni terbiye idüp besleyici ve büyüdücü ve çoğaldıcıdır kim dediler ⁴⁰⁴ لسان المذنبين دموعهم ya‘nî her dilencinüñ bir dili var suçlı ni‘met bilmez acüñ dili gözi yaşıdır

تا نكرید ابركى خندد چمن

تا نكرید طفل كى جوشد لبن

Buluğ ağlamasa kaçan güler çimen şabî ağlamasa kaçan kaynar taşar süd, pes cennet ve didār istersen istenmek nişānı zārî vü tazarru‘dur ki elbette derdle niyāz idenüñ murādı hāşıldur ⁴⁰⁵ لا يَحِبُّ الْمُعْتَدِينَ urefā ve ان الله يحبّ الملحنين فى الدعاء hāşıldur ⁴⁰⁶ tecāvüz ideni Allāh sevmez dimekdür. Derdsüz olan tecāvüzdür diyü āyet ile [50a] hadîsi taṭbîķ iderler evvelā zārā ‘aşķ u derdile olan du‘āda hüküm ‘aşķuñ ve irādet-i rahmāniyyenüñ olur ve irāde ķuluñ ihtiyārî hāleti ķadar selb olur bî-ihtiyār mes’ul olmaz ve ⁴⁰⁶ الله خير الفاتحين ve illā derdsüz istenen murāda ‘ārifler maşharalîķ dimişler bî-neticedür ⁴⁰⁶ الدعاء أسّ الطاعة ومخّ العبادات وملجأ المضطّرين وملاد المحتاجين وسلّم المذنبين والله تعالى يحبّ الذّاكر والذّاعى ويبغض تارك الدعاء قال عليه السّلم سلّوا لله من فله فانه يحبّ ان يسئل ودم الله قوما لا يدعون فقال ويقبضون ايديهم لسؤال الله ففسبهم اى لا يمدّونها بالدّعاء البنا وقال قل ما يعبأ بكم ربّى لولا دعاؤكم وقال ربكم ادعوني استجب لكم ان الذين يستكبرون عن عبادتى اى عن دعائى سيدخلون جهنّم داخرين بسبب تركهم الدعاء وعرض الحاجة وفى الايات ا لتثلثه مافيهما من البشارات كما لا يخفى على من تأمل ⁴⁰⁶

طفل يكروزه همى داند طريق

كه بگريم تارسد دايه شفيق

رسيدن maşdar رَسَدُ muzāri‘ bir günlük oğlancîķ bilür ve dir ki ağlayayın tā acıyup dāye gele diyü ammā dāye gāfil olmaķ var gāzūb olmaķ var ve yorulmaķ ve uyumaķ var ammā Allāh te‘ālā ‘allāmü’l-guyūbdur gāfil olmaz ve ricā idene kerīmdür ve cefā idene şabūrdur u

⁴⁰³ Hicr, 15/99. Ayetin manası: “Ölünceye kadar Rabbinizi kulluk et.”

⁴⁰⁴ Anlamı: “Günahkârların dili gözyaşlarıdır.”

⁴⁰⁵ Bakara, 2/190. Ayetin manası: “...(Allah) aşırısı gidenleri sevmez.”

⁴⁰⁶ Anlamı: “Dua itaatlerin esası, ibadetlerin özü, darda kalanların ve muhtaçların sığınağı, günahkârların kurtuluş vesilesidir. Allah teala zikredenleri, dua edenleri sever; duayı terk edenlere ise buğzeder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Allah’ın fazlından isteyin zira O kendisinden istenilmesini sever; kendisine dua etmeyen topluluğu ise zemmeder. Ve yine şöyle buyurmuştur: Dua ederek Allah’tan istekte bulunmayanları Allah unuttur.” “(Ey Muhammed!) De ki ‘Duanız olmasa, Rabbin size ne diye değer versin!’...” Furkan 22/77. “Rabbiniz şöyle dedi: “ ‘Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.’” Mu’min, 40/60. Duayı terk ettikleri için böyle olur. Düşünen kimseler için her üç ayette de müjdeler olduğu açıktır.”

ḫalīmdür ‘āṣī vü kāfir de olsa tevbe vü zārī kılsa ḫabūldür ve ⁴⁰⁷ سنة ولانوم⁴⁰⁷ [ه] لاتأخذ⁴⁰⁷ dür uyumaz ⁴⁰⁸ وما مستنا من لغوب⁴⁰⁸ dur yorulmaz.

تو نمی دانی که دایه دایکان

کم دهد بی گریه شیر او رایکان

Bilmez misin ki ol dāyeler dāyesi ve o rabbü’l-erbāb ağlamağsız az virür aylak südi ya‘ ni ‘āṣıkuṅ murādınıṅ derd ü iştiyāğsız raygān ḫuṣūli degmede olmaz görme misin ki ṫıfluṅ ağlaması dāyenüṅ ṣefkatine bā‘ iṣdūr pes mürebbī’l-merbūbīn ve’l-mürebbīn ki ḫudādur ṣefḫat ü ‘ināyeti [50b] südini bī-pervā vü bī-niyāz baṫṫāllara az virür ammā ḫalbi sınıḫlara ve giryānlara mebzūldür.

کفت ولیکوا کثیرا کوش دار

تا بریزد شیر فضل کردکار

فضل کردکار dedī ḫulaḫ ṫut tā dōke südi ولیکوا کثیرا Ma‘nā dūr. Mu‘zārī’den ریختن, ریزد .⁴⁰⁹ فلیضحکوا قليلا⁴⁰⁹ ya‘nī az gülsünler ki bu fenāda gülecek nesne yoḫdur ve ḫandānlıḫ yeri degūldür. Beyt

چه بخشد مردرا این سفله ایام

که یک یک باز نستاند سرنجام

Bilürsin ki ṫaşı başa urup ḫuzūr ideyin diyü ne ḫadar ḫalışsan belā vü ḡamuṅ ve zaḫmet ü bāruṅ artar. Çūblükden ‘ıṫr u bahār isteyen sefīh gibi cennete maḫşuş olan şafā-i bī-ḡamı dūnyāda istedüḡüṅ için çok ağla ki yerüṅ üsti dār-ı ḡafletdür ve altı maḫall-i ḫasretdür. Tenbīh kümmel dediler ki ḫul ḡam u zaḫm çeküp cebbārlik şıfatın görmekten murād zārī ve tevbe etsün diyūdür ve ol görmenüṅ şıḫḫatine ‘alāmet münācāta meyl idüp ḫarābātīlikden ve ḫarā[bā]ṫīlerden kesilmekdür ⁴¹⁰ فالهما فجورها⁴¹⁰ ve nefsinde rızā bulursa şükr gerek ṣekvā vü saḫṫ bulursa tevbe vü tazarru‘ gerek ve ṫālībüṅ maṫmaḫ nazarı sabıḫa-i ‘ināyet-i ezeliye gerek ve ol ‘ināyet-i bī-‘ illetden ricāsın bir laḫza kesmeyüp istiḡnādan ṣaḫınuḫ ac dilenci gibi ḫapuda mülāzım gerek ve ḫaḫḫıṅ azını çok bilmek gerek ki Ḳāsımī buyurur

دست ودلی دارم تهی

وزنار غم خواهم دهی

درویشم وشئ اللّهی چیزی

یده درویشرا

⁴⁰⁷ Bakara, 2/255. Ayetin manası: “...kendisini uyuklama ve uyku tutmayan...”

⁴⁰⁸ Kaf, 50/38. Ayetin manası: “...Bize bir yorgunluk da dokunmadı.”

⁴⁰⁹ Tevbe, 9/82. Ayetin manası: “Az gülsünler...”

⁴¹⁰ Şems, 91/8. Ayetin manası: “Ona kötülük duygusunu ilham edene andolsun ki...”

ya‘nī elüm ve gönlüm boşdur bu iflās ğamından beni kırtar Şey‘ullāh ide geldüm bir nesne vir ne olursa olsun hemān senden olsun ve daĥi istiġnā-yı ĥaĥdan kırqup red ĥavfindan ditremek gerek ve bunu düşünmek gerek ki Allāh te‘ālā kıulun sevse aña ğaybını açar ve aġladur sevmedüġine bildürmez. Pes cehl [51a] ‘aybindan büyük ‘ayb olmaz imdi ĥic aġlayacak bulamazsa aġlayacak bulmadıġı kendü ‘aybına körlüġünden idüġin dü[ş]ünüp bu cehl ü ‘amā ile ölmek ĥavfindan aġlamak gerek ki

آخر هر گريه ازيراخنده ايست

مرد آخريين مبارك بنده ايست

خنده, خندين lafzından ism-i maşdardur. Ya‘nī ġülüş. آخريين, آخريين’den vaşf-ı terkibîdür. Ma‘nā her aġlamak āĥiri ġülmekdür şonun ġören mübārek kıuldur. Pes āĥiretde ĥurrem ü ĥandān olayın dirseñ bunda bükādan ayrılma

باش چون دولا ب هر دم چشم تر

تا ز صحن جان بر رويد خضر

رويد mişl رويدن maşdar رستن maşdar emrdür ĥazf-ı dalla emrdür باش muzāri‘ maşdar باشيد māzī maşdar باشيدن muzāri‘-i kıyāsîdür شستن شويد, شويد gibi. Ma‘nā dolāb gibi her dem çeşm-i ter ol ve dolāb-ı eşkle ġöñül bostānın şuar tā ma‘ānī mīvelerin kıazanup dāreynde bahār u şafāda olasın.

Der-mücāhede

آن چه کاری بدرو [ی] آن آن تست

ورنه اين بيداد بر تو شد درست

آن luġatde anuñdur dimekdür ve کاشتنن کاریدن ekmek ya‘nī ĥarāşet ü zirā‘ at ma‘nāsınadır maşdar muzāri‘ den muzāri‘ dür بيداد zulm ma‘nāsınadır آن تو senüñdür dimekdür ma‘nā anı ki ekersin biçersin ol senüñdür. Ekmezseñ bu zulm üzerine muĥarrerdür. Ya‘nī الدنيا مزرعة 411 ĥükmünce eyyām-ı zirā‘ati zāyi‘ ü ġafletle ġeçüren elbette ĥaşād eyyāmında peşimān olur zirā ekmedüġin biçemez ve kıazanacsuz faĥir kıalur meġer zulmle biçerseñ pes zālimliġ şābit olur.

هيچ كندم کاری وجو بر دهد

ديده ا سبي كه كره خر دهد

کار، کاری muzāri‘ leri ma‘nāsına muzāri‘ at zirā‘ at ma‘nāsına muzāri‘ leri muzāri‘ un muĥātabıdır yā ĥiṭābiçündür. Ma‘nā ĥic buġday ekdün arpa virdi mi yā at ġördün mi ki [51b] merkeb şıpasın toġura ya‘nī āĥiret ‘amelin kıazanup ve ĥayr u seĥā etdünse ‘ivażı 412 و رزق ربك خير وابقى

⁴¹¹ el-Aclūnî, age., I, s. 364. Hadisin manası: “Dünya ahiretin tarlasıdır.”

⁴¹² Tāhâ, 20/131. Ayetin manası: “...Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

zūlm etdüñse cezāsı muḥakkaḳdur taḡyīr ü tebdīl olmaz ve ‘amelüñe giriftār olup ayrılamazsın.

ای خنک انکو جهادی میکند
بر بدن زجرو دادی میکند

anḳo aşlında an ke au idi zجر men‘e derler. Ma‘ nā baḥtlu ol ki nefse ḡazā ide bedene zecr ü ‘adl ide. Ya‘ nī riyāzetle nefsi za‘īf ve ṭab‘ı maḡlūb ide ve ‘aşḳa ve ‘ibādeti bende-i muṭī‘ ide nefsiñi seyf-i ‘aşḳile mürde kılup rūḥını dirḡüre ḡayāt-ı ḡayy-ı ḳayyūm ile bāḳī dirlik ḳazana ve rūḡāniyyet-i ‘askerī lezzet-i nefsanīyye ve ṭabī‘at ḡiṣārın yıḳa ve don سبرواسبق المفردون ḡadīşince ṭūl-i emel efsānesin muḡtaşar eyleye ‘ömr ipi uzalmadın ḡabl-i metīn-i şer‘-i mübāne muḡkem yapışa ve ayıḳa minnetsüz kendü derūnunda ḡaḳdan yaña sefer idüp ol seferde ‘ālemi seyr eyleye.

کرتوکل میکنی در کارکن
کشت کن پس تکیه بر جبارکن

daḡi kesr-i ‘arabīle kaştın ve ma‘ nāsınadır zīrā‘at etmekdür uc ve söykünmek ma‘ nāsınadır ḡiṣārī‘de ve Ni‘metullāh ve ḡayrıda meşṭürdür burada murād şābitdür ya‘ nī i‘timād u istinād u ittikā dimekdür ma‘ nā tevekkül iderseñ ‘amel içinde eyle ekin ek andan cebbāra şıḡın ya‘ nī evvel ḳapu ṭalebdür sen mücāhede vü perhīz ile ḡönül tarlasınıñ ḡār ḡaşāḳ ve sengin ḡider ba‘de zıkr ü ṭā‘at toḡumın ek bitürmesin ḡaḳḳa şal

جهد میکن تا توانی ای کیا
در طریق انبیا اولیا وانبیا

Cehd ḳıl gücün yetdükce ey ulu enbiyā vü evliyā yoluna mehmā-emken tevḡīd miknesi ile ḡönül ḡānesinden efkār-ı fāsıdei süpür ve yoḳ olacaḡı unıdagör levḡ-i fenāya terk ḳalemin çāl bām-ı cihāna resīd-i [52a] raḳamın çal eger mevt ü ḡarāblıḡını ḡörüp dünyādan alımuñ alduñsa ya‘ nī ḡaberün ṭuyduñise tā enbiyā vü evliyā nūrı ile müstenīr olup dünyāda ve uḡrāda anlarla olasın.

کافر من کرزیان کردست کس
در ره ایمان وطاعت یکنفس

Kāfirim men eger kimse ziyān etdiyse imān u ṭā‘at yolunda ya‘ nī sen ölünceye dek ‘ömrünü ṭā‘ate şarf it bir nefesünde ziyān bulursuñ ben ḡaḳḳı örtmüşlerden olayın ولن والذین جاهدوا فینا لنهدينهم سبلنا⁴¹³ da ki mübālaḡalar ma‘ lūm-ı ‘ulemādur.

سنگ براتش زوی اتش بجست

⁴¹³ Ankebūt, 29/69. Ayetin manası: “Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz...” Ayetin aslı şu şeklidir: “والذین جاهدوا فینا لنهدينهم سبلنا”

این نباشد ورت نباشد نا درست

جست شیچراماڭ جستن ile arabī cim-i ‘ ve muzāri‘i زدی māzī زد چالماڭ زدن
جست شیچرامادی muzāri‘i جهد gelür kıyāsen خواستن خواهده, Ma‘ nā taşu demire urdu
od çıkmadı mı bu olmaz olursa da azdur ya‘ nī imān u tā‘ at taşile demir gibidür imānsuz
tā‘ at kabūl olmaz tā‘ atsuz imān ‘ azābdan kırtarmaz ya‘ nī ammā bu ikisi bir yere gelicek
elbette āteş-i ‘ aşk u nūr-ı başiret ve ziyā‘-i ma‘ rifet zuhūr etmese elbette eşeri muqarrerdür
414 ان الله لا يظلم الناس مشقال ذرة و لكنّ الناس انفسهم يظلمون⁴¹⁵ ان الله لا يضيع اجر المحسنين.⁴¹⁴
‘ amel-i mūrā‘i‘ gibi.

Der-beyān-ı min qar‘ı‘l-bāb velc velc

خود که کوبد این در رحمت نثار

که نیابد در اجابت صد هزار

Hod bu rahmet kapusun kim çaldı dögdü ki yüz biñ icābet bulmaya ya‘ nī kim ki haqquñ
gufrān u ‘ ināyeti ve ihsān u hidāyeti bābın niyāz eliyle daqq ide hazret-i cevād-ı kerīm aña
yüz biñ cihetden fetḥ-i bāb eyler. كوفتن dögmek daqq u saḥḥ u qar‘ u darb ma‘ nāsına kütüb-
i luğatde muşarraḥdur ve Şihāḥ‘da كوبيدن, كوبيدن bā-i ‘ arabī ve bā-i ‘ acemīle ikisi de
luğatdür dir pes muzāri‘i [52b] كويد ve كويد gelür ‘ ale’s-sābıḳ رحمت نثار vaşf-ı terkībīdür aşlı
رحمت نثار كنده رحمت در ve lafzı kapu ma‘ nāsınadır. Yāḥūd der-i mu‘ aḥḥer düşmüş olmağ da
mümkindür nazm eger ğayriçün aşlı در نیابد ola yāḥūd maḥzūfvār ola صد هزار murād u
maḥāşid dimek ola والله اعلم ve bilgil ki ‘ arifler kabūl-i du‘ āya yüz kadar şart yazmışlar
ammā Tefsīr-i Kebirde cümlesin iki şart cem‘ ider dimişler. Biri kendü kuşurın zillet ü faqr
ve ‘ ubūdiyyet ü iḥtiyācla peşmānlıkdur ve kendü suçlı iken haq te‘ ālā kendüni qahr
etmeyüp yine ni‘ met virdüğinden utanup düşünmekdür ki eger yağmur yağmasa ve nebāt
bitmese yağ u bal viren ḥayvānlar kırılma ay u gün toğmasa āteş yağsa şular acı ve çorağ
olsa yāḥūd yarağur etse haqquñ kudretlerin gözün göremese dil söyleyemese kulağın
işitmese‘ aqluñ aluñsa qalbūñ qararsa öz ḥālīquñ unutsañ ve añlayamasañ ve gūn-ā-gūn
marāzlara mübtelā olsañ nice iderdüñ diyü ḥavf u ḥicābdur ve nedāmetdür ki⁴¹⁶ وامتاز اليوم
gününde beni⁴¹⁷ في الاخرة اعمى⁴¹⁷ dinöldüğü ni‘ met kör olan gürüha katup şākirīnden
seçerse ḥālüm nola diyü tedārikdür ve borcu varsa haqḳ-ı Allāh’a eger haq ‘ ibdād o
istiḥlālīne şürū‘ dur ikinci şart ‘ izzet-i ulūhiyyete ve kudret-i rubūbiyyete baqup ‘ acz ü
mezellet ü izḥār-ı za‘ f u iḥtiyāc etmekdür ve ol cenābuñ kesret-i deryā-yı rahmeti maḥz-ı

⁴¹⁴ Hūd, 11/115. Ayetin manası: “...Çünkü Allah iyilik edenlerin mükāfatını zayı etmez.”

⁴¹⁵ Yūnus, 10/44. Ayetin manası: “Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler.”

⁴¹⁶ Yāsīn, 36/59. Ayetin manası: “Ayrılın bir tarafa bugün...”

⁴¹⁷ İsrā, 17/72. Ayetin manası: “...ahirette de kördür...”

cūd u mağfireti mebẓül olduğına ‘ilmini bā’is-i ‘atā kıilup⁴¹⁸ وانا ادعو الله وانتم موقنون بالاجابة⁴¹⁸ ve ana edv Allah and em mōqnun bala ğaba⁴¹⁸
419 tıbaķınca el an Allah yhb’ mlħın fı dı’aa⁴²⁰ i’ tıķād idüp⁴²⁰ عند ظن عبدي⁴¹⁹ ħūkmünce ķabūline ķaṭ‘ i’ tıķād idüp⁴²⁰
boşluğın ‘arz idüp ilhāh u iķdām-ı tām ide ve bu arada bir miķdār řalavāt virüp enbiyā vü
evliyāya [53a] bağıřlayup anlaruñ rūhāniyetin ve esmā’-i ħüsnāyı vesile ķıla tā استجب ادعونی
421 müzdine ve maķā[m]ları berter ola⁴²¹ لكم

چون درمعنى زنى بازت کنند

پر فکر زن که شهبازت کنند

Ma’ nā çün ma’ nā ķapusın urasın anı saña aĉarlar fikretüñ
ķanadın ur ki seni řebbāz-ı bülend-pervāz ve pürcevelān ideler tā ki āsmān-ı ma’ rifete
mi’ rāc-ı rūhānī kıilup Ḥaķķ’uñ řanāyi’-i bedāyi’ın ve ħikem-i ‘acāyibin seyr idesin ya’ nā
422 tıbaķınca Ḥaķķ’uñ ķudret ü ni’ amında tefekkür kııl ve ħātırānı
422 تفرّساعة خير من عبادة سنة⁴²² tıbaķınca Ḥaķķ’uñ ķudret ü ni’ amında tefekkür kııl ve ħātırānı
ulüvv-i himmetle kelime-i ‘ulyāya ħař eyle efkār-ı nefsnāniyye ve kelimāt-ı řeytāniyye
ħavātır-ı sūflısın terk eyle tā ki āsmānvar neyyirāt-ı ħaķıķiyye mażhar olasın. Ammā
kerkes ü ğurābvār cife-ħ’ārlik ṭab’ın ķoyup nā-pāke meylden arınagör tā⁴²³ يحب المتطهريين⁴²³
ħūkmünce nażar-ı padiřāha lāyık ve sā’id-i sulṭāna murāfiķ u muvāfiķ olasın ve illā her
mülevveş levş-i vüçüd ve maĥbeř ħabř-i beşeriyyet ve ħariř ü pür-ħabāřet mā-dām ki
اللهم بحرمة المتطهريين طهرنا بنور معرفتك⁴²⁴ 424
424 معرفتك

چون طلب کردی بجد اید نظر

جد خطا نکند چنین آید خبر

‘Arabī řıĥāĥda eydür ĵĵ kesr-i cim ile ĵĵ den sa’y ma’ nāsinadur. Amđ maşdar Amđ māzı
řāzđur zıřā māzıde ictimā’-ı sākineyn lāzımdur bundan ğayrı üc řāz ğaĥı vardur بد ü شد ü زد
lafızlarıdır. ‘ıñ mużāri’i gelür řāzlık ile lākin ba’zılar Aıığn ğaĥı luğat yazmışlar. Bu
taķđırce ğaĥı kıyāsıdır. Ma’ nā çün isteyesin ciddile saña nażar gelür cidd ħaṭā eylemez
ħaber böyle gelmişđür ki buyurur⁴²⁵ pes ħaķķuñ liķā vü rızāsın
425 ولىن جاهدوا فىنا لنهدينهم سبلنا⁴²⁵ pes ħaķķuñ liķā vü rızāsın
isteyen ceħdle elbette bulur. Ammā ħalķ ğāyet [53b] ihmāl ü kemāl keselinden dirler ki

⁴¹⁸ Tirmizî, Daavât, 66. (3474). Hadisin manası: “Allah’a duayı, size cevap vereceğinden emin olarak yapın.”

⁴¹⁹ Buharî, Tevhit, 35. Hadisin manası: “Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreylimdir.”

⁴²⁰ el-Aclünî, age., s. 215. Hadisin manası: “Şüphesiz ki Allah ısrar ile dua eden kulunu sever.”

⁴²¹ Mü’min, 40/60. Ayetin manası: “...Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim...”

⁴²² el-Aclünî, age., I, s. 278. Hadisin manası: “Bir saat tefekkür bir sene nafile ibadetten daha hayırlıdır.”

⁴²³ Bakara, 2/222. Ayetin manası: “[Allah] çok temizlenenleri sever.”

⁴²⁴ Anlamı: “Allah’ım temiz kulların hürmetine seni bilmenin nuruyla beni temizle.”

⁴²⁵ Ankebût, 29/69. Ayetin manası: “Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız...” Ayetin aslı şu şekildedir: “والذين جاهدوا فىنا لنهدينهم سبلنا”

yarın bir iş işleyen fikr etmezler ki bu günde dünki günün yarındur bu gün netdi ki yarın neyleye. Beyt

Bu gün ki işiñi ferdāya şalma

Ṭabī‘ at ḥīle eyler saña zinhār

İmdi zāhir olan muḳadder olandur diyü dünyā eger āḥiret talebine terk-i sa‘y u baṭālet cā‘iz degüldür bendeye tefvīz ü teslīm mehmā-emken lāzım olduğı gibi sa‘y daḥi maḥallinde mühimdür lākin bu ikide ifrāṭ u tefrīṭ etmeye.⁴²⁶ لیس للانسان الا ما سعی’ya bakanlar sa‘yi tevekküle terciḥ etdiler mebdē‘-i emre bakanlar teslīmi terciḥ etdiler şudan geçmege gemi lāzım ammā gemici de āleti maḥallinde ḳullanmaḳ gerek ki maḳşada ire şöyle ki dümeni yabana ṭutsa bād-ı muvāfiḳ da olsa maḳşada irgüremez belki daḥi ıraklaşur ve mühlikeye düşer mübtedīye ihtiyāruñ çok ḥikmeti vardur ve sa‘ādet ü şaḳāvet ve terakḳī vü tenezzülde ihtiyārī mezheb olmaḳuñ medḥal-i tāmımı vardur.⁴²⁷ عملوا فكل ميسر لماخلق له ما خلق وما خلقت الجنّ وما خلقت البرّ انما خلقناكم ليعبدون⁴²⁸ de ma ve الّا ḥaşr ve خلقت ليعبدون⁴²⁸ ibāreti ki ḫūlq anuñ meḥülidür ve sibāḳ-ı ḥadīşde ki عملوا lafzı buña şāhiddür Ya‘nī beyt

ولم ار في عيوب الناس شيئا

كنقص القادرين على الكمال

minvālince Allāh te‘ālā ‘aḳl virdi ve kelāmın gönderdi ḳulluḳla emr etdi ḳulluḳa lāzım el ve ayaḳ göz ḳulaḳ gibi āletleri yaratdı pes ‘ibādetiçün yaratduğı ḳula bu ḳadar ālāt virdi ḥilḳatinden murād olan ‘ibādeti teysīr etdi ki ‘ilm ü ‘ameldür. Zīrā evvel añlamağa ḳudret-i sem‘ ü başar virdi ve kulluğa bedenī ālet virdi. Şāniyen bu māye-i mevhūbe’i nice ḳullanurlar ve bu yola nice giderler anı defter-i ḳadīmın gönderüp [54a] bildürdi hidāyet irādetül-ṭariḳdür daḥi yol göstermek nice ola ki الله او تقول لو انّ⁴²⁹ واما ثمود فهديناهم فاستحبوا العمى⁴²⁹ gibi nice āyāt vardur bunı taḥḳīḳ ider ve mefessirün⁴³⁰ taḳdīminde daḥi bu mefhūmı buyurmuşlar ki insanuñ ḥalḳ olunmasından murād Ḳur‘ān ve ‘ameldür taḳdīm anuñiçündür. Meger kişi

⁴²⁶ Necm, 53/39. Ayetin manası: “...insan için, çalışmasından başka bir şey yoktur.”

⁴²⁷ el-Aclūnī, age., I, s. 132. Anlamı:

⁴²⁸ Zāriyāt, 51/56. Ayetin manası: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”

⁴²⁹ Fussilet, 41/17. Ayetin manası: “Semūd kavmine gelince, biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü tercih etmişler...”

⁴³⁰ Zumer, 39/57. Ayetin manası: “Yahut, ‘Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurum’ demesin.”

⁴³¹ Zumer, 39/59. Ayetin manası: “[Allah, şöyle diyecek:] ‘Hayır, öyle değil! Ayetlerim sana geldi de sen onları yalanladın...’”

⁴³² Rahmān, 55/1,2,3. Ayetlerin manası: “Rahmān, Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı.”

insiyyet hükmünü birağa bu a‘zâyı maħallinde kullanmadığı için ⁴³³ كالاينعام kabîlinden ola ol zaman ⁴³⁴ وما انا بظلام للعبيد 434 hükmünce ħaķ kendüni ‘ibadet ü raħmetiçün yaratmış iken kendüni cehennem için maħlûka olan ğuruh-ı şeyâţine ħatup ⁴³⁵ مقرنين فى الاصفاد 435 olurlar ve ol şeyâţin şıfatın giydükleri için anlardan olurlar ⁴³⁶ شياطين الانس والجن 436 âyeti bunı gösterir. Pes ⁴³⁷ كثيرا 437 âyeti ile i‘tirâz eyleme lâkin bunı âyât-ı evlâdaki ħaşra ve bâķî âyâta taḭbîķ eyle ve raħmet ħuşuşunda ⁴³⁸ ولذلك خلقهم 438 ve ⁴³⁹ افحسبتم انما خلقناكم عبثا 439 gibi âyetlere nażar eyle ve daĥi ⁴⁴⁰ ولقد ذرانا 440 dan şoñra istînâfen ⁴⁴¹ لهم قلوب لا يفقهون بها 441 ve ⁴⁴² اولئك كالاينعام 442 buyurduğunda ve bunları cehennem ehli olan cinnîleriyle getürmekde ve şoñra getürüp ‘atfda imâ vardır ki bunlar ol cennete girmelerinde İmâm-ı a‘zâm sâkit olup cennete duĥüllerinde naşş-ı kâtı‘ olmayan cinnîler şıfatına ve şeytânîler ħilķatine girdiler bu a‘zâ-i mezkûreyi kullanmadıkları için ve insiyyet şükrünü bilmeyüp tenezzül ħabûl etdükleriçün cinnîler taĝlîb olunup inse taķdîm olundu ve ‘ilm-i ma‘lûma tâbi‘ olup ⁴⁴³ لون الماء لون انائه 443 dedükleri ehle ma‘lûmdur (..) تدبر اम्मā münteĥîye her ne maķûle ihtiyâr ki zuhûr ide kesb ü tefvîzle anı kendüden men‘ ide ve maĥv ħıla ve bile ki Ħaķķ’unñ aña ihtiyâr idüp lâyiķ ğördüğü elbette kendü ihtiyârından nâfi‘dür.

كركران وكر شتابنده بود

عاقبت جوينده يا بنده بود

[54b] kesr-i kâf-ı ‘Acemile ağır dimekdür. Burada murâd ağır yorıcı ve yabca gidici dimekdür. جست dilemek جستن isim-i fâ‘ildür. شتابنده muzâri‘ شتابد mâtî ştaft ivmek شتافتن dileti جويد diler جوينده yine isim-i fâ‘ildür ke-zâlik یافت bulmaķ يابند يابنده يابند fetĥ-i vâvla muzâri‘dür. Zîrâ muzâri‘ üñ âĥirinüñ mâ-ķabli elbette meftûĥ gerek mâtîde iki sâkin ya üç sâkin gerekdür. Ma‘nâ eger ağır yorıcı eger ‘acül ola ‘aķıbet arayıcı bulucu olur hemân himmet-i ‘âliye gerek yorğunluķ süstlük gerekmez ki tâlîbüñ rûĥı bir beyze-i nâsûtîdür ki içinde şâhbâz-ı lâhûtî vardır. Eger mü‘min vaţanın unıdup yuvaluķ idüp ten yuvasını ta‘mîre muħayyed olup rûĥ yumurdasını decâcevâr başup ŧurmazsa yiydin olup ma‘nâ yavrısı fâsid ü zâyî‘ olur. Pes fetret-i tâlîbe ħatı yaramazdur ki şavma vü dâ‘im dün

⁴³³ A‘râf, 7/179. Ayetin manası: “...hayvanlar gibi...”

⁴³⁴ Fussilet, 41/46. Ayetin manası: “...[Rabbin] kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.” Burada Allah’ı ifade etmek için “ben” anlamında “انا” yazılmıştır.

⁴³⁵ İbrâhîm, 14/49. Ayetin manası: “...zincirlere vurulmuş”

⁴³⁶ En‘âm, 6/112. Ayetin manası: “...insan ve cin şeytanlarını...”

⁴³⁷ A‘râf, 7/179. Ayetin manası: “Andolsun biz birçoklarını cehennem için var ettik...”

⁴³⁸ Hûd, 11/119. Ayetin manası: “...ve bunun için onları yarattı...”

⁴³⁹ Mu‘minûn, 23/115. Ayetin manası: “Sizi boşuna yarattığımızı mı sandınız?”

⁴⁴⁰ A‘râf, 7/179. Ayetin manası: “Andolsun var ettik...”

⁴⁴¹ A‘râf, 7/179. Ayetin manası: “...kalpleri olup da bunlarla anlamayan...”

⁴⁴² A‘râf, 7/179. Ayetin manası: “...işte onlar hayvanlar gibi...”

⁴⁴³ Anlamı: “Suyun rengi kabının rengidir.”

namāzına ve sükūtle devām-ı zikre müdāvemmet gerek ve loğması mümkün oldukça helāl gerek ve muşāhibi elbette şulehā gerek kıyāsın it ki bir kimse senūñ sevmedüğüñ ile ašinā olsa hāz ider misin ⁴⁴⁴ لا تجد قوما يؤمنون بالله ورسوله يوادون من حادّ الله ورسوله ولو كانوا اباؤهم 444 ayeti ‘ulemāya kāfīdūr ki kişiyi yıқан da yapan da muşāhibidūr aňlayana bu kadar tefhīm yeter ki āyet tıbaқınca müslümān olan Allāh düşmanı ile sevişmez imiş babası da olursa imdi muhabbetsüz mü’minle ve şālihle qarābet zāyi‘ ve qarābetsüz muhabbet nāfi‘ imiş ki kāfirūñ vāriş-i qarībi müslümān olsa yā müslümānuñ qarībi kāfir olsa qarābet-i muқarrere iken mīrāşdan maḥrūm olur.

چون نشینی برسر کوی کسی

عاقبت بینی توهم رویی کسی

نشتن oturmaq fethi ve kesri cā’iz olanlardandır. Mużāri‘ i نشیند gelür şāz dimişler. Ḥalīmī de eydür gāh nūmı giderüp شنید daḥi dirler. دید görmek māzisi دید gelür. Mużāri‘ i بیند gelür. [55a] şāz dur. بینی muḥāṭabıdır yā vaḥdetçüdüdür کسی de Ma‘ nā çün bir kesūñ maḥallesinde oturasın ‘āқıbet bir kimsenūñ yüzün görürsün. İmdi kūy-ı cānānda muntazıran ṭalib olana dildār didār gösterüp cān göziyle şühūd idersin kūydan murād اللہ hükmünce gönülde dā’imā ol eve giren ve çıkana gözci olup bekleyen ve nā-maḥremi gayret-i imānla süren bir gün ol ḥānede cemāl-i maḥbūb-ı ḥaқıqiyi görür.

Cennet-i kūyuñ yolın Firdevs-i a‘ lādan geçer

Zāt-ı ḥaққı isteyen dünyā vü āḥirden geçer

چون زچاهی میکنی هر روز خاک

عاقبت اندر رسی با آب پاک

kāf-ı Arabīnūñ fethi ile қазmaq ve қoparmaқ ve bir nesne’i çıkarmaқ. mużāri‘ de edāt-ı ḥāldür. کنی کند kelimesinūñ muḥāṭabıdır. رسی رسد kelimesinūñ muḥāṭabıdır. با burada ma‘ nāsına. Zīrā vaşl kelimesi ‘Arabīde الی ile ta‘ diye ider. Ve bu kā’ide dā’im gibilerde kıyās kıl. Ma‘ nā bir қuyudan ki her gün topraқ қазasın ‘āқıbet bir pāk şuya irersin. Hem қanar u hem yunarsın. Ya‘ nī çāh-ı ṭabī‘ atden ve ṭīn-i beşeriyetden riyażet-i tadrīciyye ile geçüp ve ol ḥurd u āşām şikletine lāzım gelen ḥābdan қurtulup vücūduñ қuyusundan bu āb u kili az az çıkırırsañ ‘āқıbet āb-ı pāk gibi bī-reng ü bī-keder olan rūḥ-i ḳuds-i muṭahhir ü muṭahhara ulaşup ol āb-ı ḥayātla ‘ömr-i dā’im bulursın ammā ‘acele ile def’ aten қuyu қazılmaz tadrīcile gerek.

⁴⁴⁴ Mucādele, 58/22. Ayetin aslı şu şekildedir: لا تجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون من حادّ الله ورسوله ولو كانوا اباؤهم 444 manası: “Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları olsa bile Allah’a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin...”

کفت پیغمبر که چون کوپی دری

عاقبت زان دربرون آید سری

کوپد muzāri' کوپی ḥiṭābīdūr kemā merre. برون آید, برون lafzīnuñ muzāri'idūr. Ma'nā peygamber 'aleyhi's-selām didi ki çün bir kapuyı dögesin 'ākıbet bir baş görürsün. Ya'nī 'ālem-i kalb ki melekūtīdūr bāb-ı melekūta ulaşıqudur ciddile urdusañ ol kapudan 'ālem-i lāhūt Kāf'īnuñ 'Ankā-yı lā-mekānı baş çıkarup şahrā-yı cānda cevelān etse gerek.

در طلب زن دائما توهر دو دست

که طلب در راه نیکو رهبرست

[55b] urmaç زد māzī زند muzāri' şāzıdur dediler. آمدن, آید şāz olduğu gibi. Ammā faķır eydürüm bu ikinüñ muzāri' i māzī olan زد amد gerekken آید geldügi zarüretdür. Tedebbür. Zn emrdür edat-ı emrsüz. Ma'nā taleb ur dā'imā iki elüni ki taleb tarīķ-i Muḥammedide ḥüb yoldāşdur ki Ḥaķ dilese evvel taleb yolın açar andan murād kapusın açar.

که بکفت وگه بخاموشی وگه

بوی کردن گیر هر سوبوی شه

emrdür. şāzıdur. muzāri' کیرد tutmaç گرفتن ma'nāsınadır. بویدن ve بویدن. Koçulamaç tut dimekdür. Ma'nā geh söz ve geh ebsemlikle geh koçulamaçla her cānibden şāh koçusın tut ya'nī tekellümüñde ve sükūtuñda ve cümle evķātuñda naķd-ı 'ömrüni muḥāsib ve maķşūduñı murāķib ol beyza-i kalbüñden himmet ü nazarı çevirüp ğayra döndürme ki anuñ içinde nūr-şıfat ve şāhbāz-ķudret vardır. Levḥ-i dilden ğayrı merāmı tırāş idüp ḥalkdan geçüp zāķir-i ḥaķ ve nāsī-i sivā ol tā nāşī-i hevā'-i sivā seni aldama. Pes tevḥid ü Qur'ānı ve evşāf-ı raḥmānı ve ni'am-i bī-kerānı ğāh söylemekle ğāh sākiten vücūduñda ve ğayrīde olan ķudretini ve kemālini tefekkürle arayıcı ol ğaflet ü ihmāl ve keşl ü iştiḥā vü şehvetden şaķın tā ma'sūķ cemāli bir gün cilve kı lup seni senligüñden ķurta[r]ıp cezbe-i ⁴⁴⁵الله لی مع vaķtine sezā ide Cüneyd-i Bağdādī eydür murāķabe dersin kediden aldım nā-ğāh bir gün bir fāre delügin gözedüp şikārına eyle teveccüh etdi ki kı lın kı mıldadmadı 'ākıbet avladı ol dem sırruma nidā geldi ki ey dūn-himmet ben saña maķşūd olmaķda bir fāreden eksük degülüm. Sen insān-ı mükerrerem iken kediden dūn olmaķ ğayret midür ki Mollā buyurur

ای کم از بره کم از بزغاله ام

کی نباشد حارس از دنیا له ام

عاشقان از درد زان نالیده اند

⁴⁴⁵ El-Aclūnī, age., II, s. 156. Anlamı: "Allah benimledir."

که نظر ناجایکه مالیده اند

Pes t̄alibe l̄āzımdur ki müdām kavlen ve kalben yād-ı haqqile ola kendülügünden [56a] ḡā'ib olup çıkıncaya dek ve bilgil ki her şan'at ehli birbirinden laṭıfdür debbāg u cullāh u bezzāz u 'aṭṭār gibi 'ulemā cümleden laṭıfdür Reşaḫāt'de eydür t̄alib-i haq cümleden elṭafdur Allāh.

Ey d̄ide 'acāyib gör bunda 'aceb olmaz kim

Ma'şūḫile bir 'āşıḫ vuşlatda iken herān

Ne ansuz ola bir dem ne ola aña maḫrem

Hem vāşıl u hem mehcūr hem d̄āḫık u hem giryān

هین مزن تواز ملالی آه سرد

درد جو ودرد جو ودرد ودرد

جست Māzī emrdür. Māzī den nehydür kemā merre. 'de yā maşdariyyedür. 'مزللی. 'مزن muzāri 'جويد'dür kemā merre. Ma'nā āgāh ol melūllükden şovuḫ āh etme. Ḥarāret-i 'aşḫla derd iste. Pes haqıḫat 'ālemi açılıp vech-i ma'ānī görünmedi diyü şovuḫ āh etme derd iste derd ki saña yüz göstere dermān elbette musaḫḫirdür zīrā cümle kilidlerūn ve baḡlularūn miftāḫı derddür andan ayrılma ki müşkilātuñ ḫal olup şekden arınasın ve 'urefā dedi ki derdsüz ḫudā-perestlük⁴⁴⁶ افرایت من اتخذ الهه هواه

طاعت بی دردر اهرکز نباشد چاشنی

نالۀ مستان و سرکردان و بی سامان کجامست

ای بسا کاری که اول صععب کشت

بعد زان بکشاده شد سختن کذشت

ism-i k̄ashade ve bk̄shade. Arabile iş ve maşlaḫat ve şan'at u ḫıdmetdür. k̄āf-ı کار nicedür. بسی mef'uldür. māzīdür. Ma'nā ey çok işler ki evvel güc oldı soñra açıldı ḫatılıḡı geçdi. Ya'nī ṭalebūnde vesveseye ve ḫayd-ı dünyāya ve mevāni'e uḡrarsañ nevmid olma muḫabbetde ḫulūşuñı imtiḫān için 'āşıḫı göḡsünden yiterler hemān 'āşıḫ oluncaya dek iltifāt eyleyüp andan soñra kıṭ'a

Āl eyledüḡūñ ḡöñlümi alıncaymış

ḫükmünce yıḫıl ṭurma bize görünme bu yoluñ cefāsı çoḡdur döyemezsin diyü bahāne uydururlar ve senden tazarru' isterler ki taḫammül idüp döyesin ferd

Ne ḫadar cevr [56b] iderseñ cāna minnet güzelüm

⁴⁴⁶ Furkân, 25/43. Ayetin manası: "Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilāh edineni gördün mü?..."

Nāz dur çünkü viren hüsn-i metā' ina revāc

Ammā ol ağu içirirler lākin balı hemān 'aķabince biledür. Pes ⁴⁴⁷ واستعينوا باصبر والصلوة ile 'āmil olup zārılıkla namāza dürüş az demde ĥazret-i kārşāz bu inkisār u ıztırārla olan niyāzuñı incibār u vüs'ate döndüre ki niçe gedālar daĥi sāye-i sa'ādetünde muĥtenim olalar ve Ĥātem ü Ķārūn'a daĥi minnet ü iltifātuñ olmaya.⁴⁴⁸

ایام تنك دستی در عیش و نوش و مستی
کین کمیای هستی قارون کند کدارا

اندرین ره می تراش و می خراش
تا دم اخر دمی فارغ مباش

yunmak ve kazımak ve lāzım da gelür. خراشیدن ıtırnaķla ıtırmalamak dişle didmek ve ıtırup ıtırparmak ve ıtırşamak ve ıtırzımak gāĥ lāzım da olur bu iki kelime emrdür. Edāt-ı ĥāl dāĥil olmuş tevbe vü 'amel ĥuşuşunda ta'cıl idüp tesvîfi ıtırşın mevte ıtırāib bilsin diyü anuñiçün تا دم آخردمی buyurur. Ma'nā bu yolda yönel ve ıtırkala yāĥūd yönel ve ıtırmlan. Tā āĥir deme dek bir dem fāriĥ olma. Ya'nī ıtırşın ıtırurun ıtırzın süriñ yönel ol cānibe olsun tā āĥir bir ser-rişte vü ser-çeşmeye iresin. Ebyāt

پیر چون یافتی اذ و مکسل
ورنه یکدم نجست و جو مکسل

چون اذ و بوی جذب عشق آید
کر شوی خاک پای او شاید

ور نیاید مایست اذ تک و بوی
روز جای دیگر بجوی و بوی

Meşhürdur ki 'ilmi ve şan'ati olan ac u muĥtāc olmaz bilürsün ki yerler ü gökler ve şems ü ıtırkamer ve riyyāĥ u enhār heb bize ĥıdmetkār olunca inşāf odur ki biz de me'mür olduğumuz ĥıdmete 'ömri ĥarc-ı vaķf ideyüz ü niçe ĥayvānāt bizüm ĥıdmetimüz çün yaradılisan biz gāfil olup kendümüze zılm etmeyeyüz ki ⁴⁴⁹ ولئن كفرتم ان عذابی شدید and ıtırbaķınca küfrān-ı ni' met olana yaraķlanan ĥazābdan ve kesbsüz olmaĥın iflāsdan ĥalāş yokdur.

⁴⁴⁷ Bakara, 2/45. Ayetin Manası: "Sabrederek ve namaz kılarak [Allah'tan] yardım dileyin..."

⁴⁴⁸ S1 nüshasında buraya "mim" harfi koyulmuştur. Bu "mim" Ü ve N nüshalarında "Beyt-i Hâfız" başlığıyla yer almaktadır. S1 ve S2 nüshalarında ise beyte yer verilmediği için herhangi bir şekil yer almamaktadır.

⁴⁴⁹ İbrâhîm, 14/7. Ayetin manası: "...Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir."

همرهى راجو كه زو يابى [57a] مدد

همدم وهم درد جو يابى احد

ازو aşı dur. 'den muzāri' يابد gelir. hitābıdır. Ma' nā bir yoldāş iste ki andan meded bulasın. Eyle yoldāş ki hem-nefs ü hem-dil ü hem-derd ola. Tā ḥazret-i eḥadi bulasın. Ya' nī tālibe hem-nefs gerekdür tā birbirine ḳol ḳanat olup ⁴⁵⁰ تعاونوا على البر والتقوى ḥükmünce ḳat' -ı uḳubāta mu' in olalar.

لیک هر كمره را همره مدان

غافلان و خفته را اڭه مدان

راه خوابنده il fā' ism-i mef' üldür. İsm-i fā' il خوابنده gelir. dan terkıbdür. uyumaḳ خفتن nefy-i māzıdır. Ma' nā lākin her yol azdurmışı yoldāş bilme ḡāfil ve yatanları āḡāh bilme tālibiseñ şarrāf ol şāhib-i vaḳtle vaḳtin yetürmüşı seḳegör ve ehl-i hevāyla yār olma tā seni 'ālī iken alḳaḳ idüp cehālet şahrāsında ser-gerdān ḳalmayasın.

هست تنهائی به از یاران بد

نیك یابد چون نشیند بد شود

atfla و تنهائی olunca ḥalḳdan yād u 'alāḳasuzluk yıgdür dimekdür ki luḡatde yüz ve yuva ve ḡarīb ve bī-ḥ'ışdür ki kimseye müntesib olmaya. Ammā vāv-ı 'atfsuz هست var ya' nī mevcūd dimekdür tenhāluk yig olur yār-i bedden dimekdür. Ma' nā yalñuzluk ve vaḥdet ve 'uzlet yıgdür yaramaz yoldāşdan. Eyüler ki yaramazla tura yaramaz olur.

ای برادر کم نشین بایار بد

یارید بدتر بواز مار بد

Beyt

نفس افعی وبیر حضر شعار

کور می سازدش زمردوار

Ya' nī sülük yoldāşı bulamaz iseñ bāri yalñuz ol nādān şohbetinden ḥalvet yıgdür. Tā ki aḥmaḳuñ (...) nefsinüñ bed-rāyiḫası seni de bārid ü bed-bū ider. İmdi الاستیناس بالناس علامت ⁴⁵¹ 451 tıbaḳınca kişinüñ boşluḡuna 'alāmet her umūra ḳarışup her yerde bulunduḡudur tālib kendüni genc-i ferāḡatde genç gibi şaḳlayup nā-cinsler sohbetinden ḳaçmaḳ gerek [57b] tā ḳulaḡı dinc ola herkesüñ kendü derdi yeterken il belāsına da tuş olmaḳ ḥamāḳatdandır ve 'alāmet-i reddür mü 'min-i ḥaḳıḳi' odur ki zıkr ü fikrin ḫıdmet-i ḥaḳḳa ve aḫiret emrine ḥarcaya şuḡle māni' olacaḳ ḥas ü ḥārı nār-ı tevḫidle yaḳa ana ḳarnında tenhā

⁴⁵⁰ Mâide, 5/2: Ayetin manası: "...İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın..."

⁴⁵¹ Anlamı: "İnsanlarla ünsiyet kurmak iflas alametidir."

olduğünçün kimseden cefā çekmezdün me'kel ü meşrebün yine nerende idi ve ecel yine seni tenhālayup yer arnına yalñuz girseñ gerekdür pes bu iki batn arasına ta'allu-ı fāsıd atup beş on günçün yerüñi od itme ve dimişler ki hala āşınāluun 'alāmeti ehl-i dūnyādan firār u istikrāhdur cifeden (...) nūr gibi ve nuūş-ı ğayrı ve nifā u buğz u asedi terk etmekdür ve zıkr-i haa māni' olan eāribe 'aārib ve ehl ü evlāda a' dā vü zebānī dimişler ve aır-ı fülāniçün kesrete arışup vāı'asın açup sırrın fāş iden ha gözünden düşer ve sır açanda hāl almaz nite ki müsrifde māl tırmaz.

غير پير استاد وسر لشكر مباد

پير كردون نى ولى پير رشاد

Pirden ğayrı kimse üstād ü ser-leşker olmasun. Felek ve dūnyā piri degül irşād piri. Ya' nī sālīkūñ mutedāsı mürşid gerek. Yosa dūd-ı gerdün ve mürür-ı şühürdan ve kürür-ı dühürdan şaalı ağaran degül ki albi atı ve ğalīz ü āsī ola aña 'ārif tıfl da dimez belki ayvān u cemād dir zīrā efālde teslīm ü ayā vü avf vardur. Ammā bī-başıret yaşluda ırş u amāat marazı vardur ki sārīdür. İmdi ⁴⁵² من يزكركم رؤيته adīs-i şerīfi tıbaınca yaınlığından lezzet alup uyanduguña arīb ol özüñi ten anı cān anla cānsuz olamaduguñ gibi ansuz olma tā mürşidün aıat-i zātına iresin lākin ⁴⁵³ التوفيق مع السعى ükmünce sende cehd gerek ve illā sa'y etmezsen saña mürşidün himmetinün te'siri şebāt tıtmaz ve talīd ü riyā [58a] ehlinden ictināb farzıdur ki anlar muıllerdür tālībi münkir idüp mürşidden ayırurlar.

پير باشد نردبان اسمان

تير پزان از كه گردد از كمان

پیران lafzından ism-i fā' ildür. kāf-ı 'Acemile mechūlidür 'Arabile. Ma'nā göñüllerün nerdübānı pīr ü mürşiddür. O neden uar yay kuvvetinden. Mürşid abza-i udretün kemānidur. Eger albine girerseñ seni perrān idüp o gibi menzile uurup bir anda evc-i a' lāya irüp hedef-i murāda yetürür tā mazhar-ı esrār u manzar-ı ğaffār olup sırr-ı kün-fekāna vāşıl ve maām-ı vilāyete nāyil olursun.

Beyān-ı ān ki tālīb-rā her-āyīne mürşid lāzımest

پير را بکزين كه بى پير اين سفر

هست بس پر افت و خوف و خطر

kızin ihtiyār etmek ve öründülemekdür. Mużārī' emr kızin' dür. bisyār dimekdür kemā-merre. Ma'nā pīr öründüle bu sefer pīrsüz āfetlü ve orılı ve āv f u aarlu yoldur

⁴⁵² Hadisin manası: "Görüntüsü size Allahı hatırlatan kimselerin yanında oturun." İbn Māce, Zühd, 4. "Sizin en hayırlılarınız o kimselerdir ki görüldükleri zaman Allah hatırlanır." hadisinden alıntılanmıştır.

⁴⁵³ Anlamı: "Muvaffakiyet çalışmakla elde edilir."

pür-hirās bir cezāre-i miḥnetdür. Ya‘nī rāh-ı Ḥudādan şa‘b yol yoḡdur. ⁴⁵⁴ الدليل ثم السبيل
 tıbaḡınca refiḡsüz tariḡa gitmek muḡāldür. Pes bir reh-şināsuñ emn-i pākine şıdḡ u
 ḡidmetle yapışup varluḡuñı ve vesāvisuñı anda fānī ḡılagör tā saña ḡazret-i ‘aleyhi’s-
 selāmuñ Ebūbekr Şiddīḡa virdüḡi ⁴⁵⁵ لا تحزن ان الله معنا beşāretin vire ve her ḡālünde hevādār-ı
 vefadār u ḡafadāruñ ola.

در آدر وادی ایمن
 قدم در عشق محکم زن
 مترس از حیلۀ دشمن
 که من یمودم این صحرا

Sa‘ādetin bulup anuñ zıll-ı ḡümāveşinde rahatla ḡaḡ-ı menzi[l] idesin.

کرچه ره بیم ناک داری
 الله معك چه باك داری
 آن رهی که بارها تو رفته
 بی قلاوزی دران آشفته

bar kerre dimekdür. ha edāt-ı cem‘dür niḡe kerre dimekdür. اشفتن delürmek ve ḡayrān olmaḡ.
 اشفته ism-i mef‘üldür. Mużārī‘ ashūbd gelür. [58b] İsm-i fā‘il ashūbnde gelür. Ma‘nā ol yolu ki
 niḡe kez gitmişdüñ ḡılāvuzsuz o yolda yine ḡayrānsın ve şaşıcısın ḡic gitmedüḡüñ yola
 niḡe gidersin. Eger gidir derbend-i bilāda tıtulup vüçüduñı telef ü zāyi‘ idersin hem
 menzilden ḡalursın.

کرنباشد سایه او بر تو گول
 بس ترا سر کشته دارد بانك گول

ḡol kaf-ı ‘Acemīle nādān ve yoḡun ve tā şalaḡ ve ḡaba ādemdür. Ḥarf-i nidā maḡzūfdur.
 Ey ḡül dimekdür. Ammā Ḥişārī‘de eydür kaf-ı ‘Arabī olursa arka ya‘nī püşt ma‘nāsına
 olur pes bu ma‘nāda ḡābildür ki anuñ zıll-ı ḡimāyeti ve cell-i ‘ināyeti saña arḡa olmazsa
 seni başı çevrinmiş tıtar vesāvis-i şeyḡāniyye yāḡūd mürşid ḡölgesi üstünde olmasa idi ey
 aḡmaḡ u ḡaba vü maḡlūb ḡişi seni dīvler āvāzı çoḡdan ḡayrān iderdi ya‘nī mürşidüñ naḡar
 u ḡirāseti sen bī-ḡaberüñ üstüne nāzır olmayaydı çoḡ dīv-siret ādem şeyḡānları saña şüret-i
 şalāḡ u sünnet ü cemā‘atden ḡorinüp şüret-i ḡiyel ü ḡuda‘la seni menzile irḡüreyin diyü
 ‘aḡluñ uḡurlayup dūrūḡla seni rāh-ı ḡaḡdan aparup memkür u ḡüm-rāh iderler ammā
 mürşidān-ı melek-siretler ⁴⁵⁶ يحفظونه من امر الله Ey bi-emrillāhi ḡuvvetiyle zāhir ü bātınūnda

⁴⁵⁴ Anlamı: “Önce arkadaş, sonra yol.”

⁴⁵⁵ Tevbe, 9/40. Ayetin manası: “...‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber...”

⁴⁵⁶ Ra’d, 13/11. Ayetin manası: “Allah’ın emriyle onu korurlar.”

didebān olursa ne dīv ü ne nefis ü ne münkirān seni ifsāda yol bulamaz zīrā pīrūñ nazarı
şihāb-ı şāķıb gibi ⁴⁵⁷ رجوم شیاطین olup anları t̄ard idüp saña necm-i hüdā olur.

نفس دیوست و پرنجم هدی
رجم دیوست کار نجم بلی

هرکه در ره بی قلاوزی رود
هر دو روزی راه صد ساله شود

رود, muzāri' idür. Ma' nā herkes ki yola ıulavuzsuz gide her iki günlük yol aña yüz
yıllık olur. Ya' nī pīrsüz bu ıaıtarlı yolda iki günlük menzili yüz yıl ıalıssañ kesemezsin.
Ammā menzil-şināsa teslimle uysañ bir sā' atde [59a] niıe biñ merıale alursın.

اطلب الدّر اخی وسط الصدف
واطلب الفن من اصحاب الحرف

de yā-i nidā maııızūfdur اخی dimekdür. الفن' de elif-lam cinsdür
من وسط, وسط dimekdür. اخی dimekdür. Ma' nā taleb eyle dūrri
de yā-i nidā maııızūfdur اخی dimekdür. فن' de elif-lam cinsdür. Ma' nā taleb eyle dūrri
ıardāşum şadef ortasından. Şan' ati iste şan' atler ııslarından. Ya' nī ' āķil maıılūbunuñ evvelā
ehlin bulmak gerek tā murādınıñ ıaıķıķatine ulaşıa yoıısa serseri ve derbederi t̄alib meııhūl-i
muıılaıı olmak ıarardur ki aııvāl-i t̄arıkā münkir ider ⁴⁵⁸ المرء عدو ما جهله
bulamadığı için nesne yoıı şanur. Baıırde māhī ıoıııdur ammā elbette mālik olup āhvāl-i
şaydı ehlinden görmeyen hūt-ı bā' ıış-i hayātı ele getüremez imdi cehdle her nesne' i
maııhallinden iste debbā' dan ' ııtr isteme derziden papuş isteme.

سایه شاهان طلب هر دم شتاب
تا شوی زان سایه بهتر ز افتاب

ya' nīdimekdür. emr ma' nā muzāri' ştabad ivmek ştaftan ve ştabad emrdür. ştabad
şehler gölgesin iste her dem ' acele eyle tā ol sāye ile āfitābdan yigrek olasın. Ya' nī ' ārifler
ki ma' nā şehleridür anlar sāyesinden ayrılma ve sözlerin diñle tā güneşden raıışān olasın.

مهر پاكان در میان جان نشان
دل مده الّا بمهر دلخوشان

oturtmaıı ve āğac dikmekdür. muzāri' ştabad. Ma' nā pākler sevgüsin cānuñ içinde dik.
Göñül virme illā dil-hōşlar muııabbetine ya' nī beyt-i ıalbüm cennet olsun derseñ ıadd-ı
tūbā-yı maııhbūb ki şecere-i sidre-i müntehādur anda dik ve ıalbüñ burcunu dil-hōşān

⁴⁵⁷ Mülk, 67/5. Ayetin manası: "...şeytanlara atılan taşlar..." Ayetin aslı "رجوما للشياطين"

⁴⁵⁸ Anlamı: "Kişi bilmediği şeye düşmandır."

mihrine maṭla‘ eyle tā⁴⁵⁹ واشرفت الارض بنور ربها 459 hūkmünce vücūduñ bir nūr ola imdi ‘ārifleri sev tā dāreynde anlar maḳāmında olasin su’āl eger ‘āriflik ḫālī ḳalbīdür. [59b] Şüretle bilinmez anlarla nice olayın dersin cevāb her kimünle ki muşāḫib ü hem-meclis olduḳda ḳalbünden hevā-yı dünyā vü şehevāt-ı fāsīde çıḳa yerine fikr-i āḫiret ü muḫabbet gele ḳāllerün yumuşaya göñül ‘alāyıkdan paklana böylelerle ol ve ayrılma ki bunlar mis-i ḳalbüne iksīr-i a‘zam u kimyā-yı ekberdür. 460 اجلسوا عند كل من يذكر كم رؤيته 460 bu ma‘nādur. İmdi murāduñı aradan çıkarup anuñ dāmen-i pākine yapışup murādına mürīd ol tā saña faḳr sebaḳın ve ‘aşḳ dersin oḳıdup sendeki ‘āriyet olan māye-i ḫaḳḳānī saña mülk idüp ebedī ‘azl ü reddin ḳurtulasın ve cihānuñ güft ü güy ve āmed ü refit dādḡir ḡavḡasından ve nevāzi‘-i beşeriyeden ḳurtulup ḫaḳāyık-ı eşyāyı علی ماهی görüp merātib-i vücūd kemā-kān bilüp sıyaḡ-ı muḫtelifenün aşl-ı vāḫide rücū‘ın anlayup cümlede ḫaḳīḳatü’l-ḫaḳāyıkı ve sırr-ı vaḫdeti şühūd idesin.

روبو یاری خدای را تو زود

چون چنان کروی خدا یار تو بود

رفت gitmek رفت gitdi رود gider رُو بُرُو ikisi de emrdür جو bā ve cimün zammıyla رفتند gitmek رفت gitdi رود gider رُو بُرُو ikisi de emrdür. Acemīle eger ‘Arabī ile ḳābildür. Ya‘nī eyle olsañ yāḫūd ehl-i ḫaḳḳı muşāḫib itseñ ḫaḳīḳatde ḫazret-i ḫaḳḳ yāruñ olur. Ma‘nā Yūri bir Ḥudāyı yār iste. Çün anuñ gibi olasin Ḥudā yāruñ ola. Ya‘nī teslim-i şıḳḳ ü i‘tikādla derūndan ehl-i Ḥaḳḳı iste ve yollarınca git tā anlar tuyuḡın tuyup Ḥaḳḳa yaḳın olasin

Der-şoḫbet-i merdān

هر که خواهد هم نشی خد [1]

تا نشیند در حضور اولیا

نشستن نشستند ḳā‘idedür دانستن دانند gibi kemā-merre. Ma‘nā her ki diler ḫudāyla hem-meclis ola. Otursın ḫuzūr-ı evliyāda. Kemā ḳāle (a.s.m) من اراد [60a] ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل [60a] من اراد (a.s.m) من اراد [60a] ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل ان يجلس مع الله فليجلس مع اهل 461 يا‘nī ḫuzūr-ı ḫaḳda dā‘imā ḫāzır u manzūr-ı ḫazret-i nāzır-ı ḳādir ve meydān-ı ḫaḳāyıkda sāyir olmak dileyen bir maḡz-ı vücūd u vācidü’l-mevcūduñ ḫuzūrunda ḫissī vü ma‘nevī ya‘nī cismi vü ḳalbi vü şuveri vü sīreti ya‘nī muḫabbeti vü i‘tikādı ḫāzır olup dem-be-dem ‘ilm-i ledün esrārın anuñ şıfātı kitābuñdan okuyasın. Reşaḡāt’da eydür ḫazret-

⁴⁵⁹ Zumer, 39/69. Ayetin manası: “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”

⁴⁶⁰ Hadisin manası: “Görüntüsü size Allahı hatırlatan kimselerin yanında oturun.”

⁴⁶¹ Mevzu hadis. Anlamı: “Allah ile oturmak isteyen, ehl-i tasavvuf ile beraber otursun.” Konuk, **Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Fîhi Mâ Fîh**, Haz. Selçuk Eraydın, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015, s. 131.

i Mevlānā buyurur kim bir gün melūl u ğamġin idūm def⁶ idemedūm nā-ġāh bir kimse çıkageldi eydür. Beyt

‘Āşıklerle yār ol kıl ‘aşkı ihtiyār

Her kim ki ‘āşık olmaya olma anuñla yār

Ve didi ki bu beyt ile ‘amel iden bir sa‘ādet bula ki ebedī şekāvet görmeye ve bu ma‘nāya Mollā buyurur ki

من كان له عشق فالمجلس مثواه

من كان له عقل آياه و آيانا

در حضور اولیا کر نکسلی

تو هلاکی زانکه جزئی نی کلی

zamm-1 kāf-1 ‘Acemile üzmek ve üzülmek ma‘nāsınadır. Burada murād üzülmekdür. زانکه، زان که، زانکه. Üc kelimedür. یا’lar heb hitābiçündür. نه، ikisi de ālet-i nefydür. Ma‘nā huzūr-1 evliyādan eger üzülesin helāksin. Zirā cüzsin kül degülsin. Zirā evliyā haķīkatü’l-haķāyık ile kâ’imlerdür ki senüñ zātuñ ol haķīkatüñ nūrı pertevdür ki cemī‘ esmāyla cümle şey’te tecellī etmişdür. Ebyāt

Ol yüce zātı pāk bī-çundur

Ne derün-1 cihān ne biründür

Mazhar-1 vaşfidur anuñ çe vü çün

Hüsni mücellāsıdur birün u derün

Ya‘nī senüñ tenüñ ve rūḥuñ ve qalbüñ ki cüzlerdür ictimā‘ ma vüçüd dirler eger bu cüzleri ḥazret-i ḥayy-1 kayyūmda ya‘nī vüçüd-1 muṭlaquñ miyānında tarḥ idüp anda maḥv-1 sırf olasın kaṭre deryāya düşmüş gibi ‘ayn-1 deryā [60b] olasın cüz’iyyet-i zilletden kırtulup kül olasın ve illā eczā-[y1] kimyā üstād eliyle bişüp vüçüd baķırıyla tekrar kaynayup nefd olmayınca ser-māye-i ‘ömrden aşşılı bāzār muḥāldür imdi şüretüñ baķırın āteş ü tevḥid ü fenāya virmeince külden cüdāsın ve zāyi‘ sin ve zıkr ü riyāzet ü ‘ibādet şuyıyla bu vüçüd-1 ḥayālī ve fikr-i sivā’i cenābetinden yunmayasın ārī degülsin nār-1 caḥimle kāl olmalısın yā bunda yaķ yoḥsa anda yaķarlar.

چون [شوی]⁴⁶² دور از حضور اولیا

در حقیقت کشته دور از خدا

⁴⁶² شوی - S1, S2.

Çün evliyā maḥzarından ırak olasin. Haḳīkatde Ḥudā'dan dürsun. Zirā evliyā serāy-ı hāş kapusunıñ ağaları ve hücre-i hāş maḥbūblarıdır ve ‘arāyis-i ḥudādur ve fevāris-i meydān-ı⁴⁶³ او ادنى'dur anlardan ırak ḥaḳdan ırak ve ser-gerdān-ı bādiye-i firāḳdur.

هم نشینی اهل معنی باش تا

هم عطا یابی و هم باش فتا

Ma' nā ehline ḳarīb ol tā hem istedügin bulasin. Hem ṭarīḳ-i ehl-i fütüvvet olasin. Ya' nī bustān-ı evliyādan mīvedār olam dirseñ şüretten geçenlere yaḳın ol tā saña daḥi bu vücūd-ı beşeriyye ağacı dünyā bāğına ḳanḳı mīve için dikilmişdür gösterile ve seni vücūduñ bağına zābiṭ ü bāğbān ideler tā hār hāşāk ve aḥcārdan arz-ı beşeriyetüñ arıtup ḳābil zirā' at olup cennet-i ḳalbüñ⁴⁶⁴ اكلها كل حين her sā' at bir güne mīve-i muḥabbet ve şemer-i ma' rifet vire ya' nī eyülene uygun taḳlīdle de olursa taḳḳīke vesiledür nāgāh bir gün yalanıñ gerçek olur Kimyā'da eydür baḥl yaramaz marāzdur 'ilāc olmaz illā riyāyla ve istiḥyāya taḳlīdle pes hemān tek şuleḥāya taḳlīdle ile zarar virmez soñı taḳḳīke çıkar pes taḳlīdle zıkr iden mürā'ī şūfiye daḥl idüp zinhār yorgurma [61a] nāgāh varup feseḳaya taḳlīdle iderek dibelik ehl-i tevḥīd ve şalāḥdan dūr idersin⁴⁶⁵ ومن اظلم ممن منع مساجد الله ayetinüñ taḳḳīḳince ḳalb-i mü'minde ḥaḳ mezkūr olmağın ve bu ḳul'ede nevbet-i pādīşāhī çalınmağın men' etmiş olursın senden azlem kimse olmaz. Ehl-i inşāf bilür ki hīc bir şan' atüñ ibtidāsında ḥaḳīḳat müyesser degüldür. Elbette ibtidāsı ğaraż-ı fāsīd ü riyāyladır. المجاز قنطرة الحقیقه'dur elbette gürūh o[r]tasındaki hāc ḥacdan ḳalmaz öñi yider ve ardı sürer imdi⁴⁶⁶ الصدحت مؤثرة ile 'āmil uyanıḳlara hem-nişin ol ki deryāya cife-i nā-pāk da düşse eyyāmla baḥrde maḥv olup eyyāmla baḥrlik şıfatın tutar ṭāhir ü muṭaḥhar olur ammā deryāya ulaşmayup yerinde ḳalan bir ḳazan şuyı bir ḳaṭre mürekkeḳ ḳara ider ve bir ḳaṭre necis murdār ider pes fāsıḳuñ cinsi ile muḥālaṭası ikisin bile murdār ider ve rengüñe boyar bārī ehl-i fenādan ayrılma ve anlarla aḳ sülūk eyle ki ḥāk-i pāk murdār şuyı pāk ider. النجاسة لا تستقرّ لجريان الماء⁴⁶⁷

جان بی معنی درین تن بی خلاف

هست همچون تیغ چوپین در غلاف

در ma' nāsına این bu dimekdür. چوپین ağacdan nesne. غلاف cemī' lügat[d]e kütüb-i 'Arabiye vü 'Acemiye'de 'āmmeten ḳın ve zarf ve ḳapaḳ ve örtü ma' nāsına muşarraḥdur.

⁴⁶³ Necm, 53/9. Ayetin manası: "...yahut daha az..."

⁴⁶⁴ İbrahim, 14/25. Ayetin manası: "O her zaman meyvesini verir..."

⁴⁶⁵ Bakara, 2/144. Ayetim manası: "Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak edenden kim daha zalimdir..."

⁴⁶⁶ İmam Malik, Muvatta, Camiü'l-Hadis, 36. Hadisin anlamı: "(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder."

⁴⁶⁷ Anlamı: "Necaset akan suda durmaz."

Ma' nā ma' nāsuz cān ten içre gılāfsuz kılc gibidür ağacdan kın içinde ya' nī cān ki ten 'ālemine gele öz vücūdunda olan ma' nāsından ḥaberdār olmaya belki şuver-i cismāniye kemāl-i iştigāl ile bir mertebeye vara ki şūreti seyrinden ḥayvān gibi teşāḥḥuşa kādir olmaya ve çalışup kendüyi var şandığı ḥayālātı nazarından kaldırup bir zāta yönelmeye ki cümle mevcūdātı anuñ mecālī⁷-i cemāli ve merātib-i kāyināt-ı [61b] vücūd anuñ merāyā-yı kemālidür ve dūn-himmet olup mir'ātin āb u gile ve dūnyā-yı esfele döndürdüğüçün anuñ denā'et ü küdüretine boyana şeksüz ol cān bu tende bir zerrīn gılāf içre çüp pāredür mā-dām ki ten kınındadır nidügin kimse bilmez. Ammā⁴⁶⁸ يوم تبلى الثراير⁴⁶⁸ de وهم يحسبون أنهم⁴⁶⁸ 469 يحسنون صنعاً⁴⁶⁹ ıbaķınca kendüleri ḥüb şanan zıştlerüñ bāṭını zāhir olunca bilinür ki nedür imdi merkeb çānına ve çuluna aldandığı gibi zāhirle kıalma. İçün ḥulūş-ı muḥabbetsüz iken kışrla aldanma ve belki kıul iki ḥıdmete geldi biri 'ibādetle zāhirī taṭḥīrdür. ما حلققت الانس والجن⁴⁷⁰ budur biri bāṭını taṭḥīrdür ḥüsn-i niyyet ve ihlāşla cemī' aķvāl ü ef'āl ü aḥvāle⁴⁷⁰ 471 budur pes kıulluğı 'ibādete ve 'ibādeti ihlāşa ḥaşr etdi. 'İbādet bulunsa ihlāş bulunmasa kıaftānuñ ārī bedenüñ murdār kıalur ki beden libās gibidür ādemīsi rūḥdur dimişler ki bir tācir Hind'[d]en yük getürse ibrişim diyü açmadan bāzāra getürdükdē kepenek ü şal kııksa ne mertebe ḥacālet ve ziyān çekerek pes burada tā'at yükün getüren zalüm u cehül ihlāşı riyādan şıḥḥati fesāddan seçmeyen elbette maḥşerde beyne'l-enbiyā ve'l-evliyā açduklarında seyyi'āt kııksa ana ne mertebe ḥısr u ḥızlān u ḥırmān irer ve anlar şehādetiyle nihāyet olan 'azāb nice olsa gerek imdi⁴⁷² اذا احبب الله عبدا يصرحه عيوبه⁴⁷² 473 ḥükmünce kendü vücūduñuz yükün bunda iken miftāḥ-i esmā⁷-i uşülle açmayasuz ve bāṭını nedür bilmeyesüz pes Ḥaķ nāķıd-ı başır maḥzarına iletēcaguñ kıumaşı bunda yokla kim kem ise tebdīl ideğör andan yola gir ve illā sermāye-i 'ömrün⁴⁷³ فما ربحت تجارتهم وما كانوا مهتدين⁴⁷³ 473 ḥükmünce yol aradığıçün ḥarāmīye gider aşşısuz [62a] kıalursın ve cehenneme lāyık olursun bu ma' nāyı izḥāran buyurur ki

تا غلاف اندر بود با قیمت است

چون برون شد سوختن را الت است

⁴⁶⁸ Târik, 86/9. Ayetin manası: “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!”

⁴⁶⁹ Kehf, 18/104. Ayetin manası: “Ve onlar, güzel ameller işlediklerini zannediyorlar.”

⁴⁷⁰ Zâriyât, 51/56. Ayetin manası: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Ayetin aslı şu şekildedir: “ما حلققت الجن والانس الاليعبدون”

⁴⁷¹ Beyyine, 98/5. Ayetin manası: “Hâlbuki onlara hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti.”

⁴⁷² Anlamı: “Allah bir kulunu sevdiği zaman ayıplarını ona gösterir” Hadis “Allah bir kuluna hayır murat ettiği zaman, ayıplarını ona gösterir” anlamındaki benzer bir ifade ile el-Aclûnî, age., I, s. 69. 'da yer almaktadır.

⁴⁷³ Bakara, 2/16. Ayetin manası: “Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.”

mis-i nābuñuzı cevher-i nā-yāb iderler ve ḥarāmīlerden şaķınuñ ki naķd-ı gözi dağı zāyi‘ iderler ammā evliyāya ḥıdmet iki cihānda zaḥmet ü đalālden ḥalāşdur. Cümle kümmel bu sözde müttefiklerdür.

کرتو سنک [و] صخره و مرمر شوی

چون بصاحب دل رسی کوهر شوی

Kütüb-i ‘Arabiyetde صخره büyük taşdur. Cem‘ صخور gelür. سنک ‘Acem’de muṭlaķ taşdur. İzāfetü’l-‘ām ile’l-ḥāş olmak kâbildür. رسی ‘Acem’de muzāri‘ رسد māzī رسیدن رسید. İzāfetü’l-‘ām ile’l-ḥāş olmak kâbildür. muḥāṭabıdır. Yā-i ḥiṭābiyle. Ma‘ nā eger taş ve kıya ve mermer olasın. Çün şāḥib-i dil[e] eresin gevher olursun. Ya‘ nī kâlbüñ ne kıadar kıatı ve ğalız ve kıasī ve bī-zevķ ve cāmıd ve pas olsa her geh ki sevk-i ‘ināyetle bir kāmıle iresin anuñ nażar u nefes-i [63a] iksir-mişālī kıatı göñlüñi mumdan dağı nerm ider gevher ider ve Ḥōca Bahā’eddīn buyurur dā’imā ehlullāh ile muşāḥabet ‘aķl-ı me‘ādı arturur ve tarīķe taķlīd ile giren iḥlāş u cehdle ider[se] elbette taḥķīķa irer mütekeffilim dirdi.

نار خندان باغرا خندان کند

صحبت مردانت از مردان کند

aşlı مردان تورا aşlı مردان idi. ra ki edāt-ı mef‘ ulıdı ḥazf olundu. Tā مردان lafzına taḥfif için ulaşdı vav dağı düşdı. Ma‘ nā gülcü od bağı da rüşen ve gülcü ider. Merdān-ı Ḥudā şoḥbeti seni merdānlardan ider. نار خندان tefsīrde güneş ü ay u kevākıbdür dir aşlları nārdur ve bu sebze vü et ü mīveler bunlaruñ gerdiş ü te’sīrindendür kıaçan hevā seḥābdan ‘uryān olmağla bunlar ḥandān ola pür-ḥandān ve küşāde olup ezhār u sebze vü etile müzeyyen olur kezālik mir’āt-i kâlb merdāna ḥakīķat güneşini bī-seḥāb ṭulū‘dadur ḥıdmet ü teslīm ile ol kıalbe giren tālibe de anuñ ziyāsı dokunup şitā-i cehlle bī-berg ü bī-bū iken ḥüb-rū vu ḥōş-bū olur kıalbi ⁴⁷⁶ ثم تلین قلوبهم tıbaķınca müleyyen olup kâbil-i neşv ü nemā olur ammā çāh-ı inkārda kıalup şahrā-yı kıalb-i kāmıle girmeyenler ebedī zūlmet-i cehāletde ve zemherīr-i đalāletde kıalurlar. İnkāruñ ise bā‘ işi ğāliben bī-zevķ olan ‘ayb arayan kıāl u kıil ehl[i] ile muşāḥib olmaķdır. الحذر كما سحى جامى قدس سره الشافى

شیخ آن بود کرچون بأوموسی

برهی از هزار بو الهواسی

دولت صحبت چنین پیری

مس قلب تراست اکسیری

⁴⁷⁶ Zumer, 39/23. Ayetin manası: “...sonra kalpleri yumuşar...” Ayetin aslı şu şekildedir: “...ثم تلین قلوبهم...”

حرف خود بر تراش روز بروز

سبق فقر و درس عشق موز

زمی عشق بخودت سازد

وز علایق مجرت سازد

Der-neh-y-i muşāḥabet-i müdde'iyān u müzevirān

دوستی جاهل شیرین سخن

[63b] کم شنو که هست چون سم کهن

شیرین emrdür. شنو emrdür. Eski dimekdür. köhne bir ma' nādur. de yā-i maşdariyyedür. Ma' nā köhne muvāfaqat için tatlu sözlü burada fetḥ-i sin zamm-ı ḥāyladur. Ma' nā köhne muvāfaqat için tatlu sözlü cāhillik dostluğun az işit ki ol eski yıllamış ḡattāl aḡū gibidür. Ya' nī aḡvāl-i ehl-i sülükdan ama lānsan fmmزوج به عسل وفى الضمير ki ırak ol sevişme ki 477 لایتجاوز ایمانهم Ancaḡ 478 تراقیهم hükmünce ḡaḡiḡat-i imāndan behresüzlerdür ancaḡ taḡlidle laḡlaḡa-i lisāndur.

تاکی بزبان خدا برستی

این نیست مکر هوا پرستی

Pes böyleler sohbetinden kaç ki nāḡāḡ vesveseleri aḡūsı saña da te'sşir idüp seni yoluñdan koyup sırr-ı vaḡdetden maḡrūm etmeye anuñçün buyurur.

زاحمقان بکریز چون عسی کریخت

صحبت احمق بسی خوانها که ریخت

بکریز muzāri' kafuñ zammı ve kesri müsta'meldür. Ma' nā aḡmaḡlardan kaç 'İsā (a.s) kaçduḡı gibi ki aḡmaḡ şoḡbeti çoḡ ḡanlar döker. Aḡmaḡ aña dirler ki ma' ḡül sözi ve ḡaḡ nuşḡı ḡutmaya ve muḡteżā-yı ḡab' indan dönmeye belki erenlere inkār u 'inād u muḡālefet 'ādeti ola eyleler mürşidden fā'ide vü 'ā'ide almazlar mā-dām ki bilgülerin bıraḡub teslīm olmazlar pes böylelerden kaçmaḡ sālike farzdur böyleler rūḡ-ı ḡudsii mürde ḡılır ve böyleler muşāḡiblerin daḡi ḡayvān ider.

Olmaḡıl ehl-i hevā yoldāşı

Şoḡbet-i ḡaḡḡa gerekmez nāşı

Pes 479 المصحة مؤثرة mışdāḡınca zālime vü fāsıḡa ve meftūn-ı dünyā olan buḡalā-i aḡniyāya ḡarışma ki marāz-ı ma' siyyet cüzām gibi [64a] sārīdür ki 'ābid-i pāk-dili şoḡbet-i müfsid-i

⁴⁷⁷ Anlamı: “Dille bal karışmıştır, gönülde de yaban arıları ve yılanlar vardır.”

⁴⁷⁸ Kirmānī, Şerḡü'l-Kirmānī alā Sahihü'l-Buḡarī, XIX, 49. Anlamı: “İmanları gırtlaklarından öteye geçmez.”

nā-pāk [ü] fāsīd ider ve burc-ı ƣalbdeki Őems-i aŐı u māh-ı muhabbete kūsūf u ģusūf irgüren ųulme meclis-i nā-cinslerdür ki seni kendü boyağlarına boyayup Őıbgatullāhdan maħrūm iderler ki ƣara bir dağ aƣ Őu ƣoysaň Őuyı ƣara gōsterür. Pes kendü münkir olan saňa i‘ tiƣād mı bağıŐlar kendüde yok ne bağıŐlar ve kendü ‘ırz u dīnin Őaƣup Őavuran senüň dīn ü ‘ırzuň Őıyānet ƣıla mı öz nefis ü rabbın bilmeyen pelīd saňa ne ta‘līm ider imdi anlara ƣarıŐup mezbeleye aƣan řāhir Őu gibi murdār olma ve dīn ü dūnyānı pür-zarar itme ve yil bir pāk nesne iken cīfeye uğrasa bed-rāyiħa getürür nice fersaħ esüp savurmayınca kurtulmaz. Pes günehkāra vü Őāħib-i inkāra ve bī-‘aql u bī-‘āra ve iki yüzli yāre muŐāħib olma ki eyü iseň seni de kem ider Őıfatına dōndürür kem iseň iki kemden bir eyülük mi olur. Pes ģazret-i Mūsā’ya taƣlīd iden Fir‘avn maŐharası saňa kāfīdür. Ĥikāyet ģazret-i ‘īsā (a.s) Őāħrāda giderken bir aħmaƣ gōrüp ƣaçdı ƣavminden bir kimesne e[y]itdi neden ƣaçarsın ‘īsā eyitdi bir aħmaƣa rastgeldüm andan ƣaçaram ol kes eyitdi mevtāları iħyā ve a‘māları baŐir idersin bir aħmaƣı ‘āƣil idemez misin ‘īsā eydür söyleŐdüm gōrdüm ki ƣat‘an insāniyyete ƣābil degül benden aňa fā’ide yok anuň bed-nefsinden bana zarar bārī olmasun diyü ƣaçaram ki marāza Őifā buldüm ammā aħmaƣa firārdan ģayrı ƣāre bulımadüm.

ده مرد ده مرد را احمق کند

عقل را بی نور و بی رونق کند

de köydür. de lafzından taħfīfdür Ni‘metullāh مرد رفتن’den nehīdür kemā-merre. Ma‘nā köye varma köy ādemi aħmaƣ ider ve ‘aƣlı nürsuz ve revnaŐsuz ider meŐhürdür ki bir gün köyde řuranuň [64b] ‘aƣlı eksilür hafta dursa ‘aƣlınuň rub‘ı gider ay řursa ģic ƣalmaz ģazret (a.s) da ⁴⁸⁰ باسعظم عليكم بالسواد الاعظم buyurdi ve ģükemā daħi ulu Őehirlerde řuruň ‘aƣlınuz arta didi kiçi ƣaşabalarda daħi řurmaň ‘aƣlınuz nāƣıŐ olur. Burada köyden murād insān-ı nāƣıŐ ve Őeyħ-i ģayr-i vāŐıldur sevād-ı a‘zam mürŐid-i kāmildür mıŐr-ı cāmī‘de her nesne bulunur anda daħi ‘ulūm-ı zāhire vü bātına bulunup sırr-ı Ĥur‘ān’a cild dūŐmüş ola ve ism-i cāmī‘e maŐhar olmuş ola ve tefriħa vü vesvāsdan arınmış ola pes buyurur ki

ده چه باشد شيخ واصل ناشده

دست در تقلید و حجتها زده

دن urmaƣ زدن urdu زدن urur زده ism-i mef‘ül زدن de ism-i fā‘il ma‘nā köy ne ola ulaŐmamıŐ Őeyħ ki taƣlīde vü ģüccete el urmuş ola. Ya‘nī ƣatresin baħr-i Eħadiyyete ulaŐdurup ģāƣāyıƣ-ı eŐyāyı ‘ilmen ü ‘aynen ü ģāƣkan Őühūd itmemiŐ ola pes köriken baŐiret ve řālib

⁴⁷⁹ İmam Malik, Muvatta, Camiü’l-Hadis, 36. Hadisin anlamı: “(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder.”

⁴⁸⁰ El-Aclūnī, age., I, s. 297. Anlamı: “Size dūŐen ümmetin çoğunluğuyla hareket etmekir.”

degülken şeyhūhet da‘ vāsıyla tezvīr dükkānuñ açup delü gibi halkı başına üşürüp sebab-i ma‘ reke ve bā‘ iş-i kesret ola ve āh-ı serdini halka kemend ve dem‘ danesin duzağ idüp tābi‘ olanı izlāl ve olmayana ve ziyāret etmeyene hağd u hased ü ‘ adāvet ider ve nuğk-ı evliyādan uğurlayup halka nuş u sālūsluğ şata muğabbet tolacak dimāğa hubb-ı riyāset toldurur. Li-muğarririh

Aldanma iltifāta gözetme şadr-ı ‘ ālī

Mizānda keff-i hālī bālāya mā’ ilimiş

anuñiçün anuñ yanına varan bī-çāre köylü şehrlı yanında ötemez ya‘ nī nā-gāh bir ‘ ārife tuş olur şūreti düzgün sīreti bozgun idüğü āşikāre olup rüsvāy olur.

حرف درویشان بدزد مرد دون

تا بخو[ا]ند بر سلیمی زان فسون

دزدن uğurluğ etmek دزدد muzāri‘dür بخواند muzāri‘dür سلیم şāfi [65a] kalb dimekdür. فسون mekr ü hīledür. Ma‘ nā dervīşlerüñ ba‘ zı işlāhātı uğurlar ol alçak kişi tā bir gāfil ü ağmağ ve buna ol füsūndan oğuya yā ol işlāhlardan füsūn oğuya ya‘ nī ol bī-ğaber müdde‘ iler ba‘ zı kelāmuñ neşr ü nazmından oğuyup mübtedilere sizi yola ehl-i hāl ideyin diyü inandurup kendüye bende idüp yolu açuğken sükūnı şeş cihetden bend ü memkūr ider ħaberi yoğ ki ol müdde‘ i ki ‘ izzet ü ħürmet yükine ve iltifāta tağammül idemeyüp halkuñ iğtirāmın bir nesne şanup ef‘ āl ü aqvālinde daği riyāda taşannu‘ nacāğı ile öz ayağın urup yoldan kalur kıyās eyle kılāvuz böyle olunca ardına düşen n’ olur ve mezbūr müteşeyyih-i za‘ if kendüni ‘ ālī görüp üzerine düşmeyen tāc u ħırka ile oyuğ gibi sövelüp esrār-ı gūrūrla ħayrān ve şarāb-ı mekrle maşhara-i şeytān u sekrān olur. Beyt

هرکه درخرقه ناتمام بود

خرقه بر قداو حرام بود

Li-şeyhinā Şemseddīn ħuddise sırruhu

Başa her seg simesüñ derseñ refiğ

Ğis gibi çoğluğ sövelme der tarīğ

از خدا نی بوی اورا نی اثر

دعویش افزون زیشت و بوالبشر

Ne ħağğānī rāyiħa var anda ne eşer lākin da‘ vāsı Şīt ü ‘ Ādem’ den artuğ ‘ aleyhimā’ s-selām eger anda ħavf eşeri olaydı gitmedüğü yola gitdüm ve bilürem diyü dört mezhebde ħarām u

maḳtū‘ olan kizbi lisān-ı hāl⁴⁸¹ u kālle söylemezdi ve bilmediği yola kılāvuzluk ve şeyhlik gösterüp yol azdurmazdı ve bī‘at virüp haşmın çoğaltmazdı belki kendü ‘ayb u kuşūrın tıyup cānını taḥlişe dūrüşüb ḳablubağa gibi başını hırḳasına çeküp mücāhede vü seher ile noḳtā-i ḡayrı şaḫīfe-i dilden tırāş idüp dīnī ḳaḫtānını kibr ü riyā vü sum‘a necāsetinden [65b] şaḳınurdu ki evvelā ḳıra‘āt-i Ḳur‘ān’uñ ve şalātuñ şartı taḫāretdür şuveri eger ma‘nevī pes şūfī tarīḳinde fikr-i sivā vü beşeriyet ü hevādan ayrılmasa kāmīl ḳatında cünübdür baḫr daḫi anı arıdamaz meger terk ü maḫv şuyı ile yuna ve illā aña vāy degül belki vāy ol cemā‘ate ve namāzlarına ki imāmları cünüb ola ve bu maḫvla daḫi olmaz belki şaḫīfe-i ḳalbinden ve evrāḳ-ı eşyādan cemāl-i bāḳī muşḫafın oḳuyup zāhir ü bāḫın bilmiş ve ma‘nā-yı Ḳur‘āniyye keşf etmiş ola ve illā beyt

Mürşid olmaz muşḫaf-ı ḫüsnin revān etmezse şeyḫ

Kim imām eyler anı bilmez çü Ḳur‘ān’ı dūrüst

Anuñçün İmām Ḡazālī ḳuddise sırruhu‘l-‘ālā ümmī mürşid olmaḳ yoḳdur meger ma‘nā-yı Ḳur‘ānı keşf etmege mālīk ola buyurur

دیو ننموده ورا هم نقش خویش

او همی کوید ز ایدالیم [ب]یش

وَرَا نماينده gelir il fā‘il nefy-i ism-i mef‘ ulidür ya‘nī göstermemiş ism-i fā‘il gelür اورا dan muḫaffedür kesr-i bā-i ‘Arabile ziyāde ma‘nāsınadır. Ma‘nā dīv aña daḫi şūretin göstermedin büdelādanum daḫi ziyādeyim dir. Ya‘nī ‘ālem-i ḫaḳīḳatle ‘ālem-i zāhir arasında ḡaybū‘l-cin dirler bir ‘ālem-i ḫayāl vardır ikinci maḳāmda şūfī ol berzaḫa uğrar ki dīv perī ve cinnüñ makāmıdır ve ‘ālem-i ḫaḳīḳat-i Muḫammediyyenüñ serḫaddidür ki ötesi ḫaḳīḳatdür ol ḫaḳīḳate bu ervāḫ-ı nāriyye geçmek dileseler melā‘ike-i ‘illiyyin şihāb-ı şāḳıbla vüçüdların yaḳarlar ba‘zı şeytāniler ol ‘āleme girüp şeytānle dost olup mekr ü istidrāc öğrenüp ḡaybdan ḫaber virürler ‘avām-ı hevām anı velī i‘tikād idüp dīnden çıkarlar ammā mü‘min⁴⁸² بنور الله hükümünce kehānetüñ istidrāc idüğün nūr-ı ‘irfānla bilüp⁴⁸³ جاء الحق وزهق الباطل feḫvāsınca nūr-i himmetile anuñ nārını söyündürüp dīvini [66a] yaḳarlar ‘amelin ibtāl iderler ammā nūrı za‘īf olanlar münfa‘il ü mu‘teḳid olurlar pes ḳanda vuşūl-i maḳām-ı vilāyet ve ḳanda işāl daḫi ‘ālem-i ḡayb-ı cinne girüp şeytānı görmeyenler ya‘nī daḫi emmāreden levvāmeye varmayanlar nice nefis-i kāmīlelik da‘vāsın ider arada beş menzil daḫi variken ki ehle ma‘lūmdur.

خرده كيرد درسخن بر بايزيد

⁴⁸¹ Hāl: - S1, - S2, - S3.

⁴⁸² El-Aclūnī, age., II, s. 264. Hadisin anlamı: “Mümin Allah’ın nuruyla bakar.”

⁴⁸³ İsrā, 17/81. Ayetin manası: “...Hak geldi, batıl yok oldu...”

ننك دارد از درون او یزید

تutmağdur داشتن ve گرفتن كیرد muzārī‘ idür دارد داشتن’üñdür. Ma‘nā ħurde tutar sözde bāyezīd üzerine ammā anuñ derünundan yezīd ‘ār tutar. Ya‘nī ol nākış u müteşeyyih egerçi kâl u kılde bāyezīdün eksügin tutup kendüzini rāciğ gösterür ve maqām-ı hâlde cüneyd-i devrāna şühūd telkîn etmek ister ammā derünuna bakşañ ħubb-ı riyāset ü taleb-i dünyā vü shehvāt u işihā zevkiyle tolmuşdur ki yezīd yezdlikle pür-heves kalbinden ‘ār idüp kendü küfrüne ışınur.

چون بسی ابلیس ادم روی هست

بس بهر دستی نشاید داد دست

lafyık olmak نشاید nefy-i muzārī‘ dür çün niçe ma‘nā niçe ādem yüzli iblīs vardır. Pes her bir ele el virmek olmaz. Ya‘nī ol müteşeyyih ki zāhiri şer‘ ile muqallid ammā kalbi ħaḳīqat-i şer‘ den bī-ħaber şeytān enīsī olup niçe vilāyete lafyık māye-i ‘ālī-meşreb ü pāk gil vüçüd-ı ferīd-i büleñd-i himmet ü sāde dillerün yollarına çalu olup menzilinden azıdup ħannāsluğ iderler ve kendülerün cehle rūḥı meyyit olmağın kümmel-i evliyāyı lā-siyyemā cenāb-ı enbiyāyı ölü i‘tikād idüp ⁴⁸⁴ بل احياء ⁴⁸⁵ فلنحيينه حياة طيبة ⁴⁸⁶ ایāt-ı ‘azāmı ve ⁴⁸⁷ واذن تحيرتم في الامور فاستعينوا من اهل القبور ⁴⁸⁸ ḥadīşinde kümmel ya‘nī [66b] evliyā‘ullāh dimişken ve bu mefhūma eḥādīs [ü] āşār bī-ħad iken ve ħazret-i Ebū Medyen Muḥyiddīnū’l Arabī ve Ebū Ṭālib-i Mekkī gibi sulṭānlar ricālün bir gürūḥı ervāḥ-ı muḳaddesdür. Anlar anlardur ki öldükden soñra rūḥları nūr-ı muşavver olup ħalka qarışup ħıdmet iderler dirken bunları inkār idüp ölü şanup ölüden ne feyz olur diyü maḥrūm olurlar ⁴⁸⁹ فى بحث ⁴⁸⁸ الروح pes ⁴⁸⁹ ختم الله على قلوبهم ⁴⁸⁸ āyetine mazḥar olup eşkıyā zümresine zamm olurlar bilmezler ki sālik fenāfillāh olunca kendü evşāfı gider nefsun cehli yerine ħudretullāh gelür pes beḳābillāh olanlarun taşarrufi kesildi demek ta‘ṭil-i şifātullāh’a çıkar ve kemāl-i ħumḳlarından dimezler ki fülān velīnün mezārına birkaç gün tecrübeten bārī i‘tiyād ideyin ve rūḥı içün ba‘zı evrād u ziyāfāt ideyin yāḥūd kāmiller kitāblarınun her beytini aḳdāḥ-ı ilāhī idüp şarāb-ı ma‘ānī töldürmuşlar birkaç gün kitāblarını eglence ideyin derünuma ol mezārdan yā kitābdan bir zerre zevk gelürse mu‘tād olayın olmazsa yine inkār ḥazır

⁴⁸⁴ Bakara, 2/154. Ayetin manası: “...Hayır, onlar diridirler...”

⁴⁸⁵ Nahl, 16/97. Ayetin manası: “...Elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız...”

⁴⁸⁶ Anlamı: “Müminler ölmezler.”

⁴⁸⁷ El-Aclūnī, age., I, s. 75. Hadisin manası: “İşlerinizde şaşırduğunuz zaman kabirdekilerden yardım isteyiniz.”

⁴⁸⁸ Anlamı: “Ruh bahsinde.”

⁴⁸⁹ Bakara, 2/7. Ayetin manası: “Allah, onların kalplerini mühürlemiştir...”

nesnedür dimez hattâ hazret-i şeyh kudde sırruhu vefâtlarından muqaddem feyzi aşl bizden şimden geri isteñ ki hayâtında ehl ü evlād u keşretle taqayyüdüm var idi kaçan ki murğ-ı cānum kafeş-i bedenden ve āşiyān-ı tenden uça rūh-ı qudsimūñ nūri ‘amelle bile gider dest-i kudretde olurum siz benden isteyince ben de vehhābū’l-‘aţadan isterim irāde⁴⁹⁰ وابتغوا اليه الوسيلة⁴⁹⁰ tıbaqınca vesile olup teslim ü i‘tiqādınız kadar size feyz resān olurum didi yine şāhidüm Allāh’dur el-ān öyle oldu [67a] zinhār böyle münkirlerūñ va‘zların tutmayasuz zīrā kāmīl ölmez belki tevḥīd-i esmā vü şifātı maḥv u ṭams idüp tevḥīd-i zātda qarār ṭutanlar zāt-ı Haḫla kâ’im ü dâ’im olup ol ‘ālemūñ ve bu ‘ālemūñ mevcūdātını muḫit ü kâbız u bāsıṭ olurlar lākin beşeri[yy]etleriyle degül nitekim evvelden beşeriyetleri yoğdı yine nār-ı vaḫdetile yoğ idüp nām u nişānlar vücūdı resminden geçüp hayāt-ı hayy-ı qayyūm ile bākī ve mutaşarrıf olurlar. Beyt

Var odur belki nefsi emrde hemān
Daḫi mülk-i ‘ademdedür bu cihān

نرسد كس بدین به بو الهوسی

بگذر از اسم و رسم تا برسی

این حال محال ذم ذدن نیست

جز سوختن و فنا شدن نیست

Pes bu zulmet ü keşāfet ‘ārını ve ḫicāb ile maḫcūb olan qavm-ı şūm bu ḫālleri qaldırıp rūḫānī vü nūrānī ve bī-keder olan vücūd-ı pākūñ aḫvālin nice derk ider ve murād zarar ise cehli ve ṭuyamadığı yeterken ‘aceb nice inkār ider pes evliyā-i ‘izāma irādet getüren cānlara lāzımdur ki şūreti pīre vāşıl da olmazsa hayātında diyeceği sözi bizimçün yazup koyup gitmişdür diyü rūḫına teslim ile mücāhede ile yönelürse elbette ol pīrūñ rūḫāniyyeti aña teveccūh ü i‘tiqādı ne kadar ise ol ‘ālemde feyz-i rūḫānī ve ‘ilm-i rabbānī nişār idüp ṭālibūñ ‘unşuru ve rūḫānī terkīblerin küdürāt-ı ṭabāyi‘ den pāk ü musaffā vü mücellā ider ve şīr-i māder tıflın nice perverīş iderse eyle besler pes müdde‘ilere yönelüp kendüñi yabāna atma egri yayuñ oğı hedef-i maḫşūda irmez ve soñ nedem aşşı etmez ve gūşşası gitmez devletlü mürīd ki pīrine irādeti vü teslimi muḫkem ola.

زانك صياد آورد بانك ونفير

نا فریبید مرغ را [67b] آن مرغ کیر

⁴⁹⁰ Mâide, 5/35. “...O’na yaklaşmaya vesile arayın...”

کیر مرغ اشلی کرفتن دندür. muzâri' dür مرغ کیرنده' dan vaşf-ı terkîbîdür. Ma' nâ anuñiçün avcı şıklık âvâzın getürür. Tâ aldaya kuşları. Ol kuş tutucu ya' nî müdde' i ba' zı evliyâ ıstılâhât ile şafir idüp murğ-ı dil tâlibi şikâr idüp kendü kafeş-i beşeriyetinde dâne-i dünyâ-i deniye aldanup maħbûs olduğı gibi ol za' ifûñ daħi ' ömrin degirmen gibi ħayrân u ser-gerdân geçürür.⁴⁹¹ قال على رضى الله عنه المتعبد بغير العلم كحماز الطاحونة يدور فلا يقطع المسافته

دسترا مسپار جز در دست پیر

پیر حکمت کو علیم است وخبیر

سپاریدن ve سپارش کردن ikisi de ışmarlamak ma' nâsınadır. Ma' nâ elüñi ışmarlama pîr elinden ħayriye. Ancılayın pîr ki ' alîm ola ħabîr ola. Ya' nî bir pîre mürîd ol ki cemî' maħâmât-ı ilâhiyye ve ħazerât-ı ħaybiyye ve merâtib-i vücûd-ı nâsûtiyye ve lâhütiyye ferd-â-ferd müşâhede idüp ' ulûmı mülk idinmiş ola derûnı ħavf u recâ ve ħabz u başdan geçürüp fenâya düşüre.

Der-zât-ı pāk-i pîr

شیخ کبود پیر یعنی موسپید

معنى این مو بدان ای ناامید

Şeyh kim ola pîr ya' nî kılı aħ. Ma' nâ[sını] bu kıluñ bil ey ümîdsüz. Ya' nî şuret-i şeyh kılı ağarmışa dirler ve kıluñ ağarmasından murâd nedür bilmezler ki.

هست آن موی سیه هستی او

تا ز هستی اش نماند تار مو

ماند ڧالماħ مانند. siyeh siyâh meh mâh şâh şeh gibi ħazf u işbâtle müsta' meldür. Ma' nâ ol siyâh kıllı anuñ varlığıdır. Tâ varlığından bir ħara kıllı ڧalmaya. Ya' nî siyâh kıllıdan murâd ol sevâd-ı bî-sûd-ı beşeriyetdür ki ħara ħün yüzüne doğup şâhibinüñ baħtın [68a] siyâh ve yüzün ħara ider pes şeyh odur ki bu niħüset-i kibrden ve zûlmet-i beşeriyetden bir kıllı daħi ڧalmaya belki tâb-ı âfitâb-ı ezelden külliyeti mû-be-mû nûr-ı rûħâniyye tebdil ola. Beyt

نور حق تابدهش ذلوح جبین

سرالتشیت نوری انیست این

Ve illâ ħükemâ kıllı aħlığı bürüdet ü balħamdan olur dirler ħic balħamdan nûr-ı ħaħ toħar mı gelem kaçan ki bu kıllı ü kıllı aħlığından geçüp riş-i ħalbi sevâdan şanup fenâyı yuyup ağardasın ol nûrile dâde-i ħalb bînâ olup ħaħâyıħ-ı eşyâyı şühüd idersin ve fenâñı da ifnâ idüp bâķi ile beķâ bulursun ve ölmeden ħurtulup ħâkûñ ħüher ve ħabrûñ mezâr olur ve

⁴⁹¹ Anlamı: “ Hz. Ali (r.a) dedi ki bilgisizce ibadet eden kul değirmen taşını çeviren eşek gibidir. Eşek döner ama mesafe katetmez.”

evşāf-ı beşeriyye gidüp mazhar-ı Hâk ve âlet-i zât-ı mutlak olasin şakaluñ kara eger kır varluğunñ haq varluğı olur anuñçün buyurur.

هستی آن موی سیه وصف بشر
نیست آن موموی ریش وموی سر

Ol kara kıldan murād zülmet-i beşeriyetün şıfatıdır. Yoksa şakal kılı baş kılı degül kıll aklığı hemān mişāldür.

عیسی اندر مهد دآرد صد نفیر
که جوان ناگشته ماشیخیم وپیر

انی عبد الله اتانی الكتاب Ya' nī 'İsā (a.s) beşik içinde yüz nidā tutar ki daği yigit olmadın biz şeyhüz ve pīrüz diyü ya' nī 'İsā peygamber üç günlük ma'şümken beşikden çağurur ki ben Allāh'ın kılyam baña gökden kitāb indi beni hāş nebī kıldı şeyhlük mürşidlik hod aşl-ı risālet ü nübüvvedür sāyirlerün şeyhlüğü peygamberün hilāfeti hıdmetidür kimi kim hāzret-i Hâk mazhar-ı 'ilm-i hāş etdi pīr eger civān mürşid oldur nuṭṭı ve fi' li ve hāli cümle Hâkkuñdur şüretine aldanup kitāblarda yazılmamış 'ilminden mahrüm olmayıgör pes pīrlik qalbün hudādan nūr-pezir olmasıdır. Kıluñ balgamdan ağarması [68b] degüldür belki nefis ü beden daği nūrı qalbden yaqar ki hāne ortasına şem' a dikilse cevānibinden zülmet qalkar pes qalbi nūr-ı Hâkqile tolana beden ve şakalı qaralığı ne zarar ider.

چو یکی موی سیه کان وصف ماست
نیست بروی شیخ مقبول خداست

Ma' nā çün bir kara kıll bizüm vaşfımızdur. Anda ki bulunmaya şeyhdür maqbül-i haqdur. Ya' nī bizüm kendülüğümüz qaralığı ki dīde-i bāṭın-bīnimize hā' il idi gide hem pīrüz hem maqbülüz zirā vāhidıyyetden ve sırr-ı eḫadıyyetden bizi dūr iden oldur.

چون بود مویش سپیدار باخودست
اونه شیخست ونه خاص ایزدست

ar eger dimekdür. Gāh elifi giderüp kır daği dirler iki vechile muḫaffef olur. Ma' nā çün kıll aq ola ammā kendülüğünden çıkmamış ola ve vilādet-i sāniye ile toğmamış ola ve māsivānuñ vüçüd-ı 'ārīsi vüçüd-ı haqda muzmaḫil olmaya ve vüçüd-ı beşeriyyesi fenā bulmaya şakalı ağarsa pīr-i fānī de olsa ne şeyh ve ne hāşş-ı Hâkdur.

⁴⁹² Meryem, 19/30. Ayetin manası: “Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni kıldı...”

پیر پر عقل باشد ای پسر
نه سپیدی موی اندر ریش و سر

Pîr ‘aqlı pür olandur oğul başda şağalda olan kıl aqlığı degüldür ya‘nî pîrlik nûr-ı ‘aql u ‘ilmle vücûdın fânî kılup ol nûruñ şāhibi ile ma‘iyyet ü beķā bulmağdur nişānı odur ki yüzine bakıcağ bî-tevağğuf Hudā fikrüne gele ki bu nişān ol nûruñ muğtezāsıdur yoksa bu āb u gil ve bu cism Hudā’dan dūrdur.⁴⁹³ فمن این شمه الاعیان رایحته الوجود

باهر وکه نشتی ونه نشد جمع دلت
وزقو نرمید زحمت اب کلت
زینهار صحکبتش کریزان می باش
ورنه تکند روح عزیزان نجلت

Pes pür-evşāf-ı zemīmesin ahlāğ-ı hamīdeye döndürüp zāhirde mu‘taşım-ı bi-ḥablillāh bātında mu‘taşım-ı bi’llāh olana bir kıble-i bāṭınî zāt-ı baht ola [69a] ve gönli gözi zāt-ı muṭlağdan ayrılmaya ve zāhirde zerre kadar şer‘-i şerīfe muḥālif sünnet eger farz ḥālî kālî olmaya cismi şer‘ atde ‘aqlı rūḥı ṭarīkat ü ḥaḳīkatde sırrı bî-keyf vuşlatda ola ve bi’l-cümle iki cihānda Ḥağ’dan ğayrı murādı olmaya ve ‘ilm cānibine tamām ri‘āyet ide ve ḥāl-i keşfini gizleye ve her ṭalībūñ mertebesine [göre] irşād u kelimāt ide mübtediye müntehî ta‘bīrin itmeye ve ḥāṭır yapmağla muḳayyed ola ḥuşūşan meczūbları ve ehl-i ‘aşkı ve erbāb-ı ḳulūbı incitmekden şaḳına ve dā’imā kendü ḳuşūrın görüp ol gördüğü ‘acz u sergeştelüğü luṭf u kereme ‘illet bilüp ilticāda ola ve kümmel-i sālīke bundan yeg ümīd yeri yokdur dediler böyle olanlar ‘aql-ı me‘āş ḥayālātından geçüp arınup ‘aql-ı küll ‘āleminde cevelān ide yoksa ḳalbi ḳara iken şaḳalı ağaran mürşid olmaz. Cāmi

موی سیاه را بهوس میکنی سپید
روبی سپید را بکنه میکنی سیاه

Li-muḥarririhî’l-faḳīr

Geçdi ḥıṭāda nāfe gibi ‘ömr-i nāzenīn⁴⁹⁴
Mūy-ı sefid zāhir ü ḳalb-i siyāhımız

Yā Rabbi Ka‘be ḥaḳḳı maḥiv it sevābitin
Her sūda tā ki vechūñ ola kıblegāhımız

Der-istikāmet-i ṭalībān

چون کزینی پیر نازک دل مباح

⁴⁹³ Anlamı: “Gözlerin varlık kokusunu kokladığı yer.”

⁴⁹⁴ Mef’ûlü/ Fâ’ilâtü/ Mefâ’ilü/ Fâ’ilün

سسست وریزنده چو آب وکل مباحش

ریزنده dimekdür ālet-i mef' ūl maḥzūfdur سسسست yumşaq u gevşek ü yorğan ma' nāsına ریزنده, ریختن'den ism-i fā' ildür zīrā muzāri' i ریزد gelür ism-i mef' ūl ریخته gelür. Ma' nā çün pīr öründiledüñ nāzik gönüllü olma. Süst ü ağır olup şu toprak gibi dökölücü ve tağılıcı olma. Ya' nī sen ki mezra' -ı dünyāda loḡma-i neheng-i ḡub olmağıçün yaradılmış bir ḡabbesin ve şadef-i vücūdda yek dānesin ḡıdmetiñe toḡruluḡla kāyim olup nefsi emmāre üzerine dik tırmayınca ḡalḡuñ ve nefsiñ noḡta komasından baş kurtaramazsın eger çaluḡ ekin gibi süst olursañ ve yatmaḡa meyl iderseñ sermāye [69b] ve dāne-i ta' ātuñ rīzende vü zāyi' olur eger şu gibi meyl-i fāsıdle her ednā ve alçaḡa aḡarsañ ⁴⁹⁵ صورته 495 müzdinden maḡrūm olup aḡarşu gibi şūret baḡlamaḡdan ḡalursın pes tālib-i rāh-ı ḡaḡıḡat ve mülāzım-ı sırr-ı eḡadiyyet iseñ bir ḡatre-i vücūdumı deryā-yı vaḡdete ulaşdurmış kāmili kendüñe mir'āt idüp anda eyü eger kem şeklüñi göresin lāḡin anı kendüñe ḡıyās etmeyesin ve aña tekebbür ü inād u ḡılāf u nāzūklük etmeyesin ve baḡtāl u süst olmayasın tā nefḡa-i ḡudsiyyesi zamīrūñe sirāyet idüp seni ḡaḡıḡatūñden ḡaberdār idüp ve senlükden āzād ide anuñiçün buyurur

چون کرفتى پير هين تسليم شو

همچو موسى زير حکم خضر رو

Ni' metullāḡ'da هين kesr-i hayla āḡāḡ ol ve 'acele eyle ve şaḡın dimekdür رو emirdür. Muzāri' i رود gelür kemā-merre. Ma' nā çün pīr dutunduñ ḡāfil olma şaḡın aña teslim ol. Mūsā gibi ḡızruñ ḡükmi altında git ve yūri. Ya' nī Mūsā (a.s) Mecma' u'l-baḡreynde ḡızr'a buluşduḡda saña tābi' ü ḡādım olayın ḡaḡḡuñ öğretdüḡi 'ilm-i ledünniden bana da öğret dedi ḡızr didi ki uyamazsın 'amelime taḡammül idemezsin zīrā bilmedüḡüñe i' tirāz idersin Mūsā didi ki şabr iderüm kışşa ḡur'ān-ı şerīfde mestürdur pes sen de tālibseñ bir baḡriyye ya' nī 'ilm-i zāhire ve bātına mecma' düşen ḡızr-ı vaḡte teslim ol emrine çün çerā dime tā Mūsāveş keşf-i ḡayba iresin bundan tuyuldı ki 'ulemā-i şerī' at 'ulemā-i ḡaḡıḡatūñ ḡuşūrın görürler ⁴⁹⁶ لعلّ فيه حکمة 496 diyüp ḡayra ḡaml evlāymış ki ḡazret-i Mūsā'nuñ inkārı gerçe şer' e muḡābıḡ ve Tevrāt'a muvāfıḡdı lāḡin rızā vü murād-ı ḡaḡḡa muḡālif idi zāhir bu sırr-ı 'ilm-i ledünni ⁴⁹⁷ علماء امتى كانبیاء بنى اسرائيل 497 buyuran Muḡammed Muştafā'nuñ ümmetinde daḡı vardur ve zāhir bu sır olunca 'ilmle 'amel idüp gündüz [70a] şā'im gece ḡā'im ve evḡātını tevzī' idüp şubḡ şām zıkrde olan ḡürūhda ola ḡarām ḡelālī seçmeyüp

⁴⁹⁵ El-Aclūnī, age., I, s. 336. Hadis-i şerifin manası: “(Allah) Adem'i kendi suretinde yaratdı.”

⁴⁹⁶ Anlamı: “Belki de onda hikmet vardır.”

⁴⁹⁷ Aclūnī, age., II, S. 60. Hadisin manası: “Ümmetimin âlimleri İsrailoḡullarının peygamberleri gibidir.”

ābī-mizāc olup seyl-i meyle qarışup ‘urve-i vüşkâyı elden koyup mefrūk gibi her ĥasa yapışan da olmaya فرحم الله المتصفين

این رسولان ضمیر راز کو

مستمع خواهند اسرافیل خو

had cem‘ خواستن خواست خواهد elür ma‘ nā bu muzmer ü maĥfi vü gizli rāz söyleyici ĥaq elçileri İsrāfil gibi müstemī‘ isterler tā müft fetvā vireler ve şerī‘ at ü tarīkat mes‘elesin fāş ideler ve müşkilūñ ĥal ideler ya‘nī ĥazret-i İsrāfil şūrı ağızına alup nefĥ-i şūrle kıyāmet koparmasına nice muntazırdur pes bu mürşidlere de senūñ vüçüduñ kıyāmetin koparup⁴⁹⁸ اشرفت الارض بنور ربها meydānına seni iletmege seni müheyyā vü bī-ĥayd ister ki ağızına telĥinle nefĥa-i esmā-i ilāhī nefesin koyup emr etdügi vaqt üfüresin ba‘de himmet ide İsrāfil-i vaqt olup niçe dünyāda[n] dād alan emmāregānuñ başına kıyāmet koparasın.

نخوتی دارند وکیری چون شهان

بندکی خواهند از اهل جهان

ve Hışārī ve Ni‘ metullāh’da kibr ü ululuğ gerdenkeşlik pes lügat hem ‘Arabī vü hem ‘Acemīdür. Ma‘ nā ol ĥaĥikat şehleri ululuğ ve tekebbürlük tutarlar şehler gibi kulluğ isterler cihān ĥalkından. Ya‘nī ehlullāh ĥazret-i ĥakkuñ mütekebbir ismiyle māyelenüp kibriyāsına mazĥarlardur anuñiçün cihān şehlerine tenezzül etmezler. Tālibden ĥulūş-ı i‘tikād ve şıdĥ [ve] bezl-i māl ü cān görmeyince sırlarına maĥrem itmezler.

کی رسانند این امانترا بتو

تانباشی پیش شان راکع دوتو

anlar dimekdür. fetĥ-i tāyla تا lafzı gibi ĥat dimekdür zamm-ı tā ve işbā‘-ı vavla da yine ĥat [70b] dimekdür ammā sen ma‘ nāsına olan to lafzında vav melfüz olmaz. Ma‘ nā kaçan erişdürürler bu emānet-i ‘ibādet ü ‘irfānı saña tā rāki‘ gibi ĥızmetlerinden ĥaddūñ iki ĥat olup ve muĥabbetleri kemerin der-miyān idüp emrlerin farz bilmeyince.

نی کدایانند کز هر خدمتی

از تو دارند ای مزور منئی

Gedā degüllerdür ki her biri ĥızmetüñden ötüri. Ey müzevvir senden minnet tutalar. Ya‘nī anlar ĥayrılar gibi muĥtāc-ı māsivā degüllerdür ki senūñ minnetüñ şermendesı olalar anlar mu‘azzezlerdür.

تا ادبهاشان بجاکه نآوری

از رسالتشان چگونه بر خوری

⁴⁹⁸ Zumer, 39/69. Ayetin manası: “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”

جای hazf u işbāt ile maḥal ma‘nāsına پا پای da eyledür. Ma‘nā tā edeblerin yerine getürmeyesin. Anlaruñ elçiliklerinden nice yemiş yersin. Ya‘nī hizmetlerin farz-ı hāl ü cefā vü miñnetlerin ihtimāl etmeyince anlaruñ haberlerinden nesne qazanmazsın hāşılı edeb kendü murādın koyup mürşid rızāsın bulmaqđur aḥur küşesi emr-i mürşidle beyt-i ‘irfān olur ve dimişler ki mışrā‘

كرز مرشد فيض خواهی یار شو باری مٹو

Ya‘nī mürşidden feyz isterseñ yār ol yük olma anı qayda düşürme qādiriseñ yükin götür müte’ehhil iseñ riyāzet kıl mürşid qapusında mücerred iseñ şavm u eklüñi ve libāsuñı tanışıklı qıl virdüğüne qāni‘ ol ziyāde tedārik etme evqātuñı ve mālūñı isrāf etme ve istemedüğüyle āşinā olma şafālanduğı incüñdüğü yeri tıyagör فیستحیی منكم والله لا یستیحیی من فیستحیی منكم و الله لا یستیحیی من فیستحیی منكم⁴⁹⁹ mefhūmunca ol mürşid saña gerekmezüñi dimege hiçāb ider lākin sen perdelenür maḥcüb olursın ve’l-hāşıl ‘abd-ı memlūki gibi kendü tedbīrūñi qo hemān didüklerin tut ḥattā ‘azīzimüz dervīşe virilende artuq yemek ḥelāl aqçesiyle alsa tarīkde ḥıyānetdür ḥarāmdur buyurđı.

هر ادبشان کی همی آید پسند

کآ مدند ایشان ز ایوان بلند

شان [71a] idi نشان را maḥzūfdur. Kāf-ı ‘Arabiyle کی qaçan ma‘nāsına. fetḥ-i bā vü hā-i ğayr-i melfūza ile begenilmişdür. Ammā پسند hāsuz qāni‘ dimekdür. Ni‘metullāh burada murād evveldür nazm için hā metrūkdür. ایوان köşk ve serāyudur ve muşandıra ve çardağdır. Ma‘nā her edeb anlara nice begenilmişdür. Anlar yüce eyvāndan gelmişlerdür. Ya‘nī anlar kemāliyle olmayınca degme hizmeti begenmezler zīrā anlar ‘arşdan yüce lāhūt ‘āleminden gelmişlerdür anda kerrūbiyyūn dağı hizmet idemez.

دل نکه دارید ای بیحاصلان

در حضور حضرت صاحب دلان

hazf u işbātla müsta‘meldür. muzāri‘ emri dar cem‘ i darid gelür. Ma‘nā göñlünüz inkā[r] vesvededen şaqlañ ey hāşılısuzlar. Ve şāḥib-i qalb olanlar ḥuzūrunda ki anlar zamā‘ire nāzırlardur⁵⁰⁰ فجالسوهم بالصدق هم جوا سلیس القلوب فجالسوهم بالصدق⁵⁰⁰ pes anlaruñ sem‘-i ḥağdan muqtebes bir qulluqları vardır anuñla işidürler ve kedere düşerler imdi ḥuzūr u ğaybetlerinde zāhir ü bātınıñuz gerekmezden şaqlañ ki nefesleri ile nefis olasız zīrā ehl dimek āyine-i qalblerinden jengār-ı ağıyār gidüp cümle nuqūş-ı bātınai ve ğaybiyyei ve şuver-i ğaybiyyei āyinelerine mün‘akis olup āşikāren görürler ve qalbi ‘illetlü münkir ü

⁴⁹⁹ Ahzāb, 33/53. Ayetin manası: “...fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeğı söylemekten çekinmez...”

⁵⁰⁰ Anlamı: “Onlar kalplerin casusudur, o hālde onların yanında sadakatli oturun.”

hilekârları yüze dost olanları bilürler herkese yüzine göre tabanca ururlar dimekdür. Ya' nî şağın hâlünde kavlınde yālān u hıyānet görmesinler tā⁵⁰¹ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ amel idüp senüñle olalar şağın ki anlaruñ reddi hağ reddidür ve sa' ādet isterseñ hıdmetlerinde şubh-ı şādık gibi şāfī-sīne ol tā 'ākıbet sa' ādetüñ şemsi toğup alnuñ açuğ ve yüzüñ ağ ola ve Beytullāh olan ıalbüñden فَكْرُهُمْ hırsuzını süregör ve illā fenerüñ içinde [71b] mum olmasa taşraya ziyāsi çıkmaz anlar sende nūr görmeyince ıalbüñ zılmetin bilürler başuma kaçmadılar diyü mağrūr olma ve tālibe aşı-ı edeb hağret-i Hağ her yerde bilüp nevmde ayak uzatmadan şağınmağdur ve helāda şermende olup başın aşığa şalup gözün yumup sükütle oturmağdur böyle edeb şağınan hağret-i Hağkuñ hağıqāten daği hağzırlığın şühüd ider dimişler.

پش اهل تن ادب بر ظاهرست

پش اهل دل ادب بر باطنست

Burada پش 'ind ü mezheb ma' nāsınadır. Luğatde öñünde dimekdür. علی ma' nāsınadır. edāt-ı haberdür ma' nā ehl-i ten öñünde edeb zāhiredür ki Hudā anlara bātın gözi virmemişdür gizlü 'aybı görmezler ten gözine zamāyir-i hağkı görmek virilmemişdür tā hağk birbirini rencide vü şermende etmeyeler ammā ehl-i dile zāhir ü bātın rüşenlikde birdür imdi anlar katında cism ve zāhir aħvālinde ve ıalib evinde edeblemek gerek. Gelelim mir'āt-i Hağdan hayā vü edeb ü taka lāzım olunca⁵⁰² لا تحفى عليه خافية olan hağkuñ her cihetde ve her mekānda bī-cihet ü bī-temekkün huğzürü ve 'ilm ü ihāğa ve rağıbiyyeti ve sem' ü başarı haşebince sen anuñ huğzüründe olduğun ğod muğarrerdür zāhir ü bātınuñ 'ārif ü muğıtdür pes⁵⁰³ فاحذروه فاحذروه⁵⁰⁴ تباکینca senüñ ıalbüñe⁵⁰⁴ طهر بیته تباکینca ğānem dedi tā ki şirk-i şirkden ve hevā-yı kibr ü riyā vü levş-i 'ucb u kibr ve vesvese-i ğubb-ı ağıyārdan şağınup⁵⁰⁵ فاجتنبوا الرجس من الاوثان⁵⁰⁶ ماخذ الهه هوآه⁵⁰⁶ fraııt من اتخذ الهه هوآه⁵⁰⁶ mağmūnundan korğup fikr-i mağābīb-i mecāzī ya' nî şüret-i ağıyāre ve ğākī dīvārla aldanup ıalbüñ Ka' besin bu nuğuş u himye ile büt-ğāne ve eşkāl-i hayāliyye ile 'ömrüñi efsāne kılmayığör. Zırā çünki⁵⁰⁷ فاینما تولوا فثم وجه الله⁵⁰⁷ āyetine [72a] imān ve Muğıṭ ve Semī' ve Başır ve Rağīb esmālarına iğān getürdün anuñ kulluğın anı görür gibi ideğör meşelā namāz ve zıkr ve tilāvetde şıdğ-ı niyyetle ve huğzür u huğşū' la edebli ol ki şalāt mü 'minüñ mi' rācıdur

⁵⁰¹ Tevbe, 9/119. Ayetin manası: "...doğrularla beraber olun."

⁵⁰² Hākka, 69/18. Ayetin manası: "...Hiçbir sırrımız gizli kalmaz." Ayetin aslında عليه yerine منکم vardır.

⁵⁰³ Ahzāb, 33/51. Ayetin manası: "...Allah, kalplerinizdekini bilir..."

⁵⁰⁴ Hacc, 22/26. Ayetin manası: "...evimi temizle..."

⁵⁰⁵ Hacc, 22/30. Ayetin manası: "...Artık putlara tapma pisliğinden kaçın..."

⁵⁰⁶ Cāsiye, 45/23. Ayetin manası: "Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?"

⁵⁰⁷ Bakara, 2/115. Ayetin manası: "...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır..."

ve zıkr ü tilāvet Ḥaḫla kelimātdur pes secde yerinden gözüni ayırma ya‘nī kendüzünü görme belki dā’imā aşluñ turāb u meni idüğine baḫ ki şeytān özin gördükiçün ve ḥāke baḫmayup tenezzül etmedügiçün nār-ı ḥırmāna ve āteş-i ḥüsrāna yandı ki didi خلقتی من نار
وخلقته من طین⁵⁰⁸

کی خدا زیشان نهانرا ساترست
زانکه ایشان برسرائر ناظرست

از ایشان aşlı zایشan ‘dur. Ma‘nā Ḥudā anlardan gizlü nesneleri ḫanda örter ki anlara Ḥaḫ bātın gözi virmişdür ol nūrla ḫulūba nāzırlardur.

تو بعکسی پش کوران بهر جاہ
باحضور آبی نشنی پا یکاہ

burada kaf-ı ‘Arabiledür kوران cem‘idür gözsüzler ma‘nāsına ammā ‘Acemī olan maḫbere dimekdür. نشینی ev öni ve nerdübān ayaḡı ve aḫūrdur آبی, üñ muḫātabıdur, آبی اید, آبی ev öni ve nerdübān ayaḡı ve aḫūrdur. Ma‘nā sen ‘aksin eylersin körler önünde manşıbdan ötüri. Ḥuzūrla gelüp ayaḡ altında oturursun ya‘nī dūnyā begleri ve ekābirleri önünde edeble şaff-ı ni‘āl ḫurup oturursun beni esirgeyüp manşıb virsünler diyü anlara ri‘āyet ü ḫürmet idersin.

پش بینایان کنی ترک ادب
نار شهواترا ازان کشتی حطب

Acemīle şudı kaf-ı ‘Acemīle şudı ma‘nāsınadur بینایان, بینا’nuñ cem‘idür. Ma‘nā ammā gözlüler ve şāhib-nazarlar önünde terk-i edeb eylersin. Anuñçün şehvet oduna oḫun oldun. ya‘nī بی minvālince benim sevdüğim ḫullarum benim gözüm ile görür [72b] dirken sen anlar nazarında edebşüzlük ve ihānet etdüğüniçün şehvet caḫīmine düşüp kibrit-i sa‘ır olursun.

بی ادب گفتن سخن باخاص حق
دل بمیر اند سیه دارد ورق

Ma‘nā müte‘addid öldürmek ma‘nāsına muzāri‘idür Ma‘nā müte‘addid öldürmek ma‘nāsına muzāri‘idür Ma‘nā edebşüzlükle söz söylemek Ḥaḫ ḥāşşına göñli öldürür ve cān u dil şāḫifesin ḫarardur. Ya‘nī kişiyi cehl-i mürekkeb şāḫibi ider ḫaralama kaḡıt ḫaḫ ḫabül etmedügi gibi evliyāyı incitmek ḫalbūñ şalāḫ u ‘irfāna ḫābiliyyetin giderür ve nuş te’sşir etmeden ḫalur zinhār edebşüzlükden ki anlaruñ reddi redd-i ḫaḫdur ve ‘amelüñi zāyi‘ ü bātıl etmeyigör ki ḫazret-i ḫaḫ aşḫāba ḫabībim sesinden seseñüzi yüksek ḫaldurmañ ki ‘amelinüz ḫaḫt olur

⁵⁰⁸ A’râf, 7/12. Ayetin manası: “...beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın.”

⁵⁰⁹ Buhârî, Rikak 38. Hadis-i kudsinin manası: “...benimle görür.”

dedi ki buyurur ⁵¹⁰ لا ترفعوا اصواتكم فوق صوت النبي ان تحبط اعمالكم imdi dervîş sözünü mürşid
kâtında mevzûn ve yâbca söylemek gerek.

از خدا جویم توفیق و ادب

بی ادب محروم کشت از لطف رب

Ĥudâ'dan dileyelim tevfiķ ü edebi. Edebsüz Ĥaķķuñ luţfundan maħrûm oldu. Ya' nî rûz şeb
egleşüp ĥavâşşa lâyıķ ĥıdmet isteyelim ve nâ-maħremân-ı tarîķden bu'd isteyelim tâ
Ĥaķķuñ ĥaşları nażarında edebsüzlükle maħrûm olmayayuz.

بی ادب تنها نه خود را داشت بد

بلکه آتش در همه آفاق زد

بد, lafzınıñ zıddıdır. افاق, افق'un cem'idür. Gök kenârı dimekdür. Murâd etrâf 'âleminde
olanlardur. Ma'nâ edebsüz tenhâ kendüyi yaramaz tutmadı. Belki cümle 'âleme âteş urdı.
Meşeldür ki bir e[d]ebsüz bir vilâyete besdür ki götüri ĥalkunuñ 'ırz u nâmı eksüklüğine
ve rüsvâyılıķa bā'ışdür pes zāğ u kelāğla bülbül hem-râz u hem-râh [73a] olamadığı gibi
ĥaķıķat bülbülünün de nişânesi zāğ u zāğân-şıfat mezbele-i dünyâda cîfe-ĥ'âr olanlardan
'uzlet ü ĥarârimiş.

Güneşün ĥâke sürülmezdi yüzi

Rüy-ı nâ-maħreme bakmasa gözi

Mîve ile tolu her şâĥ u şecer

Edebinden öñüne kıldı nażar

Edeb her kimde vardur 'ilm ü ĥilm ve ĥavf u ĥaşyet ve tevâzu' u terk-i ĥırş u terk-i ĥama'
u terk-i buğz u terk-i düşnâm u terk-i ĥağab ve ĥayâ vü şabr u kendü 'ayb ve miķdârın
bilmek ve aĥyâr 'aybından göz yummaķ cümle anda mevcûd olur ve toĥm-ı edeb bunları
bitürür dimişler zîrâ kıt'a ادب تاجست از نور الهی gibi edeb nûrı aĥlâķ-ı zılmâtın
men'ider. Pes her kişi tarîķatün edebini gözetmek cümle aĥlâķ-i ĥasenei câmi' ve cümle
aĥlâķ-i seyyi'ei mâni' oldu.

ادبوا النفس ايها الاحباب

طرق الحق كلها اداب⁵¹¹

⁵¹² ve dimişler ki edebsüz kelimât u evzâ' idenden ĥayvân yigdür
ki diliyle gönül yıķmaz ancak kelble pâdâş olur ve dimişler ki herkes içresinde ĥulķına ve

⁵¹⁰ Hucurât, 49/2. Ayetin manası: "Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin...işledikleriniz
boşa gider..."

⁵¹¹ Anlamı: "Ey sevgililer, nefsinizi edeplendirin. Zira Hak yollarının tamamı edeplerden ibarettir."

⁵¹²

‘ameline göre bir şüret bağlamışdır. ⁵¹³فتأتون افواجاً gününde ol şüretde haşır olur pes şürete aldanup her âdem şüretlüyi âdem şanma muşâhibine yâ edeb ü hulkına bak edeblüden ve edebsüzden edeb öğren ammā ⁵¹⁴الصحبت مؤثرة hadîş-i münîfinden kork ve anuñla hem-nefes olma ki yüzüzlük ve edebsüzlük ve münkirlik maraž-ı sārîdür.

هر که نامردی کند در راه دوست

ره زن مردان شد نامراد اوست

در نامردی’de yâ maşdariyyedür. در، فى ma‘nāsınadır. Reh-zen ile nā-merd ‘ibāretinde leţāfet vardır ki hafı degüldür. Ma‘nā her ki dost yolunda nā-merdlük ide erlerüñ yolın urucu ve münkir idüp yolundan koyucudur. Nā-merd odur pes rāh-ı Haqqıñ sālikleri arasına [73b] ‘abā vü kisveden şūfilik düzüp niçe düzd-şüret muqallidler qarışur ki nefsi emmāresi cüz’î fırsat bulsa ‘avāmdan bed-ter vaz‘ ider evliyā ‘ırzına noqşān ve nām-ı tariklerine rehzen olurlar tarik-i Haqda anlardan intikāmın eyle alır ki dünyāya gelmedüğe döner.

Der-imtiḥānest şeyḫ-rā

شیخ راکه پیشوا و رهبرست

کر مریدی امتحان کرد او خریست

برنده ره گیلāvuz gālīben رهبر kesr-i bā-i ‘Acemī ile imām u muḫtedā dimekdür. kılāvuz gālīben رهبر kılāvuz gālīben kılāvuz gālīben lafzından vaşf-ı terkibi ola. Ya‘nī yol iletici dimekdür. (...) dimekdür. Ma‘nā şeyḫ ki öñ gidici ve yol göstericidür. Bir mürîd anı şınamağa çekse o ḥardur âdem degüldür. Ya‘nī mürîd teneşürde meyyit gāssāla teslīm olduğı gibi şeyhine teslīmle kendü varlığın şeyhinde fenā idüp şeyḫ varlığın işbāt etmekdür ve illā gāh ikrār ve gāh imtiḥānda olanuñ rūḫ-ı insānisi ölüdür pes âdem degül eşekdür.

امتحان کر کنی در راه دین

هم تو کردی ممتحن ای بی یقین

kāf-ı ‘Acemīledür mechöldür kemā-merre. Ma‘nā imtiḥān idesin eger dīn yolunda. Anı sen imtiḥān olmuş olursun ey yaqınsüz. Nice şınarsın ki sen yerde ol gökde ve anuñ seyr-i merātibin kesmemişken ancak ehl-i kulūba bātınī ḥıyānetüñ açılıp himmetlerinden mahrūm olursun hem ‘urefā arasında imtiḥān yoqdur ancak müsāyere vardır ya‘nī maqāmāt yarışurlar anuñ ki meşrebi ‘ālîdür aña cümle ser-fürü idüp meşrebinden seyr ü şükr ü nūr iktibās iderler.

جرأت جهلت کند عربیان وفاش

او برهنه کی شود زان افتباش

⁵¹³ Nebe, 78/18. Ayetin manası: “...siz bölük bölük gelirsiniz.”

⁵¹⁴ İmam Malik, Muvatta, Camiü’l-Hadis, 36. Hadisin anlamı: “(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder.”

اَشْلَى اَشْلَى فاشى'dür. يا düşmüştür. فاشا, يَفشو' dandur. Şāyi' ma' nāsınadır. اِفتِياش ifti' āldür. Yine aşlı فشانان Ma' nā cehāletüñ cür'eti seni 'uryān u rüsvāy ider. Ol senüñ cıblağ şanmañdan kanda cıblağ olur. [74a] ya' nī kişi añlamadığı umūra cür'et ü hükümet etmek maḥzā cehālet ü ḥamāqatın göstermekdür ammā şeyḥ-i kāmīl ḥalkuñ imtiḥānından bī-pervādur ve ol libās-ı envār-ı esmā ve ḳabā-yı taḳvāyla müzeyyendür. Hemān senüñ inkāruñ seni dāreynde 'uryān u rüsvāy ider.

امتحان همچون تصرف دان درو

تو تصرف در چنان شاهى مجو

درو aşlı او' dūr zamīr-i ḡāyibdür. Ma' nā imtiḥān taşarruf gibidür şeyḥde. Sen ancılayın şāhdan taşarruf etmek dileme. Ya' nī mürşid pīrini şınamağ anda taşarruf u taḥakküm gibidür insān-ı kāmīl heft kişverüñ ve mülk ü melekūtuñ şāhidur. Zīrā idemedüğüñ işe baş koşup 'ömrüñi zāyi' ü ber-bād ve işüñi fesād u ifsād eyleme. Mes'ele bir kimse vilāyete ḳadem başsa ervāḥ-ı ḳudsiyye anı kendüye ḳomazlar andan ḳuşūr da gelse 'özr ü fenā vü inkisār çün olur red için olmaz. ⁵¹⁵ الفانى لايرد الى اوصافه. tefsīrinde evliyānuñ 'aleyhlerine ve zararlarına ḥavf yokdur belki 'özr ü zārī vü tazarru'ları ḥōş geldükiçün ağlanmaḳdur.

وسوسه اين امتحان چون آمدست

بخت بد دان كامد و كردن زدست

تخت bāli' dimekdür. زدن urmaḳdur ve çalmaḳdur. Ma' nā bu imtiḥān vesvesesi çün ḳalbüne geldi bed-baḥtlık bil anı ki saña geldi ve boynuñ urdı ya' nī nā-gāḥ şınayasın ḡayb bilür mi fikrümü keşf ider mi vāşıl-ı Ḥaḳ mıdur ḥilāf-ı şer' vaż' ı var mıdur yoksa raḥmānī midür diyü bāṭıl ḥayāl ḥāṭıra iderseñ bed-baḥtlıkuña nişāndur ve o vesvese imānuñ gerdenin urup ṭıfl-ı ma' nāyı ya' nī rüḥ-ı ḳudsī öldürüp zāyi' idüp levḥ-i kün-fe-kāndan nāmuñ vücūduñ ma' düm etmege gelmişdür.

چون چنان وسواس دیدی زود زود [74b]

با خدا کن روی را اندر سجود

Çün ancılayın vesvese gördün tiz tiz. Ḥudāya dön ve secdeye. Ya' nī za' f-ı yaḳīn sebebi ile böyle vesvese ḳopsa Ḥaḳḳ'a yönel yüzüñ yere sür secde-i münācāt u zārī ḳıl.

سجد كهرا تر كن از [ا] شك روان

كى خدا تو وارهها [نم] گمان

⁵¹⁵ Anlamı: "Fāni olan vasıflarına tam olarak döndürülemez."

⁵¹⁶ Yūnus, 10/62. Ayetin manası: "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de."

روآن اڭıcı ve gidicidir. رویدن'den ism-i fā' ildir. وارهان مرا اڭلی وارهانم. Girü kırtar beni dimekdir. خدا کی خدا اڭلی که' dur. Ma' nā secdegāhuñ gözyaşından ııla. Di ki ey ħudā bu bed-gümāndan beni kırtar. Ve bu yir gök ditredici zūlmānī ūkūdān āzād kıl pīrimi benden ħoşnūd it ve ūadrumı pāk it bir dađi derūnuma efkār getürme bunı giderüp yerine derd ü 'aūkuñı ħavāle kıl tā ħelāk olmayım diyü yalvar ve illā dā[r]eynde mürşidūñ ħaķīkatine ulaūamazsın cehlūñ belā yeterken i' tirāz dađi etme her fi' l ve kıvlin Ĥaķ'dan bil rūĥuñı rūĥuna ulaūduragör tā dāreynde sa' ādet-i ebedīyyeye ulaūasın.

Der-terk-i ta'n

ظنّ نیکو بر بر اخوان صفا

کرچه آید ظاهر از [ایشان جفا

برُ lafzından emrdür ilet dimekdir. Ma' nā eyü zan eyle iĥvān-ı ūafā üzerine. Zāhiren anlardan size cefā da gelürse ya' nī dīn ü tarīķ kıardaūları saña cefā etseler anları zālīm seni mazlūm bilme zīrā anlar ehl-i Ĥaķ'dur rast-bīnlerdür senden nā-ūāyeste vaż' ve nā-pesendīde fi' l görmeyince tađyīr ' ādet etmezler elbette yā ūer' veyā tarīķde kıuūuruñ tıyup seni ħalāūiūün terbiye ve cefā iderler kıan tıtana faūūād u ħaccām gerekdir ammā acısı var diyü kıaçan tīz helāk olur imdi sen de bī-ĥuzūr u serkeū olma ol tīġ-i cefāyla fidan-ı nefsuñ baūın kesüp cins mīve aūılamak ister. Beyteyn

Saña nefsuñden [75a] artuķ mı kıılur đarb

Ki nefsuñ bī-nihāye kıbleti var

Dimāġdan sedd-i kibri fetĥ ider ūeyĥ

Ķoķu almaz anuñ kivar

Pes tālīb iseñ ol marazı kendūñde bulagör kendūñi bī-'ayb bilüp kıarūulaūma fođulluķ ile ūuĥı anlara yapma marazım olmasa neūterlemezlerdi diyü dermānın iste ve bil ki egerĥi inkisār virmekde cefā çalu gibidür ammā vücūd bāġınuñ (...)dür 'ucb u kibr ĥırsuzı iĥ yüze geĥmesin diyü iderler.

این خیال وهم بد چون شد بدید

صد هزاران یار را از هم برید

Bu yaramaz ĥayāl ü vehm çün āūikār oldu. Yüz bīñ yāri birbirinden kesdi. Ya' nī ĥayālīne uyup kendūñi 'aybsuz ūanmaķ ki andan büyük 'ayb yoķdur ki cehl-i mürkkeb ūāĥibi ve

mebgüz-ı Hâk eyle kişilerdür zîrâ ⁵¹⁷ عيدا بصربه عيوبه إذا أحب الله إذا hadîşince Allâh sevdiği kıla ‘aybın gösterür pes ‘aybın göremeyen Allâhuñ adûsı imiş ve kişi kendüyi eyü şanmağ şeytân şıfatıdır. ⁵¹⁸ وان العين يدخل الرجل القبر والجمل ⁵¹⁹ herkeseye göz deger hadîşince herkeseye göz deger hadîşince yaramaz göz âdemi kıbre deveyi çölmege şoğar ammâ dimişler ki kişinün kendüye gözi ziyâde deger ki kendüsin gören kişiler Allâh’a tekebbür ve ‘azamet çekişendür ⁵²⁰ فإذ دخلت نارى فىهما ادخلته نارى hadîşince il gözi kişiyi kıbre şoğarsa kendü gözi kişiyi cehenneme şoğar pes Allâh münezzehe ve enbiyâ ma’sûmlardur sâ’ir halk me’âyibden hâlî degülken ben eyüyüm dimek zülmet-i cehl-i mürekkebe beni kıbladı ‘uyübüm göremez oldum ve a’mâyım aslım turâb u menî ve evsaım hammâl-ı gümhreh ve âhirim cife iken ben beni ögerim ve hamâkat u safâhat ol kıadar kemâlin buldı ki bu medhümün me’âli kendümi zemme varduğın dağı anlayamam dimekdür. [75b] pes cüdamdan kötü marâz ki hod-râlık ve hod-bînlik ve hod-nümâlıkdur ya’nî kendü bilgüsin beğenmek ve kendüyin görmek ve kendüyin göstermekdür. İhvânla imtizâca ‘azîm mâni’ olup zıddiyyet ve buğz u nifâkla ‘âkıbet cüdam gibi tenhâ vü bî-dermân olup ‘urefâ şoğbetinden mehcür kıalur. Kıı’t a

Yârsuz kıalur cihânda ‘aybsuz yâr isteyen

eger tâlibe ‘aybı açıla idi her kimünle müşâhib olsa hele müşâhibüm benden yig diye idi ve kendüyi zem etseler ‘aybımuñ azın dirler çoğın tuymamışlar diyü şükr ide idi pes dostâ mülâtefet ve a’dâya müdârâ ve kimse gıybetinden hâzer gibi selâmet-i dâreyn miftâhı yokdur ‘âkil odur ki hâşmı ne deñlü şedîd ü dil-sengse hilmle penbe şıfat ola ki birbirinden ağırmaya meşhürdür ki top u tüfek hâk ü kâh gibi yumuşaqlara te’sîr idemez taş gibi muğâbelesine tayanâ nesnei hârâb ider taş taşâ toğunsa pârelendüğündan gâyri şadâ vü gevezelikle şudâ’ u rüsvâyılıkı muğarrerdür. Meşhürdür ki iki dîvâne bir mecma’a gelse zencîr kıırılır her biri hilâf semte çekdikîçün uşlu olan ardına düşse iplik dağı kıırılmaz pes ⁵²¹ فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم ⁵²² afv kııl yoksa ⁵²¹ وان تعفوا اقرب للتقوى ile ‘amel idüp cefâ vü ifrâ-ı cidâl etme bir iş eyit ve gâybeti[ne] bir söz söyle ki dost olıcağ

⁵¹⁷ Anlamı: Anlamı: “Allah bir kulunu sevdiği zaman ayıplarını ona gösterir” Hadis “Allah bir kuluna hayır murat ettiği zaman, ayıplarını ona gösterir” anlamındaki benzer bir ifade ile el-Aclûnî, age., I, s. 69. ‘da yer almaktadır.

⁵¹⁸ Anlamı: “Nazar gerçektir.”

⁵¹⁹ Anlamı: “Nazar adamı mezara deveyi de kazana koyar.”

⁵²⁰ Kütüb-i Sitte, 7234. Hadisin manası: “Büyüklik benim ridamdır, azamet de benim izarımdır. Kim, bunlardan birinde benimle iddialaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım.”

⁵²¹ Bakara, 2/237. Ayetin manası: “... sizin (mehirden) vazgeçmeniz takvaya (Allah’a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır.”

⁵²² Bakara, 2/194. Ayetin manası: “...O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)...”

utanmayasın ve şulh mümkün ola sögüp mü‘minüñ kalbi ki peymāne-i mey-i vahdetdür elinde olan ‘ahd u peymānuñ unıdup anı şıma, şınuç cām degmede bütün olmaz ki ehl-i muḥabbetüñ peymānı şınup şımamağdur. Tā ⁵²³ انا عند المنكسرة قلوبهم ma‘iyyetin bulalar kadiriseñ cāfiye oldan ziyāde muḥabbet göster çara gönüllü olup evzā‘ u etvāruñda hıkd [76a] u kīn ü kibr ü ḥased görmesinler kalbüñi baḥr gibi eridegör ehl-i ḥaḳīḳat dediler ki kişiye nefsenden ğayri düşmen yoğdur çorçarsañ ‘amelünden çorç kimse kimseye izn-i Ḥaḳ’suz zarar idemez. ⁵²⁴ وما هم بضارين به من احد الا باذن الله. Ancak zarar saña ‘āyid olur ki kīn ile dīn cem‘ olmaz ve ‘āḳil olan süfehāya uymaz taş altun kāsei şımaçla kıymeti artmaz ve altun bahāsı eksülmez dil-i (...) dilden ağlamaz söyleyen işidür uran urılır el üstünde el vardur ammā sen ⁵²⁵ يد الله فوق ايديهم ile ‘amel idüp düşmeni Ḥaḳça şal çahhār-ı ‘āleme kimse muḳābil olamaz eger sermāye-i ‘ömrden aşşı isterseñ dek çur devece aşşı çazan her yerde dek çurma ve yükselme ki ittifāç tağları devirür kirleri yıkar sefihler saña düşnām etseler ⁵²⁶ والكاظمين الغيظ ⁵²⁷ وإذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما. āyeti ile ‘amel idüp ⁵²⁸ الانسان عبيد الاحسان’ dur bu evşāf-ı mezkūre ile muttaşif olanlaruñ her çekişinüñ soñı (...)dür. Lākin cāhile bu şıfatlar ḥayli şa‘b maşlahat ve pek işdür ammā aşl-ı emn [ü] ābāda varayın diyenler zamāne ḥalğından mehmā-emkin ‘uzlet etmek gerek ḥuşuşan erbāb-ı ḥased ve aşḥāb-ı nifāçla ve ehl-i afyūn u beng-i vācibü’l-firākla hem şöbet olmayasın ki anlaruñ ‘ahdinde ihkām muḥāldür zīrā kendü nefsleriyle ‘ahd-ı Ḥaḳkı güdemeyenler ağıyārla nice güder ve nefsinı ve ‘ömrünü zāyi‘ idüp cānına cefā iden ile vefā mı ider ⁵²⁸ قلت في حقهم [76b]

Ne tevellā ne terennüm ne teğannī dil men

Her kese nefsi çuyusu tene ten ten tene ten

Ve ‘ālim ü şālihüñ düşmenligi nefsin bilmeyüp cānın çayurmayanlaruñ dostluğundan yıgdür ki mezkūründe çarār yoğdur ve zimām-ı ihtiyārı dest-i çabzdan bırağup çabza-i basīte virmişlerdür ve fūnūnı cūnūna değışüp fenn-i afyūna değımişlerdür ve tafşili

⁵²³ El-Aclūnī, age., I, s. 184. Anlamı: “Ben, benim için kalbi kırık olanların yanındayım.”

⁵²⁴ Bakara, 2/102. Ayetin manası: “Hālbuki onlar, Allah’ın izni olmadıkça (o sihirle) hiç kimseye zarar veremezlerdi.”

⁵²⁵ Fetih, 48/10. Ayetin manası: “... Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir...”

⁵²⁶ Furkân, 25/63. Ayetin manası: “...Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler.”

⁵²⁷ Âli İmrân, 3/134. Ayetin manası: “...öfkelerini yenenler...”

⁵²⁸ Anlamı: “İnsan ihsanın kölesidir.”

neyleyelim anlaruñ munşıfları dañi buña şāhiddür ammā ‘aklı hāline koyan selimler ve dest-i ‘irfāna viren ‘alimler muḥabbet ü ‘adāveti mīzānla kullanurlar güldük ‘uzlet dañi anuñiçün lāzımdur ki gerçe düşmene müdārā sebep-i rāḥatdur ve bā‘is-i raḥmetdür ammā ma‘tūh u nādānla müdārā dañi ġāyet müşkildür ki sen aşağı koğukça seni korđdı şanup dañi musallaḥ olur hemān dermān ⁵²⁹الفرار من اخوان الزمان ve bu taşdıķuñ zuḥūrı ba‘zı muḥarrike rāst gelmişdür ma‘zūr buyurula

چون خدا خواهد که پرده کس درد

میلش اندر طعنه پاکان برد

دریدن ve دریدن taḥfif ü teşdīdle yırtmağdur درد muzāri‘dür burada taḥfifledür nazm içün ma‘nā çün Ḥudā dileye ki bir kesuñ perdesin yırtı kalbini pākler ta‘nına meyl etdürür ya‘nī ḥaḳ bir kesi rüsvā vü raḥmetinden dür etmek dilese aña ta‘n ile ehl-i Ḥaḳḳ’uñ ḥātırın yıķmađa raġbet virür tā anları şikeste-dil eyler mā-dām ki ol şınuğdur ve maḥzūndur ol şıyan ma‘mūr u mesrūr ve ber-murād olmağdan қalur nekbet el virür Esmā’-i Ḥüsnā şerḥinde kümmel taşrīḥ etmişlerdür. Eger cefāya muşırr ü mu‘tād olursa ‘ārifler andan teraḥḥum gözin yumarlar fi’l-hāl ḥazret-i Ḥaḳ қahhāriyyeti ile tecellī idüp anı қahr ider ve dimişler ki bir kimse ‘ālemüñ ‘ilmin okusa anda birқac bulunursa ‘alāmet cehldür ol ‘alāmet mā-lā-ya‘nī kelimāta mu‘tād olup ve loқmasında ḥarām u ḥelālī [77a] seçmeyüp ⁵³⁰المعلم اعظمك اطلبوا العلم’de ‘ilm-i me‘mūr herkes ḥālin ve mālin tedārik etmeğdür dirken cānını қayurmamađdur ve bu belālar kendüñüñ bu‘d u ġafletine vü ‘azābına yeterken şāliḥāna ta‘n etmege mu‘tād olmağdur herkes başına buyurulanı қayurmađ gerek il ketḥudālıġın қomađ gerek ve niçün yaradıldı ise olurın görmek gerek eyle ta‘‘ān u ġammāz u mūzī eksük olmaz ve yine cehennemde boş қalmaz anuñiçün yaradılmışlar vardır kendüñi anlara қatma biñ ta‘ndan bir zıkr ü tesbīḥ yıgdür ve dediler ki kemālüñ ‘alāmeti ta‘n u inkārdan dil kesük olmağdur ⁵³¹قل الله ثم ذرهم ve ⁵³²عليك بنفسك

کر خدا خواهد که پوشد عیب کس

کم زند در عیب معيوبان نفس

کم kāf-ı ‘Arabīle az ve eksük ma‘nāsınadır. زند, ذن, لافزınuñ muzāri‘idür kemā-merre ma‘nā eger Ḥudā dileye kim bir kimsenüñ ‘aybını örte, ‘ayblular ‘aybına az çalar ol kişi nefesin. Ya‘nī aña ‘ayb қapuların bend ider tā ol kimse cihānda her ne şādır olursa Ḥaḳdan

⁵²⁹ Anlamı: “Zamāne kardeşlerinden uzaklaşmak.”

⁵³⁰ Anlamı: “Senin en büyük önceliġin ilim talep etmektir.”

⁵³¹ Anlamı: “Nefsin sana yeter?”

⁵³² En‘ām, 6/91. Ayetin manası: “...Allah de, sonra da onları bırak...”

bilüp kazāya rızā ve hüküm-i hālîka teslim-i vefā idüp ancak teveccüh ü murāqabesi Hudāya olur ki Yahyā Çelebi rahimehu buyurur

Eyleme kubbe-i ‘ālemde şadā
Söz gelür kişiye andan zīrā

Şābır u sākin olur puhte müdām
Toldurur ‘ālemi āvāze-i hām

Kūşe-i hānede hum ki ola boş
Sözünü karşılar olmaz hāmūş

سترکن تا بر تو ستاری کنند
تانه بینی ایمنی بر کس مخند

Ni‘metullāh’da kesr-i elifle kaygusuz dimekdür. خندد güler بخند gül gülme. Ma‘nā setr eyle tā saña da settārlik ideler. Tā qahr u gāzābdan emīnlik görmeyince kimseye gülme. Emīnlikise bu cihānda müyesser degüldür muhlişin daği haţar-ı ‘azīmdedir. İllā meger ki [77b] qalbini māsivādan bi’l-küllīye pāk iden muhlişün ola anlar dār-ı emāna girmişlerdür ya‘nī sen gayrılardan gördüğün ‘uyübı ört tā senün de suçun örteler.⁵³³ كما تدین تدان⁵³³ zīrā beşer ‘ayıbdan hālī olmaz tenezzüh Allāh’ın ‘işmet enbiyānuñdur gālīben sā’ir halk şükūţ u kıyāmdan hālī degüldür.

وان تجد عيبا فسدد الخلل
فعر من لا عيب فيه وجل

Ya‘nī ‘ayb görürsen hālī işlāh eyle ‘aybsuz ancak bir ‘azīz ve celīl Allāhdur.

ای خنك جانی كه عيب خویش دید
هر كه عیبی گفت او بر خود خرید

Burada vāv-ı resmīdür. Telaffuz olunmaz kendü dimekdür. Ammā vāv-ı melfūzla demür tākıyye vü tolqadur. خنك mu‘tedil ü āsān u bahtludur⁵³⁴ طوبی له⁵³⁴ dimekdür. Ma‘nā bahtlu ol cānı ki kendü ‘aybın gördi. Her kim ki bir ‘ayb söyledi anı kendüye aldı. Ya‘nī nefsinı muhāsebe-i mu‘āteble diye ki nefsüm sen de beşersin bu ‘ayb sende daği muqarrerdür eger fi‘ ile gelmedi ise de bu şerre sende de qābiliyyet vardır bi’l-kuvve bu haţā sende de vardır zīrā insānuñ ‘ayb u hūneri şalāh [u] fesādı qavl [ü] fi‘ linden ve fikr

⁵³³ Anlamı: “Ektiğini biçeceksin.”

⁵³⁴ Ra’d, 13/29. Ayetin manası: “...ne mutlu onlara...” Ayetin aslında bu kısım şöyle geçmektedir: طوبی لهم

[ü] kalbinden toğar bu üçü sende de vardur belki anuñ ol ‘aybı bağışlana senüñ āherüñ ‘aybın gördüğüñ saña rāci’dür belki senüñ ⁵³⁵ ان بعض الظن اثم mışdāqınca bu şuc olan zannuñ bağışlanmaya ve bu zan ⁵³⁶ اذا ساء فعل المرء ساء ظنونه mışdāqınca bu fi’l-i fāsidler ki müteferri’ olan zan üzereken qalup mu‘azzeb olasın pes bu söyleyen il ‘aybı saña da Hāq tarafından āyine-i ‘ibret-nümādur tā ‘ayb-ı digerāna taqayyüd ü nazardan emīn olasın ne an k[i] ğayra uyup ğıybet⁵³⁷ idesın ve dimişler ki dīn qardaşına halk içinde niçün fülān etdüñ dime zīrā hāzret-i ‘Ali keremallāhu vecçehu keşretde nuşş başa qakmaqdur dedi fitnessi nef’inden artuqdur. ⁵³⁸ [78a] النصيحة بين المأ تقرع ve cāhil-i pelīd ü mu‘ānide nuşş tenhāda dağı cā’iz degüldür bī-nef’ va‘z zāyi’dür.⁵³⁹ ان نفعت الذكرى belki cāhile pend demren gibidür cerāhat virür nef’ virmedüĝinden ğayrı ‘adāvet ü nifāqa çeker pes cānum selāmet olsun diyen geçmeyen nuşşı nā-qābile söylemez nitekim hāzret-i şeyhımız Şemseddīn quddise sırruhu buyurur

Va‘z iderdüm hōca-i māle didi ehl-i hużūr

Ne revādur ki yaqarsın seg-i mürdeye buhūr

İmdi küfre ⁵⁴⁰ لا تغوا فيه القرآن والغوا فيه tıbakınca hāzret-i Qur’ānı dinlemeyüp lağv etdikleri gibi mu‘ānid ü sefiḥ dağı hāq söyleyen dostını ve düşmenini bilmez hāq sözi yüksünür⁵⁴¹ belki Qur’ān u ḥadīsi istiḥfāfla kāfir olur ol küfre sen sebep düşersin yāḥūd nuşşuñı başña kıla kimse şuçundan āher şorulmaz diyü hüccetleşür ancak anı rüzgār uşladur nāgāh doğunduğın ḥastaya mevt yakın olunca ‘ilāc müfid olmaz tiryāk da virseñ zehr-i kātıl olur ve tabīb-i ḥāzıq marīzūñ nabzını dutup eşer-i mevt görünce ‘ilāc dağı etmez bu meşhūrdur ki qara ğayrı boya almaz ve şabunla ağarmaz fesakaya ki hevā ‘ādet ola ‘ādet tabī‘at-ı ḥāmisedür egri büyümuş ağac gibi toğrulması mümkün olmaz aña va‘z ḥaḥādur hużūr ol fāriğ bālūñ ki iştiğāl-i ‘avām aña kayd olmaya zīrā zātında olmayana enbiyā dağı imān viremez Bū Cehl ü Bū Leheb gibi. Beyzāvī raḥmetullāh ‘aleyh ⁵⁴² احاطت به خطيئته tefsirinde dimiş ki bir günāhdan kul tevbe etmese bir günāha dağı çeker ‘ādet olur ḥattā kalbini qablar ve kalbi bed-fi’lin begenür ve andan özge lezzet yok i‘tikād ider men’ idene buğz

⁵³⁵ Hucurāt, 49/12. Ayetin manası: “...zira zannın bir kısmı gūnahtır...”

⁵³⁶ Anlamı: “Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur.”

⁵³⁷ Ğıybet: ğayret S1, - S2, - S3.

⁵³⁸ Anlamı: “Bir kimseye topluluk içerisinde nasihat etmek onu azarlamaktır.”

⁵³⁹ A’lā, 87/9. Ayetin manası: “Faydalı olcaksa insanlara öğüt ver.”

⁵⁴⁰ Fussilet, 41/26. Ayetin manası: “... Bu Kuran’ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız...”

⁵⁴¹ Yüksünmek: S1, - S2, - S3.

⁵⁴² Bakara, 2/81. Ayetin manası: “... suçu kendisini kuşatmış...”

ثم كان عاقبة الذين اساءوا السوء ان كذبوا بايات الله⁵⁴³ ider ‘ākıbet küfr ü tekzīb ile o nūr gider. اولئك اصحاب النار هم [78b] اُولَئِكَ اصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خالدون⁵⁴⁴ buyurur

غافلند این حیال خلق از خود ای پسر
لاجرم گویند عیب یکدگر

دیگر دیگر āḥer dimekdür ya‘nī bir ġayrınuñ dimekdür. دیگر yānuñ fetḥ ü kesriyle luġatdur. Ma‘nā ġāfillerdür bu ḥalk kendülerden ey oġul. Lā-cerem birbirinüñ ‘aybın söylerler. Eger ġāfil olmayalardı nefslerin koyup ġayrla muġayyed olmazlardı belki nefslerin ve ġayrılarını da ıslāḥa çalıřurlardı ḥakīm-i Muṭlaġ celle šānühü⁵⁴⁵ belāya uġratmasun dili dā’ireden çıġmasun ve šāḥibini⁵⁴⁶ diyü iki ġat ḥiřāra ḥabs etdi bir[i] aġız bir[i] řol bārūlı ġal‘adur ki dimiřlerdür ve bir söylesün iki diñlesün diyü šāni‘-i müte‘āl aġızda dili bir ġulaġı iki yaratdı řem‘anuñ dili uzamasa ucın kesmezlerdi pes ‘ilm ü ‘irfānla çerāġ-ı ‘ālem daḥi olsañ yine senüñ zīnetüñ ve beġā-yı muḥabbetüñ sükūtladur imdi ḥalk nefslerin unutulduġları için bir ġac ġünlük ‘ömr ü ma‘dūdü’l-nefsin ġāḥ ekl ü nev[m]de ġāḥ kesbde yā ġıybet ü mesāvīde geġürüp āḥir nefesinde müflis ü maḥrūm bulunup siyāsetġāḥ-ı ‘uġbāda neye lāyık ise ‘adlle ġaydın görürler.

Der-ṭa‘ne-zeden-i münkirān şeyḥ-rā

هرکه باشد از زنا وزانیان
این برد ظن در حق ربّانیان

برد fetḥ-i bāyla بردن lafzından iletmek ma‘nāsınadır. Ya‘nī kim ki zinādan toġar yā zinā edicilerden ola bu eyledür fāsīd ḡannı ‘ulemā-i rabbānīler ḥaġġında ya‘nī ‘ulemā vü meřāyih ḥaġġında yaramaz ḡann idenlere bu ikisidür řālīḥ-zāde degüldür ki řuleḥā için dediler.

شارب خمرست و سالوس خبیث
کمر هانرا از کچا باشد مغیث

Dirler ki adı ‘ālim ü řālīḥ ammā ḥamr içici sālūs-ı ḥabīřdür. Yolın azanlara [79a] nice mededci olur kendü yolın yetüren ġayra nice reh-nümā olur ve başın ġurtaramayan fāsīġ ili nice ġurtarur řālīḥ ider ġālībā böyle diyenler ḥazret-i sulṭānu’l-‘uřřāġuñ

وقالوا بشریت الاثم كلا وانما

⁵⁴³ Rûm, 30/10. Ayetin mansı: “Sonra Allah'ın ayetlerini yalan sayanların sonu pek kötü oldu...”

⁵⁴⁴ Bakara, 2/39. Ayetin manası: “...cehennemlik olanlardır, onlar orada temelli kalacaklardır.”

⁵⁴⁵ Anlamı: “İnsanın belası dilindedir.”

⁵⁴⁶ Şāḥibini: **جباغنا** S1, - S2, - S3.

شربت التی فی تر کھا عندی الاثم

buyurduğu gibi ‘uşşākuñ bī-ihtiyār hareket ü irti‘aşların ve mestāne baqışların ve ba‘zı ayıklığa muhālif evzā‘ların görüp şürbi haram-ı maqtū‘ u terki farz olan şarābı içmiş şanurlar ve gayrı şarāb yok şanurlar. ⁵⁴⁷ [لا] وليائه’den tuymayup şarāb-ı ‘aşq-ı ilāhīye ki anuñ mey-hānesi kulüb-ı ‘arīfāndur ve anuñ içmesi mezheb-i ‘uşşāqda farzdur zīrā anlara nisyān-ı māsivā farzdur bu nisyānsa ol bade-i haqīkīsüz qurı zühdle bulunması muhāldür tahtmadukları şabūh yeterken kıt‘a

Ol bī-temīze söyleñ meyden taḥāret alsun

ṭbaqınca tāhir ü muṭahhar-ı bī-ḥumār olan şarāb-ı taḥūr ki göz yaşından içilür nazār-ı rahmāndan saçılır anı ol ‘ayn-ı necs olan hamr-ı pūr-ḥumāra kıyāsla ta‘n iderler bilmezler ki bu mey-hānenüñ pīri Muḥammed Muṣṭafā (a.s) el-müzekkādur ve bunda bu mey içmeyen anda daḥi diklemekle şarāb-ı taḥūr içemez nitekim bu murdārı bunda içen tevbesüz giderse anda kevşerden içmedüğü gibi.

اینچنین بهتان منه بر اهل حق

این خیال تست بر گروان ورق

کردان ’تواست اشل تست. اینچنین bunuñ gibi ve böyle dimekdür. منه. nehy-i hāzırdur. Ma‘nā böyle bühtānı ehl-i Ḥaḳ üzerine qoma. Bu fāsīd hayālündür kāğıdı döndür. Ya‘nī bu ‘aqluñ irmedüğü yere bühtān etmek dersi ’بعض الظنّ ’mışdāqınca şaḥīfe-i kalbüne beyāzken şeytān yazduğı qaralama bī-ma‘nā ve qarışuq yazudur hayālden ma‘nā çıkmaz levḥa-i kalbün bir beyāzca yanına baq ve okuyabil ki ehlullāh [79b] muḥarremātla maḥcūbluqdan qaçarlar.

این نباشد و ربود ای مرغ خاک

بحر قلزم راز مرداری چه باک

bir deñiz ismidür. Maşdariyyede qābildür Ma‘nā bu olmazsa ey toprak kuşu. Kulzüm deñizine bir murdār qaruşmaqdan ne bāk ve ne ğam ki bulanmaz. Yāḥūd Kulzüm deñizi murdārlukdan ğam çekmez. Zīrā murdārluk aña te’sīr idemez. Ya‘nī evliyāullahuñ zātı bir baḥr-ı bī-kerāndur ki bir nesne anı tağyīr etmez farazā bir murdārı baḥre atsañ tebdīl ider mi ve anlar ’الفقرسواد الوجه’ ⁵⁴⁹ ṭbaqınca nūr-ı siyāhdan libās-ı fenā giymişlerdür ol şıbgatullāh ile gayrı boyaq qabūl etmeden qalmışlardur kāmiller vücūdunu baḥr-i eḥadiyyetde ğarq idüp ve maḥvla ‘ayn-ı baḥr olmuşlardur bir murdār anuñ nefis-i

⁵⁴⁷ Anlamı: “Allah Teâlâ Hazretleri’nin evliyası için hazırlamış olduğu bir şarab vardır...”

⁵⁴⁸ Hucurât, 49/12. Ayetin manası: “...zira zannın bir kısmı günahdır...”

⁵⁴⁹ El-Aclûnî, age., II, s. 81. Hadisin aslı şu şekildedir: “Fakirlik iki cihanda da yüz karasıdır.”

ṭayyibesine qarīn olsa anuñ māhiyyet ü ḥaḳīḳatin tebdīl idüp kerāhetin giderüp bir ṭāhir ü muṭahhar nesne olur ol kāmīl-i iksīr-vücūdī⁵⁵⁰ کَانِیْنِدَانِ اَللّٰهُ مَا یَشَاءُ⁵⁵⁰ kânından alduğı ḳudretle murdārılığın pākliğe döndürür imdi ḳayurursañ ey bahrden ırāḳ ṭopraḳ ḳuşı kendüñi ḳayur ki āb u gil-i beşeriyyetde ve ḳāzūrāt-ı ıṣṭabl-ı vesāvisde decāce vü baṭṭ-miṣāl batup ḳalmışsın şu ḳuşı olmaduğünüñiñün nā-pāk gelüp nā-pāk gidersin murdārılığın yeterken deryā gibi pāklere ve arıdıclara ve fenā şuyı ile varluḳlarından yunanlara inkār idersin.

زاتش ابراهیمرا نبود زیان

هرکه نمرود ست گومیترس ازان

ḳo eger بگو گفتن'den emrdür kemā-merre. Ma' nā İbrahīm (a.s)'a oṭdan ne ziyān. Her ki Nemrūd ṭab' dur vey āteşden ol ḳorḳsun. Ḥāzret-i İbrahīm'den eşer ḳalmayup varın şıfat-ı ḥulletde maḥv etdükiçün ve nār-ı beşeriyyeti nūr-ı ḥaḳīḳate tebdīl etdükiçün āteş-i Nemrūduñ ḥaḳīḳati tebdīl olup nārken āb-ı revān oldu zīrā her fi'li Ḥaḳ'dan bilüp aña teslīm olup irādetin murād-ı Ḥaḳ'da fānī ḳılmışdı ki Nemrūd anı mancınıḳ ile oda atduḳda [80a] Cibrīl irişüp⁵⁵¹ حَاجَةَ الْكَ دİDÜKDE ḥāzret-i İbrahīm⁵⁵² اَمَّا اِلَيْكَ فَلَا dedi yaḳīni kāmīl olduğıçün rızā-i Ḥaḳ'dan ḡayrın istemedi ve sivāya iltifāt etmedi pes āteşe indükde کونی⁵⁵³ كُونِي⁵⁵³ buyuruldu ya' nī çün dostum irāden çıḳdı ve ṭabāyī' -i 'anāşırūñ te'şiri irādetin ile olup ḥaḳāyīḳuñ varlığı te'şiri zūhūr-ı şıfatıma mevḳūf idügin ṭuydı ve bi'z-zarūrī varluğundan geçüp cefāmı vefāmı bir gördi ve işini baña şaldı ben daḳı nār-ı cehennem ile nār-ı dünyāyı ḳorḳıdup yā nār İbrahīm ḳulumuñ bir ḳılın yaḳarsañ seni nār-ı caḥīme yaḳarum dedi ol dem Ḥalīl'üñ önünden āteş vaḥşī gibi ḳaçardı ve gilistān ḡulīstān olurdu. Ḥāşılı bir 'ārif ki āteş-i şehvetini ve nār-ı ḡāzabını nūr-ı 'aşḳa⁵⁵⁴ deḡişüp cismi rūḥ ide Ḥalīl-āsā nār-ı shehvāt u ḥarābāta da girse nūrunuñ ḳuvveti ṭab' -ı nārı bozup zehri tiryāk olur. Ve böyle kişiler Şırāt'dan geçerken cehennem çağıra ki جَزِيَا مُؤْمِنٍ فَاِنْ نُوْرِكَ يَطْفِئُ نَارِيْ كَذَا⁵⁵⁵ كَذَا pes şart Nemrūd nefsi müslümān etmektür. Böyle idenden ḥilāf-ı vaz' görürseñüz teşnī' etmeñ ki ḳahr-ı āteşe düşersiz zīrā anlar irādet yili esmeyince ḥareket etmezler ḥareketleri Allāh iledür ḥāzret-i Mūsā 'alā nebiyyinā ve 'aleyhimā (...)

ذَلَّتْ اَوْبَهُ زَطَاعَتِ نَزْدِ حَقِّ

بِيْشِ كَفْرَشِ جَمَلِهٖ اِيْمَانِهٖا خَلْقِ

⁵⁵⁰ Ra'd, 13/39. Ayetin manası: "Allah dilediğini siler..."

⁵⁵¹ Anlamı: "Bir ihtiyacın var mı?"

⁵⁵² Anlamı: "Fakat senden deḡil."

⁵⁵³ Enbiyā, 21/69. Ayetin manası: "...serin ve zararsız ol..."

⁵⁵⁴ nūr-ı 'aşḳa: - S1, - S2, - S3.

⁵⁵⁵ Anlamı: Ey mü'min çabuk geç senin nurun benim ateşimi söndürüyor.

خَلْقُ Arabîdür kesr-i lâmladur fethle de kâbildür. Ma‘nâ anuñ tayanması tã‘atden yigdür nezd-i Hâk‘da, anuñ küfri yanında cümle imânlar köhnedür ya‘nî maħbûb-ı Hâk olan kâminden şadır olan günâh⁵⁵⁶ *عبدًا لم يضره ذنبه* 556 tıbağınca red için olmaz ‘azar u inkisâr çün olur ve Hâk katında ‘izzetlerine bakup mağrûr olmasunlar diyü olur nitekim habîbine⁵⁵⁷ *الم يجدك يتيما فأوى* 557 ilâ âhîruhâ âyâtı ta‘lîm-i fenâ eyledi. Pes rabbânîlerün yokluğa bā‘iş olan inkisârı mihrâb-ı haķîkîden bî-haber olan ‘avâm-ı hevâmuñ taķlîdle ‘ibâdetinden yigdür ve mervîdür ki şeytân hażret-i ‘Ömer’i fecr için uyadup [80b] hażret-i ‘Ömer kimsin dedi iblis muhibbinim dedi ‘Ömer eyitdi sende muhib sîması yok iblis eyitdi şeytânım ‘Ömer eyitdi yâ ‘acabâ Allâh te‘âlâ saña ‘aduvv-ı mübîn dimişdür ħulûş u muħabbet da‘vâsı nedür diyü ilhâh idicek ibliş eyitdi vallâhi yâ ‘Ömer şalât-ı fecr fevt olunca ol kadar ağlayasın ki edâdan daĥi ziyâde mertebe bulasın diyü korkumdan uyardım dedi. Ammâ ‘avâma bir kerre ulaşınca imânın alıncaya deķ sa‘y ider meger cemâ‘at-ı müslimîn ve rüfeķâ tarîķ-i Hâk‘da yaraķlu kavî reh-nümâ vü hem-râhı ola ki *اهل التقوى* 558 *يقوى* dediler ve ‘avâmuñ aňlamayup küfr diyü ħükm etdükleri ef‘âl ü aķvâl ki kâmillerden zuħûr ider ve bî-iĥtiyâ[r] şudûr ider sema‘ları gibi ve istiğrâķlarında kendüleri ve eşyâyı maħv görüp haķķı haķ göziyle bî-keyf şühûd idüp lisân-ı cem‘le Mañşuruñ *انا* didügi *والصوفى* 559 *ما اعظم شانى* ve *بيتين* 560 *انا اقل من ربى* ki Bâyezîd buyurmuşdur Nûr-ı zât tecellî idüp kendülerin ve kâyinâtı maħv u tams idüp meşelâ gökde gündüz nücum merküz iken görünmedügi gibi ve şemsün ziyâsı kendüden ġayrısın fânî vü mütelâşî kılduķı gibi bunlar da şıfatların rûĥ-i izâfî deryâsında maħv idüp kaķreleri baħr-i şıfatın bulmaġın vilâyet-i vücûdda kendü haķîkatleri göziyle haķîkat yüzün görüp haķîkatlerinden haberlen *انا و سبحانى* dediler ehl olan bilür ki *هو و سبحانه* dimekdür zirâ ehl-i şühûd bir vücûddan ġayrı vücûd işbât etmezler ol da haķķundur ħâşâ ol selâfîn-i ma‘nevîyeden hażret-i Ķur‘ân’a muħâlîf zerre vaz‘ları ola.

Beyt

Var odur bil ki nefis-i emrde hemân

Daĥi mülk-i ‘ademdedür bu cihân

⁵⁵⁶ Anlamı: “Allah bir kulunu sevdiğinde günahları ona zarar vermez.”

⁵⁵⁷ Duhâ, 93/6. Ayetin manası: “Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?”

⁵⁵⁸ Anlamı: “Takvâ ehli güçlüdür (günahlardan sakınır).”

⁵⁵⁹ Anlamı: “Kendimi tesbih ederim şanımlı ne yücedir.”

⁵⁶⁰ Anlamı: “Ben söylüyorum ve (ben iştiriyorum.) İki yerde de benden başkası var mı?”

⁵⁶¹ Anlamı: “Sufi yaratılmamıştır.”

Bu vücūduñ tafşīli icāzla غرق من نور خورشیدم درون نور غرق beytinde geçdi isterseñ bulasın. Pes bu küfr ki bilenler atında ayn-ı imāndur. İmān-ı avām atında atlas kıymeti gibidür köhne boğası yanında.

کرکدا باشم کدا روکی شوم [81a]

کر لباسم کهنه کردد من نوم

کفرو ایمان نیست آن جایی که اوست

زانکه او مغز ست واین دورنک و پوست

Ya‘nī urefā ol bir vücūd ki işbāt iderler. Ol vücūd-ı mula olduđı ālem-i lāhūtda ve cihān-ı bāṭınīde küfr ü imān yodur. Zīrā ol vücūd mađz-ı cihān ve hāıat-i hejdeh hezār⁵⁶² ālemdür küfr ü imān aşradur reng ü cild gibi ve küfr ü imān bu ālem-i mülk ü melekūtda ve bu cihān-ı teklīfededür ve inanup inanmama görülmeyende ve mertebe-i yainde olur amma vücūd-ı hāı aynen ü hāan şühūd iden ehl-i dil ki ayne‘l-yain ve hāke‘l-yain şāhibidür bu ikiden urtulup vücūdı mađz-ı hāıat ve lübb-i vaḥdet olmuşdur maām-ı vaḥdetde bu küfr ü imān yeri yodur bu iki ol lübbüñ ışrı ve rengi yerine düşmüşdür azīmimiz Şemseddīn bu semte düşdüğümüzde kemīne kemterine bu mestlükde isti‘āze etme ayulanmayınca ki ālem-i mestlikde şeyṭān yodur dediler⁵⁶³ اعطى الله له خير الجزاء عنا⁵⁶⁴ emriyle me‘mūr olmazsın buyurdılar⁵⁶³

کیست کافر بیخبر زایمان شیخ

کیست مرده بیخبر ازجان شی

Kimdür kāfir şeyḥūn imānından ḥabersüz. Kimdür ölü şeyḥūñ cānından ḥabersüz. Ya‘nī şeyḥūñ imān-ı bi‘l-gāybdan geçüp imān-ı şühūdı ve dīn-i hāānīsine sa‘y idüp ulaşmayan hāıat āleminüñ ve imān-ı bi‘l-vaḥdet cihānınıñ kāfiridür ya‘nī kendülüđi ḥayālini var şanup o şāḥāb-ı ḥayāl ve ḥicāb-ı taqlīd ve zulumāt-ı gümān rūy-ı hāıati üretmişdür ve şeyḥūñ rūḥ-ı izāfisine cānını izāfet idüp ulaşdırmayan ḥayāt-ı ebediyye-i ṭayyibe bulmamışdır cān-ı ḥayvānīsı şađ ise rūḥ-ı insānīsı meyyitdür böyle kes dünyeye geldüm ve ādem oldum dimesün.

الجاهل مئیت وان لم یدفن

بیته قبر و ثوبه کفن

buyurdılar.

کار پاکانرا قیاس ازخود مکیر

کرچه ماند در نوشتن شیر شیر

⁵⁶² Metinde “hezār hejdeh” şeklinde yer almaktadır.

⁵⁶³ Fussilet, 41/36. Ayetin manası: “...hemen sığın...”

⁵⁶⁴ Anlamı: “Allah ona bizim tarafımızdan en caydırıcı cezayı versin.”

hüdādur ki fesāduñızı şalāḥa şerrüñizi ḥayra döndürür pes şüm ṭālī⁵⁶⁸ olduḡundan اذا ساء فعل 568
مُرْ ساء ظنونه 568 ıbaķınca mürşidüñ her kārına bahāne arayup şoḥbet-i rūḥ-efzāsından ve
nażar-ı kimyā-āsāsından vücūd-ı bī-hemtāsından maḥrūm olursın.

یا منافق وار عذر اری که من
مانده ام در نفقه فرزند وزن

Yāḥūd Resūlullāḥ zamānındaki münāfiķlar gibi ki 569 شغلتننا اموالنا واهلونا فاستغفرلنا 569
mürşide⁵⁶⁹ öZR bulamayınca kendüñe⁵⁶⁹ öZR bulup nafaķa-i⁵⁶⁹ ıyāl içinde ḳalmıřam işim ḳoyup
ehl-i dil ḥıdmetine varursam⁵⁶⁹ ıyālüm ac ḳalur anlaruñ rızķı üzerimedür dirsene⁵⁶⁹ اآ على الله
570 رزقها 570 dirken علی dirsene⁵⁷⁰ sen kimsin ve rāzıķlık şıfatı ḳandadır dimişler ki her kim kendü
tedbiri ḳaydında ola bi'l-fi'l cehennemdedür mestlikden tuymaz ve her ki ḥaḳķuñ taḳdiri
mülāḥazasında ola 571 المهم 571 ve 572 المصابیب 572 من علم سر الله فى القدر هانت عليه المصابیب 572
ḥadıřleri ıbaķınca bi'l-fi'l cennet ü rāḥatdadur.

نی مرا پروای سر خاریدنست
نی مرا پروی دین ورزیدنست

Ne baña başum ḳařımaḳ pervāsı vü ḳuvveti var ne dīn ḳazanmaḳ. Ya⁵⁷¹ nī başum ḳařımaḡa
elüm degmez şoḥbet-i şuleḥāda mücāhede vü diyānet öġrenmek ḳanda ḳaldı ancaḳ işüm
Ḥaḳķ'a ḳalmıřdur.

ای فلان ما را بهمت یاد دار [82b]
که شوم از اولیا پایان کار

شد māzī شود muzāri⁵⁷¹ dūr. nefsi mütekellim-i vaḥde کار 571 Ma⁵⁷¹ nā
dirsene⁵⁷¹ ki fülān beni himmetle añ. Ki şoncı evliyādan olam. Ya⁵⁷¹ nī muḥabbetsüz ü
ḥıdmetlös dirsene⁵⁷¹ ki fülān veli meded ḳıl bir ḥāzırca çiyenmişce vilāyet loḳmasın ben de
yudup añsuzın veli ola çıķa geleydim dirsene⁵⁷¹ sefāhatüñden düşünmezsene⁵⁷¹ ki bu meydānuñ
sulṫānlarında belā vü zillet iḥtiyār etmedin velā vü⁵⁷¹ izzete yetmiş yoḳdur ve cisr-i ġamma
ve ḳaṅtara-i eleme uġramadın nübüvvet meydānına vilāyet şaḥrāsına geçmiş yoḳdur ve
semm-i riyāzeti ve zaḳķūm-ı cefāyı taṫmadın ni⁵⁷¹ met-i muḥabbet ve lezāyız-i⁵⁷¹ irfān tenāvül
itmiş yoḳdur insāfla baḳ ki faḥr-ı enbiyā maḥbüb-ı Ḥudā aşlu'l-ervāḥ ve'l-eřbāḥ miftāḥü'l-

⁵⁶⁸ Anlamı: Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur.”

⁵⁶⁹ Fetih, 48/11. Ayetin manası: “...Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile...”

⁵⁷⁰ Hüd, 11/6. Ayetin manası: “...canlıların rızķı ancak Allah'a aittir...”

⁵⁷¹ Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali Münāvî, **Feyzü'l-kadir şerḥü'l-cami's-sagir min eḥadisil-beşiri'n-nezir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, III/187. Anlamı: “Kadere iman endişe ve sıkıntılarını giderir.”

⁵⁷² Anlamı: “Kim Allah'ın kader sırrını bilirse musibetler ona kolay ve hafif gelir.”

وانا ما او ذيتى كما اوديت⁵⁷³ 573 fettāḥ ḥazret-i Muhammed Muṣṭafā ṣallallāhü ‘aleyhi ve’s-sellem 574 diyesen kemāl-i ḥaḳ sefehünden vufūr-ı cünün u ‘atehünden mertebe-i velāyeti kesb-i dünyā-yı deniden ednā zann u ‘ad idüp kesb-i dünyāya gelince Ḥaḳḳa tevekkül etmeyüp ve fenā vü ḥarābı muḳarrer olan işüni şeyhlere daḥi inanmayüp ‘ārīyyet-i ten-i naḥif ve cism-i zā‘ifün için şad hezār zaḥm u zaḥmete düşesin dönüp saña ebedī lāzım u mühim olup senünle ḳalacak ve sa‘adet-i dā’ime olacak maşlahatı berikiye ışmarlayüp ḥimmetler isteyesin 575 575 dan tegāfül ü tecāhül idüp ḳapuya varmadın bacadan düşesin ve Ḥaḳḳun saña ışmarladuḡı gibi ḳulluḡı yine tañrıya yā evliyāsına enbiyāsına şalup 576 576 urasın ve 578 578 ketḥudālīḳ ve ḥile etmeyince olmaz diyü zann-ı sū’ idüp 580 580 āḳıbetinde 581 581

ترجو النجات ولم تسلك مسالكها
ان السفينته لاتجرى على اليبس

این سخن نه درد و سوز کفت

خوابناکه هرزه کفت و باز خفت [83a]

Nimetullāh’da eydür ناك lafzı kelimenün āḥirine lāḥıḳ olsa ittışāl ma‘nāsına olur. Meşelā zehrñāk ve feraḥñāk dirler. ناك e hā-i ḡayr-ı melfūza ile nazm içündür. هرزه aşılısuz ma‘nāsuz dimekdür. Ma‘nā bu ḥimmet istediḡi de derd ü ḥarāretle degüldür uyḡu arasında şayuḳladı ve yine yatdı uyudu . Ya‘nī hemān ḳurı muşāḥabete bā‘iş ḳılıp dedi eger cüz’i derd ü ḫalebi olsa ol ‘aşḳ anı zārūrī ḫabīb-i İläḫi ḫıdmetine iletüp devā isterdi.

عاشق که شد که یار بجالش نظر نکرد
ای خوجه درد نیست و کر نی طیب هست

هیچ چاره نیست از قوه عیال

⁵⁷³ Anlamı: “Hiçbir peygamber benim çektiğim kadar eziyet çekmedi.”

⁵⁷⁴ Buharî, Edep, 72; Müslim, Fedail, 127. Hadisin manası: “Ben sizin Allah’ı en iyi bileniniz ve en çok korkanınızım.”

⁵⁷⁵ Bakara, 2/186. Ayetin manası: “...Evlere kapılarından girin...”

⁵⁷⁶ Zümer, 39/57. Ayetin manası: “...Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurum.”

⁵⁷⁷ A’râf, 7/53. Ayetin manası: “...bizim şefaatçılarımız var mı...”

⁵⁷⁸ Hüd, 11/6. Ayetin manası: “...(canlıların) rızkı ancak Allah’a aittir...”

⁵⁷⁹ Zuhrûf, 43/32. Ayetin manası: “...biz paylaştırdık...”

⁵⁸⁰ Fetih, 48/6. Ayetin manası: “...Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan...” ayetin aslı Kur’an- Kerim’de “الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السُّوءِ” şeklindedir.

⁵⁸¹ Fetih, 48/6. Ayetin manası: “...Kötülük girdabı onların başına olsun...”

ازین دندان کیم کسب حلال

Yāhūd bahāne idüp dir ki meded yoġ 'ıyāl ma'ışetinden andan yig 'ibādet olmaya ki dişüm dibinden helāl qazanup 'ıyālime nafaqa idem dir الناس فی مساجدهم والله فی قضاء
582 حوالیجهم hadīşine yaġin etmez ki kendü qulluġın görüp qādiyyü'l-ħacāt anuñ cemī' murādın āsān ide.

چه حلال ای گشته از اهل ضلال

غیر خون تو نمی بینم حلال

Ne helāl ey azġunlardan olan. Senüñ qanuñdan ġayrı helāl göremem. Ya'nī kesb-i helāl ol degüldür ki bedenüñe qul olup cānuñı ve mebd'e ü me'ād u imānuñı ve āhıretüñi şatasın bil ki böyle ħayvānī dirlikden ve zulumetlü vü 'āqıbeti ħasretlü ħayātın rūḥ-i ħayvānīñi aldurup nefse fenā virüp ölmedin ölmegüñ yigdüür helāl senüñ dem-i beşeriyyetüñdür ki seni Ĥaġ ve ehl-i Ĥaġdan bīġāne kıldı cehlüñden dimezsın ki fenāya beni niçün gönderdiler ve sefer ehline tedārik ħōşdur belki hemān cüz'ı fırsatla şehevāta bende olup 583 اما اموالکم واولادکم عدو لكم tā'ife için bilürsın cān muqaddemdür dimezsın düşmenler için dost emrin şırsın.

از خدا چارستش واز لوت نی

چاریش از دین واز طاغوت نی

aşlı چاره استش چارستش fi'l-Keşşāf
[83b] الطاغوت البالغ فی غایة الطغیان وهو الشیطان وهی فعلوت من الطغیان کاملکوت
لابن الجوزی قدسمی fi'l-vücüh الطاغوت الکاهن واشیطان وکل رایس فی الضلال fi's-Sıḥāḥ علی عین انتهى
Ma'nā çāre بالطاغوت الکافر والساحر والصنم والشیطان وکل مارد من الانس والجن وكذا فی سائر التفاسیر
Ĥudādandur aña lütdan degüldür. Çāre dīndendür aña ħadden çıqan azġunlardan degüldür.
Ya'nī kesble nefsim'e 'ıyālime ni'met qazanurum kimseye muḥtāc olmamaq için diyü seni
ħaġdan alıqoyan çalışdıġından saña āhıretde fā'ide yoġdur senüñ de anlarıñ da rızqın daġı
rūḥın yaratmadın ħāzırlayan Ĥudādur kesblü vü kesbsüz ni'meti anuñ cüdı sofrasında yir
anuñ için evüñdeki ni'metüñ kimün ġıdāsıdır ve senüñ ġıdāñ kimüñ ħānesindedür
bilmezsin āhıretüñe çāre dīn-i Muştafā'dan ve Ĥudā vü merd-i Ĥudādandur azġunluġdan
ve lüt putdan degüldür.

582 Vehbe Zuhayli, **et-Tefsirü'l-Münir**, İstanbul: Risale Yayınları, 2014, 9/482-484. Hadisin manası: "Onlar namazlarındadır. Allah ise onların ihtiyaclarını karşılamaktadır."

583 Kur'an-ı Kerim'de tam bu şekilde olan bir ayet bulunmamaktadır. Fakat Tegâbun suresinin 14. ayeti "ان من ...Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır..." ve Tegâbun, 64/15. Ayetin manası: "Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır..."

ای که صبرت نیست از دنیای دون
صبر چون داری زنع الماهرون

Ey ki alçaq dünyādan ayrılmağa şabruñ yoqdur. Nice şabr idesin cemī^c dīnī vü dünyevī umūruñı ıslāh u müheyyā vü ihzār u başı idicileruñ güzelinden. Mehdde(?) bu ma^c nālar luğatde ve tefsir kitāblarında mevcūddur. Ya^c nī bunlar gibi sultānuñ ni^c am-i bī-kerānına zāhiren ve bāṭinen ğarq iken utanmadın aña nice arduñ dönüp dünyāya teveccüh idersin ve ol maḥbūb-ı bāḳīnuñ cennet ü cemāli ayruluğundan nice şabr idersin ve fenāyçün nefsuñe cebr idersin meger ^c ömrüñ geçüp saña bir kerre bāğ-ı dünyāda muḥabbet yili toqunmadı ola

Yansun oda ol cismi şevkūñle semā^c etmez
Neyler kişi ol cānı ğayriye vedā^c etmez

ای که صبرت نیست از پاک و پلید
صبر چون داری ازان کت آفرید

Ma^c nā ey ki temiz ü murdārdan ya^c nī ḥelāl ü ḥarāmdan şabruñ yoq. Nice şabr idersin andan ki seni yaratdı. Ya^c nī ne ihtiyāruñla muḥālefet-i nefis idüp ḥelālden riyāzet idersin ve daḡı yaramazlık bu ki ḥarāmdan qaçamazsın li-şeyḫinā ve ^c amminā Şemseddin [84a] ḳuddise sıruhu

یرغب الاشرار فی لذاته حیّ الحرام
یرغب الاخیار عن لذاته حیّ المباح

Yāḡūd ednā-i lisān-ı ehl-i bāṭınla pāk āḡiret pelid dünyādur ki ⁵⁸⁴ الدنيا حرام على pes دنیا جيفة⁵⁸⁴ ki ⁵⁸⁵ الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله⁵⁸⁵ gāh dünyā lezzātına aldanursın gāh cennāt u ḡūr u ḳuşūr sevdāsına bilürsın ikisi de nefsuñ ḡazḡı ve cismuñ naşibidür ⁵⁸⁶ اكثر اهل الجنة البله⁵⁸⁶ ḡadīşi ṭbaḳınca şāḡib-i ḡānei unıdup ḡāne isterseñ aḡmaḡ u eblehsın ḡanı ḡazḡ-ı rūḡuñ ve murād-ı mevlāñ ki seni yoqdan var idüp ḡalbūñi maḡall-i ^c irfān idüp cümle eşyāyı saña ṭufeyl yaratdı ol seni kendüyçün yaradup saña añlamanda ⁵⁸⁷ ففروا الى الله⁵⁸⁷ ve ⁵⁸⁸ ثم ذرهم⁵⁸⁸ ḡükm-i ^c amminca seni muḡāṭab etdi. Ya^c nī dünyā eger āḡiret ^c ālem-i kevnı ḡo mükevvine dön ve maşnū^c ı ḡo şāni^c a yönel dimedi.

افر نیش نثار فرق تواند

⁵⁸⁴ El-Aclūnī, age., I, 362. Hadisin manası: “Dünya bir leştir.”

⁵⁸⁵ El-Aclūnī, age., I, s. 362. Anlamı: “Dünya ahiret ehline haramdır ahiret de dünya ehline haramdır Allah ehline ise hem dünyaya hem ahiret haramdır.”

⁵⁸⁶ El-Aclūnī, age., I, s. 149.

⁵⁸⁷ Zāriyāt, 51/50. Ayetin manası: “O hâlde Allah’a koşun...”

⁵⁸⁸ En’ām, 6/91. Ayetin manası: “...Allah [indirdi] de, sonra bırak onları...”

برمجین چون خسان نثار ازراه

Der-beyān-ı ān ki her hūbī-rā āher ziştī est

ای بدیده لوتهای چرب خیز

فضله انرا ببین در آب ریز

بین بیندہ ism-i fā' il görici بیندہ muzāri' ism-i mef' ul görmüş دید دیدن görmek emrdür ریز آب şu dökecek dimekdür aşında. Ma' nā ey gören çerb lūtları kaļķ. Fazlasın āb-hānede gör. Ya' nī cümle metā' -ı dūnyānuñ yiyecek eger giyecek ve cümle muħassenātuñ ve müzeyyenātuñ āhiri elbette fenā vü fesād u ħarābdur görmez misin şad cefā vü zahmetle kazanduguñ altun u aķceler ħarcanduguñ ni' metler ki ay u gün ü yıldızlar ve melā' ike ve yil ü yağmur u ħāk cümle aña ħıdmet etmişlerdi şekli vü rengi vü rāyiħası vü lezzeti hūbiken nefse şeytān bātınıñ ma' den etdügiçün ol ni' met saña bir gice yoldāş olmaķla ħabīş ü muħbiş olup bedenüñe keşāfet ü şıķlet ü iztīrāb virüp seni ħelāya muħtāc ider fazlasın dökürmeyince emān virmez pes buyurur [84b]

مر خبثرا کوه آن خوبیت گو

در طبق آن نغزو ان نغزی وبو

مر zā' iddür خوبیت aşı تو' خوبی' dūr. beyeni vü iyilik ü laṭīf ü nefis dimekdür. Ma' nā ol sāķita di ki ol hūbluķuñ ķanı ṭabaķdaki ol iyilüğüñ ve güzellüğüñ ve ķoķuñ ķanı. Ya' nī bu 'ālem-i kevn ü fesādda müşāhed olan kevnüñ neden fesāda vardı pes buyurur

کوید او آن دانه بد من دام آن

چو شدی تو صید دانه شد نهان

Ḥabş lisān-ı ħālle eydür ki ol hūbluģum dāne idi. Men duzaģinum çün sen şayd olduñ dānem gizlendi. Ya' nī dūnyā-yı mekkārenüñ murādı seni dāne ile şayd idi çün avlandıñ dānelük ħayāli görünmez oldu. Mīr Ḥüseynī

آدم که نخست مر سلس است

آن مرغ که دانه خور این است

ṭıbaķınca evvel dāne-i gendüm görüp kendü şaydın öniden atan ādem üç yüz yıl giriftār-ı dām-ı belā vü ğumūm ve beste-i zencīr-i ' inā vü hūmūm olduģı saña [mev]' ize yeterken ve ol ' avret mekrinden ne çekdüğini sen bilürken dām-ı hevāya vü zenn-i dūnyāya gönül virüp ṭutulduñsa üşde kesbüñi gör. Yāḫūd dām-ı cesede ve zenn-i nefse gönül virdünse işte taḫşīlūñ gör dimekdür. Pes ' āķil oldur ki duzaģı görüp dānesinden daħi geçüp boģazın faḫruñ taḫşīl için terk ü fenā iħtiyār ide ve giymeyüp yemedigünde giydüm ve yedüm ṭuta ve çünki ' āķıbet cümle şafā düşe döner. Ol düşi gördüm şaya. Ḥāfız ķuddise sırrihu

پدرم روضه جنة بد و کند بفر وخت

من چرا باغ فنارا بجوی نفر و شم

Beyt

نعمت دنیا سراسر خور دگیر
هر تماشا که نکردی کرده کیر

Beyt

Sürüp cümle murādātın çıkar meydān-ı hātırdan

Murādātına yitdün tüt murād atını sür[d]ün tüt

Eger naşib-i evliyā-yı kümmelden⁵⁸⁹ الا انّ اولياء الله لاخوف عليهم⁵⁸⁹ hūkmünce dār-ı denīde emn ü selāmet ni‘ meti isterseñ mehmā-emken bu fenādan rişte-i ta‘ alluķı kesmege sa‘y idüp⁵⁹⁰ ومن يعتصم بحبل الله فقد هدى الى صراط⁵⁹¹ i hūsnā ve şifāt-ı esnā ḥabline muḥkem yapış [85a] tā ki⁵⁹¹ sa‘ ādet-i dā’imesin bulasın.

هرکه آخربین تر او مسعودتر

هرکه اخوربین تر او معبودتر

Her ki bir nesnenün āḥir ü nihāyetine bakıcaķdur mes‘ üdirekdür. Her ki āḥūrın göricekdür meb‘ üdirekdür. Ya‘ nī ehl-i sa‘ ādet ol tā’ife-i dūr-bīnlerdür ki her şey’ün me’āl u ‘ākıbetine fikr-i daķıķ iderler anlar şekāvet-i dāreynden ḳurtulurlar her ki ancaķ bedeni āḥūrını ya‘ nī ḳarnını ve sāyir cesedün levāzımın göre ve fikr ü nazārın aña ḥaşr eyleye ve ‘ömr-i ‘azizin ol āḥūr ḥıdmetinde ḳaşr u ḥarc ve zāyi‘ ide anlar şaķilerdür hemān ḳıymetleri ol köhne libāsla sāḳıtlarıdır.⁵⁹² من كان همته ما يدخل في جوفه فضيمته ما يخرج من جوفه⁵⁹² di anlara yāḥūd iştābl-ı dünyā ki ḥar-nefs olanlaruñ āḥūrıdır merkebün dünyā vü āḥiretten maḥşūli ancaķ ‘ulūf ü āḥūrı idügin tuymağın ğayretlenüp semt-i insāniyyete dönüp ‘ulūf-i dünyā[d]an ḥar-nefs bir miķdār çeke tevḥīd ü nāfile ile ğıdāsın ḥabb-ı ḥūbb-ı yezdānī ve mīve-i ḥıket-i rabbāniyye ḳılıp ba‘īd ü şaķī iken sa‘īd ü ḳarīb olur.

ای زخوبی بهاران لب کزان

بنکرآن سردی وزردی خزان

kزان feth-i kāf-ı ‘Acemī ile کزیدن lafzından ism-i fā’ildür ve خوبی ve زردی ve سردی yāları maşdariyyedür. Ma‘ nā ey bahāruñ güzelliğinden müte‘acciben tuḫaķ ışıran. Baķ ol

⁵⁸⁹ Yūnus, 10/62. Ayetin manası: “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur...”

⁵⁹⁰ Lokmān, 31/22. Ayetin manası: “Kim iyilik yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur...”

⁵⁹¹ Āli İmrān, 3/101. Ayetin aslı şöyledir: “يَعْتَصِم بِاللّٰهِ فَقَدْ هَدِيَ اِلَى صِرَاطٍ الْمُسْتَقِيمِ” Ayetin manası: “...Kim Allah’a sınımsız bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.”

⁵⁹² Anlamı: Kimin himmeti karnına giren şey olursa değeri de karnından çıkan şey olur.

şoluğluğa ve şarılığa h̄azān vaktinde. Ya‘ nī sen de bāğ-ı dūnyāda dest-i h̄udāyla ğars olmuş bir ağacsın. Rūzgār-ı muh̄ālifle sen de şolarsın. İmdi iğen zīnet-i fenāya aldanma.

خوبشین ادای عشق چون بهار
تا نکند بر تو طمع روزگار

روز دیدی طلعت خورشید خوب
مړك او را یاد کن وقت غروب

Gündüz gördüñ güneşüñ ʔulū‘ ını. Ğurūbunda ölümüñ añ. Yāḫūd رو ola رویدن lafzından emr ola. Ya‘ nī yūri güneş temāşāsından gec. Ve her parlayana aldanup göñül virme çünkü millet-i İbrahīm’densin ğayret ʔıl ceddüñe nā-ḫalef [85b] olma envār-ı müstevda‘ dan gec لا⁵⁹³ احبّ الأفلين di ki peyker-i āfitāb-ı āsmāna bir ʔıṭ‘ a seḫāb niḫāb olur ammā ziyā-yı āfitāb-ı imān ve mihr-i ‘aşḫ u ‘irfāna kesret-i mülk ü melekūt ḫicāb olmaz ve āfitāb-ı semā irtifā‘ u inḫifāz ve ʔulū‘ u ğurūb u zevālle ser-geşte vü ser-gerdāndur āfitāb-ı sırr-ı vaḫdet ve h̄urşid-i dem-i ḫalvet şeb ü rūz (...) vü temmūz birdür tebeddül ü tağayyūr yoḫdur belki bu şiş ḫāne-i vücūdda ve ḫalbde ya‘ nī beyt-i sücūdda ḫavl-i şābit vetedi ile miḫlanmışdur ve çerāğ-ı h̄urşid ḫıyāmetde bī-nūr u mükevver ü münkedir ü mükedder olur.⁵⁹⁴ إذا الشمس كورت،⁵⁹⁵ 595 إذا الشمس كورت، و إذا تليت عليهم آياته زادتهم إيماناً⁵⁹⁷ زدناهم هدى⁵⁹⁶ اما ويزيد الله الذين اهتدوا هدى⁵⁹⁵ 596 يوم ترى المؤمنين والمؤمنات يسعى نورهم بين أيديهم وبأيمانهم⁵⁹⁸ 598 ve ol āfitāba kūsūf irer ammā ḫaḫīḫat-i Muḫammedīye güneş[i] müdām zuhūrdadur mestūr u noḫsān-pezir olmaz eger ṭolunaydı gicelerde seḫerlerde ğurūh-ı müteheccidīn şafā yolın bulamayalardı ayaḫa minnetsüz reh-i sülūkda ḫaṭ‘-ı menāzil ve saṭ‘-ı merāḫil idemeyelerdi.

درظلمت شب کم نکند راه صواب
بنهاده بکف مشعلۀ عالم تاب

Ve āfitāb-ı semā bedene za‘ f ve şeikle ḫaralıḫ virür. Ammā şems-i ma‘ rifet dāreynde ḫuvvet ü nūr u bahādur ve āfitāb-ı felek geh şu‘ ūd ve geh hebūṭdadur. Ammā h̄urşid-i tevḫid dā‘imā şu‘ ūddadur.⁵⁹⁹ 599 و إليه يصعد الكلم الطيب ve ol sebeb-i ru‘yet-i maḫlūḫāt ise bu bā‘ is-i şühūd-ı ḫālīḫu‘l-mevcūdātudur. Ve ol ufḫ maşrıḫ-ı zemīnden ṭoğar bu maşrıḫ-ı a‘ lā

⁵⁹³ En‘ām, 6/76. Ayetin manası: “...Ben batanları sevmem.”

⁵⁹⁴ Tekvîr, 81/1. Ayetin manası: “Güneş, dūrüldüğü zaman”

⁵⁹⁵ Meryem, 19/76. Ayetin manası: “Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır.”

⁵⁹⁶ Kehf, 18/13. Ayetin manası: “Onların hidayetlerini artırdık.”

⁵⁹⁷ Enfâl, 8/2. Ayetin manası: “...ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır...”

⁵⁹⁸ Hadîd, 57/12. Ayetin manası: “Mü‘min erkeklerle mü‘min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğın gün kendilerine şöyle denir...”

⁵⁹⁹ Fâtır, 35/10. Ayetin manası: “...Güzel sözler O’na yükselir...”

‘ālem-i kudsīden toğar ⁶⁰⁰وكلمة الله هي العليا⁶⁰⁰ hāşılı anuñla dünyā görilür. Bunuñla mevlā görilür ki t̄arem-i k̄ubbe-i bālā ve ‘arşa-i zemin-i ednā anuñ vücūdı ile rüşen olmuştur ve mişbāh-ı zerrin-i āfitāb-ı t̄ābān anuñ nūr-ı zātınuñ mümkināt-ı muẓlimeye reşşi için k̄ubbe-i semāya revzen olmuştur. Ve ol revzenüñ nār u nūrınuñ [86a] in‘ ikāsı h̄arāreti zemīn-i pūr-h̄aḳārete toḳunmaḳla gülzār u gülşen ve ol mihr-i ezelüñ ve pertev-i h̄ūrşid-i zāt-ı lemyezelüñ ednā şu‘ā‘ından ve kemterin şemme-i şa‘şa‘asından hezār şüret-i dil-rubā ve çehre-i cān-fezā ketm-i ‘ademden vücūda gelmişdür ve bir zerresinüñ nūrınuñ in‘ ikāsıyla hezār rāhib ü kıssīs ü put-perestān terk-i zühd ve ḳaṭ‘-ı zünnār idüp sücūda gelmişdür. Pes āfitāb-ı āsmānda nūr-ı yezdāna göre bu ḳadar ‘uyüb bulununca ehl ü evlād u emvāl ü erzāḳ u zehārif-i fāniye ve bāḡ u baḳce ve altun aḳce daḡi gözüñe münevver görünür. Ammā yüze gülici serī‘ü’l-fenā ve keşirü’l-‘anādur ammā ziyāsı eyyām-ı ma‘dūdasıncadur fitil ve yaḡı ḳadardur pes bunlara dil baḡlamak daḡi sefāhatdür.

Her çerāḡa dil virüp devr eylemegil Şemsiyā

Çün ezel ḡaḳ şem‘ine pervānesin pervānesin

Yāḡūd ma‘nā-yı beyt-i şerīf böyle dimekdür ki ‘ömr gündüzi āḡir olup şām-ı ecel irüp maṭla‘-ı beşeriyetde şems-i ḡayāt toḷuben ḳabr-i z̄ulmetinde bī-kes ü tenhā ḳalacaḳ vaḳtūñi unutmā dimekdür.

بدر را دیدی برین خوش چار طاق

حسرتش را ببین اندر محاق

محق ibtāl u maḡv u izhāb-ı bereket ma‘nāsınādur. محاق şeh̄r zamm-ı mīmle ayuñ āḡirinden üç gicesi ḳaladur kezā fi’ş-Şihāḡ ma‘nā bedr olmuş ayı gördüñ bu ḡoş çartaḳ üstünde ḡasretini de gör eksüldüğünde zāhir-i ma‘nā ma‘lūm oldı yāḡūd dünyā ki āḡirete göre gicedür zīrā ⁶⁰¹واشرقت الارض بنور ربها⁶⁰¹ t̄ıbaḳınca anda nūr-ı cemāl-i ḡaḳ ile ‘ālem pūr-ziyā olur ki o ḡāne-i nūruñ ḳapusında bu dünyā güneşi bir ednā zerrin ḡaḳadur pes bu dünyā gicesinde bir bedr-mişāl şāḡib-cemāle aldanma ki dem-be-dem eksüldüğün görüp ḡasret ü nedm çekersin.

Der-terk-i fenā vü kesb-i beḳā

هرکه از وی شاد کردی درجهان

از فراق او ببندیش ان زمان

Her neden ki sevindüñ firāḳından fikr it ol zamān [86b] ba‘z nüshada یاد düşmüş ‘ibāret شاد olunca mechöldür k̄āf-ı ‘Acemiledür ki tafşili geçdi ‘ibāret یاد olunca کردی

⁶⁰⁰ Tevbe, 9/40. Ayetin manası: “...Allah’ın sözü ise en yücedir...”

⁶⁰¹ Zumer, 39/69. Ayetin manası: “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”

kāf-ı ‘Arabiledür ma‘lumdur bu taqdırce ma‘nā her neyi hāṭıruña getürürseñ ve fikr iderseñ hemān firākın da añ ki bilesincedür ki dimişler هرچز که تراپش آید باید که موت وحضور iderseñ her ne ile ki eglenüp ālūde olursañ her ne ile ki eglenüp ālūde olursañ hemān zevālin de añ hemān bilesincedür imdi fenā bulmadın Ḥaḳ‘dan ğayrı efkārūñı ҡo ve hayālātūñı maḥv ҡıl tā hayāt-ı tayyibe ve şıḥḥat-i ebedīyye bulasın ya‘nī ḥubb-ı sıvāyı bıraḳ ḥattā ‘amelūñūñ daḡı ҡuşūrın tıyup etmedūñ şan ki bir ğün ‘amelden daḡı ҡalsañ gerek ve kendüzūñden üzilüp Ḥaḳḳa ulaşığor.

زانچه کشتی شاد بس کس شاد شد

آخر ازوی جست همچون باد شد

kāf-ı ‘Acemile شدي ma‘nāsınadır. Ma‘nā ol arzūdan ki sen sevindūñdi çok kes senden evvel sevindi idi. Āḡır andan da şıçradı eser yıl gibi saña geldi.

از تو هم بجهت تو دل بروی منه

بیش کوبجهت تو خود ازوی بجه

gibi. کاهد, کاستن; خواهد, خواستن gelür kıyāsıdır ‘Arabiledür muzāri‘ cīm-i sıçramaḳ cīm-i Ma‘nā ol senden de sıçrar sen göñlüñ aña virme ve andan evvelki ol sıçrar kendūñ andan sıçra ya‘nī ğayruñı şayd idüp aldadı nevbet-i dünyā-yı mekkāre saña geldi fırsat elde iken emrine imtişālen sen andan sıçra ve ҡac ҡurtulagör ki Ādem devrinden beri aldanup ḥasretle göçenler saña nāşih yeter.

عشق بر مرده نباشد پایدار

عشقر ا بر حی و بر قیوم دار

Öli üstünde ‘aşḳ muḳīm degüldür. ‘Aşḳı vü muḥabbeti ḥazret-i ḡayy-ı ҡayyūma tut. Ya‘nī⁶⁰⁴ هالك كل شى hükmünce eñ şoñ māsivā-yı ḥaḳ ma‘rız-ı zevāde ve maḡazz-ı fenādatur hemān mürde hükmündedir pes nefsuñi eger ehl ü mālūñi seversin cümleñüñ şoñı fenādur cihāna şıḡmayan [87a] şehleri bī-ceng tābūt-ı tenge şoḳar ve mezār-ı pür-senge ҡoyar. Ve taḡtın taḡta-i ğama ve baḡtın ṭālī‘-i saḡt u eleme tebdil ider. Eflātūn ve Cālīnūs daḡı olsañ eşribe ki cām-ı fenāya vü ma‘ācīnūñi semūm u belāya deġışdürür. فبين tıbaḳınca sen ki çār erkān ve terākīb-i muḡālīfeden peydāsın niseb-i erba‘ada senūñle beḳā arasında tebāyün mevtle nefisler arasında mülāzeme vardur lāyıḳdur ki aḳrānı geçen mevten añmaḳ gerek ve cenāze götüren

⁶⁰² Anlamı: “Kavuşmadan önce ayrılığ, bina etmeden önce yok oluşunu düşün.”

⁶⁰³ Zāriyāt, 51/50. Ayetin manası: “O hâlde Allah’a koşun...”

⁶⁰⁴ Kasas, 28/88. Ayetin manası: “...her şey yok olacaktır...”

⁶⁰⁵ Anlamı: “Dünya ve ahiret (cennet) birbirinden farklıdır. Ölüm ve canlılar birbirine bağlıdır.”

götürileceğin düşünmek gerek çarḥ-ı lu‘bet-bāz seni semā-āsā serāylarda daḥi beslese arduñca kıuyı kıazması muḳarrerdür. Kııṭ‘ a

تودر فنای رزق وجهل در قفای تو

Ve bu pīrezen gerdān saña boyunluḳ virdi şanma ‘āḳıbet senden de yüz döndürüp çarḥvār kıaddüñ büküp başuñ çürük boynuñ egdürmesi muḳarrerdür hemān çāre enbiyā vü evliyā gibi cānuñı cānāna teslīm belki tebdil idüp ⁶⁰⁶المؤمنون لايموتون mertebesin bulmaḳdur böylelerüñ cismi ölmek ⁶⁰⁷الموت تحفة المؤمن tıbaḳınca kıafesi uşanmaḳ ve bülbül āşiyānına boşanmaḳdur ve ğam-ı dünyādan azādluḳdur ‘ayn-ı ḥayātdur ne‘üzubillāh mevt tevbesiz ölmekdür ve şeyṭān-ı ṭarrārı naḳd-ı imānı ğāret etmeḳdür ‘iḳāb u derd ü ‘iḳāb u ḥulūd-ı nār-ı pür-tāba müsteḥaḳ olmaḳdur derisi yanduçca bir deri daḥi ḥalk olup ‘azābı şedid olup hiç yārāndan meded olmamaḳdur belki ⁶⁰⁸ارنا اللذين اضلانا بعضهم لبعض عدو ḥāleti zuhūr idüp ⁶⁰⁹diyü şekkvār birbiriyle ḥırlıdı etmeḳdür buña imān getüren ‘aşḳ-bāzlığını ḥükm-i mevtide olandan geçürüp bir maḥbūba ṭutar ki bāḳi ve lā-yemütdur ve anı hevādār ve kıafādār idinüp liḳā-i ebede lāyık olur zīrā ki

عشقهای کز بی رنگی بود

عشق نبود عاقبت رنگی بود

بی feth-i bā-i ‘Acemile bahāne vü behr ma‘nāsına gelür azı dirler senden öturi dimeḳdür ve ğāh siñü vü berāy ve ökçe [87b] ve iz ma‘nāsına da gelür ammā burada murād degüldür. Ma‘nā şol ‘aşḳlar ki reng ü şüret için ola. ‘Aşḳ olmaz ‘āḳıbet ‘ār u ḥacel ü nedem olur. Ya‘nī yañaḳuñ āline memkūr u meygün ṭutağa maḥmūr ve çeşm ü ebrü vü ḥadd u ḥāle meşhūr ve ğayrı muḥassenāt me‘ākil ü meşārib ü melābise mağrūr olanuñ ‘āḳıbeti rüsväylüḳdur. Ḥāşılı mir‘āt-i dil nuḳuş-ı ekvāndan āb-ı tevḥidle yunup arınmayınca şıfāt-ı Ḥaḳ dersi yazılmaz ve göñül sivādan el yumayınca vuşlat namāzı kıılınmaz ammā bu eşkalden arınup mücellā olsa yerine bī-ḥodluḳ gelür ya‘nī kendü [v]ücüdını ve māsivāyı yitürür zīrā taşfiye bī-ḥodluḳ muḳaddimesidür bu fıkdān ‘ayn-ı vicdāndur ma‘şūḳa vuşlat buradadır.

پرتو خرشید در دیوار تافت

تابش عاریتی دیوار یافت

bulmaḳ یافتن yılduramaḳ تابیدن mişlehu تابش ism-i maşdardur yıldurayış dimeḳdür. Şarf’daki kesr-i fā ile fa‘il ile fethle fa‘al gibidür ki evvelki ism-i maşdardur şānī

⁶⁰⁶ Anlamı: “Müminler ölmezler.”

⁶⁰⁷ El-Aclūnī, age., I, s. 266.

⁶⁰⁸ Zuhrūf, 43/67. Ayetin manası: “...(dostlar) birbirine düşman...”

⁶⁰⁹ Fussilet, 41/29. Ayetin manası: “...bizi sapıranları göster...”

maşdardur. Ma' nā pertevi şemsün dīvāra çavdı. (...) ziyāyı dīvār buldı. Ya' nī ol hūb renkler ki ' ukalāyı delü gibi gūn-ā-gūn alaca renklere boyadı āfītāb-ı ma' nevīnūñ pertevi idi me' āşik-i mecāzīyyeye mün' akis olup dīvār-ı vüçüdları her birinūñ لون الماء لون أنأيه in' ikāsıyla her biri kendü rengin gösterdüğü gibi. Beyt lis-Seyyidü'l-İrākī

جمله يك نورست لكن رنگهای مختلف

اختلافی در میان این و ان انداخته

Pes halk anuñ menşe'-i bī-renginden ya' nī cemāl-i bākī vü ezelīden gāfil olup in' ikāsla mihr-bānluğ idüp bu zıll u h'ābla bī-aşl zevķde iken āfītāb-ı ezel ol ziyā-yı hayālī ol maḥābīb-i şūrīyye-i fānīyenūñ dīvār-ı tenlerinden alup ḥarāb u yebāb u sifāl-i bī-āb u gül-ābdan dūr olan [88a] huşk leb ve bī-tāb ol ' āşık geçinen zenvār her zuḥrufa meyl iden nā-merdler çeşm-i nergis-i maḥmūrların açup göreler ki gül açılmış yerinde yiller eser imdi o dem nedem çekmedin şimdiden her şey'ün süretine kalma ve ' āķıbet-endiş olup her şey'ün ḥaķıkatinden ğayra bakma ki buyurur

دل چه بندی بر کلوخ ای سلیم

واطلب اصلی که او باشد مقیم

Ni' metullāh'da کلوخ zamm-ı kāf-ı ' Arabīle kesekdür Ḥiṣārī'de eydür fetḥle de rivāyetdür egri ma' nāsınadur⁶¹⁰ ارجعی الی ربك ma' nāsınadur ve⁶¹¹ سیر واسبق المفردون⁶¹¹ ma' nāsınadur ki kāmiller (...) ' arşdan gelen rūḥ gerü ' arşa seyr-i mün' akis etmek gerek حب الوطن من حب الإیمان⁶¹² budur dirler. Ma' nā bir keseke ne gönül bağlarsın ey bön ü aḥmağ ü sefih bir aşl iste kim muķīm ola. Ya' nī bu ḥüsn-i fānī kesek üzere ziyā-i şems gibidür ki dem-be-dem ḥareketle zevāldedür aña dil virüp ma' tūhluğ etme bir aşl iste ki muķīm-i bi'z-zāt ola ve bir ān kendüñden münfek olmaya

Eşer-i ḥüsnādur bu şüret-i hūb

Ma' nāda bil hemān odur maḥbūb

Gönlüñi ' akse virme ey mağrūr

Ki olur ' aks-i ' āķıbet bī-nūr.

Aşla sa' y it şafā dilerseñ eger

Aşla vaşl ol beķā dilerseñ eger

⁶¹⁰ Fecr, 89/28. Ayetin manası: "Rabbine dön!..."

⁶¹¹ Anlamı: "Tek tek Rabbinize koşun."

⁶¹² El-Aclūnī, age., I, s. 308.

Der-terk-i dünyā

بند بکسل باش ازاد ای پسر

چند باشی بند سیم و بند زر

Bendi kır azād ol ey oğul niçe olursın gümüş altun bağlusı ki bu iki zātında birer cemāddur. Ay u güneş terbiyesiyle rengin olup ehl-i dünyā katında ‘aziz ü muhterem olur ve illā haqīkatde taş ve toprakla berāberdür senge mescūd melā’ike olan ḥalīfe-zādesin cümle mülk ü ḥayvānāt u me‘ādin ü nebātāt senüniçün maḥlūkdur nice esir-i ab u gil olasın bu fāyidesüz bendi kırup merdān-ı ḥudā gibi zencir-i ‘aşka bağlanup kuyūd-ı sivā ve bend-i hāy-ı hevādan azād u bī-ḳayd olsañ [88b] olmaz mı li-muḥarririhi

بسته پایند شوقت کی شود بی مجلس

شهره خلقت که اهل قیدرا صحبت حرام

کر بریزی بحر را در کوزه

چند کنجد قسمت بکروزه

کوزه kāf-1 ‘Arabīle luğat-1 ‘Arabīyye’de bardaḳ dimekdür. ‘Acem luğatinde bardaḳ ma‘nāsına da ğayrı ma‘nāya da gelür. Ni‘metullāh’da mezkūrdur. Ma‘nā eger deñizi bir bardağa dökesin ne miḳdār şığa bir günlük kısmet. Ya‘nī Ḥaḳḳ’uñ baḥr-i ni‘metine göre ādemüñ göñli gözi bir bardaḳ gibidür. O baḥr-i bī-pāyānı bardağa dökseñ ancaḳ cismince alur pes toyaçağundan ğayrı ḥazāyinüñ de olsa ma‘nen senüñ degüldür eyle ḳor gidersin kīseñde yā çuvaluñda daḫi olsa.

کوزه چشم حریصان پر نشد

تا صدف قانع نشد پر در نشد

Ḥarīslerüñ gözi bardağı ṭolmadı. Şadef ḳanā‘at itmeyince incüyle ṭolmadı. Ya‘nī dünyā ṭolusı ni‘metle de ḥarīş gözi ṭoymaz ve kısmetinden artuğın yiyüp giyemez ancaḳ ‘adüvlere ḳor gider. Ammā kısmete ḳāni‘ler rızā vü teslīm dürleri ve ḳanā‘at u şabr güherleri ile şadef-i ḳalbleri ṭolup dāreynde rāḫat u selāmet olurlar. Beyt

Me‘ālī şerr-i a‘dādan ḥalāş olmağa ‘ālemde

Ferāḡat ‘ālemi içre ḳanā‘atca ḫişār olmaz.

ترك دنیا هرکه کرد از زهد خویش

پیش آید پیش او دنیا و پیش

Evvelki پیش kesr-i bā-i ‘Acemīle ilerü dimekdür. İkinci پیش yine bā-i ‘Acemīle öñ ma‘nāsınadır. Ya‘nī قدام ma‘nāsına ve عند ma‘nāsınadır. Ve üçüncü پیش kesr-i bā-i ‘Arabīle

ṭālibseñ birağacak mülki sen muḳaddem birağ tā muḳabbet sebebi ile maḫbūba ulaşasın ve illā ḫabābvārī ne ḳadar hevā vü heves yili ile ḳabarup ḳabarup daḫi yaparsañ ‘āḳıbet fenā yili ile ḫarābı muḳarrerdür şu üzere yapılan serāyuñ ve āb u gilden olanuñ ḫāli ma‘ lūmdur.

این جهان خود حبس جانهای شماسست
هین روید ان سو که صحرای شماسست

جانها ھابس-ی cān حبس جانها. emr. ü'l-emr. روا muzāri' رود māzī رفت maşdar رفتن
شماسست dimekdür. Ya' nī⁶¹⁸ الدنيا سجن المؤمن⁶¹⁸ Ya' nī⁶¹⁸ dimekdür. Āgāḫ olun ol semte sülūk u teveccüh eyleñ ki sizüñ şaḫrāñuzdur. Ya' nī rūḫuñuz ki 'ālem-i 'arş u cennetden gelmişdür yine ol vaṭan-ı rāḫat-ābāda irgürmege çalışuñ ki bu iller bizüm iller degüldür belki sicn-i mü'mindür ve maḫbes-i rūḫdur zīrā rūḫ bunda 'ucb u muḫabbet-i fāniye şarābı ile mest olup alçağa yıkılır ve ḫammāl-ı māl ve cübbe ve destār ve muḳāyyed-i selāsıl-i nāmūs u i'tibār yoldan alıkor ammā cevāhir-i itlāk ve iksir-i faḫr u tecridle āteş-i 'aşḳda ḳaynayan (...) zer-i nā-yāb olur bu yeter ki Kisrā vü ḳayşer küsür u ḳuşūrların görmeyüp ḫazāyin ve cevāhir-i fāniye ile temeddüh iderken sulṭān-ı enbiyā ḫazāyin-i bī-kerān-ı fenāyla tefahḫür idüp⁶¹⁹ الفقر فخرى⁶¹⁹ buyurdu meşhürdür ki nāfe bir postla ve sünbül ü zanbaḳ u zerrin-ḳadeḫ bu (...) ḳanā'at etdikleriçün rāyiḫa-i ṭayyibe gencine maḫzen olurlar ve baş üzere yerleri var şoğan ḳat ḳat taḡtavār libāslar giydükiçün acısı ādem ağladur ve faḫir ki ḳalbi ḡanī ve ḳāni' olup āḫerden ḫālin gizlese 'ıyālullāḫ dediler ve kelām u kitāblarında niçe mertebe böyle faḫir-i şābir ḡanī şākirten ulıdur هو الصحيح dediler ḫazret-i ḫaḳ mü'mine 'aziz dedi ve ḫadiş-i [90a] şerifde⁶²¹ عن المؤمن استغناؤه عن الناس⁶²¹ buyurdu bu ikiden bilindi ki 'ıyāl-ı Ḥaḳ ola[n] faḫir baş açuḳ yalınayaḳsa da ḡayruñ minneti ile tāc u pābūş u 'abā giymeye ve aḡniyā vü eṭibbā vü ümerā ḳapısı bilmeye kimseye 'arz-ı ihtiyāc etmege ḡayret-i Ḥaḳ'dan ḳorḳa yavanca nān pāresin yiyüp iller ödünc yaḡ alınca ol kenz-i nefsdan şabr ödünc ala her ḫāle şükür Ḥaḳḳa diye 'ibret-i⁶²² ويحبهم وحبونه⁶²² ṭıbaḳınca Ḥaḳ mü'mini sevdügiçün aḡyāra meylin istemez belki⁶²³ احب اليكم من الله ورسوله فتربصوا حتى يأتي الله بامرہ⁶²⁴ ilā ḳavlihi⁶²⁴ an kan abūḳem⁶²³ i māsivā olanları tehdid ü taḫvif idersen maḫlūḳ iken sevdügünüñ aḡyāra teveccühin

⁶¹⁸ El-Aclūnî, age., I, s. 463. Hadisin manası: “Dünya müminin zindanıdır”

⁶¹⁹ El-Aclūnî, age., II, s. 80. “Fakirliğim övücümdür.”

⁶²⁰ Anlamı: “Benim sanatım da fakirlik ve cihaddır.”

⁶²¹ El-Aclūnî, age., II, s. 56. Anlamı: “Müminin izzeti insanlara karşı tok gözlü olmasıdır/istiğna göstermesidir.”

⁶²² Mâide, 5/54. Ayetin manası: “...(Allah) onları sever, onlar da (Allah'ı) severler...”

⁶²³ Tevbe, 9/24. Ayetin manası: “De ki eğer babalarınız oldu ise...”

⁶²⁴ Tevbe, 9/24. Ayetin manası: “...size Allah'tan ve peygamberinden daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin...”

‘aşk-ı Hüdā kalbünü mesken idüp ⁶²⁷ فاذكروني اذكركم 627 tıbaķınca zākir iken mezkūr u muħibken maħbūb olasın. Eger su’āl iderseñ ki zıkr etdüm velī vesvese kesilmedi. Cevāb evvela zıkr-i icāzet meşvere-i pīrānla riyāzet-i vasaṭi ile gerek ve dil ğıybet ü bühtān u kiz̄bden pāk gerek tā gümrehe düşen (...) dönmeye ki ṭa‘āmı ifsād ider ve daħi فويل للقاسية قلوبهم من ذكر ⁶²⁸ الله 628 da ba‘zı müfessirīn dediler ki zıkr-i mezkūruñ ‘azamet-in hāṭıra getürmez sözin ğaflet-i ṭab‘la ve hevā-yı nefse ve riyāyla edebsüzlükle iderler böyle zıkr-i ḳalbe ḳasvet virür dimekdür. Su’āl ba‘zılara mebdē’-i sülükda tevḫidüñ kemāl mertebesi toğar ba‘de yine yetürür. Cevāb ol mertebe anuñ mülkidür şu aķduğı yere yine aķar lākin bahası virilmeyince mülk olmaz ki evvelki zühür [91a] emanet-i ‘arż-ı metā‘dur mübāya‘a degüldür. Bahā budur ki taķlīdle evvelā ḳalble dili birikdiresin ya‘nī dil ańduķca ḳalbünden ilāhī maķşūd sensin ve rızāńdur diyüp hāṭırın yābāna gitmeden şaķına isteyene fecrden ḳuşluğa deķ ḳalbini hużūr-ı ağyārdan şaķlamak ḳābildür ve bu ḳadar sā‘at cehd idenüñ müteḫayyilesi ‘amelden ḳalur yerine ḫaķıķat gelür ikinci bahā terk ü fenā vü maḫvdur pes ol maḫvdan evvel görinen ḫāldür maķām degüldür şebāt bulmaz ammā ḳalb tevḫidle vücuddan taşfiye olsa bī-ḫodluķla māsivā iḫrāk olur şūfī burada fenādan şońra beķā bulur mażhar-ı ‘ulūm-ı taşarrufāt olur artuķ vücūd-ı beşeriyete rücu‘a mecāl olmaz ya‘nī vesāvis münḳaṭı‘ olur ve burada bulunan yetmez buña sellāk ‘adem u ğaybet dirler ammā bu keyfiyyetüñ şıḫḫatine şāhid ol ḫinde fenādur ve ‘amel güclüği gidüp muħabbetle bī-kesel mücāhedeye mālīk olmaķdur.

Der-zemm-i māl u cāh⁶²⁹

مال و زر سررا بود همچون كلاه
كل بود كو از كله سازد پناه

Māl ü altun başda külāh gibidür. keldür ol ki külāhdan şaķlayıcı düze tā keli örtüle. Ma‘nāda kel odur ki derūnı vesāvisle pür-‘aybken ṭaşını mālle zīvere ğarķ ide şoğanuñ kırmuzı teftesi şoyulmayınca acısı tıyulmaduğı gibi bunuñ da ḳabāyiḫi ⁶³⁰ يوم تبلى السرائر 630 tıyula zīrā mā-dām ki ‘aşk buçağıyla şoyulup ṭarīķat tavasında ṭabbāḫ-ı ma‘nā elinde bişmeye nā-puḫte vü acıdur libāsla ṭatlu olmaz pes mańşıb-ı dünyāyçün kimse ile nizā‘ gerekmez ki mü’mīn olan ḳardeşini bir külāh için ‘adüv etmez huşūsan başdan alınacaķ emānet bōrk ola ya‘nī ‘azli muķarrer mańşıb ola hemān bunda ḳalb-i selīm ve ğavgāsuz baş ḳazanmağa geldüñ bir şağca baş ḳazana yüz külāh eksük olmaz ki buyurur

⁶²⁷ Bakara, 2/152. Ayetin manası: “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım...”

⁶²⁸ Zümer, 39/22. Ayetin manası: “...Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! ...”

⁶²⁹ Cāh: cān S1; - S2, S3.

⁶³⁰ Tārık, 86/9. Ayetin manası: “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!”

انك زلف [91b] وجعد رعا باشد ش

چون كلاهش رفت و خوشتر باشد ش

nerm ü nāzik dimekdür gāhī ğamsuz ma‘ nāsına gelür ‘ Arabiyetde ارعن lafzınıñ te’ nīsī mütekebbir ü mu‘ ānid ü ğalīzū’ l-ḳalb dimekdür burada murād iki evvelkidür. Ma‘ nā ol ki zülf ü ṭurra vü kākūli nāzik ola. Çün külāhı gide daḡi ḡōş-rak olur. Ya‘ nī şunuñ ki tevekkül ü ḳanā‘ atle işin mevlāsına işmarladuğıçün ğavġāsız başı ve cehl ü kīnesüz sīnesi ve sırr-ı الم 631 dan ma‘ ārif-i ilāhīye ve sikkīn-i ‘ aşḳla meşrūh u aḡlāḳ-ı zemīme ve efkār-ı sivā andan maṭrūh ola ve dil çün ḡazīnesi miftāh-ı esmāyla meftūh ola anuñ fenāyla ‘ irfān u köhne-pūş olması şol zülf-i zībā-yı dil-rübā gibidür ki başdan külāhı gidince ṭurra-i ‘ anber-şemīm ‘ abher-i nesīmī dimāğ-ı cānı mu‘ aṭṭar ider.

کر کدا باشم کدا روکی شوم

کولباسم کهنه کردد من نوم

Pes bu dünyā tācı (...) aña cerāḡat ü jengārdur 632 bu ma‘ nā-yı iş‘ ārdur herkes ḡod bilür ki bu küleh niçe kel başdan ayrılmış murdārdur. 633 دنیا جيفة bunı iḡhārdur. Ednā ‘ ārī olan dānā ve lebīb ki lübbi şağ olup içine hevā işleyüp çürük ve ḡarāb olmaya. Ya‘ nī ulu’ l-elbābdan ola dünyāya żarūret ü iḡtiyācı ḳadar yapışup bu keşret ü ta‘ alluḳ münāşib-ı pür-naşb u metā‘ ı il elinden ğaşb etmez. Ve bu külāh-ı müneccesi keli olmayan başına giymez.

مال دنیا دام مرغان ضعیف

ملك عقبا دام مرغان شریف

Dünyā mālī za‘ if ḳuşlar duzağıdır. ‘ Uḡbā mülki laṭif ḳuşlaruñ duzağıdır. Pes dīvānelere zencīr ururlar her işüñ şoñın tedbīr ü ta‘ aḳḳul etmedükiçün kim ki ḳayd u ta‘ alluḳa sa‘ y u hevesle keşret miḡnetin ve şöhet āfetin iḡtiyārıyla iḡtiyār ide dīvāneden dīvānedür ki zencīrin kendü [92a] eliyle taḳınmışdur bilmez ki bu zūlmānī zencīri taḳınup sicn-i dünyāda meydān-ı nūr u şalāhda baġlanup nicesi ḡabsle cān virmişdür ve daḡi ḳarañu maḡbese girmişdür ki ḡasan Başrī raḡiyallāhu ‘ anḡ buyurur يا عجباً كل العجب من قوم امرؤ بالزاد imdi dünyā dāminuñ dānesi ki māl u ḡubb u ‘ iyāldür ve cāh u riyāset ve perr ü bāldür ḡaḳīḳatde cīfedür bu cīfeye ḳonan murğ ğurāb gibidür ki cīfeye meşġül iken duzaġa ṭutulup ḳanadı ḳırılı meydān-ı ‘ irfānda ṭayerāndan ḳala.

يا قرين البطّ طر مخو العلا

631 İnşirāh, 94/1. Ayetin manası: “(Ey Muhammed) açıp genişletmedik mi...”

632 Ebu Davud, Edeb, 125. Hadisin anlamı: “Bir şey sorman seni kör ve sağır eder.”

633 El-Aclūnī, age., I, 462. Hadisin manası: “Dünya bir leştir.”

كم تمالى البطن فى حول القرا

Şi‘r-i li-muḥarririhî’l-fakîr ‘afâ ‘anhâ

Niçe ey zâhid-i pâkize‘ amel kıāl u maķāl⁶³⁴

Ne ola daği beter k’olmayasın vâkıf-ı ħâl

Şeh perün ‘aşkla yaķ tā uçasın kim Cibrîl

Sidreyi geçemedi olmadı çün fâriğ-i bâl

Ĝam-ı mâl ile niçün beste-dil ü nâlânsın

Diñle ney nâlesini sürme dem ez-mâl-i menâl

Bî-nemekdür derdsüz tã‘ atunuñ çesnisi yoķ

Zâhid ol ‘amelün‘ aşķ şayar cürm ü vebâl

Pâye oldur ki ķamu ayağā rû-mâl olasın

Ayağūña sürüne cümle ser ü manşıb u mâl

Şeyḫiyâ niçe ḫayâlile muḫâlâtî-i taleb

Şanma bu egri ḫayâlünü olur ‘ıyda hilâl

Ammâ mülk-i uķbâ murğları ve çemenzâr-ı tecrîd-i vaḫdet bülbülleri ve semâ-i himmet-i ‘ulyâ hümâ-yı bî-hemtâları kerkesvâr cîfeden ‘âr idüp şaydların ḫayât-ı ebediye belki şifât-ı eḫadiye idüp⁶³⁵ مالا عين رأأت⁶³⁶ ni‘ metlere lâyıķ olup سابق بالخيرات⁶³⁶ gürühü ile muķarrebîn-i dergâhdan olu[r]lar.

باز كونه اى اسير اين جهان

نام خود كردى امير اين جهان

‘Aksine ey fenâ dünyānuñ esîri aduñı emîr-i cihân etmişsin. Ya‘nî sen hırş u hevānuñ bendesi ve mübtelâ vü efgendesi iken ‘aks ü naķîzünü müsem mā olmuşsun iki ağāñ variken ḫikāyet bir gün Sikender-i [92b] devrân ‘asākiri ile giderken nāğāḫ bir ḫarābeden bir pîr göründi Sikender eyitdi eyā kimdir bu maķām-ı mūḫişde olan delü midür diyü imtiḫānen üzerine geldi dervîş kaç‘an Sikender’e iltifāt etmedi Sikender ḫışmnāk olup dedi ki bana niçün ḫürmet etmezsin ve ķadrümi bilmezsin ben Sikender-i ‘âlemüm bu devrde

⁶³⁴ Fe‘ilâtün/ Fe‘ilâtün/ Fe‘ilâtün/ Fe‘ilün

⁶³⁵ Anlamı: “Hiçbir gözüm görmedi.”

⁶³⁶ Fâtır Suresi, 35/32. Ayetin manası: “...hayırlarda yarışanlar...”

‘āleme arka ve yüz menüm didükde pîr haykırup dedi ki âdem eñ şoñ cüdâluğ mevtle muğarrer olunca baña halkla âşinâluğdan ne aşşı ‘âkil ü dūr-bîn olduğum çün gelecegi de geçmişe şayup ‘uzlet-i halkla bu harābede üns-i zāt-ı muṭlağdayum ve didi ki delü sensin ki iki arpa degmez da‘vā idersin ⁶³⁷ وعند الله جناح بعوضه müvāzin olmayana ağır mülküm dîrsin ve iki günlük ‘āriyyeti ‘ömr için kula ve hayvānāta ve sâ’ir emlāke bend ü bende olmuşsin daḡi

هرچه دربند آنی بنده آنی

terkîbin hecelememişsin mülkle ‘āriyyeti fark etmemişsin nice çemşid ü hākān u fağfūr gibi şehirler senüñ gibi gurūrula hayālî da‘vāda idi şimdi kiminüñ turābı fuğarāya huşk-ı dîvār ve kiminüñ maḡall-i mezbele olup zîr-i pāde fenāda ḡalup ḡirbālle aransa ḡubārları seçilmez.

پرده داری میکند در طاق کسری عنکبوت

بوم نوبت می زند در خانه افراسیاب⁶³⁸

Sen halka ne arka ve ne yüzün ancak cismüñ iki kaṭre meniyy-i müstaḡzerden ve aşluñ müşt-i hākden peydā bir harābî ḡarîb şüretsin kelb nefsuñ şāḡibi ḡapusuñ yitürmiş ve etmek yedügi hānei unutmuş ve perde-i kibr dîde-i cānuñ kör etmegün bu külhan-ı harābda gil-i beşeriyete batup ḡalmışsin ve bu müstevdi‘atı mülk-i bākî ḡan idüp ḡümreh ve köhne olacaḡı ni‘met ü cübbe şanmışsin ve bu dār-ı ḡamuñ bî-ḡaḡîḡat ve bî-devām zevḡini ḡaḡîḡat şanup mülk-i cānda olan ‘aşḡ u ‘irfān u zevḡ-i vicdān lezzetinden ḡaflet idüp hayfā ki bilmege gelen cānuñ [93a] cehl-i mürekkeb ile bî-ḡaber ve sermāye-i ‘ömrüñi zāyi‘ ü ebter etmişsin ve bu şafā-yı yek-rüzeye bağlanmış iken ve ‘āḡîbet terk ü ḡirmān u ‘uryānı muğarrer iken sefîhāne kendüñi ⁶³⁹minvāince eyü işde şanursın ve māl cem‘ oldukça ḡöñül ḡaḡılmaḡ ve elem ü şiddet muğarrer iken ve lezzet ü ḡuzūr bulayın didükce zaḡmet ü zilletüñ artarken benümle berāberlik da‘vāsı nice idersin ḡuşuşan هلك المتقلون⁶⁴⁰ ḡadîşince māl çoḡalduḡca arkaña bār-ı fitne yüklenüp seni sülük-ı şırāt-ı müstaḡimden alıḡoyup gurūr-ı dūnyā yoluña çalu çekmiş olur ve māl şāḡibini yollarda ḡā’if ü muṡtarib idecegin bilürken ve merkeb-i nefsuñ bu yükler altında yorḡuniken seyr-i İlallāha nice gidersin ve böyle ḡorḡaklıḡla sermāye-i ‘ömr ticāretinde nice aşşı idersin ve

⁶³⁷ İbn Māce, Zühd 3; Tirmizi, Zühd, 13. Hadisin manası: “Allah indinde dūnyanın sivrisinek kanadı kadar değeri olsaydı kâfir kişiye bir bardak su içirmezdi.”

⁶³⁸ Der-kenarda bu farsça beyti açıklamak üzere aşağıdaki beyit kaydedilmiştir:

Ġāfil olma göziñ aç kim niçe devlet hānenüñ
Pāsbānı büm olubdur perdedāri ‘ankebüt

⁶³⁹ Kehf, 18/104. Ayetin manası: “...oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı.”

⁶⁴⁰ El-Aclûnî, age., II, s. 77. Anlamı: “...mal çoḡaltanlar helāk olmuş.”

bunca belālara mağlūb u bī-meded iken baña İskenderüm diyü ne ağızla tereffu‘ u tekebbür idersin ki sen benüm kulumuñ kulusın dedi İskender eyitdi ben kişi-zādeyim dervīş eyitdi hırs u ğazab kâpında iki kulum idi hıdmetleri bana hōş gelmedi merdūd etmişdüm ‘ākıbet yūve vü kaçğun gezerken seni ğāfil bulup hıbb-ı fenā vü taħrīb-i kılūb bendi ile bağlayup ‘abdullāh iken ‘abdü’-d-dünyā ve’-d-dirhem etmişler. Zihī sefāhat ki hamr-ı dünyāyla maħmūr benc-i dünyāyla bengī hayāline düşüp memkūr iken ve iki aġalı māl-ı meşā‘ ve ‘abd-ı müşterek iken hālünü bilmeyüp siyādet ü şehlik da‘vāsın daħi idersin şatranc ağacınıñ büyücegi gibi keşret ile mihnete ve şöret ile āfete düşüp bālīg geçinürken uşak oyuncāğı ve ğaflet ü zulmet āleti olmuşsın gerçe fil ü ferez ü piyāden var. Ammā (...) meydānuñ zāhir bu muhtelif ü muhteliḫ hareketden ise şırāṭu’l-müstakīme ve nehc-i kāvīme sülūk idüp bu sāha-i mażāyık ve bu meydān-ı ‘avā’iķuñ alāyişinden hālāş olsañ olmaz mı hīc şadā-yı şehmāt kulaġuña toķunmadı mı li-muħarririhi [93b]

Burka‘ mı ruḫ şanan kaldı piyāde şāh-māt

Ķanı bir fe[r]zāne ki ferdāne baka der-şumār

Eger hāl ü me‘ālūni tıyduñsa kibr başın kes ve da‘vā ayaġın sı ki niceler bu ayaġdan mest olup ayılmadın öldiler bu meydān-ı kibriyā Ḥaḳk’undur baş göstereni ser-nigūn iderler didükde Sikender ha[y]rān olup tāc-ı şāhı başından atdı nefirle dāmen-i dervīşe düşdi bu ne hāldür beni haberdār it ve beni hıdmetüne kabal it ⁶⁴¹ عرفت نفسي وعزلتها بالاختيار dedükde dervīş eyitdi.

تونازك طبعی وطاقت نیاری

Ķر انیهای مشت دلق پوشان

Sen ‘aşk ṭabancasına doyamazsın ve bu belālu yolda benümle uyamazsın ol ḫaķīm-i muṭlaḳ ⁶⁴² لولا الحمقى لخربت الدنيا mışdāķınca seni de bir hayālīce çürüyecek yola hıdmete kōmiş hemān var bendelüġüñ bilüp yüzüñ hāke sür ve yoklukla ve ‘acz u za‘fla hıdmetünde bulın bir daħi işbāt idemedüġüñ da‘vāyı idegin olma ve alup gidemeyüp zārūrī terk ideceġüñe mülküm diyü yalān söyleme tā āħir demde şādīķlarından bulunup ⁶⁴³ كونوا مع emrine imtişālūñiçün şiddīķlarla ḫaşr olasın.

ای تو بنده این جهان محبوس جان

چند کونی خویشرا خوجه جهان

Yine ⁶⁴¹ ای تو محبوس جان lafzı ⁶⁴² ای تو محبوس جان Cāh-ı beşeriyyet ve sicn-i dünyā dimekdür. Ey ki bu cihānuñ bendesisin. Vey ki cānuñ ḫabs idüp giriftār-ı dām-ı fenā olmuşsın. Nice

⁶⁴¹ Anlamı: “Nefsimi bildim ve onu sevdiğim şeylerden arındırdım.”

⁶⁴² Anlamı: “Ahmaklar olmasaydı dünya harap olurdu.”

⁶⁴³ Tevbe, 9/119. Ayetin manası: “...doğrularla beraber olun.”

kendüzünü h̄āce-i cihān dirsin. Cānuñi ve me‘ād ü beḳā ‘ālemini unıdup leyl ü nehār hı̄dmet-i nefsd eṣīr ü zencīr-i ḥubb-ı sıvāyla meflülken ḥabs-hāne ta‘mīr ile ‘ömrüñ ḥarāb etmişsin ve ‘āḳıbet bu zindān ⁶⁴⁴ على اهل الدنيا حرام الاخرة हुकमünce seni bustān-ı cinānda ḡilmān u ḥūrī ile ḥırāmānlıḳdan alıḳor.

مر اسیرانرا لقب کردند شاه
عکس چون کافور نام آن سیاه

عکس bir ‘aks dimekdür [94a] ma‘nā esīrlere ṣāh laḳabın urdılar ‘aksle kāfūra sıyāh sıyāha kāfūr nāmın urduḳları gibi. Ya‘nī anlar ki zencīr-i ṭabī‘ atdan ve keṣāfet-i beṣerıyyetden ve rıḳḳıyyet-i nefsiyyeden ḳurtulmaya ḥazret-i mālikü’l-mülk ḳatında der-i ḥacet-i ‘āliyyeye lāyık olmayup belki esfel-i sāfilinde ḳalup dūn-himmet ola aña nām-ı salṭanat esīre ṣāh sıyāha kāfūr didüklerine beñzer meger ma‘nā ṣāhlarına āşınālūḳla ve mücālesetle انا مالك ⁶⁴⁵ جعلكم ملوكا ⁶⁴⁵ ṭıbaḳınca salṭanat-ı uḫrevıyyeye ve ḥilāfet-i raḥmāniyyeye lāyık olup ‘āriyyeti kendüye mülk ola.

شاه کو از حرص قصد هر حرام
میکنند اورا کدا کوید همان

همان ulı kişi dimekdür ‘Arabīdür ḡālibā burada ḥazret-i ‘Ali kerremallāhu vechehu ola ki buyurur ḳıṭ‘a

فقير كل ذي حرص
غنى كل من يقنع ⁶⁴⁶

Ma‘nā ṣāh ki ḥırşından her ḥarām ḳaşdın ide. Ulu kişi aña gedā dir. Ya‘nī şehler ki cem‘-i ḥarām u ḥazāne vü ḥaşem sevdāsında olup mülk-i bākīden ḡāfil ve cām-ı ḡafletle mest ü lā-ya‘ḳıl ola böyle ḥümā-yı evc-i himmetler ya‘nī sulṭānlar gedā-yı bī-nevā dirler aña.

شاه آن دان کو ز شاهى فارغست
بی مه و خرشید نورش باز غست

Fi’ş-şihāḥ طلعت الشمس بزغت الشمس طلعت Ma‘nā şeh anı bil ki şehliḳden fārigdür. Ay u günsüz nūrı yıldurıcıdur ve ṭoḡıcıdur ya‘nī şeh oldur ki şehliḳ belāsından ve şehler ḳapusından müstaḡnī olup tevekkül ü terk ü ḳanā‘at kişverinden ‘asker-i zühd ü taḳvā ve ceyš-i ‘irfānla vücūd mülkin fetḥ idüp leşker-i ḥavāṭır-ı sıvāyı ve cünd-i aḡyār-ı hevāyı şıyup tarmār ide ve belde-i ṭayyibe-i ḳalbi ma‘mūr idüp sulṭān-ı rūḥa taḥtgāh eyleye ve faẓl u ‘adlle şehri-ı vücūdda ḥükümet eyleyüp re‘āyā-yı ḳuvā-yı nefṣāniyye vü rūḥāniyyei kemā-yenbaḡī zabṭ u ḥırāset idüp vilāyete emān u rāḥat vire tā düzdān-ı nefsi emmāre [94b] ve

⁶⁴⁴ El-Aclūnī, age., I, s. 462. Manası: “Ahiret dünya ehline haramdır.”

⁶⁴⁵ Manası: “Ben meliklerin melikiyim (hükümdaraların hükümdarıyım) bana itaat edin sizi melik yapayım.”

⁶⁴⁶ Anlamı: “Hırs sahibi herkes fakirdir. Kanaatkar olan herkes zengindir.”

dīvān-ı ŧhevāt-ı dūnyā-yı mekkāre yol bulup memleket-i maħrūsaya fesād iriŧdürmeyeler ve rūh mülkünde ŧeh olup tevķī ü fermānı zülfiķār-ı ķatı ola.

تخته بندست آنچه تختش خوانده

صدر پنداری وبر در مانده

ora تختش خونده، تحت خانه تحت خانه kelimelerinde ki birer yā-i melfūza vardur ħiṭābiçündür dimekdür ŧin burada zamīr-i mef üldür. Ma nā tahta benddür ol ki adını taht ķomıŧın. Anı ŧadr ŧanup ķapuda ķalmıŧın. Ya nī ol taht diyü faħr etdüğüñ bir tahtadan çatılmıŧ ŧüretdür ki ħaķiķatde ne urūcundan fā ide ve ne nüzülundan zarar var pes anuñla ħurūr taŧraluķuñdandır ve ħaķiķatde ŧadr-ı ŧafā bir pāk ħöñüldür ki dāreynde aña cülüs iden Süleymān peyħamber gibi mutaŧarrıf olup zīr-i nigİNinde mevcūdāt musahħar u fermanber ola ol ŧuleħā ķalbdür⁶⁴⁷ فمن دخله كان امنا bāṭınan budur.

از خراج ار جمع آری زر چو ريك

عاقبت از تو بماند مرده ريك

Ni metullāh eydür uvaķ ķum dimekdür. Ya nī ħarācdan eger ince ķum ŧaħıŧınca diresin zerden dūnyā ṭolusı da olsa āķıbet ākil de me kıl de lābis de melbūs da fenā bulup vüçüddan ancaķ mezārında ķum-ı ķabr ķalır ve ķalanı gide düşmenlerüñ raħmuña ħarcanup sen naķir ü kıṭmīr ħesābın virüp azābın çekmede olursın eger benümle bile ħitsün ħirü ķalmasun dirseñ iħtiyāruñla seħā ideħör ki defterüñde senüñle bulunan oldur ħayrısı a dāya ķalır zīrā didiler ki ķiŧi ħayātında bir fülüs virmek yigdür memātında biñ aķce virmekden. Pes izz u cāh u raħmete ve ħalk u ħālık ķatında memdüħ olmaħa bā iş ķavī cömerdlükdür ki cūd Allāh u te ālā ŧıfatıdır. Cevād-ı kerīmdür ŧıfatına ħirene azāb etmez ve her rüz saħİNüñ etmeħi yendükce ve libāsı ħiyüldükce [95a] belālaruñ def ve düşmenlerüñ helāk olur ve dimiŧler ki vilāyetüñ evvel niŧānı seħādur ki māla ķıyan cāna da ķıyar cāna kıyan cānlar cānını bulur ve saħi ki seħāsın minnet etmeye bilki saħİliķi ħudādan aṭā ve cānına minnet bile ya nī eŧħiyādan olduħına ŧükr ide aķarŧu gibi hem māl ve hem dīni dā im cārī olup berekāt u ŧebāt bulur ammā seħā da maħallinde memdüħdur maħalsüz mezmūmdur buħl gibi pes cūd-i merdlik fuķarā vü ŧuleħāya ħerek tā iyālullāh yokluķla saħi maħbüb-ı ħudā ve maḫzar-ı ħayr-du ā ola. Ammā zalemeye vü fesāķaya olan cūd deħüldür isrāfdur Allāh te ālā müsriṫi sevmez seħānuñ a zāmı āleme ders va z etmekdür ve ehl-i ŧan at buħl etmeyüp ŧan atin öħretmekdür bu cümleñüñ aksi mezmūmdur ħuŧuŧan fuķarāya öħretmege tekebbür etmek ve selām virüp almaķ da ħöz ve ķaŧla remz etmek ŧeķāvet ü mel ünluķ alāmetidür dimiŧler.

⁶⁴⁷ Āli İmrān, 3/97. Ayetin manası: "... Oraya kim girerse, ħüven içinde olur..."

نردبان خلق این ما و منی است
عاقبت زین نردبان افتاد نیست

Aşlı ve این مای idi. Ya'nī bu bizlik ve bu benlikdür. عاقبت حال افتاد نی است dimekdür. Yā maşdariyyedür. Ma'nā halkuñ nerdübānı bu mā vü menlückdür. 'Āķıbet bu nerdübāndan düşmeclückdür. Ya'nī halkuñ tekebbür ü ĥod-bīnligi nerdübāna çıķmaķ gibidür ki aña çıķan żarūrī düşer zīrā mütekebbir tekebbürin işbāt idemez işbāt etmege za'f u 'acz u ihtiyācsuz kimse gerek ol ise maĥlūķda bulunması muĥāldür ve ĥazret-i mu'izz u mütekebbirüñ 'ādeti evc-i 'izzetde te'azzüz idenleri ĥazīz-i mezellele düşürmeclückdür imdi ŧālib kendülügünden göz yayındurup murāķabe-i cenāb-ı 'izzetde gerek bu ma'nā tecerrüd-i bātmī ve fenā kazanmazsuzın ve pīr önünde maĥv sebaķın okumazsuzın muĥālātandur kemā-cerre (...) Li-muĥarririhı

Tecerrüd pādīşāhluķdur girīzān olmamaķ yigdür⁶⁴⁸

Ta'alluķ bendle ĥarbān u şebkān olma[95b]maķ yigdür

Murāduñsa ta'alluķ 'aşķ zencīrine şun boynuñ

Ulaşup şāh-ı 'aşķa soñ peşīmān [olmamaķ yigdür]

Dilersen yāri görmek kendüzüñ görme gözüñden şav

Ĥarābī şüret-i ĥāke nigeĥbān [olmamaķ yigdür]

Dedi⁶⁴⁹ العین حق Ĥaķķ resūli key şaķın gözden

Şaķın ya'nī gözünden kişi şeyĥān [olmamaķ yigdür]

Ĥabā ile ĥayālūñ ölmeden ölmek yarağın kıl

Bu levş ile gelüp gitmekden insān [olmamaķ yigdür]

Gedālık ihtiyār eyle şehen-şāh olmak isterseñ

Ĥuzūr ehli olup Şeyĥī perīşān olmamaķ yigdür

Kümmel dimişler ki kendülüğün ve tedbīrin ķoyup murāķabei ĥaķ etmek bā'ış-i ķurb olmaķda nefy ü işbātdan a'lādur ve ĥavāṭıra itlā' ve mülk ü melekūtda taşarruf-ı murāķabe ile bilünür ve bulunur işṭilāĥda buña cem' ü ķabül dirler 'āķil ü bālig olmayan 'ālem-i

⁶⁴⁸ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün

⁶⁴⁹ Anlamı: Hak gözü.

mülk ü ma‘āşda tedbîr idemedügi gibi murâkabeyle bülûğ-ı ma‘nevî bulmayan me‘ād şāhibi olup melekûtta taşarruf idemez.

بلوغ الغلام خروج المني
بلوغ الرجال خروج ازمني⁶⁵⁰

هر که بالا تر رود احمق ترست
استخوان او بتر خواهد شکست

خواهد شکستن aşlı idi. Māzî maşdar maḥallinde isti‘ māl olmak Fars’da meşhûrdur Ma‘nā her ki yücerek gider aḥmaḳdur. Anuñ kemigi beter uvansa gerek. Ya‘nî bu bizlik benlik nerdübânına ziyâde isti‘lâ iden ‘âkıbet ol nerdübândan uçması muḳarrerdür kemigi artuḳ kırılır. Pes ‘âkıl kendü hiçligin bilüp benlik ‘azamet ve kibriyâ ḥaḳdan ğayrıya lâyıḳ olmaduğın añlayup murdâr şudan ve tîre ḥâkden olana tevâzu‘dan ğayrı düşmez.⁶⁵¹ ما للتراب ورب الارباب⁶⁵¹ diyü meskenet ‘âdet ide ki⁶⁵² رفعه الله من تواضع لله رفاعه⁶⁵² tıbaḳınca her ki mertebe-i refi‘a ister tevâzu‘ kılsun ki terfi‘ ü cehl-i şabâvetden [96a] lâzım gelür şıbyānuñ mezâbilde ḳal‘a benüm diyü lu‘barına döner gice olunca ḳal‘a boş ḳalur ve küteh-âsitin isteyen iken dirâz-dest olanuñ ‘aybı açılır.

آن خدا و ندی که دادنت عوام
باز بستانند از تو همچو وام

دادند ترا aşlı idi. Ma‘nā ol efendiligi ki saña ‘avām virmişdür gerü ödünç gibi alurlar senden. Ya‘nî ḥalḳuñ virdügi manşıblar ve riyâsetler ödünç gibidür aña mağrûrlar bilsün ki ol ödünç aldındığı dem ḳalacak ancak ḥasret ü nedemdür.

Ne vire bu köhne mekkâre soñ elden almaya

Aldanacak ḥâli ḳanḳı bir baña andan şı‘âr

ده خدا و ندی عاریت بحق
تا خدا و ندیت بخشد متفق

خدا و ندی ترا aşlında idi. Ma‘nā ‘âriyeti efendiligi Ḥaḳḳ’a vir ve benligüni ve efendiligüni Ḥaḳḳ’uñ sultânluğundan maḥv eyle tā ḥâḳ saña ittifaḳî efendilik bağışlaya ki ḥaşm u iḥtilâfi ve ‘âriyetiligi olmaya ya‘nî İbn

⁶⁵⁰ Anlamı: “Çocuğun buluğa ermesi meninin çıkması ile olur. İnsanların buluğa ermesi zamandan çıkmasıyla (tayy-i zamanla) olur.”

⁶⁵¹ Nizameddin En-Nisâbüri (ty.), **Garaibü’l-Kur’an ve Regaibü’l-Furkan**, I, Beyrut: Dârü’l-Kütübi İlmîyye.

6.74. Anlamı: “Toprak nerede, mahlukatın Rabbi nerede!”

⁶⁵² Zekiyyü’d-din el-Münzirî, **et-Terğîb ve’t-Terhîb**, Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1417, III, s. 338. Anlamı: “Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir.”

Edhem ve ğāyır fenāya düşen şehirler gibi rızā-i Hakk için ‘āriyet ve sivāyī ko tā bī-zevāl ü bī-‘azl şehlik bulasın.

Der-şöhret ü āfet

اشتهار خلق بند محکم است

درره این از بند آهن کی کمست

کی kanda ve kaçan dimekdür. Ma‘nā halkuñ iştiḥārı muḥkem bağdur yol içre bu demür bağdan kaçan az olur ya‘nī şöhret bir muḥkem bağdur ki demir zencirden yegdür zīrā sālik ‘alāyık u ‘avāyıkdan levḥ-i ḳalbi sāde etmeyince ve zencir-i keşretten ḳurtulmayınca rāh-i Hakk’da ḳāt‘-ı menzil idüp murāda ulaşmaz ki⁶⁵³ تجرد تصل buyurdu kimine ‘ilm ü ma‘rifet sedd olur ve kimine şalāḥ-ı şūrī bend olur ve ba‘zıya bu iki ḥālle iştiḥā büt olup Hakk’dan alıḳor anuñiçün sālike zıkr-i ḥafī evlādur didiler hem cehrde [96b] riyā gelse iḥfā farzdur ki āvāzı taşra çıkanlar ḫabl u ḫanbūr gibi içi boşlardur didiler ḫālā ki ref‘-i ḫavāṭır-ı sivāda cehr-i aḳvā vü enfa‘dur ki Ṭayyibī Hāşiye’sinde⁶⁵⁴ واذکر ربك في نفسك tefsirinde cehrün niçe fevāyid ü rüçḫānın yazar. Cümleden biri cehrī zıkrde vesvese olmaz ki müşāheddür dir. Ve cümle eşyāyı zıkrine şāhid etmekdür ve berüküye daḫi Allāh’ı aındırup hem zākir ü hem müzekkir olmağdur. Ya‘nī hem اذكروا hem فذکر emri ile ‘ameldür zāhirdür ki bir emrile iki emrle ‘amel mertebe ve ecrde bir degüldür. Hikāyet Naḳşibendiyyeden bir kāmīl şūfīleri ile cehrle zıkr etmege mu‘tādemiş Naḳşibendiyyeden bir kāmīl daḫi aña mektüb yazmış ki ṭarīkimüzün esāsı iḥfā üzere iken işitdük ki cehr iderimişsüz anlar da cevāb yazmışlar ki işitdük ki biz daḫi sizi iḥfā iderimişsüz. İntihā yā‘nī cemī‘ ṭuruḳ-ı hidāyetde iştiḥār u sum‘a ve riyādan ḫazer gerek. Çünki işidildi cehr ü iḥfā bir oldu ya‘nī bir şıfata girdi belki cehrün riyāsı yigce oldu ki etmedügimiz vaḳt zākirlik da‘vāsında bārī degülüz Ammā şāriḥ-i faḳīrün ğarazı ıtlāḳan cehr ü iḥfāyı birbirine terciḥ degüldür zīrā mürşidimiz ve ‘ammümüz Şemseddīn ṭābe şerāhu meşrebe göre hem Naḳşibendiyyenün iḥfāsından hem Ḥalvetiyyenün cehrinden irşād iderdi ve terciḥde tecrübe iden meşrebe rücū‘ iderlerdi ol ki ṭab‘ı ‘aşḳī ve şedīd ve ğazabnākdür cehrle emr iderdi şol ki zāhid-i yābis ü sākin-mizācdur iḥfā ile emriderdi amma delā’il-i cehr ü iḥfānuñ tafşīlin isteyen Ḥazret-i Bisṭāmī’nün Kevkeb-i Dürrī kitabına baḳsun erbāb-ı ḳalbe ḫall-i meşkle bu yazılan kāfidür herkes sebaḳın alur inkārı ḳaldurur ve bil ki bizim ṭarīkimizde ya‘nī Ḥalvetiyyede şoḳaḳlarda ve da‘vetlerde ki cehrle zıkr iderüz ve ḫalka ortasında ki semā‘ iderüz ḫaṭardan “ḫālī degüldür ḫalkai [97a] bir uğurdan döndürmek de ḫuşuşan sāde-rū ḳarışmış ola zarar-ı ‘azīm vardur

⁶⁵³ Anlamı: “Masivādan soyutlan.”

⁶⁵⁴ A’rāf, 7/205. Ayetin manası: “Rabbini, içinden zikret...”

delâ'ilden ğayrı rūḥānī daḥi ba'zı ehl-i şühūd melâ'ikenüñ tağılduğın şühūd etmişlerdür ve İmām Ğazalī quddise sırruhu Kimyâ'da eydür devr iden şūfinüñ qalbine ğayra göstermek gelse şirkdür 'azīm ḥaṭarı vardur pes bizüm tã'ifenüñ şūfile neçün na'ra kılmazsın didüğümüzde qalbüzi ol dem ne hevâdadur yoqlamağ gerekür eger ihlâş u selâmet-i qalb bize gerekse ve tarîkimüz ḥod temeli oldur يوم لاينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم عن الرياء والسمعه والعجب والشكوك⁶⁵⁵ egerçi berüküye aḥdurmak ve şevqlendürmek ḥüsn-i niyyeti de muḥtemeldür her kişi qalbin bilür yoqlamağ farzdur ve 'âqil ğayruñ uyanması ihtimâli için naqd-i ihlâşın yitürmek istemez. Cāmī

خود نزييد ز مردم دانا
جز برای خدای ذکر خدا

انکه ز اخلاص کشت دولت مند
ذکر او خواه پست خواه بلند

وانکه در مانده وجود خود دست
صید دام شقاوت ابدست

سزاو جهر او تمام ریاست
وزریا کر برست عجب نجاست

pes şeyḥe müride ḥubb-ı riyâset ü iştiḥâr demür bağıdur menzilden qor tã mücâhede ve cezbe eliyle ol zencîr kırılmaya degirmen merkebi gibi devrân anuñ başını ölünceye dek ḥayâlât-ı nefsanıyyesi meydânında çavırur ammâ meydân almaz pes sâlike lâ[z]ımdur kendülüğinden kemâl ü ḥayr görmeye belki hüner ü 'ilm ve ḥüsn ü cemâl ve ḥadem u mâl cümle 'âriyeti 'aṭâi Ḥağ idüğün bilüp 'âriyetiyle tekebbürlenüp şâhib-i kibriyânüñ ğazabına lâyıq olmamağdur zîrâ 'âdet-i İlâhiyyedür ki 'unvân ve ṭumṭurağ şâhiblerini ḥâkle yeksân ider. Yüzi yerde olanı güneş gibi 'âlişân ider.

Miḥnet-âbâd u fenâdur bu felek

Nesi var ola ğurür eyleyecek

⁶⁵⁵ “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka. Şuarâ, 26/88-89.” Yani Nasıl bir kalb-i selîm, sorusunun cevabı olarak ‘Riyâ, ikiyüzlülük, amele güvenme ve şüphelerden arınmış bir kalp.’ cevabının verilmesidir.

⁶⁵⁶ Yûsuf, 12/64. Ayetin manası: “...Allah en iyi koruyandır...”

⁶⁵⁷ Anlamı: “Kalpler onun elindedir.”

İmdi عرف قدره ولم يتعد طوره⁶⁵⁸ [97b] رحم الله امرأ ħālin bilmeyen ve denā'-i ten ve hıçlığın ańlamayan yoğluğın Őifatına değişemez.

تا توانی بنده شو سلطان مباش

زخم کش چون کوی شو چوکان مباش

mużāri' ũñ muĥātabıdur. زخم کش, زخمه' dan vařf-ı terkıbıdır zahm çekici dimekdür 'Acemile tob dimekdür. Ma' nā kādır olduđca řul [ol] sułtān olma. Zahm çekici ol řob gibi çevgān olma. Ya' nī kādır olduđca ulu ve azarcı olma belki řob gibi zelil ũ ĥor u miskīn ol mecrūĥluđı 'ādet it ve cefā-yı ĥalka taĥammül idüp cefā vü belālarından yüz çevirme çevgānveř kimseye ĥavāle olup elem irgürme dā'im rāĥat-resānlıđa çalıř ki sālīkūñ kavī devleti ve bā' iř-i ' izzeti incinüp incitmeyüp taĥammül ũ řabr etmekdür.

اكر خواهی كه باشی فوق الاقران

تحمل بایدست بر جور نادان

Ve kemlik idene eyülükdür ki kazm-i ĥayř ve 'afv nūr-ı imānuñ pertevindendür ve 'afv enbiyā ĥaşletidür ve ĥalīmūñ řalbi Allāh evidür ĥıřm u ĥāzab u kīn mübtedi vü řabīnūndür ařl kelb ĥaşletidür meger řer'le ola ammā 'ākīl ũ bālīđ ve kāmīl ĥaşleti 'afvdur ki Ĥađ 'afuvv olanı sever ve ĥadīřde⁶⁵⁹ لا تغضب احد الابغضك dedi zinhār nefsuñ öykesine yinülüp nā-ĥađ ĥarb ũ řatle sa'y etme ki⁶⁶⁰ 'الانسان بنیان الرب ملعون من هدم بنیان الرب'⁶⁶⁰ dur ya' nī ādem Teñri yapusıdur yıķan mel'ündur raĥmetden ırađdur kıyās eyle senūñ evūñ yıķsalar ne mertebe kıķırsıñ ve hem 'ākıbet⁶⁶¹ كما تدین تدان ĥükmünce el üstünde el vardur 'adl-i ĥađla fenā yili seni de yıķar ki mazlūm du'āsına tađlar döymeř kāfir ise de dimiřler řan idenūñ 'ākıbeti řanı dökilür Ĥađ imhāl iderse de ihmāl etmez meger el-buđzu lillāh ĥükmünce mübtedi' ve fāřıķı emr-i řer' kadar çarb u řatlı idesin [98a] yā ta'zīr-i lisānla 'ırzın yıķasın ĥaddin bildüresin bu dađi bir 'amel-i řālīĥdür ki Tengri dūřmenine güle bađmađ ma' řiyyetdür Ĥađkı seven dūřmenlerin sevmez İmām řāfi'ī ĥāzretlerinūñ⁶⁶² من استغضب ولم يغضب فحمار didüđi budur ya' nī řer' tarafından ĥāzab istenen yerde ĥāzab etmese merkebdür ve bilgil ki fāřıķa muĥabbet günāĥ olunca vay fāřıķuñ ĥāline.

هرکه اندر عشق یابد زنده کی

کفر باشد پیش او جز بنده کی

⁶⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhü'l-Beyan**, Daru'n-Neşr, (ty.) I, s. 294. Anlamı: "Yerini bilip sınırı aşmayan kişiye Allah merhamet etsin."

⁶⁵⁹ Anlamı: "Kininden başka kimseye gazap etme."

⁶⁶⁰ Anlamı: "İnsan Allah'ın binasıdır o binayı yıķan lanetlenmiştir."

⁶⁶¹ Buhārī, Tefsīrü'l-Kur'an, 1. Anlamı: "Nasıl yargılasanız öyle yargılanırsınız."

⁶⁶² Anlamı: "Kim öfkelendirilir de kızmazsa merkeptir."

Her ki ‘aşk içre dirlik bulur. Küfrdür anuñ qatında qulluqdan ğayrısı. Ya‘nī şarāb-ı ‘aşkla hayāt-ı⁶⁶³ ebedī bulan ve ‘ayn-ı basiretle cümle eşyayı vücūd-ı Haqla şühūd idüp ğarq-ı baqr-i hüviyet olanlar qatında ve mezhebinde aqalanmek ve tekebbür harāmdur hāşılı bendelikden ğayrısı ulūhiyyetde iştirāk da‘ vāsıdur.

دانه باشی مرغانت برچند

غنجہ کود کانت بر کنند

Ya‘nī eger مرغك غنجہ باشی کود کان ترا بر کنند eger دانه باشی مرغان ترا برچند çündürür. مرغان ism-i taşğirüñ cem‘idür. Ma‘nā eger dāne olursan quşcağızlar seni düşürürler. Gonca olursañ oqlancıqlar koparır. Çāk ol ki cümleden qurtulasın. Ya‘nī tālib-i Haq olmayup dünyā muhibbi olursañ elbette saña bir zıd bulunur dāne eger gonca ol qurtuluş yoqdur her kemālüñ zevāli ve her vücūdüñ fenāsı muqarrerdür dām-ı dünyāda kimseye necāt yoqdur tā kār bārdan geçüp umūrın bi‘l-küllıye Haqqa ışmarlayup aradan çıkmayınca pes fenādan ğayrı hużūr yeri yoqdur ğayrısın qo. Li-muqarririhi

Her ki qoya kendüzin yāra olur āşinā⁶⁶⁴

Her kim aradan çıkar şāfi müselmān olur

هرکه داد او حسن خود را در مزاد

صد قضای بد سویی او رو نهار

داد māzīdür هرکه yāhūd اکر yā کر yā ار lafızlarından soñra fi‘l gelse istimrār murād olur dediler. Ya‘nī her ki kendü hüsn ü kemālını mezāda qodı. Yüz [98b] yaramaz qazā aña mütevveccih olur ya‘nī her kim kemāl-i ma‘rifetin yā bir şan‘atde mahāretin izhārle halka kendüyi şata belki noqşānın göremeyüp bī-bāṭın olan şüret-i ‘ilm ü zühdüne ‘izzetlene ‘aql-ı kül şāhibi olmaduğıçün ve dimāğında şafrā vü beyzā şafrā vü balğamı mülemma‘ olduğıçün şüreti kemāl şanup cevizüñ acı ve yaşıl qabıyla ta‘ayyüş idüp hulv ü mürri tuymaya ve lebenüñ halāvetinden bī-zevq ü bī-ḡaber ola pes böyle kimse yā il gözi deger yā kendü gözi deger ki eyleye belā kendü özünden oldı imdi ‘uzlet ve setr-i hāl etmeyenüñ uğrusı çok olur huşuşan zemānede āşinā şüretinden dürişe sırrın söyledüp ma‘zül iderler yāhūd rüsvāy iderler. Ebyāt-ı Muḡyī Çelebi

Delüye beñzer o şeyḡ-i bedkār

Ki üşer başına şıḡār u kibār

⁶⁶³ Hayāt: - S1, - S2, - S3.

⁶⁶⁴ Müfte‘ilün/ Fā‘ilün/ Müfte‘ilün/ Fā‘ilün

Anda kim ola vilāyetden eṣer

Kendüni cān gibi pinhān eyler

Ammā Naḫṣibendilerüñ ḫalvet der-encümen buyurduḫları oldur ki ⁶⁶⁵الصوفى كاین باين ⁶⁶⁵ tıbaḫınca görinişde zāhirüñ ḫalkla āşinā Ḥaḫla bī-gāne gösteresin ammā bāṭınuñ Ḥaḫla āşinā ḫalkla bī-gāne ola ve ḫaḫīḫatde zāhirüñ de bāṭınuñ da ḫāḫla ola.

Derüni āşinā ol taşradan bī-gāne semtin tüt

‘Acāyib ḫōş gidişdür ‘aḫil ol dīvāne resmin tüt

⁶⁶⁶بوستين چارق امد از نياز bu ma‘nāya işaretdür. Bu maḫāmuñ şāḫibine ‘uzlet ü ḫalvet şöhereür ve şöherede āfet vardur bu mertebe şāḫibi gāḫī bāzārda gezse daḫi āvāz işitmez anuñiçün ki ḫalb ḫazret-i mezḫūra gidüp bendelerden ḫulaḫ daḫi pādişāh-ı ḫalb ardına düşer ve ḫelāl loḫma ve sükūtile beş güncegiz keşretde eger vaḫdetde zikre meşḡul olan bir mertebeye irer ki kendünün ve ḫalkuñ kelimātı belki aşvātı daḫi heb tevḫid işidiyor.

بوستين چارق امد از نياز

در طريق عشق محراب اياز

Ḥişārī’de بوستين kürkdür dir. Ma‘nā kürk ve çarık [99a] geldi niyāzdan ‘aşḫ yolunda Ayaz’a miḫrāb. Hikāyet ḫāş Ayas’uñ bir ḫāş ḫücreci varıdı bir ferdi aña ḫomazdı bir gün kübrā-i ehl-i dīvān Sulṭā[n] Maḫmūd’a didiler kim Ayaz’ı bende-i şāfi vü şādiḫ buyurursuz ḫazāyinüñizi alup fülān ḫücreye yıḡmışdur. Ḳaṭ‘an kimse ḫomaz Sulṭān Maḫmūd ta‘accüb etdi ammā Ayaz’uñ şadāḫatin kerrātla şınamışdı pes ‘acele itmeyüp ḡammāzāna varuñ ol ḫücreci başup yaḡmaluk sizüñ olsun didükde bunlar şād olup otuz miḫdār aḡa ḫapusın bozup baḫdılar gözüdür yoḫ illā bir köhne ḫaşir ve kürk ve çaruḫ aşılış didiler ki bu ḫiledür māl medfūndur bes cevānibin ḫazdılar nişān bulamayup ‘āciz ḫaldılar ‘aḫıbet-i ḫacālet ve şermsārlıkla Ayaz’uñ yanına düşüp ‘özr ü zārī kıldılar Ayaz da ḫabül idüp günehlerinden geçdi ve ḫāllerin şāḫa bildürdi pādişeh de cezāların Ayaz’a ḫavāle ḫılıp nice bilürseñ eyle it dedi Ayaz da ⁶⁶⁷والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس ile ‘āmil olup baḡışladı ba‘de pādişeh Ayaz’a bu tenhā ḫücrede sır nedür dedi Ayaz eyitdi pādişāhum ol dem ki beni dārü’l-ḫarbdan getürmişlerdi bu kürk arkamda bu çaruḫ ayaḡumda idi ḡayrı nesnem yoḡdı yoḫlukla gelmişdüm pādişehüm sāyesinde āşaf-ı devrān gibi bī-ḫad luṭfa irişdüm her gün dīvāndan ḫurtulunca bu iki köhne nesneme ‘arz iderüm ve dirüm ki nefsum serkeş olma kim vezir-i a‘zam oldun seni bu ikiden ḡayra ḫādir degülken. هر عيب كه سلطان به پسندد

⁶⁶⁵ Anlamı: “Sufi kâin ve bâindir (insanlarla beraber görünüp kalben Allah ile olan).”

⁶⁶⁶ Nūr, 24/37. Ayetin manası: “Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah’ı anmaktan alıkoyar...”

⁶⁶⁷ Âli İmrân, 3/134. Ayetin manası: “...öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir...”

هنرست tıbaqınca baqmayup iltifatla bunca ‘izz ü şerefe irgüren şehensāhı unutma ve ni‘ metine küfrān olma neñ varsa hıc senüñ bir vechle liyākatüñ yoqdur heb anuñ maḥz-ı keremi ve şāfi ‘ināyetidür yolunda ḥāk u şādık ol diyü kendümi terbiye iderüm dedi pādişehüñ de muḥabbeti muzā‘af oldı geldük çaruqdan murād baba şuyıdur kürk ana şuyıdur ki insān andan maştür [99b] olur imdi sālİK Ayazveş neden ḥāşıl olup vücūd ‘ālemine ne ile geldügin bilüp⁶⁶⁸ فلینظر الانسان مم خلق ma‘nāsına düşünüp kendüde müste‘ār olan ‘ilm ü ‘irfān u kudret ü kemālāt ü emlākdan nuḫfelik ‘āleminde olmayan ni‘ metlerden ne kadar ni‘ met ulaşduğın düşünö ve ḥayāt u nuḫ u sem‘ ü başar u kuvvet ü irādetle kendüni bezeyüp āyine-i celāl ü cemāl ve maqşad-ı küI idüp dünyā vü uḫrāda zayf-ı muḫterem ve muḫatab idüp ni‘ metlerüñ eyüsin kendüne viren mālİKü’l-mülük ve Maḥmūd-ı muḫlaqı bile ve diye ki böyle şıfāt-ı ilāhiyye ve māye-i raḥmāniyyei dünyā-yı dūna ḥarcamak ve aşda mülküm olmayan emānetle ögünüp انا dimek ne ḫabāḫatdür diye ve⁶⁶⁹ الم نخلکم من ماء مهین⁶⁶⁹ dimedi mi diyü ta‘azzüzi qoya imdi eşcār gibi ‘ālī-ḫadr u şerīf-sāye olmaq isteyen evvela ḥāk gibi alcaq olup sāye gibi üftāde ve zelīl gerek ve dediler ki ḫazret-i Ḥaḫ gözi yaratdı ḫuşūrın göresin diyü ne-ān ki ḫayāl-i fāsıdle çirkīnliğin tuymayup kendüni kāmīl göresin diyü li-muḫarririhi

Dimiş bu egri eksük toğru vü ḫāmīlüm ben⁶⁷⁰

Bāḫıl sözi ḫaḫimiş noqşānda ḫāmīlimiş

Pes⁶⁷¹ اذا احب الله عبدا بصّر به عيوبه⁶⁷¹ tıbaqınca Allāh te‘ālā ḫulı sevse ‘aybın gösterür eger ‘aybın göremedüñ ise körlükden büyük ‘ayb olmaz ki ḫıyāmetde kör qopar derdine dermān isteyen⁶⁷² المؤمن مرأة المؤمن⁶⁷² tıbaqınca bir şarrāfi ‘aybına āyine etmek gerek tā ‘aybın gören Ḥaḫ maḫbūblarından ola ve illā kimse kendü göziyle yüzün göremez.

هرکه بردار او من وما می زند

ردّ بابست او نه بر بالا رود

Her ki ḫapuda ben ve biz çalar. Bāb-ı Ḥaḫḫ’uñ merdūdıdur maḫām-ı ‘illiyāne mi‘rāc-ı rūḫānī kılamaz. Bālādan murād maḫām-ı ‘irfāndur ki dimişler ḫālib-i Ḥaḫḫ’a kendüzi yā dünyā yā āḫiret melḫūz olsa ‘alāmetdür ki ma‘rifetullāh için ḫaḫ olmamışdur belki yā cennet yā cehennem için yaradılmışdur. [100a] pes ‘ucb u tekebbür ü gürür sevdāsında

⁶⁶⁸ Tārik, 86/5. Ayetin manası: “Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.”

⁶⁶⁹ Murselāt, 77/20. Ayetin manası: “Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?”

⁶⁷⁰ Mef’ülü/ Fā’ilātün/ Mef’ülü/ Fā’ilātün

⁶⁷¹ Anlamı: “Allah bir kulunu sevdiği zaman ayıplarını ona gösterir” Hadis “Allah bir kuluna hayır murat ettiği zaman, ayıplarını ona gösterir” anlamındaki benzer bir ifade ile el-Aclūnī, age., I, s. 69. ‘da yer almaktadır.

⁶⁷² El-Aclūnī, age., II, s. 263. Hadis-i şerifin manası: “Mümin müminin aynasıdır.”

bâtil-ı hayâlde ve zılâl-ı dâlâlde kalmışdur bâb-ı Hâk'dan merdüddur ve der-i hüddadan matrüddur tâ men ve mâ dâmin kırup yoklukla inkisârıla ve niyâzla tazarru'la tevâzu' u meskeneti cenâh etmeyince o 'âlîye uçamaz meşhûrdur ki şadef deryâ içinde alçaklık ihtiyâr etdügiçün ve baġavârî başını kâbına ya' nî şadefine çekdükiçün pür-bahâ olur ammâ hâr u hass-ı 'ulüvle şu üstüne çıkar bî-kıymetdür ve hilâl nahîfü'l-cism ve kaddi dâl ve kütâ[h] beden bir nesne iken cümle 'âlem şühûduna bayrâm ayı gibi tâlib olur ammâ bedr-i münîr on dördünde 'âleme pertev şalarken yükselüp büyüdüğü için kimse muqayyed ü mültefit olmaz hâk alçak olduğüçün hâzret-i Hâk halîfesi Âdemi andan yarattı ve aña gökler yerler ve yağmûrlar yıllar hıdmet ider ve şems ü kamer çerâgdârlık ider ve melâ'ike daġı emr-i Hâkla Âdeme hâdimlerdür ve şu alçaga meyl etdükiçün hayât-ı 'âleme sebep olur ve üzüm ağacı kibr ü tereffü' başını tîge teslim idüp ve alçaklık ihtiyâr idüp rükü' u sücûd tarzında bittigiçün mazhar-ı ni' am-ı keşîre ve maqbûl-i halk olur ve ġâlibâ münhenî olmayan ağaclar çınâr u şimşâd u şanevber ve hılâf ağacları bî-mîve kalur ve taġlar yükseldükiçün kar ve kış belâsına muqaddemce uğrar ve gec kırtulur yollar çignendükiçün kar eglenmez duġân yükseldükiçün yüzi kara karadur şems ü kamer terfî' etdükiçün küsûf u husûfdan emîn olmaz ve telvîn şâhibi şüfî gibi bir maqâmda muţma'in olup karar tutamaz şeytân âteşî olduğüçün ve 'alev gibi 'ulüvv şatdukiçün esfele red oldı ve dediler ki tevġîd tenî şehevâtdan ayırmağdur 'ibâdetiçün ve kalbi haţarâtdan ayırmağdur 'ubüdiyetiçün ve illâ Hâk vâhiddür vâhidi tevġîd muġâldür egerçi şerî' atde tevġîd haġkķı bir dimekdür ammâ tarîkatde gönlî Hâk'dan ġayrıdan ayırmağdur ve dediler ki [100b] yüri sen düşmenden ya' nî ġayrı sevdâdan gönlüni kalduragör dost hâzırdur talebe ne hâcet ve dediler ki aġızuña helvâ viren ile eñseñe sille uran bir olmayınca tevġîdde nâkışsın ve Şeyġ Bahâ'eddîn buyurur bizde bu kadar 'ulüm u ahvâl-i zâhir olmaġa sebep cefâ-yı ceheleye şabr u taġammül etdügümüzdür ve buyurur ki Mollâ olma şüfî olma müslümân ol ve muvaġġid ol ya' nî fülânlık vücûd u nâmından gec. Li-muġarririhi

Ķoma' irfânile dânişden nişân⁶⁷³

Bî-nişân ol maġv içinde bul nişân

Nür-i Hâkķ tutdı cihânı bi't-tamâm

Göz gerek açup göresin ey hümâm

Li-muġarririhi

Güft ü gūyı şeyġiyâ kütâh kııl⁶⁷⁴

⁶⁷³ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Şeyhîliküz' azm-i rāh-ı şāh kıl⁶⁷⁵

Kendüni maḥv iden ebdāl ü gedā
Cümle şeyde seyrider nūr-i Ḥudā

Dide-i bāṭın eger bīnā ola
Gizlü añladuḡlaruñ peydā ola

Ṭālibā gel bu vücūddan pāk ol
Rāh-ı ḡaḡda yek-dil ü çālāk ol

Bir gönül biñ ārzū müşkil durur
Ārzūyı bir iden 'āḡil durur

Ve Meşābih'üñ bāb-ı riyāda yazar ki عن انس رضى الله عنه بحسب امر من الشر ان يشار اليه بالاصابع
ya' nī kişiye şerr ü fitne yeter barmaḡla gösterüldüğü dīni eger
dünyevī umūrda meger Allāh'a ṡayanup Allāh'üñ şaḡladuḡı ḡul ola. Li-muḡarririhi

الخمول امان من الذبول والافول⁶⁷⁶

Ve fi'l-ḡadīs⁶⁷⁷ واطب طعمتك bu ma'nāya bir gün bir meczūb didi ki şaḡın seni
ṡuymasunlar saña eyü dimesünler seni çoḡup yimesünler. Rubā' i

طوبى للنقى الخامل

السالم عن الاشارات بالانامل

و ويل لمن لازم الصوامع

ليشار اليه بالاصابع

Ve dediler ki eger ṡālib kendüni şatmaḡiçün söz söylese Allāh gözünden düşer ya' nī
manzūr-ı 'ayn-ı raḡmet olmaz ve dediler ki şūfī bir işini istiḡsān etdüklerinde ḡaz etse
şer' de fāsıḡa zinā ne ḡadar māni' ise ol ḡazṡı aña ol ḡadar māni' dür ya' nī ṡarīkin kesüp
yolin urmaḡ da şūfiye çāk zinā gibidür meger ḡazṡı [101a] benligüm ile lāyıḡ degüldüm
maḡz-ı luṡfuñdur diyü ḡazret-i ḡaḡḡa şükren ola āh li-muḡarririhi

تجربه كردم مركب مى نوشتم آه و آه

نيست ما را تجربه جز زخم زلفت آه و آه

⁶⁷⁴ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/Fā' ilün

⁶⁷⁵ kıl: ide S1, - S2, - S3.

⁶⁷⁶ Anlamı: “Şöhretsizlik sönmekten ve batmaktan koruyan bir emandır.”

⁶⁷⁷ Anlamı: “Zikrini gizle (şöhret olma) yiyeceğini güzel yap.”

می ندانم که سودای بی سود از چه بود

یا زسوز نار دل یاخود ازین بخت سیاه

Benüm rûhum kelb-i nefis ürümeden hâlî degüldür şâhibi huç dimeyince diñmez zîrâ emriyle ürer çäre ıŝşına tazarru‘ dur hem yine bu ite üç taŝşana kaç dimek ‘âciz alup apuma gelsün diyüdüür te‘emmül

بما منی رو و فرصت شمر غنیمت وقت

که در کمینگه عمرند قاطعان طریق

İmdi bu derdüñ devâsı yoludur müflise harâmî uymaz yolua düşegör ki buyurur uddise sırruhu

جیست معراج فلك این نیستی است

عاشقان را مذهب و دین نیستی است

Nedür nerdübân feleklere yoludur. ‘Aŝıqlara mezheb ü dîn yoludur. Mîr Hüseynî uddise sırruhu

این آمد و شد برای دین است

پیمان الست بهرا نیست

دین نیست مکر فکنده بودن

ازاده خویش و بنده بودن

Nefs ü ‘al u cism ü resm ki bu cümleñüñ ictimâ‘ına vücüd dirler azret-i ‘aleyhi’s-selâm bunu mav idüp bir etmeyince ⁶⁷⁸ یا وحید محبتی ⁶⁷⁸ ve ‘urücla add-i istivâya ve maâm-ı ⁶⁷⁹ قاب قوسین او ادنی ⁶⁷⁹ ya ulaşmadı ⁶⁸⁰ وسنقرئک ⁶⁸⁰ و اوحی الی عبده ما اوحی ⁶⁸⁰ ‘âŝıqlaruñ imânından aber tuymadı ki sübül-i muhtelifeyi yetürüp mâsivâyı unutmaımış. Hâfız

اختیاری نیست بد نامی ما

ضلّنی فی العشق من یهدی السبیل

ضلّ البین فی الماء غاب

Burada müte‘addî maallinde geldi ki beni mav u aybete düşürdi ve rāh-ı hevâ-i sivâdan azdurdı bir adî sebil-i Hâ dimekdür buraya varan Hâ‘dan ayrı varlık görmeyüp kendin

⁶⁷⁸ Anlamı: “Allah buyurdu ki biricik habibim bana yaklaş.”

⁶⁷⁹ Necm, 53/9. Ayetin manası: “...iki yay aralığı kadar, yahut daha az...”

⁶⁸⁰ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

⁶⁸¹ A’lâ, 87/6. Ayetin manası: “Sana Kuran’ı Biz okutacağız ve asla unutmayacaksınız.”

⁶⁸² Bakara, 2/31. Ayetin manası: “Allah, Âdem’e isimlerini öğretti...” Ayetin aslı şu şekildedir: “عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ”

de unudup ve gözden [101b] şavup Hâk'la bâkî vü dâ'im olurlar ve Yûnus hâzreti bu ma' nî-i cevher-i bî-kıymetin Türkîce kiçeye şarup dir ki

Yûsufum yitürdüm Ken'ân içinde

Bulundı Yûsufum Ken'ân bulunmaz

Anuñ için buyurur ki

کار گاه کنج در نیشی ایست

غره هستی چه داند نیستی چست

کار iş dimekdür کاه lafzı burada ism-i mekândur tahtgâh gibi کاه ism-i zamân daği olur bu da kıbildür ya'nî Hâk gencinüñ şıfatı mağalli yâ zamânı yoqluğ mekânıdır ya'nî kalb-i mü'mindür yâ yoqluğ zamânıdır ki sâliküñ eyyâm-ı mağvidur. Ma'nâ Hâk gencinüñ kârgâhı yoqluğdadur. Varlığ mağrûrı yoqluğı ne bilür ya'nî Hâk'ın cümle hâzâin ve genc hânesi 'âlem-i 'adem içredür ki bağr-i muğî-i ma'nâdur diledüğü kadar vücûda getürür 'âlem-i vücûd buña göre kıatredür. Sen ki bu fânî vü hayâlî varlıquñ mağmûrusın ol 'âlemün keyfiyyetin ve zevğın nice bilürsin tâ ol 'âlemden bir hâlet kıazanup fezâ-yı cândan aña girmeyince anuñ celâl u 'âzâmetin derk idemezsin.

خوش بر اقی کشت خنک نیستی

سوی هستی آردت کر نیستی

Kesr-i hâyla ve sükûn-ı nûn ile خنک lafzında ehl-i luğat kimi muğlağ at dediler kimi yorğa kimi kıula kimi boz kimi gök tûli didiler العهدة على الرواة ma'nâ hõş Burâğ oldu yoqluğ atı ki seni hağîkî varlığ şehrine getürür eger yoğ oldunsa. Ya'nî fenâ yorgasına ve yoqluğ yüğrügine bin ki eyle çâbükdür ki seni bir demde beğâ mülküne ve 'izzet varlığına ulaşıdurur.

Der-tevekkül ü kıanâ'at

صبر کن با فقر وبگذار این ملال

زانکه در فقرست عزّ ذوالجلال

Ni'metullâh'da eydür melâl te'ellüm ü infi'âldür 'Arabîdür dir. Ma'nâ şabr eyle fağra geçür bu kıayğüyı ve yorgunluğı zîrâ ki hâzret-i zü'l-celâlüñ 'izzeti gencînesi fağrdadur. [102a]⁶⁸³ عَزَّ الْمُؤْمِنُ اسْتَغْنَاهُ عَنِ النَّاسِ hadîs-i şerîfi şâhiddür ki 'izzet fağrın şağlayup halka istiğnâ şatmağdadur ya'nî sâlik fağr-ı Muğammedî yoluna girdükde ba'zı kıabz u imtiğânât mu'teriz olsa şikeste ve gâmgîn olmasun şabr etsün ki Hâk'ın i'zâzı kıuluna inkisâr u nâ-murâdluğda fağrdadur zîrâ vâlide şabînüñ gerekmezini yüğrin bükâsına bağmaz ve şuyun

⁶⁸³ El-Aclûnî, age., II s. 56. Manası: “Müminin izzeti insanlara karşı tok gözlü olmasıdır/istiğna göstermesidir.”

da ber-çarār ısıdur dibelik yaqmaz ve Haxkuñ bir adı Cebbār'dur şınıqlar şarıcı dimekdür
684 انا عند المنكسرة قلوبهم لاجلى
muhabbetle inkisāruñ incibāra tebdil ola hāşılı denes-i hevādan ve çirk-i sivādan yunmağa
faqr şuyundan pākce şu yoqdur.

Gel fenā ğaslın başuña qoyın
Cünübe yaqın[lar] cenāb olmaz

Bir tüyüñ qalsa fānī olmaduq
Qılduğuñ du'ā müstecāb olmaz

Defter-i 'ucbuñ kāğıdını yaq
Bu rumūz-ı 'aşqdur kitāb olmaz

Fānī ol fānī nefsüñi tanı
Nefs bilenden Hax ıraq olmaz

هين توکل کن ملرزان پا ودست
رزق تو برتو زتو عاشقترست

malrzan nehydür. Ma' nā āgāh ol
ditremek لرزانیدن ditretmek بالرزان ve لرزان emr لرزان
tevekkül eyle ayağuñ elüñ ditretme rızkuñ saña senden 'aşıkraqdur ya' nī muştarib olma ki
685 نحن قسمنا
teveccühden ayrılma ve rızkıçün 'avāma tenezzül idüp her gelenüñ eline baqma ki hadiide
686 المنى مكيدة من مكاييد ابليس
ağası evin qoyup qapı qapı gezse ğayretlü ağaya qatı girih gelür pes bu vesvese ile qalbüñi
و على الله فتوگلو
tdurup ve eglendi diyü şabrsuzluq idüp qalbüñi nūr-ı faqrden maħcüb etme
687 ان كنتم مؤمنين
[102b] teşkikiyye remz ü ğamzından qorq hem utan ki buyurur

بر دل خود کم نه اندیشه معاش
عیش کم ناید تو بر درگاه باش

Gönlüñ üzere az qo me' aş fikrin rızkuñ az gelmez yazılıandan sen hemān dergehde ol ya' nī
688 نحن قسمنا ve 689 رزقها
dirken rızq-ı ğamı çekmek bu ayetlerle iltizāmı hāşā

684 El-Aclūnī, age., I, s. 184. Anlamı: “Ben, benim için kalbi kırık olanların yanındayım.”

685 Zuhrūf, 43/32. Ayetin manası:

686 Anlamı: “Kuruntu, İblis'in tuzaklarından bir tuzaktır.”

687 Mâide, 5/23. Ayetin manası: “...Eğer mü'minler iseniz, yalnızca Allah'a tevekkül edin.”

688 Zuhrūf, 43/32. Ayetin manası: “...biz paylaştırdık...”

689 Hūd, 11/6. Ayetin manası: “...rızkı ancak Allah'a aittir...”

yañşulamağ gibidür zinhār ḳanā‘ at cemālin hırş u ṭama‘ u niḳābile maḥcūb u mestūr etme. ḳıı‘a⁶⁹⁰ دَعِ الْحِرْصَ عَلَى الدُّنْيَا وَفِي الْعَيْشِ فَلَا تَطْمَعُ فَقِيرٌ كُلُّ ذِي حِرْصٍ غَنَى كُلٌّ مَن يَتَّقِعْ

didükleri ḳanā‘ atle ğınā-i ḳālbdür kişinüñ ḳalbi ğānī olmasa bütün dūnyā anuñ olsa toymaz pes hırş etmeseñ de maḳsūmuñ seni bulur yok yere hırşuñı Ḥaḳ’la araña perde etme ve ne ḳadar ziyāde zaḥmet çekseñ de yazılıandan ziyāde yiyüp giyemezsin ellere bırağur gidersin ağa ḳulunüñ meşāliḥin yig bilür hemān ḳul da ḳanā‘ at ü şabrla ağası didügin tutmağ ensebdür. Ḥikāyet bir ‘ārif baña rızḳ ister misin didi ben didüm isterüm ‘ārif eyitdi vaḳtinden evvel mi şoñra mı vaḳtinde mi eger evvel ise ‘ömrüñi zāyi‘ idüp bedenüñe zaḥmet virme şoñra ise senüñ degülmüş ulaşmaz vaktinde ise diseñ dimeseñ gelür. عَلَيْنَا يَنْ فَلَا تَتَكَلَّفُ فِيمَا كَفَيْتُ // وَالنَّاسُ فِي مَسَاجِدِهِمْ وَاللَّهُ فِي قَضَاءِ حَوَائِجِهِمْ⁶⁹² نَعْبُدُهُ كَمَا أَمَرْنَا وَعَلَيْهِ أَنْ يَرْزُقَنَا كَمَا وَعَدَنَا⁶⁹¹

693 mücerreddür ki ağası ḳapusın ḳoyup il ḳapusından rızḳ isteyen intiḳām-ı uḥrevī ile yā ḥarāma mübtelā olur yā intiḳām-ı dūnyevī ile ğınā bulamaz faḳrdan ḳurtulmaz hırş istiskā maraẓı gibidür şāḥibi ḳanmaz ğālibā ac gözlüler ḥazret-i Ğanīy Rezzāḳa sū‘-i zann etdükiçün iller ḳapusına muḥtāc olur zīrā ظانين بالله ظن السوء⁶⁹⁴ [103a] ve mevlāsına ṭayanmayan ḥazret-i Allāh ḥāşā yaramaz ğümān ve bed i‘tiḳād idüp ḳulunı besleyemez ḥāṭırası küfrüne düşer ḥazret-i Ḥaḳ daḥi انا عند ظن عبدى فليظن بى ماشاء⁶⁹⁶ ya‘nī virmez şandügiçün şanusına göre muḥtāc u zelīl ider fikr eyle ki bir degirmen ṭaşınuñ boğazın bir müflis ırğad deler yine ol ṭaşuñ boğazı dānesiz ḳalmaz senüñ boğazuñı ḳudret barmağı delibdür dānesüz ḳalam mı şanursın imdi من كان الله له⁶⁹⁷ Ḥudā’da Ḥudā ile olursañ عيال الله⁶⁹⁸ anuñ üzerinedür ğayra ‘arz-ı iḥtiyāc etmekle kendüñi maḥrūm u ḥor u dergehden mehcūr etme.

كفت پیغمبر که جنت از آله

کرهمی خواهی زکس چیزی مخواه

⁶⁹⁰ Manası: “Dünya hırşını bırak geçinmede aç gözlülük yapma. Hırş sahipleri fakirdir kanaat edenler zengindir.”

⁶⁹¹ Manası: “Bizim üzerimize düşen bize emredildiği gibi ona ibadet etmektir. Onun üzerine düşen de bize vadettiği gibi bizi rızıklandırmaktır.”

⁶⁹² Vehbe Zuhayli, *age.*, s. 9/482-484. Hadisin manası: “Onlar namazlarındadır. Allah ise onların ihtiyaçlarını karşılamaktadır.”

⁶⁹³ Anlamı: “Benim kefil olduğum şeyde sıkıntıya düşme senin sorumlu olacağın şeye uğraş.”

⁶⁹⁴ Fetih, 48/6. Ayetin manası: “...Allah’a kötü sanıda bulunan...”

⁶⁹⁵ Talāk, 65/3. Ayetin manası: “...Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter...”

⁶⁹⁶ Buharî, Tevhit, 35. Hadisin manası: “Ben kulunun benim hakkımdaki zannına göre yimdir.”

⁶⁹⁷ El-Aclûnî, *age.*, II, s. 243. Hadisin manası: “Her kim Allah için olursa Allah da onun için olur.”

⁶⁹⁸ Anlamı: “Fakirler Allah’ın ailesidir.”

Hazret-i ‘aleyhi’s-selām buyurur ki hazret-i Haḫ’dan cennet ü dīdār isterseñ ğāyırısından nesne umma ki senüñ de ğayruñ da mu‘ṭī vü rāzıķı oldur cümle aña muḫtācdur.

کرنمی خواهی کفیل مرترا
جنت المأوا و دیدار خدا

Eger dilemezseñ men kefilüm saña cennet-i Me’vā’ya ve dīdār-ı Hūdā’ya. Ya’ nī şabr u tevekkül ile ḫālūñi şāfi Haḫḫa ışmarlayup rāzī vü teslīm olursañ saña ben şühūd-ı cemālle cennette ebedī muḫīm olmağa kefilüm buyurur ol cennet ki enhārınuñ aḫcārı yāķūt u zeberced ü la‘l u dürr ü mercāndur ḫāki müşk ü ezfer ü ‘anberdendür girenler cümle civān olup ḫüsn ü cemāl ü şafāları mütezāyid ola pīrlık ve za‘f u ‘ac z u maraz u ğam ve mevt ü nevm ü cū‘ u ‘atş u faķr u iḫtiyāc ve mezzellet ü miḫnet ü teklif ü ‘ibādet çekmeyeler ve redd ü sedd ü ḫahr u ğazab olmaya belki her ehl-i cennet niçe biñ ḫavārī ğılmān ve vildān ağalık efendilik ide bende-i maḫkūm iken şāh u ḫākim ola ve anda leyl ü nehār māh u mihr olmaya belki ⁶⁹⁹ [103b] واشرفت الارض بنور ربها⁶⁹⁹ tıbaķınca nūr-ı dīdārıla içi ve tāşı memlū ola ve her ağacıñ yaprağına bād-ı şabā toķunduķca her varaķdan bir şadā-yı rūḫ-efzā peydā ola şöyle ki nağamātı ehl-i cenneti ḫayrān u ser-gerdān u sekrān ide ve yek-pāre lü’lūden çadırlarda dürrıyye’l-cemāl maḫbūblarla şoḫbet ḫurılıp şarāb-ı cennet ırmağı ki cennetüñ dükeli bāğların tolaşur ḫūriler incüden cāmırla ol ḫāmr-ı bī-ḫumārdan mü’minlere şunup şāfi şafā olalar uşta oraya varınca henüz ḫul başına buyruğ olup āzād olur zaḫmeti raḫmete ve rāḫata zilleti ‘izzet ü devlete ḫıdmeti şerefe vü maḫdūmluga tebdil olur ve cümle ḫorḫudan ḫurtulur ol şartla ki bunda ḫorḫup ğünāhına tevbe ide ve efendisi ḫulluğuna iḫlāşla boyun şuna.

هین ازو خواهیدنی از غیر او
آب دریم مجو از خشک جو

جو emr مجو nehydür. Şoñra جو ırmaķdur جو سوی مو سوی مو gibi yālı yāsuz müsta‘meldür. Ma‘nā āğāh oluñ cümle murādātı andan isteñ ğayrıdan degül şuyı deñizden isteñ ḫurı çaydan degül ya‘nī andan ğayrıdan maḫşūd dilemek baḫr-ı ‘azbı ḫoyup şusuz berıyyeden şu istemek gibidür ve serābdan şarāb istemek gibidür pes murādātı ḫazīne-i cāmi‘adan virenden istemek müflisler şandūķundan cevāhir istemek.

ور بخواهی از دکرهم او دهد
بر کف میلش سخا هم او نهده

Eger ğayrıdan dilerseñüz hem o virür zīrā anuñ meylı ayasına seḫāyı ol ḫor. Ya’ nī anuñ göñlüne raḫm ilķā idüp saña meyl etdüren ḫısmetin saña ulaşdurmağa anı ālet ü vāsıta vü

⁶⁹⁹ Zumer, 39/69. Ayetin manası: “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”

vesîle vü hıdmetkâr etmişdür pes ‘acele ve edebsüzlükle haqqı hâzır görmeyüp gayrıdan dileme ve pâdişahuñ ni‘metin yiyüp libâsın giyüp ba‘de göndereni koyup getürene şükr ü minnet eyleme ancak [104a] ⁷⁰⁰ لا يشكر الله من لا يشكر الناس ⁷⁰⁰ tıbaqınca âlet-i vuşul olduğıçün aña du‘â eyle. Li-muħarririhi

Ey Kerîm ü Râhîm ü Raħmân Vehhâbu’l-‘atâ ⁷⁰¹
Raħmetüññüñ ni‘metinüñ ⁷⁰² ğarqıdur şâh u gedâ

Baħr-ı cüduñ ğâyeti yoğ baħşışüñ bî-imtinân
Ey ‘ivażsuz hem ğarażsuz eyleyen luţfin feşân

⁷⁰³ ما بكم من نعمتٍ itdi ki sensin hemân
Ni‘met ü raħmet viren hem ğamde lâyığ bî-gümân

Zeyd ü ‘Amrı âlet-i ‘irfân u iħsân eyleyen
Yoğları var eyleyen cânsuzları cân eyleyen

Der-ħaķîkat yoğdurur mün‘im sıvallâhu’l-eħad
Mübdi‘ ü mubdi‘ durur yoğ kudretine ‘add ü sedd

Mümkin ü maħlûđ cüd itse diler aña‘ivaż
Yâ şevâb yâ medħdür yođise bir ğayrı ğaraż

Yoğsa raħm eder faķîre ğalbde vardur riķķati
Yâ ta‘alluğdur ki zillet ğaddini bükmiş ğatı

Yâ ğasîs ü nâ-kes adından utanur cüd ider
Ķalmaya yâ ğalb evinde ğubb-ı dünyâdan keder

Bu Şeyħinüñ yine zerre eksük etmez rızķını
Cüd-ı Ħaķķ’a ğâdim ü âletdür ancak ol ğanı

⁷⁰⁰ El-Aclûnî, age., II, s. 344. Anlamı: “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a da şükretmez.” Hadisin aslı şu şekildedir: “من لم يشكر الناس لم يشكر الله”

⁷⁰¹ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

⁷⁰² ni‘metinüñ: - S1, - S2, - S3.

⁷⁰³ Nahl, 16/53. Ayetin manası: “Size ulaşan her nimet...”

Ni‘ met ü cümle vücūda aṣl-ı evvel Ḥaḫḫ durur.

Ni‘ meti vü men‘ imi ḫalk iden ol muṭlaḫ durur

Hem bizümdür ḫillet ü ‘ illetle zilletle cefā

Bī-vefāt u bī-‘ azıldür ol ‘ azīz ü ol Ḥudā⁷⁰⁴

Zāt-ı vaṣf u ḫikmetinde‘ aḫl-ı kāmīl pür-cünün

‘ Ālimün ḫayrettedür Şeyḫī ne bilsün cāhilün

پس چه عرضه ميکني ای کهر

احتياج خود بمحتاج ديگر

Pes ne ‘ arz idersin ey bed aṣl iḫtiyācuñı bir senüñ gibi muḫtāca daḫi ya‘ nī Ḥaḫḫı koyup iḫtiyācuñı bir senüñ gibi muḫtāca daḫi ‘ arz etdüğüñ bed aṣlluḫdandır eger ḫaḫīḫatüñ ṣāf u laṭīf imişse ḡayra ‘ arz-ı ḫālle özüñi gözden düşürmezdüñ belki ne dilersen andan isteyüp bāzāruñ anuñla ve niyāz u zāruñ aña olurdu.

سرکه مفروش و هزاران جان بين

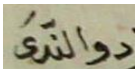
از قناعت غرق بحر انكبين

Sirke ṣatma ve niçe biñ [104b] cān gör ḫanā‘ atden ‘ asel deñizine ḡarḫ olmuş. Ya‘ nī sirke ṣatıcı fuḫarā gibi gedālıktan ṣikāyet yüzüñ ekṣitme ve turṣ-rū olma ḫanā‘ at baḫrine düşegör ki bu baḫr sükkerinde niçe ḫalāvet-i ṭā‘ ate ve lezzet-i münācāta müstaḡriḫlar var ki⁷⁰⁵ ربي بما غفرلي 705 şadāsın urup dirler ki nolaydı bu ḫanā‘ atdeki lezzet-i maḡfireti ve ṣafā-yı raḫmeti ḫalk bilelerdi ‘ azāb-ı ṭabī‘ atden zıkr ü riyāzetle cānların taḫlīṣ idüp bizim gibi rāḫat-ı ebediyyeye yetişirlerdi⁷⁰⁶ اللهم ارزقنا مع جميع عبادك

دانه کمتر خور مکن چندین رفو

چون کلو خواندی بخون لا تسرفوا

رفو feth-i rā ve zamm-ı fāyla yamalıḫ dimekdür ma‘ nā dānei az yi bedene çoḫluḫ yamalıḫ ḫalma⁷⁰⁷ كلو āyetin oḫıduñ⁷⁰⁸ لا تسرفو 708 yı da oḫu ya‘ nī dūnyā dūzāḡınuñ dāneleri ki ḡün-ā-ḡün ṭa‘ amlardur çoḫ yemekle bedenüñe ḫat ḫat yamalar urup semritme ve ḫabalayup

⁷⁰⁴ ü ol Ḥudā: S1, - S2, - S3.

⁷⁰⁵ Yāsīn, 36/26-27. Ayetlerin manası: “...Keşke kavmim, Rabbimin beni baḡışladıḡını bilseydi...”

⁷⁰⁶ “Allahım bizi bütün kullarıñla birlikte rızıklandır.” anlamında bir dua.

⁷⁰⁷ A`râf 7/31 ayetinin “...iyiniz...” anlamındaki bölümüdür.

⁷⁰⁸ A`râf 7/31 ayetinin “...israf etmeyiniz...” anlamındaki bölümüdür.

qalınlama⁷⁰⁹ ile ‘amel idüp tā dāmına tütulup ḥesāb-ı ‘azāba müsteḥaḳ olmayasın ki buyurur

نا خوری دانه نیفتی تو بدام
این کند علم قناعت والسلام

Dāne yemezseñ dāma düşmezsin ḳanā‘at ‘ilmi bunı eyler ve’s-selām ya‘nī dāneden müstağnī olup evliyā gibi ekl ü şürbün ḫā‘ata ḳuvvet ü zārüret ḳadar olmayınca insānlıktan ve ḫaḳāyıḳ-ı eşyādan tıyamazsın ki ḫużūr-ı bedenini maḳşūd idüp batṭ u decāc gibi çüplükde ḳalup rif‘ atden düşer ‘alāya ṭayerān idemez eger aza veyā yavana ḳānī‘ olup ḡuşşa vü mücāhede vü cū‘dan lezzet ü ḡamnāklıktan inkisār ve ḫużūr-ı ḫazret bulup acıda dād u virā[n]lıkda ābād görüp ve gelene rāzī olup cevri vefā vü celālī şafā bilürse ḡam-ı dāreynden selīm ü āsüde olup ḡāvḡāsız baş ve şafālī ‘ayş bulur ki ehl-i fenānuñ nişānı ḳahrı luṭf bilüp ḫalīl-[105a]āsā riyāzetle yanar oda girmekdür tā nār-ı dünyā ḡülistān-ı bī-ḫazān ola.

کر تو این انبان زنان خالی کنی
پر ز کوهرهای اجالی کنی

Eger sen bu ṭaḡarcuḡuñ ekmekden boş idesin ululuḳ gevherlerinden tıldurursın ya‘nī ḳarnuñ tulumcuḡun boşaldup şavm u riyāzetle me’nūs idesin cevāhir-i pür-ḳıymet-i ma‘ārifle ḳalbünü ḫazāne-i Ḥudā eylersin.

طفل جان از شیر شیطان باز کن
بعد ز ائش با ملك انباز کن

بعد از آن ora dimekdür. Ma‘nā cān uşāḳını şeyṭān sözünden girü ḳıl soñra anı melekke ortaḳ eyle ya‘nī bu yidüḡuñ ḡıdālar heb şeyṭān südidür ki tıyup nefsi rāḫat eylersin andan sāyir ḫükm ü ṭaḳāzālarına daḫi rām olursın daḫi rūḫı mecrūḫ u za‘if ü nā-tüvān eylersin imdi cān bülbülini ḡurāb-ı nefsuñ pençesinden ḳurtaragör tā mertebe-i meleke irüp tıfl iken dānā vü ‘azīz ü tüvāna ve a‘mā iken bīnā olasın.

نان کِلست وکوشت کمتر خور ازین
تا نمائی همچو گل اندر زمین

Etmek et balçıḳdur az yi bundan tā balçıḳ gibi yerde ḳalmayasın ve esfele düşmeyesin ya‘nī bu ikinüñ aşlı keşif ü zūlmānī vü alçaḳ u şaḳıl olan ḫākdendür çok muḳayyed olma ki nefis ü tenüñ ḳuvvetlenüp rūḫuñ za‘if olmaya ve cism-i ḫākī gibi şıḳletle maḳām-ı ‘alāya ṭayerāndan ḳalmaya.

⁷⁰⁹ A’râf, 7/31. Ayetin manası: “...israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” Ayetin aslı şu şekildedir: “ولا تسرفوا انه لا يحب المسرفين”

مردن تن ذندکی جان بود

رفتن جان جانب جانان بود

Sehl-i Tüsteri buyurdu ki abdāl dört nesne ile kemāl buldılar cū‘ ü seher ü şamt u ‘uzlet وکیل
فی حقهم نومهم غلبة واکلهم فاقه وکلامهم ضرورة فالسهر بنور القلب والجوع بعین علی السهر احیا

روز حکمت خور علف کانرا خدا

بی غرض دادست از محض عطا

Yüri hikmet yeminden yi ki anı Hudā garazsuz virmişdür maḥz-ı ‘aṭādan [105b] ya‘nī yüri
üz-n-i vā‘iyeñi dehān idüp mey-i ‘aşḫ u ḥamr-ı ‘irfān iç ve ‘ilm-i hikmet rızḫından yi ki ol
Ḥaḫḫ’uñ garazsuz ḥazīnesinden şāfi laṭīfdür ve rūḫuñ gıdāsı oldur ve bu ‘āleme geldügi ol
gıdā-yı hikmeti ḫazanmağıçündür. Eflāṭūn beyt

إذا جابعت النفوس صارت الاجسام ارواحا

وإذا اشبعت صارت الارواح اجساماً⁷¹⁰

buyurur fā’ide ṭālib libās u ekde mürşidine tābi‘ olsa zındıḫ olur zīrā anlar ibtidāda
riyāzeti tekmiḫ idüp ḥavşalaların tevsi‘ etmişlerdür şib‘le ḫasāvetlenmezler ḫilāf-ı
mübtedinūñ [ki] çok yeseler arpalayup yoldan ḫalurlar ziyāde riyāzet etseler yine yol
gidemezler zirā gıdā-yı rūḫānileri yoḫdur ki ol ‘aşḫla kuvvetleneler. ḫıṭ‘a فرب مخصصة شر من
711 التخم ṭıbaḫınca neşāṭ u sürūrları gider ve nār-ı şafāları söyünür pes riyāzet-i vasaṭi
gerekdür ki yağ çok olsa ilikmenūñ ziyāsı söyünür az olsa za‘ifu’n-nūr olur.

رزق تو حکمت بود در مرتبت

کان گلو کیری نباشد عاقبت

glo kāf-ı ‘Acemīnūñ fetḫiyle boğazdur. گلو کیر، گلو کیرنده’ dan vaşf-ı terkībīdür boğaz ṭutucu
dimekdür. Ma‘nā senūñ rızḫuñ hikmetdür mertebe içre ki ‘āḫıbet boğazuñ ṭutucu olmaya
bu keşif loḫmalar gibi pes insāniyyet mertebesinūñ rızḫı ‘ilm-i hikmet ve vicdān-ı
ma‘rifetdür ḫayvānātuñ ‘alef olduḫı gibi ve ol gıdā ki nūr-ı laṭīfdür şūrī ve ḫulmānī ve
keşif gıdālar gibi boğaz almaz. Hikāyet Behlül’e şordılar ki iki degirmen taşu ḫıdmetde
müşterek iken biri ser-geşte ve ser-gerdān olup pergār-ı rüzgār gibi dönmekdedür ammā
altındaḫı rāḫatdur cevāb buyurur ki mā-dām ki ol ‘ulüvv ü istikbār ve āḫiri çigneme ve
aḫalanma ki andadur ve ol buḫz ve bī-ma‘nā çaḫıldak ki andadur aña ızṭırābdan ḫalāşa ve
rāḫata mecāl yoḫdur dedi ki buyurur

این [106a] دهان بستى دهانى باز شد

کان خورنده لقمه‌های راز شد

⁷¹⁰ Anlamı: “Nefisler acıktığında cisimler ruhlara dönüşür. Doyduklarında ise ruhlar cisimlere dönüşür.”

⁷¹¹ Anlamı: “Nice açlık vardır ki hazımsızlıktan daha kötüdür.”

de ya ħiṭābiçündür de dehanı de vaħdetdür kan aşlında an ke'dur ma' nā bu ağızı bađladuñ bir ağız dağı açıldı ki ol sır loğmaların yiyicidür ve sır kelimātın diyicidür ya' nī riyāzet iderseñ yā gerekmez kelimātın ağızı yumarsañ bāṭınuñdan bir ağız dağı açılır ki 'ilm ü ma' rifet loğmasın yer ve 'aşđ şarabın içer ve ħikmet sözlerin beyān u şerħ ider.

کز شیر دیو تن را و ابری
در فطام او بسی نعمت خوری

712 kesilmekdür ma' nā eger dīv sūdünden teni Arabca uşaqı südden kesmekdür انقطاع kesilmekdür ma' nā eger dīv sūdünden teni kesesin anuñ kaṭ'ında çok yemek yirsin ya' nī cism gıdāsın kesersin kūt-ı nūrānī yiyüp kibr ü şehvetle ṭab'ın imtilā olmasından kurtulursın Kāsimī

اسیر لذت تن مائده و کر نه ترا
چه عیشها ست که در جان مهیا نیست

نفسرا پرور دم و آخر شدم رسوای ازو
من ندا نستم که خصم خویشرامی پرورم

وین خورشها اندک اندک باز بر
کین غدای خر بود نی آن حر

br zamm-ı bāyla بریدن lafzından emrdür kesmek ve kesilmek ma' nāsına lāzım ve müte' addi gelür ma' nā bu yemeklerden az az tadricle nefsi kes yā kendüñ kesil ki bu ħar gıdāsıdır ve boğaza yanaşup kendüne kul olanlarıñdur rıkkıyyet-i nefsinden āzād ve ħelāl-zādeler gıdāsı degüldür.

کر حلال آید بی قوت عوام
طالبان دوست را باشد حرام

Eger ħelāl gele kūt-ı 'avām içün dost ṭāliblerine ħarām ola zīrā anlarıñ gıdāları ma' nevīdür ki ma' rifet ve 'aşđ ve muħabbet ve şühūd-ı dīdārdur ya' nī 713 وهما حرامان علی اهل الله تعالی ki ma' rifet ve 'aşđ ve muħabbet ve şühūd-ı dīdārdur ya' nī 713 وهما حرامان علی اهل الله تعالی ve ṭbaķınca her lezzet ki dūnyevī ismi uħrevī Allāh'la arada ħicāb ola ve teveccühe mānī' ve nisyān virici ola ṭālib-i Ĥaķķa günāh ve ħarāmdur şer' de ħelālden ise de. Ve didiler ki ṭālib iki [106b] ħālūñde şaķınmađ gerek yimek yerken ve söylerken pes ṭālibe ħelāl olan ħarām olunca ħarām idügin bilüp kaçmayanlar ħaķķı isterüm ve severüm dimek yalāndur ħattā

712 Teni: - S1, - S2, - S3.

713 Aclūnī, age., II, s. 362. Hadisin manası: "Allah ehline ise hem dünya hem ahiret haramdır."

Reşahāt'da eydür hamırı yoğuran abdestsüz yoğursa sālīke ḥelāl ise de şübhelü gibidür tenezzül etdürür

نیست غیر نور آدم را خورش
و زجزان جانرا نیابد پرورش

Nürdan ğayrı ādeme yiyecek yoğdur ve andan ğayrı cāna terbiye gelmez ya' nī aşl-ı insān rūḥ-ı şāfi ve nūr-ı mücerred olduğıün keşifi siñüremez yine ğıdāsı nürdur ki yine kendü aşlındandır ğayrıdan degül sen ki nūr-ı rūḥla ten arasında vāsıta düşmüşsün çalış ğıdā-yı keşifi koyup laṭifin kıazan ve anuñla perveriş bul tā ol nūr⁷¹⁴ الله فثم وجه الله 714 ve bī-keyf⁷¹⁵ وهو معكم این ما كنتم⁷¹⁵ seyrine lāyık olasın.

مأذنه عقلست نی نان و سوی
نور عقلست ای پسر جانرا غذا

Gökden inen mā'ide bu ümmete 'aqlıdır. Etmek ü büryān degüldür ve 'aql nürıdır cānuñ ğıdāsı ey oğul ki ol nūr⁷¹⁶ mü'min kul ḥaqqı bāṭıldan nasbı 'azldan seçüp şırāṭ-ı müstaḳıme anuñla ğıdüp maḳşada ulaşur yoğsa Benī İsrā'ıl mā'idesi gibi şoğan ve mercimek degüldür.

عكس ان نانتست كین نان نان شدست
فیض ان جانست كین جان جان شدست

Ol etmeküñ māyesi in' ikāsıdır ki bu ekmek ekmek oldı ol cānuñ feyzidür ki bu cān cān oldı ya' nī ol nūr ki cān ekmegidür yeryüzündeki ta' āmlar bunun pertevindendür ve bu rūḥ-ı ḥayvānī⁷¹⁶ الخلق منی 716 ol rūḥ-ı ilāhīnün ya' nī ḥaqqıkat-i Muḥammediyyenün in' ikāsındandır ve cümleñüñ kıyāmı ol nūrladır ol nūruñ kıyāmı zāt-ı Ḥaqqıledür.

چون خوری یکیار از آن اکل نور
خاک ریزی بر سر نان و تنور

اکل zamm-ı elif ü kāfla 'Arabca yiyecek dimekdür ma' nā çün bir kerre ol nūr yiyecekden [107a] yiyessin topraḳ dökesin tennūr etmegine ya' nī ol ğıdā-yı 'aşḳ-ı ilāhī bir kerre ḳalbüne tecellī etse anuñla vücūduñ nūr olsa bu ḥāle irersin ki hiç me'kulāta iltifāt u tenezzülün ḳalmaz belki müdām anuñ şühūdı lezzetiyle medhūş u pür-şafā olup cümle eşyādan müstağnī olursın.

جمله ناخوش از مجاعت خوش شدست
جمله خوشها بی مجاعتها ر دست

⁷¹⁴ Bakara, 2/115. Ayetin manası: "...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır..."

⁷¹⁵ Hadid, 57/4. Ayetin manası: "...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir..."

⁷¹⁶ Anlamı: "Yaratma bendendir (bana aittir)."

داست ve رد maşdar be-ma' nā mef' üldür دست maşdar kelimesinüñ maşdarlarındandır. مجاعت dimekdür dāl taḥfif olunmuşdur nazm için ma' nā cümle ḥōş olmayan ḥaste diller ve ḳasvetlü gönüller acılığa ḥōş olmuşdur cümle ḥōşluḳlar acılıksuz reddür ya' nī ḥālet-i ḡayr-ı dā'ime mādde-i zāyi' adur zīrā işba' ḳābiliyyeti bozar liyāḳatden alıḳor. Ḳāle Fuḍayl ḳuddise sırıruhu ⁷¹⁷ كثرة النوم و كثرة الاكل و يميته كثرة الاكل و كثرة النوم pes çok yiyen iḳer iḳen uyur uyuyan maḥcūb u ba' id ü maṭrūd olur ve buyurur ki ⁷¹⁸ الجوع طعام الاولياء يحيى به ابدان الصديقين 718 atde edeb mūcib-i ṭbaḳınca cū' veliler ḡidāsıdur ve egerḳi ṭā' at mūcib-i cennetdür ve ṭā' atde edeb mūcib-i ḳurbetdür ammā cū' la ḳalb küdürāt-ı beşeriyyeden taşfiye olmayınca 'amel-i şāliḥ daḫi mūcib-i bu' d olur Mışrā'

هرچه كيرد علتى علت شود

Anuñ çün dimişler ki perhīz yigdür me' ācīn isti' mālinden çok yiyen çok ḥasta olur şıḫḫat için dārū ḳullanup saḡalur yine çok yer yine ḥasta olur yine dārū yer ' āḳıbet dārū daḫi āna zarar irişdürür südde vü şafrā vü aḫlāt peydā olur ke-zālik kişi şuc idüp dille tevbe ider yine şuc ider yine tevbe ider giderek ḡünāḥ-ı işrāra varup ḡüneḫkārlik rūḥa ṭab' ve ḳalbe ḫāl düşer nedem-i ḳalbī ve rücū' -ı ḫāliş mümkün olmaz pes tevbe daḫi laḳlaḳa ve ḳurı lisānla olup nef' etmez anuñ için ehlullāḥ sivādan perhīz idüp Ḥaḳḳa meşḡul olmuşlar ki nāḡāḥ mevt yetüp ḡafletle gitmeyeler [107b] ve bā' iş-i ' izzet ü devlet ü ḥürmetdür ki ḳanā' atle minnet ḫaḳ[1] mezelletden ḳurtarur. ⁷¹⁹ müjdesine lāyıḳ olur ve āb u gile ya' nī maṭlūb-ı esfele meyliden ḳurtulup ⁷²⁰ müzdesine lāyıḳ olur ve āb u gile ya' nī maṭlūb-ı esfele meyliden ḳurtulup ⁷²¹ علوّ الهمة من الايمان nūrına mücellā olur ki bu nūr her dūn u gedā-çeşme ve her denī gedā-rūya virilmez zīrā anlarıñ dūnyāya gelmekden murādları ḫurd u ḫ'āba iştiḡāldür ve anuñ için yār olduk şanurlar pes buldukça bunayup maḳşad-ı bāḳiden bī-ḫaber olmaḡın ḫırşa bende olup yimeyüp giymeyeceḡin daḫi ḳazanmaḳ ister.

يا حريص البطن عرج هكذا

انما المنهاج تبديل الغدا

تعريح Arabīdür bir nesnenüñ üzerine muṭma'in olup ṭurmaḳ ve üstüne çıḳmaḳdur. Burada murād 'urūcdur ya' nī şu' ud u irtifā' dur ve mi' rāc-ı rūḫānīdür منهاج vāzıḫ ve işlemiş yola dirler ma' nā yā ḳarnına ḫariş şöyle 'urūc eyle taḫḳıḳan toḡrı yol ḡidā tebdilidür ya' nī

⁷¹⁷ Anlamı: “İki özellik kalbi bozar ve öldürür: çok yemek ve çok uyumak.”

⁷¹⁸ Anlamı: “Açlık evliyalara yiyeceğidir, siddik olanların bedenleri açlıkla yaşar.”

⁷¹⁹ Munâfikûn, 63/8. Ayetin manası: “...Oysa, şeref Allah'ın, Peygamberinin ve inananlarındır...”

⁷²⁰ El-Aclûnî, age., II s. 56. Manası: “Müminin izzeti insanlara karşı tok gözlü olmasıdır/istiḡna göstermesidir.”

⁷²¹ Molla Aliyyü'l-Kari, **Mirkatü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkatü'l-Mesabih**, Babü'l-İmani bi'l-Kader, (t.y), VIII. s. 79. Hz. Ali'nin sözünün manası: “Himmetin yüceliḡi imandandır.”

beden gıdāsına ve hayvān gıdāsın insān gıdāsına tebdīldür insān aşlında rūhdur ki melek cinsindendür ya‘nī melek gıdāsın qazanmaqdur ki hum-ı hamr-ı ‘irfān olacaq hāne-i qalbi ta‘ām-ı şeytānla talduranda mi‘rāc-ı rūhānī olmaz ve ma‘rifet eklenmez bir qalbe yā ta‘ām şıgar yā ‘ilm ü hikmet ve kelb gibi bulduğuna şarqan harīş kulūb da mebgūz olur ve nā-pāk yerlere gezege olur ve bed-rāyiha dimāği ifsād ider ve qaz ve tavuq gibi cenāhından da nef lenmez imdi tadrīcle gıdā-yı zulmāniye-i cismāniyei rūhāniyeye tebdīl kırup ayaq ayaq ‘ālem-i rūha ‘urūc idegör ve didiler kim riyāzetden murād bedenle ta‘alluqı kesilmekdür ve ihtiyārı ile yolunuñ çalusın gidermekdür kesmege tarīk budur ki şol ta‘alluq ki anı sālīk kesmege mālīk ola ol mānī‘ gālib degüldür ammā qanqı hicābdan ki geçemeye hemān anı gidermege tebdīr ide [108a]

رنج جوع از رنجه پاکیزه تر
خاصه در جوعست صد نفع دکر

Ni‘metullāh eydür پاکیزه pāk ma‘nāsınadır cū‘ marazı marazlaruñ pākregidür ki ağırsı yoqdur huşuşan cū‘ da yüz nef‘-i āher de vardur ya‘nī cū‘ hastalık da virürse hele pākce hastalıkdur imtilā-yı mūris ishāl gibi nā-pāk degüldür.

خود نباشد جوع هرکسرا زبون
کین علفرا ریست زاندازه برون

Hod açlıq herkese zebūn olmaz kim bu bir otlaqdur ki endāzeden taşradur ya‘nī cū‘ degmeye rām olmaz zīrā ni‘am-ı dünyā çoqdur pes ‘alef kesreti riyāzete qomaz anuñiçün cū‘ i degme kes kendüye musahhar ve zebūn idemez meger gāyet Haqqa mazhar ola.

جوع مر خاصان حقرا می دهند
تا شوند از جوع شیر زو رمند

مند lafzı edātdur ذی ma‘nāsına ya‘nī şāhib ma‘nāsına خردمند، دانشمند، gibi bilgü şāhibi ‘aql şāhibi dimekdür ma‘nā acluğu Haqquñ hāşlarına virmişlerdür tā bu acluqdan zorlu arslānlar olalar ya‘nī havāşş-ı cū‘ nūrile beslenüp Haydarvār şir-i Haq ve kuvvet-i vilāyetle gāzanfer-i zāt-ı mutlaq olurlar ve rāh-ı haqda nefis ü şeytān harāmīlerini kırup süy-ı Haqqa ümmetlik ile gider.

جوع هر جلف وکدا رکی دهند
چون علف کم نیست پیش او نهند

Ahterī’de eydür ‘Arabiyyet luqatlerinde جلف kesr-i cimle boş küpe dimişler ve zarfa ya‘nī qaba ve qabuğa dimişler ve qalem yonqasına dimişler ve Şihāhda eydür عربی جلف ای جاف Ahterī yazduğınun me’ali bu ki ma‘rifetden yā dünyādan eli boş ve şāfi qabuq içi yoq ve başkusuz yonqa gibi bī-terbiyet edebsüz dimekdür qābildür Şihāh yazduğı üzere cefā vü

zulum idici demek k̄ābildür ya‘nī acılığı her k̄albi boş ve eli boş gedāya kaçan virürler çün yem az degüldür anuñ önüne qorlar ya‘nī acılık bir mu‘teber ve z̄i-k̄iyemet bā’iş-i ‘izzet ü devlet [108b] hemān anı gidermege tedb̄ir ide ammā mübtedīye şeyhine ta‘alluq mühimdür z̄irā mürşid mir’ātdur cezbe ansuz gelmez pes p̄irle ta‘alluqı kesmemek gerek tā sebab-i nefy-i sivā olan cezbe maqāmına varınca burada p̄irin ğayr bilen ğayriyyetde qalır M̄ir H̄üseynī k̄uddise sırruhu

ذ ان روی که چشم تست [اؤل]

معبود تو پیر تست اؤل

Ammā müntehīye evlādur z̄irā kāmillere cemāl-i muṭlaq mürşid āyinesinden görmek nev‘an nokşān u qayddur Cāmī

از هر طرفی مطلق تابان

ای بیخبر از حسن مقید چکنی

اغتدی بالنور کن مثل البصر

وافق الاملاك يا خير البشر

Nūrta ğıdālan başar gibi meleklerle uy yā beşerüñ ğayrlusı ya‘nī ğıdāñı nūr eyle göz gibi ‘ālem-b̄in ve d̄ide-i şühūd ve ‘ayn-ı yaq̄in ol melek gibi keşāfet-i cismden çıkup leṭāfet qazan tā d̄iv-i nefsdan qurtulup maḥcūb olmayup maqbūl olasın.

چون ملك تسبیح حقرا کن غدا

تا رهی همچون ملائک از ادا

reh̄iden qurtulmaq ve ḥalāş bulmaqdur اذا te‘ezzi vü te‘ellem ma‘nāsınadur ma‘nā melek gibi tesb̄ih-i Ḥaqqı ğıdā kıll tā anlar gibi zarar u ziyāndan qurtulasın ya‘nī hemm ü ğamm u tazarrur u veca‘ ve incinmek cismāniyyetdendir sen ki ğıdā-yı tesb̄ihüñle mi‘rāc-ı rūḥāniye ‘urūc sa‘yindesin melek gibi d̄unyā ziyānından ve şıqlet-i bedenden necātdasın bunuñ muqaddimesi ‘aşqdur ki şarāb-ı ‘aşq teni ve k̄albi uyuşdurup ten acıkıcı(?) fehm etmeden ve k̄alb ğam tutmaqdan qalır ‘aşq ki ḥālīş b̄i-telb̄is ola beden ḥükümün ile maḥv ider ki ten taşra qaftān gibi olur qaftānı kesmekle beden acımaz k̄alb gömlek gibi olur burayı başına gelen bilür.

حبذا خونی نهاده درجهان

لیکه از چشم خسیسان بس نهان

Ne güzel sufre qonmuşdur cihānda ammā ḥas̄isler gözünden qatı gizlüdür ya‘nī z̄ikr ü tesb̄ihüñ müntehā vü ‘ivażı ki fikr ü ‘aşqdur ve ma‘rifet ü muḥabbetdür bunlar ğün-ā-ğün [109a] ni‘metlerdür ki ve ḥ‘ānhā-i b̄i-z̄ınn̄et ü b̄i-minnetlerdür ki meydān-ı ‘uşşāqa

şalınmış ve çekilmiş ve serilmişdür ve dem-be-dem ‘āşıklar ve ‘ārifler nazarında talibler anı tenāvül ü nūş etmekte lākin beṭālet ve tenbel ve ten-perverlikle ‘ömrlerin hīçe geçüren ve kesb-i ‘irfān etmeyüp öz cānlarına hisset ü buhl iden le’imlerün *حَبْكُ الشَّيْءِ يَعْمَى* ⁷²² *ويصم* ḥadīşince hırş u hevā gözlerin örtmeğin bunda daḥi a‘mālar olup ol bī-bahā ni‘ metleri ve bākī lezzetleri göremedüklerinden ṭadamadılar ⁷²³ *فهي في الآخرة أعمى* ṭıbaķınca cennet ni‘ metini daḥi görmege lāyık olmadılar fe-keyfe yiyüp içmege ķanda lāyık olurlar ḥāşılı dünyāda yavanca nān kesble olmaduğın bilürken ni‘ met-i bākiyeye daḥi mücāhede gerek diyüp çalışmayalar pes murğ-ı dünyāda ekmedükleriçün dāreynde ‘uryān ü bī-nān kaldılar.

کرجهان باغی پر از نعمت شود

قسم مار و مور هم خاکی بود

bağı de yā vahdetdür dimekdür ma‘ nā ger cihān bağı ola ki ni‘ metle ṭolmuş ola yılān ve ķarınca ķısmınuñ ğıdāsı yine ṭopraq ola zırā cibilletlerinde ğayrı ni‘ metlere ķābiliyyet ü liyāķat yoķdur imdi ğötürü ‘ālem-i nūr-ı zāt u ma‘ rifet esmā vü şıfātla memlū olsa dem-i ma‘ rifete münāsebet ķazanmayanlar ol ni‘ am-ı ma‘ neviyyeden maḥrūm u mehcūr olurlar zırā ķısmetleri dūn-himmetlerine ğöre oldı ve cibillet-i ḥabīşelerinden mücāhede ile maḥv u fenā ķazanmaduđlarıçün ⁷²⁴ *يحو الله ما يشاء* ṭıbaķınca ḥayālāt-ı zulmāniye-i beşeriyyeleri maḥv olup ⁷²⁵ *ويثبت* mıřdāķınca varlıķların ķavl-i şābite tebdil idüp anuñla beķā bulamadılar ve bāz-ı şaḥrā-yı ķudsken denā’et ü bī-ğayretlülkle ḥāk-i beşeriyyetde kaldılar lā-cerem ğıdāları da ḥāke mensüb keşif ü muzlimden ğayrı olmadı ki ķonaķ ķonukuñ meretebe vü edebine ğöre ziyāfet ve yüzüne ğöre ṭabanca urur ṭūṭıye şeker bülbüle ğülzār ğurāba cife üştüre ḥār ḥāşāk yılāna türāb ğıdā kıldığı gibi Ḥazret-i [109b] Ḥaķ ziyāfet-ḥāne-i dünyāda herkes kesb ü ḥulķuna ğöre loķmasın virdi pes mü’mine lāzım olan sa‘y u ğayretdür ve ‘ulüvv himmetdür ki buyurur

پس کن ای دون همت وکوته بنان

تا بکی باشد حیات جان بنان

Evvelki eṭrāf-ı eřābi‘ dür Şıḥāḥ’da. Ammā Aḥterī’de eydür benan mufaşşıl-ı şālişdür ālet-i muttaşıl mufaşşıla rācīh dirler ikinciye bürceme dirler enmele daḥi dirler lākin burada murād eldür imdi *بنان* dan murād *کوته* dest dimekdür zıkr-i cezā irade-i küll ķābilindendür andan daḥi murād tedbır ü taşarrufsuz ve nefsi *له خلق* ma’sında isti‘ māl

⁷²² Ebu Davud, Edeb, 125. Hadisin manası: “Sevdiğin şey seni (başka şeylere karşı) kör ve sağır eder.”

⁷²³ İsrā, 17/72. Ayetin manası: “...ahirette de kördür...”

⁷²⁴ Ra’d, 13/39. Ayetin manası: “Allah dilediğini siler...”

⁷²⁵ Ra’d, 13/39. Ayetin manası: “...dilediğini de sabit kılıp bırakır...”

etmeyen dimekdür zîrâ eli kışa her nesneye irişmez ve hem tül-i yed kütüb-i ‘Arabiyyede kemâl ü taşarrufdan ve şan‘atda hâzâkatdan ‘ibâretdür *كما هو المشهور* şonraki بنان da bâmi‘ ma‘nâsınadur نان etmekdür tecnîs-i tâmdur ma‘nâ yeter eyle ey alçaq himmetlü ve kışşa barmaqlı niçeye cânunuñ sağılığı ve dirliği etmekle ola ya‘nî ey har-ı nefsuñ taşarruf için Hâblullâh ile ya‘nî Qur‘ânile ‘âlem-i ‘ulvîden gelen rûh-ı dūn-himmet ve kûteh-benân yeter yidūñ tâ niçeye dek senūñ hayātuñ etmek ü aşile olasın hōd ‘âlem-i ervâhda etmek ve âşsuz rûh idūñ nūr-ı hayy-ı kıyyūmdan muqtebes rûh-ı bî-kayd u bî-cürūh idūñ melekveş ta‘âm u şarābuñ tesbîh ü tehlîl ve nūr-ı cemîl ü celîl idi. İmdi yine gîdâ-yı melâ’ikeye sa‘y idüp ⁷²⁶ *المؤمنون لا يموتون* hayât-ı tayyibe-i dâ’imesin bulagör ve illâ bu rûh-ı hayvâniden beķâ muhâldür ve bundan geçmeyen bâķî billâh olmaķ mümteni‘ ü’l-ihtimâldür.

ای که اندر چشمه شورست جات

تو چه دانی شط جیحون و فرات

جات aşlında جات جات idi vaşl idüp vāvı da giderdiler جاتت oldı yāyı giderüp taħfif etdiler جاتت oldı ey ki senūñ maķāmuñ acı çeşme içindedür sen ne bilürsin Şatt u Ceyhūn u Fırât ırmağın ya‘nî ey merâret-i nefsi emmâre ve taķlîd acısında ķalmış nādân ve bî-haber ü muķallid ü ebter [110a] kalan şüret-i ‘ilm ü şer‘i dām-ı dūnyâ ve sermâye-i ‘îştin kılıp ve riyâ vü sum‘anuñ nāmını zühd ü taķvâ kılıp ⁷²⁷ *والقران توأمان* lübbüne lebib ve muttasıf-ı şıfata habîb olmayup rûh-ı ‘arşdan ve murâd-ı şâhib-i şer‘den ğâfil ķalmışsın sen ulü’l-ebşârdan degül iken re‘y-i rekîk-i beşeriyetle ve fehm-i şekîk-i nefsi câhile ile hâzret-i Qur‘ânı tefsîr ider geçinürsin bilmezsin ki Beyzâvî ile haķîķat-i Qur‘âniyye beyâza çıķup maħecca-i beyzâ-i tarîķat vâzîh olmaz ve keşşâfla ‘ayn-ı şuhūd ve dîde- i yakîn ve çeşm-i ma‘rifet münkeşif olmaz mâ-dâm ki ķadem-i ‘ademūñ maħv idüp ķadem-i şıdķ-ı ‘aşķa tebdîl idüp maķ‘ad-ı şıdķa ayak başup erbâb-ı ķadem ervâh-ı muķaddesini meclislerine iletüp merhabâ ķadem getürdūñ diyü iltifât nazâr etmeyeler bu mi‘râc-ı rûhânî saña müyesser olmaz ve daħi ⁷²⁸ *فاوحى* ve ⁷²⁹ *سنقرئك* ‘ilm-i verâşeti ⁷³⁰ *ثم اورثنا الكتاب* kânında saña muķarrer olmaz pes yâ bu şüret ü sâlûslukla şatt-ı tarîķati ve Ceyhūn-ı haķîķati ve Fırât-ı ma‘rifeti ne bildūñ ki aġzuñ acı iken hâlķa helvâ şunar geçinüp mürşidüm şanursın. Li-şeyhinâ ķuddise sırruhu

Nuķ-ı hikmet perveri her şûrı şîrîn eyledi

Kârbân-ı Mışra diñ bir daħi sükker şatmasun

⁷²⁶ Anlamı: “Müminler ölmezler.”

⁷²⁷ Seyyid Haydar Amûlî, age., s. 239. Anlamı: “İnsanla Kur‘an ikiz kardeşdir.”

⁷²⁸ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Vahyetti...”

⁷²⁹ A‘lâ, 87/6. Ayetin manası: “Sana [Kur‘anı] okutacağız...”

⁷³⁰ Fâtır, 35/31. Ayetin manası: “Sonra biz, o kitabı miras olarak verdik...”

Bu beyti hazret-i şeyhimiz Şemsü'd-dāreyn risālet-penāhla rūḥānī buluşduklarında iltifat-ı küllī buyurduklarında dimişdür kendü naql-i şerīfleridür.

ای تو نارسته ازین فانی رباط

توجه دانی محو و سکر و انبساط

ستن fetḥ-i rāyla ḳurtulmaḳ رسته ḳurtulmuş رسنده ḳurtulucu ma' nā ey ki sen bu fānī kārbān-serāydan ḳurtulmaduñ sen ne bilürsin yoḳ olmaḳ ve mestlik ve küşādelik nedür ya' nī ey dünyā kārbān-serāyından ve fānī ve müzhāref zīnetinden ve bī-vefā ve bī-beḳā elvān u şuver ü eşkālinden ve bī-şebāt şafāsından özin ḳurtaramayan za' if [110b] ve bī-çāre ve miskīn sen ḥayālī vü ḥ'ābī varlıḡuñdan yoḳ olup vüçüd-ı pür-cüd-ı Ḥaḳla ḳā'im olmaḡı ve vecd-i 'aşḳ-ı Ḥudā'dan ser-ḥōş ve bī-hüş ve bī-ḥod olmaḡı ne bilürsin ve vāşıl-ı ḥāyy-ı bākī olup 'ālem-i insde inbisāt u neşāṭla esrār-ı ḥaḳāyık açılıp mülk ü melekūt taşarrufın nice ḳılursın pes 'aşḳla fenā ḳazanup nazaruñ nefsunüñ 'ubūdiyyet ü maḥlūḳiyyetine ve faḳr-ı zātisine ve Ḥaḳḳ'uñ ulūhiyyet ve ḥālīḳiyyet ve ḡnā-ı zātisine irüp bātın-ı Ḳur'anī ve ḥaḳīḳat-i şeyḥānī fehm için zāhirüñ şerī'atle muḥkem ve ārāste olmayınca bilürüm dimek saña kizb ü ḥarāmdur meger i' tikkād u teslīmle sāḳiyān-ı ilāhī elinden ḥamr-ı bī-ḥumār içüp ol meyüñ keyfiyyeti ḡalebesiyle ⁷³¹ جاء الحق وزهق الباطل ⁷³¹ cihet-i ḥilḳat-i nefsanıyesi cānib-i rübūbiyyet u raḥmāniyede fānī vü mütelāşī olup ta' ayyunāt-ı a'yānı baḥr-i eḥadiyyetde müstaḡraḳ u müsteḥlek göre kendüñi ve ḡayrını unuda ol dem bī-keyf ḥaḳīḳatden şadā gelür ki li-muḥarririhi

ليس في الدير شيء الا هو

فتح العين كى ترى يا هوا

Pes Mansūr'uñ انا didügi lisān-ı cem'le ḥaḳīḳāt eyle ⁷³² idi kemā-merre فى أول الكتاب yāḥūd lisān-ı ehl-i şer'le ⁷³³ ما خلقناهما الا بالحق ⁷³³ tıbaḳınca māye-i ḥilḳati şıfāt-ı Ḥaḳ varlıḡı iken انا الدائم المخلوق بالحق والحكمة ⁷³⁴ انا ma' nāsına Fir'avn انا diyü şüretine ve beşeriyeti ile dedi Fir'avn ḥaḳīḳātin tıyup انا dise ḥaḳ dimiş olurdu.

'Aşḳ cāndan elini silmekdür

Ma' rifet gördüğini bi[l]mekdür

Ve Züleyḥā ḥuşuşunda dimişler ki

Gördüğün bilse olmasa ḡāfil

⁷³¹ İsrâ, 17/81. Ayetin manası: "...Hak geldi, batıl yok oldu..."

⁷³² ḥaḳīḳāt eyle: ḥaḳīḳātiyle S1, - S2, - S3.

⁷³³ Duhān, 44/39. Ayetin manası: "Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık..."

⁷³⁴ Anlamı: "Ben gerçekten ve hikmetin gereği olarak mahlukum."

Ol dem olurdu ‘ārif-i vāşıl

Uşta inbisātuñ ma‘nāsı budur Cüneyd burada ⁷³⁵انا اقول و انا اسمع وهل ليس فى جى سوى الله ⁷³⁶ [111a] فى الدارين ⁷³⁷ ve Manşūr انا ve Bāyezīd سبحانى dediler ya‘nī yoğı yitürüp varı vaşf etdiler. Li-muħarririhi

Yitüren yoğı öz vārını buldı ⁷³⁸

Sözin kesdi vü şekvā(?) rāhatı var

Söz ancağ Hağğ sözidür dār-ı dilde

Öz anuñ yüz anuñ‘ ayniyyeti var

Olan Mecnūn-ı Leylā-yı hağğat

Hağğat Leylā Mecnūn şüreti var

Vücūd-ı aşlı gören fer‘i yağdı

Yoğı varı seçipdür vaħdeti var

Gözünle bağma bağ nūr-i hağıla

Şaşar şaşı bağanuñ şirketi var ⁷³⁹

Bunlar bu hâlde meczūbu’l-’inniyyet ve meslūbu’l-‘ağlū’l-cüz’i olup ‘ağl-ı kül ki ħalife ve şıfat-ı hağğdur ol söyler. Gerçe ħazret-i Ĥızr Mūsā’ya ⁷⁴⁰انا ائى şadāsı gelen ağac gibi ħalıbları görünür ammā burada Manşūr u Cüneyd ü Bāyezīd yoğğdur ħatre-i vücūdları baħr-i eħadiyyetde ħarğ olup ‘ayn-ı baħr olurlar ve kendüler yoğğ olup ħatre-i vücūdları baħre düşmekle yine evvelden var olan baħr ħalır ki zūlmet-i mümkinātuñ ve a‘yānuñ beğāsı şems-i ħağğatūñ eşrāğına deger ħaşılı bunlar ‘inān-ı vücūd ve ħabl-i taşarrufın bi’l-küllıyye hağğ eline virüp hemān söyleyen ve işiden ve gösteren ve gören hağğ olur. Li-muħarririhi

Cān-ı Şeyħī saña bundan özge irşād olmaya ⁷⁴¹

İşidür انا الله mağv iden ünsiyyeti

⁷³⁵ Anlamı: “Hafızamda Allah'tan başka hiçbir şey yoktur.”

⁷³⁶ Anlamı: “Ben söylerim ben dinlerim iki cihanda.”

⁷³⁷ Anlamı: “Kendimi takdis ederim.”

⁷³⁸ Mefā’ilün/ Mefā’ilün/ Fe’ülün

⁷³⁹ var: - S1, - S2, - S3.

⁷⁴⁰ Tāhā, 20/14. Ayetin manası: “Muhakkak ki Ben, Ben Allah’ım...”

⁷⁴¹ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilün

Senüñle her dem ider gizlü bāzār⁷⁴²

Niķābından yañılup olma āzār

İderken ⁷⁴³تَمَّ وجه الله⁷⁴³1 tekrār

‘ Acebdür gitmedi göñlüñden inkār

Tavzih her kaçan bende kendüden fānī olup şıfāt-ı subhāniye ile mevşūf u müteħallık ve vücūd-ı şānī ile mevcūd ve muħaķķık olup merātib-i cismānī vü rüħānīde taşarruf ide ve ħaķķı mir’āt-ı ħalkda göre ya‘nī ħalk mir’ātında ħaķķuñ kemālin şühüd ide ve ħalkı mir’āt-ı ħaķda göre ya‘nī ⁷⁴⁴من فهم مراتب الوجود فهم سيّد نوع الكاملين من الانسان⁷⁴⁴ tıbaķınca merātib-i seyr-i vücūdda ħaķķı görüp ħaķ mir’ātinde ħalkuñ yoķluğın göre ve bu iki [111b] şühüd birbirine ħicāb olmaya bilgil ki sülūkla bu kadar seyrlerden geçüp aşla ulaşan yine ‘ālem-i teklif ü beşeriyete baķınca kulluķ cihetinde andan ‘āciz ü muṭī‘ kul olmaz ammā aĥvāl-i mezkūre i‘tibārıyla andan ulu ve kudretlü kimesne bulunmaz ki ‘aciz yine ‘ācizüñdür kudret yine kādirüñdür kıṭ‘a

Yine yerinde deryā kātṛe kātṛe

چون تو عاشق نیستی ای تر کدا

همچو کوهی بیخبر دار صدا

Çün ‘āşık degilsin ey erkek fakīr tağ gibi ħabersüz bī-ma‘nā şadā tütarsın imdi ‘ārif-i nāmūsdan geçüp ‘aşķ-ı ħaķla ‘āriyeti varlığın ya‘nī in‘ikāsī ve ‘aṭāyī olan ‘ilm ü ‘amelüñ ve fażl u hünerüñ ve māl u ‘ıyālüñ fikrin şaĥīfe-i ħalbden yuyup cān u cihāndan geçmeyesin ve bir üstād nazārında noķta-i hevādan levha-i ħalbüñi sāde kılup ebced-ĥān-ı meydān-ı ‘irfān olmağla ħaķāyık-ı eşyāyı bilüp ve ekvānuñ müfredāt u mürekkebātın icmālen görüp ufķ-ı mubīn ki maķām-ı ħalbüñ evvel mertebesidür aña irüp ba‘de tecelliyātla eṭvār-ı seb‘a-i ħalbiyyei seyr idüp ba‘de sidretü’l-müntehāya andan قاب قوسين⁷⁴⁵ irüp ba‘de baĥr-i hüvviyetde ġarīķ-i eĥadiyyet olup gāh mest ü gāh hüşyār geh vādī-i ħayretde bī-ķarār olmaķ gereksin ve illā bu seyrleri kılmaziseñ niçe yüz biñ fenn ü şan‘atüñ ve şaĥrā tolusı kitābuñ ve Eflātūn ve Cālinüş ħadar ħikmetin de olsa bī-fā’idedür li-muħarririh

⁷⁴² Mefā’ilün/ Mefā’ilün/ Fe’ülün

⁷⁴³ Anlamı: “Allah’a yönelme tamamlandı.”

⁷⁴⁴ Anlamı: “Kim vücut mertebelerini anlarsa o insanlardan kamil olanların efendisidir.”

⁷⁴⁵ Necm, 53/9. Ayetin manası: “...iki yay aralığı kadar, yahut daha az...”

‘Aşka Cālīnūs maraž dimiş marīz olduğıün⁷⁴⁶
Cāna şihhatdür ölüler dirgürür dārū-yı‘ aşk

İrmek istersen eger dār-ı şifāya hasta ol
Tuymamış sağ şihhati kapmış kamu şayru-yı‘ aşk

Meskenümdür manzarumdur ‘abherümdür ‘anberüm
Kūy-ı ‘aşk u rüy-ı ‘aşk u müy-ı ‘aşk u būy-ı ‘aşk⁷⁴⁷

Li-muḥarririhi

Dü cihān perverişi nuṭk-ı Muḥammedden alur⁷⁴⁸

Hükemā cümle virür şerbetine [112a] cān u teni

Ve ‘ilm ü nuşh u tadrīs ü iftā hıdmetleri tūr-ı vücūda şıfat-ı ḥaḳīḳat-i ‘ilmüñ tecellīsı degüldür ancak kūha şadā etdükte gerü saña dönen şavt gibi yine senligüñ şadāsıdır imdi nefs-i sulṭānī ve lisān-ı rūḥānī ile ya‘nī ḥaḳ kelāmın ḥaḳ diliyle va‘z ideyin ve ḥālīfe-i Ḥaḳ ve nāyib-i zāt-ı muṭlaḳ olayın meclisin pür-te’sīr sūznāk olsun ve semūm-ı beşetiyyetle mesmūm olanlara tiryāk olsun ve eşyā baña ve ben eşyāya mir’āt olayın dirsen teslīm-i kāmil olup āteş-i tevḥīdle ḥayālātuñı yaḳup maḥv idegör.

Der-‘aşk u lā-ubālī-şüden

عاشقانرا شادمانی و غم اوست

دست مزد و اجرت خدمت هم اوست

‘Āşıklara şādlık ve ḳaygū hemān odur ve muştuluk ve ücret hıdmet de odur ya‘nī muḥabbet-i zātīyye oldur ki muḥabbetüñün sebebini bilmeyesin ve vücūduñda muḥabbetüñe bir āḥer ğaraž bulmayasın maḥlūḳa olan muḥabbetde daḫi bu ma‘nā çoḳdur pes Ḥaḳḳ’a muḥabbet-i zātīye ol degüldür ki luṭfın göricek utanup sevesin ‘unf u belā görünce ol muḥabbet zāyil ola pes ‘uşşāḳuñ inbisāt u şafā vü sürür-ı sīneleri ve zevḳ ü nūr-ı dīde-i ğam-ı dīdeleri ve ziyā’-i ḥāne-i cānları ve cennet ü rıdvān ve ḥūr u ḳuşūr u na‘īm-i cāvidānları ve ravza vü reyḥānları hemān Ḥaḳdur ve anuñ ḥamr-ı ‘aşkı mestlügi ile çekdikleri cevr ü cefā luṭf-ı vefā gelür ve zaḫmet ü ‘anaları raḫmet ü ğinā gelür hemān tek iftirāḳ u redd ü ḥicāb u ‘itāb olmasun zīrā maṭlabları muṭlaḳ Ḥudā’dur ğayrıdan gönül elin yumışlar ve ol abdestle vuşlat namazın ḳılımlıdurdur ki الوضوء انفصال و الصلوة اتصال فمن لم

⁷⁴⁶ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilün

⁷⁴⁷ Kūy-ı ‘aşk u rüy-ı ‘aşk u müy-ı ‘aşk u būy-ı ‘aşk: Kūy-ı ‘aşk u rüy-ı kūy-ı ‘aşk u rüy-ı ‘aşk u müy-ı ‘aşk S1, - S2, - S3.

⁷⁴⁸ Fe’ilātün/ Fe’ilātün/ Fe’ilātün/ Fe’ilātün

وڪما قال الله ثم اى انقطع يا محمد عن عزيز الله الى الله ⁷⁵¹ وقال الله تع تبئلا اليه تبئلا ⁷⁵⁰ dediler ve ⁷⁴⁹ بنفسل
ذره ⁷⁵²

Budur rāh-ı taşavvuf olma gümrāh [112b]

ذرا الاغيار يا صوفى قل الله ⁷⁵³

Pes bunlara cennet arzūsi ve caḥīm ḥavfı da gelmez zīrā ‘aşkuñ pertevi nücūm-ı sivāyı maḥv etdügiçün cümle eşyāda ‘aşkdan ğayrı nesne görmezler ve ḥaḳāyıkūñ ḥaḳīkatden fenāsına kemāl-i ittılā‘ larından aġyār u māsivānuñ ḥaḳīkatde yoġidüġin bilüp ḥāb u ḥayāle meylden ‘ārlanurlar belki ⁷⁵⁴ والمصير والمرجع واليه المصير ⁷⁵⁴ ḥükümünce ḥaḳāyıkūñ me’ālī vü maşiri ḥayy-ı kayyūm idüġin şühūd idüp bi’z-żarūrī ⁷⁵⁵ واعتصموا بحبل الله ⁷⁵⁵ tıbaḳınca ‘urve-i şikā-yı muḥabbete himmet eliyle muḥkem yapışup āḥir muḥibb yemm-i ḥubda ġarḳ olup ḳatre-i vücūdı baḥr şıfatın buldı ve mazḥar-ı ‘aḳl-ı küll oldı ve vücūd-ı beşeriyeleri vech-i bāḳide fenā bulup ḥaḳ u zāhirleri ālet-i ḥaḳ oldı pes ḥayāt-ı dil-i dil-rişān ve nūr-ı dīde-i dervişān şāḥib-i dilān buyurur ki benüm de terbiyye-i talebe içün çekdüġüm zaḥmet ü riyāzetden murādum Ḥaḳdur lā-ġayr

غير معشوق ار تماشایی بود

عشق نبود هرزه رسوایی بود

Eger maḥbūbdan ġayrı ‘aşıkuñ seyri ola ‘aşḳ degüldür herze ve rüsvāyılıḳdur ki sulṫānu’l-‘uşşāk daḥi buyurur

ولو خطرت لی فی سواك ارادة

على خاطرى سهوا فضيبت بردتى ⁷⁵⁶

Ve Ḥāfiz buyurur ki

معشوق عيان ميکنر ديو تو ولكن

اغيار بينداری ازین سينه نقابست

ya‘nī cümle eşyā āyine-i cemāl-i muṫlaḳken ve ol merāyāda Ḥaḳḳ’uñ şıfātı maḥbūbı çe vü çünden ve birün u deründan yüz gösterürken sen ḥaḳīḳāte baḳmayup libās u niḳābına nigerān olduġuñiçün ⁷⁵⁷ وهو معكم ⁷⁵⁷ iken bī-ġāne baḳışı baḳup ḳannuña göre ıraḳdan

⁷⁴⁹ Anlamı: “Abdest infisaldir (bir fasıldan başka fasla geçme) namaz ise ittisaldir (kavuşma, bir araya gelmedir). infisali yapmayan ittisali elde edemez.”

⁷⁵⁰ Muzzemmil, 73/8. Ayetin manası: “...bütün benliğinle O’na yönel.”

⁷⁵¹ Anlamı: “Yani Ey Muhammed! Allah’ın izzetinden Allah’a yönel.”

⁷⁵² En’ām, 6/91. Ayetin manası: “Allah [indirdi] de, sonra bırak onları...”

⁷⁵³ Anlamı: “Aġyarı terk et ey sufî, Allah de.”

⁷⁵⁴ Anlamı: “Dönüş yalnız onadır.”

⁷⁵⁵ Âli İmrân, 3/103. Ayetin manası: “Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınımsız sarılın...”

⁷⁵⁶ Anlamı: “Eġer benim aklıma sehven de olsa senden başkası gelirse mürtetliğime (dinden çıktığıma) hükmederim.”

⁷⁵⁷ Hadîd, 57/4. Ayetin manası: “...O sizinle beraberdir...”

temāšā[l]anursañ⁷⁵⁸ نحن اقرب tefsīrin oqur ma‘nāsın bilmezsin pes ‘avām içinde ‘ālimsin ammā bāṭınuña baqan ehl-i dil qatında rüsvāy olursın taşavvuf ḥod her şey’e dikkatle [113a] baqup menşe’in ve aql-ı ḥaḳıqatın tıtmaktadır.

ز عشق روی کل بلبل
نکردی ناله و غلغل
اکر اندر نهادی کل
ندی نکهت و بویت

Ḥāşılı ‘āşık māsivādan göz yummaq gerek yāḥūd cümle eşyāyı mir’āt-i celāl ü cemāl görüp vücūdda ğayr görmeyüp keşret aña bā’ iş-i vaḥdet olmaktadır ve illā şüret-perestlik vech-i ma‘nāya ḥā’ildür şüret ü ma‘nā bir görmeyenler ehl-i şühūd olamaz ve ḥayāt-ı ebediyye bulup mevt qalbinden qurtulmaz ḥāşılı vaḥdet mīvedür ğayrısı ḥār u ḥāşākdur bu mīveden yemeyenler ki ‘ömrünün ḥāşılı vesvese vü fāsıd ḥayāl ve ḥ’āb ü yābis iḥtimāldür meger ziyānın bilüp fikr-i sivāyı mensī vü maṭrūḥ kılup nūr-ı başiretle gördüğü maḥbūbdan ğayra zamīr-i münīrin rāci‘ etmeyüp hüvviyetin anuñ hüvviyetinde maḥv idüp ğayrı şadāyı işitmeden aşemm ve ğayrı yüz görmeden a‘mā olup aġyār-ı a‘yān-ı şābite cümle aña ‘ayn olup cümle eşyā ve kendü ğayriyet libāsından ‘uryān ola ol seḥāb-ı ḥicāb gitmekle şems-i zāt-ı tābān ola.

Şıdum mir’atı ‘ayn oldı şühūdum
O ‘ayna döymedi vāv-ı vücūdum

Küliyle kül olup cārı bıraḳdum
Sivāyı āteş-i vaḥdetde yaḳdum

Vücūdum şehrini fetḥ etdi çün Ḥaḳ
Gördüm bende imiş vech-i muṭlaḳ

Pes ‘āşıkuñ ki göz açup yumınca ğayrı temāşası olsa ‘āşık degüldür zirā Ḥaḳ ğayretlüdür dilemez ki kulı bir nefes qalbi şıfāt-ı zāt için müşāhedesinden taḥvīl [113b] ide belki şābit ü dā’im ve vaqtinde ḥāzır ister ki Yazıcı-zāde merḥūm buyurur ḳuddise sırruhu dedi ‘āşık aña dirler ki başında anuñ sevdā ebed hīç gitmeye ḳaṭ’a ve illā ol ola ḳallāb ve dediler ki imān qalbi üzmeqdür sivādan, ulaşıdurmaktadır ḥaḳqa. Buña taşfiye dirler bī-ḥodluk

⁷⁵⁸ Vâkıa, 56/85. Ayetin manası: “Biz daha yakınız...”

الفقر سواد muḳaddimesidür bu bî-hodluk faqr-ı tām ve şühūd-ı vuşlat-ı rabbü'l-enāmdur ⁷⁵⁹ ḥadīši üzere ekmel-i kemāl ve nihāyet-i me'āl budur.

عشق ان شعله است کو چون بر فروخت
هرکه جز معشوق باقی جمله سوخت

‘Aşq ol şu‘ ledür ki çün yaluñlandı her ne ki ma‘şūḳ-ı bākīden ğayrıdur cümle yaqdı ya‘nī
‘aşqsuz ten şem‘asız hāne ve odsuz ocaqdur

‘Aşqdan Hāḳ gönlümüz bir laḫza hālī etmesün
Zātīyā āteşsüz olmasun ocağı kimsenün

Pes ‘aşq ḳalb-i ‘aşıḳda bir şu‘le-i nürdur ki çün tennür-ı sīnesi cūşa gelüp zāhir ü bātında maḥbūb-ı bākīden ğayrı ne bilürse cümlesin yaqup maḥv idüp zer-i ḫāliş gibi ğıll u ğışdan ve ḫavf u recā-yı sivādan ‘aşıḳı pāk ü şāf u müselleḡ ü mu‘āf eyler ya‘nī ol āteş rāh-ı ‘aşıḳuñ çalu vü ḫāşākuñ eridüp zīnet-i dūnyāya nazarla mesrūr u ḫurrem olmaḳdan arıdur ve kendü derdinden ğayrı eglence bulamayup tā maḥremān-ı ‘aşḳla maḥremlükden ḳurtara belki ‘ayn-ı sivāyı yaqup ser ü pā ‘ayn u mir‘āt-ı kevneyn olup bî-hulūl u bî-ittihād u bî-keyf ⁷⁶⁰ ḫükmünce ḫāzret-i ma‘şūḳ ‘aşıḳla ḳalbi arasında ḫā’il olduğıçün fikr [114a] ü nazarı aña ḫaşr olup ‘aşıḳ kendüsin bilmez ve görmez olur ki bî-hodluk didüğümüzdür. Li-muḫarririhi

‘Āşıḳuñ ger sīnesi tennür ola⁷⁶¹
Evvelā cān şāniyā ten nūr ola

Nūr-ı vaḫdet ḳablayup külliyetin
Geh Cüneyd ola gehī Ṭayfūr ola

İmdi kendüye aḳreb olan vücūd-ı mecāzisi ‘aşıḳuñ nazarından gidince ğayrısı muḳarrerdür ki gider ḳalmaz.

عشق را در بخشش خود یار نیست
محرمش در ده یکی در یار نیست

خود یار ise esirgemek dimekdür den ise bağışlamaḳ dimekdür den ise بخشیدن, بخشش در عشق ibāreti عشق را در بخشش ola vaşf-ı terkībī dan یار کننده خود kendin sevici dimek ola deryā dimekdür didükleri gibi bu semt üzere Allāhu a‘lem ‘aşḳda özin sevince baḫşiş yoḳdur belki öz beşeriyetden geçüp nefesine ‘adāvet etmeyene bu mevhibeden naşīb yoḳdur dimek ola yāḫūd ḫāzret-i ‘aşḳda

⁷⁵⁹ El-Aclūnī, age., II, s. 81. Anlamı: “Fakirlik iki dünyada da yüz karasıdır.”

⁷⁶⁰ Enfāl, 8/24. Ayetin manası: “...Allah, kişi ile kalbi arasına girer...”

⁷⁶¹ Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilün

kendin seveni ve nām u cāndan geçmeyi esirgemek yokdur meger kendin ortaya getürmeye ve esirgemeye. Li-muḥarririhi

‘ Āşık oldur kendi maḫşūdın şala⁷⁶²

Dost murādın iḫtiyār ide ala

Varlığından şol ki ol bī-zār ola

Vuşlat-ı yār ile ber-ḫurdār ola

Görme yokdur şübhesüz ruḫsār-ı yār

‘ Āşık olan nefsi için kılsa kār

Sen günehsin senden istiğfār kııl

‘ Azm-i sūy-ı cānib-i ğaffār kııl

Ve ol ‘aşkuñ maḫremi kūyında bir deyyār yokdur ya‘nī ‘āşık fenā vü maḫv u terkle kūy-ı vüçüddan çıkmayınca [114b] ve Yūsuf-ı cān zindān-ı tenden taşra olmayınca ve resm-i çün ü çerā ve nām u nişāndan geçmeyince ya‘nī rüḫ fenā bulmayınca ‘aşkuñ mevhibesine ve esirgemesine kimse lāyık olmaz zīrā ‘aşk murādsuzlar murādıdır ve zamān u mekānsuz bir cevher-i mücerreddür ki devām-ı zikrle vilāyet-i ḫayālden çıkup kendü vüçüdü şandığı bir emr-i i‘tibārī vü ḫayālī idügin tuymayan ve bu ḫayāl-i vüçüd-ı zihnī ne inzimām ile vüçüd kıazandığımız bilmeyen kişiler ve rüḫ-ı kıudsīsın ol zāt-ı muḫaddesle ma‘iyyete vuşlatda olan rüḫ-ı izāfiden fānī kıılmayan⁷⁶³ لا يعرف الله الا الله⁷⁶³ tıbaḫınca Tañ[rı]sın bilemez ve göremez ki ḫazret-i Mūsā⁷⁶⁴ انظر اليك⁷⁶⁴ didügünde⁷⁶⁵ لن ترانى⁷⁶⁵ denildi ya‘nī senlüğüñi Mūsālukuñı kıaldur ki beni Mūsā gözi göremez imdi ‘ayn-ı vaḫdetle baḫ Mūsā ve Tūr u yār bir olsun tā cümle eşyā saña hem yüz hem göz ola ḫaḫikātüñi ḫaḫikātünle göresin. Li-muḥarririhi

Meşreb-i Aḫmedi çü buldı gönül⁷⁶⁶

Varluğum oldu dāde vü dīdār

⁷⁶² Fā’ilātün/ Fā’ilātün/ Fā’ilün

⁷⁶³ Anlamı: “Allah’ı Allah’tan başkası tanımaz.”

⁷⁶⁴ A’râf, 7/143. Ayetin manası: “...Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım...”

⁷⁶⁵ A’râf, 7/143. Ayetin manası: “...Beni (dünyada) katiyen göremezsin...”

⁷⁶⁶ Fe’ilātün/ Mefâ’ilün/ Fe’ilün

Mūsā vü Tūr u yāri bir görene ⁷⁶⁷ ارنى انظر dimek nice kār ki kişi kendüne vuşul kaydında olmaz lākin riyażetle sāye-i beşeriyet ve şehāb-ı inniyet kalkmayınca şems-i vücūd tābın gösteremez

خرشيد ز سایه کرد پرهيز
كفتا چو من آدم تو برخيز
هر يكي راهست در دل صد مراد
اين نباشد مذهب عشق و داد

‘Arabca و دادا ve وادّ، يوادّ، موادّة şānīsidür kesr-i vāvla müfā‘ale bābınuñ maşdar-ı gibidür lafzen ve ma‘ nā ya‘ nī [115a] sevişmekdür ma‘ nā her bir ‘aşık geçinenün qalbinde yüz murād var bu ‘aşk ve sevgünün mezhebi olmaya. Li-muḥarririhi

Bir gönül biñ arzū müşkil durur
Arzūyı bir iden ‘ākil durur

Li-muḥarririhi

Bırağub muṭlaķı kayda düşenün
Tārīķ-i ‘aşkdan anuñ reddeti var

Zirā ⁷⁶⁸ ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه hükmünce maḥbūb-ı kādīm beşerün içinde iki yürek yaratmadı tā ki maṭlabın bir kılıb dāreynde sa‘ ādet-ķarīn ola ne an ki bir gönül biñ pāre idesin ve her pāresin bir ḥayāl-i maķşūda avāre idesin murād isteyen ‘aşka maḥrūm olamaz zirā muḳteżā-yı ‘aşk nā-murādlik ve bī-vücūdlikdur ḥattā mekrūh ve elem de irüşürse münfa‘il olmayup mü’minler imānından rāzī olduđı gibi ol da ķazā vü redd-i ḥaķdan dađı rāzī ola ve istedüđi hemān maḥbūbuñ istedüđi ola ve lāyık ve münāsib anuñ gördüđüdür diye lākin her kimün ki ‘aşk şūr-engīzi olmaya bu da‘vā aña ḥarāmdur. Faşl ‘aşk-ı ḥaķīķi bī-ğaraż ḥaķka muḥabbet idüđin bildünse şad murādı olan ‘aşıķuñ ‘aşkı ḥaķīķi olmaduđı sābit oldu belki aña mecāzī dediler ki beşinci beytinde muşarraḥan gelse gerek ol da üç nev‘dür dediler bir bölüđi maḥbūbını gördükce şıfat-ı cemāl müşāhede idüp baķduķca ⁷⁶⁹ تبارك الله احسن الخالقين diyüp ķarındāşı gibi sevegördükce derdi arta görmezse bir ān ansuz ķarār qalmaya āhı vü şerārı ve nāle vü dem‘inden ğayrı hem-derd ü muşāḥib bulamaya ve qalbine hiç fāsıd ğaraż ḥuṭūr etmeye ķoynuna da girse ḥareket bulunmaya belki āteş-i ‘aşk ḥayāl-i emmāresin yaķmış [115b] ola ve bu üç nev‘ün eyücesidür bu ḥālde mürşid eline giren çok meydān alur lākin yine Ḥudā’dan ğayra muḥabbet günāhdur meger

⁷⁶⁷ A’rāf, 7/143. Ayetin manası: “...Bana (kendini) göster, bakayım...”

⁷⁶⁸ Ahzāb, 33/4. Ayetin manası: “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır...”

⁷⁶⁹ Mu’minūn, 23/14. Ayetin manası: “...Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir!”

‘aşk şafağa irüp iħrāk-ı tām idüp ğayrı görmez ola ⁷⁷⁰ كما لا يخفى على الامل ikinci tekellüfsüz geçinüp a‘yād u cem‘ merħabāsına kanā‘ at etmeyüp büse isteye lākin fi‘l-i fāhiş kaç‘ an kalbine gelmeye buña şuçı kadar ‘itāb vardır üçüncü hāşā kelb gibi murdārluk isteye buña muħabbet demek kızbdür ki bundan ziyāde ‘adā[vet] olmaz ki kişi sevdiğünün ‘ırz u nāmın ve dīnin yıkar mı ve kendü daħi merdūd olur buña mecāzī de dinilmez ve ‘aşk adı buña ħaṭādur bil ki buña meyl-i ħimārī ve ħāl-i kelbī dirler pes ħazret-i Mollā imā buyurur ki her ‘aşk ki sivāllāhadur dünyāya meyldür Ĥaḳḳa ṭapanlar işi degüldür belki افرايت من اتخذ الهه ⁷⁷¹ هوا ıbaķınca hevesini ma‘būd idenlerün işidür pes ħazret-i Ĥudāvendigār ḳuddise sırruhu‘l-ġaffār aḳsām-ı şilşile-i sābi‘āi men‘ idüp buyurur ki

ملك دنيا تن پرستانرا حلال
ماغلام عشق پاك ذو الجلال

Mülk-i dünyā tene ṭapanlara ħelāl olsun biz ħazret-i zü‘l-celālün ‘aşk-ı pākinün bendesiyüz ya‘nī āb u gilden geçmeyüp ṭabī‘at altında ve beşeriyet ħükmünde olup sivāllāhı sevenlerün olsun māsi-vāllāha biz sivādan āzād olup ‘aşk-ı pāk[e] ħıdmet iderüz pādişāhımız ve üstād u pīrimüz oldur ol bizüm olsun.

مطرب عشق ا ين زند وقت سماع
بندكى بند و خداوندى صداع

‘Aşk ṭanbürcısı bunı çalar semā‘ deminde ki ḳulluḳ bend ü baġdur efendilik aġalık ise baş aġrısıdır. [116a] ya‘nī muṭrib-i ‘aşk ki naġamāt u terennümātından ‘aşıḳlar bunı fehm etmişler ki ḳulluḳ ve efendilik evşāf-ı beşeriyetdür ‘aşıḳlık bu ikinün ğayrıdır zīrā ‘ālem-i ‘aşka ḳadem basan cümle evşāf-ı şuverīden müberrā olup efendilik ve bendelik şirkinden ya‘nī i‘tibārāt-ı ħalāyıkdan ħalāş olup zāhirī ḳulluḳla dili zıkrle ḳalbi teslīmle ve şıdḳ u muħabbetle tolup ehl-i ħaḳ ola.

بندكى و سلطنت معلوم شد
زين دو پرده عاشقى مكتوم شد

ḳulluḳ ve sulṭānlıḳ ne idügi ma‘lūm oldu bu iki perdeden ‘aşıḳ gizlü oldu ya‘nī bendelik ve sulṭānlıḳ ücreti şoñsuzdur ve neticesüzdür eger sulṭānlıḳdur ğavġā vü şudā‘ vebāldür ve şafāsı bī-beḳā ve bī-me‘āldür eger bendelikdür ‘acız ü miḫnet ü ḳuşūr u ħavf u ‘azar u nüfurdur ammā ‘aşıḳlık bu iki ħicābdan mektüm u pinhān bir ‘ālemdür ki anda ħayret ü vuşlatdan ğayrı nesne yoḳdur فى الحديث ا لقدسى من عشقتى عشقته و من عشقته قتلته و من قتلته فانا

⁷⁷⁰ Anlamı: “Ehline bildiği gibi.”

⁷⁷¹ Furkân, 25/43. Ayetin manası: “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?...”

772 zīrā ‘āşık perde-i vech-i ma‘şūḳdur ‘aşḳ ‘āşıḳuñ vüçüdün ya‘nī ḥayālāt-ı ğayriyyesin almadın ḳatlı ü ḳahr idüp ‘āşıkda ma‘şūḳ şıfatından ğayrı nesne ḳalmaz belki ‘aşḳ u ‘āşık u ma‘şūḳ bir olup ‘arz u nām u kibr ḥayālî gider ol da ḳalmaz ki buyurur

عشق و ناموس ای برادر یار نیست

بر در ناموس ای عاشق مه ایست

ğayret ü ad u şandur ‘aşḳla nāmūs ḥarındāşum yār degüldür nāmūs ḳapusında ey ‘āşık ḥurma ki naḳd-ı ‘aşḳı fevt idersin kemā-ḳāle (a.s) 773 [116b] الحياء يمنع الرزق pes nāmūs u ‘ār ‘aşḳla zıddur ḥalḳdan utananlar ‘aşḳla yār olmaz kemā-ḳāle (a.s) 774 انه لمجنون انوñiçün şūf[i]nün her işini istiḥşān etseler ya‘nī her maşlaḥatında ‘aḳl u tedbiri kāmil olup ğāhī sefehe ḥaml olacaḳ evzā‘ u [e]tvārı zuḥūr etmezse şūfî degüldür didiler ve didiler kim ‘aşḳsuz ten ḥaḳîḳatde cānsuzdur li-muḥarririhi

Āb u gildür mürdedür nā-merddür ‘aşḳsuz kişi

Zıkr ü fikrūñ ‘aşḳ gerek hem ḥ‘āb ‘aşḳ bīdār ‘aşḳ

عشق ز اوصاف قدیم بی نیاز

عاشقی بر غیر او باشد مجاز

ya‘nī evşāfındandır ḳadīm-i bī-niyāzuñ ‘āşıklık anuñ ğayrıya meçāzdur ve bī-şebāt u bī-fā’idedür. ya‘nī 775 و يحبونه اعرف 776 يحبهم و يحبونهم 777 فخلقت الخلق لاعرف 777 ḥükümünce muḳteżā-yı ‘aşḳdı zīrā ḥüsn-i kāmil bilen ‘āḳilse elbette sever pes 778 لا عرف , لاحب , لاعرف 778

عشق بشکافد فلک را صد شکاف

عشق لرزاند زمینرا از کزاف

kesr-i şinle yaruḳ ve yara derler زانیدن, لرزیدن’nün müte‘add[i]sidür muzārî‘dür zamm-ı kâf-ı ‘Acemile ḳolayına ve bī-ḥüd nesnedür söz eger ğayrı ma‘nā ‘aşḳ göge yarar yüz yaruḳ ‘aşḳ ditredür yeri yoḳ yerden ya‘nī ‘aşḳ bir ḳuvvet-i ezeliyyedür ki arz u

772 Anlamı: “Bana aşık olana ben de aşık olurum ben kime aşık olursam onun canını alırım kimin canını alırsam diyetini de üstüme alırım.”

773 Anlamı: “Hayâ rızkı engeller.”

774 Anlamı: “İnsanlar size mecnun (deli) demedikçe imanınız sağlam olmaz.”

775 Mâide, 5/54. Ayetin manası: “...(Allah) onları sever, onlar da (Allah’ı) severler...”

776 El-Aclûnî, age., II, 121. Anlamı: “...bilinmek istedim...”

777 El-Aclûnî, age., II, 121. Anlamı: “...Bilinmek için mahlukatı yarattım.”

778 “Bilinmek için” ifadesi “sevilmek için” anlamında kullanılmıştır.

semā ve beynehümāda cümle zerrātı muhîtdür hattā eger fevķ-i eflākdan geķüp tahtgāh-ı ma‘şūķa irmek [117a] dilese bir demde eflāk-i seb‘ai yırtup taht-ı şāha irer ve şıfat-ı celāliyyesi ile zemīne bir tecellī etse heft kişverin zelzeleye getürüp pāre perrān ider pes hazret-i ‘aşķa eflāk u zemīn ü ğayrı mevcūdāt cümle musahķhar u fermān-berdür ki şubķ-ı şādıķuñ yaķasın çāk iden ve uşşākuñ zerre-i vücūd-ı nā-būdın hażiz-i beşeriyyetden ķaldırup ‘ālī ve ber-eflāk iden cümle ‘aşķdur buyurur

دور کردونهای ز موج عشق دان

کر نبودی عشق بف[س]ردی جهان

Göklerüñ devrānı ‘aşķ mevcinden bil eger ‘aşķ olmaya idi cihān toñardı ya‘nī Mevlevīler gibi eflāk[1] devr etdüren ĥum felekdeki ĥamr-ı ‘aşķuñ temevvüc ü cūşışıdır ve ‘aşķ tabāyi‘ ü ‘anāşıra imtizāc virüp andan mażhar-ı esmā vü müsem mā olan insān oldı ya‘nī şüretle ma‘nadan ‘aşķ yili mevc urmağın nefis ü rūķ u ķalb aña emvāc düşdi. Li-muķarririhı

‘Aşķ-ı ‘ummānī oldıķün mevvāc⁷⁷⁹

Oldı mir’āt u mażharı emvāc

Mevc ü deryā haķıķāten birdür

Şaşı baķan şaşup şanur ezvāc

ve cemād-ı şarf olanlar da ‘aşķdan cān bulup anuñla kıyām u intizām buldı ve dediler kim şems-i cihān-tāba nūr-ı ‘aşķdan māye ķatılup ol māyeden yere toķunmasa ĥāk-i nā-ķizden ezķār u eşmār kemālātı zuķur etmek muķāl olaydı ki Yaķyā Ćelebi ķuddise sırruhu buyurur

Mest ü lā-ya‘ķıl olur her bülbül

Çāk ider cübbesini lāle vü gül

Lāle kimin çün urur gögsine dāğ

Kimüñ aşüftesidür sünbül-i bāğ

Kime yār oldı benefşe ‘acebā

Ki gelür gülşene za‘file dütā.⁷⁸⁰

در نکنجد عشق در کفت و شنید

عشق دریا بست قعرش نابدید

⁷⁷⁹ Fe’ilātün/ Mefā’ilün/ Fe’ilün

⁷⁸⁰ Anlam bakımından eksikliğı göz önünde bulundurularak beyitlerin oluşturulmasında Ü nüshası esas alınmıştır.

در, فى, اكر, على ma' nāsına zarf olur gāh zāid olur burada zāyiddür مرم lafzı [117b] gibi kemā-merre گفت ve شنید ol nāmīlerdendir ki maşdar maḥalline gāhī isti' māl olunur ma' nā 'aşk söylemege ve işitmege şıgmaz 'aşk bir baḥrdur dibi görünmez ve ka' rı nā- mūtenāhīdūr ya' nī zebān-ı nātık[a] 'ālem-i 'aşk[1] beyān ve māhiyyetin 'ayān idemez ve kuvvet-i sāmī' a ḥikāyesin istimā' la⁷⁸¹ ḳalb hüvviyyetin idrāk idemez li-muḥarririhi

Keyf-i bī-keyfiyyedür fe[t]vā kitāb irmez aña

Her dile düşmek yazıkdur eyleme inkār-ı 'aşk

شاد باش ای عشق خوش سودای ما

ای طیبب جمله علتهای ما

Şād ola bizim ḥōş sevdā-yı 'aşkımız ey cümle maraźlarımızıñ ḥek[ī]mi ya' nī senüñ şerbet-i sevdā-yı sūzānuñ ve ma' cūn-ı müferriḥü'l-āḥzānuñ bizi emrāz-ı ḡavḡā-yı dü-cihāndan ve evcā' -ı sevdā-yı iyn ü āndan bizi ḥalāş u āzād ḳıldı ve bizi 'ilel-i cehl-i vesāvisden pāk ü dānā-yı remz-i⁷⁸² ما عرفناك eyledi ki buyurur

ای دوای نخوت و ناموس ما

ای تو افلاطون و جالینوس ما

Ey ki 'ucb ve nāmāsumuz maraźlarıñ 'ilācı sensin ve cemī' ḥastaluklarımızı Eflātūn ve Cālīnūsumuz sensin ya' nī bu iki ḥakīm gibi ḥikmet-i ilāhiyyede üstādımız olan 'aşk sen şād ol biz dā'imā senüñ mādde-tü'l-ferāḥ ve muzāddetü't-teraḥ olan ḡamuñ çekelüm.

جسم خاك از عشق بر افلاك شد

كوه در رقص آمد و چالاک شد

شد, رفت ma' nāsına da gelür burada eyledür ma' nā topraḳ cism-i 'aşkla eflāke çıkdı daḡ raḳşa geldi ve çābuk oldu.

Oldı bu silsile-i 'aşkla bend

Şular aḡlar iñiler kūh-ı bülend

ḥākden murād cism-i evliyā vü enbiyādur ki ḥazret-i Muḥammed mi' rāca cismiyle çıkdı tā sidreye dek ve ḥazret-i 'īsā cism ile [118a] bir rivāyetde felek-i şāniye ve birinde rābi' aya 'urūc etdi ve Ḥazre[ti] İdrīs (a.s) ke-zālik ve velīyy-i kāmilde daḡi ol ḳudret ḥāşıldur ki ḥazret-i Mollānuñ tıfl iken göge 'urūcı evvel-i kitābda geçübdür ve bunlar ki keşāfetleri leṭāfete tebdil olup cism-i ḥākīleri cenāḥ-ı 'aşkla rūḥ ḥükmün giyüp ve ḳalıbları ḳalb olup 'urūca bu liyākatle cism-i ḥākīleri eflāke çıkdı ve ḥazret-i 'aşkuñ tecellīsinden kūh-ı Mūsā pāre pāre oldu lākin bu ma' nānuñ ḥuşūli 'āşıkuñ teveccühi ma' şūḳa olup varlığın ve

⁷⁸¹ istimā' la: isti' māle S1, - S2, - S3.

⁷⁸² Mehmet Yılmaz, age., s. 117. Anlamı: "Seni bilemedik."

külliyetin hāşşaten aña döndürmekle ğayrısından inkiṭā‘ ile olur böyle olunca ‘āşıklar ki
قلوب العباد بين قلوب المومنين 783
اصبعی الرحمن

مادر پیاله عکس رخ یار دیده یم
ای بی خبر ز لذت شرب مدام ما

Buyurduğı üzere ‘āşıklar qalbleri piyālesi dest-i ‘aşqa şunduklarıçün ma‘şūqa daḡi ‘āşıkuñ
qalbi qadeḡi eline tutduqca şıbġa-i cemāl mün‘akis olup ol qadeḡ içindeki beşeriyet şuyı
maḡbūbuñ rüy-ı mey-āsā vü gülveşine muqābil olmakla hāşşa vü ḡumreti ol şuyı bāde-i
müheyyā ve şarāb-i ḡamrā kıldı ‘āqıbet ol veche teslīmle nāzır olanlar mest-i bī-bedel ve
ser-ḡōş-ı lem-yezel oldular. Li-şeyḡinā ḡuddise sırruhu

Mey-fürüş oldum şaladur ehl-i şevqe Şemsiyā
Bizdedür ḡamr-ı ezel gelsün gelen mence’ benim
نیست از عاشق کسی دیوانه تر
عشق از سودای او کورست و کر

Burada کور kāf-ı ‘Arabile a‘ mā dimekdür ammā kāf-ı ‘Acemīle maḡberedür کر daḡi kāf-ı
‘Arabile ve taḡfif-i rāyla şaġır dimekdür تر ‘ibāreti ef‘al-i tafḡilūñ hemzesi yerinedür
ma‘nā yokdurur ‘āşıkdan dīvāne-rek kimse ‘akl anuñ sevdāsınuñ eclinden [118b]kör ve
şaġırdur ya‘nī ‘aşqa maḡzar düşen ‘āşık mest ü lā-ya‘qıl ve dīvāne-i bī-dildür ve ‘āşıkuñ
ve ‘aşkuñ sevdāsından ‘aql ve ehl-i ‘aql kör ve şaġırdur zīrā sevdā-yı ‘aşq-ı derün ‘āşıkdan
nūr-ı dil gibi pinḡandur qaçan ol baḡr-i nūr ‘āşıkdan temevvüc ide ‘āşık bir yerde qarār
etmeyüp dīvāneveş ḡurūşla günde birkaç güne reñge ve libāsa ve ḡāle girer ehl-i ‘aql anuñ
[bī-qarārılıġın görüp cünūnuña ḡükm ider zīrā ‘aql meydān-ı ‘aşqdan kūr u ker] 784 ü bī-
ḡabīr ü zevḡ derün-ı ‘āşıkdan bī-sem‘ ü bī-başardur idrāk idemez.

کر خطا کوید ورا خاطی مکو
در شود پر خون شهید اورا مشو

aşllarıdur گفتن کوید بکو مکو، شتن شوید بشو مشو nehy-i ḡāzırlardur مشو مکو اورا dimekdür اورا،
ma‘nā ḡaṭā söylese aña ḡaṭālu dime qanla ṭolmuş şehīd olsa anı yuma. Zīrā ki anuñ nuṭṡı
iḡtiyārından degüldür belki ġalebe-i ‘aşq anda vücüddan eşer qomayup bi’l-cümle maḡv u
ṭams idüp nāṭıḡ u ḡākım olmuşdur pes ‘āşıkuñ qavl ü fi‘li muṭlaḡ ‘aşqdur ‘uqālāya qıyāsla
bu delüdüür küfr söyler dime inkāra ve ġümāna düşme çünki bāzārından bī-ḡabersin

783 Müslim, Kader. 17. Hadisin manası: “Kulların kalpleri rahman olan Allah’ın iki parmağı arasındadır.”

784 bī-qarārılıġın görüp cünūnuña ḡükm ider zīrā ‘aql meydān-ı ‘aşqdan kūr u ker: - S1, - S2, - S3.

bilmedigün mes'eleye cehlle fetvā virüp ⁷⁸⁵ اذا ساء فعل المرء ساء ظنونه 785 tıbaqınca kendüni fāş etme ve bir gün ḥazret-i 'amm-i ekremimiz ve şeyḥ-i efḥamımız şemsü'd-dāreyn mişḳālu'l-kaşvet ve'r-reyn ḥazretleri bendelerine nuşhla buyurur ki hiç bir kişi kendünden kem bilüp inkār etme ki keme eyü i'tikād etseñ zararüñ yok eyüye kem i'tikād etmiş bulunursañ nazarlarından düşersin raḥmet-i ḥaḳdan mehcürsın pes her kişiyi Ḥıızr bil şāyed gördüğün ehl-i dil ola pes ⁷⁸⁶ موتوا قبل ان تموتوا 786 tıbaqınca bunlar ki seyf-i 'aşḳile pür-ḥün-ı şehīd olalar anları sāyir nāsuñ mevtāsına kıyāsla [119a] cismlerin yumañ ki şehīde aḥkām-ı zāhire-i mevtādan techīz ü tekfīn lāzım degüldür ki anlar mu'āflardur şāfi bāṭın ḳaldıkları çün zāhir aḥvālle meşül olmazlar zīrā anlar zāhirlerin maḥv u mensī ḳılmışlardur sen de zāhirleri ile muḳayyed olma ki anlar taḥāreti şer' de zāhir olmayan ile ki buyurur

خون شهيدان را از اب اوليترست

ابن خطا از صد صواب اوليترست

Ḳan şehīdlere şudan yigdür ve bu ḥaṭā yüz şavābdan yigdir zīrā ol ḳan kıyāmetde anlara yüz aḳlıgıdır ⁷⁸⁷ تسير من الجنة حيث شاءت واما ya' nī قال عم ان ارواح الشهداء فى اجواف طيور خضر تسرح 787 bu zāhir şehīdler ecsām şehīdleridür yed-i kefere vü fecere vü sāṭıyyi ile ḥayāt-ı ḥayvāniyyei [ḥayāt-ı] ṭayyibe-i insāniyyeye deḡişmişlerdür ammā riyāzetle şühüd kesb iden şühedā-i ma'nevıyyelerdür anlar rūḥ-i insānilerin ifnā ḳılup rūḥ-i izāfii raḥmāniye deḡişmişlerdür ve imān-ı bi'l-ğāybların 'ayāna deḡişmişlerdür nūrānī vü zulmānī ḥicāblar cism-i şühūdlarına ḥā'il olamaz pes küşte-i dest-i ḡaffār olanlar ki zāhiren ḥaṭā görilen aḥvāl cümle ḥalkuñ yüz şavābından evlādur zīrā işleri ḥükm-i 'aşḳladur anlar ḥaḳıḳatde ḥaṭādan ma'şūmlardur.

تو بيك خواری كریزانی ز عشق

تو بجز نامی چه میدانی ز عشق

دimekdür زجز نامی ma'nāsınadur من بā deki 'بجز نامی' ḥiṭābiçündür yā ism-i fā'ıldür kızıan muzārī' üñ muḥāṭabıdır ma'nā sen cüz'i ḥ'ārılıḳla 'aşḳdan ḳaçıcısın sen bir namdan ḡayrı 'aşḳdan ne bilürsın ya'nī 'ār u nāmūs u 'ırz ḡavḡāsından ḳurtulup ve 'aşḳuñ mezellet virmesine teslīm olmayınca 'ilm-i 'aşḳdan ḥabīr olamazsın [119b] eger 'aşḳ nedür ṭuya

⁷⁸⁵ Anlamı: "Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur."

⁷⁸⁶ Uysal, age., s. 539. Hadisin manası: "Ölmeden önce ölünüz."

⁷⁸⁷ Müslim, İmare, 33. Hadisin manası: "Şehitlerin ruhları yeşil kuşların bedenlerine girerler ve cennette gezerler."

⁷⁸⁸ Anlamı: "Cennette dilediklere yere uçarlar. Sevgi şehitlerine gelince onların da hepsi yeşil kuşların bedenindedir."

idüñ belâsından kaçmayup belki şafâ bilüp pençe-i şîre düşmüş âhû gibi dest-i ‘aşkıda maḵhûr u musahḡar u fermân-ber o[la]yduñ ki buyurur

عشق از اول جزا خونى بود
تا كرىزد انكه بيرونى بود

‘Aşk evvelden niçün ḡan dökicidür tâ ḡaça bîrûnîler ḡaşra ya‘nî ‘aşḡuñ mebd’i ḡan dökicilikdür ve ḡapıcılık ve cellâdlıḡdur tâ ki âl-i ‘aşḡa intisâba lâyıḡ olmayan ḡâricîler ḡorḡup ḡaçalar râh-ı ‘aşḡ ḡâlib-i muḡlişe tenhâ ḡala ve dediler الطرق الى الله تع بعدد انفس الحب وسيلته وصال المحبوب⁷⁹⁰ ‘aşḡdur⁷⁸⁹ bu cümlenüñ aḡrebi ve eslemi râh-ı ‘aşḡdur⁷⁹⁰ ḡıbaḡınca ḡarîḡ-i ḡaḡḡı yañılan maḡşada iremez Câmî

ره هدى بحدا غير عشق نيست
كفتيم والسلام على تابع الهدى

Bu yolu bulanüñ mübtedîsi evvel ḡademde dünyâvî ve uḡrevî murâdlarına ulaşur meger istemeye ba‘de ma‘nâ ‘âlemi açılıp maḡşad-ı aḡşâyı tıyup ḡayrullâhdan uşanur hiç maḡşadı ḡalmaz ve bu maḡâm eri zebân-ı ḡâlle terennüm ider ki

Şimdi hiç ḡam yemezüz virmese maḡşûdumuz el

Ber-murâd olmaḡı bilmezüz ne şanurduḡ evvel

Pes bî-telbîs olan ‘aşḡ⁷⁹¹ وان الى ربك المنتهى⁷⁹² واليه المرجع والمصير⁷⁹³ الا الى الله تصير الامور⁷⁹³ sırrın tıyup aḡşâ-yı meyl-i rabbü’l-erbâb olup sâyirinden ḡaçar mü’min şanemden ḡaçduḡı gibi ve mübtedîye ibtidâda gerçe ‘aşḡ ḡunî ve âteşî görünür ammâ şebâḡ bulana nâr-ı ḡâlîl gibi ḡülzâr olur ol celâline ḡösterdüḡi rûḡuñ yolu ḡalusı olan ḡayâlât-ı fâsidei maḡv u iḡrâḡçündür tâ aradan nâşî ḡalkup ‘aşḡı tecellî-i cemâle maḡzar olup ve eltâf-ı bî-kerânundan utanup n’olaydı geḡen ‘ömrümi daḡı şâh-ı ‘aşḡuñ ḡulluḡunda ḡarcanup bu sa‘âdetlere muḡaddemce ire idüm [120a] diyü pişmân ola ve egerçi her insânüñ rûḡı şerbet-i ‘aşḡa ‘aḡşândur ammâ ḡarîḡ-i ḡulmât şerbeti anı âb-ı ḡayâtdan maḡrûm ider çün ‘inâyetle rûḡ ḡâbdan uyanup ḡerâḡ-ı hidâ[y]et ve âfitâb-ı ma‘rifetle âb-ı ḡayât-ı ‘aşḡa yol bula ḡiryâk-i cehli kendüni ne ‘izzetden mehcür etmiş ve ḡam u nedâmet ü mezelletle istiḡfâr idüp nâr-ı ‘aşḡla ol ḡicâbları tedericle yaḡa ve illâ sermâye-i ‘ömri bilmeyüp gerekmeze ḡarcayan ḡaşrda a‘mâ ḡoyuser⁷⁹⁴ فارجعنا نعمل صالحا⁷⁹⁴ diyüp fâyidesiz ‘özr ü behâne iderler.

⁷⁸⁹ Anlamı: “Allah’a ulaşırان yollar yaratılmışların nefesleri kadardır.”

⁷⁹⁰ Manası: “Sevmek sevgiliye kavuşma vesilesidir.”

⁷⁹¹ Necm, 53/42. Ayetin manası: “Şüphesiz en son varış Rabbinedir.”

⁷⁹² Âli İmrân, 3/28. Ayetin manası: “Dönüş yalnız Allah’adır.”

⁷⁹³ Şûrâ, 42/53. Ayetin manası: “...İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah’a döner.”

⁷⁹⁴ Secde 32/12. Ayetin manası: “...Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim...”

zamam-ı kâf-ı ‘Arabile depelemekdür کشته depelenmişdür ma‘nâ sen qorqutma depelenmekden meni ki men inleyici şuşuzam kendü qanıma ya‘nî ‘aşkuñ şıfatı ‘aşık-ı küştülükdür diyü qorqutma beni ki ‘aşkuñ haqıqatin tuymuşumdur ve mevtümden hayât-ı cavidânı görmüşümdür anuñiün qanıma şuşuzam ki bir cân-ı fânî virüp yüz biñ cân-ı bākî alam.

Naqd-ı vücudı Şeyhî ‘aşka değışmek ister

Geçmezligine bakma bir kerre ide bazarı

عاشقم من کشته قربان لا

جان من توبتکه طبل بلا

gâh edât-ı zamân da olur gâh edât-ı mekân da olur خوابکه gibi ammâ zamânîligi meşhürdür ma‘nâ men ‘aşıkam depelenmişem ve lānuñ qurbānıyam menüm cānum ṭabl-ı belānuñ nevbet-gehidür ya‘nî ejdehā-yı dü-serdür ki bir demde ‘aşıkuñ demin alup مع الله demine irgürür yāhūd Zūlfikār-ı ‘Alî’dür ki vücūd-ı nefis-i kāfireye sancılıp ‘ālīye qaldırur ve teşhîr ider tā 801 ولكم فی القصاص حیوة 802 وتبتل الیه 803 من انفصل اتصل 804 لا یلی دیکه tā dāreynde hazelān u ‘uryānlıkdan qurtula hāşılı hazret-i mollā demek ister ki ben ki ālāt-ı ‘aşkuñ müstehlikiyüm ki niheng-i lāhūt hayāt-ı hayvānıyemi māhî-i yūnus gibi yutup beni mütelāşî kıldı ve benüm cānum zaḥm u ‘anā ṭablınıñ nevbetgāhıdır ki bu devrde cümle ‘aşıklarunñ nevbet-i fenāsı benden urılır ki men emîr-i evliyā ve serdār-ı aşfiyāyum dimekdür.

تو فسرده لایق این دم نبی

با شکر مقرون نبی کرچه نبی

Sen toñmuşsın bu dem āteşine lāyık degilsin şükrle muqārin degülsin egerçi qamışsın ya‘nî yaş ağac ve yaş kömür gibi ‘ālem-i ḥumūda varmışsın kızgün çıra gibi yanmağa lāyıkıyyet ve qābiliyyet qazanmaduñ dem-i āteşin-i ‘aşka lāyık degülsin ve şüretî ādem olup ‘aşkı

⁸⁰⁰ El-Aclūnî, age., II, s. 156. Anlamı: “Allah benimledir.”

⁸⁰¹ Bakara, 2/179. Ayetin manası: “Kısasta sizin için hayat vardır...” Ayetin aslı şu şekildedir: “ولکم فی القصاص حیوة”

⁸⁰² Muzemmil, 73/8. Ayetin manası: “...O’na yönel.”

⁸⁰³ Anlamı: “Kim ayrılırsa kavuşur.”

⁸⁰⁴ Tāhâ, 20/120. Ayetin manası: “...sona ermeyecek.”

bulmayan şeker bitirmez kamaşa beñzer bu iki şıfatlu ādem ⁸⁰⁵ احسن تقويم'den hāricdür ki hayvāndur zīrā insāna ⁸⁰⁶ ولقد كرمنا keremini 'aşk sebebi ile şūret-i Hāḡ'la kıyāmı iledür ya'nī esmā vü şıfāt-ı Hāḡḡ'a mazhar ve ālet olması iledür ve her ki 'ulüvv-i himmetle āyinesin mihr-i 'aşka müteveccih kıla anuñ harāreti ile hāmlığı puhtelige tebdil olup zerre-i füsürde-i vücūdı şemsiyyet taḡşil ider ve 'āleme ziyā-efzā vü cihān-ārā olur pes 'uşşākuñ ġayrından tefāvütleri yaş pelid ile kızgūn çıra vü ney-şeker ile kaşb-ı berrī tefāvüti gibidür ki yābān kamaşı dīvār-ı sicne ve oda yakmağdan ġayra yaramaz ammā ney-şeker zerrin kāselerde leb-i meḡābibe ulaşur pes ⁸⁰⁷ وقودها الناس tıbaḡınca cehennem topraḡı tutruḡı olmağdan ḡalāş dilerseñ bunda vücūduñı sükker-i 'aşḡ-ı ilāhīye zarf ideğör.

سخت تر شد بند من از پند تو
عشقا نشانخت دانشمند تو

bā-i 'Arabī'le zencir 'Acemile naşihat u va'z ma'nāsınadır ma'nā katırağdur benüm pāy-bendüm senüñ va'zūndan 'aşḡı tuymadı senüñ bilici 'aḡluñ maḡrūmluğūñ yetmez mi ki ⁸⁰⁸ المرء عدو ما جهله ⁸⁰⁸ tıbaḡınca beni de men' idersin ya'nī 'aşḡ beni şeş cihetden eyle bağladı ki 'ālem-i va'z olsa bir kılin ḡoparamaz zīrā ḡalb [121b] pādişāhdur a'zā bendeleri gibi ve 'askeri gibidür pādişāh ḡanda gitse ḡadem ü ḡaşem ve ḡullar da anda gider. Li-muḡarririh

Aşl olan ḡalbi viren maḡbūbına⁸⁰⁹
Sāyir a'zā da gider maḡlūbına

Fehm kıl ḡulluğda 'uzvuñ bir yeder
Añlayana bu simā' uñ sır yeder

Anuñiçün ⁸¹⁰ انما اذعنك عن العذال في صمم buyurdılar ḡikāyet ḡazret-i Mollā Şems-i Tebriz ḡuddise sırruhumā ile mülākāt olup Mollā şūriş ü ġavğāyla meşhūr olduğda ba'z 'ulemā nuşḡ itdiler 'aḡluñ devşür semtūñi niçün bıraḡduñ dediler Mollā da her birin ḡaḡīḡatle ilzām etdi veli inkār u himmete lāyıkların cezbe idüp tevbekār ve hemderd oldılar ammā bū Lehebvār bed-aşl ḡāsıdler ki ḡuffāş gibi ziyā-i ḡaḡīḡatden bī-behre idiler inkārla āteş-i ḡırmānda ḡaldılar ve cemā'at-ı erbābü'l-ḡased ⁸¹¹ فى جيدها حبل من مسد

⁸⁰⁵ Tīn, 95/4. Ayetin manası: "...en güzel şekilde..."

⁸⁰⁶ İsrā, 17/70. Ayetin manası: "Andolsun şerefli kıldık..."

⁸⁰⁷ Bakara, 2/24. Ayetin manası: "...yakıtı insanlar..."

⁸⁰⁸ Anlamı: Manası: "Kişi bilmediği şeye düşmandır."

⁸⁰⁹ Fā'ilātūn/ Fā'ilātūn/ Fā'ilūn

⁸¹⁰ Armutçuoğlu, age., s. 26. İmam Busirī'nin Kaside-i Bürde'sinin 11. beyti. Anlamı: Candan öğüt verirsin lâkin duyamıyorum! Âşık katında zıra müsâvî medh u zemi."

⁸¹¹ Tebbet (Mesed), 111/5. Ayetin manası: "...boynunda bir ip olduğu hâlde"

gürühundan oldılar anlarla zarîfâne deprenüp mu‘arazalaşmadı belki fehmleri kadar cevâb buyurdu ki benüm bendüm sizûñ pendüñüzden kavîdür ki bend-i ‘aşk filleri kıl ile yeder ve arslânları kedi ider

Çekdi bu bār-girānı mecnūn

Eyledi silsile-i ‘aşk zebūn

Ve [aşkı]⁸¹² ta‘rifle bilünür şanup eṭibbā hasta-dil olduklarıçün maraz didiler ve hükemā ‘aşk bir cevher-i mücerreddür nazār u simā’la artar cimā’la gider didiler ve kimi de نارتحرق⁸¹³ هنك الاستار وكشف الاسرار⁸¹⁵ dediler ve kimi de ماسوى المحبوب⁸¹³ ve kimi de الخروج عن البشريه⁸¹⁴ dediler ve kimi de⁸¹⁵ kimi muḳaddimesinden kimi evsaṭından söylediler her kişi uğradığı ve bildüğü kadar söyledi nārı⁸¹⁶ ḥarāret ü yübüsetinden qarî beyāz ve bürüdetinden bildükleri gibi ‘aşkı ‘unşuriyyātdan şandılar ‘aqla bilmek diledükleriçün ḥaḳîḳate ve müntehāsına yetemediler ‘aşk ḥod-‘anāşırdan ḥāric ve kitāblarda noḳtası yok ve ta‘rifî muḥāl zīrā cins ü faşlı bilinmez bir keyfiyyet-i bî-keyfdür ancak ser-güzeşt lafzı ile ta‘rif mümkindür ki başından geçen bilür ammā ‘uşşāk riyāzet ü ihtirāk u fenāyla ve ehline ḥızmetle ve cezble rüsūmları muzmaḥil olup وابتغوا اليه الوسيلة⁸¹⁷ emrine imtişālen vezīr-i ‘aşk şāh-ı ḥaḳîḳate vesīle-i vuşlat ve Burāk gibi sebep-i ḳaṭ‘-ı merāḥil ü vāsīta-i qarīb kılıp ‘aşka ulaşup ḥaḳîḳatin tıydılar ammā ma‘şūḳuñ görünmek murād etmedüğü kimselere sırr-ı ‘aşkı açamadılar ve bir maḳāma vardılar ki [122a] semendervār āteş-i ‘aşk āşiyānları oldu ve ṭab‘-ı beşeriyyeden ve evşāf-ı ‘unşuriyyeden çıkup ve ‘aşḳuñ ḡayrıdan müstaḡnī olup a‘yān-ı ḥalka ‘aşk-ı ḡayrıçün tekebbürlük şatdılar (...) tevāzu‘ etdiler li-muḥarririhi

Yazmamışlardır kitāba hīç ‘aşḳuñ sırrını⁸¹⁸

Seyr ider ḳalbden ḳulūba bir güherdür kıymeti

ان طرف كه [عشق] می افزود درد

بو خنیفه شافعی درسی نکرد

افزودن artmak ve arturmakdur ol taraf ki ‘aşk derd arturdu İmām-ı A‘zam u Şāfi‘î dersi oḳutmadı ya‘nī her şey’üñ mülk eger melekūtda bir zāhiri ve bir bāṭını vardır ‘aşk ‘ilmüñ bāṭınıdır ‘aşḳuñ da bāṭını ma‘rifet ü şühūd u ḥayretdür zāhiri şer‘at ve tarīḳatdür ḥazret-i

⁸¹² aşkı: - S1, - S2, - S3.

⁸¹³ Anlamı: “Sevgili dışındakileri yakan bir ateş”

⁸¹⁴ Anlamı: “İnsanlıktan çıkma.”

⁸¹⁵ Anlamı: “Orada örtüler var ve sırları ortaya çıkaranlar var.”

⁸¹⁶ nārı: nār s1, - S2, - S3.

⁸¹⁷ Mâide, 5/35. Ayetin manası: “...O’na yaklaştırmaya vesile arayın...”

⁸¹⁸ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Qur'an bu ikisin cāmi' dūr ḥazret-i 'aleyhi's-selām liyāqate göre kime zāhirin kime bāṭının kime ikisin de öğretti ve dīn ḥıdmeti kemāl bulup ḥıdmetine 'arz isteyü maḥdüm-ı muṭlaqa gitdi ba' de ḥulefā-i rāşidīn ve e'imme-i müctehidīn gelüp ḥazret-i Qur'an ve ḥadīsi tefsīr ü tenkīr idüp i' tikādāt u 'ibādāt 'ilmleri ve va'd u 'ıydı bildürdiler ve ṭarīḫ-i ehl-i sünneti fark-ı dālle şübehātından arıtdılar ammā taḫvīm-i zāhir-i şer'le me'mūr olduklarıçün ḥaḳāyık-ı 'ilm-i esmāy⁸¹⁹ و رأیت ربی بعین ربی وفى احسن صورة⁸¹⁹ sırrını ifşā etmediler bilmediklerinden degül belki izhārla me'mūr olmadıkları için ḳalbleri ol 'ilmi şaḳladılar ki Ca'fer-i Şādık buyurur⁸²⁰ انى لاكنتم من علمى جواهره كى لايراه ذو وجهك فيفتننا⁸²⁰ li-muḥarririhī 'afā 'anhüm

شافع نعمان واحمد مالك آن درسى نكرد
ليكه آن در بهايى هر يكي در سينه كرد

ammā 'ulemā-i rāşihīnden ba'z selāṭīn ki ḳara yüzüm yollarına ḥāk olsun mecma'ü'l-baḥreyn olup ḥazret-i Qur'an ve ḥadīşüñ hem zāhirin hem⁸²¹ الباطن الى سبعة ابطن⁸²¹ tecerrüd-i rūḥāniyye ile kesb idüp ḳalbleri 'arş-ı pür-nūr ve baḥr-i mescūr ve beyt-i ma'mūr u raḳḳ-ı menşūr oldı ve āb-ı ḥayāt-ı fenādan içdükleriçün Hızr-ı vaḳt olup 'ilm-i ledünni keşf etdiler⁸²² ان الله شرابا اعده لاوليائه اذ اشربوا منها طابوا⁸²³ وان فى القران كهينة كالمكنون لايعلمها الا العلماء بالله⁸²² mir'āt-ı sulṭānī ve nefehāt-ı ḥamr-ı yezdānī olup⁸²³ aşḳ anlaruñ 'āriyetī ve ḥayālī varlıḳların [122b] yaḳup şarāb-ı 'aşḳa sākī ve 'aşḳla bākī oldılar ve iki cihān ve on sekiz biñ 'ālem eṭv[ā]rından el yuyup ma'sūḳdan ḡayrıdan göz yumup müstehlek-i ḡayb-ı hüvviyet ve müstaḡraḳ-i baḥr-i ḥayret oldılar⁸²⁴ وكان الله ولم يكن معه شئ والآن كما كان⁸²⁴ olup beḳā-i ebede irdiler ammā müctehidīn raḍiyallāhu 'anhüm ecma'inüñ şadedleri nizām-ı zāhir-i 'ālem olmaḡın mirzā-yı derd-i 'aşḳa ma'cün-ı vaḥdetden şunmadılar.

شرح عشق ار من بكويم بردوام
صد قيامت بگذرد وين ناتمام

ار eger ma'nāsınadur على بر ma'nāsınadur وين اشل و اين شرح و اين dimekdür ma'nā 'aşḳ şerḫini ger men müdām söyleyim yüz ḳıyāmet geçe bu dükenmeye ya'nī 'aşḳa āḫir ü

⁸¹⁹ Anlamı: "Rabbimi Rabbimin gözüyle ve en güzel şekilde gördüm."

⁸²⁰ Anlamı: "Ben ilmimin cevherlerini gizliyorum ki hiç kimse onları senin yüzünde görüp de büyüüne kapılmasın."

⁸²¹ Anlamı: "Yedi karnı vardır."

⁸²² Anlamı: "Kuran'da saklanmış bir takım şekiller vardır ki onları ancak Allah'ı hakkıyla bilenler bilir."

⁸²³ Anlamı: "Allah Teâlâ Hazretleri'nin evliyası için hazırlamış olduğu bir şarab vardır ki, onu içtikleri zaman sarhoş olurlar."

⁸²⁴ Anlamı: "Allah vardı onunla birlikte hiçbir şey yokken. Şimdi de aynen öyledir."

nihāyet olmaduğičün şerh-i ‘aşka da hadd u gāyet yokdur eger zerrāt-ı mevcūdāt kadar lisānum da olsa ve niçe yüz biñ faslında bir noqtası ‘ayāna gelmeye ki buyurur قل لو كان 825 رَبِّي لَفَنذَ الْبَحْرَ مَدَادًا الْكَلِمَاتِ رَبِّي لَفَنذَ الْبَحْرَ قَبْلَ أَنْ تَنْفِذَ كَلِمَاتِ رَبِّي 825 şıfatullāhdur Qur’an da sıfatullāhdur.

زانکه تاریخ قیامت را حد ست
حد کجا انجا که وصف ایزدست

Zirā tāriḥ-i kıyāmete had vardur had kanı anda ki vaşf-ı Haḫ ola zirā kıyāmetüñ haddini ba‘zılar delā’il-i iknā’iyye ile yazmışlardur İmām Suyūfī ve ğayrı gibi ve ba‘zı ‘alāyim-i zāhiriye daḥi vardur ki niçesi mevcūd olmuşdur tafşili Meşābih ve Qurṭubī’de ve ğayrıda mezkūrdur ammā ‘aşk-ı evvel ü āḫir ve zāhir ü bāṭın ve ezeli vü ‘aẓim ve muḫīṭ⁸²⁶ [123a] ü ezeli vü ebedi Allāh’uñ vaşfidur aña mebdē ü intihā yokdur pes kemāli ile bilinmesi muḫāldür ve beyān olunması daḥi muḫāldür.

این شنیدی موبمویت کوش باد
اب حیوانست خوردی نوش باد

ya‘nī موبمویت تو ترا کوش باد ya‘nī موبموی ma‘nā bu sözüñ işitdün vücūdunda her kıluñ saña kılağ olsun ve āb-ı ḫayātdur içdün nüş olsun ya‘nī واعیه⁸²⁷ minvāline bu nuṭk-ı yezdānı ve bu süḫan-ı raḫmānı cān kılağı ile işitdünse tenünde her zerren yüz kılağ olsun. Külliyyetüñi bu semā’a ḫarc olsun ğayrıdan ferāğ olsun tā bu āb-ı ḫayāt-ı me‘ānīyi içmekle rüḫüñ ḫayy-ı bāḫi ola anuñičün buyurur.

اب حیوان خون مخو این را سخن
روح نو بین در تن حرف کهن

Ma‘nā āb-ı ḫayvān di buña söz dime. Eski ḫarfün teninde yeñi cān görür. ya‘nī ما ينطق عن الهوى⁸²⁸ tıbaḫınca benüm vücūdumda bu nuṭk-ı ilāhi söyleyen ḫaḫīkat-i Muḫammediyyedür ki zarf-ı āb-ı ḫayāt-i ilāhiyyedür yoksa hevā’-i hevādan degüldür. Pes bu ḫayāt-ı cān-ı evliyā ve ğidā-yı rüḫ-ı aşfiyādur buna söz dime āb-ı ḫayvān di ki rüḫuña zamm iderseñ tāze cān virür pertev-i raḫmān bulursın. Ve esrār-ı Qur’an’ı tuyup cān içip de cānān bulursuñ ve ölmeden kırtulup 829 المؤمنون لا يموتون gürühundan olursın.

این نه نجم است و نه رملست و نه خواب

⁸²⁵ Kehf, 18/109. Ayetin manası: “De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi...”

⁸²⁶ Muḫīṭ: muḫīṭ ü Meşābih’üñ Melāḫim’de muḫīṭ S1, - S2, - S3.

⁸²⁷ Hâkka, 69/12. Ayetin manası: “...işiten kulaklar onu bellesin diye.”

⁸²⁸ Necm, 53/3. Ayetin manası: “O, nefis arzusu ile konuşmaz.”

⁸²⁹ Anlamı: “Müminler ölmezler.”

Bu ‘ilm ne kevkebdür ne remmälluğdur ne düşdür haqqıñ vaħy-i kerimidür şevābı ol yeg bilür ya‘ nī rūḥ-ı izāfiyem ve haqqıķāt-i Muḥammediyem ki ben anda fenā ve anuñla beķā bulmuşamdur ve anuñla üç me‘āniye mi‘rāc-ı rūḥānī kılmışamdur ve medrese-i lāhūtta [123b] ⁸³⁰ سنقرئك فلا تنسى ⁸³¹ وحى عبده ما اوحى ⁸³² dersini üstād-ı muṭlağdan oğumuşamdur. Ve levḥa-i ḳalbmde bu sebaḳları evvel yazup anda haqqāyıķ u fāyıķ ‘ulūmı ve esrār-ı ledünni derc etmişimdür. Her ki benim [gibi] ⁸³² Ḳur‘ān’ı şāhibinden oğumaķ iste[r]se çeşmini ğayra nazardan ve ḳalbini ğayra muḥabbetden ve ḳulağın ğayra işğādan ve dilini lafzdan kesüp bu a‘zā ve külliyetin şıfā[t]-ı sem‘ ü ḳudret ü başar ve ‘ilm-i Ḥaḳda maḥv eylesün tā ⁸³³ بى يسمع وى يبصر وى ينطق ⁸³³ diñlesün ve lisān-ı Ḥaḳla söylesün ve şıfat-ı ‘aşḳ ve muhabbet-i ilāhiyye ile sevsün ve sevlisün ḥāşılı varlığı bi’l-cümle ālāt-ı Ḥaḳ olmağā ihtimām eylesün ve illā bu ḫaḳ-ı Muḥammedī ve bu şīme-i Muḥammediyye ve sīret-i Aḫmediyye şüret ü ḳālile vüçüd bulur degüldür ve āb-ı ḫayāt-ı ‘aşḳ ve rāyiḫa-i rūḥ-ı ilāhī rāyğān ele girer degüldür ve rāyğān-ı āb-ı ḫayāt dil-i mürdegān olan ‘aşḳ u dimāğında sedd-i kibri def‘ iden rāyiḫa-i maḥv u fenā ele girmek mümkin degüldür. اقول فلما جرى قدم القلم بالانكسار الى هنا قال لى قولى البالى الناطقون فى صرح الخيال عنى المؤذنين القدسين المنسويين الى خدمة القدوس المتعال عظم فى بحر حقيقة الحال وحى على حبيب ذوالجمال والجلال فقلت مخاطبا لعدق بيتي ايها النفس الصبية التي لم تفقه لائى شىء جاء ولم تعرف ما العرض وما السماء وما الفناء وما البقاء ان اطمعت فيها ورقفت رضيت وضحكت وان تشدد عليك بكيت وغضبت ولم تعرف من انت ثم تدعى [124a] معرفة ربك وانما ارسلك الى هذه الدار الفانية وجعلك ضيفا فيها لتكسب فيها المعرفة بحقايق الاشياء فمن اورد من محل الى محل المصلحة ثم ترك البحث عنها وتشاغل بنعمها فقد ضيع المطلب ونسي المأرب وتجاهل بالملجاء والمهرب والله تع جعل نعم الدنيا وسرورها امثالا للنعم الاخروية وبؤسها وشدها مرايا للنعم الاخروية كما قال وتلك الامثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون فمن لم يتفكر فيما عاينه ومن لم يتعظ بما شاهده كيف يلتوان يتعظ بالقران العظيم فعليك بملازمة من يرد جماحك ويزيح جهلك ويمحو ذنبك ويتردد غفلتك اعنى مدح المحبوب الذى بجلاله جل من جل من الاعيان وبجماله اجمل الحور والغلمان صورت الانسان كتاب صحايف الاشياء جلد القران ⁸³⁴ وصندوق الاسماء

⁸³⁰ A’lā, 87/6. Ayetin manası: “Sana Kuran’ı biz okutacağız ve asla unutmayacaksın.”

⁸³¹ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

⁸³² Gibi: - S1,- S2, -S3.

⁸³³ Buhārī, Rikak 38. Hadis-i kudsinin manası: “...benimle duyar benimle görür benimle konuşur.”

⁸³⁴ Anlamı: “Yazma konusunda bir süre inkisara uğrayınca, hafızası güçlü, hayal aleminde dolaşan Allah’a hizmete kendini adanmış sufi-meşrep birtakım kimseler bana dediler ki hakikat denizine dal, cemal ve celal sahibi habibini zikret. Ben de kendime seslenerek şöyle dedim: Ey hiçbir şeyi düşünemeyen, yer, gök, fena, beka nedir bilmeyen sabi nefsim. Dünyaya tamah edip rahat edince onu arkadaş edindin, ondan razı oldun. Güldün, dünya sana ağır gelince ağladım ve öfkelenirdin. Kim olduğunu bilmediğin hâlde Rabbini bildiğini iddia ettin. Rabbin seni bu fâni dünyaya gönderdi, seni orada misafir kıldı. Bunu eşyanın hakikatini bilesin diye yaptı. Kim bir yerden maslahat yerine getirilir, sonra da oradaki arayışlarını terkederse, dünyanın nimetleriyle meşgul olursa istenileni zayı eder; hedefi unuttur. Sığınacağı ve varacağı menzilden cahil kalır. Allah teala dünya nimetlerini ve sevinlerini ahiret nimetlerine benzetmiştir. Dünya sıkıntılarını da uhrevî

اعنى الحسنى ey nefsi-dün Muhammed Mustafâ mir'âtına nazâr eyle evvelâ ki anuñ nür 'ilmi kendü haqîkatuñ tıyup şâniyen aña uyup zümre-i şâlihîn ü merhûmînden olasin belki zerre-i himmeti mün'akis olursa nür-ı âfitâb saña rüşd ide ve kaçtre-i himmeti şorulursa hasret-i harâret baır-i semâya çıkup inzâl-i eşk ide didükde ilhâm oldu ki anuñla münâsebeti biđâ'a gerek ol cânibe lâyıq sermâye senüñ vücûduñda bulunmağ اعز من مخ mâlikseñ ve arıtmalığ ile derbân-ı bâb-ı şefâ'at ve gürbe-i beyt-i bereket ü ni'et olup anuñ tedâhüline müteşebbih ü muğallid olasin denildükde murâd ettüm ki baır-i (...) Muhammediyyeden cevâhir iğrâc idüp sultânlardan hallice şeb-çerâğ yağam gâvvâş olmadısa bâri tâcir-i cevher-fürüş olam pes feresle cüz'ice münâsebetümüz olduğı eelden hâtıra oldu ki baır-i meşnevîde birkaç beyt iğrâc idüp terceme itdüm ve (...) âyât u ehadîşüñ kütüb-i siyerde olan [124b] mu'cizâtuñ şahîhü'l-munağ semînü'l-bahâlarından iğrâc idüp tercemeye zamm itdüm ba' de nazâr idüvem gördüm niçe kimseler kıddesallâhu sırruhu'l-'azîz Meşnevî-i Şerîfi ihtîşâr idüp ebvâb-ı fuşûl ile fihris-me'âl huşuşan Sîne-çâk hazretleri bir laîf nüşha intihâb idüp ba' de Dervîş 'İlmî hazretleri şerh etmişler ve iki üç nüşha-i muhtaşıra dağı gördüm her biri bir semtile intihâb etmişler lâkin bu kadar (...) sırr-ı vahdet-i Muhammediyyeden dağı bir miğdâr iğrâc idüp 'ağd-ı (...) zamm etmediler. Nazm-ı Meşnevî'de murâd hod taşavvufdur taşavvufdan murâd عند شيخنا الشمس الدارين والضيء pes vâşıta-i zühür-ı kesret ve râbıta-i cüşiş-i baır-i vahdet olan Muhammed Muştafâ şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ki kendü mir'âtından ve cümle merâyâdan mazhar-ı sırr-ı haqîqatdür ki mihmân-hâne-i halvet-i kırbet ve bâ' iş-i ma'rifet-i vuşlatdur ve mezkûr olan ebvâb u fuşûl-baırlerinüñ aşlı ve 'ummânı ve muhîti-bi-kerânıdır ve muğaddimetü'l-vuşûl ve sebebü'z-zühür ve'l-huşûldür belki anuñ şarâb-ı şeker-(...) ve tāmü'l-lezzeti yanında baır-i muhîti-serâb-nümâ bir kaçtre-i şūrîdesidür. Ve cümle (...) emvâcı anuñ derd-i 'aşkı cüş u hurüşundan meded ve anuñ hicâb-ı muhabbeti yanında kıbâb-ı âsmân-ı harâba müşerref birkaç (...) sergeştelerdür ki şarşar-ı 'aşkıñ ednâ hareketine bağar ki gird-bâd gibi her zerre-i ğubârı ğırbâlle aransa bulunmaya ve el-ân kıbâb-ı (...) anuñ aħcârı dü kelimededen hâlî degüldür ki bâğ-ı cihânda yine muhabbet yili esmeden hâlî degüldür ve anuñ derd-i 'aşkı ile harâblıka yüz tıtan (...)

sıkıntılarının aynası yapmıştır. 'Bu misalleri insanlara teşekkür etsinler diye veriyoruz' buyruğunda olduğı gibi. Açık bir şekilde ortada olanlar üzerinde tefekkür etmeyen, gördüklerinden öğüt almayan yüce Kuran'dan nasıl öğüt alır? Senin, seni serkeşlikten uzaklaştıracak, cehaletini giderecek, günahlarını silecek, senden gafleti uzaklaştıracak olana sınıklı sarılman gerekir. Bu kişi yücelenlerin kendi celaliyle yüceldiğı, güzelliğı huri ve ğılmanlardan daha çok olan sevgili Hz. Peygamber'dir."

⁸³⁵ Anlamı: "İki yurdun güneşi, iki menzilin ziyası şeyhimize göre her şeyin bilgisi diri olan ve öven herkeste bulunur."

dil-i derdmendāna ‘arş-ı a‘zam reşk ider tārem-i bālā ğam-ı ğamdan inzāl-i eşk ider نحن
⁸³⁶ [125a] beşer ü tıbaqınca ve ⁸³⁷ كُنت نَبِيًّا وادم بين الماء و الطين ve ⁸³⁸ bu ⁸³⁹ bu ⁸⁴⁰ bu ⁸⁴¹ bu ⁸⁴² bu ⁸⁴³ bu ⁸⁴⁴ bu ⁸⁴⁵ bu ⁸⁴⁶ bu ⁸⁴⁷ bu ⁸⁴⁸ bu ⁸⁴⁹ bu ⁸⁵⁰ bu ⁸⁵¹ bu ⁸⁵² bu ⁸⁵³ bu ⁸⁵⁴ bu ⁸⁵⁵ bu ⁸⁵⁶ bu

⁸³⁶ Anlamı: Biz sondan gelenlerin öncesiyiz.

⁸³⁷ El-Aclûnî, age., II, s. 121. Anlamı: “Hz. Âdem suyla balçık arasındayken ben yine peygamberdim.”

⁸³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, age., s. 40-421. Anlamı: “Allah’ın ilk yarattığı ruhumdur.”

⁸³⁹ Anlamı: “Sen olmasaydın kainatta olan hiçbir şey olmazdı.”

⁸⁴⁰ Anlamı: Bütün kusurlardan, kederlerden, şüphelerden arınmış, her türlü ayıptan emindir.

⁸⁴¹ Kalem, 68/4. Ayetin manası: “Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahibisindir.”

⁸⁴² Mâide, 5/3. Ayetin manası: “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim...”

⁸⁴³ Enbiyâ, 21/107. Ayetin manası: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

⁸⁴⁴ Fetih, 48/28. Ayetin manası: “...bütün dinlere üstün kılmak için...”

⁸⁴⁵ Sebe, 34/28. Ayetin manası: “Biz, seni ancak bütün insanlara gönderdik...”

⁸⁴⁶ Fetih, 48/28-29. Ayetin manası: “...Şahit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah’ın Resûlüdür...”

⁸⁴⁷ Munâfikûn, 63/1. Ayetin manası: “...sen elbette Allah’ın peygamberisin...”

⁸⁴⁸ Âli İmrân, 3/144. Ayetin manası: “Muhammed, ancak bir peygamberdir...”

⁸⁴⁹ Bakara, 2/ 23. Ayetin manası: “Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin...”

⁸⁵⁰ İsrâ, 17/1. Ayetin manası: “O kulunu [Hz. Muhammed] geceleyin yürüttü...”

⁸⁵¹ Necm, 8-9. Ayetin manası: “Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.”

⁸⁵² Tevbe, 9/40. Ayetin manası: “...Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber...”

⁸⁵³ Necm, 53/17. Ayetin manası: “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.”

⁸⁵⁴ Buharî, Edep, 72; Müslim, Fedail, 127. Hadisin manası: “Ben sizin Allah’ı en iyi bileniniz ve en çok korkanınızım.”

⁸⁵⁵ Mehmet Yılmaz, age., s. 117. Anlamı: “Seni bilemedik.”

⁸⁵⁶ Anlamı: “Allah’ın ancak layıkıyla Allah bilir.”

minvāline yine seni bilen senlügündür ve māye-i şıfat-ı ‘ilmüündür diyü ‘özü ü izhār-ı ‘aczdür [125b] ve ‘urefāya ḥafi degüldür ki ḥazret-i Kelīmün ‘aleyhi’s-sellem⁸⁵⁷ ارنى انظر⁸⁵⁷ buyurduğı ile ḥazret-i ḥabībün⁸⁵⁸ ارنى حقايق الاشياء كماهى⁸⁵⁸ buyurduğunda kemāl-i ‘irfānlarına delālet-i kāfiye vardur ki bu kelām rü’yeti edeb ü remzile talebdür egerçi ikisi de ‘inde’l-tā’ife taleb-i rü’yetdür كانه dimekdür ki şems-i zātuña beşer gözi baķmaķ lāyık degüldür ve tāķat getüremez kāyilüm ki mazhar-ı evşāfum olan çe vü çünundan ve birün u derünundan şıfātuñı tecellī iden ya‘nī ḥaķāyık āyinelerinde in‘ikās-ı nūr vechüñi görem ve cümle āyinede ḥayy u ḳayyüm şıfatınla zūhuruñı şühüd etmek baña besdür dimiş olur. Anuñçün kümmel-i ‘Arab ve İbn ‘Abbās⁸⁵⁹ عاين الله جهره⁸⁵⁹ diyü eyitdiler ammā muḥālefetiyle bu ḳuluñ taṭbīķi ol kitābdan taleb oluna ve fenāsı eblağdur ki⁸⁶⁰ قل انما انا بشر مثلکم⁸⁶⁰ ve ḳurbı ve taḥķīķi [cümleden] [e]kmeldür ki⁸⁶¹ انا كفيناك لي مع الله⁸⁶¹ vaķt ü nuşreti aķherdür ki⁸⁶² والله يعصمك من الناس⁸⁶² ve ümmeti efđaldür ki⁸⁶³ وكذا جعلناكم امة وسطا⁸⁶³ وكنتم خير امة⁸⁶³ ve aşḫābı efđaldür ve maķāmları⁸⁶⁴ والسابقون السابقون اولئك المقربون⁸⁶⁴ واولئك هم الصادقون⁸⁶⁴ erfa‘dur ki⁸⁶⁵ الى قوله رضى الله عنهم ورضوا عنه⁸⁶⁵ واولئك هم الصادقون⁸⁶⁵ zürriyetine muḥabbet cümle⁸⁶⁶ قل لا اسئلكم عليه اجرا الا المودة فى القربى⁸⁶⁶ ve gerçe⁸⁶⁷ gibi ḥadış-i nehy-āmiz ve men‘-engiz daḫi maḥallindedür ammā bunuñ⁸⁶⁷ gibi ḥadışlerde ḥazret-i ‘aleyhi’s-selāmı kemāl-i ‘ilm ü ‘irfān ve kemāl-i maḥv u fenālarındandır ki⁸⁶⁸ قل انما انا بشر مثلکم يوحى الى انما الهکم⁸⁶⁸ emrine imtişālendür ve ḳāşide-i büridede İmām Buşirī raḫimehu ḥazretlerinüñ

دع ما ادعته التصارى فى نبیهم

⁸⁵⁷ A’râf, 7/143. Ayetin manası: “...Bana (kendini) göster; seni göreyim!...”

⁸⁵⁸ Aliyyül-Kârî, age., 8, 3453. “Bana eşyanın hakikatini olduğı gibi göster.”

⁸⁵⁹ Anlamı: “Allah’ı açıkça gördü.”

⁸⁶⁰ Fussilet, 41/6. Ayetin manası: “De ki ben de ancak sizin gibi bir insanım.”

⁸⁶¹ El-Aclûnî, age., II, s. 156. Anlamı: “Allah benimledir.”

⁸⁶² Hicr, 15/95. Ayetin manası: “(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.”

⁸⁶³ Bakara, 2/137. Ayetin manası: “...Onlara karşı Allah sana yeter...”

⁸⁶⁴ Mâide, 5/67. Ayetin manası: “...Allah seni insanlardan koruyacaktır...”

⁸⁶⁵ Âli İmrân, 3/110. Ayetin manası: “Siz en hayırlı ümmetsiniz...”

⁸⁶⁶ Bakara, 2/143. Ayetin manası: “İşte böylece sizi mutedil bir millet kıldık...”

⁸⁶⁷ El-Aclûnî, age., I, s. 346. Hadisin manası: “İşlerin en hayırlısı vasat (orta) olandır.”

⁸⁶⁸ Vâkıa, 56/10-11. Ayetin manası: “(Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, (Allah'a) en yakın olanlardır.”

⁸⁶⁹ Tevbe, 9/100. Ayetin manası: “(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.”

⁸⁷⁰ Hucurât, 49/15; Haşr, 59/8. Ayetin manası: “...İşte doğru olanlar bunlardır.”

⁸⁷¹ Şürâ, 42/23. Ayetin manası: “...De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum...”

⁸⁷² Anlamı: “Hristiyanların beni övdüğü gibi beni övmeyin, gereğinden fazla saygı duymayın.”

⁸⁷³ Fussilet, 41/6. Ayetin manası: “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğı vahy olunuyor...”

واحكم بما شئت مدحا فيه واحتكم⁸⁷⁴

[126a] beytinde imā vardur ki ıtrā vü tafđilden hāzer İ̄sāya naşaranuñ didügin dime tafđilde ol mertebe hāramdur bākī nekad[r] ögseñ cāyizdür dimekdür البيت كما لا يخفى على البيت yāhūd hāzretüñ kemāl-i ıtrā vü tafđilden nehy-i şerīfi haķīkat-i Muḥammediyyesin fehm ü idrāke lāyık olmayanlardan sırr-ı haķīkat-i vāhid-bīn ihfā için ola lākin meydān-ı ‘aşqda ihtiyār ‘aşqda olmağın ‘akluñ ihtiyārı yoķdur huşuşan medḥ-i ma‘ şūķda huşuşan maḥbūb-ı ḥudā Muḥammed Muştafā vaşfında huşuşan maḥbūb-ı muṭlaķuñ maḥbūb-hāne-i ḥāşiyyeti yoķdur āyāt-ı keşrete (...) vaşf itmiş ola ve ma‘ nālari da zāhir ü naşş ola ḥafi müşkil ü mü’evvel olmaya ve kendüleri de ‘aleyhi’-selām لی مع الله وقت وانا افضل الاولين والآخرين⁸⁷⁵ dimiş ola pes taṭbīķ-i tām zāhir oldı ki cenāb-ı ḥāne-i lāhūti maḥbūbınuñ haķīkat yüzün ağıyārdan şaķınup göstermedi ve göremediklerini i‘lāmen⁸⁷⁶ didi ammā ol vech-i haķīkati görmege lāyık olanlar gördiler ki anlar için⁸⁷⁷ didi من رانى فقد رانى حقاً⁸⁷⁷ ya‘nī beni şüretim görenler görmedi ve düşde şühūd idenler etmedi benim şüretim şıfat-ı haķdur bu yüzüm degüldür bu yüzüm vücūdumuñ niķābıdur beni gören görmedi beni gören oldur ki mir’āt-i zātullāh olan vech-i izāfimi her şey’de şühūd ide ve ‘ayān ide ki her şey’üñ varlığı benim ki nūr-ı başıṭim ve şems-i ‘ālem-tāb-ı nūr-ı feyżimde bir zerre ve baḥr-i muḥiṭ baḥr-i vaşf-ı muḥiṭimden bir reşḥa vü kaṭredür ba‘de zühūr ide ki ol žiyā-yı başıṭüñ müntehī vü māverāsı şems-i zāt ve āfitāb-ı haķīkat imiş pes enfūs ü āfākda şühūd ide ki her görünen haķ imiş daḥi a‘yān [126b] vücūda gelmişler imiş كما قال سنريهم ايتنا فى⁸⁷⁸ imdi الافاق وفى انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق⁸⁷⁹ ای يعلمون ان حقيقة ما فى الافاق والانفس هو الحق⁸⁷⁹ ümmet-i Muḥammed’üñ her birinüñ ḥālince bir şühūdı vardur hiç sırsuz ser yoķdur. Pes Ḳur’ān’da ve ğayrı kütübde olan evşāf-ı rāciha-i Muḥammediye’i ihfāya mecāl yoķdur ki güneş balçıķa setr olmaz fil kıl ile yedilmez huşuşan ‘uşşāķdan eslāfımız ki ķara yüzüm yollarına ḥāk olsun bī-ihtiyār ḥüsn-bahā-i maḥbūb-ı Ḥudā ve ḥilye-i Muḥammed Muştafā’yçün esfār yazmışlar. Pes bu müflis-i bī-dil ve beste-i pā-bend-i āb u gil meydān-ı ‘ilm ü ‘irfāndan piyāde ve şaḥrā-yı ṭā‘at u taķvāda fütāde ḥaste-dillerüñ (...) ve bī-liyāķat

⁸⁷⁴ Armutçuoğlu, age., s. 44. Busīri’nin Kaside-i Bürde’sinin 43. Beyti. Anlamı: “İsā’ya Nasārā’nın dediklerin deme de, Velvele ver cihāna gönlünce et medhini!”

⁸⁷⁵ El-Aclūnī, age., II, s. 156. Anlamı: “Ben önceki ve sonrakilerin en hayırlısıyım. Ama övünmek yok.”

⁸⁷⁶ A’rāf, 7/198. Ayetin manası: “...ve onlar görmezler.”

⁸⁷⁷ Buhārī, Tabir, 10; Müslim, Rūya, 2. Hadisin manası: “Beni rüyada görengerçekten görmüştür.”

⁸⁷⁸ Fussilet, 41/53. Ayetin manası: “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran’ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun...”

⁸⁷⁹ Ayetin anlamını şöyle açıklamış: “Yani ufuklarda ve nefislerinde var olsn şeylerin hakikatının gerçek olduğunu bilsinler.”

bühtān-nām kazananların alçağı cenāb-ı hāḳḳa lāyık bir zerre hızm̄et bulamayup fermānda vü dermān için dermānda iken ḥāzret-i Verrāḳ'ın

ظنونى برى مذ مدحت حبيبه

يسامح عبدا لم تقده المواعظ

tıbaḳınca⁸⁸⁰ معترف بالقصور iken kemāl-i kereme istināden maḥz-ı iḥsān u ṣamīm ü 'ayn u ḡufrāna i' timāden⁸⁸¹ مغترق من البحر⁸⁸² olmaḳ ricāsına (...) mısrā'ı geldi medḥ ḥuṣūşunda yazılan ḳaṣāyid-i varāḳiyyedendür ba'de ḥāṭıra bu doğdı ki bu nice demdür ṣarf u naḥv ve fıḳh u me'āniye ba'zı resā'il nāmında yazduḡuñ hevācise ve mütāla'a şanduguñ vesāvise taşnif nāmın urduñ cümle söz söylenüp bir güzelüñ ḥüsn ü aḥlāḳında yazılmaḳ revā mıdur ve bir ḳac manḳır için bir şā'ir ne zaḥmetler çeker sen daḡı çekseñ saña daḡı ḥāzinedür ḡanīyy-i muṭlaḳ tarafından 'irfān-ı vicdān naḳdinden bir nesnecük virmeyeler mi ve etmegi acdan esirgerler mi ḥuṣūşan ḥāzret-i cevād-ı kerīm [127a] ol ḥāzinedāra⁸⁸³ فاما اليتيم فلا تقهر واما السائل فلا تنهر⁸⁸⁴ dise yetimi ve bī-kesi ol maḥzenden bir cüz'î nesne ile yoḳlamayalar mı ve ne eksile ki dirig ideler mi dedüm.

Ey cümle baş tācı

Zerreñ cihān ḥarācı

Şeyḥi düşübdür acı

Acuñdur etmek ister

Ḥāṣṣa senüñ memdūḥuñ ol server-i enbiyā ve rehber-i evliyā mütemekkīn-i müttekā-yı⁸⁸⁴ ركبك فترضى⁸⁸⁵ mekīn-i mekān-ı⁸⁸⁶ من كان الله ve bihter-in-i tācirān-ı bāzār-ı⁸⁸⁷ كان فاذا احببته ve şadr-niṣīn-şuffe-i⁸⁸⁸ حتى احبه ve maḥzar-ı sırr-ı⁸⁸⁹ لا يزال عبدى بتقرب الى بالنوا فل حتى احبه ve zīnet-i meclis-i⁸⁹⁰ كنت سمعه وبصره ويده ولسانه فبى يسمع وبى يبصرونى يسمع وبى يببط⁸⁹¹ ve maḥbūb-ı ḥāzret-i ḥālīḳ şem'-i şebistān-ı cāy-ı⁸⁹² ايها النبى⁸⁹³ ve zīnet-i meclis-i⁸⁹⁴ بيت

⁸⁸⁰ Anlamı: "kusurları itiraf eden"

⁸⁸¹ Anlamı: "denizlerde boḡulan"

⁸⁸² Anlamı: "Allah buyrudu ki biricik habibim bana yaklaṣ."

⁸⁸³ Duhā, 93/9-10. Ayetlerin manası: "Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme; ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama."

⁸⁸⁴ Duhā, 93/5. Ayetin manası: "Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın."

⁸⁸⁵ El-Aclūnī, age., II, s. 243. Hadisin manası: "Her kim Allah için olursa..."

⁸⁸⁶ El-Aclūnī, age., II, s. 243. Hadisin manası: "...Allah da onun için olur."

⁸⁸⁷ Anlamı: "O kulum benimle söyler, benimle işitir, benimle görür, benimle elini uzatıp iş yapar."

⁸⁸⁸ Buhārī, Rikak 38. Hadisin manası: "Kulum ben onu sevinceye dek nāfilelerle bana yaklaṣmaya devam eder. Ben onu sevince işiten kulaḡı, gören gözü, tutan eli olurum."

⁸⁸⁹ Tahiyat Duası. Anlamı: "Allah'ın selamı senin üzerine olsun..."

⁸⁹⁰ عند ربى يطعمنى و يسقبنى 890
ola anuñ ve anuñ miṭḥati

اعد مدحه ان القلوب تحته
باوصافة تجلى اذا هى تصده

mefhūmunca jengār-ı k̄ulūbuñ taḥliye ve tecliye ve taşfiyesine bā' iş ola lā-cerem baḥr-i Meşnevī'de birkaç beyt bahāne düşüp tercümeğe şürū' olundu ve her beyti bir maḥalden alup ve her mücelleden bir kaç beyt alınıp münāsebetle bir rişteye nazm olundu.

عشق جوشد بحررا مانند ديك
عشق شايد كوهرا مانند ريك

'Acemde kesr-i dalla çölmekdür ma' nā 'aşk kaynadur zikrleri çölmek gibi 'aşk eridür aşındurur taḡları kum gibi ya' nī māye-i ḥubb ve riyāḥ-ı 'aşk ki 891 احببت ان
892 اعراف 892 tıbaķınca şıfat-ı k̄adīme-i zāt-ı ḥaḳdur deryālaruñ da [127b] cūşışi ol muḥiṭ-i muḥabbetüñ ḥurūşundandır ve mevci de 893 من نفس الرحمن 893 ḥadīş üzere 'aşkdandır ve 'aşk ki şıfat-ı ḥaḳdur 894 خشية الله 894 'aşk ki şıfat-ı ḥaḳdur 894
taḡları pāre pāre ider dedi lākin ḳasvet ü ḡaflet k̄ulı da insān-ı za' if taşdan ziyāde olduḡiçün taḡ ve taşuñ götüremediḡi emānet-i ma'rifeti ve vedī'at-i 'aşk u muḥabbeti 895
895 وحملها الانسان 895 tıbaķınca ol beş naḥife taḥmīl etdiler ve ol yük altında lezzet bulanlar dediler ki beyt

بار امانت تو سرکوفر وهلم
كر فان من ظلوم نهند ولقب جهول

با محمد بود عشق پاك جفت
بهر عشق اورا خدا لولاك كفت

Ni'metullāh'da eydür zamm-ı cimile muḳārin ma'nāsınadır burada murād budur ammā kesrle iki ḳat şey' ve zen ü merd murād olunur dediler ma' nā Muḥammed'le 'aşk-ı pāk u bī-ḡaraż cüft oldu anuñiçün Ḥudā aña لولاك dedi ya' nī sen olmasañ bir nesne vücūda

⁸⁹⁰ Ebû İshak Şâtibî, age., s. 295. Hadisin manası: "...Rabbimin yanında gecelerim, Rabbim beni yedirir içirir."

⁸⁹¹ Mâide, 5/54. Ayetin manası: "... Allah, sevdiği ve kendisini seven..." Ayetin aslı şu şekildedir: "يحبهم و يحبونهم"

⁸⁹² El-Aclûnî, age., II, s. 121. Hadisin manası: "...bilinmek istedim."

⁸⁹³ Ahmed b. Hanbel II/268, 409, 518. Hadisin manası: "Rüzgar rahmanın nefesindedir."

⁸⁹⁴ Haşr, 59/21. Ayetin manası: "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün..."

⁸⁹⁵ Ahzâb, 33/72. Ayetin manası: "...Onu insan yüklendi..."

gelmeyeydi dedi ve dediler ki ⁸⁹⁶ اعراف فخلقت الخلق لاعرف hadîs-i kudsîsinde elif lām ahd içündür حلق'dan murād ⁸⁹⁷ اول ما خلق الله روحى de ki حلق 'dur ya' nî Muhammed'dür ya' nî cenāb-ı 'izzet dir ki maḥbūb u ma'rūf olmak diledigüm için Muhammed'i yarattum tā ve[r]d-i cemāl-i bî-çūnuma bülbül ve mül-i muḥabbetümle lā-ya' kıl ve meydān-ı 'aql-ı küldē lebīb ve kelām-ı bā-kemālūme 'andelīb ola ve ⁸⁹⁸ والخلق منى tıbaqınca ol vesā'etle bākī ḥalk yazduruldu tā ol mir'āt-i ḥāşdan ḥaqqı anlar da görüp sırr-ı muḥabbet şāyi' ola ve keşret-i merāyā ve 'uşşāḳ-ı ḥaqqıñ vaḥdet ü maḥbūbiyyetine şāhid olup sırr-ı 'aşḳ beyne'l-ḥalāyık şāmil ü zāyi' ola.

منتهى عشق چون ابود فرد

پس مرورا ز انبیا تحصیص کرد

[128a] مراورا, مکر اورا dimekdür kemā merre. Ma' nā çünkü o 'aşḳıñ yalnız müntehāsı oldu anı enbiyādan taḥşiş etdi ya' ni çünkü ⁸⁹⁹ مقدم یا وحید محبتى meydān-ı 'aşḳda ḳaṭ' -ı merāḥil ile fāris-i yektā oldu ve sür'at-i seyrine kimse yetemedi maḥşuş-ı dergāh oldu zīrā anuñ varduğı maḳām-ı قوسین'e ve mekānet-i ⁹⁰⁰ لی مع الله'a bir kes varmadı ki ol قوسین'e 'urūc etdi sāyir enbiyā cibāl ü arāzide münācāt etdiler ve sāyir enbiyā ḡalībā cennet ü caḥim ve eflak ü aḥvālın kitābla bilüp söylediler ammā sulṭānumız hem okudu hem mi' rācda gördi söyledi anuñ için ümmet-i Muhammed'ün imānı ümem-i sālifeden ḳavī oldu ḥattā cenāb-ı 'izzet ḥāl-ı ḥayātında ḥabībe 'arz-ı cemāl-i bi'l-kemāl idüp

تأسس بنا هذا الوصال وذاللقاء

جز الحجب خلّ الخلق وادن لعزّتی

diyüp yersiz göksüz yere iletdi ki ⁹⁰¹ لايسعنى فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل diyüp rūsul u melā'ikedēn oraya kimse şıḡmadı ve daḥi ḥazret-i ḥabībūñ ismi ile kendü ismini 'arş u levḥ ü cennetde me'an yazdı ve imān ḥuşuşunda daḥi adını adından ayırana kāfir dedi cümle enbiyāyı añarsa da ve maḥşuş-ı ḥazret etdi için mülk-i risāleti anuñ alında bākī ḳaldı zīrā ki mülk anuñ idi ḡayrılarda vedī'at gibi idi ḥattā kebīrde Beyḥakī'den naḳlen buyurup Muhammed 'aleyhi's-selām peygamberlere daḥi cin ü melegūñ daḥi peygamberidür ya' nî anlaruñ da ḥabercisidür tedebbür ve evvel ü āḥir maḥkeme-i şer'ün

⁸⁹⁶ El-Aclūnī, āge., II, 121. Hadisin manası: "Ben gizli bir hazine idim; tanınmak istedim, beni tanımaları için mahlukatı yarattım."

⁸⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, āge., s. 420-421. Anlamı: "Allah önce ruhumu yarattı."

⁸⁹⁸ Anlamı: "Yaratma bendendir (bana aittir)."

⁸⁹⁹ Anlamı: "Biricik habibim ilerle."

⁹⁰⁰ El-Aclūnī, āge., II, s. 156. Anlamı: "Allah benimledir."

⁹⁰¹ El-Aclūnī, āge., II, s. 156. Anlamı: Benim Allah ile öyle bir vaktim var ki o vakte ne mukarreb bir melek ne de neb-i Mürsel girer."

hâkimi oldur enbiyâ tevvâbıdur ⁹⁰² وما ارسلناك اّلا كافة للنّاس ⁹⁰³ bunā şāhiddür ki enbiyâ da nâsdandur [128b] cinden peygamber yokdur anuñiçün ğayrılarıñ şer‘i neşû oldı dîn-i Muḥammedî bâkî qaldı ve ḥazret-i Mūsâ rivāyet istedükde ⁹⁰⁴ لن ترانى ⁹⁰⁵ ammā sulṭānımız ‘aleyhi’s-selām Ümmü Hānī ḥānesine istirāḥatde iken mi‘rāca ve rü‘yet-i cemāle da‘vet olundı ve ḥazret-i İbn ‘Abbās resūli‘l-kerīm şallallāhu ‘aleyhi ve’s-sellem ḥazret-i ḥaqqı bir kerre cehreten ve ‘ayānen gördi der İbnü’n-Naḫībü’ş-şecerī iki kerre gördi dir ve imān-ı ye’s maḫbūl degül iken ⁹⁰⁴ الا قوم يونس ⁹⁰⁵ diyü istiṣnānuñ vechinde dimişler ki ol tã’ife ‘azābı inerken görüp nām-ı Muḥammedî alınlarına yazup secdeye düşdiler anuñiçün ‘azab kalkdı ve Cibrīle her dem Ḥazret-i Ḥaqq ⁹⁰⁵ خف منى buyurdı kaçan ki ḥazret-i ‘aleyhi’s-selām peygamber oldı şimden giru mahbūbuma ḥızmet itdün qahrumdan emān ol dedi ve İsrāfil Muḥammed Muştafā’dan ğayrıya inmedi ki Minhāc’da mezkūrdur. Cāmī ḳaddesallāhu sırrahu’s-sāmī

هر فضایل که انبیا را بود

هر خصائل که اولیا را بود

کر شود جمله مجتمع باهم

شود از فضل احمد ماکم

Hikmet ü fiṭnat u mürüvvet ü ‘ilm

Himmet_ile şecā‘at_ile ḥilm

Cem‘ idüp cümle anda ḳodı vedūd

Cümleden anı eyledi maḳşūd

şāhiddür ki ⁹⁰⁶ وما ارسلناك الارحمة للعالمين ⁹⁰⁷ فالانبياء كلهم افضل الورى بالنص كان احمدهم احمد الخصال ⁹⁰⁸ ma‘nāsınca miyāh-ı ma‘ārifi her velī vü nebī anuñ baḥr-i ‘ilminden her kes ḳabı ḳadar almışdur lākin baḥre naḳş iremez

وكانه شمس فضل هم كواكبها

⁹⁰⁹ يظهر انوارها للناس فى الظلم

⁹⁰² Sebe, 34/28. Ayetin manası: “Biz seni bütün insanlara ancak gönderdik...”

⁹⁰³ A’râf, 7/143. Ayetin manası: “...Sen beni asla göremezsın...”

⁹⁰⁴ Yûnus, 10/98. Ayetin manası: “...Yunus’un kavmi müstesna...”

⁹⁰⁵ Anlamı: “Benden kork.”

⁹⁰⁶ Anlamı: “Rivayete göre bütün peygamberler takvaca üstündür. Onların övgüye en layık olanı hasletleri en çok övülendir (O da Hz. Muhammet’tir.)

⁹⁰⁷ Enbiyâ, 21/107. Ayetin manası: “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.”

⁹⁰⁸ Armutçuoğlu, age., s. 42. Busîrî’nin Kaside-i Bürde’sinin 39. beyti. Anlamı: “Peygamberlerin hepsi, Allah Rasulü’nün dergâhından bir avuç, yahut hikmet ve fazilet yağmurlarından bir yudum su istemektedirler.

nuṭkunca zīyā-ı heme-muḫarrebīn anuñ zerre-i pertev-i cemāli ve zerre-i şādef-i kemālidür [129a] ammā ‘āleme zīyā virmekle şems naḫş [i]rmez ve ehl-i hadīş لم یؤت یوسف الا شطر منزّه عن 910 ‘aleyhi’s-selām diyü rivāyet etdiler ve bu ma‘nāyı taḫḫīkan buyururlar ki 911 ‘ālemüñ güzelleri in‘ikās-ı Muḫammed’üñ nūr-ı vechinden güzel oldılar ammā anuñ ḫüsn-i şıfat-ı cemal-i ḫaḫdur naḫş u inḫisāma maḫal olmaz

Dil niçe her dilberüñ ḫüsñünde ḫayrān olmasun
‘Āriyetdür ḫüsñ-i Aḫmed’den çü ḫüsñ-i her nigār

ḫüsñünden irer bahā cihāne
Maḫşūd ṭapuñ cihān bahāne

حاصلي فهو الذى تمّ معناه وصورته
ثم اصطفاه حبيبا بارئ النسم

ṭbaḫınca cümle me‘ārif ü me‘ālī ve ḫüsñ ü cemāli ḫazret-i ḫudā bir zāt-ı efḫale ya‘nī ḫabībe ecmel cem‘ idüp cemāline mir‘āt-ı ḫāş ve melce‘-i ḫāş ve eḫaşş-ı ḫavāş itdi ḫıṭ‘ a

ارى فضل كل الراس فى الواحد الجنس

Ṭıbaḫınca cümleye serdār u ser-çeşme vü mecma‘ itdi

اينه وجه ربّ عالم

مجموعه فضل بن ادم

مدح تو حيف است بازندانيان

كويم اندر جمع روحانيان

Senüñ medḫüñ ḫayfdur zindānīlere diyem. Rūḫānīler mecma‘ında ma‘nā senüñ medḫüñ sicn-i dünyāda ve zindān-ı ‘unşuriyyetde ve mahbes-i beşeriyyetde ḫalup ‘ālem-i ‘ulvīden bī-ḫaber olan dūn-himmetlere ḫayfdur zirā anlaruñ gözleri ḫayvān gözidür turābī vü tīredür 912 ‘ālemüñ güzelleri in‘ikās-ı Muḫammed’üñ nūr-ı vechinden güzel oldılar ammā anuñ ḫüsñ-i şıfat-ı cemal-i ḫaḫdur naḫş u inḫisāma maḫal olmaz

909 Anlamı: “Sanki o güneş gibidir, onlar da güneşin yıldızları. Karanlıkta güneşin nurları insanlar için ortaya çıkıyor.”

910 Anlamı: “Yusuf (as.)’a Hz. Peygamber’in güzelliğinin yarısı verilmiştir.”

911 Anlamı: “Sen onların en güzelliklerinin sebebisin ve güzelliğın cevheri, kaynağısın.”

912 Fussilet, 41/16. Ayetin manası: “...Onlara yardım da edilmez.”

ومن مسخ الجهال علما اضاعه
مدح و تعريفست تخريق حجاب
فارغست از مدح و تعريف افتاب

Medḥ ü ta‘ rîf ḥicāb yırtmaḡdur. Ta‘ rîfden fāriḡdür āfitāb. Ya‘ nî cümle ‘ âlemde zuhūr iden kemālât u zıyālar⁹¹³ ثم رش عليهم من نوره ḡadīsınce nūr-ı Muḡammed[î]’den muḡtebesdür

Sen bedr-i temāmı kimse görmez
Gözlerde egerçi var bu sevdā

Ḥattā şems ü ḡamer ü nücüm
Mir’âtleri hep añı gösterir

Āyât-ı mu‘ cizāt-ı cenāb-ı risāleti
Her vaḡt ḡalka barmaḡla gösterir hilāl

Ve cümle eşyāda olan ḡüsn ü cemāl ü kemāl ü ‘ulüm-ı vicdān ve revāyih-i ḡayyibe ve lezāyız-i laḡife cümle تباکینقا باقر-ی شفاقی-ا احمديیهدندور. Li-muḡarririhi

Şafā vü ‘ ilm ü ḡüsnüñ muḡsimidür⁹¹⁴
Şu kim bü’l-Ḡāsım ile künyeti var

Pes⁹¹⁵ وفى انفسكم افلا تبصرون gözüñ gördüḡi ḡulaḡuñ işitdüḡi nesnelere ve görüp işitmesi cümle ol nürdan müste‘ârduz imdi şemsi medḡ iden gözün öger başireme diyü. Zemm iden gözün zemm ider a‘ māyım diyü şemse ḡic nesne yok ve hem güneş a‘ mānuñ ‘amyın arturur nitelikim pāk şu aḡcāruñ ḡılzet ü şalābet ü ḡasvetin arturur hem başiretleri kör olanlar⁹¹⁶ وهم لا يبصرون ḡıbaḡına anuñçün göremediler imdi esirgemeli şol kimse ki ‘âlemüñ vücūd u zıyā vü ḡuşuşunda muḡtāc olduḡı şemse ḡased ide

‘İlm ü ‘ irfān u ḡayāta çün senimişsen sebebe
Nice ḡuluñ olmasun ol nice ins ü cin senüñ

Ve bilmeye ki ol ḡased etdücce Allāh te‘ ālānuñ zıyāsın daḡı artura ḡasedi zulumeti kendüye ḡala [130a]⁹¹⁷ يریدون لیطفنوا نور الله بافواهم والله متم نوره ولو كره الكافرون

خرشیدرا كه هیچ نباشد خفاش
لیك خفا شرا بدیدن اوکی فتن مجال

⁹¹³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II. 176. Hadisin manası: “Sonra onların üzerine nurundan saçtı.”

⁹¹⁴ Mefā’ılün/ Mefā’ılün/ Fe’ülün

⁹¹⁵ Zāriyāt, 51/21. Ayetin manası: “Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?”

⁹¹⁶ A’rāf, 7/198. Ayetin manası: “...oysa onlar görmezler.”

⁹¹⁷ Saff, 61/8. Ayetin manası: “Onlar ağızlarıyla Allah’ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.”

Ve denildi ki zāt-ı Aḥmed maṭla‘-ı Eḥadiyyetden toğmuş şems-i ilāhi olduğıün sāyesi yere düşmezdi ve leṭāfet ü nūrāniyyetinden cism şanmayup sinek ḳonmazdı ba‘zılar dediler ki انت منىٰ mışdāḳınca Muḥammed zıll-ı ḥaḳdur gölgenüñ gölgesi olmaz ba‘zılar dediler ki cism-i şuverilerinüñ zıllı varıdı اذن منىٰ ḥiṭābında zāhir ü bāṭınları maḥv olup tenleri rūḥ ve keşāfetleri nūr u laṭif oldı zıll ḳalmadı ki ḥaṭṭ-ı istivāda zıll görünmez ba‘zılar dediler ki zıllı ‘arşda ḳodı anuñiçün bī-zıll idi ḥikāyet المعراج حكاية من جملة بواعث المعراج ‘arş-ı a‘zam cenāb-ı ḥaḳḳa lābe idüp ḥabībünü da‘vet eyle ol maḥbūb-ı ḥaş bu serāy-ı ḥaşuñda gerek ol ‘aliyyü’l-himmet ḥaziz ednāda lāyık degüldür diyü tazarru‘ etdükte mi‘rāca da‘vet olundu emr-i mi‘rāc tamām olup vedā‘ murād etdüklerinde ‘arş ḥanin etdi maḥbūbunu benden ayırma didi pes ḥazret-i resül cenāb-ı ḥaḳdan muḥayyer ḳılındıḳda این 918 dedi Cebra‘il ‘aleyhi’s-selām [m] فى الحضر didi ḥazret-i ‘aleyhi’s-selām eyitdi baña ümmetsüz ‘arşdan ümmetümle ḥaziz yegdür dedükde ‘arş dedi ki bārī zıllın benden yādigār u eglence ḳosunlar tā ḥaş oluncaya dek baña eglence ola andan beni mesken ide didükde ḥazret-i ‘aleyhi’s-selām zıllın ‘arşda ḳodı anuñiçün bī-zıll idi.

قدر تو بگذشت از درك عقول

عقل اندر شرح توشد بو الفضول

Senüñ ḳadrüñ derk-i ‘uḳıldan geçmiştir. ‘aḳl ki seni şerḥ etmek isteye fuḍüllük ider ki ‘aḳl[a] ol ma‘nā müyesser degüldür. Ammā kāmiller ‘ulüvv-i himmetile ‘ālīye ‘urüc iderler dünyā-yı ednāya belki felege tenezzül etmezler belki ‘aḳl-ı cüz’i sāḥasından geçüp āşiyān-ı ‘arşda daḫi eglenmeyüp [130b] ‘ālem-i ḡayb-ı muṭlaḳa ṭayerān iderler ve gülzār-ı Eḥadiyyete cevelān iderler şöyle ki bunlar ‘arş-ı raḥmān olurlar ve şüret-i raḥmāna girerler ḥilāf-ı ḥükemānuñ ki beşer ‘aḳl maḳāmından geçmez ve merātib-i mücerredāta irişmez didiler ammā maḳām-ı ‘aḳldan geçmeyüp kendüler esfelde ḳal[d]uḳların ifşā etdiler bilmediler ki merātib-i sülūkuñ ḥaddi ve maḳāmātınüñ ‘addi yoḳdur ve seyr-i fillāha ḡāyet yoḳdur ve baḥr-i ilāḫīye nihāyet yoḳdur. Ḥuşuşan ehl-i sünnet ve cemā‘at mezhebinde ‘avām-ı beşer ‘avām-ı melekden ve ḥavāş-ı beşer ḥavāş-ı melekden efdaldür cumhūr bunun üzeredür ki ‘ulemāya ḥafī degüldür beşerüñ ilerüce sebaḳı olmasa tafḏil olmazdı Verrāk buyurur

ایمدح من اتنى الا له تنفسه

عليه فكيف المدح من بعد نيشا

Cāmī

آمد الحمد اول قران

⁹¹⁸ Anlamı: “Ümmetim nerede olacak?”

پس الم از بی آن

ya' nī

الحمد را بحوان اوّل

ساز الف لام از وبمیم بدل

Tā nām-ı Muḥammed evvel-i Ḳur'ān'da mezkūr ola. Pes ⁹¹⁹ ذلك الكتاب 'dan murād انسان الانسان لاریب فيه ⁹²¹ risāle-i muḥīṭ-i ekvāniyyedür ve 'ulüm-ı yaḳīniyye ve şühüdiyye anda şābitdür ⁹²² كان خلقه ⁹²³ böyle olmasını ehl-i şühüd 'ayānen görmüşlerdür şek yokdur beyān isteyene ⁹²⁴ اذین انك لعلی خلق عظیم ⁹²⁵ ile ḥadīsi ile ⁹²⁶ ayetinüñ taṭbīki yeterdür ki 'azīm esmāullāhdan iken ḥalḳ-ı Muḥammedī'ye ve vaşf-ı Aḥmedīye ad virdi.

وصف خلق کسی که قرآن ست

خلق رانعت اوچه امکانست

Ḥuşuşan baḥr-i ḥazret-i Ḳur'ān ḥazret-i Muḥammed'ün ḳalb-i vāsī'inde temevvüc idüp cevāhir ü dürer-i 'ulüm ve ḥaḳāyık-ı ḥaḳḳa ve ma'ārif-i daḳāyıkā şandukca oldı ve mazḥar-ı ilāhī-i küllī oldı ve mücellā-yı şıfat-ı celālī vü cemālī oldı miftāḥ-ı iḳfāl-i ḳulüb oldı fātiḥ-i ebvāb-ı 'uyüb oldı emīn-i rümüz ve maḥzen-i esrār-ı künüz oldı. Pes melekütī olan 'aḳluñ 'ilmi ol sulṭān-ı ceberütinüñ vaşfin ne bilsün [131a] anuñiçün ṭıyanlar الصلوة ⁹²⁷ diyü şalāt virürlerdi ḥuşuşan ḥavāss-ı ḥamse-i zāhiresin ve ḥavāss-ı ḥamse-i bāṭınasın şıfat-ı ḥaḳḳa tebdil iden nice medḥ ola ki buyurur

كفتة اورا من زجان وچشم تو

من حواسن ومن رضاوخشم تو

Ḥazret-i ḥaḳ aña didi ki ben dilünüm gözünüm ḥavāssuñum rızāñum ḥuşmınım ya' nī كنت ⁹²⁸ ḥadīşince benim şıfatım sırrınuñ sen şāhibisin belki 'ayn-ı sırrım ve 'ayn-ı şıfatımsın ki seni görmeyenler beni görmeden maḥrūmdur ve beni sevüp görmege lāyık odur ki senüñ maḥbūbiyyetüñ aña zāhir ü ma'lūmdur ve sensüz beni kendü 'ilm ü 'ameli ile görmek isteyen nā-murād u şūmdur.

چون شدی من کان لله ازوله

من ترا باشم که کان الله له

⁹¹⁹ Bakara, 2/2. Ayetin manası: "O kitap (Kur'an)..."

⁹²⁰ Seyyid Haydar Amülî, age., s. 239. Anlamı: "İnsanla Kur'an ikiz kardeşdir."

⁹²¹ Âli İmrân, 3/9. Ayetin manası: "... şüphe edilmeyen (bir günde)..."

⁹²² Nevevî, Riyazü's-Salihîn, Ter. Hasan Hüsnü Erdem ve Kıvamuddin Burslan, Ankara: DİB yayınları, 1972 (1851 nolu hadis). Hadisin manası: "Onun ahlakı Kur'andı."

⁹²³ Kalem, 68/4. Ayetin manası: "Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."

⁹²⁴ Analamı: "Salat ve selam sana olsun, ey vasıfları bizce tam olarak bilinmeyen!"

⁹²⁵ Buhârî, Rikak 38. Hadisin anlamı: "Ben onun işiten kulağı olurum..."

وله Arabîdür cünün u hayret u aşk maḥallinde müsta' meldür. Çün sen ⁹²⁶ كان الله 926 olduñ hayretden ben de senüñiçün oldum ki ⁹²⁷ كان الله له 927 va' dümdür. Ya' nî çünki âteş-i hayret seni hayâlât-ı beşeriyeden uşandırıp benlik etdi ya' nî bende maḥv etdi ben daḥi senlik oldum ya' nî şıfat-ı beşeriyetüñ yerine şıfat-ı ulūhiyyetim ḳodum ki مارمیت اذ رمیت ولكن الله 928 رمی ve انما يباعدونك انما يباعدون الله 929 ve انك لا تهدى من احببت 931 ve قل انما انا بشر متلكم يوحى الى انما الهكم 930 ve انك ميت وائهم ميتون 932 ve senligüñle beşersin ve senligüñ ile hidāyet idemezsin zīrā ḳudretüñ hayātuña tābi' dür hayātuñ benüm hayy-ı kayyūmlugum iledür dimekdür ve hem ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeyi nazār-ı aḡyār u bī-gānelerden setr içündür. Tedebbür ve lā ta' teriz. Pes libās-ı Muḥammedī ve ḳinā' -ı Aḥmedī içinde [131b] ki Aḥmedlik şıfat-ı ḥaḳdur şıfat ise zātdan ḡayrı degüldür ki şūfiyye bu mes'eledede eş' arī mezhebin ihtiyār etmişlerdür ki Füşüş şerḫlerinde mestürdür Mollā daḥi bu semt üzere buyurur lisān-ı cem' le ki

که ترا کویم ترا کاهی منم
هرچه کویم افتاب روشنم

Gāh sen direm gāh men direm saña ne dirsem yine āfitāb-ı pür-ziyāyım. Ya' nî Allāh te' ālā ḥīn-i vuşlatda bī-keyf ḥabībine buyurur ki ḥabībim

بحر محیط رشحة از فیض فیاضم
نور بسیط لمعة از نور ازهرم

kelāmı üzere ḥaḳīḳatüñ ya' nî senüñ şems gibi basit ve nūr-i muḥit olan ḳalb-i pür-ziyāñ ve rūḥ-i pür-nūruñ benim şıfatımdur ki cümle ervāḥ u eşbāḥ ⁹³³ ثم رش عليهم من نوره 933 andan mustazidür. Gerek nefis-i Muḥammedī diyem gerek ḳalb gerek ' aḳl gerek rūḥ gerek sır gerek ḥafī gerek ḥaḳīḳat gerek ' aşk ve gerek ' aşık cümlesi ḥaḳīḳatde menem laḳife-i ilāhiyyem ve ḥaḳīḳatde rabbāniyyemdür daḥi kimse yoḳdur. Li-muḥarririhī

Men ' aşk-ı hezār nāmem geh bülbül ü geh gülven

Geh ' aşık u geh ma' şūḳ geh serḫōş u geh mülven ⁹³⁴

Li-muḥarririhī

⁹²⁶ El-Aclūnī, age., II, s. 243. Anlamı: "Her kim Allah için olursa..."

⁹²⁷ El-Aclūnī, age., II, s. 243. Hadisin manası: "...Allah da onun için olur."

⁹²⁸ Enfāl, 8/17. Ayetin manası: "...attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu)..."

⁹²⁹ Fetih, 48/10. Ayetin manası: "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler..."

⁹³⁰ Fussilet, 41/6; Kehf, 18/110. Ayetin manası: "De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Vahy olunuyor..."

⁹³¹ Kasas, 28/56. Ayetin manası: "(Resülüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin..."

⁹³² Zumer, 39/30. Ayetin manası: "Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler."

⁹³³ Ahmed b. Hambel, Müsned, II. 176. Hadisin manası: "Sonra onların üzerine nurundan saçtı."

⁹³⁴ Mef'ülü/ Mefâ'ilün/ Mef'ülü/ Mefâ'ilün

Var yār u libāsveş ağyār⁹³⁵

Ġayra varlıq omadı Ġayret-i yār

Ġazret-i Ġa her anda ki bir ziyā gstermişdur heb nūr-i şıfātındandır. Meşelā Ġazret-i Ġurʻān ki nūr[ı]dur⁹³⁶ وانزلنا اليكم نورا مبينا⁹³⁷ [!]انور الذى انزلنا⁹³⁸ buyurur ve MuĠammed nūrdur Ġurʻān erāĠına mişkāt olduĠiün⁹³⁸ beyt

كرنه چراغ فضل توراہ نيابد از كرم

قا فلہای شب روان رہ نبرد بمنزلی

Ve imān budur⁹³⁹ وجعلنا له نورا⁹⁴⁰ mutābaʻ at-ı MuĠammed nūrdur⁹⁴⁰ يسعی نور ہم بين ايديهم وبآيمانهم⁹⁴⁰ pes bu cümle nūrı [132a] الله نور⁹⁴¹ انزلنا⁹⁴¹ [132a] saʻ ādet ol müʻminūn ki bu cümle envārı albinde cemʻ idüp⁹⁴² نور⁹⁴² انزلنا⁹⁴² oldu anuñiün albi Beytullāh ve vechi المؤمن مرأة⁹⁴³ المؤمن ıbaınca āyine-i Ġak-nümā oldu. Pes bu şarāb-ı vaĠdet ki o envārı cāmıʻ dūr. Menim ezeliyyetim baĠında eĠadiyyetim tevekkindendūr her anda ki ol şarāb-ı feyz ola velī eger nebīden yine Ġamr benimdūr. Gerek kúpden i gerek abadan gerek destiden ancak ayrılı zarfıdadur.

شیخی خلاص کی كند دل راز سكر عشق

میخانه خم پیاله سبو و كدوی مست

Ve cümle semʻalarda ki ziyā benim nūr-ı vechimdūr ve pertev-i hüsnümdūr. Gerek bāl-i müʻminde görünsün gerek yaĠ-ı müʻminde gerek ağa fenderde zühür etsün gerekse demürde.

روشن شود ز روشنی ذات من جهان

كر پرده صفات خود از سر برآورم

Yaʻnī nūr-ı zātım şıfāt-ı beşeriyyetim iinde gizlūdūr eger perdesiz tecellī etse alālet ālemden alkardı ki Mevlānā buyurur eşʻārında ki

اكر حجاب محمد بترد از يكشاخ

هزار راهب وقتيس بر درد زتار

⁹³⁵ Feʻilātün/ Mefāʻilün/ Feʻilün

⁹³⁶ Nisā, 4/174. Ayetin manası: "...ve size apaık bir nur indirdik."

⁹³⁷ Aʻrāf, 7/157. Ayetin manası: "...gnderilen nūr'a (Kur'an'a) uyanlar..." Ayetin aslında son kelimedede "!" harfı yoktur.

⁹³⁸ Nūr, 24/35. Ayetin manası: "...Onun nuru bir kandil yuvasına benzer..."

⁹³⁹ Enʻām, 6/122. Ayetin manası: "... bir ışık verdiğimiz kimse..."

⁹⁴⁰ Tahrīm, 66/8. Ayetin manası: "...Onların önlerinden ve saĠlarından (amellerinin) nūrları aydınlatıp gider..." Ayetin aslı şu şekildedir: نور هم يسعی بين ايديهم وبآيمانهم

⁹⁴¹ Nūr, 24/35. Ayetin manası: "Allah, göklerin ve yerin nūrudur..."

⁹⁴² Nūr, 24/35. Ayetin manası: "... (Bu,) nūr üstüne nūrdur..."

⁹⁴³ El-Aclūnī, age., II, s. 263. Hadis-i şerifin manası: "Mümin müminin aynasıdır."

ولو شئنا لآتينا كل نفس هديها ولكن حق القول منى لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين⁹⁴⁴ Lākin
āyeti ħükümünce perdei kaldırmağ dilemedük kaldırmağduk.⁹⁴⁵

زين سبب فرمود ايزد والضحى
والضحى نور ضمير مصطفى

Anuñiçün İzid والضحى buyurdı ki murād-ı Muḥammed'ün nūr-ı ḳalbidür. Ya' nī aşı-ı
Muḥammed nūr-ı eḫad olduğıçün gündüzün izdiyād-ı nūrı zamānı olan ḫuhā nāmını
ḫabībine ad etdi.

Buldı Meryem birkken bir şemme nūruñdan eşer
Anuñiçün tapdılar 'İsā'ya çendīn māh u sāl

قول ديكر كين ضحى را [132b] خواست روست
هم براى انكه اين هم عكس اوست

Bu ḳavilde ḫuhā Muḥammed'ün yüzi ḫaḳḳiçün dimekdür anuñiçün ki nūr-ı vech-i
Muḥammedī nūr-ı vech-i ḫaḳḳun in' ikāsıdır ya' nī vech-i Muḥammed'ün vech-i pür-ziyāsı
şems-i duḫā gibi zalem-i ḫalāleti ḳaldırıp 'ālem-i münevver etdüğü anuñiçündür ki ol vech-
i Muḥammedī vech-i şems-i ḫaḳḳiçate⁹⁴⁶ الله وجهه الى⁹⁴⁶ ومن يباکینca müteveccih olup aña
mir'āt düşüp ol mir'āta⁹⁴⁷ نور السماوات والارض⁹⁴⁷ un reşş-i şifātı olmuşdur pes والضحى diyü
ḳasem etmek senün vech-i ḫabībünde pertev şalan veç-i bāḳimün nūr-ı ḫaḳḳiçün demek
olur anuñiçün ḫazret-i Mollā buyurur

ورنه برفانى قسم كفتن خطاست
خود فناچه لايق كفت خداست

ya' nī كفتن ve illā fenā bulacağlara ve maḫluğlara yemīn etmek yañlışdur ḫuşuşan
fenāya ḳasem rabbü'l-izzet ve'l-beḳāya ne lāyıḳdur ki ḫallāḳ-ı cihān maḫlūğuna and içe
mi

لا احب الاقلين⁹⁴⁸ كفت ان خليل
كى فنا خواهد ازین رب جليل

949 didi Ḫalīl لا احب الاقلين

⁹⁴⁴ Secde, 32/13. Ayetin manası: “Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, «Cehennem hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım» diye benden kesin söz çıkmıştır.”

⁹⁴⁵ A'râf, 7/176. Ayetin manası: “Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı...”

⁹⁴⁶ Lokmân, 31/22. Ayetin manası: “Kendini bütünüyle Allah'a veren kimse...”

⁹⁴⁷ Nûr, 24/35. Ayetin manası: “Allah, göklerin ve yerin nûrudur...”

⁹⁴⁸ En'âm, 6/76. Ayetin manası: “...batanları sevmem.”

⁹⁴⁹ En'âm, 6/76. Ayetin manası: “...batanları sevmem.”

Hic kıasem ider mi maħlūka Celil

Li-muħarririhi

Dimişken ceddimiz ⁹⁵⁰ و جهت وجهى

Niçün nefsiñ sivāya ⁹⁵¹ var و جهتى

İmdi sulţān-ı enbiyā ⁹⁵² ملت اباءى ابراهيم buyurur ħazret-i İbrahīm de řabāvetinde necm ü kamer ü řems görüp nūr-ı zāt zan idüp tolanduğın görünce ⁹⁵³ لا احب الاقلىن dedi ya‘nī ben tolananları sevmezim dedi sen dağı anuñ ümmeti ve ħalilūñ tābi‘-i milleti isen her fānī ziyāya gönül virme ki ‘arıyetdür tolanması muħarrerdür necm ü māhtāb[s]a da ve her çerāđuñ söyünmesi muħarrerdür āfitāb-ı ‘ālem-tābsa da pes

Her gördüğün çerāđa gönül virmezem seni

Bir özge şem‘a yanmağa pervāne şaqlaram

[133a] didükleri gibi sen dağı řem‘-i cemāl-i bākī ħudāya fānī varlıđuñı yağagör ki ħalil ü yār-ı maħbūb-ı muṭlađ olanlarıñ ‘ādeti efkār-ı sivāya ve ħavātır-ı hevā’iyye ve kıyūd u ħayriye ve ehl ü evlād ve mülk ü mal u bāđ u serāy ve elbise-i melih ve eṭ‘ime-i nefiseyii gönülden çıkarmağdur ki ‘uřřāđ ve ehl-i muħabbet ü millet ehl-i ħıltuñ ‘ādet ü mezhebi budur böyle olmayana muħabbet da‘vāsı kızbdür belki řeb-i beşeriyyetde uyurken bī-ħaberāne şayuklamağdur

باز والليل است ستارى او

وان تن خاكى ژنكارى او

Ger ve الليل ⁹⁵⁴ anuñ settārılıđı ve cismidür ki yüzi örtüsidür ve ħađıķat-i insaniye seniñ ya‘nī rūĥ-i muħaddesiniñ ābāsıdur ba‘zılar đıđdan murād rüzdur leyl ħod gicedür didiđünñ me‘ali yine budur ki vech-i Muħammed’de zāhir olan yine ħađıķuñ pertev-i řıfāt-ı bātıniyyesidür ve illā beřeriyyet kendülüđiyle ve zulmet ü keřāfetle nūr u zuħūr bulamaz.

Mazhar-ı vaşfidur anuñ çe vü çün

Ĥüsni mücellāsıdur birün u derün

Ve illā ħađ celle vü ‘alā ħādiře kıasem etmez zırā ħalil beřerü’l-ařlken āfilinden i‘rāz ide ve vech-i ħalbīsini vađdete tevciħ ide ve ⁹⁵⁴ انى وجهت ⁹⁵⁵ وما انا من المشركين diye ħađ maħlūka nice kıasem ider.

افتابش چون در آمد زان فلك

⁹⁵⁰ En‘ām, 6/79. Ayetin manası: “...yüzümü çevirdim...”

⁹⁵¹ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Fe‘ülün

⁹⁵² Yūsuf, 12/38. Ayetin manası: “Atalarım İbrahīm’in dinine uydum...”

⁹⁵³ En‘ām, 6/76. Ayetin manası: “...batanları sevmem.”

⁹⁵⁴ En‘ām, 6/79. Ayetin manası: “Şüphesiz (yüzümü) çevirdim...”

⁹⁵⁵ En‘ām, 6/79. Ayetin manası: “...ben müşriklerden değilim.”

باشب تن كفت هين ماودَعك⁹⁵⁶

هين āgāh ol ve ‘acele kııl dimekdür ma‘ nā ya‘ nī Çün mir’at-i Muḥammediyyeye ḥaḳḳuñ āfītāb-ı cemālī maṭla‘-ı sa‘ ādetden toğdı ve toğundı Pes şebvār keşif olan Muḥammeduñ teni gicesine⁹⁵⁷ ماودَعك رَبك dedi ya‘ nī seni zūlmet-i keşretde ve belā-yı aşḥāb ve ğumūm-ı kefere ile ḥayretde ve keşāfet-i beşeriyette kıomaz belki keşretüñi nūr-ı vaḥdetime ve keşāfetüñi leṭāfet-i şıfat-ı rūḥāniyyetime tebdil iderim şöyle ki cismüñ rūḥ ḥükmün giye ve ğayra māni‘ olan keşret ü vaḥdet yüzine merāyā ve şühūd olup kemāl-i şühūd vech-i vaḥdetüñe daḥi ziyāde mu‘ ayyen olalar. [133b]⁹⁵⁸ وما قلی ya‘ nī zindān-ı mü‘min olan dār-ı dūnyāya ve sicn-i beşeriyette seni getürdügüm ğazabımdan añlama belki zindānileruñ aḥvālın görüp raḥm idüp serāy-ı cennet ve cemālīme ve şarḥ-ı raḥmet-i vişālīme anlara da mürşid olasin ki raḥmet-i ‘ālemiyānsın dir Tefsir-i Kāşānī ve Süllemī’de mufaşşaldur.

خواند مزمل بنی رازین سبب

که برون آی از کلیم ای بوالهرب

Süre-i Müzzemmili oğudı ḥabibine anuñiçün ki kilimden taşra gel ey ḥalğdan ve māsivādan kaçan başuñı kilime çekme yüzüñi örtme ki sen sırr-ı ‘aql u cānsın seni görmeyenler cānsuz ten qalurlar ki küffāriçün⁹⁵⁹ اموات غیر احیاء dedi.

هین قم اللیل که شمعی ای همام

شمع می باید بشب اندر قیام

اللیل dimek sen benim şem‘ imsin gice de kā’im gerek. Ya‘ nī sen benim nūr-ı şıfātımuñ mumısın yağuñ fitilüñ erise de nūruñ benim nūr-ı zātımdan ve nefḥa-i sırr-ı şıfātımdandır. Ve lākin leyl-i fenāda şem‘-i vücūduñ ḥıdmet-i dīniçün dik tırmayınca⁹⁶⁰ الخلق منی mışdāqınca maḥşūl-i bāğ-ı vücūduñ olup cümle aḥvālinde saña istinād u i‘timād iden ve ḥayāt u kıyāmda saña i‘tidād ve keremine i‘tiyād iden dān-hā-yı ümmet zāyi‘ olmağ lāzım gelür nitekim⁹⁶¹ امرت كما فاستقم buyurur ki senüñ elifveş bī-nuḳta ve bī-ḥicāb ve bī-i‘ vicāc olan ḳadd-i ḥatt-ı istivāñ ki anuñ da kıyāmı benim kıyūmiyyetim iledür ansuz rüz-ı rüşen gicedür ve ḳāfile-i şeb-revān ansuz seyr-i ilallāh idemezler. Li-muḥarririhı تخميسا للحافظ قدس سره

صرف وبی نقطه بود چون خبر وحدت دوست

شد مجرد دلم از غیر کلاه وجر پوست

⁹⁵⁶ Duhâ, 93/3. Ayetin manası: “...seni bırakmadı...”

⁹⁵⁷ Duhâ, 93/3. Ayetin manası: “Rabbin seni bırakmadı...”

⁹⁵⁸ Duhâ, 93/3. Ayetin manası: “...sana darılmadı.”

⁹⁵⁹ Nahl, 16/21. Ayetin manası: “Onlar ölüdürler, diri değildirler...”

⁹⁶⁰ Anlamı: “Yaratma bendendir (bana aittir).”

⁹⁶¹ Hūd, 11/112. Ayetin manası: “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol...”

طفل دلرا سبق سر و قدش عات و خوست
نیست بر لوح دلم جز الف قامته دوست
چنکم حرف دیگر یار نداد استادم

Li-muħarririhi

⁹⁶²üñ elfi durur ol elif⁹⁶³

Elf-i ilāh ile olupdur elif

Ṭoğrı yolu anuñ ile⁹⁶⁴ vardılar

Vaħdeti bu ħabli tıutup buldılar

Ḥabl-i Ḥudādur tıtana ‘ āķıbet

Ḥadd-i eħad mesken olur bī-cihet

Vuşlat u ‘ ilm ü şeref ü fażl u cūd

‘ Aşķ u muħabbetle taķarrüb sücūd

Sāye sürürında ķazandı ķamu

Ķıldılar aña dükeli ser-fürü

Şāhid-i sāṭı‘ dileriseñ dilā

Ķaṭ‘ ider iki elif-i enbiyā

Evvel ü āħirde olan kāmیلān

Benden alupdur heme ‘ ilm-i ‘ iyān

بی ki ma‘ iyyet sırınuñ rāzıdur

⁹⁶⁵nāzıdur بی ینطق بی

Virmese Aħmed aña بی remzini

Kim tıyadı maħv ile ney remzini

⁹⁶² Anlamı: “Dosdoğru”

⁹⁶³ Müfte’ilün/ Müfte’ilün/ Fâ’ilün

⁹⁶⁴ anuñ ile: nuñ ile S1, - S2, - S3.

⁹⁶⁵ Konuştuğunu duy.

İki elif bu sıra iki ‘ imād
Aña nebī tekyelenüp buldı ad

Biri ezel biri ebed elfidür
Biri yüzi biri anuñ zülfidür

Lafz-ı nebī aña işāret ider
Olmasa بی nūn nedür ey püser

Dā’ire-i şeş cihet olan cihan
Zāhiri halk bāṭını sırr-ı nihān

Nuḳṭa-i nūn sırr-ı بی nūn şāhidi
Rūḥ-i izāfiye gider rāh-idi

Keşrete düşürdi sözi cāhilān
Cāhil için söz uzadur ‘ ālimān

Şeyḫī de var mı gele ğammāz ola
Reml aña remmāl ola remmāz ola

باش کشتیان درین بحر صفا
که تو نوح ثانی ای مصطفا

Gemici ol bu şafā zikrinde ki sen Nūḥ-ı şānīsın ey Muşafā ya‘ nī reh-revāna yol bilici
gerekdür ḥuşūşan baḥrde ḥuşūşan gemici geçinür niçe levend gemileri vardur şırāt-ı
müs[ṭ]aḳimi koyup sübülde gezerler ve tevḫīd yolundan şaşanlaruñ (...) olurlar.

پیش این جمعی چو شمع آسمان
انقطاع و خلوة آری رابمان

Bu cem‘ de şem‘ -i semā gibi münḳaṭı‘ u mütebettil olup ḥalvet kılanlarla ḳal ya‘ nī واصبر
966 tıbaḳınca şāfi vücūduñ و لاره بانیه فی الاسلام⁹⁶⁷ minvālince مع الذین يدعون ربهم بالغداة والعشي⁹⁶⁶
ḳayırup halkdan ḳaçma ve şem‘ -i beşeriyetüñ bī-ḥıdmet ve bī-nef‘ yanmasun belki

⁹⁶⁶ Kehf, 18/28. Ayetin manası: “Sabah akşam Rablerine dua edenlerle birlikte candan sebat et...”

⁹⁶⁷ Anlamı: “İslamda ruhbanlık yoktur.”

ümme-tün için yağun erit ve fitilün çürüt kendülüğünden gec tā mişkāt-ı vücūdundan ve zücāce-i qalbūnden işti‘āl iden nūr-ı çerāğ rāh-ı hüdā ve mürşid-i şāh u gedā olup در ظلمت المؤمن القوى خير من المؤمن الضعيف⁹⁶⁸ meşābiḥ’ün⁹⁶⁸ ma‘zūb-ı dāllinden olmayalar nitekim Meşābiḥ’ün⁹⁶⁸ ḥadīşinde mü’min-i qavī cānından geçüp illeri qayurandur dediler.

طاعتان چون سکان بر بدر تو

بانگ می دارند سوی صدر تو

Yā Muḥammed senūn dīnūn ve benim tevḥīdime ta‘n u daḥl idenler anlardur ki ürerler senden yaña ya‘nī bedr ki şadr felekde şeb-revāndur itler üremekle seyrinden qalmaz pes iḥlāşla tālib-i ḥaḳ olan şūfīlere mūrā’ilerdür yā baṭṭāllardur⁹⁶⁹ ider dedüklerinde ol tālib benim neme gerek il gāvğāsı yetmez mi baña dost sevdāsı diyüp ḥazret-i (a.s)a keferenūn sāḥir ü mecnūn diyüp ve yaramaz qaşd etdüklerinde وما هم بضارين قل لن فسيكفيهم الله⁹⁷³ والله يعصمك من الناس⁹⁷² ومكروا ومكر الله والله خير الماكرين⁹⁷¹ به من احد الا باذن الله⁹⁷⁰ قل اعوذ برب الفلق⁹⁷⁷ ve فتوكل على الله⁹⁷⁶ وعلى الله فليتوكل المتوكلون⁹⁷⁵ يصيبنا الا ما كتب الله لنا هو مولانا⁹⁷⁴ ve gibi āyāt ve resūle ḥabībim medḥ ü zemmden kimse kimsei arturup eksemez ve yaramaz qaşd etmekle ben murād etmeyince kimse kimseye zarar idemez. Sen baña ṭayan ve benimle ol zārr u nāfi‘ benüm adımdur sen ser-i kārvān-ı hüdāsın it ürür kervān geçer hemān baña isti‘āze vü i tişāmı muḥkem it buyurulan mefhūm gibi sen daḥi inkisār bulduqça incibārı keser ve cebr elinde olan cebbārdan iste ve mücāhedeñ artur ve aña teveccūh eyle ve sürüldükce zübāb gibi ilerü depin yüzüzlük eyle.

‘Āşīka ta‘na tāziyāne olur

Rāhda süst iken revāne olur

نور بر قلاب مبعوضست وسخت

زانکه از وشد کاسد اورا نقد وقت

⁹⁶⁸ El-Aclūnī, age., II, s. 266. Hadisin manası: “Kuvvetli mü’min, (Allah katında) zayıf mü’minden daha hayırlıdır.”

⁹⁶⁹ Anlamı: “Yemek için şekil değiştirmiş.”

⁹⁷⁰ Bakara, 2/102. Ayetin manası: “...onlar Allah’ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler...”

⁹⁷¹ Āli İmrān, 3/54. Ayetin manası: “(Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır.”

⁹⁷² Mâide, 5/67. Ayetin manası: “...Allah seni insanlardan koruyacaktır...”

⁹⁷³ Bakara, 2/137. Ayetin manası: “...Onlara karşı Allah sana yeter...”

⁹⁷⁴ Tevbe, 5/51. Ayetin manası: “De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır...”

⁹⁷⁵ İbrāhīm, 14/12. Ayetin manası: “...Tevekkül edenler yalnız Allah’a tevekkülde sebat etsinler.”

⁹⁷⁶ Neml, 27/79; Āli İmrān, 3/159. Ayetin manası: “O hâlde sen Allah’a güvenip dayan...”

⁹⁷⁷ Felak, 113/1. Ayetin manası: “De ki, sabahın Rabbine sığınırım.”

⁹⁷⁸ Nâs, 114/1. Ayetin manası: “De ki, İnsanların Rabbine sığınırım.”

والوهب و عبد الله بن سلام وغيرهم لرؤيتهم اسمه وحليته الشريفة في الانجيل والتوراة والصحف وثبت ان ابا جهل رأى اشياء منها انشقاق القمر ونزول جبريل ورأى غيره ايضا معجزات كثيرة منها نبع العين وشهادة الحجر وسجود الشجر وكلام الضيع ولكن جحدوا عنادا واستكبارا وعلوا ورؤساء المشركين علموا حقيقته اقرؤا حيث قالوا ما هذا كلام البشر حين عجزوا عن المعارضة باقصر سورة فلا محالة ان هذا الاعتراف منهم اعتراف بنبوّة نبينا صلى الله تع عليه والسلم اذلمّا ثبت اعتراف عقلائهم و علمائهم ثم عاند بعضهم واعتذر بعضهم فانكار جهلائهم وعوامهم لا يعد انكارا بل كلام غير البليغ على ما حققه اهل البيان لا يعد كلاما وانما يعدّ من اصوات الحيوانات اذ عوامهم كالانعام بل هم اضل فلا عطر بعد عروس فنعمت الحلة واللبوس اذا ثبت انه لا ريب جدّا في هذا الكتاب المنزل على اقتضاء نفى الجنس ولذا قال لا ريب فيه وثبت انه لا ريب في نبوّة محمّد لان القرآن انزل عليه مبينًا لحقيقته ورسالته العامّة الابدّيّة اذ لم يرب فيه ان تشكيكته على [136a] من يعبرّ منه الريب والتصديق اعنى بلغاء قريش وعقلائهم ويدلّ على هذا المعنى ادخال ان الجملة حيث قال فان كنتم في ريب يعني بعد ثبوت عجزهم عن اتيان مثله لا ريب فيه من فيه ادنى فهم واقل تعقل وانما يرب فيه من لا يفرق العلم من الوهم ولا الشك من اليقين كطائفة لادريّة فان ظلمت الجهل المركب احاطهم حتى لا يقدر والحكم بوقوع شئ من الحقايق والواقعات بل شكوا اذا سئلوا بان الشك حكم شكوا في شكهم ورايو في ريبهم ثم وثم وهلمّ جزّا اذ في قلوبهم مرض وظلمات بعضها فوق بعض والحاصل فيبلاغه القرآن ومعجزيّة ثبت نبوت محمد لانه اكبر معجزاته وعليك بالتأمل ايّها اللبيب في اجتماعهم بان يأتوا بما يماثل اقصر سورة ثم في عجزهم وقولهم ما هذا كلام البشر كى تعرف كمال قدرة الله فانه هو الذى اظهر الحق بلسان اهل الباطل وجعل رؤساء المشركين شاهدين على حقّيّة الاسلام كما ربّى موسى بيد فرعون ليكون له عدوًا وحزنا ومبطلالا ومظهر الدين القويم وكما كلمّ الله موسى من الشجرة وغيره وكى تفرح كما امر بقوله فبذلك فليفرحوا بعد ما قال ياءيها الناس قد جاءكم موعظة من ربكم وشفاء لما فى الصدور قل بفضل الله ورحمته فبذلك فليفرحوا الح وقال فى حق الكفرة فى قلوبهم مرض فكان القرآن ومحمد طيبيا وترياقانا وسما مهلكا للكفرة المعاندين لان الشمس تزيد عليل العين علته والماء يزيد الحجر صلابته تمرّ هذا المطالعة Geldük ol çeräg-ı nebevî ki nür-1 ممّا فتح لهذا الكسير فللدعاء من الاخوان كتبناها هنا اللهمم اختمنا بالخير⁹⁸⁸

⁹⁸⁸ Anlamı: Ben derim ki Allah (Hz. Peygamber’i) seçip insan, cin, melek ve diğer mahlukata kendi ruhundan üfleyince herkesin özünde ona bir özlem, onun nübüvvetini onaylama ve onun risaletine şahit olma duygusu var etti. Hatta peygamberler kendi kitaplarında ondan haber verdiler ve onun ümmetinden olmak istediler. Ka’b, Vehb b. Münahhib, Abdullah b. Selam gibi Yahudi ve Hristiyan din adamları onun ismini ve hilye-i şerifini İncil, Tevrat ve diğer kitaplarda gördüklerinden emin oldular. Ebu Cehil ayın yarılması, Cebrail’in inmesi gibi bazı mucizeleri gördü. Onun dışındakiler de pek çok mucize görmüştür. Su fişkırması, taşın şahitliği, ağacın secdesi, sırtlanın konuşması bunlardan bazılarıdır. Fakat inat, istikbar ve üstünlük taslamalarından dolayı inkâr ettiler. Müşriklerin önderleri Kuran’ın en kısa surelerimden birisinin dahi benzerini getirmekten aciz kaldıklarında ‘bu bir beşer sözü olamaz.’ diyerek aslında Hz. Muhammed’in hak peygamber, Kuran’ın hak kitap olduğunu anladılar ve itiraf ettiler. Şüphesiz onların bu itirafı Hz. Peygamber’in nübüvvetini açıkça itiraf etme anlamına gelir. Zira onların akıllıları ve âlimlerinden bu itiraf sabit olmuş sonra onların bazıları inat ve mazeret beyan ederek inkâra devam etmişlerdir. Avamın sözlerine gelince bunlar inkâr sayılmaz. Bilakis belagatçılara göre belîğ olmayanların sözü kelim bile kabul edilmez. Hatta onlar hayvanların sesleri kategorisindedir. Zira onların avamı hayvanlar gibi hatta daha da aşağıdadır. “Arustan sonra başka bir koku yoktur.” “o ne güzel bir elbise ve giysidir.” Olduğuna göre. Bundan dolayı Allah teala “Bu kendisinde şüphe olmayan bir kitaptır.” buyurdu. Bu durum Hz. Muhammed’in nübüvvetinde de şüphe olmadığını ortaya koymaktadır. Zira Kuran ona onun hakikatini ve onun umumî, edebî nübüvvetini açıklamak için indirilmiştir. Zira onun için şüphe ve tasdik ifadesini kullanan ondan şüphe etmez. Bütünüyle bir şüpheyi kastediyorum. Zira yüce Allah ‘Eğer Şüphe içerisindeyseniz’ (Bakara 1/24-24) buyurmuştur. Yani inkârcı Kureyş müşriklerinin buranın benzerini getirmekten aciz olduklarının sabit oluşuna en ufak bir fehmi olanın, azcık bir akletme yeteneği olanın ondan şüphe edemeyeceğinin ilave edilmesi de bu manaya delalet etmektedir. Zira Kuran’dan ancak ilmi vehimden, şekki yakinden ayıramayan

h akdur kem alile  a a v  ziy as     lemi  ablamiŐdur h rsuzlar  alb-zenler  f rmesinden a a elem yo dur ⁹⁸⁹ [و] نورالله بافواههم ⁹⁹⁰  onunda ولو كره الكافرون ⁹⁹¹ وما كان الله وليكم اتية الدار من الله وما كان الله ليعذبهم ⁹⁹² de buyurur ki m -d m ki  mer  ve  z t  er-i Muhammediyeye ri  ayet ideler il  yevmi'1- iy me   ad vleri ma l bdur  mmet em nadudur l kin   adli  ulme s nneti bid  ate tebd l etseler muntaz r [136b] olsunlar bel y  v  fiten   mihene dir

پس بصورت عالم اصغر تویی

پس بمعنی عالم اکبر تویی

Őretde ey  dem    lem-i aŐ ar sensin amm  ma n da    lem-i ekber sensin z r  hey  ey'  ak un mir' tidur amm  ins n hem  udreti ve hem hem   ilmi ve cem li v  kem li mir' tid r pes ins nda bu  adar  ifat bulununca d keli on sekiz bi     lemde bulunan ins nda mevc d imiş ins nda bulunan   av limde yo muŐ beyt

تویی خلاصهٔ مجموع انجم و افلاك

ولی چه سودکه خود را نمی کنی ادراك

Beyt

افرنیش نثار فرق تواند

برمچین چون خسان نثار ازراه

Did kler[i] gibi sen ul  kiŐisin sa a  ak   az z dedi ⁹⁹² لله العزة ولرسوله وللمؤمنين ⁹⁹³  ukm nce  ifat-1   izzetde seni m Őterek etdi. Ve sen nle b g-1 cih na belki g lŐen-i cin na z b   z net virdi seni kem l t-1  ayr-i ma d de ile m kemmell ve fez 'il-i l -tuŐŐ  ile mufazz l etdi

kimseler Ő phe eder. Dirayeti, ilmi olmayan kimseler gibi. Bu gibi kimseleri cehaletin karanlı ı kuŐatmıŐtır. Muktedir olamazlar. Hakikat ve duruma g re h kmedemezler. Bilakis Ő phe ederler. Oblara Şek  zerine h k m bina edilir mi diye sorulsa Ő phe ettikleri Şeylerden de Ő phe ederler. Ve hep b yle devam edip giderler. Zira onların kalplerinde hastalık vardır ve karanlıklar i erisindedirler. Hasıl-1 kelim Kuran'ın belagati ve mucize oluŐuyla Hz. Muhammed'in n b vveti de sabittir.  nk  Kuran onun en b y k mucizesidir. Ey akıl sahibi! Y ce Allah'ın kemal-i kudretini bilmen i in m Őriklerin Kuran surelerinin en k sasına benzer bir sure yazmak i in biraraya toplanmaları sonra da aciz kalmaları konusu  zerine derinlemesine d Őunmen gerek. Batıl ehlinin lisanınca m Őriklerin  nde gelenleri İslam'ın hakikatine Şahit kılınmıŐlardır. Musa as.ın kendisi i in bir d Őman, h z n kayna o, davasının batlıyetini ortaya koymak ve hak dini ortaya  ıkarmak i in Firavun tarafından yetiŐtirilmesi gibi. Allah'ın Hz. Musa ile a aŐtan konuşması gibi. Y ce Allah'ın 'Bundan dolayı sevininler.' s z nde emretti i gibi sevinmeleri i in. Allah'ın bu emri ayetteki Şu ifadelerden sonra gelir. 'Ey insanlar! Size, Rabbinizden  g t (vaaz) ve g Ős n zde olana (nefsinizin kalbindeki hastalıklara) Şifa gelmiştir...', 'De ki: "Allah'ın fazlı ve O'nun rahmeti ile artık ferahlasınlar (sevininler). (Yunus, 10/56-57)' Kalplerinde hastalık olan k firler hakkında durum Şudur: Kuran ve Hz. Muhammed bizim i in doktor ve ila tır. İnat  k firler i inse zevhir ve helak sebebidir.  nk  g neŐ g z n hastalı ını artırır. Su taşın sertli ini artırır. Bu m talaaya, bu kalbi kırık olana a ılan Şeylerden dolayı yer verilmiştir. İhvana dua etmek i in onları burada yazdım. Ey Allah'ım hayırlısıyla tamamlamay  nasip eyle."

⁹⁸⁹ Saff, 61/8. Ayetin manası: "Onlar a ızlarıyla Allah'ın n runu s nd rmek istiyorlar..."

⁹⁹⁰ Saff, 61/8. Ayetin manası: "...Halbuki k firler istemeseler de Allah n runu tamamlayacaktır."

⁹⁹¹ Enf l, 8/33. Ayetin manası: "Allah, onlara azap edecek de ildir..."

⁹⁹² Mun fik n, 63/8. Ayetin manası: "...Oysa, Şeref Allah'ın, Peygamberinin ve inananlarındır..."

sen bihterîn-i âferidegân ve mihterîn-i ber-güzidegân ahter-i âsmân-ma‘rifet ve zübde-i çâr-ṭab‘ u şeş cihetsin.

Nağşunuñ mişli Nağşibend-i ezel
Hiç şüret yaratmadı evvel

Hâkken haq mükerrem [etdi] seni
Hüsn-i taqvimle aqvem etdi seni

Bunca maḥlûkı râm kıldı saña
Feyz-i hâşşını ‘âm kıldı saña

saña sen ⁹⁹³ اعرف ان احببت ان اعرف humundan kedüy-ı beşeriyete koyulmuş mey-i ‘aşq-ı ezelîsin sen mir’ât-i hâşş-ı cemâl-i lem-yazelîsin ‘âlem senüñ huzûruña tufeyldür sen cümleñüñ güzelisin bir kaç gün libās-ı cismānî içinde şalınur ve eglenürsün ‘ākıbet bu köhne-serā-yı ‘unşuriden aşluña alınur ve mele‘-i a‘lāya beklenürsin sen hoqqa-i haqāyık-ı Qur’aniyyesin sen şandukca-i daqāyık-ı furqāniyyesin ölmedin qadrüñi bilegör leyle-i qadr sendedür gâfletde bulunmayıgör mey-i nābuñı isrâf ü zāyi‘ idüp hâke dökme ve cevher-i nā-yābuñı cehl ile mezbeleye bırakma şüret-i türābuña bakma sen ‘anāşırdan taşra bir vücūd-ı şerîfsin cism-i harābuña bakma mi‘mār-ı ‘âlem elinde bir bāz-ı laṭîfsin hayfâ ki çürük tenüñüñ (...) rüz-ı ahvâli seni seyr-i illallah[137a]dan alıqodı ve levḥa-i vücūduñdan bu telvîn ü ābî-meşreblik şafâ sebağın yudı bu zıll u zā‘ilüñ ḥ‘āb u ḥayāl quru ihtimālinden ötüri mülk-i imān ü ‘irfāndan ve cennāt u cemāl ü rıdvāndan geçer misin ⁹⁹⁴ وامتازو اليوم gününde guruh-ı hüdādan özüñi elüñle saçar mısın ve ḥarr-ı temmūza döymeyen tenüñi cehenneme atar mısın ve ‘ömr-i dā‘im ile cennetüñ server ü hürin ‘azāb-ı caḥîme ve cevr-i zebāniye şatar mısın saña düşer mi bu gâflet ü beṭālet ü bed-siretle dü-cihā[n] deger cevherüñi balçıkla örtesin ve nefis iken nefse uymağla ve nefes tutmağla ḥayvāndan ḥasīs olasın sen ḥod bunda geldüñ ki melekden daḥi artasın ebyāt

Gevher-i ‘aşkı ziver-i cān it
Kaşd-ı āb-ı ḥayāt-ı ‘irfān it

Tālib-i şehvet-i miḥāl olma
Sākin-i ḥāne-i ḥayāl olma

⁹⁹³ El-Aclûnî, age., II, s. 121. Hadisin manası: “...bilinmek istedim.”

⁹⁹⁴ Yâsîn, 36/59. Ayetin manası: “Ayrılın bir tarafa bugün...”

Hüb-rūsın çü turş-rū olma

Rāst-hūsın dürüg-gū olma

Hāk- i rāh olaña şart-ı rāh budur

Çāh-ı ‘uzlet gözeteñe cāh budur

Var der-i haqqa ser-firāz olasın

Qo der-i halkı bī-niyāz olasın

‘İzzetün hażret-i hūdādan ola

Manşib-ı cāhuñ ol serāda ola

Niçe dek tavāf-ı Ka‘be’-i gil

Bir nefes kıl tavāf-ı Ka‘be-i dil

Taleb-i şöbet-i hisān etme

Tama‘-ı ahd-i nā-kesān etme

Devlet anuñ ide bucaqda maqām

Ne nişān gözleye cihānda ne nām

Besleme cismi kim yeri gürdur

Huriş-i girm ü küt-ı her-mürdur

Rūhuñi kelbe hem-nişin etme

Nefsüñi fāsıqa karin etme

Kāmil-i külfet-i mücāhedesin

Qābil-i lezzet-i müşāhedesin

Hātemüñ virme dest-i şeytāna

Dive başılma düşmez insāna

İmdi ⁹⁹⁵ zümresine karşıgör ve seyf-i ‘aşkile nefsiñi
‘ayd-i vaşla kırbān idegör ve illa (...) tekye-i cihānda nā-pākken alup maḥbūb-ı bī-çüne
kırbānlığa sezā görölmezsin

Ve naḳd-i vücūduñ şāfi u muzahıraf bulunup nārla imtiḥāna muḥtāc olursın

ظاهر ان شاخ اصل میوه است

باطنا بهر ثمر شد شاخ هست

Zāhiren budak mīvenüñ aşıldur ammā ol ağac bātınen ve ḥaḳīḳat-i [137b] mīveden ötüri
dikülmüşdür ya‘nī ⁹⁹⁶ العلة الغائية ماتقدم في التصور وتأخر في الوجود
kılbінде evvelā şemere ḥātırası kıpmasa şeceri dikmezdi pes vücūd-ı irādī vü ‘ilmī vü
taşavvurīde şemer muḳaddem imiş ‘ālem-i vücūd u cihān-ı ‘aynīde ol şemer mu‘aḥḥarda
görünürse pes ve ⁹⁹⁷ انتم تزرعونه ام نحن الزارعون ⁹⁹⁸ لولاك ⁹⁹⁹ bitürici Allāh
ağacı yaratmazdı mīve murād olmasa pes ma‘nāda ağac mīveden toğmuşdur ⁹⁹⁸ bunu
gösterir ki eger ḥabībim ⁹⁹⁹ احببت ان اعرف ⁹⁹⁹ ‘ālem-i ‘ilmimde
izhār-ı vaşf u kırb u muhabbet ve i‘lān-ı gavgā-yı ‘aşḳ u ḥayret murād etmesem seni baña
ve ekvānı saña mir’at yaratmazdım.

مصطفى زين كفت كآدم وانبيا

خلف من باشند در زیر لوا

Anuñiçün ¹⁰⁰⁰ انما آتاكم الله الخلق كله يوم القيامة dedi ya‘nī ādem ü enbiyā benim ardımca
tırsalar gerek livā’ü’l-ḥamdım altında ya‘nī ‘ālem-i ‘ilmīde ve mecma‘-ı ervāḥda
cümleden muḳaddem olduğum için cümle kıyāmetde ardımda turalar ve rūhları benim
rūḥumdan baḥş olup vaṭan-ı aşılleri benim külliyetim ‘ālemi olduğüçün niye sancağım
dibine cem‘ olsalar gerek ¹⁰⁰¹ ونحن الاخرون السابقون ¹⁰⁰¹ bu remzdür ya‘nī şüretā
āḥirsem de lākin ‘ilm ü ‘illiyet ḥasebi ile ve bā‘iş-i vücūdları olduğum sebab ile
cümleden muḳaddemim ki buyurur ¹⁰⁰² كنت نبيا وادم بين الماء والطين

کر بصورت من زادم زاده ام

⁹⁹⁵ Yūnus, 10/62. Ayetin manası: “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

⁹⁹⁶ Anlamı: “Gâi illet tasavvurda önde olan, varlıkta sonra gelendir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Adıgüzel, “İslam Felsefesinde” İlet” (Neden) Kavramı, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2. 2002, s. 169.

⁹⁹⁷ Vâkıa, 56/64. Ayetin manası: “Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?”

⁹⁹⁸ El-Aclûnî, age., II, s. 148. Hadisin manası: “Sen olmasaydın...”

⁹⁹⁹ El-Aclûnî, age., II, s. 121. Hadisin manası: “...bilinmek istedim.”

¹⁰⁰⁰ Mübarekfürî, Tuhfetü’l-Ahvezî, IV, 130. Hz. Adem ile ondan sonra gelenler de benim sancağım altında toplanacak.”

¹⁰⁰¹ Müslim, Cuma, 22. Hadisin anlamı: “Biz (dünya ehli arasında) sonuncularız. Fakat kıyamet günü birinciler olacağız (hesabımız önce görülecek).”

¹⁰⁰² El-Aclûnî, age., II, s. 121. Anlamı: “Adem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.”

من بمعنى جدّ جدّ افتاده ام

Şüreten ādemden toğdum ise ma'nen dedemün dedesiyim ya'nī lisān-ı sırı u cem'le ve zebān-ı mevlūd-ı ma'nevīsi ile buyurur ki ve anı ¹⁰⁰³ وان كنتم ابن آدم صورة فلى فيه معنى شاهد
لاشاهد فوقه وكفى به شهيدا¹⁰⁰⁴ ol şāhid daḥi 'ālim-i 'ilmullāhdur ki

کز برای من شدش سجده ملك

از پی من رفت بر هفتم فلك

Benden ötürdür ādeme melegün secdesi benim eclimden cennete girdi ya'nī nūrū'l-envār vāşılı'l-ervāḥ olup ādemün alındaḡı nūr- rūḥumdan olup ve ol nūrda şıfat-ı ḡaḡ olduḡıçün tenler aşlı olan ādeme melā'ike vü ervāḥ [138a] secde etdiler ve benim pertev-i nūrum anuñ alında leme'ān urduḡıçün maḡāmı cennāt-ı 'āliyye oldu ammā ādemün cennetden ḡurūcı beşeriyet ve şüret-i aḡvālinden idi yine benim nūrumuñ ḡāmili olduḡıçün tevbesi ḡabūl oldu ve anuñla ḡomayup ¹⁰⁰⁵ اول الكفرة
انا جعلناك خليفة¹⁰⁰⁵ buyurur ya'nī her şey' ol taşavvur zihninde taşvır iden şüreti izḡā[r] gerek ḡuşuşan fikr-i ḡaḡ ya'nī irādet-i ezel ḡod-zāt-ı ḡadīmūñ vaşfin ḡadīmidür bilindigi ma'nā ādem Muḡammed'den toḡmuş ve aḡaç mī

veden ḡazrete ümmī denildiği de Allāh u a'lem aşlı u maḡşūd u netīce vü 'illet-i ḡā'iyye ma'nāsına ola ya'nī ümmī 'ām'dendür ḡaşd ma'nāsına pes cümle kütüb ü şuhuf-ı mürselinde kebīr taḡrīri üzere mezkūr ve cümleñ zuhūrına bā' iş ve cümleden maḡşūd olmaḡın ümmī denildi ya'nī maḡşūdluga mensūb yāḡūd ümmü'l-ervāḥ ve'l-ḡulūb olduḡıçün kemā merre yāḡūd maḡşūd-ı aşlı olan ḡazret-i ḡaḡḡa kemāl-i intisābından denildi yine ilāḡi dimekdür yāḡūd rūḡ-ı izāfisi ism-i a'zam ve nūr-ı ḡaḡ ve ümmü'l-'ulūm olduḡıçün ki خلق ادم على
dediler kemā merre yāḡūd ümmü'l-ḡaḡāyık olduḡıçün yāḡūd ¹⁰⁰⁶ صورتته
ümmü'l-ḡurādan ya'nī Ka'be'den ḡopduḡıçün yāḡūd ümmü'l-kitābla tev'em olduḡıçün ki ¹⁰⁰⁷ القرآن توأمان
ketb olduḡıçün ve ol levḡden ¹⁰⁰⁸ ما اوحى sebaḡın ve ümmü'l-medāris olan ḡābe-ḡavseynde ¹⁰⁰⁹ سنقرئك
dersin okuduḡıçün denildi yāḡūd ümmete anasından şefḡatlı olduḡıçün denildi ki

¹⁰⁰³ Muhammed Rıza el-Kummî, Tefsirü Kenzü'd-Dekaik ve Bahru'l-Garaib, Vizeratü's-Sekafeti ve'l-irşadı'l-İslami, 1366, C. 1 s. 499.

¹⁰⁰⁴ Anlamı: "Allah'tan üstün şahit yoktur. O şahit olarak yeter."

¹⁰⁰⁵ Sād, 38/26. Ayetin manası: "Biz seni halife yaptık..."

¹⁰⁰⁶ Buharî, İstizan 1, Müslim, Bir, 115. Hadis-i şerif. Manası: "(Allah) Adem'i kendi suretinde yarattı."

¹⁰⁰⁷ Seyyid Haydar Amûlî, age., s. 239. Anlamı: "İnsanla Kur'an ikiz kardeştir."

¹⁰⁰⁸ Necm, 53/10. Ayetin manası: "...vahyini bildirdi."

¹⁰⁰⁹ A'lâ, 87/6. Ayetin manası: "Sana [Kur'anı] okutacağız..."

النبيّ اولى بالمؤمنين من¹⁰¹⁰ ya‘nī kemāl-i şefkatde ve tamām-ı merḥametde analığa mensūbdur
 ’abānēm’de bu remz vardur ki aña aṭadan eşfāk u erḥamdur te’emmel ammā ehl-i luğat ümmī
 yazu yazmayandur ve üstāda varmayandur didüklerinde ḥazretüñ kemāl-i medḥin
 müş’irdür ki ḥazret-i ḥaḳ ḥabībini ḥōcaya virse ḥōca şākirden efḍal olmaḳ lāzım gelürdi
 pes ğayret-i ḥaḳ ḥabībinden evlā vü ekmel kimse bulunduğına rāzı olmadı anuñiçün
 ḥabībini mekteb-i [138b] lā-mekānda sūḥte kılmakla cehālet ü efkār-ı sivāiyye ḥarḳ olup فا
 ’ilm-in oḳutup ‘ilm-i ḥaḳıḳate dānişmend etdi¹⁰¹¹ وحي الي عبده ما وحي

كفاك بالعلم فى الامى معجزة فى

الجاهلية والتأديب فى اليتيم¹⁰¹²

مكسل از بيغمبر ايام خویش

تکيه کم کن برفن وبرکام خویش

تکيه ṭayanmaḳ کم azdur ya‘ni az ṭayan ma‘nā kesilme kendü ḳarn u eyyāmuñda olan
 peygamberüñden az ṭayan kendü fenn ü kāmüñ ya‘nī kendü bilgüñi biraḳ ve murāduñdan
 gec ve aduñdan gec bir rūḥ-i ḳudsīsın¹⁰¹³ rūḥ-i izāfī-i Muḥammedide maḥv etmiş ve
 Muḥammedlük boyağına boyanmış ve anuñ ḥulḳ u şıfatına girmiş cismini müteveccih-i
 rāh-ı şer‘-i Muşṭavī ve ḳalbi mesken-i ḥubb-ı Aḥmedī ve ‘aşk-ı Muḥammedī kılmış ve
 vücūd-ı pür-seyyi’esin ḥaḳıḳat-i Muḥammediyye tebdil etmiş bir kimseye yapış ki eyle
 kimse zamānuñ peygamberidür zīrā andan mevlid-i bāṭınī sırr-ı Aḥmedī toğup sırr-ı
 Muḥammed ādemi ḫalīfetullāh etdügi gibi anı da kendüye ḫalīfe ider bi-ḥamdillāh ḥazret-i
 şemsimiz de bu ma‘nāyı kerrātla uyanıkla me‘āniye etdügidi ğarażım evliyāya i‘tiḳād
 etdürmekdür inanmayan kendü bilür niçe def‘a şüreten mestlikle zuḥūrdan ğayrı vāḳı‘ada
 ḥazret-i risālet şemsimiz ḳuddise sırruhu şüretinde görüldügi çokdur¹⁰¹⁴ والله // كفى با الله شهيداً
 على ما نقول وكيلى¹⁰¹⁵

صد امیدست این زمان بردار کام

عاشقانه ای قتی خلّ الكلام

Şad murād var bu zamānda ḳaldır ve tüt ṭamağüñ ya‘ni söyleme ‘aşıḳāne ey yigit sözi
 biraḳ bu takdīrce کام kâf-ı ‘Acemiledür. Yāḫūd ‘Arabile ola ma‘nā şad murād var bu ḫalḳ-ı

¹⁰¹⁰ Ahzâb, 33/6. Ayetin anlamı: “Peygamber müminlere daha önce gelir (evladır)...” Ayetin sonunda bulunmayan bir kelime eklenerek “النبيّ اولى بالمؤمنين من ابائهم” “Peygamber müminlere babalarından daha önce gelir (evladır)...” şekli oluşturulmuştur.

¹⁰¹¹ Necm, 53/10. Ayetin manası: “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.”

¹⁰¹² Armutçuoğlu, age., s. 96. Busîrî’nin kaside-i bürdesinin 139. Beyti. Anlamı: Cahiliye Devrinde ümmi iken ilim sahibi olması sana yeter. Yetim iken terbiyeli olması da mucize olarak sana yeter.”

¹⁰¹³ rūḥ-i ḳudsīsın: - S1, - S2, - S3.

¹⁰¹⁴ Fetih, 48/28. Ayetin manası: “Şahit olarak Allah yeter.”

¹⁰¹⁵ Kasas, 28/28. Ayetin manası: “Söylediklerimize Allah vekildir.”

zamānda sen murādāt fāniyeñi ortadan aldur ve szuñi ki sfl vesvesedr kes yerine ¹⁰¹⁶gele ya^c n evvel dilnden elfz- zay^c iye ve kelimt- msvyi gider ve ŗniyen albnden hdiŗ- nefsi y^c n urk fikri aldır libseñ saña derd  aŗ yeter aralıdan ı ve ketudlıuñı bira senn dnyev ma^c iŗetn Allh te^c l zerine iltizm idp  ibdete daı hem uvvet [139a] virp hem yolın gstermiŗdr hemn hdmetnde srnme de ol zahirn ve albn hdmet  muabbetle bir idp kdrt- kevneyn fikrini gideregr ki ¹⁰¹⁷ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه ¹⁰¹⁸فذكر ان نفعت الذكرى baınca daı nefis  ra fen virmep sultanu^{l-c} uŗŗk  Amr^{l-friŗ} el-Mıŗr^r nn T^r iyye^r sinde

ولا تك ممن طيشة دروسه
بجيث استقرت عقله واستقلت
فثم وراء النقل عقل يدق عن
مدارك غايات العقول السليمة

Buyurduı zere fenyla  al- klle irmeyp ve kend  al- cz^r isinden te  ilm yok an idp mu^c cib  mtekebbir olana sırr- vadet hberin ifŗ etme diln kes  aŗılı anı ister demek ola

دلی پر مخزن اسراردارم
ولکن در زبان مسماردرم

Htmet^l-kitb dibcedede im etdigmz zere evvel- kitbda ve ir- kitblarda midat- sultan- enbiy enseb olup ve bu zametimizn abline b^c iŗ- kav olmak ricsına bir aŗide- ar ŗuffe nazm  zamm old. وهی هذه

Ey mazen- fez^r il elff- Haa mazar¹⁰¹⁹

Ey mecma^c - haŗ^r il mecm^c - halk rehber

Ey menba^c - mrvvet ey ma^c den- ftvvet

Ey aŗl- fey- ramet cd- vcd-perver

¹⁰¹⁶ Tevbe, 9/40. Ayetin manası: “...Allah’ın szı ise en ycedir...”

¹⁰¹⁷ Ahzb, 33/4. Ayetin manası: “Allah, hibir adamın iine iki kalp koymamıŗtır...”

¹⁰¹⁸ A^l, 87/9. Ayetin manası: ““Faydalı olacaksa insanlara gt ver.”

¹⁰¹⁹ Mstef^r iln/ Fe^lln/ Mstef^r iln/ Fe^lln

Hulkuñ qamudan ekmel halkuñ qamudan efđal
Rūhuñ qamudan evvel cismüñ qamudan enver

Ey zulmetüñ ziyāsı ey hastalar şifāsı
Ey gam[1]ular şafāsı luftuñ şayar mı diller

Ey dürr-i baħr-i vaħdet mühr-i nigīn-i kudret
Mihr-i semā-i ʿizzet serdār olanlara ser

Cismünde sır şerīʿ at rūhuñda hem tarīkat
Sırruñ hüve'l-ħaķīkat hem hānesin ü hem der

Ey tütī-i ħaķāyık [139b] ey bülbül-i daķāyık
Zātuñ qamuya fāyık dīnüñ qamudan azher

Ey dürr-i baħr-i tevħīd iķlīm-i ʿaşķ-ı ferīd
Ey ħısn-ı şehr-i ümmīd müşkil senüñle eyser

Şıdķ u şafāya şuffe mihr [ü] vefāya ķubbe
Rūyuñ diler eħibbe ey ħabb-ı hubbe beyder

Ey Muştafā-yı raħman ey murtażā-yı insān
Ey muķtedā-yı her cān ʿallām-ı sırr-ı ester

Ey şemʿ-i şurħ-ı ħađrā mişķāt-ı bezm-i aʿlā
Miftāħ-ı nūr-ı eclā mişbāħ-ı ķalb-i ħayder

Ķānūn-ı dīni vāzīʿ aʿlām-ı ʿilmī rāfiʿ
Ey her belāyı dāfiʿ ʿarş-ı ħudāya dilber

Ey rāfiʿ-ı dālālet ey dāfiʿ-ı cehālet
Müştaķ-ı ber-cemālet aʿrāz u cümle cevher

Ey seyyid-i civān-baht şāh-ı cihān felek-taht
Cān-baḡş u hem cihān-raht her zerre anı söyler

Keşşāf-ı sırr-ı evşāf ʿ aşkuñla şāf her şāf
Ḳāfi muḡiṭ olan ḳāf ʿ anḳā-yı ḳudret-āver

Ey raḡmetüñ nesīmi ey cennetüñ naʿ īmi
Ey yoḳlayan yetīmi şefḳat eline dāver

Ṭıbb-ı ḳulüb-ı eşbāḡ şabb-ı şabā-yı- fettāḡ
Feyz-i fezā-yı ervāḡ cümle saña musaḡḡar

Ey seyyid-i memālik ey māniʿ -i mehālik
Ey mürşid-i mesālik ey reh-revāne rehber

İşlāḡ-ı her fesādī miftāḡ-ı her murādī
Sulṭān-ı ʿ adl ü dādī mennāʿ -ı şanʿ at-ı şer

Sulṭān-ı her sipāḡī ey cümleñ penāḡı
Eşyā ʾ turā kemāḡī aşlile oldı manzar

Destān-serā-yı sulṭān ey bülbül-i ḡoş-elḡān
Şāḡīn-i dest-i ḡannān şayyād-ı hem-dilāver

Ne varsa zāḡir ü ḡayb nūruñdan oldı bī-reyb
Ḥūr u cināndaki zeyb senden durur muḳarrer

Ey ʿ ālemīne raḡmet nūr-ı hüdā-yı ümmet
Ey reh-nümā-yı vuşlat esrār-ı hinde-server

Olunca rüz-ı maḡşer nefsi oḳuya her ser
Ṭutıla cümle diller ancaḳ hemān o söyler

Ey mihr-i ʿālem-i dil ey pīşvā-yı menzil
Ey naqş-ı hātīm-i kül senden ʿāmu muşavver

Ey rūhı cümle cismüñ ey genci her tılısmuñ
ʿassāmı cümle kısmuñ bu'l-ķāsım-ı sehāger

Şarrāf-ı dürr-i ʿirfān ʿarrāf-ı sırr-ı subhān
Vaşşāf-ı ʿaşķ-ı rahmān sulţān-ı bahır hem ber

[140a] Ey şāh-ı sırr-ı vahdet salār-ı cümle millet
Şehbāz-ı dest-i ķudret şayyād-ı heft kişver

ʿUnvān-ı naşr-ı fırsat mihmān-ı Rabb-ı ʿizzet
Çevgān-ı tūb-ı devlet ey dü cihāna mefhar

Ķapuñda cümle sâʿil baĵladı saña maħmil
ʿArz ide geldi müşkil cümle velī peygamber

ʿAşķuñla döner eflāk nūruñla gül olur hāk
Biter senüñle her çāk ey her şikeste şeh-per

Ey mevc-i bahır-i bî-ħad sırr-ı vücūd-ı ebced
Mürseller içre Aħmed ey cümle başa efser

Ey aşl-ı lafz u maʿnā bîh-i dıraħt-ı tūbā
ʿİlm-i ledünne dānā çeşm-i cihāna gevher

Ey aşl-ı ʿaşķ u ĵavĵā maħbūb-ı leyl-i isrā
Pāyüñde ʿarş-ı aʿlā kemter gedāsı mihter

Ey ʿāşiyāne eşfaʿ luţfuñ ķamuya maţmaʿ
Ey mühr-i ʿayn-ı maţlaʿ ĵapuñda mihr çāker

Feyyāz-ı ‘ilm-i raḥmān miftāḥ-ı genc-i ‘irfān
Ey ḥastegāna Loḡmān ḡassāl-ı her mükedder

یا سید السریّه یا اشرف البریّه
یا ملبس العریّه قسام حوض و کوثر

یا معطی المواهب یا مرشد المراتب
یا فاتح المطالب عالم ترا مسخر

شوقی الیک غالب دمعی لیدیک ساکب
یا نور نجم ثاقب هم ماه و مهر انور

روی توقبله دل کوی تو نعم منزل
حلال جمله مشکل ای بی بدل سحنور

ای قطره تویم بود عمان همچو نم بود
بی توجهان عدم بود عالم زتومنور

عرشست پایه کم درسیرت ای مکرم
لوحست مایه کم یک کاغدی زد فتر

علام علم اسما ای اسم آن مسما
فتاح سرّ مولا کشف رمز هر در

سر چشمه معارف سررشته عوارف
سردار جمله عارف ای اصل مایه ونر

Şer‘ üñ durur mü’ebbed zātuñ durur mü’eyyed
Yapduñ binā müşeyyed muḡkem durur musevver

Sırr-ı cemāl ü ‘izzet remz-i celāl ü heybet
Ġamz-ı kemāl-i ḡudret cümle saña muḡarrer

Feyzünden aldı ‘ Īsā mevtāyı kıldı ihyā
Beyzā yed old[1] Mūsā nūruñ ile ser-ā-ser

از کحل خاک آن پای چشم آچدی¹⁰²⁰ جمله ذی رای
از نطق شگر افزای پرمصر دین بسکر

از مکر چشمت آهو در کهوه گفته یاھو
از زلف توسیه رو افتاده مسک معطر

Ḳāvs-ı ḳāzā-yı ebrū ḳurulıdur be-her sū
Ol mūy-ı ‘ anberīn-bū ‘ aḳl alur ādem avlar

Yek-dāne ḥāl-i dil-cū anuñla dām iken mū
در نزد چشم جادو طوب قضای کمتر

Ey şāḥib-i meşānī Yūsuf ola mı şānī
Kim ola saña şānī maḥbūb-ı Rabb-i ekber

‘ Āşıḳ aña Züleyḥā saña cemi‘ -i eşyā
Belki Ḥudā te‘ ālā ey enbiyāya server

Olmasa idi nūruñ ḥüsni olmazdı ḥūruñ
Ey aşlı her sürūruñ cümle şafāya maşdar

ای رویکه ضحی دم نیکان بنزد توکم
Şeb zülfüne göre ḥam nūr-ı celāle maḥzar

Ey muḳtedā-yı ervāḥ ey nūr-ı zıll u eşbāḥ
Ey muḡleḳāta miftāḥ ey kāyināta mihter

Görmese bunda rūyuñ görmez ḥaşırde büyuñ
Ṭutmasa güft ü gūyuñ yoldan azar melekler

¹⁰²⁰ Ü, -S1, -S2. آچدی :

‘İlmüñ kadar ilāhī ta‘ zīm kıl kemāhī
Ol şāh cümle şāhī ki_ oldur cemāle maẓhar

Aşhāb necm-i hādī bulsun bi-küllü nādī
Rıdvānile murādı olunca rüz-ı maḥşer

Lā-siyyemā ol a‘ lām ol çār rükn-i islām
Bulsun hezār ikrām yā Rabb bi-küllü maḥẓar

Şiddīk-i yār-ı gāruñ hicret yolunda yāruñ
Ol şāh-ı nāmdāruñ kıl ravzasın mu‘ anber

Fārūk-ı dīnī yā Rabb kapuñda kıl muḥarreb
Kıl ravzasın mühezzeb ‘ izzet vir aña berber

‘Osmān-ı zü’l-ḥayāy ol ma‘ den-i vefāy
Ol maḥzen-i şafāy nūruñla eyle ezher

Ol ehl-i اهل اتا y1 ol ḥāmilü’l-livāy
Ol menba‘ -ı seḥāy ‘ izzetle eyle berter

O mecma‘ -ı şafāy serdār-ı لا فتا y1
Bula ebed rızāy Ḥayy der tevḥīdī

Derdile yanmışıdı cāndan uşanmışıdı
Hem fānī olmuşıdı der ḥayy-ı bākī ḥayder

Kanın kurıtmışıdı cismin çürütmüşıdı
Yağın eritmişıdı diri diriydi ḥayder

يا شافع المعاصى اشفع وكن مناصى
اذ يأخذ التواصى عبد ضعيف افقر

Mücrim katı düşüpdür yolın daği şaşupdur
Hadden günāh aşupdür [141a] kaldı haķır ü mużtar

Şınķun dil ü şikeste zencir-i ğamla beste
Süst ü naķif ü haste hayrān u deng ü serser

Bir katre aña kāfi belki cihāna vāfi
Yā şāfi yā mu^c āfi hastañdur ey şifāger

Ey cümle başın tācı zerreñ cihān ħarācı
Şeyhī düşüpdür acı acıñdur etmek ister

ķaşide-i āķirī li-muħarririhī

Ey ħabīb- i^c Arabī nūr-ı ilāhī medeni¹⁰²¹
Seg-i bābuñ şeh olur her ne ķadar olsa denī

^c Aşkuñ ile evliyā ħayline şāh olmadı mı
Olmuşiken rā^c i-yi üştür Üveys el-Karanī

Toz [u] topraĝile yollarda döner bād-ı şabā
Ĥāk-i pāyuñ dileyü saña ķılur devresini

Sāħanuñ taşına^c aşık ^c Adenüñ içi taşı
Bu ħayādan surħreng old[ı] ^c aķık-i Yemenī

Ş[ā]hlık bendeligünde idügin tıyduĝiçün
Şer^c üñe cān ile ħıdmetler ider şāh seni

Çöpçe gelmez sensüzün serv-i çemen gözlerime
Maķşadım bu merħabā ide¹⁰²² muĝaylān dikenī

¹⁰²¹ Fe'ilātün/ Fe'ilātün/ Fe'ilātün/ Fe'ilün

¹⁰²² merħabā i: Tef'ile fe'ilātün olması gerekirken fā'ilātündür.

Dü cihân perverişi nuṭḡ-ı faṣîhünden alur
Ḥükemâ cümle virür şerbetüne cân u teni

Saḡa virildi kemâl ile ma‘ allâh şıfatı
İrâde şıgmadı kes cümle kesüpdür süḡanı

Eşerüñ şemm idenüñ şemm iden âşârından
Şâmmesi tuymaz anuñ‘ anber ü misk-i Ḥoteni

İsteyüp ḡabl-i metîn ile dilâ ḡısn-ı ḡaşîn
Râh-ı ‘ aşkına girüp boynuma ṭaḡdım reseni

Zillet ü kılletile ḡaldım ayaḡda kerem it
Yerde ḡalsun mı sevenler seni ey şâh seni

Ḳıl cemâlünle müşerref vir beḡâ ba‘ de fenâ
Ol ḡayât-ı dil ü cânı ḡuluna ḡöstereni

Menba‘ -ı ‘ ilm ü kerem mecma‘ -ı ‘ irfân u edeb
Maḡzen-i ḡüsn ü şıyem keştî-i dînüñ dümeni

Ma‘ den-i faẓl u kemâl maẓhar-ı nûr-ı müte‘ âl
Mâhî-i zulm-i zalem ehl-i ‘ inâduñ reseni

Ḥâmî-i dîn-i metîn mâḡî-i küfrân-ı ḡalâl
Şâdıḡu’l-ḡavl ü emîn bâḡ-ı cihânuñ semeni

Bende-i cûd u seḡası dü-cihân ḡalkı ḡamu
Ḳuvvet ü faḡr-i cihân oldu anuñ âmedeni

Maṭar-ı raḡmeti ṭâ’irdür anuñ aḡṭârda
Sırr-ı ‘ aşkıle Ḥudâ nûr ider anı seveni

Bā' is-i ' aşk-ı Hudā vāsıta-i halk-ı cihān
Merkez-i devr-i vücūd kān-ı vefā baħr-i ğanī

Zıll-ı Haĸĸ Őems-i hüdā Őa' Őa' a-i nūr-ı Hudā
Hulķı hoŐ zātı gūzel leb ŐadeĢ ü diŐ ' Adenī

LuĢı ok Őatlu dili mażhar-ı ĸudretdür eli
Müz-nibe ' afv u ħarābāta' imāret vaĢanı

Müflise luĢ idici daħi yetīme ŐeĢķat
DüşmüŐüñ destin alan dāĢi' -i ğamm u miĤenī

Senlügüñ ħaĸķı ki maħlūķa odur aŐ-ı uŐül
Virdi bu ŐeyĤī ĸuluñ sende fenā eyle beni

اللهم صل اللهم صلى على سيدنا محمد عدد حروف القرآن حرفا حرفا وصلّى على سيدنا محمد عدد كلّ حرف الف الف وصلّى على سيدنا محمد عدد كل الف الف الف وعدد مافى علمك وعدد ماكان وعدد مالم يكن وعدد ماصلى عليه المصلون من خلقك فى سمواتك وارضك ابا دائما سرمدنا الى يوم القيمة وصلّى على آله واصحابه واهل بيته وعلى جميع التابعين والمجاهدين والمفسرين والمحدثين والفقهاء والمصنفين وصلّى على جميع الانبياء والمرسلين وعلى جميع الرجال والمشايخ والاولياء والسادات والمجديب احياهم وامواتهم اجمعين وعلى القطب والخضر والالياس ورجال الهيبة والقوة والفتح والشهداء وعلى عبدالمجيد الشروانى وعلى شمس الدين السيوسى وعلى الشعبان الكسد موتى وعلى عباد الله الصالحين من اهل السماوات والارضين وعلى ابناي محرم الزيلوى وعلى امنا وعلى اقربائنا وتعلقانا وعلى جميع امة محمد عامة اجمعين احياهم وامواتهم اجمعين
قد وقع الفراغ من تحريره على يد مؤلفه شيخى بن ابى الليث محرم الزيلوى فى شهر ربيع الاول من تاريخ احد عشر والى والله الحمد وحمد والصلوة على محمد واليه
وقد وقع الفراغ من كتابته هذا الكتاب من يد حسن بن شمس الدين القزلىجوى فى بلد اماسيه فى مدرسة عبد الله پاشا فى وقت العشاء فى اواخر جمادى الآخر من تاريخ احد عشر والى من هجرة النبوية عليه الصلوة والسلام تم¹⁰²³

¹⁰²³ FeraĢ kaydının anlamı: "Bu kitabın müellifin eliyle yazılması Şeyhim Ebu'l-leys Muharrem ez-Zilevī tarafından 1011 yılı Rebiülevvel ayında tamamlandı. Hamd Allah'a salatü's-selam Hz. Muhammed'e mahsustur. Bu kitabın istinsahı hicri 1011 tarihinde Cemaziye'l-Ahir ayının sonlarında yatsı vaktinde Amasya Beldesi Abdullah Paşa Medresesinde Hasan b. Şemseddin el-KızılcaĢı tarafından tamamlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SİVASÎ'NİN ŞERH-İ CEZÎRE-İ MESNEVÎ'SİNİN SADELEŞTİRİLMESİ VE DİĞER TÜRKÇE CEZÎRE-İ MESNEVÎ ŞERHLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin Sadelleştirilmesi

1. beyit

بشنو از نی چو حکایت میکند
از جدایها شکایت میکند

Mana: Neyden dinle neler hikâye eder ve ayrılıklardan nasıl şikâyet eder. Yani “Size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’dur” ayetinde belirtildiği üzere kulak, göz ve kalpten önde tutulmuştur. “Kulak verip dinleyin ve susun.” ayetinde ifade edildiği gibi Hz. Mevlânâ da dervişin kalbinin açılması ve göğsünün genişlemesi için gerekli anahtarın “susmak” olduğuna işaret eder. Derviş gönül kulağını ney gibi tevhid ateşiyle açıp sadece konuşanı değil ağaç, taş ve ney gibi cansız ve dilsizlerin seslerini de dinlemelidir. Çünkü dünyada Allah’ın mayasıyla mayalanmamış nesne yoktur. Hepsi Allah’ın gücü ve yüzünün yansımasıdır. Kulağıyla işitene manasız ses yoktur; vahşi hayvan sesleri, kuş nağmeleri ve sinek vızıltıları gibi kapı sesi, kaya yankısı ve meşe zırlıtısı da tevhid sırrını duyurur. Bir miktar içi boş olanın nasıl etkili bir nağmesi varsa kulağı boş olanın da evliyanın gizli seslerini duyma yetisi vardır. “Kalbini boşaltmayan dost sözünü işitmez, bu manayı aşkın çeng, ney ve kavalı ortaya koyar.” beytiyle açıklandığı üzere dolu olandan ses çıkmaz. Ney, hâl diliyle der ki ben su ve toprak içinde büyüyordum; kökümle bağım, yaprak ve dalımla da bağlılığım vardı; fâni dünyanın fitne ve fesadından ve zor zamanın elem ve eziyetinden habersiz bir şekilde kendi hâlimde yaşıyordum. Allah’ın takdiriyle birdenbire aslım ve vatanımdan ayırdılar. Başımı ve ayağımı kestiler, ciğerimi ve bağırimi ateşli eziyetlerle deldiler. Sonra Allah zahmetimi rahmet, hasretimi kavuşma yaptı, su ve topraktan oluşan sonsuz arzumu, ayrılığımı ve çokluğumu birliğe çevirdi. Başlangıçta hâlim kötü ve karanlıkken sonunda varlığın feyz, nur ve hayrına layık oldum. Böylelikle

bir üstadın elinde pişerek ona sırdaş ve yoldaş oldum. O kâmil-i mürşid olan o üstat da “Rüzgar rahmanın nefesindedir.” hadis-i şerifinde belirtildiği gibi kutsal nefesleriyle beni şerefliendirdi. Hz. Meryem, bakireyken İlahî bir üfürükle Hz. İsa’yı dünyaya getirmiş ve o çocuk “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana İncil’i verdi.” ayeti hükmünce Allah’a bağlılığını ve şükürünü bildirmiştir. Çocukken mürşid-i kâmil olan Hz. İsa gibi ben de kamış parçasıyken “Ve onun içine ruhumdan üfledim.” ayetindekine paralel olarak meclislerde çalındım ve hidayet bostanının bülbülü oldum. Gerçekte neyle kastedilen Hz. Mevlânâ ve onun gibi varlığını Cenab-ı Hak’ın varlığının ve sıfatlarının denizinde kaybedenlerdir ve bazı nüshalarda “dinle bu neyden” yazılması da neyle kastedilenin mürşid-i kâmil olduğunu göstermektedir. Mürşid-i kâmiller sağa sola meyletmekten kaçınıp içlerini gönül daraltıcı vesveselerden ve dünyevi münasebetlerden uzak tutup, kendilerini gölgesi oldukları Allah’a ulaştırıp onda fena buldular. Yani önceyi sonrayı ve zahiri batını birleştirdiler. Var olduğunu sandıkları vücutlarının yok olduğunu duyup kendilerini Allah’a teslim ettiler, dışları/zahirleri Hak olup içleri/batınları hakkın bağışlayıcı nefesi oldu. Nitekim neyden neyzensiz ses çıkmaz. “Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum.” hadis-i kudsîsınca kâmil ve ariflerin söylemek, istemek, görmek gibi tüm sıfat ve hâlleri Hak’la oldu yani varlıkları Hak’ta fena buldu. Şüphesiz Allah’tan başkasına var demek şirktir. Enbiya ve evliyanın varlığı hep birdir ve o da Allah’ındır. Varlığın hakikatinde hiç ortaklık yoktur. Sözü uzatmaya gerek yoktur. Fitol ve yağ ayrı olsa da bin mumun ışığı bir mumdandır ve çeşmeler ayrı olsa da onlara gelen su birdir.

Duvar, bina ve cisimler ayrı gösterse de varlık güneşi tektir. “Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir; cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. “O, herşeyi bilir.” ayetine uygun olarak Allah’ın varlığı birdir ve yoklar, yokluğun karanlığından onunla kurtulup varlık bulmuşlardır. Hallac-ı Mansur Allah’ın birliğini manevi gözüyle görmüş ve kulun Allah’ta fâni olduğu cem’ makamında “ben” diyerek Allah’ın varlığında kendini yok etmiştir.

Mansur'un "Ben Hakk'ım" nidasıyla kendisini kastettiğini düşünen Bağdatlıların, bu sözü yanlış değerlendirerek Mansur'un öldürülmesine karar verdikleri rivayet edilmektedir. Halbuki Ebu Yezid, Ebu Hasan Harakani ve diğer şeyhlerin sözleri de Mansur'un kiyle aynı manadadır. Muhyiddin Arabi, Niyazi-i Mısri, Konevi ve diğer mürşitlerin sözlerini anlamamak suçken onları yermek daha büyük bir günahdır. Özellikle İbn Kemal ve Ebu Su'ud gibi büyük âlimler kusus (?) hakkında bu kişilerin tam olarak anlayamayacaklarını itiraf etmişlerdir. Neyle kastedilen mürşid-i kâmil dedin. Soru: Peki ney ayrılıktan neden şikâyet eder? Çünkü ney yani mürşid-i kâmil, Allah'la beraber olduğu gerçek vatanından ayrılarak karanlık ve fâni dünyaya getirilmiştir. Mürşid-i kâmil, zaman zaman bedeni arzularının sınırlamalarından rahatsız olup "Vatan sevgisi imandandır." sözünde belirtildiği üzere gerçek vatanına hasret çeker.

2. Beyit

کز نیستان تا مرا بیریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

Mana: Kamışlıktan kesildiği için ney inledikçe neyle birlikte erkek ve kadın inlemiştir. Yani ney ruh/candır, Allah onu ruhlar âleminde ayırmıştır. Ana ve babadan kasıt akl-ı küll ve nefis-i küldür. Ney aslını bilip ayrılıktan şikâyet eder. Allah'a ulaşmak, hasreti bitirmediği ve can sıkıntısını gidermediği için evliya ve enbiyalar da arzuyla üzüntülerini dile getirirler. Örneğin, hayretlerinden tayy-ı mekânla gayelerine ulaşmış, bir yola ihtiyaç duymuyorken bile "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet." ayetini söylerler. İnsan zaafı, acizliği, bilgisizliği gibi pek çok noksanlıkla başına geleceklerden habersizdir. Mahşer gününde cehenneme mi yoksa cennete mi gireceklerden olduğu belli değilken bu dünyaya çalışması ne büyük bir saçmalaktır. Ney, insanın Kur'an'ı dinleyerek mürşid-i kâmil olması ve başkalarına da faydalı olması gereğine değinmiştir. "[Size okuduğu] Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir." ayeti vahyin Hz. Muhammed'in kalbinden geldiğini ifade etmektedir. Yani aslında kastedilen Kur'an'dır. Söz hangi dilde söylenirse söylenir inci; inci kesesi değil incinin kendisi kıymetlidir. Muhyiddin Arabi'nin Arapça Fusus'unda, Hz. Mevlânâ'nın Farsça Mesnevi'sinde ve Yunus Emre'nin Türkçe Divançe'sinde yazılanlar aynı düşünce sistemine dayanmaktadır. Abdülmecid Sivasî'ye göre bazı durumlarda mürşid-i kâmilin bir sözü dervişe çok yol aldırır, mertebe atlatır ve 40 günlük çileden daha yararlı olur. Ancak sözün etkisi, dertle dinlenip kalbe işlenince ortaya çıkar.

3. Beyit

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Mana: Dert ve hasretimi anlatabilmek için ayrılık derdinden açılmış bir sine isterim. Allah'ın gücü, etkisi, sözü ve ibretleri kalbi açık, özü sağlam olanadır. Kalbi kapalı, özü çürük olana faydası yoktur. Öyle birine nasihat etme. Hz. Mevlânâ, neyin Allah'ın tecelli vasıtası ve sözünün de manaca Allah'ın sözü olduğunu söylemektedir. Hakikatte varlık ve söz Allah'ındır. Bu nedenle ney, sözü ulaştırabileceği saf ve açık bir kalp istemektedir. Yani ney/mürşid-i kâmil onun ruhlar âleminde ayırıldığını bilen, bundan dertlenen ve kendisini anlayan kişi istemektedir. Dertsizler, derdinden anlamayacakları için onun sırdaşı olamazlar.

4. Beyit

هر کسی کودور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

Mana: Kim aslından uzak kalırsa kavuşma günlerine dönmeyi ister. Yani ruhlar âleminde ayrılan dallar ve nehirler, varlıklarının aslına/Allah'a dönmek isterler. Çünkü bütün eylemlerinde Allah'a ihtiyaç duyarlar.

5. Beyit

من بهر جمعیتی نالان شدم

جغت بد حالان و خوشحالان شدم

Mana: Ben her toplulukta inledim. Hem iyi hem de kötü ahlaklılarla aynı posta oturup sohbet ettim. Yani hem asi hem de salihlerle birlikte oldum, onları da ağlattım. Âlim ve salihler, halka doğru yolu göstermek (irşad) için çokluktan ayrılmayıp halkın arasına karışmalılar. Geçmiş ümmetlerin ruhbanları mağaralara kaçtıkları için Yahudi ve Hristiyan kavmi kendi dinî kitaplarına ters düşen hâl ve durumlarla başa çıkamadılar ve ayrılığa düştüler. Bu nedenle de çoğu putperest oldu. "İslam'da ruhbanlık yoktur." hadisi de bunu ifade etmektedir. Varlığını Allah'ta yok edip birlik denizine dalanlar çoklukla perdelenmezler. Belki başkalarına çokluk ve perde gibi görünen şeyler onlara (mürşid-i kâmil) ayna olur ve çoklukta birliği görürler. Ayna çok olsa da güzel yine tektir. Vatan hasretten kurtulmanın yolu bedensel yalnızlık değildir. Belki yalnızlık arzusundan vazgeçmektir. Hicret, günahattan kaçmaktır. Eğer nefsinin isteklerine uyarsan dış/zahirin yalnızlıkta olsa da iç/batının çokluktur. Böyle birlik/yalnızlık yine çokluktur. Böyle

vahdeti bırakıp aşıklar meclisi ve zevk sahiplerinin toplantılarını tercih etmen gerek. Nefsinde azla yetinene çokluk da birliktir.

6. Beyit

هرکسی از ظن خود شد یار م
از درون من نجست اسرار من

Mana: Herkes kendi zannettiği şekilde benimle arkadaş oldu. Kimse “Ben gerçekte kimim ve kiminle dostum?” gibi sorulara yanıt arayıp içimdeki sırları öğrenmedi. Hz. Muhammed de insan suretindedir. Fakat Allah ona vahyetmiştir ve kendi sıfatlarından vermiştir. Gerçekte Hz. Muhammed kutsal ruhların özü ve kainatın kendisinden meydana geldiği düşünülen ruh yani muhit-i âlem (ruh-i izafi)dir. Hz. Muhammed’i tam anlamıyla tanımadan onu anlatmaya kalkanların kendi korku, hayal ve zanları içinde kayboldukları ifade edilmektedir. Hz. Muhammed’i ilmen bildikleri için kendilerini onun sırdaş ve dostu sandılar. Fakat çektiğini çekmedikleri için sırrını duymadılar.

7. beyit

سرّ من از ناله من دور نیست
لیکه چشم و کوش را آن نور نیست

Mana: Benim sırrım inlemeden uzak değildir. Sohbet arkadaşlarımın gözü ve kulağında benim aslımı görecek ruh-i izafinin ışığı yoktur. Canı görmek için can gözü, eşyadan gelen sesleri işitmeye de İlahî sesleri duyan bir kulak gerekir. Bunun için de gözü haramdan sakınmak, dünyanın süsüne aldanmamak ve kötü sohbetlerde bayağı sözlere kulak vermemek gerekir. Mürşid-i kâmilin zahir ve batında kulağı, Allah’ın kulağıyla işitir ve gözü Allah’ın gözüyle görür. Çünkü insan gözü Allah’ı göremez ve insan kulağı Allah’ı işitemez. Allah’ın bütün eşyalarda tecellisi vardır. Dünyadaki her şeyin Allah’tan olduğunu gören mürşid-i kâmil gerçekte Allah’tan başka kimsenin var olmadığını anlar. Seyr-i sülukta önce zahirî sonra da batınî tecelli gerçekleşir. Işıkla Cenab-ı Hak’ın tecellisi karanlıkla ise tecelli etmemesi kastedilmektedir. Cenab-ı Hak’ı bulan bu ikisini birleştirdiği için varlığı iddiasında bulunmak imkânsızdır. Yani eğer biri asıl ve diğeri aslın neticesiyse asıl olmadan netice olmaz. Evliyaullah insanın can gözü, gönül gözü ve baş gözü olmak üzere üç çeşit gözü olduğunu belirtmektedir. Allah’ı önce can gözü, sonra gönül gözü en son da baş gözü görür. Hz. Muhammed’in Miraç gecesinde Allah’ı baş gözüyle nasıl gördüğüne değinilmiştir. “Allah kişi ve kalbi arasına girer.” ayeti meydana

gelmiş, Hz. Muhammed'in can, gönül ve baş gözü bir olmuş, Allah'ı canında görmüştür. Buna aradaki perdeleri kaldırarak sebep olan yine Allah'tır.

Zahir ve batında var olan sadece Allah'tır. İnsanlar bu dünyadaki hayalî işleri, sıfatları ve isimlerini seyr-i sülukta yok etmez ve benliklerinden vazgeçmezlerse Allah'ı bilemez ve göremezler.

8. Beyit

تن زجان جان زتن مستور نيست

ليك كسرا ديده جان دستور نيست

Mana: Ten candan can da tenden örtülü değildir. Fakat kendini başka varlık gibi gören ve varlığı ile sahiplik iddiasında bulunana canı görmeye izin yoktur. Güneşin açıkça görülmesi için nasıl su veya ayna gerekiyorsa canın görülmesi için de cisim gerekmektedir. İnsan, bedeni itibariyle zayıf, iri, sağlıklı veya özürlü vb. sıfatlara sahip olabilir. Fakat insanların “ben” demesi vücut itibariyle değildir. İnsanın özü bu dünyaya ait değildir, insan Cenab-ı Hak'tan gelmesi yönüyle bakıdır. Fakat bu bakılık cesediyle değil, ruhuyla alakalıdır. İnsan ruhu ulvi âlemdendir. Ceset ve ruh arasında gözle görülmeyen ve tüm canlılarda bulunan bir asıl vardır. Adı ruh-i hayvanidir ve kalpte bulunur. Canlıların tümünde bulunan 4 karışım (kan, balgam, safra ve sevda) özleri ateş, su, hava ve topraktır. Ruh-i hayvani bunların karışmasından oluşur. Ruh-i hayvaninin aslı/özü yani ruh-i kudsi gözde duyma, kulakta işitme, sözde konuşma zevki, burunda koklama ve geri kalan azalarda da hareket ve idare kabiliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İç organların yöneticisi kalp olduğu için diğer azalara ilim, kavrayış, hareket ve güç ondan sudur eder. Ruh-i hayvani kandil gibidir. Kalp fitilidir, gıda yağdır. Kandilin yağı fazla geldiğinde fitili söndürmesi gibi çok yemek de mideyi güçsüz kılar ve ruhu kararıp ruhani tabiatı ölür. Ruh-i hayvani ruh-i insaniye vasıtaadır. Çünkü öz/asıl ruh-i insanidir. Ruh ve ruhla ilgili konular bilinmezse insan, sadece bedenlen yaşar. Maddi ve biyolojik âlemdendir (mülk âlemi). Ama ruhu ile nur âlemdendir (melekût âlemi). Bu ruha ruh-i kudsi denilmektedir. Yüzünü Allah'a dönmeyenin kalbi kötü kelime, fikir ve vesveselerle dolar. Yolun ve bu yolun ileri gelenleri önünde kalbini ve duygularını başka tarafa döndürüp penceresiz ev gibi karanlık olur. Tevhidle özünü temizleyip fesat âleminden kurtulan insan Allah'ın sıfatıdır. Bu beden ve yürek yaratılmış olup fânidirler, ezeli ve ebedî değildirler. Fakat ruh-i kudsi yaratıldığı için ezeli olmadığı hâlde ebedîdir, fâni olmaz. Ruh için fâni olur demek küfürdür. Fahrettin Râzî, Gazalî ve Kurtubî bunu tefsirlerinde yazmışlardır. Ama bu ruhun

temiz özü, tüm yaratılmışların kendisi için yaratıldığı gerçeklik olan hakikat-i Muhammediyye yani hakikat-i insaniyyedir. Ruh-i kudsisini hakikat-i Muhammediyye’de yok etmeyip akl-ı küle erişmeyen ruhlar Allah’ın zatına ulaşamaz. Ruh-i izafi mertebesine yükselen Hz. Muhammed’in kalbine girer. Dünya ve ahirette güvende olur. Kısaca ruh-i hayvani bedenini, ruh-i kudsi ruh-i hayvaninin ve ruh-i izafi ruh-i kudsinin canıdır. Ruh-i izafinin kudreti ve Allah’ın zatının nuru ile beden, ruh-i hayvani ve ruh-i kudsi varlık bulmuştur. Beden fena olursa ruh bedenden çıkar, ona ölü derler. Ruh yok olmaz; sadece bedeni idare edecek gücü yoktur. Hatta bazı şahitler mevtle bedenini de yok olmadığına, ölümlerin işitebildiği ama cevap veremediğine değinmektedir. Bu, bedenden güç gitse bile ilmin kaldığını göstermektedir. Toplanma ve dirilme, yokluktan sonra var edilme olmayıp ruha şekil verilmesi olayıdır. Şerhin bu kısmında “Cesetlerin toplanması nedir?” sorusuna verilebilecek “Yok edildikten sonra yaratılmadır.” cevabının da “Bedenin parçaları ayrıldıktan sonra onların bir araya getirilmesidir.” cevabının da mümkün olduğu ifade edilmektedir. İnsanın diriltirirken verilen parçaları dünyadaki parçalarının aynısı mı yoksa başka bir birleşimi midir sorusunu da sorgulamaktadır. Mu’tezilî’den Ebu Haşim aynı olduğunu söylerken ehl-i sünnet aklen ikisinin de uygun olduğuna değinmektedir. Kur’an’da “...onların benzerini yaratmaya [kadir] olan...” ayetiyle insanın dünyadaki parçalarının benzerinin yaratılabileceği açıklanmaktadır. Allah Hz. Muhammed’in talebini geri çevirmez. Bu nedenle Hz. Muhammed’in cismen ya da ruhen mi’raca çıkmış olması imkânsız değildir. Evliyanın pek çok kerameti varken Hz. Muhammed’in mi’raca çıkışına şaşılmalıdır. “O kulunu [Hz. Muhammed] geceleyin yürüttü.” ayeti delilince Hz. Muhammed geceleyin kendi başına Allah’a yürümüştür. Bunu Mu’tezilî de inkâr etmez, eden de kâfir olur. Kısacası cismen mi’racı inkâr edenler zarara uğrar, kabul edenlerse inancını tazeler.

9. Beyit

اتش است ابن بانك نای نیست باد

هر که این آتش ندارد نیست باد

Mana: Bu neyin sesi, yel değil ateştir. Kim bu ateşi tutmazsa yok olsun. Yani mümin olanda iki hâlden biri gereklidir: Ya aşk ateşi ile hayalî varlığını ya da dünyevi fikirler ve nefsiyle ilgili vesveseleri yakıp yok etmelidir. Yoksa kendi ayıbını görüp, eksikliği, uyku ve yiyecekle hayvaniyeti kabul edip insan olmadığına üzülür ve yokluk sesi ile ödünç olan varlığından arınması gerekir. Buna içsel/batınî abdest alma ve manevi temizlenme derler.

Bunlar olmazsa var olmaması daha iyidir. Arifler kul ile Allah arasındaki en büyük perdenin bedenini nemi ve balgamı olduğunu belirtmektedirler. Sıcaklıkla bunlar vücuttan ayrılır, yerine sevgi ateşi gelir. O ateş, perdeleri yakar ve kulu Allah'a ulaştırır.

10. beyit

اتش عشقست کاندر نی فتاد
جوشش عشقست کاندر می فتاد

Mana: Aşk ateştir, ney içine düştü. Aşk kaynamasıdır ki şarap içine düştü. Neyde ne vardı ki İsa'nın nefesi gibi taşlara hareket verdi ve üzüm sırasında ne vardı ki insan onun esiri oldu? Her şeyin hareketi, coşkusu aşklardır; yani aşk ateşiyedir. Ama her şeyin aşkı bulunduğu mertebeye göre dir.

11. beyit

نی حریف هرکه از یاری برید
پرده‌های مادرید

Mana: Ney, yârinden ayrılmış kimselerin yoldaşı ve arkadaşıdır. Neyin nağmesindeki perdeler Allah'la aramızdaki perdeleri yırttı. Ya'ni hakikatten ayrıldığını bilip ayrılık derdine düşene mürşid-i kâmil arkadaş olur. Ney, zahmet çekip hakir olan ve nefsinin arzularından vazgeçene arkadaş olur. Derviş ölü yıkayıcısının elindeki ölü gibi sabır, kabul ve cefaya tahammül etmezse kötü ahlakından arınmaz. Mürşid-i kâmil dervişten ihlasla dua etmesini talep eder. Derviş nefsinden sadece sızlanmayı almasını isterken yemek, içmek ve uykudan vazgeçtiğini belirtir. Ney/dervişin mürşid-i kâmilin işaretine hazır olup kendisini arkadaş olarak kabul etmesi için ona yalvarır. Derviş, işlerinde şaşırıp çaresiz kaldığında ölmeden önce ölüp bedenini canına mezar kılan ariflere hizmet etmelidir. Sivasî, "Ona yaklaşmaya vesile arayın" ayeti gereğince onları Allah'a ulaşmak için aracı edinmeleri gerektiğini belirtilmektedir. Böylece varlıkları güven, iman, ilim, irfan ve vicdan aşkıyla doldurulur.

12. Beyit

همچون نی زهری و تریاقی که دید
همچو نی دمساز مشتاقی که دید

Mana: Ney gibi bir zehri kim gördü? Bu ney, inkâr edenleri zehirler ya da talibin nefs-i emmaresini¹⁰²⁴ öldürür. Ney gibi bir panzehiri kim gördü? Bu ney temiz inançlı aşığa ve insan ruhuna iyi bir hayat verip onu kalp hastalıklarından kurtarır. Ney gibi aşıkların nefesini düzelteni kim gördü? Yani ney, fikir ayrılıklarında ve kederli bir zamanda nefesini tüketip ömrünü geçiren kişinin “La ilahe illallah (Allah’tan başka ilah yoktur)” sözüyle nefesini düzenler. Kısaca kişi kalbini Allah’a bağlayıp tüm kalbiyle Allah’a yöneldiği için gamdan kurtulup cemü’l-cem¹⁰²⁵ makamına layık olur.

13. beyit

نی حدیث راه پر خون میکند
قصّهای عشق مجنون میکند

Mana: Bu ney kanla dolmuş aşk yolunun haberini verir. Mecnun’un aşk hikâyelerini söyler. Bu yolda kanı ile oynayan aşığın sonu ma’şuğa ulaşır ve belki de ma’şuk olur. Ve salikin fenaü’l-fenasının¹⁰²⁶ bekası¹⁰²⁷ ve birlik sırrı budur.

14. beyit

محرم این هوش جز بیهوش نیست
مر زبانا مشتری جز کوش نیست

Mana: Aklın sırrı akılsızlıktır. Dilden çıkan anlamayı sadece kulak arzular. Yani aşka düşen kişi akli terk eder. Bu akl-ı ma’aşın¹⁰²⁸ gitmesidir ve akl-ı cüz’i¹⁰²⁹ hakikate tam erememiş kişilerde bulunur. Aşka sır olmaz. Çünkü bu akıl insan vücudunun geçici

¹⁰²⁴ Nefs-i emmare: “Mutasavvıfların açıklamalarına göre, kötülükleri emredici durumunda olan ve bu yüzden de “emmare” sıfatıyla anılan nefis, bu ilk makamda dünyaya karşı eğilimlerle doludur. Kibir, hırs, haset, cehalet, zulüm, şehvetlere esir olma, kötülüğe meyilli olma gibi gerçekten kötü veya şer kabul edilen sıfatları vardır. Henüz şehâdet (görünen) âleminde bulunan bu nefis Allah’a doğru gitmektedir.” Yani seyr-i ilallah’tur.” Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları, t.y., s. 58.

¹⁰²⁵ Cem’ü’l-cem’: Hakk’ı halkta ve halkı Hak’da görmekten ibarettir. Cem’de farkın önemi, farkta da cem’in önemi yoktur. Ama cem’ü’l-cem’de hem farkın hem de cem’in önemi vardır. Kara, age., s. 373.

¹⁰²⁶ Fenâ: Bir şey tüketmek, yok olmak manasındır. Fenâ, ıstılahta insanın kötü sıfatlardan kurtulması hâli olup nefsanî haz ve arzularının yok olması demektir. Kulun daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olması sebebiyle eşyadan tamamen yok olması hâlidir. Altıntaş, age., s. 156.

¹⁰²⁷ Beka: Zat, sıfat ve işlerin kişinin olmadığını anlamaya fena, bunları kişinin sanırken Allah’ın olduğunu anlayıp kabul etmeye de beka denir. Kara, age., s. 870.

¹⁰²⁸ Akl-ı ma’aş: İnsan kalının maddi alemden ibaret olduğu, yani maddi eğilimlerin olduğu akıl/mertebedir. Uludağ, “Akıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 2. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 247.

¹⁰²⁹ Akl-ı cüz’i: Ukul üç kısım üzeredir: Bir kısmı akl-ı evveldir ki enbiyâ ve kümmel evliyânın ukülû bu aklda dâhildir. Ve bir kısmı akl-ı evsâttır ki ukül-i eflâkdır. Ya’ni eflâkde sâkin ve mütehayyiz olanların ukülüdür. Muharrekât-ı eflâk olsun ve gayrıları olsun. Ve bir kısmı akl-ı âhirdir ki ukül-i cüz’iyyedir. Ve ekser-i nâsın akli bunda dâhildir. Onun için akl-ı cüz’i ve akl-ı maâş derler, akl-ı küllî ve akl-ı maâd demezler. Kara, age., s. 795.

isteklerinin kölesidir. Kulak dili nasıl arzuluyorsa aşk da akl-ı külü arzular. Kısacası salık akli terk etmeyince akl-ı küle ulaşamaz ve bunun da başı susmaktır. Susmak, vesveseleri giderir, vesvese gidince anlayış ve aşk gelir. Konuşunca vesvese doğar ve dilde perde ortaya çıkar. Buna çare izinle zikretmek ve mürşidini hatırlamaktır. Eğer vesvese gitmezse damağında bir şey varmış gibi nefesini üç kere çekip ondan sonra “la ilahe illallah” demek gerekir. Yine gelirse günahattan arınmak için pişmanlıkla üç kere “Allah’ın çirkin bulduğu işlerden, sözlerden, fiillerden, hatıralardan, bakış ve duyuştan Allah’a sığınırım. Allah’tan başkasının gücü ve kuvveti yoktur.” desin.

15. beyit

در غم ما روزها بیکاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Mana: Bizim gamımızda gündüzler gece oldu ve gündüzler ateşle yandılar. Yani bizim gamımız ve çektiğimiz üzüntünün çokluğundan dış görünüşümüz değişti, ruhumuz ve içimizin hâlini yansıttı. Gündüzümüz Allah’ın sıfatına döndü. Yani “Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.” ayetince beşeriyetimiz Allah’ın varlığına döndü. Dış görünüşlerimiz yani nefsanî hislerimiz ruhani hislerimizin ateşinde yandı. Allah’la olan beraberliğimizin nurundan dolayı şeyhler ve mürşitler yaratılmışlara yol gösteremediler, hatta ruhani suretimizin mumuna pervane olup yandılar. Hz. Mevlânâ ruh-i izafinin ışığını hüznle kazandığını ve hüznün ömrün zekatı olup gamsız insan olmayacağını ifade etmektedir. Pişmeyen hamlıktan kurtulmaz ve şeyhlere göre yolun (seyr-i süluk) açılması hüzn ve kederledir.

16. beyit

روزها کر رفت کو رو باک نیست
تو بمان ای انکه چون [تو] پاک نیست

Mana: Gündüzler gittiyse gitsin de ki gam yoktur. Senin gibi temiz kimse yoktur, sen kal. “Ölmeden önce ölünüz.” hükmünce yiyip yatmak alıp vermek, süslenmek ve eğlenmek gibi eylemlerle nefsanî hislerden vazgeçtiyse gam yoktur. Sonu, “Dünya leştir.” hükmünce pislik olacaktır. Sen Allah’ın elinin şahini olan ruh-i izafi, temiz ol, senden daha temiz başka bir şey yoktur. Sonun yoktur, çürümezsin, güzellik ve aşkla ebedî hayat senindir. Sivasî, günlerle kastedilenin mürşitler de olabileceğine değinmektedir. Yani zamanımızdan

nice şeyhler öldüyse gam değil. “Ey Şems-i Tebrizi sen kal ki senin gibi bizi insanlıktan temizleyen yoktur.” demektedir.

17. beyit

هرکه جز ماهی ز ایش سیر شد
هرکه بی روزیست روزش دیر شد

Mana: Balığın dışındaki her şey suya toktur. Nasipsiz olanın günü uzaktır. Balıkla kastedilen vahdet ehli olanlardır. İzzet ve zikirle birlik denizinde boğulurlar ve suya kanmazlar. Sudan ayrılışlar yok olurlar. O suyun kıymetini o denizden nasibi olan bilir, nasipsizler bilmezler, onların kavuşma günleri uzaktır. O gün onlara geç gelir. Çünkü aşk nazlıdır ve sadık aşık ister. Dervişlerin mürşitlerle dalmaları ve suya ihtiyaçlarını bilmeleri gerekir. Aksi hâlde şeyhi olmayanın yolu ve kavuşma günleri uzaktır.

18. beyit

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

Mana: Pişmişin hâlini ham olan anlamaz. Öyleyse söz kısa olmalıdır. İşi söylemeden yapmak işi söyleyerek yapmaktan iyidir. Yani nice yıllar çalışmakla yanıp tutuşan dertlinin hâlini yolun başındakiler anlayamaz. Yani (Allah’ı) duyanların selamına, veliliğın daimî yakınlığına ve gayretine ulaş.

Dinleyenin Anlayışsızlıkları Hakkında

19. beyit

ای دریغا کر ترا کجا یدی
تا ز جانم شرح دل پیدا شدی

Mana: Ey benim hasretim, inlemem ve ağlamam. Gel, zaman senin zamanındır. Konuşmaya uygun sevgili bulamadım. Herkes Allah’ın sırrını anlayamaz sadece kalp genişliği olanlar anlar. Anka kuşunun yiyebileceği lokmayı serçe hazmedemez. İnsanın zahiri tendir ve âlem-i halktandır, ölçüsüz olmaz. İnsanın nefis, can ve gönül denilen batınî manası vardır. Âlem-i emirdendir, ölçüsü yoktur. “De ki ruh benim Rabb’imin emrindedir.” ayetinin anlamı budur. Burada ruh-i izafî denilen çok gizli sırrı vardır. Bu dördü görünüşte zıttır ama esasında aynıdır. Birinci olarak kalp göğsün solundadır ve çam fıstığının kabuğu gibidir. Ortasındaki kara kan, ruhun kaynağıdır. Ama hakikatte İlahî bir

organ olup insanın özüdür. Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap olan budur. Parçaların cisimlerle, sıfatların zatla ve oturanın oturduğu yerle alakası gibi kalbin de cesetle alakası vardır. İkinci olarak ruh, çok yumuşak bir cisimdir; kaynağı kalbin içidir yani kalbin özüdür. Onu, kalbin sıcaklığı pişirmiştir. Üçüncü olarak nefis, "kötü huyları kendinde toplayan" anlamındadır. Fakat esasında bahse konu olan histir, eğer nefis Allah'ın emrine uyup isyandan kurtulursa mutmainne derler. Bazen yanılma da kusuru için kendini paylar ve kendiyle uğraşırsa levvame olur. "...Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder..." ayetinin manası budur. Bu nefsin, özür ve itirafı Allah'ın hoşuna gider. Hatta Kur'an'da "[Kusurlarından dolayı kendini] kınayan nefse de yemin ederim." ayetinde olduğu gibi bu nefse yemin vardır. Hatta şehvet ve isteğine yenilirse nefis kararır, emmare olur. Dördüncüsü akılla bazen ilim sıfatı kastedilir, yeri kalptir. Bazen de ilimleri anlayan kastedilir, kalbin kendisidir. Bahsi geçti. "Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır." hadisiyle kastedilen budur, ilim değildir. İlim sonradan yaratılmıştır, ilk yaratılan olamaz. Cismani kalp, cismani ruh, şehvani nefis ve ilmî akıl birbirinden görünüşte farklı olmalarına rağmen hepsi gerçekte idrak duygusudur. Bir insan çocukken ilkokul, büyüyünce medrese öğrencisi olur. Sonra stajyer, daha sonra öğretmen ve en sonunda kadı ve defterdar olur. Ama hepsi gerçekte insandır. Sıfatına göre insana emmare, levvame, mülhimme, mutma'inne, razıyye, marzıyye ve kâmile derler. Bunların ayrıntıları Gazali'nin Acayibü'l-Kulub adlı eserinde zikredilmiştir. İnsanın hakikati budur, bu hakikatin yürek bineği, ten evidir ve bu hakikat de padişahdır. Hisler ve uzuvlar asker ve hizmetçileridir. Allah'ın teklifi ve hakikati bunadır. Mutluluk, utanma gibi duygular ve Allah'ın lütfu, ona olan aşinalık yürekte gerçekleşir. Bunu bilmekse Allah'ı Kur'an-ı Kerîm'in bildirdiği gibi tanımanın anahtarıdır. Fakat bunun asla ve sıfata etkisini açıklamak şeren yasaktır. Allah ne cisim ne de sonradan yaratılmış birşey değildir, yeni öğrenci için bunu bilmeye gerek de yoktur. Çünkü akıl bunun bulunduğu yere varamaz ama salikin anlayışı sülukla genişlese kalbi görür ve aracı ile hem ilim hem de gözle Allah'ı bulur. Akl-ı cüz'iyi Allah'ta yok edip kalbi bilmeye layık olup akl-ı küll (kâmil akıl) olmayınca bunu sindirmek mümkün olmaz diye üzüntü çeker ve der ki "Ey benim hasret ve inlemem. Gel zaman senin zamanındır."

20. beyit

کین سخن شیرست در پستان جان

بی کشنده خوش نمی کردد روان

Mana: Can memesinde bu söz süttür, o sütü emen olmadıkça süt güzel akmaz. Kâmil insanın geniş göğsü, ilim ve manalar süütünün denizidir. Mürit, bu sütün emicisidir. Mürit susuz olup içten gelen bir istek, yalvarma ve hizmetle emmeyince kâmil kalpten ilim sütü akmaz. Bunun şartının candan dinlemek, içten sevgi ve inançla ona yönelmek olduğunu söylemişlerdir. Kalp birlik sırrıdır ve ruh-i izafi ve Kur'an'la ilgili esastır. İlim makamına ayak basmayan zikir sahibi olamaz. Gönlünü teslim edip kalple dinlemesi gerekir.

21. beyit

مستمع چون تشنه و جوینده شد
واعظ ار مرده شود کوینده شد

Mana: Dinleyici hadis ve Kur'an'a susamıştır. Nitekim şeyhinin kelimelerindeki hayat suyu Kur'an'ın ve hadisin özüdür. Susuz olduğu için su istemesi gerekir. Nasihat veren ölü ise de söyler. Konuşmanın hikmeti acı ve gamlı olan gönülleri tatlı ve mutlu eder. Nasihat verenin kalbine mana, diline konuşma verir.

22. beyit

مستمع چون تازه آید نی ملال
صد زبان کردد بکفتن کنک و لال

Mana: Dinleyen taze gönüllü olmalı yorgun olmamalıdır. Dilsiz ve peltek vaiz yüz dilli olur, yine de derdini anlatır. Müridin yağlı çıra gibi yanmaya istekli olması gerekir. Gönlü soğumuş sufiyi yedi cehennem yakamaz. Tövbe etmiş, saf gönüllü bir asker böyle sufiden daha iyidir. Çünkü yaş kömürü yakmak zordur.

23. beyit

چون دراید محرم دور از کزند
بر کشایند آن ستیران روی پند

Mana: Dince müsaade olunmayan fakat zararsız olan (biri) gelirse Müslüman kadınlar manalı sözlerinin örtülerini açarlar. Veliler mâsivallaha¹⁰³⁰ dinen müsaade olunmadığını bilip Allah'ın evi olan kalbe muhabbetullahtan (Allah sevgisinden) başka besin koymazlar. Onlar Allah'ın gelinleri gibidir, insanlık örtüsü ve beden duvarı içindeki sabır ve

¹⁰³⁰ Mâsivallah: sözlükte “şey” anlamına gelen mâ ile “başka, gayr” anlamındaki sivâ kelimesinden türetilmiş bir tabir olan mâsivâ mâsivallah, mâsive'l-Hak şeklinde de kullanılır. Tasavvufta yaygınlığı sebebiyle çok defa mâsivâ demekle yetinilir. Uludağ, “mâsivâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 28. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 76.

masumluk kubbesiyle örtülmüşlerdir. Kalbe başka fikirlerin girmesinden korkmuşlardır. Gelip geçici heves ve nefsin arzusu girip de değerli imanı ve ilim aşkını talan etmesin diye gözü yabancıya bakmaktan, dil kapısını gereksiz sözden, ağzı haramdan ve kulağı dinlemesi haram olandan korumuşlardır. Onların sırrını kimse duyamaz. İçten sevgi, kabul, sohbet ve hizmetle kendilerine mahrem olanlara kubbeden baş gösterip feleğin çevresini kuşatan manaların sırrını açarlar. Yani kalp sırrını bildirirler ama inkâr edenlere ve işe yaramazlara açmazlar.

24. beyit

چونکه نامحرم در اید از درم
پرده در پنهان شوند اهل حرم

Mana: Ne zaman kapımdan içeri mahrem (dince müsaade olunmayan) gelse sır ehli perdede gizlenir. Yani ben Allah'ın geliniyim, ruha ait güçlerim ve kutsal sırlarım var. Ama inkâr edenlere ve ayıp arayanlara yüz göstermem. Hak edenlerden de saklamam.

25. beyit

چونکه زاغان خیمه بر بهمن زدند
بلبلان خاموش شدند و تم زدند

Mana: Kargalar orta kış ayına çadır kurdukları için bülbüller susar ve dilsiz olurlar. Yani ortama namahrem gelse Allah sırdaşları ilimden bahsetmezler. Aşk ve vicdanla ilgili eşyayı ucuza satmaya korkarlar. Çünkü köpeğin boynuna elmas kolye takmak haksızlıktır. Öyleyse her karga Allah'ın izin vermediği şeylerin kazancında olanlara muhabbetullah şekerini sunmaz. Çünkü muhabbetullah şekerini, temiz kazançlıların, sadakatli aşıkların, Kur'an bağının papağanlarının ve ilim bahçesinin bülbüllerinin lokmasıdır.

26. beyit

مستمع خفته است و کوتاه کن خطاب
ای خطیب این نقش کم زن تو برابر

Mana: Dinleyen uyumuştur, sözü kısa tut. Ey konuşan, bu boyayı su üzerine az vur. Yani kararlılık makamına ayak basmayıp, boyayı boyamama kararsızlığında kalan ve su gibi her üzüntüyle akmaya meyillenip su yolunda durmayan salikin gözü bakmasına rağmen uyur. Çünkü o öğrenci/mürit Allah'ın boyasıyla yani sevgi sıfatıyla ve Allah'ın ilmiyle

boyanmamıştır ve her gördüğü zarftan (kılıftan) bir renk ve pas alır, her ateşle yanar, her yel ile kimildar ve her toprak ile bulanır. Sırlar âlemini ancak rüyasında görür. Ona makam-ı şühuddan¹⁰³¹ haber vermek suya yazı yazmak gibi anlaşılmaz. Ancak dünya ile ilgili şeylerden arınıp başka şeyler yazılmaya uygun, temiz ve inanmış gönül levhası kazanırsa makam-ı şühudu anlar.

27. beyit

عارفان کز جام حق نوشیده اند
رازها دانسته و پوشیده اند

Mana: Arifler Allah'ın kadehinden içmişlerdir. Sırları bilmişler ve gizlemişlerdir. Allah kadehiyle anlatılmak istenen var olan mutlak (şüphesiz) aşktır ve tarafsız sevgidir. Bu sevgiye dünya ve ahiretle ilgili korku ve ümit karışmasın. Belki Allah'ın lütuf ve ihsanı ile tecellisinin bütün eşyalarda eserlerini görüp ister istemez sever, kalbine hâkim olamaz. Kim buna ulaşırsa iki dünya sırlarını ve ilm-i ledünniyi öğrenir. Fakat kubbelerde örtülüdür.

28. beyit

هرکرا اسرار کار اموختند
مهر کردند و دهانش دوختند

Mana: Kime bu işin sırlarını öğrettilerse ağzına mühür vurup diktiler. Yani aşkla ve gözle gördükleri sırları dile getirmeye izin vermediler. Hakikat incisine sedef olmaya layık sedef bulunca izin verirler ve sessizlik istemezler.

¹⁰³¹ Şühûd: “Sözlükte “görmek, şahitlik etmek, gözlemlemek; bir nesnenin hakikatine vâkıf olmak” anlamlarına gelen müşâhede kelimesi tasavvufta Allah'ın zuhur ve tecellilerini görmeyi, seyir ve temaşa etmeyi ifade eder. Müşâhedenin gözün müşâhedesi, kalbin müşâhedesi, ruhun müşâhedesi ve sırrın müşâhedesi gibi mertebeleri vardır. Gözle (basar) müşâhede hareket noktasıdır; bunun ilerisi kalp gözüyle (basîret) müşâhededir. Belli bir mânevî mertebede bulunan bir sâlike içinde bulunduğu mertebenin üstü gâibdir, onunla üst mertebeler arasında birçok perde (hicâb) bulunur. Sülûkün amacı bu perdeleri aşip ardındaki ilâhî hakikatleri temaşa etmektir. Perdenin ötesindeki ilâhî hakikatler daha açık, daha nurlu ve daha latiftir. Perdelerin açılması konusu tasavvuf kaynaklarında muhâdara, mükâşefe ve müşâhede şeklinde üç aşamada ele alınır. Muhâdara, Hakk'ın zikrinin hâkimiyeti altında olan kalbin O'nun huzurunda bulunmasıdır. Muhâdara, Allah'ın var ve bir olduğunu gösteren delillerin sâlikte oluşturduğu mânevî hâlin neticesinde gerçekleşir. Mükâşefe delillere ihtiyaç kalmadan kalbin Hakk'ın huzurunda bulunmasıdır. Müşâhede ise hiçbir şüphe kalmadan Hakk'ın kalpte huzurudur; Cüneyd-i Bağdâdî'nin ifadesiyle sâlikin kendini kaybederek Hakk'ı bulmasıdır. Ayne'l-yakîn, ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn de bu üç hâlin başka bir tarzda ifadesidir.” Uludağ, “müşâhede”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 32. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 152.

29. beyit

بر لبش قفلست و دردل رازها
لب خموش و دل پراز آوازا

Mana: O arifin dudağı üstünde kilit ve kalp hazinesinde sınırsız sırlar vardır. Ama dudak susmuştur. Kalpleri sırlarla ilgili şarkılarla doludur. Yani sırrın yasaklarını haramilere açmasınlar diye sır öğrettiklerinin ağzını kapadılar.

30. beyit

سرّ غیب ان را سزد و اموختن
کو ز گفتن لب تواند دوختن

Mana: Sözde dudağını dikmeyi becerebilen kişiye âlem-i gayb¹⁰³² sırrını öğretmek yaraşır. Yani fâni şeylerden nefsini çekip kanaat içinde yaşayarak (riyazet) ve nafile ibadetlerle öğrendiği sırrın her birini göğsünde saklayıp başka bir sırrı öğrenmeye çabalasın. Hz. Muhammed altın gibi pas tutmayan aşkını, sufilik yolu olan zehabını, seyr-i süluk ve manevi hâllerden oluşan mezhebini ört ki şeytan hırsız ve yol kesici eşkıyalar peşine düşüp seni kibir ve ikiyüzlülük bıçağıyla bıçaklamasınlar.

31. beyit

کوش انکس نوشد اسرار جلال
کوچو سوسن صدر زبان افتاد لال

Mana: O kulağı kesik, Hz. Mevlânâ'nın beyitlerinin kadehinden sırlar şarabın içer ki susam gibi yüz dili de olsa dilsiz kalsın. Yani onun dudağının sırrını dilsiz çocuk içer. Öyleyse şeyhler meclisinde kulağını açıp dinlemeyen manaları anlayamaz. Çocuk gibi itirazsız ve sözsüz olmayı beceremeyen yeni dervişler Hz. Muhammed'in irfanının sütüyle terbiye edilmeye layık olmaz. Terbiye eden(öğretmen) gerek hayatta gerekse ölmüş olsun kabirlerini ziyaret etmek, kitaplarını okumak ve ruhlarına dua etmekle onlardan feyz alır. Fakat öğrenci onların sıfatını ne kadar anlamışsa ve onlara yönelme, kabul ve inanç hangi mertebeye o denli feyz alır. Yönelmenin Allah'a olması gerekir. Ama o velinin ruhunu yönelmeye aracı kılmak gerekir. Tevhid ehli dünya ile ilgili işlerde insanlara bölünse insanlar görünür olduğu için dışını ve görünen kısmını onlara yöneltmesi gerekir. İçini ise şeyhine döndürmesi gerekir. Ka'be'ye giden hacının ev sahibini düşünmesi gerektiği gibi

¹⁰³² Âlem-i gayb: Âlem-i gayb, ya'ni âlem-i ilme âlem-i emr ve âlem-i ilâh ve âlem-i vücûb dediler. Ve bu âlemde olan tereküb, ictimâ'-i esmâ-i ilâhiyye ma'nâsınadır. Kara, age., s. 420.

aynı şekilde salık de çok gayret etmeli, zikir ve nefsi terbiyeden başka iyi insanlara doğruluk veya hizmetle mürşidin kalbine de girmelidir. Burası Allah'ın evidir. Buraya giren insan şeytanî düşmandan ve şikâyet edenden korunur. Çünkü onların kalbine Allah her zaman bakar ve sen de bu sebeple göz kulak olunursun.

32. beyit

تا نکوید سرّ سلطان رابک
تا نریزد قند راپش مکس

Mana: Sultan sırrını kimseye söylemesin. Şekeri sinek önüne dökmesin. Yani Hz. Molla “Hak geldi batıl yok oldu.” ayeti gereğince insanlığımın hayallerini ve kendi varlığımı yok edip yerine İlahî yüceliğin (celal) sırrı gelmiştir. O sırrı benim kadehimden içenin dilsiz olması gerekir. Sultanın sırrlarını kimseye demesin. Sinek gibi her yemeğe, her leşe ve her pis şeye konanlara ilim şekeri verilmez.

33. beyit

درخور دریانشد جز مرغ اب
فهم کن والله اعلم بالصواب

Mana: Su kuşundan başkası denize layık değildir. Anla, Allah doğruluğu daha iyi bilir. Yani su kuşlarından başka kuş denize yakın olamadığı gibi hakikat denizine de hakikat ehli yakındır. Ne olursa olsun o denize ve alana hakikatten haberi olmayanlar yaklaşamaz belki de kaçar.

Hz. Mevlânâ'nın Zâtının Mükemmelliği Hakkında

34. beyit

ماهه مرغا بیانیم ای غلام
بحر یان داند زبان ما تمام

Mana: Hepimiz su kuşlarıyız ve hakikat denizinin dalgıçlarıyız. İstersek dalarız; istersek çıkarız. Ey oğul, bizim dilimizi hakikat denizinin iyi yüzücüleri bilir. Yani Molla der ki cem'ü'l-cem' makamındayız. Yaratılmışı yaratanla(Allah'la) birlikte görürüz. Bizim dilimizi ehl-i şühûd bilir.

35. beyit

خلق ما بر صورت خود کرده حق
وصف ما از وصف او کیرد سبق

Mana: Birinci mısra hadisin tercümesidir. İkinci mısra ise hadisin tercümesinin açıklamasıdır. Allah bizi kendi suretinde yarattı. Bizim sıfatımız onun sıfatındandır. Yani “Allah Adem’i kendi suretinde yarattı” hadisinin manası “Kendi sıfatları üzere yarattı.” demektir. Cismin yaratılışı ruhun sıfatı üzeredir. Ruh-i kudsi insan suretinde arıdan biraz büyük temiz bir nesnedir. Ve ruhun sıfatı Allah’ın sıfatı üzeredir. Çünkü ruh öğrendiği şeyleri ve duymak, görmek gibi vasıfları Allah’ın sıfatından alır.

36. beyit

جسم ما روپوش ما شد در جهان
ما چو دریا زیر این که در نهران

Mana: İnsanlık âleminde cismimiz yüz örtüsüdür. Biz deniz gibi saman çöpünün altında gizliyiz. Yani bizim yüzümüz bu değildir. Bu görünen şey bizim yüz örtümüz ve perdemizdir. Eğer görünen şey yüzümüz olsaydı Hz. Muhammed hakkında “...sana bakarlar, halbuki görmezler.” denilmezdi. Cisim ruh katında deniz üzerindeki saman çöpi gibidir. Yani bizim sırrımız ve hakikatimizin denizi, ten çöpi altında gizlidir, dışımıza bakan onu göremez.

37. beyit

کان قندم نیستان سگرم
هم ز من می روید و من میخورم

Mana: Şekerin kaynağıyım, şeker kamışlığıyım. Şeker hem benden biter hem de şekeri ben yerim. Yani insanlığımın kamışlığı meşe gibi dışından kesret (herkes gibi) gösterir. Ama biz vahdet (birlik) şekerinin kaynağıyız ve Allah’ın sırlarının ilmini ve batın ile Allah’ı tanıma aşkı, keşif ve ilham benden doğar, ben yerim. Kamışımız çoksa da şekeri bir mayadandır. Öyleyse benim bilgimi anlayan bendendir ve o benim nurumdandır. Bu görüntü ve çokluk âleminde olan kamışların hepsi şekerin mayasını benden aldılar. Hakikatte onlar ben ve ben de onların. Onların yemesi benim yememdir. Benden başkasına yani benim sıfatıma girmeyene nasip değildir. Bu söze lisanü’l-cem’ derler. “[Ey Muhammed!] De ki: “Hepsi Allah’tandır...” ve “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran’ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli

olsun...” ayetleri buna işaret eder. Eğer ruh bahsinde Cenab-ı Hak’ın zatı olmasa diğer türler, sınıflar ve şahıslar vücut bulmazdı.

38. beyit

تا که نفریید شما را شکل من
نقل من نوشید پیش از نقل من

Mana: Ben dünyadan ayrılmadan önce benim şeklim sizi aldatmasın diye kıymetli beyitlerimin şarabını için. Yani kâfirler gibi surete bakanların “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır” dedikleri gibi dışıma bakıp ve şeklime aldanıp içimin sırrından mahrum kalmayın. “De ki ben de ancak sizin gibi bir insanım” ayetinin sonundaki “Bana vahyediliyor.”un sır ve birliğine bakın. Hz. Muhammed’de ruh-i izafinin sırrı, Allah’ın gayba dair vahyi ve İlahî ilimlerin doğuşu vardır. Bende bunlar vardır. Ben zahir iken batın olmadan ve asıl vatanıma gitmeden ilmimin mezesini için.

39. beyit

من چو خرشیدم میان نور غرق
می نتانم کرد خویش از نور غرق

Mana: Ben güneş gibi nur içinde boğuldum. Kendimi nurdan ayırmaya gücüm yetmez. Çünkü benim gölgeye benzeyen varlığımı ve hayalî görüntümü varmış gibi gösteren Allah’ın sıfatıdır veya Allah’tır. Bunu açıklamak gerekir. Benim suretim insanlardan farklı değildir. Fakat bende “Bunun üzerine Allah kuluna vahyini bildirdi.” ayetinin nuru vardır. Sıfatının ışığı insanlığımın karanlığını yok edip dışımda ve içimde Allah’ın sıfatı kaldı. Özü zaten Allah’tandı, sıfatı da o oldu. Beni insan sanıp nurumdan mahrum olmayın, ben hakikatte beşer değilim. Bu durumda Allah’ın varlığının, yarattığı şeylerin esasının ve yarattıklarını kuşatmasının bilinmesi gerekir. Bil ki, sonradan yaratılmış olanların görünen vücutları asıl hakikatlerinden farklıdır ve bu vücutları hakikatlerine bağlıdır. Mesela Zeyd denildiğinde zihinde beliren tasavvur, zeydin gerçek ruhunun tasavvurudur. Bu gerçek ruh, görünen surete varlık vermiştir. Zihnen anlaşılan varlığımız bu dünyada, görünen varlığımız sayesinde tecellilere mazhar olmaktadır. Fakat varlığı zorunlu olan Cenâb-ı Hak’ın varlığı ile hakikati aynıdır. Filozaf ve sufiler, “Eserlerin kaynağı olan varlık nasıldır?” sorusunu farklı cevaplamaktadırlar. Bazı filozof ve mutasavvıflar kaynağın, varlık ilmi ve Allah’ın ruhu adı verilen Allah’ın bir sıfatı olduğunu söylemektedir. Mutasavvıflar ve filozofların çoğu ise kaynağın Allah’ın varlığından başka bir şey

olmadığını ifade etmektedirler. Yaratılmış her şey Allah'la var olmuştur. Öyleyse Allah'ın zatı eşyayla birliktelik ilişkisi içindedir. Ama bu ilgi belirsizdir ve hem bilme meyli hem de bilgisi olanlara da şeren izin verilmemektedir. Bazı zahir ehli “Allah her şeyi kuşatandır.” ayetinde amacın ilmi kuşatma olduğuna değinirken İslam âlimleri maksadın Allah'ı kuşatmak olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre Allah'ın kuşatması iki şekildedir: Zatî (özüne dair) ilgi ve sıfatına dair ilgi. Zatî ilgisi kendi içinde ikiye ayrılır. Birincisi genel olarak varlığın bütün zerreleriyle ilgisidir. “Allah her şeyi kuşatandır.” ayeti bunu ifade etmektedir. İkincisi özel ilgisidir yani ilmi, kudreti ve diğer sıfatlarıyla ilgilenmesidir. “Allah her şeyi ilmiyle kuşattı.” ve “...Şüphesiz, Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” ayetleri bunu ifade etmektedir.

Beyitte Hz. Mevlânâ der ki nasıl ki ay ve yıldızlar güneşten ışık alıp görünürler fakat güneş çıktığında yok olurlar. Benim de beşeriyetim Allah'ın nurunda mahvoldu. Bir damla gibi olan vücudum İlahî denizde yok oldu. Âlemi aydınlatan o nur bu hayalî vücudumu kaplayıp mahvetti. Varlığını görmediğim bir nesneye nasıl var diyeyim yalan mı söyleyeyim. Gün ışığı olmaksızın güneş ve ay ışığı var olmadığı gibi benim de varlığım o nurladır. Belki de o nurun aynıdır. O olmasa benim nurum yokluk âleminde kalırdı.

40. beyit

رفتتم سوى نماز وان خلا
بهر تعليمست ره بر خلقرا

Mana: Namaza ve helaya gitmem yaratılmışlara yol göstermek içindir. Yoksa ben suret (biçim) âleminden ayrıldım. Fakat sizi irşad edip ten zindanından kurtarıp ruhen yükselteyim diye size yol göstermek için ten kafesinden suret gösterdim.

41. beyit

خواب می بینم ولی در خواب نی
مدعی هستم ولی کذاب نی

Mana: Düş gördüm uykuda değilim. Ey dost, inatçı oldum, yalancı değilim. Düşle kastedilen âlem-i misal,¹⁰³³ ahiret, âlem-i ervah ve melekûttur. Yaratılmışların çoğu zahirî

¹⁰³³ Âlem-i misal: Bu mertebe sufiler tarafından kabul edilen bir mertebedir. Bu mertebe, zâtın parçalanma ve bölünme kabul etmeyen şekiller ile hariçte zühürdür. Bu mertebeye misal denmesinden maksad; ruhlar âleminde bulunan her bir ferdin, cisimler âleminden bürüneceği bir şeklin benzerinin bu âlemde zahir olmasından ötürüdür. Buna âlem-i berzah da derler. Bu mertebe, gayb ve şehadet arasını ayıran bir sınırdır. Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 5. Basım, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 48.

hislerle bunları göremez. Belki salihler uykuda düşle görürler. Çünkü zahirî hisleri olanlar zahirî olanları anlarlar. Göz yumulunca batınî hislerin pencereleri açılıp melekût âlemi düşte görülür. Çünkü uyku o âlemde bulunur. “Uyku ölümün kardeşidir.” Ama Hz. Mevlânâ uykuda görülen ahirete ait âlemi zahir ve batınını birleştirdiği için açıkça görmektedir. Hz. Mevlânâ’nın bu iddiaları “Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.” ayetinde olduğu gibi ilk önce nimete şükürdür. İkinci olarak salikin dikkat ve sabırlı bir biçimde çaba göstermesini sağlamaktır. Salik fena âlemine bakan his ve azalarını, dünyevi ilgi ve alakalardan ve yemek-içmekten men edince o âlemi gören batınî hisleri açığa çıkar. İlimle biliyorken (ilme’l-yakin) gözle görerek (ayne’l-yakin) bilir. Örneğin evliyanın iç (batınî) sesleri, ilham ve bilgileri ve meleklerin Allah’ı anmaları kulağı yalan, gıybet ve çalgılardan korumaktadır. Zikirle hikmetli sözler söyleyince kalbindeki aşkın hayat suyu coşar, zihninin uyanıklığı dilini gereksiz sözcükleri söylemekten men eder. Ağzını haramdan koruyan ruhani gıdalara, “Rabbim beni yedirir ve içirir.” sofraya ve şarabına layık olur. Kalp aynası kötü his ve davranışlardan arınıp parlarsa kalbin Allah’a gayreti de artar ve levh-i mahfuz¹⁰³⁴ bedel olur. Manevi âlemlere girenin kalp gözleri açılır, melekleri, peygamberleri görür ve onlardan feyz alır. Hz. İbrahim gibi yerin ve göğün iç yüzünü tamamen görür, kalbini bunların sevgisinden temizler. “O doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. Öyle ise onu vekil edin.” ayetine uyarak Allah’a dayanıp her işini ona bırakıp samimi bir kul olur. Bu ilmin kuralları medresede öğrenilmez. Medrese âlimleri bu ilmin varisleri karşısında çocuk gibi kalır. Kısacası âlem-i fena¹⁰³⁵ hakikat âlemine göre rüya, hayal ve gölge olduğu gibi hakikat âlemi de fena âleminde yaratılmışlara düşle görülür. Ama ariflerin kalp gözü ve ceset gözü arasındaki bağlar ney gibi koptuğu için iki göz bir olup on sekiz bin âlemi haberi olanla görürler.

¹⁰³⁴ Levh-i mahfuz: Sözlükte “yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey” anlamındaki levh ile “korunmuş” mânasındaki mahfuz kelimelerinden oluşan levh-i mahfuz “üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satır” demektir. İslâm âlimleri levh-i mahfuzun keyfiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. 1. Levh-i mahfuz gayb âlemine ait bir husus olup mahiyeti bilinmemektedir. Tasvirine ilişkin rivayetler asılsız ve felsefî teorilere bağlı yorumlar anlamsızdır. Sadece onun bütün nesne ve olayların ilâhî kalemlerle yazıldığına, Allah’ın tabii ve içtimaî kanunlarını ihtiva eden bir kitap olduğuna inanmak gerekir. 2. Levh-i mahfuz Allah ile melekleri arasında bir vasıta. Yedinci kat göğün üstünde olup arşta ve İsrâfil’in gözleri önünde bulunur. İçinde bütün nesne ve olayların bilgisi ayrıntılı olarak yazılmıştır. 3. Levh-i mahfuz en büyük feleğe ait küllî nefistir. Bilginin âlimin zihninde ortaya çıkışı gibi varlık ve olaylar da levh-i mahfuzda zuhur eder. Yusuf Şevki Yavuz, “Levh-i mahfuz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 27. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 151.

¹⁰³⁵ Âlem-i fenâ: Âlem-i zât. Kara, age., s. 420.

42. beyit

نزد انکه لم یذق دعویست این
نزد سکان افق معنیست این

Mana: Bu söz iddiadır, onun katındaki bunu tatmamıştır. Ama ufukta oturanlar katında manadır. Yani beşerî dünyadan ve onun işsizlik ve dalgınlığından Allah'a kalben yönelmenin yüceliğiyle ve çabayla arınıp itaat ve aşkla mana göğüne ulaşır. Orada makam tutmuş olanların katında sözüm manadır ama çaba göstermeyen ve yetersiz olanların yanında iddiadır.

Münkirlere Edilen Nasihatler Hakkında

43. beyit

چون ترا آن چشم [باطن] بین نیود
کنج می پندار اندر هر وجود

Mana: Her varlıkta hazine olabileceği ihtimaliyle hiçbir varlığa hor bakıp inkâr etme. Çünkü senin içi gören gözün yoktur. Bütün yaratılmışlar Allah'tır. "Rahmanın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin." ayeti anlamınca Allah'ın yaratmasında kusur yoktur ve varlığı kendi sıfatı üzerine yaratmıştır. Hakikatte mayaları Allah'tır ve onsuz vücutları yoktur. Farklılık yaratılıştaki değil tavır, hâller, söz ve eylemedir. Fakat gördükleri manaya mana gözü gerek.

44. beyit

کر ترا بازست ان د یده یقین
زیر هر سنکی یکی سرهنک

Mana: Görerek öğrendiğin gözün açıksa sen de her bir taş altında bir asker gör. Yani gözünü "la ilahe illallah Muhammeden resulullah" sürmesiyle açarsan her zerrede bir mana görürsün ve bunlar seni uyaran birer asker olurlar. Sivasî, konuyla ilgili 6 beyitten oluşan bir şiire de yer vermektedir.

45. beyit

کار درویشی و رای فهم تست
سوی درویشان منکر مست مست

Mana: Dervişlik işi senin anlamandan öte ve uzaktır. Onlar tarafına hor bakma, suç istersen bilmediğin yeter. Dervişliğin elenmiş ve biraz su serpilmiş toprak olduğunu söylediler.

Toprağa basan ayak ne incinsin ne de toz lansın. Yani derviş cefa çeksın ama cefa etmesın. İnsanlık toprağının tozu göz yaşısı ile yok olmayınca olmaz. Ama hakikatte dervişlik “Allah indirdi de, sonra bırak onları” hükmünce “La ilahe illallah Muhammeden resulullah” yelleriyle Allah’ın dışındaki şeylerin bulutlarını dağıtıp bakışı Allah’ın güneşinden ayırmamaktadır. Fikren ve zikren Allah’la olmaktır ve bu kulpu bütün âlem şeytan olsa kıramaz. Dervişliğin başı terk ve yokluk âlemi, sonu buluşma ve inançtır. Onu bulmayan bilmez ve kişinin bilmediğini inkâr etmesine şaşılmaz. Âlem, insanlar şeytan olsa da bu kişiye zarar veremez. Fakat mahrumiyete sebep olur. Dervişliğin 5 şartla olduğunu söylediler. Bunlar; 1. Tarikat dostuna teslim olmak ve sevgi duymak. 2. Devam.....3. helal lokmayı azaltmak. 4. Devamlı samimi bir şekilde ve sevgiyle Allah’ı anmak. 5. Nafile, teheccüd, işrak ve evvabin namazlarını tarikatta farz bilmek. Kabiliyetle gayret birlikte olmayınca sadece kabiliyetle olmaz. Samimi olmayan itaatle iş bitmez. Edep kulluğa sıkıca bağlanıp söylemek, bakmak ve yemek hususunda Allah’ın huzurunda olduğunu düşünmek, bunlara tedbirle yaklaşım hizmette kötü niyetten sakınmaktır. Allah yolunda edepsizlik yoktur ve edepsiz, Allah yolunda değildir.

46. beyit

زانکه درویشان وراى ملك و مال
روزه دارند ژرف از ذو الجلال

Mana: Onun için dervişlikte mal ve mülk sevgisinden vazgeçilmiştir. Dünya ve içindekiler geride bırakılmıştır. “Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.” ayetinin kaynağında “Biz seni rızıklandırırız” sofrasında rızkın sonu yoktur ve dervişler bütün mahluklara rızkını veren Allah’a gönül bağlamışlardır.

47. beyit

توهمان دیدی که ابلیس لعین
کفت من از اتشم ادم ز طین

Mana: Sen ancak öyle gördün ki şeytan Adem’in balçığını görüp din ve manasını görmedi. Dış görünüşüne bakıp ben faydalıyım, ateştenim, Adem balçıktandır, dedi. Ateşle Allah’ın kahrının varlığını ve yakıcı, varı yok edici oluşunu bilmedi. Toprakta lütuf vardır, alçak gönüllülükle yüz sürenin tohumlarının bereketini artırır. Tüm tohumlardaki kuvvet ve kabiliyeti ortaya çıkarıp hoş renkli, kokulu ve lezzetli yapar. Kölenin görevi hizmet edip tavrını değiştirmemek ve padişahın yanında kahyalığını sürdürmektir. Şeytan padişahın

işine karışıp “Allah dilediğini yapar.” ve “O yaptığıyla sorgulanmaz” olarak kendini öven büyük padişaha itiraz ettiği için mutluluk kapısından kovuldu. Kısaca şeytan Allah’ın birliğini inkâr etmedi. Fakat “ve kâfirlerden oldu.” denilmesi Allah’ın insanı saygıdeğer kılıp ona secde edilmesini uygun gördüğünde şeytanın kendini insanla karşılaştırıp yanlış bir hükümle karşı çıktığı içindir. Ayrıca toprakta olan Allah’ın cemal sıfatını örtüp inkâr ederek yalnızca ateşte olan celal sıfatını ispat ettiği içindir. İsim ve sıfatlarından birini inkâr etmek tarikat ve şeriatta küfürdür.

48. beyit

چند بینی صورت آخر چند چند
جسم ابلیسا نرا یکدم ببند

Mana: Sureti uzun bir süreden beri görürsün, çok uzun bir süre. Nefse yenilip şeytana uyan gözünü bir an bağla ve ruhani gözünü açarak gör. Şüphesiz bunda surete bağlı kalan bunda/dünyada ve onda/ahirette kör olur.

49. beyit

کارازین ویران شد ست ای مرد خام
که بشر دیدی مر اینها را چو عام

Mana: Ey ham kişi! Evliyaullahı sıradan insanlar gibi bakıp insan sandığın için iş yıkıldı. Yani bilmek, cennete ve Allah’ın yüzüne layık olmak için yaratılmış özünü yıktın. İlim ve aşk pazarı için verilen ömür sermayeni değersizleştirdin. Fakir evliyayı hakikate tam erememişlere benzetmekle Allah’ın mertlerinin lütuf ve yardımından mahrum kaldın.

Kendilerini Kâmillerle Karşılaştırıp Onları Taklit Edenler Hakkında

50. beyit

جمله عالم زین سبب کمراه شد
کم کسی زابدال حق اکاه شد

Mana: Pek az kişi evliyaları duyduğu için halk yolunu şaşırdı. Çünkü evliyaların varlıkları parlak bir aynadır. Onlara bakan gururlular kendi çirkin hâl ve bozuk inançlarının yansımaları hakikatleri bilen pirde görürler. Ahmaklar hakkı batıl, batılı da hak gösteren şeyi aynanın sanıp inkâr ederler. Ama kalbi sağlam olanların sevgi ve inanç güzelliği yansıyıp yansıdığı yerde lütuf ve fazilet ortaya çıkar. Sevgi ve teslimlerinin çokluğu ve

içten imanlarıyla mürşidin kalbine girip ilim sahibi ve Allah'ın bakışına layık olurlar. "Oraya kim girerse güven içinde olur." ayetinin mükafatını bulur.

51. beyit

آن دلی کز آسمانها بر تراست
آن دل ابدال ویا پیغمبر است

Mana: O gönül, göklerden de yücedir. O, levh-i mahfuz ve beytü'l-ma'mur olan abdal/derviş veya peygamberler gönlüdür. Göklerden ve arştan daha yücedir. Belki arş-ı a'zam onların gönül sahasında bir küçük tanedir veya felekler onların hoş nefeslerinin rüzgarı ile dönen bir saman çöpüdür.

52. beyit

قصد جنك انبیا می داشتند
جسم دیدند ادمی پنداشتند

Mana: Peygamberlerle savaş yapmaya niyetlendiler. Cisim görüp insan sandılar. Yani inkâr edenlerin gözü nursuz ve kördür. Bu nedenle veli ve peygamberlerin cismi, beşerî bulanıklıktan arınıp ruh sıfatına girer ve parlaklık verirdi. O nuru değil, sadece dış görünüşünü/suretini görüp onları kendilerine benzettiler; kendileriyle karşılaştırdılar.

53. beyit

كفت اينك ما بشر ايشان بشر
ما و ايشان بستة خوابيم و خور

Mana: İşte biz de insanız, onlar da insanlar. Bizler gibi onlar da uyku ve yemeğin kölesidirler. "Rabbimin yanında gecelerim, Rabbim beni yedirir içirir." sofrasından yedikleri ruhani/manevi yemeği görmeyip sadece vücut, elbise ve çadırlarına baktılar.

54. beyit

این ندانستند ايشان از عمی
هست فرقی در میان بی منتها

Mana: Arada sonsuz fark olduğunu kör oldukları için bilmediler. Bilgisizliklerinin sebebini ve dünyaya neden geldiklerini unutup ömrü ve Allah'a meyillerini ruh-i hayvani yaşayışa harcadıkları oldu. Bir bilene sorsaydılar. Ariflerin ruh-i kutsisine en yakın mesafe ruhtar âlemidir. Onların işi her nefeste Allah'la birlik olmaktır.

55. beyit

از محقق تامقلد فر قهاست

کین چو د[ا]ود است وان دیکر صد است

Mana: Hakikati ortaya çıkaranla onu taklit eden arasında çok fark vardır. Ortaya çıkaran Hz. Davut gibi taklit eden Davut'un sesi gibidir. Davut'un sesi Davutsuz var olamayacağı gibi hakikati taklit eden de ortaya çıkaranla dost olmayınca Davudî nefes olmaz. Yani nefesi, neşesiz ve manasızdır; etkili olmaz. Hayvanların seslerine eklenmiş olur. Hakikatleri bilen âlimler Davud gibi Allah'ın varlığıyla var olup, sonsuz iyi hayat kazanıp, geçici varlığını yok edip, bekabillaha (kulun Allah'ın huzurunda baki ve var olması)¹⁰³⁶ erişir. Allah'ın halifesi olmaya uygun olurlar. Hakikati taklit eden yitiktir, yel gibi her tarafa esip durur. Bir gün sesi işitilir, bir gün ölümlle batar. Sesi hakikate ulaşmadığı için halk dilinde hayırla zikredilmez ve canlı kalmaz. Sadece birkaç gün eşek sesiyle meşgul olup aldandığı gibi gururluluğu kendine kalır ve sonu değersiz olur.

56. beyit

کافر و مؤمن خدا کویند لیک

در میان هر دو فرقی هست نیک

Mana: Kâfirin de müminin de dilinden Allah'ın sesi çıkar. Ama arada fark vardır. Kâfirin zikri şirkle ve peygamberi inkârladır. İnsanın hakikatine yani kalbe uymadığı için kayanın yankısı gibi anlamsız ve faydasızdır. Kâfirler hakkında “Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı.” denilmesi bunu ifade eder. Ev sahibi çirkinse kaftan, çadır ve ev güzelliği fayda etmez. Ama ikisi de güzel olursa söze gerek kalmaz. Müminin zikri iman ve içten sevgiyedir. Dışı, içi, kabuğu ve özü de sağdır. Kısaca istenilen şeyi onu isteyenlerin yoluyla istemek gerekir. Zikreden çabalayıp kalp yoluyla gönlünü iki yapması gerekir. Şüphesiz Ka'beye gidenin ardından gitse uzaklığı artar. Öyleyse Allah'ın iznini isteyen müşşidin izninde bunu bulur. Davut içine giren yel Davut sesini gösterir ve Allah'a kavuşmak isteyen pir Davut seslinin kalbine girer. Böylece Beytullah'a girip Allah'a ulaşır halifetullah olur. Allah, zahir ve batında kulunun hâllerine bakar, onları görür ve duyarken dağ başında bin kere makam istesen vermeyeceği bilinir. “...Evlere kapılarından girin...”ayetince her makam için bir kapı koymuştur. İşte manevi makamlar, ebedî

¹⁰³⁶ Bekabillah: Hak ile baki olmağa beka-bi'llaâh derler. Kara, age., s. 281.

mutluluk ve daimi kıymettir; onu isteyen, şeyhin isteğine sadık kalmalıdır. Yani şeyhin reddini Allah'ın reddi, kabulünü Allah'ın kabulü bilmeyen makam sahibi olamaz.

57. beyit

ان کدا کوید خدا از بهر نان
مقی کوید خدا از عین جان

Mana: O fakir, ekmek için Allah der. Ama takva ehli ve perhizdekiler gönüllerinin derinliklerinden tertemiz bir biçimde Allah derler. Yani Hz. Mevlânâ bazı dervişlerin yokluk âlemine Allah'ı bulmaya girdiğini söyler. Allah'tan başkasını dilemez, dünya ve ahiret ehlullaha haramdır. Hakikati ortaya çıkaranlar (muhakkık) kalpten zikretmekle anlatılmak istenenin “Allah'ın dışındaki her şeyi, kendi özünü ve fikirlerini ortadan kaldırıp mutlak varlığı yani Allah'ı ispat etmek, yok olmakla var olmak ve kalbini aşk ile doldurup başkasına yer bırakmamak” olduğunu söylediler. “Allah'ı çok anın” ayetinin başı dille devam eder. Dil kapıcı; kalp, padişahın özel odasıdır. Onun için Allah, “Benim evimi temizle.” emretmiştir. Çünkü kapıcıyla görüşmeyen padişahla buluşamaz. Ama sahip olmayı düşündükten sonra dille zikrin perdesi ortadan kalkar ve kapıcıya ihtiyaç olmaz. Kilidin kimisi zaruretinden, acizliğinden ve işsizliğinden derviş olur. Kâfir ile müminin, fakir ile takva sahibinin zikri farklı olduğu gibi isteğe bağlı dervişlik ile zarurete bağlı dervişliğin mertebesi de farklıdır. Ariflerden birine zulmün ne olduğunu sorduklarında “Bir şeyin başka bir şeyin yerine koyulmasıdır” dedi. Kâmillerden biri ise gönlün Allah'ın sevildiği yer olduğunu ve o yere başka bir şey koymanın da kendi canına zulmetmek olduğunu belirtmektedir. Aşkın fatihasının edep ve içten sevgi olduğunu söylediler. Allah'ın duyduğunu, gördüğünü ve bildiğini bilince dilini, hâlini, işlerini ve kalbini gereksiz şeylerden sakınmaktır. Özellikle zikir ve ibadetten evvel pişmanlıkla tövbe ve salavat getirip ondan sonra başlamaktır. “Kalpleri katılaşmış olanların vay hâline” ayetinin açıklamasında edepsiz zikredenler kendilerinin Allah'ın huzurunda olduğunu bilmezler. İşte bunun bedeli kalp katılığı ve zulümdür.

58. beyit

هر دوکون زنبور خورد نراز محل
لیکه شد زین نیش و زان دیگر عسل

Mana: Bal ve eşek arısı aynı çiçekten yediler ve aynı sudan içtiler. Birinden neşter birinden de bal oldu. Nefsini doğru yola yollayan bir fidan gibi, her şeyden bir ilim öğrenip kalbine

koyduğu “La ilahe illallah muhammeden resulullah” çiçekleri inanç ve iman tatlılığına dönüştür. Böylelikle yok olma gamının acıları gider. Belki nicelerini tatlı sözlü yapar. Ama bazısı pis ağzı, yanlış dünyevi niyeti, hainliğiyle ikiyüzlülüğü ve zulmü arttırıp ulaştığını sokar ve zehirle dolu akrep oluverir. Kiminin kaynağı ve aslı temiz olduğu için “La ilahe illallah muhammeden resulullah” ateşiyle yanınca saflığı ve altınlığı görünür.

59. beyit

هر دو کون اهو کيا خوردند و آب
زین یکی سرکین شد و زان مشک ناب

Mana: İki türlü geyik de aynı ottan yediler ve aynı sudan içtiler. Birinden gübre birinden de misk oldu.

60. beyit

این خورد کردد پلیدی زو جدا
وان خورد کردد همه نور خدا

Mana: Biri yer Allah’ın nuru olur. Yani Allah’ı içten seven, kabul eden, ona ulaşmaya çabalayan kişiler ve sadece Allah’a yönelenlerin yediği şeyler nur olur. Ama ibadette sufi görünüşlü ve istemekte tembel olanın yediği pis olur. Sadece olgunluğa ulaşıp ömrü yiyip bitirmek olur. Bu da meyvesiz ağaca benzer.

Pîrlerin Temiz Zatları Hakkında

61. beyit

چون مبدل کشته اند ال حق
نیستند از خلق برکردان ورق

Mana: Allah dervişleri değiştirdiği için onlar yaratılmışlardan değillerdir, yaprağı çevir. Yani dervişler, “Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.” ayetince beşerî varlıkları, dünyevi hayalleri ve nefsanî fikirleri değişip yaratılmışların anladığından farklı bir varlık kazanmışlardır. Nefsini kırıp Allah sevgisiyle kendinden geçerek ruhani âleme ulaşmışlardır. Onlar senin bildiğin yaratılmışlardan değillerdir. Kendinle karşılaştırıp dil uzatıp merhametten uzak kalma. Yahut onlar ruh-i izafi sahibi olmuşlardır, hakikatleri Allah’ın sıfatıyla değişip bekabillah olmuşlardır. Bu sıraları duymadığın yeter, inkâr etme.

62. beyit

جسم شانرا هم ز نور اسرشته اند
تا ز روح و از ملك بگزشته اند

Mana: Allah, ruh ve meleklerden öte geçinceye kadar onların cismini nurla yoğurmuştur. Yani ruh ve melekler âlemini geçmiş, isim ve sıfatlar âlemine (ceberut) girmiş ve kendi ad ve sıfatından vazgeçmişlerdir. Bu nedenle “Şüphesiz en son varış Rabbinedir.” hükmünce isteyenin aslı ve döneceği yer sıfat âlemidir. Sülukla asıl vatanına kavuşmuş olur. Bu çürük kervansaraya niye geldiğini bilip aşk yazarının önünde anlayış dersini okuyup şeyhi sağsa ona hizmetle, öldüyse onun, zatının ilmiyle aynı olduğunu anlamakla emrini tutması gerekir. Hz. Mevlânâ sırlarının yerini bilmek isteyenlere beyitlerinde aramalarını ve suret âleminden çıkıp mana âlemine girdiğini söylemektedir. Onu eserlerinde bulamayanların evlerine dahi gelseler bulamayacaklarını belirtmektedir. İşte kâmillerin kitaplarını okuyup anlayan ve Allah sevgisiyle kendilerinden geçişlerine bakıp mak’ad-ı sıdk ehline karışanlar tecellinin kaynağı olur. Batınlarının nuru zahirlerini sıbgatullaha¹⁰³⁷ boyar. Üç mertebeyi çıkıp ruh ve melekler katını geçer.

63. beyit

در دل انکورمی را دیده اند
در فنای محض شی را دیده اند

Mana: O dervişler üzüm tanesi içinde şarap görmüşlerdir. Yokluk içinde Allah’la varlık bulup mutlak varlığı ve hakikatler hakikatini görmüşlerdir. Fena (yok olmak) kulun batınına Allah’ın el koyması ve kişinin Allah’tan başka hiçbir şeyden haberi olmamasıdır. Ama safi yok olmak, yok olmaktan da yok olmaktır. Yani yok olduğundan da haberi olmamaktır. Çünkü yok olma sıfatı ve onunla vasıflanmak da masivallah gibidir. Ondan haberi olmak safi yok olmaya aykırıdır.

¹⁰³⁷ Sıbgatullah: “Hak din ve selim fitrat mânasında Kur’an’da geçen bir terkip. Sözlükte “boyamak, suya batırmak” anlamındaki sabğ (sıbg, sıbağ) kökünden sıbga (boya, renk) ile Allah lafzından oluşan sıbgatu’llâh tamlaması “Allah’ın boyası” demektir. Cevherî bu terkipi “Allah’ın dini” (eş-Sıhâh, “şbg” md.), Râgıb el-İsfahânî ise “Allah’ın insanda yarattığı, onu diğer canlılardan ayıran akıl ve fitratı” (el-Müfredât, “şbg” md.) diye tanımlamıştır. Dileler Allah’a yaklaşırken her şeyi kastederek söz konusu terkinin “Allah’ın dini, şeriatı, hilkati” anlamlarına geldiğini de belirtmiş (Lisânü’l-‘Arab, “şbg” md.), boyanın kumaşı süslemesi gibi dinin de onu benimseyen için bir tür ziynet olduğuna işaret etmişlerdir (Kâmus Tercümesi, II, 712). Sıbganın aynı mânalara gelen, fakat zamanla Filistinli Hristiyanların lehçesinde “vaftiz” anlamı kazanan Ârâmîce bir kökten gelmiş olması ihtimaline de işaret edilmiştir (Jeffry, s. 192).” Mustafa Sinanoğlu, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 37. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 85.

64. beyit

بیشتر از خلقت انکورها
خورده میها و نموده شورها

Mana: Üzüm daha yaratılmadan önce onlar şarap içip kargaşalık göstermişlerdir. Sevgiliyle sarhoşluk vermeyen bir şarap içtim. Asma fidanı yaratılmadan kararsız bir sarhoş idim anlamındaki beyitle anlatılmak istenen şudur: Sonsuz âlemde Allah'ın zatıyla birlikteyken birlik tecelli edip adı sanı belirsiz sarhoşluklar etmişlerdir.

65. beyit

بر ترند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق خدا

Mana: Bunların şan ve şerefleri yokluk âleminde yüksektir. Bu derviş mak'ad-ı sıdıkta bulunmaktadır. Yani bunlar birlik ve görünen âlemdirler, Allah'tan başka hiçbir şeyi görmezler. Çünkü a'yan-ı sabite kâmil katında ve arifler nazarında Allah'ın isimlerinin tecellisiyle meydana çıkmış ve mümkün olduğunca gizlenmiş Allah'la ilgili işlerdir. Dünya yokluk âlemindeyken yani yaratılmamışken belki şimdi emrin aslı/özü odur. Varlığı hiç kimsenin varlığına bağlı olmayan Allah'ın sıfatları iki cihanda da ortaya çıkar. "A'yan-ı [sabite] vücûddan bir koku duymadılar." hükmüne göre onlar yokturlar. Her şeyde ve herkeste görünen lütuf ile kahır ve hüsn ile heybet faziletlerinin hepsi görecelidir. Hakikati Allah'a dair hakikatlerdir. O varlık, başlangıcı olmayan ilmi sureti gereğince mertebeler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Zat ve sıfatları benliklerinden değildir. Ruh-i izafi ve bütün büyük isimlere ulaşan arifler Allah'tan ayrı değildir. Hepsi âlem-i halâ ve melâdan¹⁰³⁸ yüksek ve temizdir.

¹⁰³⁸ halâ ve melâ: "Âlemin içinde veya ötesinde var olduğu düşünülen boşluk. Arapça'da "boş olmak, boş kalmak" anlamında masdar olan halâ kelimesi "boşluk" anlamında isim olarak da kullanılmaktadır; zıddı melâdır (doluluk). Halâ, farklı felsefi anlayışlara göre "cisimden bağımsız olarak var olan boyut" veya "cismin doldurduğu var sayılan farazi boşluk" şeklinde açıklanır. Bazılarına göre ise "var olması imkânsız şey" anlamına gelir (krş. Cürcânî, et-Ta'rifât, "halâ" md.). Felsefe ve kelâmda boşluk kavramı sözlük anlamının ötesinde "herhangi bir cisimden yahut yer kaplayan cevherden hâlî olan yer" mânâsındadır. Bu tanım bir bakıma halâ kavramının muhtevasında adem anlamının bulunduğunu ifade etmektedir." Vecdi Akyüz, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 15. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 221.

Evliyaların Mertebelere Ayrılması Hakkında

66. beyit

ز اولیا اهل دعا خود ذکر اند
کاه همی دوزند کاهی می درند

Mana: Evliyadan dua ehli olanlar da başkadır. Bazen dikerler, bazen yırtarlar. Yani idare kuvvetiyle bazen hayır dua edip yapıcı olurlar, bazen de bedduayla yıkıcı olurlar. Benliklerini Allah'ta yok ettikleri için her istekleri Allah'ın isteği olur.

67. beyit

قوم دیگر می شناسم ز اولیا
که دهانشان بسته باشد از دعا

Mana: Evliyadan ağızları duayla bağlanmış bir kavim daha bilirim. Halka idare elini uzatmazlar. Kaza ve belayı kabul edip boyun eğverler. Belki belada özel bir zevk bulmuşlardır. Bundan kurtulmayı istemek küfürdür. İyi muamele ve zorlamayı Allah'ın yakınlığı dışındaki şeylerle aynı görürler. Birini diğerine tercih etmezler. Bu kavim yeryüzünün ricalullahıdır. Bunlar olmasa Allah en sefil âlemi yıkardı. Yani Allah, "Sevgiye layık kemal sahipleri olmasa yeryüzünü yıkardım." demektedir.

68. beyit

قوم دیگر سخت پنهان می روند
شهره خلقان ظاهر کی شون

Mana: Çok gizli giden bir kavim daha vardır. Zahirle ilgilenenler bunu ne zaman bildiler. Onlar "Benim gök kubbemin altında öyle dostlarım vardır ki onları benden başka kimseler bilemez." hadis-i kudsisine gizlilerdir. Zahir ilminin ehilleri onları bilemez ve sözlerini anlayamaz. Çünkü onlar bedenle ilgili olanların meydanından ve akıl çölünden ötedirler.

69. beyit

هم کرامتشان هم ایشان در حرم
نام ایشان [را] نشنو ند ابدال

Mana: Hem kerametleri hem de kendileri Allah'ın özel hareminde gizlidir. Gelinler gibi onların isimlerini derviş de işitmez. Yani dervişler onların isim ve işaretlerini de işitip göremez. Zatlarını nerede anlarlar. Onlar şerefleriyle kendilerini anlatmak isterler. Zahir

ehli de dâhil değildir. Bu tayfa Allah'ın batınî sıfatına sahiptir. Onun için batın âleminde gizlidirler. Diğer veliler bunların görünenleridir ve gizlilik ehli değildirler.

70. beyit

کر زایشان مجتمع بینی دو یار
هم یکی باشند هم شش صد هزار

Mana: Eğer bunlardan iki dostu bir arada görsen hem bir olurlar hem altı yüz bin. Yani ikisi bir yere gelse altı yüz bini de orada hazır bulunur. Çünkü hakikatte altı yüz bin de birdir ve bu ikinin idaresi ve kabz,¹⁰³⁹ bast,¹⁰⁴⁰ ve himmeti halkın altı yüz bininden çoktur.

71. beyit

بر مثال موجها اعداد شان
در عدد آورده باشد با[د]شان

Mana: Eğer onların sayıları dalgalar gibiye denizin dalgalarını gösterdiği gibi yel onların sayılarını gösterir. Yani bedenler dalganın hakikat yelinin tecellisi sayılmıştır. Cisimler ve hakikate tam erememiş olanların cisimleri de hakiki ruh denizinin dalgalarıdır. Ama denizden ayrılıp değiştiğinde katı bir cisme dönerler. Tabiatı yenmekle nur dalgasıyken zulmete/karanlığa dönerler. Eğer güzel bir ders ve lütuf yardımlarına yetişse yine katı cisimler iken kirlilikten kurtulup asla ulaşıp rahat olurlar. Ama arifler, kirlilik istemeyip dalgalarını denize iletir bazen deniz bazen de dalga olurlar. Cismaniyetleri ruhaniyete dönüşür. Nurani olgunluklarından kâmilin cismi, görünüşte ve ruhta başka iken cismi gönül şenliğiyle ruhun sınırına girer. İki tarafın da birbirine karışmadan aynı/bir görünmesi demirin sıcaklıkla kızarıp köz olması, şeffaf şişeye su ya da kırmızı şişeye şarap koyulması gibidir.

¹⁰³⁹ Kabz ve bast: Sâlikin mânevî bir tutukluk içinde bulunması hâlini ifade eden tasavvuf terimi. Sözlükte “daralma, büzülme; tutukluk, durgunluk, sıkılma, tasalanma” gibi anlamlara gelen kabz, tasavvuf terimi olarak sâlikin bir anda kalbine gelen (bk. VÂRİD) mânevî sıkıntı, huzursuzluk sebebiyle hissettiği tutukluk ve durgunluk hâlini anlatır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “bst”, “kbz” md.leri; Kâmus Tercümesi, II, 1291; III, 22) ve genellikle karşıtı olan bast ile (rahatlık, ferahlık) birlikte kullanılır. Kabz ve bast hâlleri diğer mânevî hâller gibi geçicidir. Sufiler bu tür hâlleri kaynağı, sebebi, ortaya çıkış şartları bakımından çeşitli sınıflara ayırmışlardır. Uludağ, “kabz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 24. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 44-45.

72. beyit

مفترق شد ا قتاب جانها

در درون روزن ا بدانها

Mana: Bedenler penceresi içinde canlar güneşi dağınık oldu Yani ten hanesinde âlem-i melekûta açılan on iki pencere vardır. Ruh-i kudsinin ışıkları bu pencerelerden geçip cisim hanesini kaplamıştır. En ufak bir yer bile kaplanmadan kalmamıştır. Ama hakikate tam erememiş kişinin kötü ve karışık karakterinin o pencerelere perde düşürmesiyle karanlıkta kalmalarının sebebi bütün azalarını gerekli olmayan şeylere kullanmalarındır.

73. beyit

مؤمنان معدود ولیک ایمان یکی

جسم شان معدود لکن جان یکی

Mana: Sayıları çoğalmışsa da iman nuru birdir. Tenler sayılmıştır. Yani çokluk surettedir. Can yani hakiki ruh birdir.

74. beyit

تفرقه در روح حیوانی بود

نفس واحد روح انسانی بود

Mana: Dağınıklık ve perişanlık ruh-i hayvanidedir. Ama tek nefis (nefs-i vahid) olan ruh-i insanidir. Ruh-i hayvaninin mekânı yürekdir ve kandile benzer. Ruh-i hayvani onun yağı, ruh-i insani, nuru/ışığıdır. O nurun ziyası/aydınlığı akıl, söyleme kabiliyeti ve imandır.

75. beyit

از نظر کاهست ای مغز وجود

اختلاف مؤمن و کبر و یهود

Mana: Burada kâh mekân anlamındadır. Yani “bakılan yer” demektir. Ey varlığın göz bebeği mümin, kâfir ve Yahudi’nin birbirine zıtlıkları bakılan yeredir. Yani bu zıtlıklar görüldüğü yere göredir. Her şeyde hiddet (celal) ve güzellik (cemal) sıfatıyla görünen varlık, hakiki bir değildir. İşte mümin kullukla sevgi kazanıp aşk ve sevgi kanadıyla mertebeler atlar ve sıfatların tecellisine yani ruh-i izafiye ulaşır. Bundan sonra da Allah’ın tecellisine layık olup hakikat sırlarını görür. Ama o nura ulaşamayıp karanlık, küfür, kötülükle dolu şüpheli gecelerde kalanlar hakikatten utanıp cismani âlemde hapis kaldılar. Sonra da cüz’i akıllarıyla korku yollarına girdiler. Veya nazargâh “Herkesin adı görüşüne

göredir.” anlamındadır. Müminler her şeye Allah’ın nuruyla baktılar. Her şeyin olduğu gibi varlığın da hakikatini ve aslını gördüler, birlik sırrına erdiler. Kâfirler çokluk gözüyle bakıp ayna çokluğundan bir güzeli çok sanıp hem arzusunu Allah saydılar, hem de cansız varlıkları ve putları kabul ettiler.

76. beyit

در معانی تجزیه و افراد نیست
وانکه شد محجوب ابدان در شکیست

Mana: Manalar içinde ayrılık ve başka birlik yoktur. Ve o bedenlerin çokluğundan rûhü’l-ervâhî¹⁰⁴¹ (ruhların ruhu) çok sandı. Şüphe karanlığının içinde kaldı. Bir bahçenin meyve, sebze ve çiçekleri yapıca, sayıca ve görünüş itibariyle farklı iken “Aynı su ile sulanır.” ayetince aslının aynı su olduğunu ve yokluk bağındaki beden çeşmesinden Allah ile var olduğunu bilip ikilikten kurtulamamak akıl işi değildir. Bunun akla en uygun benzetmesi kuvvetli bir delil varken şehvet ve dünya sarhoşu olmaktır.

İnsanın Yaratılış Menzilleri Hakkında

77. beyit

منبسط بودیم یک کوهر همه
بی سرو بی پا بودیم آن سر همه

Mana: Âlem-i ezelde (başlangıcı olmayan âlem) hepimiz başsız ve ayaksız tek bir özdük. Hepimiz o baştaydık. Yani âlem-i zattaydık. İrade ve tecelli yeli tevhid (birlik) denizini coşturup dalgalarımız yani suretlerimiz meydana geldi.

78. beyit

یک کهر بودیم همچون افتاب
بی کره بودیم وصافی همچو اب

Mana: Güneş gibi tek parça bir inci/öz idik. Su gibi temizdik. Arada senlik benlik uyuşmazlığı yoktu.

¹⁰⁴¹ Rûhü’l-ervâh: “Rûhü’l-kuds, rûhu’llâhdır ki rûhü’l-ervâhdır. Hayta-i kün tahtına duhûlden münezzehdir ve mahlûk değildir. Zirâ vücûh-i Hak’dan vech-i hâsdir ki vücûd ol vechile kâimdir, Âdem’de menfûhün-fihdir. Rûh-ı Âdem mahlûk ve rûhullâh mahlûk değildir.” Kara, age., s. 579.

79. beyit

چون بصورت آمد ان نور سره

شد عدد چون سابهای کنکره

Mana: O yüce nur bu suret âleminden geldiği için burçların gölgesi gibi sayıldı/çok oldu. Yani o nur tek saf bir parça ve tek bir nurdu. Fakat beden burçlarının her biri bir gölge olup o nuru ayrı gösterdi. Su yüzündeki kabarcıklar, kabarmakla başka bir varlık gibi görünmelerine rağmen suyun aynısıdılar. İşte hakikatte müminin ruhu ve bedeni birdir, ayrı değildir sadece baktığı yerden anlaşılır.

80. beyit

امده اول با قليم جماد

وز جمادی در ن باتی او فتاد

Mana: O inci o âlemden önce cemad iline geldi. Cemadlıktan nebatlığa düştü. Yani başta ruhlar âlemindeydi, sonra felek ve yıldızlar, daha sonra unsurlara oradan cemada en sonunda da nebata geldi.

81. beyit

وز نباتی چون بحیوانی فتاد

نا مدش حال نباتیهیج یاد

Mana: Nebatlıktan hayvan mertebesine düştü. Hiç nebatlık hâli hatırına gelmedi. Bir âlemden diğerine geldiğinde önceki âlem aklından giderdi. Hiç anlamazdı, aslını unutmuştu.

82. beyit

باز از حیوان سوی انسانیش

میکشد آن خالقی که دانیش

Mana: O yaratıcı (Allah) hayvan âleminden insan âlemi yönüne geri çekti. Allahı bilirsin. Yokları var ve varları hâlden hâle dönüştürür. Çünkü hayvanı insan gıdası yapıp, ondan meni olmuş ve o ana rahmine düşüp insan sureti giyip bütün âlemi gezerken toprağın merkezine konmuştur.

83. beyit

همچنين اقليم تا اقليم رفت
تا شد اکنون عاقل و دانای زفت

Mana: Yine bunun gibi memlekette memlekete dolaşp gitti. Akılsız gelip akıllandı. “İnsanın olgunluğu neyledir?” “Hepsinin faydası nedir”, “Neye ve niçin geldi?”, “Ne zaman gider ve geri döndüğü dünyaya hazırlanmasının gereği ne?” gibi soruları anladı. İnsanlık kulluktur, söylediğini tutup yasaklarından sakınmaktır. Anlayış olmayınca hayvandan farklı olunmaz. “Ayrılın bu tarafa bugün” gününde suçlulardan ayrılamaz. Çünkü insan arzu, şehvet, niyet, yaşayış ve öfke hususunda hayvanla aynıdır.

84. beyit

خويشتن نشناخت مسکين آدمی
از فزونی آمد و شد در کمی

Mana: Uyuşuk insan anlamadı. Çokluk tarafından gelip eksikliğe düştü. Yani yaralı ruh zevk, sefa, beka, ruhani yaşayış ve vefa memleketi olan ruhlar âleminde uyku ve hayalinden dolayı cefayla dolu cisim kafesine oradan eski saraya ve bela boğazına gelip sonu leş olacak. Yani nefis-i emmarenin eşeği, ömrünün bir saati Allah’ın cennetinin sadece bir anına bedelken su, arpa gibi boş heveslerle ömrünü geçirip cahil kaldı; irfan sahibi olmadı. Sonuç olarak “...Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.” ayetiyle şereflendiler.

Kendini Bilmeye (Ma’rifet) Teşvik Etmek Hakkında

85. beyit

ای خنک آن را که جان خود شناخت
اندر آمن سرمدی قصری بساخت

Mana: Kendi zat ve hakikatini anlayan kişiye ne mutlu! Ebedî korkusuzluk içinde kendine bir saray yaptı. Belki mümin tövbe etse “...muhakkak ki şeytan size düşmandır...” ayetinde bahsedildiği gibi şeytanın düşmanlığı artar. Derler ki şeytan vesvese verip günahlara sevk ederek tövbesini kırmaya çalışır. O düşman tövbe edeni görür, tövbe eden o düşmanı görmez. Tövbe eden zayıf, arkasında güçlü ona yardım eden bir kale yoksa ve şeytan hilede güçlüyse tövbe eden çaresiz kalır, kurtulamaz. O güçlü arka kuvvet, şiddet ve kahredici Allah’tır. Allah müminleri “O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz, benden korkun.” şeklinde teselli etmektedir.

Şeytana da “Şüphesiz, (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır...” buyurmaktadır. Yeniden müminlere “O hâlde Allah’a koşun...” demektedir. Müminin arkasındaki güçlü kale de “Allah’tan başka ilah yoktur.” anlamındaki kelime-i şهادettir. Tövbe eden devamlı zikir etmelidir. Meşarık ve diğerlerinde bir kimse sabah akşam 100 kere “Allah’tan başka ilah yoktur, O tektir, O’nun ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’na aittir. O, herşeye kâdirdir.” derse şeytanın o kimseye ulaşamayacağı ifade edilmiştir. Kısaca “Allah’tan başka ilah yoktur.” sözünü tekrarlayan kimse, bu sözün nurunun sonucunda ilham makamına varıp kendi zat ve hakikatini bilir. “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” ayeti gereğince iki âlemin korkusundan da uzak olur hem de ahirette kendi için kusursuz bir kale yapar. Soru: Marifetullahın belirtisi nedir? Cevap: İnsanla ilgili sakınılacak şeylerden kalbin korkusuz ve kararlı olması gerekir. Yani sohbetlerde dilini gereksiz ve fazla sözden uzak tutmayı, aşırı açlık hissi varken elini yemekten çekmeyi ve güzel bir suret gördüğünde (örneğin erkeklerin kadınlara bakması) bakmamayı ve öfke anında düşmanlığı sindirmeyi ve öfkeyi yenmeyi başarsın. Kısaca ikiyüzlülüğü, kibri, dünyanın güzelliklerini ve nefsin arzusunu gönülden çıkarmayı başarsın. Yemesi, uykusu, giymesi ve kazancı çaresizlikten olsun. Süslenme ve hırs olmasın. Kendini daima Allah’ın huzurunda bilip edeple kendini kontrol etsin. Halk şeriat bakımından kusur bulamasın. “Bu sıfatlarla donanmış olmayana ilimde söz söylemek haramdır.” deyip olgunlaşmamış kişinin olgun kişinin hâlini bilemeyeceğini belirtmişlerdir.

86. beyit

هرکه محجوبست او خود کود کست

مراد ان باشد که بیرون از شکست

Mana: Kim perdeli ise sadece çocuktur. Kâmil (olgun) kişi şüpheden sakınıp yakın meydanına ayak basandır. Pir ya da âlim olsun nefsin bilip perdeden kurtulmayan kişi çocuk gibidir hatta daha da kötüsüdür. Ama meydanın kişileri damlasını denize ulaştırıp deniz ilminin ta kendisi olmuşlardır. İşte insanlık budur, suret değildir.

87. beyit

کربریش و خایه مر دستی کسی

حریز براریش و مر باشد بسی

Mana: Eğer sakal ve bıyık ile kişi insan olsaydı keçilerde de çok sakal bıyık vardır. Yani insan ilim ve irfan sahibi olmadığı sürece ona “şereflendirdik” adı helal olmaz. Âlimler meyve veren ağaç gibi gölge ve lezzetleri ile mutluluk verirler. “ Rahman, Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı.” ayetinde tefsir âlimleri Kur’an ilmini insanın yaratılması üzerine sundu. İlim olmayınca insan olmaz diye uyardıkları gibi. İnsanın hayvandan farkı ilim, irfan sahibi olması ve batın ile Allah’ı tanınmasıdır. Yoksa diğer hâller hayvanda da vardır. Âlimler karanlık âlemin gören gözü, güneşi, Allah’ın halifeleri ve Kur’an hazinesinin bekileridir. Âlim suçlu ise de itikat ve mezhebi sağlamdır. Cahiller İslam’ın yolunu âlimlerle gördükleri için onların da âlimleri içten sevmeleri gerekir. Çünkü âlim yolunu şaşırmışlara yol gösterir, yönünü kaybetmişlerin Kur’an’ın ışığıyla yolunu şaşırmalarına engel olup onları Allah’a döndürür. Cahil onlara duyduğu sevgiyle ikiyüzlülüğün karanlığından ve reddolunmuşluktan kurtulur. Ama âlimler cahillere, kendi istek ve heveslerini amaç edinenlere karışmamalıdır. Çünkü onların boyasına boyanıp onlardan kötü koku alırlar. Kısaca insan dedikleri Allah’ın hazinesi /gerçek hazinedir ve batın bir nesnedir. Dıştan bilinmez, şekle bakarsan insanın hakikatini duyamazsın. şimdi dış görünüşü bırak (suret). O zaman i âlemine (siret) girip oradaki lezzet ve gönül şenliğini görürsün. Ama bu âleme girmek için kalp temizliği şarttır.

88. beyit

پس و اهن كرچه نيره هيكلی
صیقلی كن صیقلی كن صیقلی

Mana: Demir gibi bulanık ve paslı bir ayna olsan da kalp aynanı cilalat. Kalp, kirli suretten paslanmış ve bulanıklaşmıştır. Cilacıya yani iki kanatlı bayrak sahibi mürşide teslim et ve onun her emrini/işini yap. Sonuçta riyazetle (nefsini terbiye ederek) aynan temiz ve cilalı olsun.

89. beyit

تا دلت آيينه كردد پر صور
اندر و هر سو مليحی سيم بر

Mana: Gönlün suretle dolu ayna olsun. Sen de onun her yanından gümüş sineli olgun ve baki bir güzel seyret.

90. beyit

بنبۀ وسواس بیرون کن ز کوش
تابکوشت آید از کردون خروش

Mana: Kulağına feleklerden/âlemlerden sesler gelene kadar fitne pamuğunu kulağından çıkar. Ruhlar âlemine gidip feleklerin aşkla coşmasını ve gizli dualarını işitebilmek için masiva (dünya ile ilgili şeyler) yani fitneyi kulağından çıkar.

91. beyit

پاک کن دو چشم [ر] از موی عیب
تا ببینی باغ سروستان غیب

Mana: Gayb Servistanı'nın (İran'da bir şehir) bağıını görmek için iki gözünü ayıp kıllarından temizle. Yani kimse senin ayıbını görmeden gözünü temizle. Ayıbı görmediği suretçe gaybı göremez. Gözünde kıl biten o kılı yolmayınca göz, görme zayıflığından ve yaşarmadan kurtulmaz.

92. beyit

دفع کن از مغز واز بینی زکام
تا که ریح الله در اید در مشام

Mana: İnsan nefesinin ve mübarek kokunun beynine girmesi için burnunu (gereksiz) kokudan koru. Yani gayb-ı hüviyetin (Allah'ın öz zatı)¹⁰⁴² ve aşk ile yakınlık sıfatının kokusunu isteyen kişi beyninin içini gereksiz kokulardan temizlesin ve daima o koku için hazır olsun. Hz. Muhammed, "Rabbiniz için sizin ömrünüzde kokular vardır. Uyumayın, ömrünüz oldukça kokusunu alın. Belki ecel gelmeden güzel hayatın kokusunu bulursunuz." demiştir.

93. beyit

هیچ مگذار از تلب و صفر اثر
تا بیابی در جهان طعم شکر

Mana: Kendinde sıtmadan ve safradan¹⁰⁴³ eser bırakma. Sonuçta dünyada şekerin tadını bul. Safravi olan kişinin acılık kendi ağzında olduğu için bal ve şekeri acı bulur. Yani

¹⁰⁴² Gayb-ı hüviyet: Arapça mutlak bilinmez veya gayb. İlet-i ta'ayyün bakımından bu gayb, Allah'ın zâtından ibarettir. Cebecioğlu, age., s. 227.

¹⁰⁴³ Safra: Antikçağ ve Ortaçağ'da insanın biyolojik, ahlâkî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen dört sıvı madde. Tıp tarihinde ahlât-ı erbaa anlayışı eski Mısır'a kadar gitmektedir. Mısırlı hekimler,

Allah'ın sevgisinin lezzetine engel olup ayrılık zehrine sebep olan kötü huyların safralarını sirkeli ballı şerbet zikriyle uzaklaştır. Allah'la kulu arasındaki perdelerin ilki şeren (dinen) haram ve günah olan şeylerdir. İkincisi de gönle dünyevi suretlerin işlemesidir. Bu gönlün, konuşması perişan, kelimeleri dağınıktır ve çeşit çeşit renkleri, şekilleri olan güzel suretleri seyretmekten çok perdesi vardır. İşte bu gönül, puthane gibi suret ocağı olup manası gitmiş; perde buraya yerleşmiştir. Perdeyi tam bir eziyetle kaldırmak gerek. Kıymetli kitaplardaki görüşlere göre güzel sözler söyleyip işitmeye, çok gülmeye, nağmelere, lezzetlere ve şehvetlere alışmak uzaklık ve uyku verir. Güven ve rahat kalmaz. Allah'la meşgul olmayı engelleyen en büyük şey konuşmaktır. Bu nedenle “ Susmak konuşmaktan iyidir.” demişlerdir. Çünkü her sözden vesvese çıkar, gerçi Allah'ın feyzi kuldan kesilmez. Ama nefsin hadisi feyze engeldir. Saliki en çok hadis-i nefis rahatsız eder. Karışıklık verir, meşgul olmasına ve dalmasına engel olur. Bir kâmil şiddetli sıcakta nefisine oruç teklif etmiş, nefsi bunu kabul etmiştir. Gereksiz sözü terk etmesini söylemiş ama buna katlanamamıştır. Böylelikle perdesinin gereksiz söz söylemek olduğunu anlamıştır. Bir kulun çok engeli varsa hangisini kaldırması zorsa onu kaldırsın. Çünkü o diğerlerinin kaynağıdır. Malik b. Dinar “Ne zaman kalbinde tasa bedeninde zayıflık, rızıkında darlık görürsen bil ki boş söze alışmışsın.” demiştir. Kalbi başka şeylere bağlayan şey, hayır veya şer olsun perde olmak yönüyle aynıdır. Allah, peygamberine kendini kontrol etmeyi öğretip “Cümle hâlinde seni görürüm benim makamımı bilip adımı gözet.” buyurmuştur. Kısacası her ne perden varsa günahdır. Öyleyse cismanilik safrasından ve şehvetler sıtmasından duygularında ve kalbinde eser kalmasın. Sonuçta aşk şekeri ile beyin/kalbin lezzetlerle dolsun. Gerçi safralı, balı acı bulduğu gibi vesveseli kişi de ibadetin lezzetini ve zikrin tatlılığını duymaz ya da bunlar ona acı gelir. Ama zikir, nafîle ibadetler ve daimî abdestle o acı gider.

94. beyit

کُنْدَه تَن رَا ز پَاي جَان بکن

تا کند جولان بکیرد ان چمن

Mana: Ten bağımlı can ayağından kurtar. Böylelikle o çimenin çevresinde dolaşabilirsin. Yani can kuşunun tuzağı ve ruh-i kudsi papağanının ayak bağı olan cismi alakalardan,

hastalık sebebi olarak bünyedeki kan, balgam, kara safra ve sarı safradan ibaret dört sıvının kirlenmesini gösterirlerdi. Bundan dolayı tedavide kirlı sıvıların boşaltılması (kan almak, müşhil vermek vb.) yoluna gidilirdi. Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 2. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 24.

insani zincirler ve nefsi arzularından canını ve gönlünü kurtar. Sonuçta hakikat göğünün çimenliğinde ve ahiret âleminin saray ve gül bahçesinde Allah'a yaklaştıklarının ruhlarıyla uçabilesin. Hz. Mevlânâ ma'rifet bölümünde kalbin cilalanmasını emredip sonrasında her bir beyitte kulak, göz, burun, ağız ve diğer azaları kısaca açıklamakla şuna işaret etmiştir: Gönlünü ve gönle tabi şeyleri (gönlün askerlerini) bilmeyince kalbi bilmek ve onu cilalamak mümkün olmaz. Öyleyse bütün askerleri, kulağın kelimeleri duymasını sağlamaya yönlendirip gereksizi dinlememek, gözü sebatla çalıştırıp haramdan sakınmak gerekir ve diğerleri de bunun gibidir. Fakat bu suretteki/dış aletlerin yerine kullanmak için kalbe bazı iç/batınî aletler gerekir ki bunlar havass-ı hamse-i batınadır (içsel beş duyu). Hayal, düşünme, koruma, idrak ve hatırlama kuvvetidir. Bunların yeri zihindedir. Açıklaması uzun kelimeler kitaplarında vardır. Her birinin belli bir görevi vardır. Bu aletin birine zarar gelse insanın işi bozulur. Bu askerler kalbin idaresindedir. Kulağa izin verirse işitir ve diğer havass-ı hamse-i zahire (dış beş duyu) de böyledir. Mesela kalbin izni ile göz görür, el tutar, ayak yürür ve cümle aza gönle itaat eder. Melekler Allah'a karşı çıkmadığı gibi kalbe hiç karşı çıkmazlar. Bir iki gün teni saklayıp ahiret ticaretini yapsın ve asli vatanına giderken azık eylesin. İşte bu ten, gönül memleketidir. El, dil, ayak ve diğer azalar sanat ehli gibidirler. Örneğin nefsanî huylardan ibadet sahibinin arzuları gibidirler. İnsanın ortaya çıkması ve neslin bekası için yaratılmışlardır. Öfke, şehrin polisidir. Nefis ve şeytana karşı koymak, ayak diremek ve onlarla savaşmak için yaratılmıştır. Ama arzu, hırslı ve yalancıdır. Akıl vezirine uymayıp şehirde bildiğini yapmak ister. Öfke ise kötülük yapan, kan dökücü ve keskindir; mahvetmek ve bozmak ister. Eğer kalp padişahı, akli vezir edinip ona danışıp bu ikisine akli musallat ederse şehir güvenli, düzenli olur; hizmetlerini görür ve mutlu olurlar. Allah korusun akıl bu iki zalime uyup onlarla fenalıkta birleşirse kalp memleketi yıkılır, padişah da adalet ve memleketin idaresi için sapkınlar ve gazaba uğramışlardan olur. Padişah veya vezir, boş alışkanlıklarla oyun, av, çöl gezintisi ve çalgılara bağlanıp padişahlık için gerekli hâlleri unutsa sonuçta bazı yerlere düşmanlar musallat olup yine memleket yıkılır; ikisinden de içinde bir şey kalmaz. Uyanıp memleketi kurtarmaya başlar. Aksi hâlde düşman memleketten de geçip memleket küfür ve günahla dolar. Yabancı ve isyancı musallat olur. Bu şehrin içinde kalp denilen bir sultan tahtı vardır ve onda ilim, irfan derler hazineye saklanmış Allah'ın mücevheri; tevhid (birlik) denilen İlahî para ve Allah'ın mührü vardır. Şimdi ruh padişahının kıyı gezintisi ve duvara bağlılık gibi bedenî alakaları bırakıp beni ona bekçi koydular deyip ten duvarını ona kale yaptılar diye sebatla çalışması gerekir. Aksi hâlde o, emanete hıyanet edendir.

Taliplerin Kalben Allah'a Yönelme Gayreti (Himmet) Hakkında

95. beyit

مرغ با پرمی پرد تا آشیان
پر مردم همتست ای مردمان

Mana: Kuş, kanadıyla yuvasına dek uçar. Ey insanlar, insanın kanadı himmettir. Yani kudretin/büyükülüğün bulunduğu kuş yuvasına yani İlahî makama uçması, yakınlığı ve yükselmesi, himmetine göredir. Yani himmet saliki gayba inanmaktan şüphesiz bilmeye, oradan da bizzat görmeye ulaştırır ve himmetsiz kişi, faydasız ve tembel hayvan gibidir. Himmetin manası seni istediğin şeye şüphe etmeden ulaştırabilendir. Üzüntü az ise de hor görmeyesin, ipin ucunu elden bırakıp kaybetmeyesin, aceleci de olmayasın. Hızlı giden at acele etmekle yoldan kalır, yavaş giden aksak eşek yol alır. Çalışmada eksiklik görmeyip gün gece yorulmayıp devam edesin, işini bitirmeyince rahatlığa yüz tutmayasın. Sınav ve eziyet sureti gördükçe veya olmayacak fikirlerin vesvesesi harekete geçtikçe dert ve yalvarışını çoğaltıp kavgacı nefisli eziyete kamçı ve mızrak vurup görülünce sinek gibi edepsizlik edip ileri atılasın. Sonuçta ilmi ma'rifete, zühdü aşka, zahmeti rahmete, derdi sıhhate, uzaklığı yakınlığa ulaştırmayınca cihat bölgesini himmetin ortasından çizmeyesin. Asıl himmetin manası, salikin ağız tadını yoklayıp her gün aşk meydanında yükseliş ve inişini bilmektir. Yükselişte şükürdür ve inişini vakit kaybından bilip af dilemektir. Yani ömrünün yakınlık ve hazır bulunmakla mı yoksa uzaklık ve uykuyla mı geçeceğini bilmeyen yolunu bulamaz. Düşe aldanmak doğru değildir. Çünkü hayalle geçen ömür değildir. Ağız lezzetine bakmak gerek ve salike nafile namaz ve zikirde sayı şart değildir; kalp huzuru ve tam bir yönelme gerekir. Buna da kalbî öğrenme/bilme derler.

Şeyhlerin İstılahları Hakkında

96. beyit

بازاگر باشد سفید وبی نظیر
چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

Mana: Doğan beyaz ve benzersiz bir kuştur ki avı sıçan olursa kıymetsizdir. Yani himmetin doğanı gibi kudret âleminde (âlem-i ceberut) uçup mana ve hakikat kuşlarını avlayacakken alçak dünyanın kötülük sıçanlarına bağlanırsan ve ruhani avdan mahrum olursan görünüşte hoş, manada kıymetsizsin.

97. beyit

وربود جغدى ومیل او بشاه
او چو صد بازست منکر در کلاه

Mana: Eğer baykuş olursa şahin eline meyleder. O çeşitli nimetlerden utanıp gönül tokluğuyla yaklaşırsa yüz doğan gibidir, suretine bakma. Yani insan da sureten kıymetsiz olup himmeti ve çalışması görülen âlemeyse kudret bileğinde yuva yapmış hüma gibi yüce himmetlidir; alçağa inmez ve her dağa konup yuvalık ismini kabul etmez. "...kendini Allah'a teslim ederse..." ayetine uyarak Allah'tan başka şeylere yönelmekten utanıp niyetini Allah'a yöneltir. İşte şahin yaratılışı ve hüma isteklinin suretine bakma. Bakarsan manasından mahrum olursun. Bunun aslı kâfir, günahkâr veya cahil deme. Hemen himmetinin yüceliğine bak. İlahî aşk suyunun temiz soyluluğundan değil belki de özün güzelliğindedir. Bunun da temiz yaratılış ve kusursuz damla olduğu bilinmektedir. Terbiyeyle nice çorak yerlerden şeker ve nice dikenlikten taze gül yetiştir. Nice taşlık meyve bağı olmuştur. Ama peygamberin oğlu olsa bile öz olmayan soysuzdur. Hz. Nuh oğlu için "Senin soyundan değildir." demiştir. İşte babası yoluna girip şeriatı sağlam ve tarikati kurucu olmayınca er oğlu er olmaz. Ama er oğlu er olmayan atayla er olur. Esmâ-i Hüsnâ şerhinde "adl" isminde ezeli yeteneği, sonradan edindiği yeteneği yener. Örneğin çocuğa babasından bin kırmızı miras kalsa, bunu günaha ve gereksiz şeylere israf etse iflas eder. Ama bir fakir oğlunun çalışarak zengin olduğu bilinir.

98. beyit

عاشقی که ا لوده شد با خیر و شر
خیر و شر منکر تودر همت نکر

Mana: Hayra şerre karışmış bir aşık olsun. Hayır ve şerrine bakma, himmetine bak. Eğer himmeti yüce ise hayır ve şer ona perde olmaz. O himmet de onu şerde bırakmaz. Mesela bazen ibadet etse bazen de avarelik yapsa himmet onu İlahî arzuya ulaştırıp sadece Allah'la meşgul ettirir ve az zamanda mertebeleri atlatır.

99. beyit

کر یکی موری سلیمانی بجست
منکر اندر جستن او سست سست

Mana: Eğer bir karınca Süleymanlık isterse onun talebini tembel ve önemsiz görme. Yani çoğunlukla himmetin (istegin) büyüklüğü insanlıktaki tesiri iledir. Karınca yaratılmışların

en zayıflarından biriyken peygamber mertebelerinin en büyüğü olan Süleymanlık'ı kendine himmet ederse himmetine bakıp ağzına ve niyetine bak deme. Layık olmasa hiç himmet etmezdi, himmete hiçbir nesne perde olmaz. Yani herkesin değeri himmet ettiği nesnedir. Şimdi hakikat sultanlığı ebedî bir mülk ve ona ulaşma fırsatı eldeyen nefis yeli vücudun bağında eserken bundan faydalan. Bahar yeli gibi tevhidin (birlik) sıcaklığıyla estir. Sonuçta kalbin, hakikat bahçesi ve ilim meyvesinin ağaçlarının bulunduğu yer olsun. Cahillikten kurtulup saltanatta ebedî kalasın ve Süleyman gibi nesnelere hepsi dostun ve bağlı kalınan şeyler olsun. Belki asla tahtını kaybetmeyecek bir padişah olursun.

Surete Bakmaktan Men' ve Mana İçin Teşvik Etmek Hakkında

100. beyit

چند صورت آخرای صورت پرست
جان بی معنیت از صورت نرست

Mana: Ey surete tapıcı, ne zamana kadar surete (bu) bağlılık. Manasız canın da suretten kurtulmadı mı? Yani “İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?...”ayetince Müslümanlar surete bağlılık ve cismi düzeltmeyi bıraksınlar. Çünkü suretle mana bir yere gelmez. Suret ehli mana ehli olmaz. Suretten geçmeyince mana âlemi açılmaz.

101. beyit

کر بصورت آدمی انسان بودی
پس محمد جهل یکسان بودی

Mana: Eğer Adem suretle insan olsaydı ve Hz. Muhammed Ebu Cehil'le beraber olsaydı. Yani insani hakikat ve ademlik aynı manadır. Allah'ın zat ve sıfatları o manada yer almıştır. O maya her insan suretinde vardır. Ama potansiyel yetenek olarak vardır ve ödünçtür. Ama peygamber ve veliler kendileri kazanmışlar; çalışma ve sülukle onu kullanmışlardır. Çalışmadan verilen ezeli feyz (ilim) ve anlayış (kabiliyyet) ziyan olur. İnsanın mayası, kendisine teklif edilen bir maldır. Herkese birkaç kere sevgi ilmi sunulur. Fakat kıymeti çalışma ve yok olmaydır. Ona değer verilirse mülk olur ve aksi hâlde başka isteyene verirler. Öyleyse çalışma ve kabulle onu mülk edinmeyen öldüğünde canlılığın hakikati olan o mana, çıkar gider. Yani o diri ve daima var olan Allah'ın sıfatıdır. Ama mülk edenler ölmezler. “...elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız...” ayetinin

karşılığını bulurlar. Kabirleri mezar olur ve toprağı değerli olur. Çünkü o nur kabrin toprağına yansır. Ama faydasız kabri karanlık olur.

102. beyit

شد سرشیران عالم جمله پست
چون سك اصحابرا دادند دست

Mana: Âlem arslanlarının başları alçak oldu. Çünkü Ashab-ı kehfın (Yedi Uyuyanlar) köpeğıne el verdiler ve cennete soktular. (Köpek) yakınları oldu. Karınca'nın Süleymanlık himmeti gibi suret hiç engel olmadı. Şimdi suretin ne kadar kötüyse salihlere yakın olursun. Varlığının fenerine bir küçük mum koyarlar, bedenın bezinden ışığı dışarı vurup hem "...Dünyada da, ahirette de itibarlı..." olan zümreden hem de kalplerin sevgilisi olursun. Kıyamette de cennet hizmetlilerine (hur u gilman) güzellik satarsın. Kısaca kalbinde olgunluk havası varsa ömrünü boşa harcayıp hayırsız olma. Aslın, peygamberin ruhudur. Ona meylet. Sen yoksun, ehlin yok, mülkün yok. İki çürük bir araya gelse sağlık olmaz. İnat ve itirazı bırakıp bilmek isteyen canını cahillikle kıymetsiz etme. Kendi kitabını farklı gör, son tasnif edenin sınıflandırmasıyla yetinme. Emanetten kimseye mülk olmaz. Başkasının kesesindeki parayla kişi zengin olmaz. Kendi bilgini bırak, okul çocuğı gibi saf ol. Allah'ın birliğini temsil eden "elif" harfi ile dost olup eliften birlik haberini, doğruluktan "Dosdoğru ol" emrini alıp sadece Allah'a yönelerek tek kalıp "...Allah [indirdi] de, sonra bırak onları..." ile amel et. Sabrı yiyecek ve giyecek yap. Bunlar yakınlık sebeplerinin temelidir. Seyr-i ma'allah'a ulaşmaya sebep olur. "...Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir." ve güzel sabır peygamberlerin sıfatı olduğu için dünya ve ahiret belasını engellemeye sabırdan daha iyi kalkan olmaz. Deniz dibinde ve maden toprağında tutulmaya sabredip alçaklığa katlanan kıymetli taşların sonu padişahların başında inci taç olur. Gerçi eziyet ve çalışma yarasına sabır acıdır. Acele düşmanı yendirir. Ama kişi düşmanı sabırla yener ve elbette akıllılar korkusuzlukla hareket eden kişinin düşmanını yendiğini sınımışlardır. "Sabrı tavsiye ettiler."le amel kalesine girene düşman bulmak yoktur. Düşman sana sövse cevap verme. "Ahmakların karşılığı susmaktır." ile davran, söz esnektir; sen dilsiz ol, dalga vurma, okyanus gibi ol. Evliyanın tamamının ilk mertebesi cömertlik, ikincisi sabırdır; dediler. Şeytanı üç kişi yener; susan, oruç tutan ve sabreden. Diğer ikisi yine sabra çıkar. Sakin olma, utanma, edep ve çekinme gibi huylar sabırdan türer. Şimdi sen de sabırla değersizlik/sıradanlık kabul et, nam ve şöhret gibi hayaller ve kuru ihtimalleri dikkate alma. Bu kadar ilimle şeytanın şöhret ve itibardan ne

kazandığını biliyorsan sen de çocukların çöplükte kale benim dediği gibi meclislerde eline, cana, dine, irfana fayda vermeyen kalbi koruma/önem verme, nal dizmede ol. Dine bağlılığın zahmetine sabredip şeriat kökünü gönül bağına sağlam dik ve tevhid (birlik) suyuyla sulanmasında tembel olma ve mürşid ne emrederse ağırlaşır kesinlikle hayır deme. Belki de emrini Allah'ın emri bil. Açlık ve uykusuzluk canlılığıyla ömrünü dağıt. Ağlama, dert ve muradına eremeyen ol. Üzüntülü gez ve bütün yaratılmışlardan özünü alçak bil. Nefsinin ayıplarını ve ocak düşmanı olduğunu bildiysen kesinlikle kimseye kötü bakma. İsteklerini bırak, eziyetten mutluluk duy. Çünkü ölü yıkayıcısının elindeki ölü gibi böyle teslim ol. Şeyh seni insanlık şerefinden yokluk suyuyla yıkasın. "...Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever." Kutsal zümresine katar ve Allah'ın dostu olup teslim ve anlayışın kadar Kur'an'a ait hakikate hokka olursun. İlimler sana feth olup hislerin gerçek varlığına dönüşüp nurun aynısı olasın. Öyleyse bu azimle/çalışmayla mertebeleri bulana suretten zarar yoktur.

103. beyit

چه زیانستش ازان نقش نفور
چونکه جانش غرق شد در بحر نور

Mana: Canı nur denizinde boğulduğu için sevilmeyen suretten olan fakat Allah için çalışan o salike ne zarar. Yani nefis köpeği sureti kötü ise de zararı yok. İnsana ait suret değildir. İnsanın elbisesi, çadırı ve evi sarı veya siyah olur.

104. beyit

پس بدانکه صورت خوب ونکو
باخصال بد نیرزد يك تسو

Mana: Öyleyse bil ki suret güzel, hoş ve ölçülü olursa içi kötü huylu olsa fayda etmez. Yani gönül oğlu Allah'la amel edip güzel yaratılışlı ve iyi ahlaklı olmayınca benzersizsen de faydasız surettir.

105. beyit

من ندیدم در جهان جست و جو
هیچ اهلیت به از خوی نکو

Mana: Bu arayıcılık âleminde güzel huydan daha iyi bir maharet görmedim. Kişi beğenilmeyen nefsanî huylarını ve şeytanca vesveselerini Allah'a ait sıfatlar ve ilme dair fikirlerle değişirse tecelliye layık olur.

106. beyit

قیمت همیان و کیسه از زرست
بی زری همیان و کیسه ابترست

Mana: Meşin torba ve kesenin değeri altındandır. Altınsız kese eksiktir ve değeri yoktur. Altınla anlatılmak istenen iyi niyet, içten sevgi ve güzel huydur. Kese insan bedenidir. Yani manayı bilmeyen, içini (batını) görmeyen ve huy güzelliği olmayan tenler hakikatte cansızdır. Allah Müslümanlar hakkında “[Aklen ve fikren] diri olanları uyarması...” dedi. Hayatla kastedilen kalp sağlığıdır, bu da iman ve irfanla olur.

107. beyit

همچنانکه قدر تن از جان بود
قدر جان از پرتو رحمان بود

Mana: Öyle ki tenin kıymeti candandır. Can ve gönlün değeri Allah'ın ışığındandır. Yani ilim ve irfan sıfatındandır ve rahman olan Allah'ın nurunun (Nurullah) aksidir. Can o akisle vardır, onsuz olmaz.

108. beyit

کربدی جان زنده بی پرتو کنون
هیچ کفتی کافر انرا میتون

Mana: Eğer müminin canı rahman olan Allah'ın ışığı olmadan sağ olsaydı kâfirlere hiç “ölüler” der miydi? Bilinir ki müminin canı rahman olan Allah'ın ışığından ve kâfirin canı hışım ve büyüklük ateşinin dumanındanmış. O mümin canın verimi, kalp temizliği (içten sevgi), yakınlık ve görmekmiş. Kâfirin canının verimi şirk, karanlık ve kalp katılığıymış.

109. beyit

مغز هر میوه به است از پوستش
پوست دان تن را و مغز ان دوستش

Mana: Her yemişin içi dışından iyidir. Teni kabuk, dostu iç bil. Yani insan ağacının veriminin meyve gibi içi ve dışı vardır. Canının canı dostdur. Çünkü teni ve canı meydana

getirmiştir. Eğer iç olmasa kabul olmazdı. Allah'ın sıfatı olmasa bu yokluk ve diğerleri var olmazdı. Önce biz yoktuk, Allah vardı. Sonuçta biz gidip yine Allah kalacaktır. Dünyada geçirilen bir iki günden sonra kimlerden ayrılıp kimlere ulaşacağınızı görün. Her nesne sizinle kabre gitmeyeceğinden şimdi de Allah'la dost olup bedeniniz ölmeden kalbinizi nesnelere uzak tutun. Sonuçta kıyamette gönül çekirdeği sağ bulunsun.

110. beyit

مغز نغزی د ارد آخر آدمی
یکدمی انرا طلب کن زان دمی

Mana: İyi iç insanı tutar. Bir an o nefesten onu iste. Yani insanın içi rahman olan Allah'ın nefesidir. “Rüzgar rahmanın nefesindedir.” bunu açıklar. O iç, cümle içlerin en şereflişidir. O nefesi duymak iste ki li maallah (Allah benimledir) vaktini bulmayanlar hakikatte insan değillerdir. Çünkü sırrının sırrını duymamışlardır. Aksi hâlde insanda irfan ve şahitlik bulunmayınca insan adı yalan olur. İnsan, “İşte onlar hayvanlar gibidir.”den olur.

111. beyit

آخر آدم زاده ای ناخلف
چند پنداری توپستی را شرف

Mana: Ey atasına benzemeyen, sonuçta Adem'in oğlusun. Bu alçaklığı nasıl şeref sanırsın? Sen babanın ocağından yani cennetten gelmişsindir. Asıl vatanın Allah'ın kudret ve saltanatının tecelli yeridir. Allah'ın sureti üzere yaratılmışsın. Niçin himmetini geri çevrileceğin aşağıların en aşağısına (cehennem dibi) harcayıp ululuk sanırsın. Bu alçak himmetle Allah'tan uzak ve evliyadan ayrı kalırsın. Şimdi “...Allah'ın sözü ise en yücedir...” hükmünce gönlünü ve kalbini çok yüce kelimeye (kelime-i ulya) çevirip alçak ve geçici değerini ve fikrini bırakıp samimi dost gibi “...Ben batanları sevmem.” nağmesiyle “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri yaratana döndürdüm.” avazını hem kalbi hem de diliyle söyleyip “Kim kendini Allah'a teslim ederse...” sağlam kulbuna yapış ki kainat şeytan olsa o Allah'ın ipini (Kur'an-ı Kerim) üzemez.

Asilerin Tövbesi Hakkında

112. beyit

کرسیه کردی تونامه عمر خویش
توبه کن زانها که کر دست توپیش

Mana: Eğer ömür defterini kararttıysan evvelki yaptıklarından tövbe et. Yani suçundan dön ve bir daha suç işlemeye niyet etme. Sonuçta kötülük defteri varlık levhasından tövbe suyuyla yıkanıp beyaz olsun. “Eğer geçmiş hâllerini Allah’ın bildiğini bilersen pişman ol, bilmezsen Müslüman ol ki ‘bilendir, iştendir, görendir’ isimlerini inkâr Allah’a inanmamaktır.” denilmiştir.

113. beyit

عمر اکر بگذشت بیخس این دمست
آب تویش ده اکر او بی نمست

Mana: Ömrün geçtiyse kökü bu nefestir, ıslak değilse ona tövbe suyunu ver. Yani ömründe bir saat kaldıysa ömrün kök gibidir, ganimet bil, su ver, kuruyup cehennem odunu olmayasın. Ömrünün ağacından faydasız kalmayasın.

114. beyit

بیخ عمر ترا بده آب حیات
تا درخت عمر گردد با نبات

Mana: Hayat suyunu ömrünün köküne ver. Sonunda ömür ağacın meyve versin. Ömür ağaç gibidir. Özdeki kökü nefistir. Tövbe suyu onu diriltip ondan çeşitli rahmet meyvesi biter.

115. beyit

جمله ماضیها ازین نیکو شدند
زهر بارینه ازین گردد چو قند

Mana: Tüm geçmiş bu tövbeden iyi oldu. Geçen yıllık eski zehir şeker gibi tatlı oldu. Yani “...Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...” ayetince geçmiş suçları, tövbe ile Allah tarafından bağışlanıp iyiliğe döner ve zehir gibi öldürücü olan geçmiş günahlar değişip şekerden tatlı olur. Zakkum ağacı Sidre¹⁰⁴⁴ fidanına döner.

116. beyit

سیناتترا میدل کرد حق
تا همه طاعت شو[ن]د آن سبق

¹⁰⁴⁴ Sidre: Arabistan kirazı. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2007, s. 951.

Mana: Allah günahlarını değiştirdi. Sonuçta geçmiş suların hepsi ibadet oldu. Yani Allah'ın lütüfları kötölükleri döndürdü.

117. beyit

توبه آ[ر]يد و خدا توبه پزير
امر او كيريد او نعم الامير

Mana: Tövbe edin, Allah tövbeleri kabul eder. Emrini tutun ki o emirler sultanıdır. Yani sizi azaptan sakınıp gūnahtan tövbeyle uzaklaştırdı. Sonuçta alışma ve güzel amelle “İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?” mükafatına layık olursunuz.

118. beyit

مركب توبه عجائب مركبت
بر فلك تارد بيك لحظه زيست

Mana: Tövbe bağı, garip bir bağdır; bir anda alçaktan feleğe sırır. Yani tövbe sağlığınızda seyr-i süluku, öldüğünüzde gökleri ve kıyamette sıratı yıldırım gibi geçirir. Sonuçta tövbe eşeği böyle çabuktur. Kazanç: Hakikate tam erememişe gūnahtan sakınma ve tövbe ne kadar lazımsa evliyalara da yeme çokluğundan, hatalardan ve dikkatsizliklerden tövbe etme ve sakınma lazımdır. Hakikate tam erememişe gūnah için evliyalara da gaflet (En mühim vazifeyi düşünmeyip, Cenab-ı Hak'a itaat gibi işleri bilmeyip, başka kıymetsiz şeylerle uğraşmak.) için azab vardır. Onlardan biri şeyh meclislerini önceki gibi idaresine almasa gıybet ve kötölük söylense adı kendine haramdır ve halkı kendine çekemez. Kim hangi marifet olursa olsun bir marifette daha çok bilgisi varsa diğerlerini de eker.

119. beyit

چون بر ارند از پشيمانی انين
عرش لرزد از انين المذنبين

Mana: Pişmanlıktan inlerler. Suçluların iniltisinden gökyüzü (arř) titrer. Yani kiři suçunu anıp gönülden pişman olup inlemeyle Allah'a gūnahını söylese Allah'ın rahman (bağışlayan) sırrı ortaya çıkar ve gökyüzüyle birlikte ağlar. İnlemesine dayanamayıp sonbahar yaprağı gibi titrer. Gaffar (gūnahları bağışlayıcı) olan Allah kulunun suçunu bağışlayıp affedinceye kadar durmaz. Önemli olan inlemendir. Sonuçta gökyüzü seninle olup senin için medet istesin.

Gözyaşının Faydaları Hakkında

120. beyit

زاری و کریه قوی سرمایہ است
رحمت کلّ وقوی تردایہ است

Mana: İnlemek ve ağlamak güçlü bir sermayedir, (Allah'ın) bütün rahmeti daha güçlü bir dadıdır. Yani ameller sermayesi “Ölünceye kadar Rabbine kulluk et.” ayeti hükmünce ilme'l-yakin (ilimle bilmek) ve 'ayne'l-yakin (gözle görerek bilmek) kârla satmak içindir. O sermaye kusur ve inlemeyle iki katına çıkıp her iki dünyanın arzularını terbiye eder. O sermaye besleyici, büyütücü ve çoğaltıcıdır. Yani her dilencinin bir gönlü vardır. Suçlu iyilik bilmez, açın gönlü göz yaşdır.

121. beyit

تا نکرید ابرکی خندد چمن
تا نکرید طفل کی جوشد لبن

Mana: Bulut ağlamasa ne zaman güler çimen, çocuk ağlamasa ne zaman kaynar, taşar süt. Öyleyse cennet ve yüz görmek istersen istemenin yolu inleme ve tevazuyla yalvarmaktır. Elbette dertle niyaz edenin isteği gerçekleşir. “...(Allah) aşırı gidenleri sevmez.” ayetinin manası “Duada aşırıya kaçanı Allah sevmez.” demektir. Öncelikle dertsiz olan aşırıya kaçır diye ayet ile hadisi karşılaştırırlar. Çünkü aşk ve dertle olan duada karar aşkın ve rahman olan Allah'ın iradesinin olur. İrade, kulun isteğe bağlı hâli kadar ortadan kalkar, elinde olmadan sorumlu olmaz. Dertsiz isteğe arifler rezillik demişlerdir, sonuçsuzdur.

Dua itaatlerin esası, ibadetlerin özü, darda kalanların ve muhtaçların sığınağı, günahkârların kurtuluş vesilesidir. Allah teala zikredenleri, dua edenleri sever; duayı terk edenlere ise buğzeder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah'ın fazlından isteyin zira O kendisinden istenilmesini sever; kendisine dua etmeyen topluluğu ise zemmeder. Ve yine şöyle buyurmuştur: Dua ederek Allah'tan istekte bulunmayanları Allah unuttur.” “(Ey Muhammed!) De ki ‘Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!’...” Furkan 22/77. “Rabbimiz şöyle dedi: “ ‘Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.’” Mu'min, 40/60. Duayı terk ettikleri için böyle olur. Düşünen kimseler için her üç ayette de müjdelere olduğu açıktır.

122. beyit

طفل يکروزه همی داند طریق
که بگريم تارسد دایه شفیق

Mana: Bir günlük oğlan ağlayıp da (ona) acıyan dadının geleceğini bilir. Ama dadı dikkatsiz, öfkeli, yorgun ve uykuda olabilir. Ama Allah, bütün gaybları, geçmişi, geleceği, hazırda olmayanı, dünyadakileri, ahiretekileri ve her şeyi bilendir. Allah dikkatsiz olmaz, yalvarana cömerttir. Eziyet edene sabırlı ve yumuşaktır. Asi ve kâfir de olsa tövbe ve inleme kılsa kabuldür. "...kendisini uyuklama ve uyku tutmayan..."dır, uyumaz. "...Bize bir yorgunluk da dokunmadı."dır, yorulmaz.

123. beyit

تو نمی دانی که دایه دایکان
کم دهد بی گریه شیر او رایکان

Mana: O dadıların dadısıdır ve bütün terbiyecilerin Rabb'idir. Onun ağlamadan bedava sütü az verdiğini bilmez misin? Yani aşğın isteğinin gerçekleşmesi dertsiz ve arzusuz gelişigüzel olmaz. Görmüyor musun? Çocuğun ağlaması dadının şefkatine sebeptir. Öyleyse eğitmenlerin ve kölelerin eğitmeni Allah, şefkat ve lütuf sütünü korkusuz ve isteksiz işsizlere az verir. Ama kalbi kırıklara ve ağlayanlara çok verir.

124. beyit

کفت ولیکوا کثیرا کوش دار
تا بریزد شیر فضل کردکار

Mana: Az gülsünler ki bu yoklukta gülecek bir şey yoktur, gülme yeri değildir. Taşı başa vurup gönül ferahlığım olsun diye ne kadar çalışsan bela, gam, zahmet ve yükün artar. Çöplükten koku ve güzellik isteyen, zevke ve eğlenceye düşkün biri gibi cennete has dertsiz hoşnutluğu dünyada istediği için çok ağlar. Çünkü yerin üstü uyku (gaflet) yeridir ve altı ayrılık yeridir. Nasihat: Kâmiller kulun gam çekip istediğini yapan (cebbarlık) sıfatını görmekle kastedilenin ağlamak ve tövbe etmek olduğunu söylediler. O görmenin sağlığının izleri yalvarmaya meyl edip maddi şeylere değer vermediği için üstüne başına özenmemek ve özen vermeyenlerden uzaklaştırılmaktır. " Ona kötülük duygusunu ilham edene andolsun ki..." ve nefsinde istek bulursa şükür gerek, acizlik bulursa tövbe ve tevazu gerek. Talibin nazarı Allah'ın ezeli yardımını gözlemeli ve o sebepsiz lütuftan istemeyi bir an kesmeyip gönül tokluğundan sakınıp aç dilenci gibi kapıdan ayrılmamalı ve

Allah'ın azını çok bilmeli. Elim ve gönlüm boştur. Bu malın tükenmesi tasasından beni kurtar. Allah için bir şey edegeldim. Ne olursa olsun senden olan bir nesne ver hemen. Allah'ın gönül tokluğundan korkup geri çevirme korkusundan titremek gerek. Allah kulunu sevse ona gaybını açar ve ağlatır, sevmediğine bildirmez. Öyleyse cahillik ayıbından büyük ayıp olmaz. Şimdi hiç ağlayacak bir şey bulamazsa ağlayacak bir şey bulamadığını, ayıbını göremediğini düşünüp bu cahillik ve körlük ile ölmek korkusundan ağlaması gerek.

125. beyit

آخر هرگزیه ازیراخنده ایست
مرد آخربین مبارک بنده ایست

Mana: Her ağlamanın sonu gülmektir. Sonunu gören mübarek (hayırlı) kuldur. Öyleyse ahirette mutlu olayım dersin burada (dünyada) ağlamaktan ayrılma.

126. beyit

باش چون دولاب هر دم چشم تر
تاز صحن جان برروید خضر

Mana: Dolap (çıkırık) gibi her zaman yaşlı göz ol ve gözü yaşlı dolapla gönül bostanını sula. Sonunda mana meyvelerini kazanıp iki âlemde (dünya ve ahiret) güzellik ve gönül şenliğinde olasın.

Nefsin Arzularıyla Mücadele Etmek (Mücahede) Hakkında

127. beyit

آن چه کاری بدرو [ی] آن آن تست
ورنه این بیداد بر تو شد درست

Mana: Ekip biçtiğin senindir. Ekmezsen bu zulüm sana kararlaştırılmıştır. Yani “Dünya ahiretin tarlasıdır.” hükmünce tarladaki (dünya) günlerini boş ve uykuyla geçiren, ekin biçme zamanında pişman olur. Çünkü ekmediğini biçemez ve kazançsız fakir kalır. Halbuki zulümle biçersen zalimlik kalır.

128. beyit

هیچ کندم کاری وجو بر دهد
دیده ا سببی که کرّه خر دهد

Mana: Hiç buğday ektin arpa verdi mi veya eşek sıpasını doğuran at gördün mü? Yani ahiret amelini kazanıp hayır ve cömertlik yaptıysan bedeli "...Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır." amelinden yüz mertebe daha iyidir. Eğer nefse ve diğerlerine zulmettiysen cezası kesinleşmiştir, değişmez. Ameline tutulup ayrılamazsın.

129. beyit

ای خنک انکو جهادی میکند
بر بدن زجرو دادی میکند

Mana: Kısmetli kimse nefisle savaşırsa bedene engel olur. Yani kanaat içinde yaşayarak (riyazet) nefsi güçsüz etsin ve karakteri yensin. Aşka ve ibadete nefsinin terbiyeli bir köle etsin. Aşk kılıcıyla öldürüp ruhunu diriltsin. Diri ve kaim olan Allah'ın hayatıyla baki dirlik kazansın. Nefsani lezzet ve tabiat kalesini yıksın ve bitmeyen hırs masalını kısaltсын; ömür ipi uzamadan şeriatın sağlam ipine sıkı tutunsun ve kendine gelsin. Borçlu hissetmeden kendi içinde Allah'a sefer edip o seferde âlemi dolaşsın.

130. beyit

کرتوکل میکنی ذر کارکن
کشت کن پس تکیه بر جبارکن

Mana: Tevekkül edersen amel içinde et. Ekin ek, ondan sonra kudret sahibi olan Allah'a sığın. Yani önceki kapı istektir. Sen gayret ve diyetle (sakinmak) gönül tarlasının çöp ve taşını gider. Sonra zikir ve ibadet tohumunu ek, bitirme işini Allah'a havale et.

131. beyit

جهد میکن تا توانی ای کیا
در طریق انبیا اولیا وانبیا

Mana: Ey ulu, evliya ve enbiyanın yoluna gücün yettikçe gayret et. Mümkün olduğunca tevhid süpürgesiyle gönül evinden basit/boş fikirleri süpür ve yok olacağı untagör. Fena (yok olma) düzlüğünü terk et. Dünya damına işaret ulaştır. Eğer ölüm ve perişanlığını görüp dünyadan alacağını aldıysan yani haberini duyduysan sonuçta enbiya ve evliya nuruyla parlayıp dünyada ve ahirette onlarla olasın.

132. beyit

کافر من کرزیان کردست کس

در ره ایمان و طاعت یکنفس

Mana: Eğer bir kimse iman ve ibadet yolunda zarar verdiyse ben Allah'ı örtmüş, görmemişim. Yani sen ölünceye dek ömrünü ibadete harca. Bir nefesinde bile zarar bulunursa ben Allah'ı örtmüş ve görmemişlerden olayım. "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız..."deki abartmalar âlimlerce bilinmektedir.

133. beyit

سنک برآهن زوی آتش بجست

این نباشد ور ثبأشد نا درست

Mana: Taşı demire vurdu ateş çıkmadı mı? Bu olmaz, olursa da azdır. Yani iman ve ibadet taşla demir gibidir. İmansız ibadet kabul olmaz, ibadetsiz iman azaptan kurtarmaz. Yani fakat bu ikisi aynı yere gelince aşk ateşi, kalbî anlayış nuru ve ilim ışığı ortaya çıkmasa şüphesiz tesiri olur. "...Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez." "Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler." İki yüzlünün ameli gibi nadir olur.

Kapıyı Israrla Çalan Girer Hakkındadır

134. beyit

خود که کوید این در رحمت نثار

که نیابد در اجابت صد هزار

Mana: Bu rahmet kapısını kim çaldı da yüz bin kabul bulamasın. Yani kim Allah'ın günahları örtme, yardım, iyilik ve doğruluk kapısını dua ile yalvarmayla çalarsa şerefli, cömert Allah ona yüz bin kapı açar. Meşhur âlimler duanın kabulüne dair yüz kadar şart yazmışlar. Ama Tefsir-i Kebir'de iki şartın bir araya getirildiğini söylemişler. Biri kendi kusuruna hor, fakir, kulluk ve aczle pişmanlık duymaktır ve suçluyken Allah'ın kendisini mahvetmemesi hatta nimet vermesinden utanıp düşünmektir. Şartın ilki "Eğer yağmur yağmasa, bitki bitmese, yağ ve bal veren hayvanlar kırılrsa, ay ve gün doğmasa, ateş yağsa sular acı ve çorak olsa, Allah'ın kudretini gözün görmese, dil söylemese, kulağın işitmese, aklın alınsa, kalbin kararsa, öz yaratıcını unutsan ve onu anlayamasan, çeşit çeşit hastalıklara tutulsan ne yapardın?" diye korku, utanma ve pişmanlıktır. "Ayrılın bir tarafa bugün..." gününde beni "...ahirette de ködür..." dendiği zaman kör olan topluluğa katıp

Allah'a şükredenlerden seçerse hâlim nolur diye rızık edinmektir. Borcu varsa Allah'ın doğrusuna eğer helal saymaya başlamaktır. İkinci şart İlahlık değeri ve rububiyet¹⁰⁴⁵ gücüne bakıp acz, alçaklık, za'fın görünmesi ve yoksulluk etmektir. Allah'ın rahmet denizinin, cömertliğinin ve günahları örtmesinin çok olduğuna ilmini bilip "Allah'a duayı, size cevap vereceğinden emin olarak yapın." ve "Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir." hükmünce kabulüne şüphesiz inanıp "Şüphesiz ki Allah ısrar ile dua eden kulunu sever."e uygun olarak el boşluğunu sunup eksiksiz bir ısrar ve gayret gösterebilir ve bu arada bir miktar salavat¹⁰⁴⁶ getirip enbiya ve evliyaya bağışlayıp onların ruhaniliğini ve güzel isimleri aracı kılsın. Sonunda "...Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim..." mükafatına (layık) ve makamları daha yüksek olsun.

135. beyit

چون درمعنی زنی بازت کنند
پز فکر ت زن که شهبازت کنند

Mana: Mana kapısını çaldığın için sana açarlar. Fikir kanadını çal ki yükseklerde uçan ve çok dolaşan doğan yapsınlar. Sonunda ilim/irfan gökyüzüne ruhani mi'rac yapıp Allah'ın görülmedik sanatlarını ve şaşırtıcı hikmetlerini izle. Yani "Bir saat tefekkür bir sene nafile ibadetten daha hayırlıdır" a uygun olarak Allah'ın kudret ve iyiliğinde tefekkür et ve zihnine geleni himmetin yüceliğiyle pek yüce kelimeye özel kıl. Nefsani fikirler, şeytanî kelimeler ve alçak hatıraları terk et. Sonunda gökyüzü gibi gerçek nurlulara sahip olasın. Ama akbaba ve karga gibi leş yiyen karakterini koyup pislikten arınagör. "...[Allah] çok temzilenenleri sever." hükmünce padişahın huzuruna layık ve sultanın koluna yoldaş ve uygun olasın. Her pislik, varlık kiryese ve her hapisane, insanlık hapsi, hırs ve pislikle

¹⁰⁴⁵ Rubûbiyet: Allah'ın zâtı, a'yân-ı sâbiteye nisbetle kâdir ve mürîd gibi ilâhî isimlerin, hâricî varlıklara (ekvân) nisbetle rezzâk ve hafız gibi rabbânî isimlerin menşeidir. Mülk ve melekût âleminin tamamına "hazret-i rubûbiyyet" denir. Rab Allah'ın rubûbiyyet makamındaki umumi ve özel bir ismidir. Allah her şeyi "rab" ismiyle terbiye eder, her şey varlığını O'ndan alır, yaptığını O'nunla yapar, ihtiyaç duyduğu hususlarda O'na müracaat eder (Kâşânî, s. 147, 148). Rubûbiyyet makamı kayırma ve sığınma makamı olduğundan bu makamda Allah'a "yâ rab!" diye dua edilir (Gazzâlî, III, 14). Uludağ, "Rab", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 34. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 373.

¹⁰⁴⁶ Salavat: Hz. Peygamber'in mânevî şahsiyetini selâmlama anlamında bir tabir. Sözlükte "dua, tâzim, rahmet" gibi anlamlara gelen salât ile (çoğulu salavât) "esenlik" mânasındaki selâm kelimelerinden oluşan salât ü selâm, "aleyhi's-salâtü ve's-selâm" veya "sallallâhu aleyhi ve sellem" şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi'nde kullanılmıştır. Böyle dua etmeye "salavat getirme", Arapça'da ise "tasliye" denir; bu duadan söz edilirken "salve" kısaltması kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "şlv" md.; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 155-156; Fîrûzâbâdî, s. 6-7). Kâşgarlı Mahmud salavat karşılığı olarak alkış (övgü) kelimesine yer vermektedir (DİA, II, 470). Mehmet Suat Mertoğlu, "Salâtü selâm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 36. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 23.

doluysa su kuşları gibi fena suyuyla yıkanmayınca kusursuz ve temiz olan Allah'ın eline/yardıma layık olmaz.

136. beyit

چون طلب کردی بجد اید نظر
جد خطا نکند چنین آید خبر

Mana: Çalışmayla istediğin için sana bakar. Çalışmak hata etmez. Haber böyle gelmiştir. “Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız...” buyurur. Öyleyse Allah'ın yüzünü görüp onun iznini isteyen gayretle elbette bulur. Ama insanlar ihmal ve tembelliğinden şöyle derler: Yarın bir iş yapacak olan düşünmez ki bu gün de dünün yarımıdır. Bu gün ne yaptı ki yarın ne yapsın. Görünenin kıymeti bellidir, diye dünya veya ahiret arzusuna gayreti terk etmek ve avarelik yapmak uygun değildir. Kula işini Allah'a bırakma (tevekkül) lazım olduğu gibi gayret de bazı yerlerde önemlidir. Fakat bu ikisinde de aşırıya kaçmamak (ifrat ve tefrit) gerekir. “...insan için, çalışmasından başka bir şey yoktur.” ayetine bakanlar gayreti tevekküle tercih etmişlerdir. Emrin başına bakanlar teslimi tercih ettiler. (Örneğin) sudan geçmek için gemi gerekir. Fakat gemicinin de aleti iyi kullanması gerekir ki sonunda amacına ulaşsın. Şöyle ki dümeni dışarı tutsa uygun bir rüzgar da olsa amaca ulaşamaz, belki de uzaklaşır, tehlikeye düşer. Yeni başlayan bir talebe için seçimin çok hikmeti vardır. Mutluluk ve haydutlukta, çıkış ve inişte isteğe bağlı yol olmayıp bütünüyle dâhil olmak gerekir. Allah akıl verdi ve Kur'an-ı Kerim'i gönderdi, kulluk emretti. Kulluk için gerekli el, ayak, göz, kulak gibi aletleri yarattı. İşte ibadet için yarattığı kula bu kadar çok alet verdi, yaratılış amacı olan ilim ve amel olan ibadeti kolaylaştırdı. Çünkü ilk olarak anlamak için duyma ve görme kudreti ve kulluğa bedenle ilgili alet verdi. İkinci olarak verilmiş bu mayayı nasıl kullanacaklarını ve bu yola nasıl gideceklerini başlangıcı olmayan bir defter gönderip orada anlattı. Doğru yolun o yola girmeyi istemek olduğundan başka yol göstermek nasıl olur? Kişi insanlığını bırakırsa bu azaları yerinde kullanmadığı için “...hayvanlar gibi...” sınıftan olur. O zaman “[Rabbin] kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.” hükmünce Allah kişiyi ibadet ve rahmet için yaratmışken kendini cehennem için yaratılmış olan şeytanlar topluluğuna katıp “...zincirlere vurulmuş” olurlar. O şeytanların sıfatını giydikleri için onlardan olurlar. “...insan ve cin şeytanlarını...” ayeti bunu gösterir. “Andolsun biz birçoklarını cehennem için var ettik...” ayetiyle karşı çıkma. Fakat bunu önceki ayetlerdekine mahsus kıl ve geri kalan ayetlerdekilerle karşılaştır. Rahmet hususunda “...ve bunun için onları yarattı...” ve

“Sizi boşuna yarattığımızı mı sandınız?” gibi ayetlere bak ve de “Andolsun var ettik...”ten sonra yeniden başlamak suretiyle “...kalpleri olup da bunlarla anlamayan...” ve “...işte onlar hayvanlar gibi...” buyurduğunda bunları cehennem ehli olan cin tayfasıyla getirmekte ve sonra getirip bağlamada bunların cennete girmelerinde İmam-ı Azam’ın sustuğu ve haklarında kesin delil (nass-ı katı’) olmayan cin tayfasının sıfatlarına ve şeytanca yaratılışa girdiğine ima vardır. Bu sözü geçen azaları kullanmadıkları için ve insanlık şükürünü bilmeyip aşağılama kabul ettikleri için cin tayfası üstün kılınıp insana sunuldu ve bilinen ilme uyup “Suyun rengi kabının rengidir.” dediklerini ehl (evliyalar) bilirler. Ama sona erenin ne tür bir seçimi olursa olsun çalışma ve Allah’a havaleyle onu kendinden uzaklaştırın ve yok etsin. Allah’ın onun için seçip uygun gördüğünün kendi seçiminden daha faydalı olduğunu bilsin.

137. beyit

کرگران وکر شتابنده بود
عاقبت جوینده یا بنده بود

Mana: Ağır, yorucu veya sabırsız olursa sonunda (yine) arayıcı bulucu olur. O anda yüce himmet gerekir, yorgunluk, tembellik gerekmez. Yeni başlayan talebenin ruhu insanlığa ait bir yumurtadır ve içinde ruhani âlemlerle alakalı bir doğan kuşu vardır. Eğer mümin vatanını unuttur, yuvalık edip ten yuvasını düzeltmeye çalışır ve ruh yumurtasını tavuk gibi basmazsa kokar. (Sonuçta) mana yavrusu bozuk ve ziyan olur. Talibin uyuşukluğu çok faydasızdır ki oruca, devam eden dün namazına (gece namazı) ve susarak zikre devam etmek gerek. Lokmasının mümkün olduğunca helal olması gerek ve elbette arkadaşı salih kişilerden olması gerek. Karşılaştır ki bir kimse senin sevmediğin (kişiyle) tanışsa hazzeder misin? “Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları olsa bile Allah’a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin...” ayeti âlimlere yeterlidir. Kişiyi yıkan da yapan da arkadaşıdır. Bu kadar açıklama yeter. Ayete uygun olarak Müslüman, babası da olsa Allah düşmanına sevgi duymazmış. Sevgisiz müminle ve salihle akrabalık zarar ve akrabalık olmaksızın sevgi boşmuş. Kâfirin yakın mirasçısı müslüman olsa veya müslümanın yakını kâfir olsa kesin akrabalık da olsa mirastan uzak kalır.

138. beyit

چون نشینی بر سر کوی کسی
عاقبت بینی تو هم روی کسی

Mana: Bir kimsenin mahallesinde oturduğun için sonunda o kimsenin yüzünü görürsün. Şimdi sevgilinin mahallesinde bekleyerek talip olana sevgili yüz gösterip can/gönül gözüyle bakarsın. Mahalleyle anlatılmak istenen “Kalp Allah’ın evidir.” hükmünce gönülde daima o eve girip çıkana gözcü olup bekleyen ve yabancıyı iman gayretiyle uzaklaştıran, bir gün o evde gerçek sevgilinin yüzünü (Allah) görür.

139. beyit

چون زچاهی میکنی هر روز خاک
عاقبت اندر رسی با آب پاک

Mana: Bir kuyudan her gün toprak kazarsan sonunda temiz bir suya ulaşırsın. Hem kanar hem de yıkanırısın. Yani yaratılış kuyusu ve insanlık balçığından yavaş yavaş nefsi kırarak (riyazet) geçip o yiyecek ve içecek ağırlığından kaynaklanan uykudan kurtulur ve varlığın kuyusundan su ve kili az az çıkarırsın. Sonunda temiz su gibi temizleyen olursun ve temizlenmiş bir kutsal ruha ulaşırsın. O hayat suyuyla daimî bir ömür bulursun. Ama aceleyle bir defada kuyu kazılmaz, yavaş yavaş olması gerek.

140. beyit

کفت پیغمبر که چون کوپی دری
عاقبت زان دربرون آید سری

Mana: Peygamber bir kapıyı çalarsan sonunda bir baş görürsün dedi. Yani ruhlara ait olan kalp âlemi ruhlar âleminin kapısına bitişiktir. Bu kapıyı azimle vurduysan o kapıdan İlahî âlem (âlem-i lahut) Kaf’ının mekânsız Anka’sı baş çıkarıp can çölünde dolaşsın.

141. beyit

در طلب زن دائما توهر دو دست
که طلب در راه نیکو رهبرست

Mana: Daima iki elinle iste. İstek Hz. Muhammed’in yolunda iyi bir rehberdir. Allah dilese ilk önce istek yolunu, ondan da gaye kapısını açar.

142. beyit

که بکفت وگه بخاموشی وگه
بوی کردن گیر هر سو بوی شه

Mana: Bazen söylemekle bazen susmakla bazen de koklamakla her yönden (istek) padişahının kokusunu tut. Yani konuşmada, susmada ve tüm vakitlerinde ömrünü hesap et ve amacını kontrol et. Kalbinin parlaklığından himmetini (heves) ve bakışını başka şeylere döndürme. Onda nur alameti ve doğan gibi güç vardır. Gönül manzarasının başka isteğini bırakıp yaratılmıştan geçip Allah'ı zikreden ve onun dışındakileri unutan ol. Allah'ın dışındakileri isteyen seni aldatmasın. Öyleyse tevhid ("La ilahe illallah Muhammeden resulullah") ve Kur'anı, rahman olan Allah'ın sıfatlarını, sayısız nimetlerini bazen söylemekle bazen sessizce varlığında ve bunun dışındakilerde olan güç ve olgunluğunu düşünmekle ara. Uyuşukluk ve aşırı istekten sakın. Sonuçta sevilen yüzü bir gün cilve edip seni senliğinden kurtarıp "Allah benimledir." cezbesi zamanına layık etsin. Cüneyd-i Bağdadi murakabe¹⁰⁴⁷ dersini kediden aldığı söyler. Ansızın bir gün bir fare deliğini gözetip avına öyle yöneldi ki kılını bile kımılatmadı. Sonuçta avladı. O zaman sırrıma gelen ses "Ey gayretsiz, ben senin amacın olmada bir fareden eksik değilim. Sen keremli insanken kediden alçakta/aşağıda olman gayret midir?" dedi. Talibin kendiliğinden kaybolup çıkıncaya dek sürekli sözle ve kalpten Allah'ı yad etmesi gerekir. Her sanat ehlinin birbirinden hoş olduğunu bilsin. Deri, kumaş, koku satıcısı ve dokumacı gibi ilim sahipleri herkesten hoştur. Reşehat'te Allah'ı isteyen herkesten daha hoş olduğu söylenmiştir.

143. beyit

هین مزن تواز ملالی آه سرد
درد جو ودرد جو ودرد ودرد

Mana: Uyanık ol usanmışlıktan soğuk ah etme. Aşkın yoğunluğuyla dert iste. İşte hakikat âlemi açılıp mana yüzü görünmedi diye soğuk ah etme. Sana yüz gösterecek olan derttir bu nedenle dert iste. Derdin dermanı elbette elde edilir. Çünkü bütün kilitlerin ve bağların anahtarı derttir, ondan ayrılma. Böylelikle zorlukların çözümlenip şüpheden arınasın. Arifler dediler ki kişinin dertlenmeden Allah'a tapması "Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?" hükmünce kişinin kendi isteğine tapması, demektir.

¹⁰⁴⁷ Murâkabe: Arapça, gözetlemek, korumak, kontrol etmek demektir. Allah'ı kalb ile düşünmek. Allah'ın her zaman, her yerde hazır ve nâzır olduğunu; kendini görüp, işittiğini bilinç olarak yaşamak. Cebecioğlu, age., s. 445.

144. beyit

ای بسا کاری که اول صعب کشت
بعد زان بکشاده شد سختن کذشت

Mana: Ey çok işlerin başı güç oldu, sonra açıldı katılığı geçti. Yani isteğinde vesveseye, dünya bağına ve engellere uğrarsan ümitsiz olma. Sevgide samimiyetini sorgulamak için aşığı aşık oluncaya dek iltifat edip göğsünden iterlermiş. Ondan sonra “Hile yaptığın gönlümü alıncaymış” hükmünce “Yıkıl durma bize görünme, bu yolun cefası çoktur dayanamazsın” diye bahaneler uydururlar ve senden yalvarmanı isterler ki tahammül edip dayanassın. Zehir içirirler, fakat balı hemen ardındadır. “Sabrederek ve namaz kılarak [Allah’tan)] yardım dileyin...” ile amel edip inleyerek namaz kıl. Az zamanda Allah bu çaresiz ve gücenerek olan duanı bolluğa döndürsün. Birçok kimsesiz de mutluluk gölgesinde ganimetten faydalansın. Hatem ve Karun’a da iyiliğin olmasın.

145. beyit

اندرین ره می تراش و می خراش
تا دم اخر دمی فارغ میباش

Mana: Bu yolda yönel ve tırmala ya da yönel ve tırmalan. Son ana kadar bir an alakanı kesme. Yani kaşın, kurun, kazın, sürün ve yönünü o tarafa çevir. Sonuçta bir amaca ve püre erişsin. İlim ve sanatı olan aç ve muhtaç olmaz. Yerler, gökler, güneş, ay, rüzgarlar ve nehirlerin hepsi bize hizmet edince bizim de emredilen hizmete ömrümüzü harcamamız gerektiğini bilirsin. Birçok hayvan bizim hizmetimiz için yaratılır. Biz kendimize zulmetmeyelim ki “...Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.” sözünün gereğince nimete küfredene öfkeden ve kazançsız olduğu için hüsrandan (günahların çokluğundan) kurtulmak yoktur.

146. beyit

همرھی راجو که زو یابی مدد
همدم وهم درد جو یابی احد

Mana: Kendisinden yardım göreceğin bir yoldaş iste. Senin nefsinle nefsi ve gönlünle gönlü bir olsun ve senin derdini paylaşsın. Sonunda Allah’ı bulasın. Allah’ı isteyen (mürit) nefsiyle nefsi aynı olması gerekir. Sonunda onu koruyup “...İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın...” ayeti gereğince eziyetleri aşmaya yardım etsinler.

147. beyit

ليک هر کمره را همراه مدان
غافلان و خفته را اگه مدان

Mana: Her yol değiştirenini yoldaş bilme. Gafil ve yatanları bilgisi var sanma. Allah'ı istiyorsan değerini anla. Vakit sahibiyle vakti olmayanı ayır. Heves ehliyle dost olma. Sonuçta seni yüce iken alçağa itmesin ve sen cahillik çölünde şaşkın olmayasın.

148. beyit

هست تنهایی به از یاران بد
نيك يابد چون نشيند بد شود

Mana: Kötü yoldaştan yalnızlık ve birlik daha iyidir. İyiler kötüyle durursa kötü olur. Yani manevi mertebelere devam etmede (seyr-i süluk) yoldaş bulamazsan yalnız kalmak bilgisizle sohbet etmekten daha iyidir. Nefsinin kötü kokusu seni de kötü kokulu yapar. O hâlde “İnsanlarla ünsiyet kurmak iflas alametidir.”e uygun olarak kişinin boşluğuna alamet, işlerin hepsine karışıp her yerde bulunmasıdır. Talibin kendini tok gözlülük hazinesinde hazine gibi saklayıp aynı cinsten olmayanların sohbetinden kaçınması gerekir. Sonunda kulağı iyi duysun. Herkesin kendi derdi yeterken el belasına yenilmek de ahmaklıktandır ve geri çevirme belirtisidir. Hakiki mümin zikir ve düşüncesini Allah'ın hizmetine ve ahiret işine harcasın. İşe engel olacak çalı çırpıyı tevhid ateşiyle yaksın. Ana karnında yalnız olduğun için kimseden eziyet çekmezdin. Yemek yenilecek ve içilecek yerin nerende idi? Ecel yine seni yalnız bırakıp yerin karnına yalnız girmen gerekir. İşte bu iki karın arasına bozuk bir yakınlık katıp beş on gün için yerini ateşe verme ve demişler ki Allah'la aşinalığın belirtisi dünya ehlerinden kaçmaktır. Diğer resimleri, ikiyüzlülüğü ve kini terk etmektir. Allah'ın zikrine engel olan akrabalara akrep; arkadaş ve evlada düşman ve zebani, demişler. Falan hâl için kesrete (çokluğa) karışıp olayını anlatıp sırrını açıklayan Allah gözünden düşer ve sırrını açanda durum (hâl) kalmaz. Nitekim israf edende mal kalmaz.

149. beyit

غير پير استاد و سرلشكر مباد
پيرکردون نی ولی پير رشاد

Mana: Pirden başka kimse üstad ve komutan olmasın. Felek ve dünya piri değil irşad (doğru yolu gösterme) piri olsun. Yani salikin kendisine uyduğu kişi mürşit olmalıdır.

Yoksa feleğin dumanı, ayların geçmesi ve devirlerin tekrarlamasından sakalı ağaran, kalbi katı ve duygusuz olan değil. Ona arif çocuk da demez, belki hayvan ve katı cisim der. Çünkü çocuklarda teslim, utanma ve korku vardır. Ama hakikati kalbiyle anlamayan yaşlıda hırs ve ahmaklık hastalığı vardır ve bu hastalık bulaşıcıdır. Şimdi “Görüntüsü size Allah’ı hatırlatan kimselerin yanında oturun.” hadis-i şerifince yakınlığından lezzet alıp uyandığına çok yakın ol. Kendini ten, onu can anla. Cansız olamadığın gibi onsuz olma. Sonunda mürşidin kendi hakikatine erişsin. Fakat gayret etmen gerekir. Aksi hâlde çabalamazsan sana mürşidin himmetinin etkisi işlemez. Taklit ve ikiyüzlülük ehlerinden sakınmak farzdır. Çünkü onlar yoldan çıkarıcıdırlar, talibi münkir edip mürşitten ayırırlar.

150. beyit

پیرباشد نردبان آسمان
تیر پزان از که گردد از کمان

Mana: Gönüllerin merdiveni pir ve mürşittir. Ok uymasının sebebi yay kuvvetidir. Mürşit kudret sapının yayıdır. Eğer kalbine girersen seni ok gibi menzile uçurur ve bir anda en yüksek zirveye varıp muradının hedefine ulaştırır. Sonunda sırların sahibi ve Allah’ın tecelli ettiği yer (manzar-ı gaffar) olursun. “Ol der ve olur” sırrına ve velilik makamına erişirsin.

Talibin Her İşine Mürşit Gerektiği Hakkında

151. beyit

پیررا بکزین که بی پیر این سفر
هست بس پر افت و خوف و خطر

Mana: Pir seç, bu yolculuk pirsiz afetli, korkulu ve tehlikelidir. Korkuyla dolu sıkıntı adasıdır. Yani Allah’ın yolundan zor yol yoktur. Yoldaşsız yola gitmek imkânsızdır. Öyleyse yolu bilene güvenip kalp temizliği ve bağlılıkla yapışıp varlığını ve vesveselerini onda yok et. Sonunda sana Hz. Muhammed’in Hz. Ebubekir’e verdiği “...‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber...’” müjdesini versin. Her hâlinde vefalı nefsine uyan ve seninle anlaşılan arkadaşın olsun. Mutlu olup onun devlet kuşuna benzeyen gölgesinde menzilleri geç.

152. beyit

آن رهى كه بارها تو رفته

بى قلاوزى دران آشفته

Mana: Birçok kez gittiğin yolda bile kılavuzun olmadan hayrete düşer, şaşırırsın. Hiç gitmediğin yola nasıl gidersin? Eğer gidersen şehirlerin dar geçitlerine tutulup hem varlığını yok eder hem de amacına ulaşamazsın.

153. beyit

کرنباشد سایه او بر تو کول

بس ترا سر کشته دارد بانك غول

Mana: Onun korumasının gölgesi ve lütfunun büyüklüğü sana arka olmazsa şeytani vesveseler senin başını döndürür. Ey ahmak ve yenilmiş kişi, müşşidin gölgesi üzerinde olmasaydı seni devlerin sesleri çoktan şaşırtırdı. Yani müşşidin bakış ve koruması senin gibi habersizizin üzerine bakmasaydı pek çok dev gibi insan görünüşlü şeytan sana dine bağlılık, sünnet ve müslüman topluluklar suretinden görünür, hilelerle seni amacına ulaştırıyım diye aklını çeler ve yalanla seni Allah yolundan alıkoyup yolunu şaşırtırlar. Ama melek ahlaklı müşşitler “Allah’ın emriyle onu korurlar.” Allah’ın emrinin kuvvetiyle zahir ve batınında gözcü olursa ne dev, ne nefis ne de münkirler senin yolunu şaşırtırdı. Çünkü pirin bakışı akanyıldız (şihab-ı sakıb) gibi “...şeytanlara atılan taşlar...” olur ve onları uzaklaştırıp sana doğruyu gösteren yıldız olur.

154. beyit

هرکه درره بى قلاوزى رود

هر دو روزى راه صد ساله شود

Mana: Her kim kılavuzsuz yola çıkarsa her iki günlük yol ona yüz yıllık olur. Yani pirsiz bu tehlikeli yolda iki günlük yolu yüz yıl çalışsan aşamazsın. Ama yolu bilene güvenip uysan bir saatte nice bin günlük yol alırsın.

155. beyit

اطلب الدر اخى وسط الصدف

واطلب الفن من اصحاب الحرف

Mana: Kardeşim, sedefin ortasından inciye iste. Sanatçılardan sanat iste. Yani akıllı kimsenin ilk önce isteğinin ehlini/sahibini bulması gerek. Sonunda isteğinin hakikatine

ulaşsın. Yoksa başı boş talebenin (istekli) makamsızlık makamında (meçhul-i mutlak, lataayyün mertebesi) olması zarardır, tarikat hâlleri münkir eder. “Kişi bilmediği şeye düşmandır.” hükmünce bulamadığı için nesne yok sanır. Denizde balık çoktur ama elbette sahip olup av hâllerini ehlinden görmeyen hayata sebep olan balığı ele geçiremez. İşte gayretle her nesneyi yerinden iste, deri tabaklayandan koku, terziden ayakkabı isteme.

156. beyit

سایه شاهان طلب هر دم شتاب
تا شوی زان سایه بهتر زافتاب

Mana: Padişahların gölgesini iste, her nefeste acele et. O hâlde o gölgeyle güneşten daha yüce olasın. Yani arifler ki mananın padişahlarıdır. Onların gölgesinden ayrılma ve sözlerini dinle. O hâlde güneşten daha parlak olasın.

157. beyit

مهر پاکان در میان جان نشان
دل مده الّا بمهر دلخوشان

Mana: Temizlerin sevgisini canının içine dik. Sadece gönlü hoşların sevgisine gönül ver. Yani kalbimin evi, cennet olsun dersen Sidre-i müntehâ¹⁰⁴⁸ ağacı olan sevdiğinin Tuba'ya benzeyen boynunu ona dik. Kalbinin burcunu gönlü hoşların güneşinin doğuş yeri yap. “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...” hükmünce varlığın bir nur olsun. Şimdi arifleri sev. Sonunda iki dünyada onlar makamında ol. Soru: Eğer ariflik hâli içten gelir, dış görünüşten anlaşılmazsa onlarla nasıl olayım? Arkadaş olup aynı toplulukta bulunduğunda kalbinden dünya hevesi ve kötü şehvetler çıkıp yerine ahiret düşüncesi ve sevgi gelse sözlerin yumuşar, gönül alakalardan temizlenir. Böyleleriyle ol ve ayrılma ki bu kalp bakırına en büyük iksir ve kimyadır. Şimdi isteğini aradan çıkarıp onun temiz eteğine yapışıp istekte bulun. Sonunda sana fakr (Kendisindeki bütün her şeyin Allah'a âit olduğunu bilmek) ve aşk derslerini okutsun ve sendeki hak ve adalete uygun ödünç mayanı sana mülk edip ebediyen geri çevrilmekten kurtarsın. Dünyanın dedikodu, geliş gidiş ve

¹⁰⁴⁸ Sidre-i müntehâ: Âlem-i meleküttur. Sidretü'l-müntehâ bir şeceredir ki felek-i sâmin olan kürsî ile semâ-i sâbi'a miyânında kâiğmdir. Felek-i burûcun muka'arındadır diyenlerin dahi murâdları budur ki, beyne'd-dâreyn hadd-i berzahı onun için ağsan ve fûrû'u âlem-i bâlâya ser çekip, ehl-i cinâna naîm ve usûlü ehl-i nîrâna zakkûm olmuştur. Zirâ semâvât-ı seb' âlem-i kevn ü fesâddan olmakla muka'ar-ı mezkûrdan aşağısı hadd-i cahîmdir. Kara, age., s. 610. Farklı bir görüş olarak sidre-i müntehâ “Hz. Peygamber”in Cebrail ile dünyada görüŧ-tüğü bir mekânda bulunan ve Arapların bildiği bir ağaç” olabileceği dile getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Uzun, “Kur'an'da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamlarını Yeniden Düşünmek”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2011. S. 162.

adaletli kavgasından ve insanın sakınması gereken kötülüklerden kurtulup eşyanın hakikatini görüp varlık mertebelerini eskiden olduğu gibi bilip çeşitli kiplerin (sigalar) tek asla dönüşünü anlayıp hakikatlerin hakikatini ve birlik sırrını göresin.

158. beyit

روبو جو یاری خدای را تو زود
چون چنان کروی خدا یار تو بود

Mana: Git, Allah'lık bir sevgili iste. Çünkü sen de onun gibi ol, Allah da senin sevgilin olsun. Yani teslim, doğruluk ve inançla kalpten Allah ehlini iste ve yollarından git. Sonunda onların duyduğunu duyup Allah'a yakın ol.

Ariflerin Sohbeti Hakkında

159. beyit

هر که خواهد هم نشی خد [1]
تا نشیند در حضور اولیا

Mana: Kim Allah'la aynı toplulukta olmayı dilerse velilerin huzurunda otursun. Yani Allah'ın huzurunda daima hazır ve herşeye gücü yeten Allah'ın gözünün gördüğü hakikatler meydanında seyirci olmak dilerse varlığın özü ve kainatın yaratıcısının huzurunda manevi (cismi, kalbi, suretleri ve içi) bir biçimde arasına ledün ilminin sırlarını onun kitabından oku. Reşahat'da şöyle anlatılır: Hz. Mevlânâ'nın gamlı ve elemli olduğu bir günde birisi çıkagelmiş ve "Aşıklarla dost olup aşkı seç, aşık olmayanlarla arkadaşlık etme." anlamında bir beyit söylemiş. Hz. Mevlânâ da bu beytin anlamına göre davrananların mutluluk bulacağını ve ebedî kötülük görmeyeceğini söylemiştir.

160. beyit

حضور اولیا کر نکسلی
تو هلاکی زانکه جزئی نی کلی

Mana: Eğer evliyanın huzurundan koparılırsan mahvolursun. Çünkü cüzsün, kül değilsin. Çünkü veliler hakikatler hakikatiyle bakilerdir. Senin zatın, o hakikatin nurunun ışığıdır ve bütün isimlerle nesnelere tamamına tecelli etmiştir. Yani senin tenin, ruhun ve kalbin cüzlerdir (parça), bütününe varlık derler. Eğer bu parçaları diri olan Allah'ta yani mutlak varlığın ortasında bırakıp bütünüyle kurtulsan damla denize düşmüş gibi deryayla bir ol, alçak cüzilikten kurtulup kül (bütün) ol, kimyada kullanılan maddeler üstad eliyle pişip

varlık bakırıyla yeniden kaynayıp bitmeyince ömür sermayesinden faydalı alışveriş imkânsızdır. O hâlde bakırını ateş (aşk) , tevhid (birlik) ve fenaya (yok olma) vermeyince külden (bütünden) ayrı ve zarardasın. Zikir, riyazet ve ibadet suyuyla hayalî varlığın ve Allah'tan başkasını düşünme. (Fıkr-i siva) pisliğinden arınmazsan temiz değilsin. Cehennem ateşiyle temizlenmelisin; ya burada yak ya da orada yakarlar.

161. beyit

چون [شوی] دور از حضور اولیا
در حقیقت کشته دور از خدا

Mana: Velilerin huzurundan uzaklaştığında hakikatte Allah'tan uzakmış olursun. Çünkü veliler, özel/hususi sarayın ağaları ve hususi odanın sevilenleri, Allah'ın gelinleri ve ev ednâ meydanının binicileridirler. Onlardan uzak olan Allah'tan uzak olur ve ayrılık çölünde (yolunu şaşırır) şaşakalır.

162. beyit

هم نشینی اهل معنی باش تا
هم عطا یابی و هم باش فتا

Mana: Mana ehline yakın ol, sonunda hem isteğine eriş hem de cömertlik ehlinin yolunda ol. Yani veliler bostanından meyve alayım dersin suretten vazgeçenlerle yakınlaş. Sonunda beşerî varlık ağacı, dünya bağına hangi meyve için dikilmiştir sana gösterilsin. Seni varlık bağına bekçi ve bahçıvan etsinler. Sonunda çerçöp ve taşlardan beşerîlik toprağını arıtıp, çiftçiliği kabul edip kalbinin cenneti günün her saati sevgi ve marifet (irfan) meyvesi versin. İyilere uygunluk taklitle de olsa tahkike vesiledir. Ansızın yalanın gerçek olur. Kimya'da şöyle anlatılır: İkiyüzlülük ve hayâya benzetmekle cimrilik, kötü bir hastalıktır, deva olmaz. Sadece salihlere benzetmekle zarar vermez, doğrulunun araştırılması gerekir. Benzetmeyle zikir eden ikiyüzlü kimseyi tasavvuf ehline katıp asla yoğurma. Hemen varıp fasıklara benzeterek tamamen tevhid ehlinden ve dine bağlılıktan uzaklaştırırsın. "Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak edenden kim daha zalimdir..." ayeti anlamınca müminin kalbinde Allah'ın anılmasını engellersen senden zalim kimse olmaz. İnsaf ehli hiçbir sanatın başlangıcında hakikatin kolay olmadığını bilir. Elbette bozuk bir amaç ve ikiyüzlülüktedir. Elbette "Mecaz hakikatin kantarıdır.". kalabalık ortasındaki hacı hacdan kalmaz. Önü çeker, arkası devam eder. "(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder." hadisiyle iş yapan uyanıklarla arkadaş ol. Denize pis leş de düşse günler geçtikçe denizde yok olup

günler sonra denizlik sıfatını alıp temizlenir. Ama denize ulaşmayıp yerinde kalan bir kazan suyu bir damla mürekkep siyah yapar ve bir damla pislik kirletir. İşte fasıkın cinsi ile karışması ikisini de kirletir ve rengine boyar. Hiç olmazsa fena ehlinden ayrılma, onlarla temiz süluk eyle (temiz bir yol takip et). Temiz toprak pis suyu temizler.

163. beyit

جان بی معنی درین تن بی خلاف

هست همچون تیغ چوپین در غلاف

Mana: Manasız can ten içinde kınısız, kın içindeki ağaçtan yapılmış kılıç gibidir. Yani can, ten âlemine geldiğinde öz varlığında olan manasından haberdar olmaz. Belki cismani görünüşler çalışmanın yüceliğiyle bir mertebeye varır. Hayvan gibi görünüşünden anlaşılması mümkün olmaz. Çalışıp var sandığı hayallerini seyretmekten kendini vazgeçirip başka bir kişiye yönelmesin. Bütün varlığı, cemalinin; varlık dünyasının mertebeleri de kemalinin aynalarıdır. Alçak himmet olup aynasını su, toprak ve sefil dünyaya döndürdüğü için alçaklık ve kederliliğine boyansın. Şüphesiz o can bu tende altın bir kın içindeki ağaç parçasıdır. Ten kınında olduğu için ne ettiğini kimse bilmez. Ama “Ve onlar, güzel ameller işlediklerini zannediyorlar.”a göre kendilerini iyi sanan kötülerin içi dışına çıkınca (batını zahir olunca) ne olduğu bilinir. Öyleyse eşek çanına ve örtüsüne aldandığı gibi zahirle kalma. İçinde sevgi saflığı yokken dışınla aldanma. Belki kul iki hizmet için geldi. Biri ibadetle zahirî temizlenmedir ve “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” budur. Diğeri niyetin güzelliği ve ihlasla bütün söz, eylem ve hâllerde batınî temizlenmedir ve “Hâlbuki onlara hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri emredilmişti.” budur. Öyleyse kulluğu ibadete, ibadeti ihlasla mahsus kıldı. İbadet bulunsa ihlas bulunmasa elbisen temiz, beden pis kalır. Beden elbise gibidir, insana ait olanı ruhtur. Demişler ki bir tüccar Hint’ten ipek diye açmadan pazara yük getirse çoban giysisi ve şal çıksa ne derece utanç duyar ve zarara uğrar. İbadet yükünü getiren çok zalim, cahil kimseyi ve ihlası ikiyüzlülükten, sıhhati kötülükten ayırmayı elbette mahşerde nebi ve veliler arasında açtıklarında günahlar çıksa ona ne derece zarar, rezillik ve ümitsizlik erer? Onların şahitliğiyle son bulan ceza çok olacak. Kendi varlığımızın yükünü buradayken temel isimlerin anahtarıyla açmıyorsan ve içi nasıldır bilmiyorsan, kumaşın iyisini kötüsünden ayırmayı bilen Allah’a ileticeğin kumaşı burada kontrol eder, kötüyse değiştirirsin. Oradan yola girer ve ömrün sermayesi olmadığı takdirde “Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu

bulamamışlardır.” hükmünce yol aradığın için haramiye gider, kârsız kalır ve cehenneme layık olursun.

164. beyit

تا غلاف اندر بود با قیمت است
چون برون شد سوختن را الت است

Mana: O manasız ruhtan meydana gelmiş olan ağaçtan kılıç, beden kınında olduğu için kıymetlidir. Zahir ehli onu değerli kılıç sanar. Ecel kabzası can kılıcını tutup çektiğinde cehennem odunu olmaktan başka işe yaramaz. Neye uğradığını orada bilir. Bu da fayda etmez; hem rezil olur hem azarlanır hem de cezanlandırılır.

165. beyit

تیغ چوپین را مبر درکارزار
بنکر اول تا نگردد کارزار

Mana: Ağaç kılıcı savaşa götürmeden önce bak. Sonunda işin faydasız, bağırıp çağırma olmasın. Canında mana sikkesi yoksa suret kınına aldanıp ben de savaş emiriyim, diye atılma. Sonunda ayrılık ateşiyle yanmayasın.

166. beyit

کربود چوپین برو دیگر طلب
در بود الماس پیش آ یا طرب

Mana: Eğer canının kılıcı ağaçtan ise git başkasını iste. Eğer elmastan ise gönül şenliğiyle ileriye, meydana gel. Yani canın manasız ise mana sahibi Davud gibi “...demiri ona yumuşattık.” ve işlerin olgunlukla dolu olmasını dile. Öfkeli insanlığını teslim eyle. Nefesi körlüğü ile “...Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah’ın zikrine karşı yumuşar.”a ulaştırıp seni tevhid ateşiyle sevgi ocağında kaynatıp seni öyle sağlam bir kılıç yapsın ki bu kılıç masiva fikirlerini kesip, nefsin isteklerinin vesveselerine engel olup, birçok zayıfa arkadaş ve yardımcı olup, nefesine uymuş Allah yolunun haramilerinden seni kurtarsın ki kıyamet savaşına dünya boğazından manasız canla varma. Bu iş yerinden o meydana vardığında kılıcınla cenneti al.

167. beyit

تیغ در زرّاد خانه اولیاست
دیدن ایشان شما را کیمیاست

Mana: Mana ve can kılıcı evliyanın savaş malzemelerini (barut, gülle, kurşun, tüfek vb.) koyduğu yerdedir, yani kalbindedir. Himmet ederlerse ağacın özü demir olur, demirin özü kılıç olur. Şimdi onların sohbetinden ayrılma. Çünkü onları görmek size kimyadır. Beğenilmeyen beşerî hareketlerinizin bakırını altın ederler, uykunuzun bakırını nadir bir kıymetli taşta döndürürler. Haramilerden sakının. Çünkü göz parasını ziyan ederler. Ama evliyaya hizmet etmek iki dünyada da sıkıntı ve sapıklıktan kurtulmaktır. Bütün kâmiller bu sözde birleşmişlerdir.

168. beyit

کرتو سنک [و] صخره و مرمر شوی
چون بصاحب دل رسی کوهر شوی

Mana: Şayet taş, mermer ve kaya olsan da gönül sahibine ulaştığın için mücevher olursun. Yani kalbin ne kadar katı, kaba, duygusuz, zevksiz, ruhsuz ve paslı olsa da her zaman yardım etmekle bir kâmile ulaş. Onun bakışı ve iksire benzeyen nefesi katı gönlünü mumdan daha yumuşak yapar, mücevhere döndürür. Bahaeddin Hoca, ehlullahla sohbetin akl-ı meadı arttırdığına ve yola taklitle girenin içten sevgi ve gayretle hakikate erdiği kefil olmaktadır.

169. beyit

نار خندان باغرا خندان کند
صحبت مردانت از مردان کند

Mana: Gülücü ateş, bağı da gülücü ve belli eder. Allah'ın yiğitlerinin sohbeti seni yiğitlerden eder. نار خندان tefsirde güneş, ay ve yıldızlardır der, asılları ateştir. Bu sebze, et ve meyveler bunların dönüşüm ve değişimindedir. Ne zaman havada bulutlar kalmazsa bunlar güler. Neşelenip hava açılınca çiçek, sebze ve etlerle süslenirler. Böylece kalp aynası hakikat güneşini bulutsuz doğurmaktadır. Hizmet ve teslimle o kalbe giren talibe onun ışığı dokunup cahillik kışıyla dalsız ve kokusuzken güzel yüzlü ve kokulu olur. Kalbi "...sonra kalpleri yumuşar..." ayeti tıbakınca yumuşatılmış olup büyüyüp gelişebilir. Ama inkâr kuyusunda kalıp kâmil kalbin çölüne girmeyenler ebedî cahilliğin karanlığında ve

şaşkınlığın kıyısında kalır. İnkârın sebebi, hem zevksizlik hem de ayıp arayan dedikodu ehliyle arkadaş olmaktır.

Yalancı ve İddiâcılarla Sohbetin Yasak Olması Hakkında

170. beyit

دوستی جاهل شیرین سخن
کم شنو که هست چون سم کهن

Mana: Eski uzlaşma için tatlı sözlü cahillik dostluğunu az işit ki uzun süreli katil zehir gibidir. Yani süluk ehlinin hâllerinden nasipsiz ve habersiz olanların sözü tatlıysa da uzak dur, sevişme. “Dille bal karışmıştır, gönülde de yaban arıları ve yılanlar vardır.” varlığı sevgi bağına küp olmamıştır. Ancak “İmanları gırtlaklarından öteye geçmez.” hükmünce imanın hakikatinden nasipsizlerdir. Yalnızca benzetmeyle anlatırsak dilden çıkan boş sözdür. Böyle olanların sohbetinden kaç ki ansızın vesveselerinin zehri sana da tesir ederek seni yolundan alıkoyup vahdet sırrından mahrum etmesin.

171. beyit

زاحمقان بگریز چون عسی کریخت
صحبت احمق بسی خوانها که ریخت

Mana: Hz. İsa'nın kaçtığı gibi sen de ahmaklardan kaç. Ahmak sohbeti çok kan döker. Aklın kabul edeceği sözü, hak nasihatini tutmayan ve karakterinin gerektirdiklerinden dönmeyene ahmak denir. Belki erenleri inkâr edip inat ve muhalefet alışkanlığı vardır. Böyle kişiler mürşitten fayda görmezler. Madem ki bilgilerini bırakıp teslim olmazlar, o zaman salike böylelerinden kaçmak farzdır. Böyle kişiler, hem ruh-i kudsiyi öldürürler hem de arkadaşlarını hayvan ederler. “(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder.” ölçütünce zalim, günahkâr ve dünyaya aşık olan zengin tamahkarlara karışma. Çünkü günah hastalığı cüzzam gibi bulaşıcıdır. Temiz gönüllü ibadet edeni pis sohbet, bozucu ve bozguncu eder. Kalp burcundaki aşk güneşi ve sevgi ayına güneş ve ay tutulması ulaştırın zulmün bozuk meclisidirler. Seni kendi boyalarına boyayıp Allah'ın boyasından (sıbgatullah) mahrum ederler. Kara bir dağa ak su koysan suyu kara gösterir. Hiç kendi münkir olan sana itikad bağışlar mı? Kendinde yok, ne bağışlasın. Kendi ırz ve dinini saçıp savuran senin dinini korur mu? Öz nefsi ve Rabbini bilmeyen rezil sana ne öğretir? Şimdi onlara karışıp çöplüğe akan temiz su gibi pis olma. Dinini ve dünyanı zararla doldurma. Yel temiz bir şeyken leşe uğrasa kötü koku getirir, çok mesafe katedip savurmayınca bundan kurtulamaz. İşte inkâr sahibi, günahkâr, akılsız, utanmaz ve ikiyüzlü dostla arkadaş olma,

iyiysen seni de kötü eder, kendi sıfatına döndürür. Kötüysen, iki kötüden bir iyilik mi olur? Hz. Musa'ya benzemeye çalışan Firavun sana yeter. Hikâye: Hz. İsa çölde giderken bir ahmak gördü ve ondan kaçtı. Kavminden bir kimse neden kaçtığını sordu. İsa, bir ahmağa rastladığını ve ondan kaçtığını söyledi. O kişi “Ölüleri diriltir, körlerin gözünü açarsın. Bir ahmağı akıllı edemez misin?” dedi. İsa da şöyle dedi: “ Sohbet edip gördüm ki asla insanlığa ulaşamaz. Benden ona fayda yok, onun kötü nefsinden bana zarar gelmesin, diye kaçıyorum. Hastalığa şifa buldum ama ahmağa kaçmaktan başka çare bulamadım.”

172. beyit

ده مرد ده مرد را احمق کند
عقل را بی نور و بی رونق کند

Mana: Köye gitme, köy insanı ahmak yapar. Akli nursuz eder, parlaklığını alır. Köyde bir gün kalanın aklının eksildiği, bir hafta duranın aklının dörtte birinin gittiği, bir ay duranın aklının hiç kalmadığı meşhurdur. Hz. Muhammed “Size düşen ümmetin çoğunluğuyla hareket etmektir.” buyurmuştur. “Büyük şehirlerde durun, aklınız artsın.” dedi. Küçük kasabalarda durmayın, aklınız eksik olur. Burada köyle kastedilen insan-ı nakıs¹⁰⁴⁹ ve (Allah'a) ulaşamayan şeyhtir. Büyük şehir, mürşid-i kâmilidir. Her şeyi içine alan büyük şehirde her şey bulunur. Orada da zahirî ve batınî ilimler bulunduğu için Kur'an'ın sırrına cilt düşmüş, Cami' ismiyle şereflenmiş ve farklardan, vesveselerden arınmış olur.

173. beyit

ده چه باشد شیخ واصل ناشده
دست در تقلید و حجتها زده

Mana: Köy ne olur, benzetmeye ve delile el uzatan (Allah'a) ulaşamamış şeyhtir. Yani damlasını ehadiyyet (Allah'ın birlik tecellisinin) denizine ulaştırıp eşyaların hakikatlerini ilimle, gözle ve hakikatini anlayarak görmemiştir. İşte körken basiret (hakikati kalbiyle hissedip anlama) ve talib değilken şeyhlik iddisıyla yalan söz söyleme dükkanını açıp deli gibi halkı başına üşürüp savaş ve kesret (çokluk) sebebi olur. Soğuk ahını halka kement ve gözyaşı tanesini tuzak edip itaat edeni gölgelendirir ve itaat etmeyip ziyaret etmeyene kin tutar, haset ve düşmanlık eder. Evliyanın sözünden çalıp halka nasihat ve ikiyüzlülük satar.

¹⁰⁴⁹ İnsan-ı nakıs: Mevlânâ'nın görüşlerinden yola çıkarak şöyle açıklanmaktadır: insan-ı nakıs ise, kendi mevhum olan varlığında ve enaniyetinde müstağraktır. ‘Ve bir Hakk'ın vücudu ve bir de benim vücudum vardır’ deyip durur. Abdülhakim Yüce, “Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlâna”, Tasavvuf, Sayı 15, 2005, s. 74.

Sevgi dolacak beyne reislik sevgisi doldurur. “İltifata aldanma yüce makamlar gözleme. Sadrazamı koruma. Terazide (mahşerdeki) ayak tabanındaki boş köpük yükseğe meyilliymiş”. Onun için onun yanına varan çaresiz köylü şehirli yanında konuşamaz. Yani ansızın bir bilene rastlar; suretinin düzgün, kişiliğinin perişan olduğu açığa çıkıp rezil olur.

174. beyit

حرف درویشان بدزد مرد دون
تا بخو[ا]ند بر سلیمی زان فسون

Mana: Alçak kişi dervişlerin bazı ilmi terimlerini çalar. Sonunda bir gafil ve ahmak (olur). Buna o büyüden veya o ilmi tabirlerden büyü okusun. Yani o habersiz iddiacılar bazı sözlerin nesir ve nazmından okuyup yeni talebelere “Sizi yola hâl ehli edeyim.” diye inandırıp kendine köle edip yolu açıkken huzuru 6 yolla bağlar ve kirletir. Haberi yok ki o iddiacı, izzet ve hürmet yüküne ve iltifata tahammül edemeyip aşkın saygısını bir nesne sanıp işlerinde ve sözlerinde de ikiyüzlülüktedir. Yapmacıklık nacağı ile kendi ayağını vurup yoldan kalır. Kılavuz böyle olunca arkasına düşen nasıl olur, karşılaştır. Yukarıda adı geçmiş ve güçsüz şeyhlik taslayan kişi kendini yüce görüp üzerine düşmeyen taç ve hırka ile korkuluk gibi sivrilip kibir esrarıyla hayran (şaşkın) ve hile şarabıyla şeytan ve sarhoşun soytarısı olur. Şemseddin Sivasî’nin beytinin anlamı şöyledir: “Arkadaş, başına her köpek işemesin, dersin yolda çok fazla dikilme.”

175. beyit

از خدا نی بوی اورا نی اثر
دعویش افزون زیشت و بوالبشر

Mana: Onda ne Allah’la ilgili koku ne de onun tesiri var. Fakat iddiası Şit ve Adem’den (Allah’ın selamı üzerlerine olsun) fazladır. Eğer onda korku tesiri olsaydı gitmediği yola gittim, bilirim diye dört mezhepte haram olan yalanı hâl ve söz diliyle söylemezdi. Bilmediği yola kılavuzluk ve şeyhlik gösterip yol değiştirmezdi. Bağlılığını bildirip düşmanını çoğaltmazdı. Belki kendi ayıp ve kusurlarını duyup canını kurtarmaya çalışıp kaplumbağa gibi başını hırkasına çekip kişiyi içten vuran nefis ve onun aldatıcı arzularıyla mücadele edip çaba sarfedip geceleri uyanık kalarak başka şeylerle olan ilgiyi gönül sayfasından temizleyip dinî kaftanını kibir, ikiyüzlülük ve gizli riyakârlık pisliğinden korurdu. Suretleri manevi olsa bile terk etmelidir. Kur’an okumak ve namaz kılmak için ilk şart temizliktir. Sufi yolunda siva fikri, beşeriyet ve hevesten ayrılmazsa kâmil katında

cünüptür (cenabetlik), deniz bile onu arıtamaz. Ancak terk ve mahv suyu ile yıkansın. İmamları cünüp olduğu için sadece ona “vay” değil; belki “vay” o cemaate ve namazlarına. Bu mahvla da olmaz. Belki kalp sayfasından ve eşyanın yapraklarından sonsuz cemalin/güzelliğin mushafını okuyup zahir ve batın bilmekle ve Kur’an’la ilgili manayı keşfetmekle olur. (Beytin anlamı: Şeyh güzelliğinin mushafını akıtmazsa mürşit olmaz. Kur’an’ı doğru bilmediği için onu kimse rehber eylemez.) Onun için İmam Gazali, “Tahsil görmeden mürşit olmak yoktur. Böylelikle Kur’an’ın manasını keşf edebilsin.” buyurur.

176. beyit

دیو ننموده ورا هم نقش خویش
اوهمی کوید زایدالیم [ب]ایش

Mana: Şeytan ona bile suretini göstermeden daha çok ricalü’l-gaybtanım der. Yani hakikat âlemiyle görünen âlem arasında gaybü’l-cin denilen bir hayal âlemi vardır. İkinci makamda sufi o geçide uğrar, (o geçit) dev, peri ve cinin makamıdır. Hakikat-i Muhamediyye âleminin hudut başıdır, ötesi hakikattir. Ateşten ruhlar o hakikate geçmek dileseler en yüce yerdeki melekler şihab-ı sakıbla (akanyıldız, meteor) vücutlarını yakarlar. Şeytanla alakalı bazıları o âleme girip şeytanlarla dost olup kâfirlerin harika hâllerini (istidrac) öğrenip gaybdan haber verirler. Sıradan insanlar, onu veli sanıp dinden çıkarlar. Ama mümin “O Allah’ın nuruyla bakar.” hükmünce kahinliğin kâfirlerin harika hâlleri (istidrac) olduğunu irfanın nuruyla anlayıp “...Hak geldi, batıl yok oldu...” anlamınca himmet nuruyla onun ateşini söndürür ve devini yakarlar. Amelini hükümsüz bırakırlar. Ama nuru zayıf olanlar etkilenir ve bağlanırlar. Velilik makamına erişmek nerede? Daha gaybü’l-cin âlemine girip şeytanı görmeyenler nereye ulaşır? Yani daha emmareden levvameye varmayanlar arada 5 makam daha varken nasıl kâmil nefislik iddiasında bulunur, ehil olan bilir.

177. beyit

خرده کیرد درسخن بر بایزید
ننک دارد از درون او یزید

Mana: Sözde Bayezid üzerine eksiklik arar. Ama Yezid onun içinden utanır. Her ne kadar o eksik ve şeyhlik taslayan kişi Bayezid’in eksikliğini tutup kendini kıymetli gösterir ve hâl makamında dönemin Cüneyd’ine görünmeyi düşünürse de içine baksan makam sevgisinin

(hubb-ı riyaset), dünya isteğinin, şehvetlerin zevkiyle dolmuştur. Yezid yezidlikle onun heves dolu kalbinden utanıp kendi küfrüne alışır.

178. beyit

چون بسی ابلیس ادم روی هست
بس بهر دستی نشاید داد دست

Mana: Nice insan yüzlü şeytan vardır. Her ele el vermek olmaz. O şeyhlik taslayan görünüşe ait (hakiki olmayan) şerle taklit eder. Ama kalbi şerin hakikatinden habersiz, şeytan dostudur. Birçok veliliğe layık yüce ahlaklı ve temiz kilden iyi çalışır nesnenin vücudunun ve sade gönüllerinin yollarına çalı olup menzilden şaşırtıp şeytanlık ederler. Kendilerinin ruhu cahillikle ölmekle velilerin tamamını en çok da nebileri ölü zannedip “...Hayır, onlar diridirler...”, “...Elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız...” ayetleri “Müminler ölmezler.” ve “İşlerinizde şaşırdığınız zaman kabirdekilerden yardım isteyiniz.” hadislerinde kâmiller yani evliyalar kastedilmişken ve bu manayı (ifade eden) eser ve hadisler çokken Muhyiddin Arabî ve Mekkeli Ebû Tâlib gibi sultanlar, “Ricalin bir kısmı mukaddes (temizlenmiş) ruhludur.” derken “Onlar öldükten sonra ruhları tasvir olunan nur olup halkın arasına karışıp hizmet ederler.” derken bunları âlem ederler ve ölü sanıp ölüden ne feyz olur diye maddi manevi nimetlerden uzak kalırlar. İnsanın hakikatini bilmediklerinden ve insanı bu suret sandıklarından bu böyledir. Ruh bahsinde olduğu gibi “Allah, onların kalplerini mühürlemiştir...” ayetine nail olup eşkıya zümresine katılırlar. Bilmezler ki salik fenafillah olunca kendi sıfatları gider nefsin cahilliği yerine Allah’ın kudreti (Kudretullah) gelir. Öyleyse Bekabillah olanların idaresinin kesilmesi Allah’ın sıfatlarının kesilmesine çıkar. Ahmaklıklarının çokluğundan, falan velinin mezarını birkaç gün hiç olmazsa tecrübeyle alışkanlık edeyim. Bazı dua ve ikramlar edeyim. Yahut kâmiller, kitaplarının her beytini İlahî kadehler yapıp (onlara manalar) şarabını doldurmuşlardır. Birkaç gün kitaplarını eğlence edeyim. Kalbime o mezardan veya kitaptan zerre kadar zevk gelirse alışkanlık edeyim. Olmazsa inkâr yine hazır nesne demez. Hatta Hz. Şeyh vefatlarından önce “Şimdiden sonra feyzi asıl bizden isteyin. Çünkü hayattayken dost, evlat ve kesretle ilişkim vardı. Can kuşum beden kafesinden ve ten yuvasından uçtuğu zaman kutsal ruhumun nuru amelle beraber gider. Kudret elinde olurum. Siz benden isteyince ben de çok bağışlayıcı olan Allah’tan isterim. İstek ‘...O’na yaklaşmaya vesile arayın...’ tıbakınca vesile olup teslim ve inancınız kadar size feyz veririm.” dedi. Şahidim Allah’tır, şimdi öyle oldu. Sakın böyle münkirlerin nasihatlerini

tutmayasınız. Çünkü kâmil ölmez, belki isim ve sıfatlarının tevhidini (birliğini) yok eder. Tevhid-i zatta (Allah'ın birliği) bulunanlar Allah'ın zatıyla varlık bulup âlem ve âlemin varlığını kuşatır, tutar ve açarlar. Fakat insanlıklarıyla değil. Nitekim baştan insanlıkları yoktu. Yine birlik ateşiyle (nar-ı vahdet) yok edip, sıfatları varlığı resminden geçip hayy-ı kayyum hayatıyla hem ebedî olurlar hem de idare etme hakkı ellerinde olur. İşte bu karanlık ve bulanıklık ayıbını ve perdeyle örtünen hayırsız kişilerin kavmi bu hâlleri kaldırıp ruhani, nurani ve kedersiz olan temiz varlığın hâllerini nasıl anlar? Amaç zarar ise cahilliği ve duymadığı yeterken acep nasıl inkâr eder? Büyük evliyalara istekte bulunan gençlere lazımdır ki “Sureti pire ulaşamazsa da hayatında diyeceği sözü bizim için yazıp, koyup gitmiştir.” diye ruhuna teslim ve çabayla yönelir. Elbette o pirin ruhaniyeti ona yönelme ve inancı ne kadarsa o âlemde ruhani feyzi ve rabbani ilmi saçıp talibin esasını ve ruhani parçalarını mizaçla ilgili kederlerden o kadar temizler ve parlatır. Anne aslan yavrusunu nasıl beslerse öyle besler. Öyleyse iddiacılara yönelip kendini çöle atma. Eğri yayın oku amaçlanan hedefe ulaşmaz. Son pişmanlık fayda etmez ve kederi gitmez. Mutlu müridin, pirine isteği ve teslimi sağlam olur.

179. beyit

زانك صياد آورد بانك ونفير
تا فریبید مرغ را آن مرغ کیر

Mana: Kuşları aldatsın diye avcı ıslık öttürür. Kuş tutucu yani iddiacı bazı velilerin ilmi tabirleriyle ıslık çalıp gönül kuşuna talip olanı avlar ve kendi insaniyet kafesinde alçak dünyanın çekirdeğine/tanesine aldanıp hapsoldüğü gibi o güçsüzün de ömrünü değirmen eşiği gibi şaşkınca geçirir.

180. beyit

دسترا مسپار جز در دست پیر
پیر حکمت کو علم است وخبیر

Mana: Elini pir elinden başkasına emanet verme. Öyle pir ki her şeyden haberi olsun ve herşeyi bilsin. Yani bir pire mürit ol, o pir bütün İlahî makamları, ahiretle ilgili saygıya layık olan şahısları (Hazerat-ı gaybiyye), beşerî ve İlahî varlık mertebelerini tek tek seyredip ilimleri öğrenmiş olsun. Kalbi korku ve ümit (havf u reca), sıkıntı ve ferahlık (kabz u bast) geçirip yokluğa (fena) düşürsün.

Temiz Pîr Hakkında

181. beyit

شیخ کیود پیر یعنی موسیید
معنی این مو بدان ای ناامید

Mana: Şeyh kılı ak olan pirdir. Ey ümitsiz, bu kılın manasını bil. Yani şeyh kılı ağarmışa derler. Kılın ağarmasıyla kasdolunan nedir bilmezler ki.

182. beyit

هست آن موی سیه هستی او
تا ز هستی اش نماند تار مو

Mana: O siyah kıl onun varlığıdır. Sonunda varlığından bir kara kıl kalmasın. Yani siyah kılla kastedilen beşeriyetin boş karaltısıdır. Kara gün yüzüne doğup sahibinin bahtını ve yüzünü kara eder. Şeyh kibrin uğursuzluğu ve beşeriyetin karanlığından bir kılı kalmayana derler. Belki bütünlüğü ezel güneşinin ışığından tel tel ruhani nura dönsün. Ancak filozoflar “Kıl aklığı soğukluk ve balgamdan olur.” derler. Hiç balgamdan Allah’ın nuru doğar mı? Gelelim ne zaman dedikodu aklığından geçip kalp kılını sevdadan sanar ve bunu fenayla yıkayıp ağartırsan o nurla kalp gözü açılıp o eşyanın hakikatlerini görürsün. Fenanı da yok edip baki ile beka bulursun. Ölmeden kurtulup toprağın inci, kabrin mezar olur. Beşerî vasıflar gidip Allah’ın görüldüğü yer ve mutlak varlığın sebebi ol. Sakalın siyah ya da beyaz olması önemsiz kalır, varlığın Hak varlığı olur.

183. beyit

هستی آن موی سیه وصف بشر
نیست آن موموی ریش وموی سر

Mana: O kara kılla beşeriyet karanlığının sıfatı kastedilir. Yoksa sakal kılı, baş kılı değil. Kıl aklığı sadece örnektir.

184. beyit

عیسی اندر مهد دآرد صد نفیر
که جوان ناگشته ماشیخیم وپیر

Mana: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni kıldı...” ve benzeri ayet hükmünce İsa (a.s) beşikte “Daha yigit olmadan “Biz şeyhiz ve piriz” diye yüz söz söyler. Yani İsa peygamber, daha üç günlük masumken beşikten “Ben Allah’ın

kuluyum, bana gökten kitap indi, beni özel peygamber kıldı.” diye haykırdı. Şeyhlik, mürşitlik peygamberliğin temelidir. Diğerlerinin şeyhliği peygamberin halifeliğinin hizmetidir. Allah kimi özel ilmiyle şereflendirdiyse yaşlı veya genç olsun mürşit odur. Sözü, işi ve hâli tümü Allah’ındır. Suretine aldanıp kitaplarda yazılmamış ilminden mahrum olmayagör. Pirlük, kalbin Allah’tan nur almasıdır. Kılın balgamdan ağarması değildir. Belki nefis ve beden de nuru kalpten yakar. Hane ortasına mumlu fitil dikilse etrafından karanlık kalkar. Kalbi Allah’ın nuruyla dolana bedeninin ve sakalının karalığı zarar etmez.

185. beyit

چو یکی موی سیاه کان وصف ماست
نیست بروی شیخ مقبول خداست

Mana: Bir kara kıl bizim sıfatımız olduğu için kimde (kara kıl) yoksa şeyhtir, Allah’ın sevdiği. Bizim kendi karalığımız batını (içi) gören gözümüze perde idi. Gitsin, hem piriz hem sevileniz. Çünkü Allah’ın eşyalardaki birlik tecellisinden (Vâhidiyyet) ve birlik sırrından (sırr-ı ehadiyyet) bizi uzaklaştıran odur

186. beyit

چون بود مویش سپیدار باخودست
اونه شیخست و نه خاص ایزدست

Mana: Kılı ak olsun ama kendisinden çıkmamış olsun. İkinci doğum (vilâdet-i sâniye)¹⁰⁵⁰ ile doğmamış olsun. Masivanın temiz varlığı Allah’ın varlığında perişan olmasın. Sakalı ağarsa ölümlü pir de olsa ne şeyh ne de Allah için özeldir.

187. beyit

پیر پر عقل باشد ای پسر
نه سپیدی موی اندرریش و سر

Mana: Oğul, pir başında sakalında kıl aklığı olan değil akli temiz olandır. Yani pirlük akıl nuru ve ilimle varlığını geçici kılıp o nurun sahibiyle beraber olmak ve beka (ebedîlik) bulmaktır. Bunun belirtisi yüzüne bakınca duraklamadan aklına Allah gelmesidir. Bu belirti o nurun gereğidir. Yoksa bu çamurdan yaratılan beden ve cisim Allah’tan uzaktır.

¹⁰⁵⁰ Vilâdet-i sâniye: ...rûh-ı hayvanînin hayat bulduğu doğum... Mustafa Uzun, “Can”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 139.

Bütün kötü sıfatlarını güzel ahlaka döndürüp görünüşte (zahirde) Allah'ın ipine (mu'tasım-ı bi-hablillah) ve içinde (batında) Allah'a tutunana (mu'tasım-ı billah) batınî kiblesi sırf zat (zat-ı baht)¹⁰⁵¹ olsun ve gözü mutlak zattan ayrılmasın. Zahirde zerre kadar İslam şeriatine uymayan sünnet veya farz durumu ve sözü olmasın. Cismi şeriatte, akli ve ruhu tarikat ve hakikatte, sırrı tamamen kavuşmada olsun. İki cihanda Allah'tan başka arzusu olmasın. İlim yönüne eksiksiz uysun. Keşif durumunu gizlesin. Her talibin mertebesine göre irşad etsin. Yeni başlayana bitirenin terimini/sözünü söylemesin. Gönül almaya önem versin. Özellikle Allah sevgisiyle divane olanları, aşk ehlini ve kalplerin erbablarını incitmekten sakınsın. Daima kendi kusurunu görüp o gördüğü acz ve şaşkınlığı lütuf ve kereme hastalık bilip korunsun. Bütün salıklere bundan iyi ümit yeri yoktur, dediler. Böyle olanlar maddi eğilimlerin bulunduğu mertebenin (akl-ı ma'aş) hayallerinden vazgeçip, arınıp akl-ı küll âleminde gezinsin. Yoksa kalbi karayken sakalı ağaran mürşit olamaz.

Taliplerin Doğruluğu Hakkında

188. beyit

چون کزینی پیر نازک دل مباح
سست وریزنده چو آب وکل مباح

Mana: Pir seçerken nazik gönüllü olma. Gevşek ve ağır olup su ve toprak gibi dökülücü dağılıcı olma. Yani sen dünya tarlasında güzel bir timsahın lokması için yaratılmış tohumsun. Varlık sedefinde tek tohumun hizmetinde doğrulukla durup nefs-i emmare üzerine dik durmayınca yaratılmışın ve nefsin nokta koymasından başını kurtaramazsın. Eğer biçimsiz ekin gibi gevşek olursan ve yatmaya meyledersen ibadetinin sermayesi ve tohumu saçılır ve boşa gider. Eğer su gibi bozuk meyille her aşağıya akarsan “(Allah) Adem’i kendi suretinde yarattı.” müjdesinden mahrum olup akarsu gibi suret bağlamakta kalırsın. Hakikat yolunun talibi ve birlik sırrının mülazımıysan varlık damlasını birlik (vahdet) denizine ulaştırmış bir kâmilî kendine ayna edip orada iyi ya da kötü şeklini göresin. Fakat onu kendinle karşılaştırmayasın. Ona kibir, inat ve naziklikle karşı koymayasın. Faydasız ve gevşek olmayasın. Sonunda onun kutsal nefesi içine işleyip seni hakikatinden haberdar edip senlikten kurtarsın.

¹⁰⁵¹ Zat-baht: Alem-i itlak, alem-i lahut, alem-i la-taayyün. bu mertebede varlık her türlü isim, sıfat ve hükümden münezzehtir. Buna mertebe-i ahadiyyet de denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Kara, a.g.e., s. 521.

189. beyit

چون کرفتی پیر هین تسلیم شو
همچو موسی زیر حکم خضر رو

Mana: Pir olarak kabul ettiğin kişiye teslim ol, sakın gafil olma. Hz. Musa gibi Hızr'ın emri altında git ve yürü. Yani Hz. Musa Mecma'ul-Bahreyn (iki denizin birleştiği yer)'de Hızr'la buluştuğunda “Sana tabi olayım, hizmet edeyim. Sen de bana Allah'ın öğrettiği ledünni ilminden öğret.” dedi. Hızr dedi ki “Uyamazsın, bilmediğine itiraz ettiğin için amelime tahammül edemezsin.” Musa “Sabrederim.” dedi. Bu kıssa Kur'an'da vardır. Sen de denize ait bir şeye yani zahir ve batın ilmine sahip vaktin Hızr'ına teslim ol, emrine “Nasıl ve niçin?” deme. Sonunda Musa gibi gaybı keşfedesin. Buradan duyuldu ki şeriat âlimleri hakikat âlimlerinin eksikliklerini görürler. Hayra yormak daha iyiymiş. Hz. Musa'nın inkârı her ne kadar şere ve Tevrat'a uygunsu da Allah'ın izni ve isteğine uygun değildi. Anlaşılan bu ledünni ilminin sırrı “Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir.” buyuran Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetinde de vardır. Anlaşılan bu sır olunca ilimle amel idip gündüz oruç tutan geceyi uyanık geçiren, vakitlerini bölüp sabah akşam zikreden toplulukta olsun. Haram helali seçmeyip çekingen mizaçlı olup meyil seline karışıp müslümanlığı (urve-i vüska/sağlam kulp) elden bırakıp bölünmüş gibi her çöpe yapışan da olmasın.

190. beyit

این رسولان ضمیر راز کو
مستمع خواهند اسرافیل خو

Mana: Bu gizli sırları söyleyen hak elçileri İsrafil gibi işiten isterler. Sonunda bedava fetva versinler. Şeriat ve tarikat meselesini yaysınlar. Zorluğunu çözsünler. Yani İsrafil suru ağzına alıp suru üflemekle kıyamet koparmaya ne kadar (zamandır) hazırdır. Bu mürşitlere de senin varlığının kıyametini koparıp “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...” meydanına seni iletmek için hazır bir sen isterler. Ağzına telkinle İlahî isimlerin üfürüğünü koyup emrettiği zamanda üfüresin. Sonra himmet et. Zamanın İsrafil'i olup dünyadan adalet alan emredcilerin (emmare-gan) başına kıyamet koparasın.

191. beyit

نخوتی دارند وکیری چون شهان
بندکی خواهند از اهل جهان

Mana: O hakikat padişahları, büyüklük ve kibirlilik yaparlar. Padişahlar gibi dünya halkından kulluk isterler. Yani ehlullah Allah'ın Mütekebbir (Allah'ın büyüklüğü ve azameti) ismiyle mayalanmış ve azametine sahip olmuşlardır. Onun için dünya padişahlarına tenezzül etmezler. Talipden inancında samimilik, kalp temziliği (sıdk), can ve malını verme görmeyince sırlarına ortak etmezler.

192. beyit

کی رسانند این امانترا بتو
تانباشی پیش شان راکع دوتو

Mana: Ruku' eden gibi hizmetlerinden boyun iki kat olup, sevgilerinin kemerini ortalayıp, emirlerini farz bilmeyince ibadet ve irfan emanetini nasıl sana ulaştırırlar.

193. beyit

نی کدایانند کز هر خدمتی
از تو دارند ای مزور منّتی

Mana: Ey yalancı, fakir değiller ki hizmetlerinden dolayı sana minnet duysunlar. Yani onlar diğerleri gibi Allah'tan başka hiçbir şeye muhtaç değillerdir ki senin minnetinden utanç duysunlar. Onlar çok azizlerdir.

194. beyit

تا ادبهاشان بجاکه ناوری
از رسالتشان چگونه بر خوری

Mana: Edeplerini yerine getirmediğin müddetçe onların elçiliklerinden nasıl yemiş yersin? Yani hizmetlerin eziyetin beyanını kabul etmeyince onların haberlerinden bir şey kazanmazsın. Kısaca edep, kendi isteğini bırakıp mürşit rızası bulmaktır. Ahır köşesi mürşidin emriyle irfan (manevi ilim) evi olur. Yani mürşitten feyz istersen dost ol, yük olma; kelepçeye düşürme, gücün varsa yükünü götür, evliysen riyazet et, mürşit kapısında bekarsan oruç, yemek ve elbiseni istişareyle yap, verdiği kanaat et, fazla edinme, vakit ve mallarını israf etme, istemediğiyle tanışma/istemediğinden haberdar olma, neşelendiği ve incindiği yeri duy. "...fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez..." anlamınca o mürşit sana gerekmezini demeye utanır. Yalnız sen gizlenip utanırsın. Kısacası köle gibi kendi hazırlığını bırak hemen dediklerini yap; hatta izzetlimiz,

“Dervişe verilenden fazla yemeği helal akçesiyle alsa tarikatte hainliktir ve haramdır.” emretmişlerdir.

195. beyit

هر ادبشان کی همی آید پسند
کآ مدند ایشان ز ایوان بلند

Mana: Her edep onlarca ne kadar beğenilmiştir? Onlar yüce köşkten gelmişlerdir. Yani onlar, olgunlukla olmayınca herhangi bir hizmeti beğenmezler. Çünkü onlar arşın yüce İlahî âleminde gelmişlerdir. Orada Allah’a en yakın melekler (Kerrûbiyyûn) de hizmet edemez.

196. beyit

دل نگه دارید ای بیحاصلان
در حضور حضرت صاحب دلان

Mana: Ey meydana çıkmayanlar, bir şeyin iç yüzüne bakan ve kalp sahibi olanlar huzurunda gönlünüzü inkâr ve vesveseden koruyun. “Onlarla doğru dürüst otur. Çünkü onlar kalplerin casuslarıdır (kalplerden geçenleri bilirler).”. Onların Allah’ın işitmesinden alınmış bir kullukları vardır, onunla işitirler ve kedere düşerler. Şimdi huzur ve gıybetlerinde zahir ve batınınızı gereksiz şeylerden koruyun ki nefesleri ile pek hoş olasınız. Çünkü ehil demek kalplerinin aynasından başkalarının keri gidip gayb ve içle ilgili resimleri ve gaybla ilgili suretleri aynalarına aksedip açıkça görürler ve kalbi hastalıklı münkirleri, hilekârları, yüze dost olanları bilirler. Herkese yüzüne göre tabanca (tokat) vururlar, demektir. Yani sakın senin davranışında, sözünde yalan ve kötülük görmesinler. Sonunda “...doğrularla beraber olun.” hükmünce amel edip seninle olsunlar. Sakın ki onların reddi Allah’ın reddidir. Saadet istersen hizmetlerinde gerçek sabah aydınlığı gibi saf kalpli ol. Sonuçta saadetin güneşi doğup alnın açık, yüzün ak olsun. Beytullah (Allah’ın evi) olan kalbinden Allah’tan başka şeyleri düşünme hırsızını sür. Şüphesiz fenerin içinde mum olmasa dışarı ışığı çıkmaz. Onlar sende nur görmeyince kalbinin karanlığını bilirler. Başıma kakmadılar diye gururlanma. Talib için terbiyenin aslı Allah’ın her yerde olduğunu bilip uykuda ayağını uzatmaktan sakınmaktır. Tuvalette utanıp başını aşağıya salıp, gözünü yumup sükûtle oturmaktır. Böyle terbiyeyle sakınan Allah’ın gerçekten de huzurunda olan sonucu görür demişler.

197. beyit

پش اهل تن ادب بر ظاهرست

پش اهل دل ادب بر باطنست

Mana: Ten ehli önünde terbiye bellidir. Allah onlara batın gözü vermemiştir, gizli ayıbı görmezler. Ten gözüne insanların iç yüzlerini görmek verilmemiştir. Sonuçta insanlar birbirini incitmesin ve utandırmasınlar. Ama gönül ehline zahir ve batın parlaklığı da birdir. Şimdi onların katında zahir hâllerinde ve kalp evinde edepli olmak gerek. Gelelim Allah'ın aynasından terbiyeye. Utanma lazım olunca "...Hiçbir sırrınız gizli kalmaz." olan Allah'ın her yönde ve her mekânda yönsüz ve mekânsız var oluşu ilim ve kuşatma, gözetme, duyma ve görme nedenlerince senin onun huzurunda olduğuna karar verilmiştir. Zahir ve batınını bilen ve kuşatandır. "...Allah, kalplerinizdekini bilir..."e uygun olarak senin kalbine "...evimi temizle..."ye uygun bir biçimde "evim" dedi. Sonunda şirkin pisliğinden, kibir ve riya hevesinden, gurur pisliğinden ve başkalarının aldatıcı vesvesesinden sakınıp "...Artık putlara tapma pisliğinden kaçın...", "Heva ve hevesini Tanrı edinen kimseyi gördün mü?" manasından korkup mecazi sevgililer fikri yani yabancı suretiyle ve toprağa benzer duvarla aldanıp kalbinin Ka'besini bu resimler ve perhizle puthane ve hayalî şekillerle ömrünü efsane yapma. Çünkü "...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır..." ayetine iman ettin ve kuşatan, duyan, gören ve gözetken isimlerini iyi bildin. Onun kulluğunu onu görür gibi yap. Mesela namaz, zikir ve tilavette niyetin doğruluğuyla, huzurla ve alçak gönüllülükle terbiyeli ol ki namaz müminin mi'racıdır. Zikir ve tilavet Allah'la konuşmaktır. Secde ettiğin yerden gözünü ayırma. Yani kendini görme, belki daima aslının toprak ve meni olduğuna bak ki şeytan özünü gördüğü için ve toprağa bakmayıp inmediği (tenezzül) için ümitsizlik ve mahrumiyet ateşinde yandı ve "...beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın." dedi.

198. beyit

کی خدا زیشان نهانرا ساترست

زانکه ایشان برسرائر ناظرست

Mana: Allah onlara batın gözü verdiği için onlardan gizli nesnelere nasıl örtsün? O nurla kalpleri bilirler.

199. beyit

تو بعكسى پش كوران بهرجاه
باحضور آيى نشنى پا يگاه

Mana: Sen mansıbdan (memuriyet) dolayı körlerin önünde aksini (tersini) yaparsın. Huzurla gelip ayak altında oturursun. Yani dünya beyleri ve büyükleri önünde edeple oturursun, beni esirgeyip mansıp versinler diye onlara uyarsın ve saygı gösterirsin.

200. beyit

پش بينايان كنى ترك ادب
نار شهواترا ازان كشتى حطب

Mana: Ama gözü olanlar ve düşüncesi kuvvetli olanlar önünde edebi terk edersin. Onun için şehvet ateşine odun oldun. “Benim sevdiğim kullarım benim gözümle görür.” derken onlar nazarında edepsizlik ve ihanet ettiğin için şehvet cehennemine düşüp cehennem kibriti olursun.

201. beyit

بى ادب كفتن سخن باخاص حق
دل بمير اند سیه دارد ورق

Mana: Allah’ın özeline edepsizlikle söz söylemek gönlü öldürür, can ve gönül sayfasını karartır. Kişiyi bilmeyip de biliyormuş zannettirir (cehl-i mürekkeb). Karalama kâğıt yazı kabul etmediği gibi velileri incitmek kalbin rahatlık ve irfan yeteneğini yok eder. Nasihat etki etmez. Sakın edepsizlikten ki onların reddi Allah’ın reddidir. Amellerini boşa harcama. Allah sahabelere “Dostumun (Hz. Muhammed) sesinden sesiniz yüksek olmasın. Yoksa ameliniz boşa gider.” dedi. Ayette “Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin...işledikleriniz boşa gider...” buyurur. O hâlde derviş sözünü mürşit katında ölçülü ve söylemek gerek.

202. beyit

از خدا جويم توفيق وادب
بى ادب محروم كشت از لطف رب

Mana: Yardım ve edebi Allah’tan dileyelim. Edepsiz (kişi) Allah’ın lütfundan mahrum oldu. Yani gece gündüz oyalanıp saygın kişilere layık hizmet isteyelim. Allah’a özel

(kişiler) nazarında edepsizlikle mahrum olmayalım diye yolun (tarîk) yabancılarından uzaklık isteyelim.

203. beyit

بی ادب تنها نه خود را داشت بد
بلکه آتش در همه آفاق زد

Mana: Edepsiz yalnız kendini yaramaz tutmadı. Belki cümle âleme ateş vurdu. Küçük bir hikâye vardır. Bir edepsiz bir vilayete yeter, bütün halkının şan ve şerefine eksikliğine ve rezilliğine sebep olur. Kargayla bülbül sırdaş ve yoldaş olamadığı gibi hakikat bülbülünün de belirtisi karga ve karga sıfatlı dünya çöplüğünde leş yiyenlerden uzaklık ve sabitlikmiş. “Gözü yabancıya (na-mahrem) bakmasa güneşin yüzü toprağa sürülmezdi. Her ağaç dalı ve ağaç meyveyle dolu, edebinden önüne baktı.” Edep kimde varsa ilim, vakar, korku, dehşet, alçak gönüllülük; hırsı, kini, sövgüyü, hiddeti terk etme, utanma, sabır; kendi ayıp ve kıymetini bilme ve başkalarının ayıbına göz yumma onda vardır ve edep tohumu bunları meydana getirir, demişler. Çünkü edep nuru karanlık huylarını durdurur. Her kişinin tarikatin edebine uyması bütün güzel huyları biraraya getirdi ve bütün kötü huyları engelledi. Ve demişler ki edepsiz söz söyleyen ve durumlar yaratanlardan hayvan daha iyidir. Diliyle gönül yıkmaz, sadece köpekle yoldaş olur. Demişler ki herkes içinde huyuna ve ameline göre bir görünüş bağlamıştır. “...siz bölük bölük gelirsiniz.” gününde o görünüşte toplanır (haşr). İşte surete aldanıp her insan görünüşlüyü insan sanma. Arkadaşına ya da edep ve huyuna bak. Edepliden ve edepsizden edep öğren. “Ama “(Edepsizle) arkadaşlık kişiye tesir eder.” büyük hadisinden kork ve onunla arkadaş olma. Çünkü yüzsüzlük, edepsizlik ve münkirlik bulaşıcı bir hastalıktır.

204. beyit

هر که نامردی کند در راه دوست
ره زن مردان شد نامراد اوست

Mana: Kişi dost yolunda alçaklık eder, kişilerin yolunu yağmalar ve münkir edip yolundan alıkoyarsa alçaktır. Allah yolunun salikleri arasına kalın kumaş ve elbiseden sufilik hazırlayıp ne zamandır hırsız suretli taklitçiler karışır. Nefs-i emmaresi küçük bir fırsat bulsa hakikate tam erememiştense daha kötü durumlar eder. Velilerin namusundaki eksiklik, yollarının şanına eşkıya olur. Allah yolunda onlardan öç öyle alır ki dünyaya geldiğine pişman olur.

Şeyhi İmtihan [Hakkındadır]

205. beyit

شیخ راکه پیشوا و رهبرست
کر مریدی امتحان کرد او خرست

Mana: Şeyh önden giden ve yol gösteren olduğu için bir mürit onu sınasa o eşektir, insan değildir. Yani ölünün teneşirde ölü yıkayana teslim olduğu gibi mürit de şeyhine teslimle kendi varlığını şeyhinde yok edip (fena) şeyhin varlığını tasdik etmelidir. Aksi hâlde bazen tasdik edip bazen imtihan etmek insani ruhu öldürür. Böyle ruh, insan değil eşektir.

206. beyit

امتحانش کر کنی در راه دین
هم تو کردی ممتحن ای بی یقین

Mana: Ey bilgisiz, eğer din yolunda onu imtihan edersen, sen imtihan olmuş olursun. Sen yerde o gökte, onun mertebelerinin seyrini öğrenmemişken nasıl sınarsın? Ancak kalpler ehline içindeki (batınî) hainliğin açılıp himmetlerinden mahrum olursun. Arifler arasında imtihan yoktur, sadece yol arkadaşlığı vardır. Daha yüksek makama ulaşmak için yarışırılar. Kimin meşrebi yüceyse herkes onun sözünü dinleyip meşrebinden seyr, şükür ve nur alırlar.

207. beyit

جرات جهلت کند عریان وفاش
او برهنه کی شود زان افتیاش

Mana: Cahilliğinin cesareti seni çıplak ve rezil eder. O senin çıplak sanmandan nerede çıplak olur? Yani kişinin anlamadığı işlere cesaret ve vekillik etmesi sadece cahilliğini ve ahmaklığını göstermesidir. Ama kâmil şeyh halkın sorgusundan korkmaz. O Allah'ın isimlerinin nurlu elbiseleri ve takva cübbesiyle süslenmiştir. O anda senin inkârın seni iki dünyada (dünya ve ahiret) çıplak ve rezil eder.

208. beyit

امتحان همچون تصرف دان درو
تو تصرف در چنان شاهی مجو

Mana: Şeyhde imtihan, eşyaya etki etmek, onları idare etmek (tasarruf) gibidir. Sen onun gibi padişahı tasarruf etmesini isteme. Yani mürşidin pirini sınaması onda tasarruf ve

tahakküm (zorla hükmetmek) gibidir. Kâmil insan yedi ülkenin, yerin ve hükümdarlığın padişahıdır. Çünkü yapamadığın işe baş koyup ömrünü boşa harcıyıp perişan etme, işini bozma. Soru: Bir kimse vilayete ayak bassa kutsal ruhlar onu kendilerine koymazlar. Ondan kusur da gelse özür, fena ve gücenme için olur, geri çevirme için olmaz. “Fâni olan vasıflarına tam olarak döndürülemez.” hükmünce onlarda yaratılışın ortaya çıkması ve beşerîlik korkusu yoktur. “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” tefsirinde velilerin üzerine ve zararlarına korku yoktur. Belki özür, ağlama ve yalvarmaları hoş geldiği için ağlamaktır.

209. beyit

وسوسه این امتحان چون آمدست
بخت بد آن کامد وکردن زدست

Mana: Bu imtihan vesvesesi kalbine geldiği için onu talihsiz bil. Sana geldi ve boynunu vurdu. Yani ansızın imtihan et. “Gayb bilir mi? Fikrimi keşfeder mi? Allah’a ulaşmış mıdır? Şere karşı duruşu var mıdır yoksa her şeyin Allah’tan geldiğini mi düşünür?” diye boş fikir aklına getirirsen bunlar, talihsizliğini gösterir. O vesvese imanının boynunu vurup mana çocuğunu yani kutsal ruhu öldürüp, ziyan edip “Kün fekan” levhasından adını ve varlığını yok etmeye gelmiştir.

210. beyit

چون چنان وسواس دیدی زود زود
با خدا کن روی را اندر سجود

Mana: Öyle vesvese gördüğünde çabuk çabuk Huda’ya ve secdeye dön. Yani kesin bir zayıflık sebebiyle böyle vesvese meydana çıkarsa Allah’a yönel, yüzünü yere sür, dua secdesi kıl ve ağla.

211. beyit

سجد کھرا تر کن از [ا]شک روان
کی خدا تو وا رہا [نم] گمان

Mana: Secde ettiğin yeri gözyaşından ısla. Ey Huda, “Bu kötü şüpheden beni kurtar ve bu yer gök titretici karanlık şüphelerden azad et, pirimi benden hoşnut et, göğsümü temizle, bir daha kalbime fikirler getirme. Bunu giderip yerine dert ve aşkını bırak, sonunda helak olmayayım diye yalvar. Aksi hâlde iki dünyada mürşidin hakikatine ulaşamazsın.

Cahilliğin sana bela olarak yeterken itiraz dahi etme. Her fiili ve sözünü Allah'tan bil, ruhunu ruhuna ulaştırırgör. Sonunda iki dünyada ebedî saadete erişeyim.” de.

Ayıplamaktan Vazgeçme Hakkında

212. beyit

ظَنُّ نیکو بر بر اخوان صفا
کرچه آید ظاهر از [ا]پیشان جفا

Mana: Görüldüğü gibi onlardan size eziyet de gelirse temiz kalpli kardeşler (ihvan-ı safa) hakkında iyi düşün. Yani din ve yol kardeşleri sana eziyet etseler onları zalim kendini mazlum bilme. Çünkü onlar Allah ehlidir. Her şeyin doğrusunu görüp farkederler. Senden layık olmayan duruş ve beğenilmeyen hareket görmeyince (bunları) değiştirmeyi huy edinmezler. Elbette şerde veya yolda eksikliğini duyup seni kurtarmak için terbiye ve eziyet ederler. Kan tutana kan alan (hacamat eden) gerekir. Ama acısı var diye nasıl çabuk helak olur? Şimdi sen de rahatsız ve asi olma. O eziyet kılıcıyla nefis fidanının başını kesip cins (aynı çeşitten) meyve aşılamağ ister. İki beyit

Darbetmek sana nefsinde fazla zarar veremez
Nefsin sonsuz bir kıblesi olduğu için

Şeyh beynindeki kibir seddini ortadan kaldırır
Koku almaz onun çünkü (...) var

Talipsen o hastalığı kendinde bul, kendini kusursuz bilip karşılaşma, kibirle suçlu onlara atma. Hastalığım olmasa neşterlemezdilerdi, diye dermanını iste. Bil ki eğer inkisarda (kalp kırıklığında) eziyet, çalı gibidir. Ama varlık bağına, ameline güvenme. Kibir hırsız girmesin, derler.

213. beyit

این خیال و هم بد چون شد بدید
صد هزاران یار را از هم برید

Mana: Bu hayal ve manasız korku meydana çıktığı için yüz bin sevgiliyi birbirinden ayırdı. Yani hayaline uyup kendini ayıpsız sanmaktan büyük ayıp yoktur. Bilmediği hâlde kendini biliyor zanneden (cehl-i mürekkeb) kişiler ve Allah'ın nefret ettiği kişiler öyledir. Çünkü “Allah bir kulunu sevdiği zaman ayıplarını ona gösterir” hadisince Allah sevdiği kula ayıbını gösterir, ayıbını göremeyen Allah'ın düşmanı imiş. Kişinin kendini iyi sanması şeytanın özelliğidir. “Nazar haktır” hadisince herkese göz değer. “Nazar adamı mezara,

deveyi kazana sokar.” hadisince kötü göz adamı mezara, deveyi çömleğe sokar. Ama kişinin kendine nazarı çok değer demişler. Kendisini gören kişiler Allah’la büyüklük kavgası edenlerdir. “Büyüklük benim ridamdır, azamet de benim izarımdır. Kim, bunlardan birinde benimle iddialaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım.” hadisince el gözü kişiyi kabre sokarsa kendi gözü kişiyi cehenneme sokar. Allah kusurlardan uzaktır ve nebiler günahsızdırlar. Diğer insanlar kusurlardan kurtulmamışken ben iyiyim demek “Bilmediği hâlde kendini biliyor zannetmenin karanlığı beni kapladı, körüm, aslım toprak ve meni; ortalarım günahların taşıyıcısı ve sonum leş iken ben ‘beni’ överim. Ahmıklık ve sefihlik o kadar olgunlaştı ki bu övgümün anlamının kendimi yermeye vardığını dahi anlayamam.” demektir. Görgüsüzlükten daha kötü hastalık kendini beğenmişliktir. Yani kendi bilgisini beğenmek, kendini görmek ve kendini göstermektir. Kardeşlerle uyuşmaya büyük bir engel olup zıtlık, kin ve ikiyüzlülükle sonu görgüsüz kimse gibi çaresiz olup arifler sohbetinden uzak kalır. Kıta

Dünyada kusursuz sevgili isteyen sevgilisiz kalır

Eğer talibe ayıbını söyleseydi her kiminle dost olsa dostum benden iyi deseydi, kendini yerseler ayıbımın azını derler çoğunu duymamışlar diye şükür etseydi, öyle olunca dosta iltifat etmek, düşmana dost gibi görünmek ve biri hakkında gıybet etmekten kaçınmak gibi iki dünyanın kurtuluşunun anahtarı yoktur. Akıllı, düşmanı ne denli sert ve taş gönüllüye yumuşak huylulukla pamuk sıfatlı olsun ki zarar görmesin. Herkesin bildiği gibi top ve tüfek, toprak ve saman gibi yumuşaklara etki edemez. Taş gibi mücadeleye dayanan nesneyi harap eder. Taş taşa dokunsa parçalandığından diğer ses ve gevezellikle rahatsızlık ve rezilliği bildirilmiştir. Herkesin bildiği gibi iki deli bir araya gelse her biri ters yöne çektiği için zincir kırılır; uslu olan ardına düşse iplik de kırılmaz. “... sizin (mehirden) vazgeçmeniz takvaya (Allah’a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır.”a uygun olarak düşmanını affet, yoksa “...O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)...” ile amel edip eziyet ve haddinden fazla kavga etme. Bir iş söyle ve gıybetine bir söz söyle ki dost olunca utanmayasın. Barış mümkün olsun. Müminin kalbi vahdet (birlik) şarabının kadehidir. Elinde olan yeminini unutup, sövüp onu kırma. Kırık cam rastgele bütün olmaz. Sevgi ehlinin yemini kırıp kırmamaktır. Sonunda “Ben kırık kalplerdeyim” arkadaşlığını bulsunlar. Yapabiliyorsan eziyet edene ondan daha fazla sevgi göster. Kara gönüllü olup durum ve tavırlarında kin, kibir ve kıskançlık görmesinler. Kalbini deniz gibi erit. Hakikat ehli “Kişiyi kendi nefisinden başka düşman yoktur, korkarsan amelinden kork. Kimse kimseye Allah’ın izni olmadan zarar veremez.

Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça (o sihirle) hiç kimseye zarar veremezlerdi.”dir. Ancak zarar sana ait olursa kinle din bir araya gelmez ve akıllı olan günahkârlara uymaz. Altın kaseyi kırmakla taşın değeri artmaz ve altının değeri azalmaz. Söyleyen işitir, vuran vurulur, el üstünde el vardır. Ama sen “... Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir...” de, düşmanı Allah'a bırak. Âlemin kahretme gücü olanına (Allah'a) kimse karşı olamaz. Eğer ömür sermayesinden fayda istersen uslu dur, deve kadar fayda kazan. Her yerde uslu durma ve kazanma. Anlaşma, dağları devirir, kirleri yıkar, günahkârlar sana sövseler “...Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler.” ayeti ile amel edip “...öfkelerini yenenler...” bölümünün devletini bul. Kısaca, bir tavır takın ki sonra sen utanacağına düşmanın utansın. Niyetinin düşmanca imtihanını yumuşak huyluluğun pamuğuyla boğazla. Çünkü Hz. Peygamber, “Yumuşak huylulukla müslüman yaptığım kişiler, demir kılıçla müslüman yaptığım kişilerden çoktur.” dedi. Düşmanın yumuşak huyluluğu ve iyilik parasıyla kul eyle. “İnsan ihsanın kölesidir.”. Bu sözü geçen vasıflarla vasıflananların her mücadelesinin sonu faydalıdır. Fakat cahile bu sıfatlar zor işler. Ama emin ve şen asla varayım diyenlerin devrin halkından mümkün mertebe uzaklaşıp yalnız kalması gerekir. Onların yemininde fesattan men etme imkânsız olduğu için kıskanç olanlar, ikiyüzlüler, afyon ve esrar ehli gibi ayrılığın gereği olanlarla arkadaş olma. Çünkü kendi nefisleriyle Allah'ın yeminine uyamayanlar yabancıyla nasıl gider? Nefsini ve ömrünü boşa harcayıp canına eziyet edenler vefa eder mi?

Âlim ve salihin düşmanlık nefsinin bilmeyip canını sakınmayanların dostluğundan iyidir. Az önce anılanlarda ölçü yoktur. Tercih ipini tutan elden bırakıp kıymetsiz bir ele vermişlerdir. Fenleri deliliğe değişip afyon fenine değişmişlerdir, açıklamayı napalım. Onların Hakk'ı kabul nedenleri de buna şahittir. Akıllı hâline bırakan selimler ve irfan sahibi âlimler sevgi ve düşmanlığı ölçüyle kullanırlar. Yalnızlık da onun için lazımdır. Gerçi düşmana dost gibi görünmek, dinlenme ve rahmet sebebidir. Ama bunamış ve bilgisizle dost gibi görünmek de çok zordur. Sen aşağıdan aldıkça seni korktu sanıp daha çok sataşır. Hemen çare “Zamâne kardeşlerinden uzaklaşmak.”tır ve bu kabulün ortaya çıkışı bazı tahrikçilere doğru gelmiştir. Mazur buyrulsun.

214. beyit

چون خدا خواهد کہ پردہ کس درد
میلش اندر طعنہ پاکان برد

Mana: Huda bir kimsenin perdesini yırtmayı istediğinden dolayı kalbi temizleri ayıplamaya yönelir. Yani Allah bir kimseyi rezil ve rahmetinden uzak etmek istese ona ayıplamayla Allah'ın ehlinin kalbini yıkma isteği verir. Sonunda onları kırık gönüllü eyler. Madem ki o kırıktır ve hüznülüdür, o kırık kişi mutlu olmaz. Talihsizlik el verir. Esmâ-i Hüsnâ şerhinde kâmiller açık açık anlatmışlardır. Eğer cefaya sebat edip alışırsa arifler ona merhamet gözünü yumarlar. Bu hâlde Allah kahrediciliğiyle tecelli edip onu kahreder. “Bir kimse âlemin ilmini okusa onda birkaç alamet bulunursa cahilliktir.” demişler. O alamet manasız kelimelere alışıp lokmasında haram ve helali seçmeyip “Senin en büyük önceliğin ilim taleb etmektir.”de “Emir altında ilim (yapan) herkesin hâlini ve malını tedarik etmektir.” derken canını kayırmamaktır ve bu belalar kendisinin uzaklık, gaflet ve eziyetine yeterken salihleri ayıplamaya alışmaktır. Herkesin başına buyurulana önem vermesi gerek, el kahyalığını bırakması gerek. Niçin yaratıldıysa olurlarını görmesi gerek. Öyle sürekli ayıplayan, şikâyet ve eziyet eden eksik olmaz. Yine cehennem de boş kalmaz. Onun için yaratılmışlar vardır. Kendini onlara katma. Bin ayıplamadan bir zikir ve tespih iyidir. “Kemalin alameti gönlün ayıplama ve inkârı bırakmasıdır.” dediler. “Nefsin sana yeter.” ve “...Allah de, sonra da onları bırak...”

215. beyit

خدا خواهد که پوشد عیب کس

کم زند در عیب معیوبان نفس

Mana: Eğer Allah bir kimsenin ayıbını örtmek isterse o kişi ayıplıların ayıbına nefesini az vurur. Yani (Allah) ona ayıp kapılarını bağlar. Sonunda o kimse dünyada her ne meydana gelirse gelsin Allah'tan bilip kazaya rıza ve Allah'ın hükmüne vefa gösterir. Sadece Allah'a yönelir ve ona ibadet eder. Yahya Çelebi buyurur

Âlem kubbesinde ses yapma

Çünkü kişiye ondan söz gelir

Olgun her zaman sabırlı ve sakin olur

Âlemi olmamış (ham) sesler doldurur

Evin köşesinde boş bir şarap küpü olursa

Sözüne karşılık verir sessiz kalmaz

216. beyit

سترکن تابر تو ستاری کنند

تانه بیننی ایمنی بر کس مخند

Mana: Ört ki sana da örtücülük etsinler. Sonunda kahr ve gazaptan korkusuzluk görmeyince kimseye gülme. Korkusuzluk bu cihanda kolaylıkla olmaz. İçten ve riyasız olanlar dahi büyük tehlikededir. Ancak şu kadar ki kalbini masivadan tamamıyla temizleyen içten ve riyasız olsun. Onlar korkusuzluk kapısına girmişlerdir. Yani sen diğerlerinden gördüğün ayıpları ört; sonunda senin de suçunu örtsünler. “Ektiğini biçeceksin.”dir. Çünkü insan ayıplıdır. Kusur, pislik ve ayıptan uzak durmak Allah’ın, günahlardan kaçınmak nebilerindir. Ekseriya diğer halk düşer ve ayağa kalkar. Yani ayıp görürsen durumu düzelt; ayıbsız izzetli ve mertebesi yüksek sadece Allah’tır.

217. beyit

ای خنک جانی که عیب خویش دید

هر که عیبی گفت او بر خود خرید

Mana: O kısmetli can kendini ayıbını gördü. Her kim bir ayıp söylediye onu kendine aldı. Yani nefsinin azarlayıp onunla hesaplaşarak desin ki “Nefsim sen de geçicisin, bu ayıp sende de bulunur. Eğer fiile gelmediyse de bu şerre, sende de kabiliyet vardır. Düşüncede bu hata sende de vardır. Çünkü insanın ayıp, hüner, iyilik ve kötülüğü söz, fiil, düşünce ve kalbinden doğar. Bu üçü sende de vardır. Belki onun o ayıbı bağışlanır. Senin başkasının ayıbını gördüğündeki (ayıbın) sana döner. Belki senin “...zira zannın bir kısmı gūnahtır...” alametince bu suç olan zannın bağışlanmaz. Bu zan “Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur.” alametince bu basit fiiller ki bir kökten ayrılan zan üzerinde kalıp sıkıntıda olasin. Bu söyleyen el ayıbı sana da Allah tarafından ibreti gösteren bir aynadır. Sonunda diğerlerinin ayıbına bağlanmasından ve bakışından korkma. Ne bu gayra uyup gıybet et. Din kardeşine halk için niçin şöyle yaptın, deme. Çünkü Hz. Ali, kesrette nasihat başa kakmaktır. Fitnessi faydasından fazladır. “Bir kimseye topluluk içerisinde nasihat etmek onu azarlamaktır.” Pis ve inatçı cahile nasihat yalnızken de caiz değildir. Yararsız nasihat ziyandır. “Faydalı olacaksa insanlara öğüt ver.” Belki cahile nasihat okun ucundaki parça gibidir. İrin yarar vermediğinden başka düşmanlık ve nifaka çeker. Canım kurtuluşa ersin diyen kişi nasihati geçmeyene (nasihatten anlamayana) söylemez. Nitekim Hz. şeyhimiz Şemseddin (Allahu teala onun sırrını kutlu kılsın) buyurur

Mal sahibine nasihat ederdim huzur ehli dedi ki

Ölü bir köpeğe buhur yakman uygun değildir

Şimdi küfre “ ... Bu Kuran'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız...”a uyarak Kur'an-ı dinlemeyip kaldırdıkları gibi inatçı ve zevke düşkün de doğru söyleyen dostunu ve düşmanını bilmez. Doğru sözü yük sayar. Belki Kur'an ve hadisi küçük görmekle kâfir olur. O küfre sen sebep olursun. Yahut nasihatini tek başına yapsın. Kimseye suçundan başka bir şey sorulmaz diye delil koyar, sadece onu zaman uslandırır. Ansızın dokunduğun hastaya ölüm yaklaşınca ilaç fayda etmez, panzehir de versen katil zehri olur. İşinin ehli doktor hastanın nabzını tutup ölüm belirtisi görünce ilaç da yapmaz. Çoklarının bildiği siyah başka boya almaz ve sabunla ağarmaz. Nefsin arzuları günahkârların alışkanlığı olur. Alışkanlık beşinci tabiattır. Eğri büyümüş ağaç gibi doğrulması mümkün olmaz, ona nasihat hatadır. Huzur, o rahat gönlün ki hakikate tam erememişin meşguliyeti ona bağ olmasın. Çünkü zatında olmayana nebiler de iman veremez. Ebu Cehl, Ebu Leheb gibi. Beyzavî (r.h) “... suçu kendisini kuşatmış...” tefsirinde demiş ki “Kul bir günahattan tövbe etmese bir günaha daha girer. Alışkanlık olur. Hatta kalbini kaplar. Kalbi kötü fiilini beğenir. Ondan başka lezzet yok, inanır, yasak edene kin duyar. Sonuçta küfür ve yalanla o nur gider. “Sonra Allah'ın ayetlerini yalan sayanların sonu pek kötü oldu...”ya uygun olarak son olarak imansız gider. Onun için ayete önsöz ekinden “...cehennemlik olanlardır, onlar orada temelli kalacaklardır.” buyurur.

218. beyit

غافلند این حیال خلق از خود ای پسر

لاجرم گویند عیب یکدگر

Mana: Ey oğul, bu halk kendilerinden habersizdir. Şüphesiz birbirlerinin ayıbını söylerler. Eğer habersiz olmasaydılar nefislerini bırakıp başkasıyla ilgilenmezlerdi, belki nefislerinin ve başkalarının da kusurlarını gidermeye çalışırlardı. Tam hikmet sahibi olan (Allah), “İnsanın belası dilindedir.” hükmünce dili daireden çıkmasın ve sahibini belaya uğratmasın diye iki katlı kaleye hapsedti. Biri ağız bir de şu surlu kaledir, demişler. Bir sussun iki dinlesin diye büyük yaratıcı (Allah) ağızda dili bir kulağı iki yarattı. Fitilin dili uzamasa ucunu kesmezlerdi. İlim ve irfanla âlem çırası da olsan yine senin süsün ve sevginin ebedîliği susmaylıdır. O hâlde halk nefislerini unuttukları için birkaç günlük ömrünü ve sayılabilen nefisini (Ma'dudü'l-nefs) bazen yemek ve uykuda bazen çalışmada

veya gıybet ve kötülüklerde geçirip son nefesinde iflas edip nasipsiz kalır. Ahiretteki ceza yerinde neye layıkta adaletle bağını görürler.

Münkirlerin Şeyhi Yermeleri Hakkında

219. beyit

هرکه باشد از زنا وزانیان
این برد ظن در حق ربّانیان

Mana: Kim zina sonucunda doğarsa zina edicilerden olur. Allah'a dair âlimler hakkındaki yanlış şüphe öyledir. Yani âlimler ve şeyhler hakkında kötü şüphe edenler bu ikisidir. Salihinin oğlu değillerdir. Salihler için dediler ki...

220. beyit

شارب خمرست و سالوس خبیث
کمرهانرا از کچا باشد مغیث

Mana: Adı âlim ve salih ama şarap içen pis bir ikiyüzlüdür derler. Yoldan çıkanlara nasıl yardımcı olur? Kendi yolunu yitiren başkasına nasıl yol gösterir? Başını kurtaramayan günahkâr eli nasıl kurtarır ve salih eder? Galiba böyle diyenler Hz. Sultanü'l-Uşşak'ın buyurduğu gibi aşıkların elinde olmadan hareket, titreme, sarhoş gibi bakışlarını ve bazı ayıklığa ters düşen durumlarını görüp içmesi kesin haram olan ve terki farz olan şarabı içmiş sanırlar. Başka şarap yok sanırlar. "Allah teala hazretlerinin evliyası için hazırlamış olduğu bir şarap vardır..."ı duymayıp İlahî aşk şarabı ki onun meyhanesi ariflerin kalbidir. Onu içilmesi aşıkların yolunda farzdır. Çünkü onlara masivayı unutmak farzdır. Bu unutmayı hakiki olmayan şarap olmadan kuru zühtle bulmak imkânsızdır. Tatmadıkları sabah içilen içkiye ulaşırken

O temiz olmayana söyleyin şarapla temizlensin (taharet alsın)a uygun olarak hem sersemlik vermeyen hem temiz olan temizleyici şarap göz yaşından içilir. Rahmanın bakışından saçılır. Onu, o gözü pis olan sersemlik veren şarapla karşılaştırmakla kötülerler. Bu meyhanenin piri temizlenmiş Muhammet Mustafa (a.s)dır. Burada bu şarabı içmeyen orada dahi temizleyici şarabı içemez. Nitekim bu pisi burada içip tövbesiz giden kişinin orada kevserden içemediği gibi.

221. beyit

اینچنین بهتان منه بر اهل حق
این خیال تست بر کُروان ورق

Mana: Böyle iftirayı Allah ehli üzerine bırakma. Bu (senin) bozuk hayalindir, kâğıdı döndür. Yani bu aklın ermediği yere iftira etme dersi "...zira zannın bir kısmı günahdır..." tasdikince kalbinin sayfasına beyazken şeytanın yazdığı karalama, manasız ve karışık bir yazıdır. Hayalden mana çıkmaz. Kalp levhanın beyazca yanına bak. Okuyabil ki Allah'ın ehli haram kılınmışlarla perdelilikten kaçır.

222. beyit

این نباشد و ربود ای مرغ خاک
بحر قلزم راز مرداری چه باک

Mana: Ey toprak kuşu! Kulzüm denizine bir pis bulaşmasından denize ne korku ne de gam karışır. Yahut Kulzüm denizi pislikten gam çekmez. Çünkü pislik ona tesir etmez. Yani evliyaullahın zatı sınırsız bir denizdir ki bir nesne onu değiştirmez. Mesela bir pisi (murdar) denize atsan değiştirir mi? Onlar "Fakirlik yüz karasıdır."a uygun olarak siyah nurdan fena elbisesini giymişlerdir. O Allah'ın boyasıyla (sıbgatullah) başka boya kabul etmeden kalmışlardır. Kâmiller varlığını birlik (ehadiyyet) denizinde gark etmiş ve mahvla denizle bir olmuşlardır. Bir pis onun güzel nefesine yakınlaşsa (kendi) aslı ve hakikatini değiştirip iğrençliğini giderip temiz ve temizleyen bir nesne olur. Varlığı tesirli o kâmil "Allah dilediğini siler..." kaynağından aldığı kudretle pisliğini temizliğe döndürür. Ey denizden uzak toprak kuşu! Beşerî âlem ve vesvese ahırının pisliklerinde tavuk ve kaz gibi batıp kalmışsın, Kendini sakın. Su kuşu olmadığın için pis gelip pis gidersin. Pisliğin yeterken deniz gibi temizleri, arındırıcıları ve fena suyuyla varlıklarını yıkayanları inkâr edersin.

223. beyit

زاتش ابراهیمرا نبود زیان
هرکه نمرود ست گومیترس ازان

Mana: İbrahim (a.s)'a ateşten ne zarar gelir? Kim Nemrut huyluysa işte ateşten o korksun. Hz. İbrahim'den eser kalmayıp varını hakiki dostluk sıfatında mahv ettiği için ve beşeriyet ateşini hakikat nuruyla değiştirdiği için Nemrut ateşinin hakikati değişip ateşken akarsu oldu. Çünkü her fiili Allah'tan bilip, ona teslim olup isteğini Allah'ın isteğinde fâni kılmıştı. Nemrut onu mancınıkla ateşe attığında Cebrail yetişip "Bir ihtiyacın var mı?" dediğinde Hz. İbrahim "Var ama senden değil." şüphe edilmeyecek biçimde kâmil olduğu için Allah'ın rızasından başka bir şey istemedi, sivaya rağbet etmedi. Ateşe indiğinde

“...serin ve zararsız ol...” emredildi. Çünkü isteğin çıktı ve unsurların yaratılışının tesiri isteğinle olup hakikatlerin varlığının tesiri sıfatımın ortaya çıkmasına bırakıldığını duydu. İster istemez varlığından vazgeçip vefamı ve eziyetimi aynı gördü. İşini bana bıraktı. Ben de cehennem ateşiyle korkutup “Ey ateş! İbrahim kulumun bir kılını yakarsan seni cehennem ateşine yakarım.” dedi. O an Halil’in önünden ateş korkak (yabani) gibi kaçardı. Çamur gül bahçesi olurdu. Kısacası nefsin arzusunun ve gazabının ateşini aşkın nuruyla değişip cismi ruh eden bir arif olsun. Halil (sadık dost ve Hz. İbrahim’in adı) gibi arzular ve harabeler ateşine de girse nurunun kuvveti ateşin yaratılışını bozup zehri panzehir olur. Böyle kişiler Sırat’tan geçerken cehennem çağırır. Çünkü “Ey mümin, çabuk geç senin nurun benim ateşimi söndürüyor.”dur. (Bunun) gereği Nemrut nefsi müslüman yapmaktır. Böyle yapandan ters bir duruş görürseniz kötülük etmeyin. Ateşin kahrına düşersiniz. Çünkü onlar istek (irade) yeli esmeyince hareket etmezler. Hareketleri Allah’ladır.

224. beyit

ذَلَّتْ اَوْبَهُ زَطَاعَتٌ نَزَدَ حَقِّ
پیش کفرش جمله ایمانها خلق

Mana: Onun güvenmesi Allah’ın nezdinde ibadetten daha iyidir. Onun küfrünün yanında bütün imanlar eskidir. Yani Allah’ın sevgilisi olan kâmilin işlediği günah “Allah celle celâlühü bir kulu sevdi mi günah ona zarar veremez.”e uygun olarak reddetme için olmaz; kırılma, gücenme için olur. Allah katındaki değerlerine bakıp gururlanmasınlar, diye olur. Nitekim sevgilisine “Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?” ve sonrasındaki ayetleri Allah’a dair yokluğa sebep olan kırılması hakiki mihraptan haberi olmayan nefesine uyanların sahte ibadetten iyidir. Rivayet edildiğine göre iblis, Hz. Ömer’i sabah için uyandırdığında Hz. Ömer “Kimsin?” dedi. “Dostunum” dedi. Ömer “Sende dost siması yok.” dedi. İblis “Şeytanım.” dedi. “Ya, acaba Allah sana apaçık düşman demiştir, saflık ve sevgi iddiası nedir?” diye ısrar edince iblis “Vallahi ey Ömer, sabah namazı geçince o kadar ağla ki ödediğinden daha fazla merteye bul diye korkumdan uyardım. Ama hakikate tam erememişlere bir kere ulaşınca imanını ulaşıncaya kadar çabalar. Meğer müslümanlar topluluğu ve arkadaşlar Allah yolunda hazırlıklı ve güçlü bir yol göstericisi ve yol arkadaşı olsun ki “Takvâ ehli güçlüdür (günahlardan sakınır).” dediler ve hakikate tam erememişlerin anlamayıp küfür diye hükmettikleri fiiller ve sözler ki kâmillerde bulunur ve ellerinde olmadan meydana gelir. Sema’ları gibi istiğraklarında kendilerini ve eşyayı mahv görüp Allah’ı Allah gözüyle istek olmadan (bi-keyf) görüp cem’ diliyle (lisan-ı cem’)

Mansur'un "ben" dediği "Kendimi tespih ederim şanın ne yücedir." ve Bayezid "Ben söylüyorum ve (ben işitiyorum.) İki yerde de benden başkası var mı?" demiştir. Ebu'l-Hasan Harakani "Sufi yaratılmamıştır." demiştir. Zat'ın nuru tecelli edip kendilerini ve kainatı mahv ve harap edip mesela gökte gündüz yıldızlar sabitken görünmediği gibi ve güneşin ışığı kendisinden başkasını geçici ve telaşlı kıldığı gibi bunlar da sıfatlarını ruh-ı izafi denizinde mahv edip damlaları sıfat denizini bulmakla varlık ilinde kendi hakikatleri gözüyle hakikat yüzünü görüp (şühud) hakikatlerinden haberdar "Ben ve Allah'ım" dediler. Ehil olan bilir ki "O ve Allah'ı" demektir. Çünkü şühud ehli bir varlıktan başka varlık delil göstermezler. O Allah'ındır, asla manevi sultanlardan Hz. Kur'an'a karşı zerre kadar duruşları olmaz. Beyit

Var işin hakikatinde o olduğunu anla hemen

[Öyleyse] bu cihan da yokluk mülkündedir

Bu varlığın şerhi icazla (az sözle çok şey anlatma) من چو خرشیدم درون نور غرق istersen bul. İşte bu küfür bilenler katında imanın aynıdır. Hakikate tam erememişlerin katında değerli bir kumaş (atlas) gibidir, eski çulha bezi yanında.

225. beyit

كفرو ایمان نیست آن جایی که اوست

زانکه او مغز ست و این دورنك و پوست

Mana: Yani ariflerin delil gösterdikleri bir varlık vardır. O varlığın olduğu İlahî âlem ve batınî dünyada küfür ve iman yoktur. Çünkü o varlık dünyanın özü ve on sekiz bin hakikat âlemidir. Küfür ve iman dışarıdadır, renk ve cilt gibi. Küfür ve iman bu mülk ve melekût âleminde ve teklif dünyasındadır. İnanıp inanmamak görülmeyende ve şüphesiz bilme mertebesinde (mertebe-i yakın) olur. Ama Allah'ın varlığını gözle görerek ve her şeyi bilerek gören gönül ehli ayne'l-yakin ve hakke'l yakin sahibidir. Bu ikisinden kurtulup varlığı hakikatin özü ve birliğin özü olmuştur. Vahdet (birlik) makamında bu küfür ve imanın yeri yoktur. Bu ikisi o özün dışı ve rengi yerine geçmektedir. Azizimiz Şemseddin bu semte girdiğimizde hakirine bu sarhoşlukta euzu besmele çekerek Allah'a sığınma sona ermeyince sarhoşluk âleminde şeytan yoktur, dediler. "Hemen sığın" emriyle emir altına girmezsin, buyurdular.

226. beyit

کیست کافر بیخبر زایمان شیخ

کیست مرده بیخبر ازجان شی

Mana: Şeyhin imanından habersiz kâfir kimdir? Şeyhin canından habersiz ölü kimdir? Yani şeyhin gaybî imandan (görünmeyen iman) geçip iman-ı şühudî (görünen iman) ve hak ve adalete uygun dinine çabalayıp ulaşmayan hakikat âleminin ve vahdette iman dünyasının kâfiridir. Yani varlığı hayalini var sanıp o hayal bulutları, sahte perde ve şüphe karanlığı hakikat yüzünü üretmiştir. Şeyhin ruh-i izafisine canını bağlayıp ulaştırmayan güzel ebedî hayatı bulmamıştır. Hayvani canı sağsa insani ruhu ölüdür. Böyle kimse dünyaya geldim ve insan oldum, demesin.

227. beyit

کار پاکانرا قیاس از خود مکیر

کرچه ماند در نوشتن شیر شیر

Mana: Temizlerin işini kendinle karşılaştırma. Gerçi yazıda aslan süte (Farsça yazılıştta) benzer. Yani arif ve cahil beşerî surette budur. Yazıda aslanın süte benzediği gibi. Fakat diri aslanla cansız şeyin yani sütün arasında yıldızlar ve yer arasındaki (kadar) fark vardır. İşte onlara şöyle ettiler diye uzun dilliliğin zararı sana aittir. İsteğin boşa gittiyse irfanlardan mahrumluğun kalp oklarını yakıp bela okuna hedef olma.

Kendine Tapanların Durumu Hakkında

228. beyit

از هوس واز عشق این دنیای دون

چون زنان مر نفسرا بودن زبون

Mana: Hevesten ve bu alçak dünyanın aşkından kadınlar gibi nefse yenik düşmektir. Yani “Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?”ye uygun olarak arzu ve geçici süslere heves etmektir. Dünya şarabıyla sarhoşluğu bilmezlikten gelerek nazlı ömrünü değersizleştirip kâmillerin ayağının toprağını gözüne cila sürmesi etmeyip körle yola gidip “...ahirette de ködür...” bölüğünden olmaktır.

229. beyit

با دل با اهل دل بیکانکی

با شهان تزویر و روبه شانکی

Mana: Kendi kalbine ve kalp ehline yabancılık ve mana padişahlarına yalancılık ve tilkiliktir. Yani hizmetsiz ne kendi gönül ehli olabilir ne de gönül sahibine teslim olup onlardan isimlerin anahtarını alıp zorluklarını açabilir. Belki kendi onları gafil sanıp dostluk suretinden görünüp tilkilik ve alaycılık eder. Kendinin birçok ayıbı varken o güneşlerin zerre kadar ayıbını arar, gıybet edip iftiralar atar.

230. beyit

کر پذیرد چیز تو کویی کداست
ورنه کویی زرق و مکرسست و ریاست

Mana: Bir nesneni kabul etse köle ve dilenci dersin. Dervişlikle amacı “Yemek için şekil değiştirmek”tir dersin. Almasa halkı inandırmak için hile ve ikiyüzlülüktür dersin, sebep ararsın.

231. beyit

کردر امیزد تو کویی طامعست
ورنه کویی در تکبر طالع است

Mana: Halka karışsa aç gözlülük için dersin, karışmasa kibirli dersin. Onun kendi bakışı size kimya ve karışması size Allah’tan lütuf ve hidayettir. Fenalığı rahata, kötülüğünüzü iyiliğe döndürür. Kötü kader olduğundan “Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur.” a uygun olarak mürşidin her işine sebep arayıp canlılık veren sohbetinden, kimya benzeri bakışından ve eşsiz varlığından mahrum kalırsın.

232. beyit

یا منافق وار عذر اری که من
مانده ام در نفقه فرزند وزن

Mana: Yahut Allah’ın resulü zamanındaki münafıklar gibi “...Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu. Allah’tan bizim bağışlanmamızı dile...” özrünü edip mürşide özür bulamayınca kendine özür bulup bakmakla yükümlü olduğu eş, çocuk ve hizmetçi gibi kimselerin nafakası üzerimde kalmış. İşimi bırakıp gönül ehlinin hizmetine varırsam bakmakla yükümlü olduklarım aç kalır on,ların rızık üzerimdedir, dersin “...canlıların rızık ancak Allah'a aittir...” derken “üzerimde” dersin “Sen kimsin ve rızık verenin sıfatı nerededir?” demişler. Kim kendi tedbiri şartında olsa bizzat cehennemdedir, sarhoşluktan duymaz. Kim Allah’ın kaderini anlama düşüncesinde olursa “Kadere iman endişe ve

sıkıntıları giderir.” ve “Kim Allah’ın kader sırrını bilirse musibetler ona kolay ve hafif gelir.” hadislerine uygun olarak bizzat cennette ve kedersizdir.

233. beyit

نی مرا پروای سر خریدنست
نی مرا پروای دین ورزیدنست

Mana: Ne başımı kaşıyacak ne de din kazanacak takat ve kuvvetim var. Yani başımı kaşımaya elim değmez. Salihler sohbetinde cihat etmek ve dindarlık öğrenmek nerede kaldı. Ancak işim Allah’a kalmıştır.

234. beyit

ای فلان ما را بهمت یاد دار
که شوم از اولیا پایان کار

Mana: Falan beni himmetle an. Sonucunda evliyadan olayım. Yani sevgisiz ve hizmetsiz dersin bir veliye yardım et. Hazır bir çiğnenmiş velilik lokmasını, ben de yutup ansızın veli olup çıkagelseydin, dersin. Zevk ve eğlenceye düşkünlüğünden bu meydanın sultanlarında bela ve hakirliğe katlanmadan yakınlık ve kıymete erişen olmadığını düşünmezsin. Gam ve elem köprüsüne uğramadan velilik çölüne geçen yoktur. Riyazet zehrini ve cefa zakkumunu tatmadan sevgi nimeti ve irfan lezzetlerini yiyen yoktur. İnsafla bak ki nebilerin övünme sebebi Allah’ın sevgilisi, ruhların ve cisimlerin temeli, her şeyi açanların anahtarı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) “Hiçbir peygamber benim çektiğim kadar eziyet çekmedi.” diyesin. Allah’ın kemali akılsızlığından ve deliliğin ve bunamanın bolluğundan velilik mertebesini alçak dünyanın kazancından daha aşağı zannedip dünya kazancına gelince Allah’a tevekkül etmeyip fena ve harabına karar verilmiş olan işini şeyhlere dahi inanmayıp zayıf teninin temizliği ve zayıf cismin için sıkıntıya düş, dönüp sana ebedî lazım olan seninle kalacak ve daimî mutluluk verecek işleri berikine tavsiye edip himmetler iste. “...Evlere kapılarından girin...”i bilmezlikten gelip kapıya varmadan bacadan düş. Allah’ın sana tavsiye ettiği gibi kulluğu yine Tanrı’ya veya veliler ve nebilerine bırakıp “...Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O’na karşı gelmekten sakınanlardan olurum.” yahut “...bizim şefaatçılarımız var mı...” nağmesini vur. “...(canlıların) rızkı ancak Allah'a aittir...” ve “...biz paylaştırdık...”a uygun olarak Allah’ın gerekli kıldığı rızka ben kahyalık ve sahtekarlık etmeyince olmaz diye kötü zanda

bulunup “...Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan...” sonucunda “...Kötülük girdabı onların başına olsun...”a layık ol. Bundan başka cahillik ve aksi rezillik dahi ne olsun?

235. beyit

این سخن نه درد و سوز گفت
خوابناکه هرزه گفت و باز خفت

Mana: Bu himmet isteği de dert ve hararetle değildir. Uyku arasında sayıkladı ve yattı yine uyudu. Yani hemen kuru sohbete sebep olup dedi. Eğer biraz dert ve isteği olsa o aşk onu İlahî doktor hizmetine mecburen ulaştırıp çare isterdi.

236. beyit

هیچ چاره نیست از قوه عیال
از بن دندان کنم کسب حلال

Mana: Yahut bahane edip bakmakla yükümlü olduğu eş, çocuk ve hizmetçi gibi kimselerin yaşayışından medet yok, daha iyi ibadet olmaz, der. Dişimin dibinden helal kazanıp bakmakla yükümlü olduğum eş, çocuk ve hizmetçi gibi kimselere nafaka edeyim, der. “Onlar namazlarındadır. Allah ise onların ihtiyaçlarını karşılamaktadır.” hadisini bilmez ki kendi kulluğunu görüp ihtiyaçları gideren Allah onun bütün isteklerini kolaylaştırır.

237. beyit

چه حلال ای گشته از اهل ضلال
غیر خون تو نمی بینم حلال

Mana: Ey azgınlardan olan. Helal ne? Senin kanından başka helal göremem. Yani helal kazanç bedenine köle olup canını, başını ve sonunu, imanını ve ahiretini satman değildir. Bil ki böyle hayvanca yaşayıştan, sıkıntılı ve sonu hasretli hayattan hayvani ruhunu aldırıp nefsinin yok edip ölmeden öldüğün daha iyidir. Helal senin insanlık kanındır ki seni Allah ve Allah ehlinde ayırdı. Cahilliğinden geçici dünyaya beni niye gönderdiler, demezsin. Sefer ehline hazırlamak hoştur. Belki hemen uygun ve az bir zamanda şehvetlere köle olup “...Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır...” “Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır...” (a uygun) insanlar için can daha öncedir bilirsın, demezsin.

238. beyit

از خدا چارستش واز لوت نی
چاریش از دین واز طاغوت نی

Mana: Onun çaresi Allah'tandır, lezzetli yiyeceklerden değildir. Çare ölçüyü aşan azgınlardan değil, dindendir. Yani kazançla nefsim, bakmakla yükümlü olduğum eş, çocuk ve hizmetçi gibi kimselere muhtaç olmamak için nimet kazanırım, diye seni Allah'tan alıkoyan kazançlarından sana ahirette fayda yoktur. Senin de onların da rızkını (sizi) yaratmadan hazırlayan Allah'tır. Kazançlı ve kazançsız nimeti onun cömertlik sofrasında yer. Onun için evindeki nimetin kimin gıdasıdır ve senin gıdan kimin evindedir bilmezsin. Ahiretine çare Mustafa'nın dini, Allah ve Allah'ın velisindedir; lezzetli yiyecekler ve Allah'tan başka her şeyden değildir.

239. beyit

ای که صبرت نیست از دنیای دون
صبر چون داری ز نعم الماهرون

Mana: Alçak dünyadan ayrılmaya sabrın yoktur. Bütün dinî ve dünyevi işlerini iyileştiren, hazırlayan ve açanların güzelinden nasıl sabredersin? Yani bunlar gibi sultanın sayısız nimetlerine dıştan ve içten batmışken utanmadan ona nasıl ardını dönüp dünyaya yönelirsin? O ebedî sevgilinin cennet ve cemelinden ayrılmaya nasıl sabredersin? Geçici dünya için nefsini zorlarsın. Oysa ki ömrün geçip sana bir kere dünya bağında sevgi yeli dokunmaz bile.

O cismi ateşte yansın şevkinle sema etmez

Kişi o canı napar başkasına veda etmez

240. beyit

ای که صبرت نیست از پاک و پلید
صبر چون داری از ان کت آفرید

Mana: Ey temiz ve pise, helal ve harama sabrı olmayan! O seni yarattı, ondan nasıl sabredesin? Hangi isteğinle nefsin karşı durduğu helalden riyazet (nefsi kırarsın) edersin ve de yaramazlık bu ki haramdan kaçamazsın.

Yahut batın ehlinin dilinin pek azıyla temiz, ahiret; pis dünyadır ki “Dünya bir leştir.” ve “Dünya ahiret ehline haramdır, ahiret de dünya ehline haramdır Allah ehline ise hem dünya hem ahiret haramdır.” hadisi bazen dünya lezzetlerine bazen de cennetler, ahu

gözlüler ve köşkler sevdasına aldanırsın, demektir. İkisi de nefsin hazzı ve cismin nasibidir. “Cennet ehlinin çoğu ahmaktır.” hadisine uygun olarak ev sahibini unutup ev istersen ahmak ve aptalsın. Seni yoktan var edip kalbini irfan yeri eden ve cümle eşyayı sana asalak yaratan ruhunun hazzı ve Allah’ın arzusu nerede? O seni kendi için yaratıp sana anlamanda “O hâlde Allah’a koşun...” ve “...Allah [indirdi] de, sonra bırak onları...” umumi hükmünce seni dinleyici yaptı. Dünya veya ahiret varlık âlemini bırak, yaratana dön, sanatla yapılmış bırak sanatçıya yönel, demedi.

Her Güzelliğin Sonunun Zorluk Olması Hakkındadır

241. beyit

ای بديده لوتهای چرب خیز
فضله انرا ببین در آب ریز

Mana: Ey yağlı ve tatlı yiyecekleri gören (kişi) kalk. Fazlasını tuvalette görürsün. Yani dünyanın bütün yiyecek veya giyecek bütün güzel işlerinin ve süslerinin sonu elbette yokluk, karışıklık ve perişanlıktır. Yüz eziyet ve zahmetle kazandığın, altın ve akçeler harcadığın nimetler ay, gün, yıldızlar, melekler, yel, yağmur ve toprak ona hizmet ettiğini görmez misin? Şekli, rengi, kokusu ve lezzeti güzelken nefisle şeytan batınını (içini) maden yaptığı için o nimet sana bir gece yoldaş olmakla fesat ve kötü olup bedenine kir, ağırlık ve acı verip seni tuvalete muhtaç eder. Fazlasını döktürmeyince eminlik (korkusuzluk) vermez.

242. beyit

مر خبثرا کوه آن خوبیت گو
در طبق آن نغزو ان نغزی و بو

Mana: O kıymetsize “O güzelliğin nerede, tabaktaki o iyiliğin, güzelliğin ve kokun nerede?” de. Yani var olup sonra bozulan bu âlemde görülen varlığın, neden bozuldu?

243. beyit

کوید او آن دانه بد من دام آن
چو شدی تو صید دانه شد نهان

Mana: Çirkin hâl diliyle o güzelliğim tohumdu. Ben tuzağınım çünkü sen av oldun, tohumum gizlendi. Yani düzenbaz dünyanın arzusu seni tohumla avlamaktı. Avlandığın için tohumluk hayalî görünmez oldu. Mir Hüseyinî’nin beytinin anlamından yola çıkarak şöyle denilebilir: Önce buğday tanesi görüp kendini avın önüne atan insanın üç yüz yıl bela

ve gamlar tuzağına girmiş, alıkoyma ve tasalar zincirine bağlanmış olduğunun nasihati sana yeterken ve o kadın hilesinden ne çektiğini bilirken heves tuzağına ve dünya kadınına gönül verip tutulduysan işte kazancını gör. Yahut ceset tuzağına ve nefis kadınına gönül verdiysen işte öğrendiğini gör, demektir. Akıllı tuzağı görüp tohumundan da geçip boğazın büyüklüğünü öğrenmek için terk ve fenayı seçsin. Giymeyip, yemediğinde giydim ve yedim saysın. Çünkü nihayetinde bütün eğlenceler rüya gibi geçer.

Bütün isteklerini önüne katıp gönül meydanından çıkar

İsteklerine ulaştın, istek atını sürdün say

Kâmil velilerin nasibinden “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur...” hükmünce alçak yerde korkusuzluk ve kurtuluş nimeti istersen mümkün merteye alaka ipini bu geçici dünyadan kesmeye çabalayıp “Kim iyilik yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur...”a uygun olarak fikir ve zikrini Allah’la yap. Allah’ın güzel isimlerinin ve en parlak sıfatlarının ipine yapış. Sonunda “...Kim Allah’a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.” daimî mutluluğunu bul.

244. beyit

هرکه آخربین تر او مسعودتر

هرکه اخوربین تر او معبودتر

Mana: Kim nesnenin sonuna bakarsa daha mutludur. Kim ahırını görürse daha uzaklaşmıştır. Yani saadet ehli uzağı gören bir tayfadır ki her şeyin neticesini ince düşünürler. Onlar iki dünyanın bela ve zilletine düşmekten kurtulurlar. Kim sadece bedeni ahırını yani karnını ve diğer cesedin ihtiyaçlarını görür, düşünce ve bakışını ona mahsus kılar ve aziz ömrünü o ahır hizmetine harcarsa onlar haydutlardır. Hemen kıymetleri o eski elbiseyle düşer. Onlara “Kimin himmeti karnına giren şey olursa değeri de karnından çıkan şey olur.” de. Yahut dünya, eşek nefisli olanların ahırıdır. Eşeğin dünya ve ahiretten mahsulü yemleri ve ahır olduğunu duymakla gayret edip insani semte dönüp dünya yemlerinden eşek nefis bir miktar çeksin. Tevhid ve nafîle ile gıdasını Allah’ın güzel buğdayı ve Allah’a ait hikmet meyvesi kılıp uzak ve haydutken saadetli ve yakın olur.

245. beyit

ای زخوبی بهاران لب کزان

بنکرآن سردی وزردی خزان

Mana: Ey baharın güzelliğine şaşırıp dudak ısırın! O sonbahar vaktindeki solukluğa ve sarılığa bak. Yani sen dünya bağında Allah'ın eliyle dikilmiş bir ağaçsın. Karşı duruşlu bir rüzgarla sen de solarsın. Şimdi geçici dünyanın süsüne fazla aldanma.

246. beyit

روز دیدی طلعت خورشید خوب
مرك او را یاد کن وقت غروب

Mana: Gündüz güneşin doğuşunu gördüğünde batışında ölümünü an. Ya da emir kipiyle güneşi seyretmekten vazgeç. Her parlayana aldanıp gönül verme. Çünkü İbrahim'im milletindensin, gayret et. Ceddine hayırsız evlat olma. Emanet bırakılan nurlardan geç. "...Ben batanları sevmem." de. Gökyüzündeki güneşin yüzüne bir parça bulut perde olur. Ama iman güneşinin ziyasına ve aşk ve irfan güneşine mülk ve melekût (iç ve dış ya da maddi ve manevi) çokluğu perde olmaz. Gökyüzündeki güneşin yükselme, alçalma, doğma, batma ve yok olmayla başı dönmüştür. Birlik (vahdet) sırrının güneşi ve yalnızlık (halvet) zamanının güneşi gece ve gündüz birdir. Değişmek ve başkalaşmak yoktur. Belki bu şiş, varlık ve kalp evinde yani secdeye varılan evde doğruluğu ispat edilmiş bir söz demiriyle mihlanmıştır. Güneş çırası kıyamette nursuz, kıvrılmış, çabuk ve kederli olur. "Güneş, dürüldüğü zaman", "Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır." ve "Onların hidayetlerini artırdık." "...ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır..."a uygun olarak iman çırası kıyamette de parlak olur ki "Mümin erkeklerle mümin kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğin gün kendilerine şöyle denir..." ve o güneş tutulur. Ama hakikat-i Muhammediye güneşi sürekli belirir. Gizlilik ve eksiklik kabul etmez. Eğer gecelerde sabahlarda görünmeseydi geceleri kalkıp teheccüd namazı kılanlar gönül şenliğinin olduğu yolu bulamazlardı, sülukta ayağa minnet menzillerini ve durakları geçemezlerdi. Gökyüzündeki güneş bedene zayıflık ve şekle karanlık verir. Ama marifet güneşi, iki dünyada da kuvvet, nur ve kıymettir. Felek güneşi bazen yüksekte bazen de yerededir. Ama birlik (tevhid) güneşi her zaman yüksektedir. "...Güzel sözler O'na yükselir..." ve yaratılmışların akılla bilme sebebi oysa, varlıkların yaratıcısının görme sebebi budur. O ufuk zeminin doğusundan doğar. Bu yüce doğu kutsal âlemden doğar. "...Allah'ın sözü ise en yücedir..." Kısaca onunla dünya görülür. Allah bununla görülür ki yüce kubbenin damı ve en yakın yerin arsası onun varlığı ile ortaya çıkmıştır. Parlayan güneşin altın kandili, Allah'ın zatının nurunu karanlıklara serpmesi için gökyüzünün kubbesine pencere olmuştur. O pencerenin ateş ve nurunun yansımalarının sıcaklığı, hakaret

dolu zeminine dokunduğunda gül bahçesi meydana gelmiştir. (Dahası) o ezeli güneşin ve baki zatının güneşinin ziyasının en alçak ışıklarından ve parlak bir miktarından bin tane gönül alan sureti ve gönle ferahlık veren çehresi varlık bulmuştur. Bir zerresinin nurunun yansımalarıyla bin rahip, papaz ve putperest zühdü terk edip, zünnar kesip secdeye gelmiştir. Gökyüzündeki güneşte Allah'ın nuruna göre bu kadar ayıp bulununca ehil, evlat, mallar, rızıklar, fâni süsler, bağ, bahçe ve altın akçe de gözüne nurlu görünür. Ama yüze gülücü fakat çabuk kaybolucudurlar. Ama ziyası hesap edilen günlerince, fitil ve yağı kadardır. Bunlara dil bağlamak da zevke düşkünlüktür. “Ey Şems her çıraya gönül verip dönme. Çünkü her zaman var olan Allah'ın mumuna pervanesin, pervanesin.” Yahut şerefli beytin manası şudur: Ömür gündüzü bitip ecel gecesi ulaşır insanlığın başladığı yerde hayat güneşi dolunca karanlık kabrinde kimsesiz ve yalnız kalacağın vaktini unutma.

247. beyit

بدر را دیدی برین خوش چار طاق
حسرتش را ببین اندر محاق

Mana: Ayın dolunay olduğunu gördün, bu hoş çardak üstünde ayrılığını de gör. Görünen anlamı bilindi. Yahut dünya ahirete göre gece olduğu için “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”a uygun olarak Allah'ın yüzünün nuruyla âlem ziyayla dolar. Çünkü o nur evinin kapısında bu dünya güneşi alçak bir altın halkadır. Bu dünya gecesinde bir dolunay gibi yüz güzelliğine sahip birine aldanma. Bazen eksildiğini görüp ayrılık ve pişmanlık çekersin.

Fâni Dünyayı Terk Etmek (Terk-i Fenâ) ve Bakiliği Elde Etmek (Kesb-i Beka)

Hakkında

248. beyit

هرکه ازوی شاد کردی درجهان
از فراق او بیندیش ان زمان

Mana: Her neyi hatırına getirirsen ve düşünürsen hemen ayrılığını da an ki hemen (onunla) birliktedir. “Kavuşmadan önce ayrılığı, bina etmeden önce yok oluşunu düşün.” Her neyle eğlenip kalırsan hemen ayrılığını da an, (onunla) birliktedir. Şimdi yok olmadan Allah dışındaki düşüncelerini bırak ve hayallerini yok et. Sonunda güzel bir hayat ve ebedî sıhhat bul. Yani masıvanın güzelliğini bırak. Hatta amelinin de eksikliğini duyup yapmadım san ki bir gün amelden dahi kalman gerek. Kendisine üzülüp Allah'a ulaş.

249. beyit

زانچه کشتی شاد بس کس شاد شد
آخر ازوی جست همچون باد شد

Mana: O arzudan sen sevindiydin. Çok kişi senden önce sevindi. Sonra ondan da kaçtı, esen yel gibi sana geldi.

250. beyit

از تو هم بجهد تو دل بروی منه
پیش کوبجهد تو خود ازوی بجه

Mana: O senden sıçrar, sen gönlünü ona verme. Ondan önceki olup kendin ondan sıçra. Yani diğerini av yapıp aldattı, hilekâr dünya sana geldi . Fırsat elde iken “O hâlde Allah’a koşun” emrine uyarak sen ondan kaç ve kaçıp kurtul ki Adem zamanından beri aldanıp hasretle göçenlerin sana nasihat etmesi yeter.

251. beyit

عشق بر مرده نباشد پایدار
عشقا بر حیّ وبر قیوم دار

Mana: Ölü üstünde aşk durmaz. Aşk ve sevgiyi Allah’a duy. “...her şey yok olacaktır...” hükmünce en son Allah’ın dışındaki her şey, sona erilen makamda ve yok olmanın (geçici dünyanın) bittiği yerdedir. Hemen ölü hükmündedir. Nefsini veya ehil ve malını seversen hepsinin sonu yok değildir. Dünyaya sığmayan padişahları savaşız dar tabuta sokar ve taş dolu mezara koyarlar. Tahtını gam tahtasıyla ve bahtını katı ve elemli kaderle değiştirir. Eflatun ve Calinus da olsan içecekleri, yok olma (fena) kadehiyle ve macununu, zehirli şey ve belayla değiştirir. “Dünya ve ahiret (cennet) birbirinden farklıdır. Ölüm ve canlılar birbirine bağlıdır.” a uygun olarak sen ki dört ileri gelen ve birbirine zıt tamlamalardan var oldun. Dört soyda seninle bakılık arasında ayrılık; ölümlü nefisler arasında ayrılmazlık vardır. Yaşıtı gidenin ölümünü anmak gerekir. Cenaze götürenin götürüleceğini düşünmek gerek. Oyuncak oynayan feleğin seni gökyüzüne benzeyen saraylarda da beslese ardından kuyu kazmasına şüphe yoktur.

Bu kocakarı döndürücü sana boyunluk verdi sanma. Sonuçta senden de yüz çevirip felek gibi boynunu büküp çürük boynunu eğdirmesinin şüphesi yoktur. Hemen çare enbiya ve evliya gibi canını sevgiliye teslim edip belki değiştirip “Müminler ölmezler.”

mertebesini bulmaktır. Böylelerin cisminin ölmesi “Ölüm müminin hediyesidir.”e uygun olarak kafesi kırılmak ve bülbül yuvasına varmak, dünya gamından kurtulmaktır, hayatın kendisidir. “Allah’a sığınırız.” Ölüm tövbesiz ölmektir ve hilekâr şeytanı, iman nakdini yağma etmektir. Şiddetli azap, dert, eziyet ve çok güçlü ateşin ebediliğini hak etmektir. Derisi yandıkça bir deri daha yaratılıp azabı şiddetli olup dostların hiç yardımı dokunmamasıdır. Belki “...(dostlar) birbirine düşman...” hâli ortaya çıkıp “...bizi saptıranları göster...” diye şüpheli bir biçimde birbiriyle hırıldı etmektir. Buna inanan kişi aşk oyunculuğunu ölümle ilgili hükümde olandan geçirip (geçici olandan vazgeçip) bir dosta yapar ki baki ve ölümsüzdür. Nefsine ve kafasına uygun dost edinip sonsuz kavuşmaya layık olur.

252. beyit

عشقهای کز بی رنگی بود
عشق نبود عاقبت ننگی بود

Mana: Renk ve şekil için olan aşklar aşk olmaz. Sonu utanma olur. Yani yanağın hilesinin kızılığına boyanmışa, dudakla sarhoş olmuşa, göz, kaş, yüz ve benle büyülenmişe, diğer güzelliklere, yiyeceklere, içeceklerle ve giyeceklere aldananın sonu rezilliktir. Kısaca gönül aynası âlemlerin resimlerinden tevhid suyuyla yıkanıp arınmayınca Allah’ın sıfatlarının dersi yazılmaz. Gönül Allah dışındaki her şeyden el yıkamayınca kavuşma namazı kılınmaz. Ama bu şekillerden arınıp parlak olsa yerine kendinden geçmişlik gelir. Yani kendi varlığını ve Allah dışındaki her şeyi yitirir. Çünkü temizlemek kendinden geçmişliğin öncesidir. Bu yokluk, vicdanın kendisidir ve sevgiliye kavuşma buradadır.

253. beyit

پرتو خورشید در دیوار تافت
تابش عاریتی دیوار یافت

Mana: Güneşin ışığı duvara saptı. Ödünç ziyayı duvar buldu. Yani akıllıları deli gibi türlü türlü alaca renklere boyayan o güzel renkler, manevi güneşin ışığıydı. Mecazi sevgililere yansiyıp varlık duvarı, hamamda rengarenk camların güneşin yansımasıyla kendi renklerini gösterdikleri gibi her birinin kabiliyetlerine göre renk ve hoşluk aldı. İşte yaratılmışlar onun renksiz esasını yani baki ve ezeli cemalini bilmeyip yansımasıyla merhamet edip bu gölge ve uykuyla asılsız zevkleyen sonsuz güneş o hayalî ziyayı o geçici surete dair sevgililerin ten duvarlarından alıp harap ve yıkık susuz çömlek ve gül suyundan uzak, kuru

dudaklı ve yorgun aşık geçinen kadın gibi her yalancı süse meyleden alçaklar uykulu bakan gözlerini açıp görsünler ki gül açılmış yerinde yeller eser. O hâlde o zaman pişmanlık çekmedin. Şimdiden (sonra) her şeyin suretine bağlanma. Sonunu düşünüp her şeyin hakikatinden başka bir şeye bakma.

254. beyit

دل چه بندی بر کلوخ ای سلیم
واطلب اصلی که او باشد مقیم

Mana: Bir toprak parçasına neden gönül bağlarsın. Ey ahmak, devamlılığı olan bir asıl (esas) iste. Yani bu geçici güzellik kesek üzerindeki güneşin ziyası gibidir. Bazen (güneş), hareketle batar. Ona gönül verip bunaklık etme, olduğu gibi duran bir asıl iste. Bir an kendinden ayrılmasın.

Bu güzel suret en güzel eserdir
Manada onun sevgili olduğunu hemen anla

Ey gururlu, gönlünü yansımaya verme
Çünkü sonun yansımaları narsuz olur

Gönül şenliği dilersen asıl için çabala
Bakilik dilersen asla ulaş

Dünyayı Terk Hakkında

255. beyit

بند بکسل باش ازاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

Mana: Ey oğul, bağı kır hür kal. Gümüş ve altına ne kadar bağlı olursun? Bu ikisi özünde birer cansız işidir. Ay ve güneş terbiyesiyle renkli olup dünya ehli katında aziz ve saygıdeğer olur. Ancak hakikatte taş ve toprakla beraberdir. Taşa secde eden melekler olan halife oğullarındansın. Bütün mallar, hayvanlar, madenler ve bitkiler senin için yaratılmıştır. Su ve toprağın nasıl esiri olursun? Bu faydasız bağı kırıp Allah'ın yiğitleri gibi aşk zincirine bağlanıp Allah dışındaki her şeyin ve heveslerin eyvah bağından kurtulsan olmaz mı?

256. beyit

کر بریزی بحر را در کوزه

چند کنجد قسمت بکروزه

Mana: Denizi bir bardağa dökersen bir günlük kısmetin hangi kısmı sığar. Yani Allah'ın nimet denizine göre insanın gönül gözü bir bardak gibidir. O sonsuz denizi bardağa döksen ancak cismince alır. İşte doyacağından fazla hazinen de olsa esasında senin değildir. Kesende veya çuvalında da olsa bırakır gidersin.

257. beyit

کوزه چشم حریصان پر نشد

تا صدف قانع نشد پر در نشد

Mana: Hırslıların gözünün bardağı dolmadı. Sedef kısmetine razı olmayınca inciyle dolmadı. Yani dünya dolusu nimetle de hırslının gözü doymaz ve kısmetinden fazlasını yiyip giyemez. Düşmanlara bırakır gider. Ama kısmete kanaat edenler rıza ve teslim incileri ve kanaat ve sabır güherleri ile kalp sedefleri dolup iki dünyada üzüntüleri olmaz ve kurtulmuş olurlar.

Ey Meâlî, âlemde düşmanların kötülüğünden kurtulmak için

Tok gözlülük âlemi içinde kanaat gibi kale olmaz.

258. beyit

ترک دنیا هرکه کرد از زهد خویش

پیش آید پیش او دنیا و بیش

Mana: Kim dünyayı terk ederse onun önünde dünya da fazlası da onun önüne kendi zühdünden ileri gelir. Güzel bir temizlikle züht ve takva kılanın dünya ve ahiret önüne gelir, ikisi de mülkü olur. “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.”, “...Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.” Gelelim dünyayı terk şudur; kul kabir gibi dar yere gireceğini bildiği için hayatında sığacak kadar mekâna razı olsun, yüce evler yapmasın. Taşı taş üzerine koymasın. Dünyevi isteklerden ne hatırına gelse ölüm o istekten bıktırsın. Can gözüne insanlık tozunu perde etmesin. Perde oldukça gözyaşıyla yok olma suyuyla sulasın. Gerçek güneşi görmesine perde olan şüpheleri kalbine koymasın. “...Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir...”e uygun olarak ölüm yeliyle yok olma sarsıntısıyla insanlık binasının yıkılacağını unutmasın. Çünkü, örümcek el mülkünde bina yaptığı için (binasını)

yıklarlar. Sen Allah'ın yıktığını yapamazsın. Ancak toprakla oynayıp çocukluğunu gösterirsin. Edepli konuk en iyi konağa dalkavukluk etmez. Sen Allah'ın misafirisin. Hemen aşk kuvvetiyle yıkık kalp evini yap ve otur. Sonunda Allah'ın evi olmaya layık olup onun yüzünü gör. İsteğini kendinde bulup süluka ihtiyacın olmasın.

259. beyit

هرکه از دیدار بر خورد [ر] شد
این جهان بر چشم او مردار شد

Mana: Kim görüşme kısmeti bulduysa bu dünya onun gözüne pislik oldu. Yani kim sülukla görmeye layık olduysa bu dünya lezzeti ve süsünün sonu ve anlamı leştir. Bütünüyle ona leş görünür. Mutlaka binanın, cismin, yemeğin ve giyeceğin sonu yıkılmak ve toprak olmak olup ne kadar şaşaalı elbise giyse ecel haramisinin soyacağını düşünerek bu ilmi görmekle değiştirir. Görür ki şuan pis ve eşek imiş. “Bütün gelecekler yakındır.” olan ahiret mülkünün tazeliğini bilir ve “...Baki kalacak salih ameller daha hayırlıdır...” deyip düşünce ve yönelmesini bakılık mekânına mahsus kılar.

260. beyit

ملك برهم زن تو ادهم وار زود
تایبانی همچو او ملك و دود

Mana: Dünya mülkünü çabuk birbirine vur. İbn-i Edhem gibi sonunda çok sevilen Allah'ın mülkünü, ebedîlik mülkünü ve manevi mülkünü bul. Nitekim İbrahim İbn-i Edhem ecel okuna, ölüm kılıcına, şaşaalı elbiseye, görünen hazinelere, güçlü kalelere ve sağlam burçlara engel ve siper olmadığını bilip dünyayı bırakmayınca bakiliğe (beka) yol bulamadı. Sen de istiyorsan seni bırakacak mülkü sen evvel bırak. Sonunda sevgi sebebiyle sevgiliye ulaş ve mutlaka kabarcık gibi istek ve heves yeliyle kabarıp kabarıp da yaparsan sonuçta dünya yeliyle şüphesiz yıkılırsın. Su üzerine yapılan sarayın, toprak ve sudan olanın hâli bilinir.

261. beyit

این جهان خود حبس جانهای شماسست
هین روید ان سو که صحرای شماسست

Mana: Yani “Dünya müminin zindanıdır.”a uygun olarak bu dünyanın kendisi can gözünün zindanıdır. Uyanık olun. O yöne süluk edin ve yönelin. Orası sizin çölünüzdür. Yani

ruhunuz ki en yüksek gök ve cennetten gelmiştir, yine o rahatlık dolu vatana ulaştırmaya çalışın. Bu iller bizim iller değildir. Belki müminin zindanıdır. Ruhun hapisanesidir. Çünkü ruh burada kibir ve geçici sevgi şarabıyla sarhoş olup alçalır. Mal hamalı, cübbe, sarık, namus silsilesine bağlılık ve riayet yoldan alıkoyar. Ama etrafta serbestçe bulunan cevherler, fakirlik ve tecrid iksiriyle aşk ateşinde kaynayan bakır nadir bir altın olur. Bu yeter ki İran ve Roma padişahları çokluğunu ve noksanlığını görmeyip hazineler ve geçici cevherlerle kendini överken peygamber sultanları fâniliğin sonsuz hazineleriyle övünüp “Fakirliğim övüncümdür.” , “Benim sanatım da fakirlik ve cihaddır.” buyurdu. Herkesin bildiği gibi deri bir postla, sümbül, zambak ve birer soğana kanaat ettikleri için güzel bir koku hazinesine sahip olurlar. Başın üzerinde yerleri var. Soğan, tahta gibi kat kat elbiseler giydiği için acısı insanı ağlatır. İnsanlar dediler ki fakir kanaat edip başkasından hâlini gizlese de kalbi zengindir. Sözlerinde ve kitaplarında çok kez böyle sabırlı bir fakir Allah’a şükreden zenginden yücedir ve bu doğrudur dediler. Allah mümine aziz dedi. Hadis-i şerifte “Müminin şeref ve itibarı gönül tokluğu içinde bulunup insanlardan bir şey istememesidir.” buyurdu. Bu ikisinden anlaşıldı ki Allah’ın geçimi altında olan fakir başı açık yalın ayaksa da diğerinin şükürüyle taç, ayakkabı ve elbise giymesin. Zenginlerin, doktorların ve beylerin kapısını bilmesin. Kimseye ihtiyacını arz etmesin. Allah’ın gayretinden korksun. Yavan bir şekilde ekmek parçasını yiyip başkaları ödünç yağ alınca o nefis hazinesinden sabır ödünç alsın. Her hâle şükür Allah’a desin. “...(Allah) onları sever, onlar da (Allah’ı) severler...” ibretine uygun olarak Allah müminini sevdiği için başkalarına meyletmesini istemez. Belki “De ki eger babalarınız oldu ise...” “...size Allah’tan ve peygamberinden (...) daha sevgili ise artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin...”e uygun olarak masiva sevgisi olanları korkutursan yaratılmışken sevdiğinin başkalarına yönelmesini istemezsin. “Gayıyûr olan Allah, buna nasıl razı olur?” Eğer zenginlikle anlatılmak istenen izzet ve mutluluksa kul galiba gönül şenliğine, huzura, cennete, yüzüne ve sevgiliye kavuşmaya fakirlikle sahip oldu. Zenginin malı arttıkça bağlılığı ve gamı artar. Zenginler bunu bilir. Zenginlik ve izzetin hakikati, dikensiz gül ve yılansız hazine ise fakirlik imiş. Fakirliğin lezzetini duyan bu hususu bilir.

262. beyit

کین جهان چاه است بس تاریک و تنک
هست بیرون عالمی بی بو و رنگ

Mana: Bu cihan çok karanlık ve dar kuyu gibidir. Bunun dışında bir âlem vardır ki kokusuz ve renksizdir. Çok geniştir. Yüce himmet kılıp bu hastalık getiren kuyudan kurtulup Allah'a ait bağdaki insanın kokusunu duy.

263. beyit

انبياء را تنك امد اين جهان
چون شهان رفتند اندر لامكان

Mana: Peygamberlere bu âlem dar geldi, padişahlar gibi mekânsızlığa gittiler. Yani mekânsızlık âlemine göre karanlık âlem dar bir kuyu gibidir. Peygamberler ve veliler burada eziyet ve şiddet çekip eğlenemeyip "...Bilesiniz ki Allah'ı anmakla huzur bulur." kısmıyla o çöle uçup kurtuldular. Çünkü buna yönelmenin hem ahiret mutluluğuna engel olduğunu hem de bu uyku ve hayal için sonsuz kavga ve yüz kuru zahmet çekenlerin sonunda örf ve bağlılığını bırakıp iflas etmiş gibi çıplak göçtüğünü gördüler.

Kişinin hizmetçileri ve dostları deli gibi başına üşerse ömrünün sonunda bir yele gitmeyip karanlık toprağa tek ve yalnız gider. Şimdi fare ve böcek gibi sana bu koyunun içi hoş gelip iç açıcı meydanı unutma. Yoksa son pişmanlık fayda etmez.

264. beyit

ذکر حق کن بانک غولانرا ايسوز
چشم نرکس را ازين کرکس بدوز

Mana: Allah'ı zikret. Şeytanların sesini yak. Nergis gözünü akbabaya tayin et. Yani tevhid ateşiyle şeytan sözlerini yak. Fakat hayvanlıktan geçip riyazetle insanlık kederlerini bir miktar yıkamayınca kalp vesveseden arınmaz. Şimdi kalbinde vesvese hıltlarını tevhidin ateşli şerbetiyle yak. Nergis gibi dünyaya açılmış gözünü akbaba gibi leş ve pislik yiyen emmare nefsin (nefs-i emmare) isteğinden yıka. Yani herhangi bir emeline ulaşmışımı görmezlikten gel. Sonunda Allah aşkı kalbini mesken idip "Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım..."a uygun olarak zikreden iken zikredilen, severken sevilen olasın. Eğer zikrettim ama vesvese kesilmedi diye sorarsan cevap şudur: Öncelikle icazetin zikri pirlere danışmak ve ortalama bir nefsi kırmayla (riyazet) olması gerek. Gönlü gıybet, iftira ve yalandan temizlemek gerek. "...Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! ..."de bazı tefsirciler dediler ki zikri zikrolunanın büyüklüğünü akla getirmez. Sözünü karakterin dikkatsizliğiyle, nefsin arzusuyla, ikiyüzlülükle ve edepsizlikle yaparlar. Böyle kalbin zikri iç sıkıntısı verir, demektir. Soru: Bazılarına sülukun başında tevhidin

kemal mertebesi doğar sonra yine yitirir. Cevap: O mertebe, onun mülküdür. Su aktığı yere yine akar. Fakat değeri verilmeyince mülk olmaz. Önceki ortaya çıkma, meydana gelen kıymetli eşyayı emaneten almaktır, satın almak değildir. Kıymet budur ki öncelikle kalple gönlü benzeterek birleştirebilir. Yani gönül andıkça kalbinden Allah'a dair amacın sensin ve senin rızandır, deyip aklını yancıya gitmekten sakın. İsteyene tan yerinin ağarmasından kuşluğa kadar kalbini başkalarından saklamak mümkündür. Bu kadar saat gayret edenin hayal kurma merkezi çalışmaz. Yerine hakikat gelir. İkinci kıymet terk, yok olma (fena) ve yıkılmaktır (mahv). İşte o yıkılmadan önce görünen hâldir, makam değildir. Yerinde durmaz. Ama kalp tevhidle varlıktan temizlense kendinden geçmişlikle Allah'ın dışındaki her şey yakılır. Sufi burada yok olmadan sonra bakilik bulur. Tasarruf ilimlerine sahip olur. Artık insanlık varlığına dönmeye güç olmaz. Yani vesveseler son bulur. Burada bulunan yetmez. Buna yokluk ve gaybet derler. Ama bu şeyin iç yüzünün sıhhatine şahit olan o zamanda yoktur. Amel güçlüğü gidip sevgiyle tembel olmadan çalışmaya sahip olmaktır.

Mal ve Makamın¹⁰⁵² Yerilmesi Hakkında

265. beyit

مال و زر سررا بود همچون کلاه
کل بود کو از کله سازد پناه

Mana: Mal ve altın baştaki külah gibidir. O kel, başını külahla saklar, sonuçta keli örtülür. Mana bakımından kel, içi vesveselerin ayıbyıla dolmuşken dışını malla, süse batırır. Soğanın kırmızı kabuğu soyulmayınca acısı duyulmadığı gibi bunun da kabahatleri “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!” duyulsun. Çünkü madem ki aşk bıçağıyla soyulup tarikat tavaşında mana aşçıların elinde pişmez, ham ve acıdır, elbiseyle tatlı olmaz. Dünya hizmeti için biriyle kavga etmek gerekmez. Mümin olan kardeşini bir külah için düşman etmez. Özellikle baştan alınacak emanet külah olsun. Yani alınacağı kesin olan bir şey olsun. Hemen burada sağlam bir kalp ve kavgasız bir baş kazanmaya geldin. Sağlamca bir baş kazansın, yüz külah eksik olmaz.

266. beyit

انك زلف و جعد رعنا باشد ش
چون كلاهش رفت و خوشتر باشد ش

¹⁰⁵² Kelime esas alına nüshada (S1) “cân” şeklinde geçmesine rağmen diğer nüshalardan kontrol edilerek ve diğer Türkçe Cezîre-i Mesnevî şerhlerinden sağlaması yapılarak “câh” biçimine karar verilmiştir.

Mana: Onun zülûf, turra ve kahkülü zarif olsun. Külâhı gittiğinde daha hoş olur. Yani tevekkül ve kanaatle işini Allah'a bıraktığı için kavgasız başı, cahillik ve kin olmayan sinesi, “(Ey Muhammed) açıp genişletmedik mi...” sırrından İlahî bilgisi ve aşk bıçağıyla açılmış, zararlı huylar ve Allah'tan başka şeylerle ilgili fikirler ondan uzaklaştırılmış olsun. Çünkü gönül hazinesi Allah'ın isimlerinin anahtarıyla açılır. Onun yok olmakla öğrenmesi ve eski giyinmesi şu gönül alan güzel zülûf gibidir. Amber kokulu turra başından külâhı gidince hafif esen yelle dolu kadeh can dimağını güzel kokutur.

İşte bu dünya tacı ona irin ve küftür. “Sevdiğin şey seni (başka şeylere karşı) kör ve sağır eder.” Anlatılan mana budur. Herkes kendi bilir ki bu külâh pek çok kel baştan ayrılmış pisliktir. “Dünya leştir.” bunu açıklar. En yakın temiz olan bilgili ve akıllı ki özü sağ olup içine hava işleyip çürük ve harap olmasın. Yani sırların sahibinden olsun. Dünyaya ihtiyacı kadar yapışıp bu çokluk ve bağlılık olan rütbeleri ve menfaati başkasının elinden zorla almaz. Bu pis külâhı kel olmayan başına giymez.

267. beyit

مال دنيا دام مرغان ضعيف
ملك عقبا دام مرغان شريف

Mana: Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır. Ahiret mülkü nazik kuşların tuzağıdır. İşte her işin sonunu düşünmek için delilere zincir vururlar. Kim bağlılık için gayret ve hevesle büyük eziyeti ve şöhret belasını kendi isteğiyle seçerse deliden de delidir. Zincirini kendi eliyle takınmıştır. Bu karanlığa ait zinciri takınıp dünya zindanındaki nur ve iyilik meydanında bağlanıp çoğunun hapsedilmekle can verdiğini bilmez. Dahası karanlık hapisaneye girmiştir. Şimdi dünya tuzağının tanesi mal, güzellik ve bakmakla yükümlü olduğu eş, çocuk ve hizmetçi gibi kimselerdir; makam ve reislik, kanat ve koldur. Hakikatte leştir. Bu leşe konan kuş karga gibidir. Leşe meşgulken tuzağa tutulup kanadı kırılınsın. İrfan meydanında uçmasın.

Ey temiz amelli ne zamana kadar konuşacaksın?

Durumu anlamaman için daha kötü ne olsun

Kanadını aşkla yak sonunda uç ki

Cebrail kanatla alakasını kesmediği için Sidre'yi geçemedi

Mal gamıyla niçin gönlünü bağıyor ve inliyorsun
Dinle ney iniltisini mal mülkle zaman geçirme

Tuzsuzdur, dertsiz ibadetinin çeşnisi yok
Zahid o amelini aşk günah sayar

Rütbe, bütün ayaklara yüz sürmendir
Bütün baş, makam ve mal ayağına sürünsün

Ey Şeyhî, ne zamana dek hayalle mümkün olmayanı isteyeceksin?

Bu eğri hayalinin bayrama hilal olacağını sanma

Ama ahiret mülkünün kuşları vahdete yönelme çimenliğinin bülbülleri ve yüce himmet göğünün eşsiz devlet kuşları akbaba gibi leşten utanıp avlarını ebedî hayata belki birlik sıfatı edip “Hiçbir gözüm görmedi.”yle nimetlere layık olup “...hayırlarda yarışanlar...” topluluğu ile dergâh yakınlarından olurlar.

268. beyit

باز کونه ای اسیر این جهان
نام خود کردی امیر این جهان

Mana: (Kendinin) tersine ey geçici dünyanın esiri, adını dünyanın reisi yapmışsın. Yani sen hırs ve hevesinin kölesi ve düşkünüyken tersinle isimlendirilmişsin, iki efendin varken. Hikâye: Bir gün devrin İskender’i askeriyle giderken ansızın bir yıkıntıdan bir pir görüldü. İskender “Acaba bu korkutan makamdaki kimdir, deli midir?” diye soru sorarak üzerine geldi. Derviş asla İskender’e iltifat etmedi. İskender kızıp “Bana niçin saygı göstermezsin ve kadrimi bilmezsin? Ben âlemin İskender’iyim. Bu devirde âleme arka ve yüz benim.” dediğinde pir haykırıp “İnsanın en son ayrılığı, ölümle gerçekleşince bana yaratılmışla tanıdıklıktan ne fayda? Hem akıllı olduğum hem de uzakları gördüğüm için geleceği de geçmişe sayıp yaratılmıştan uzak durmakla bu yıkıntıda mutlak zatın arkadaşım.” dedi. “Deli sensin. Çünkü iki arpa etmeyen bir şeyi mesele edersin.” dedi. “Allah indinde dünyanın sivrisinek kanadı kadar değeri olsaydı kâfir kişiye bir bardak su içirmezdi.” denk olmayana ağır mülküm dersin. İki günlük ödünç ömür için kula, hayvanlara ve diğer mülklere bağlanmış ve köle olmuşsun. “Neye bağlanırsan onun kölesi olursun” tamlamasını hecelemedişsin. Mülkle ödücü fark etmemişsin. Pek çok padişah senin gibi

gururla hayalî meselelerde idi. Şimdi kiminin toprağı fakirlere kuru duvar ve kimininki çöplük olup ayak altında yok olup kalburla aransa tozları seçilmez.

Gafil olma gözünü aç çünkü bu mutluluk evinin

Bekçisi baykuş, kapıcısı örümcek olmaktadır.

Sen yaratılmışa ne arka ne de yüzsün. Ancak cismin iki damla kirli meniden ve aslın toprak tarağından meydana gelmiş şüphesiz yıkıklıkla ilgili bir suretsin. Köpek nefsin sahibi kapısını yitirmiş, ekmek yediğı evi unutmuş ve kibir perdesi can gözünü kör etmekle bu yıkık hamam ocağında geçici balçığa batıp kalmışsın. Bu emanet bırakılanları ebedî mülk zannedip yoldan sapacak ve eskiyecek olan nimet ve cübbe sanmışsın. Gam yerinin hakikat olmayan ve devam etmeyen zevkini hakikat sanıp can mülkünde olan aşk, irfan ve vicdan zevki gibi lezzetleri unutup ne yazık ki bilmeye gelen canını bilmediğı hâlde kendini biliyor sanmakla bilgisiz kalmış ve ömür sermayeni boşa harcamışsın. Bu bir günlük gönül şenliğine bağlanmışken ve sonunda terk, mahrumiyet ve çıplaklık şüphesizken zevke düşkün bir biçimde kendini “...oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı.” usulünce iyi işte sanırsın. Mal toplandıkça gönül dağılmak, elem ve şiddet şüphesizken lezzet ve huzur bulayım dedikçe zahmet ve alçaklık artarken benimle beraber olma iddiasını nasıl edersin? Özellikle “...mal çoğaltanlar helâk olmuş.” hadisince mal çoğaldıkça arkana fitne yükü yüklenip seni Sırât-ı Müstakîm¹⁰⁵³ sülukundan alıkoyup dünya kibri yoluna çalı çekmiş olur. Mal sahibini yollarda korkutacağını ve üzeceğini bilirken ve nefis eşeğin bu yükler altında yorgunken seyr-i ila’llah’a nasıl gidersin? Böyle korkaklıkla ömür sermayesi ticaretinde nasıl fayda edersin ve bunca belalara yenilmişken ve yardım yokken bana İskender’im diye hangi ağızla yukarı kalkıp büyüklenirsin? Çünkü sen benim kulumun kulusun” dedi. İskender “Ben kişi oğluyum.” dedi. Derviş “Hırs ve gazab kapımda iki kulum idi. Hizmetleri bana hoş gelmedi, kovmuştum. Sonunda başıboş gezerken seni uykuda bulup geçici güzellik ve kalplerin yıkımı bağıyla bağlayıp Allah’ın kuluyken dünya ve paranın kulu etmişler. Şu zevke düşkünlük ki dünya şarabıyla sersemken ve dünya benciyile esrarkeş hayaline düşüp iki ağalı ortak bir mal ve kulken hâlini bilmeyip seyyidlik ve padişahlık iddiası dahi edersin. Satranç ağacının büyüğü gibi çoklukla eziyete ve şöhretle belaya düşüp olgun geçinirken çocuk oyuncağı, uyku ve

¹⁰⁵³ Sırât-ı Müstakîm: “Gerçeğe götüren doğru yol anlamında bir Kur’an tabiri. Sözlükte “anayol; doğru ve apaçık yol” mânalarına gelen sırât ile “dengeli ve dosdoğru” anlamındaki müstakîm kelimelerinden oluşan sırât-ı müstakîm “apaçık, dosdoğru ve hak yol” demektir. Burada yol kelimesinin dosdoğru diye nitelendirilmesi onun “hedefe ulaştıran en kısa yol” anlamına geldiğini gösterir.” Hülya Alper, “Sırât-ı Müstakîm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 37. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 119.

karanlık aleti olmuşsun. Gerçi fil, at ve askerinin var. Ama meydanın açık bu çeşitli hareketlerden ise Sırat-ı Müstakim'e ve doğru yola süluk edip bu zor işler sahasının ve engeller meydanının gösterişinden kurtulsan olmaz mı? Şah-mat sesi hiç kulağına gelmedi mi?

Eğer hâl ve anlamını duyduysan kibir başını kes, iddia ayağını kır. Çoğu bu ayaktan sarhoş olup ayılmayıp öldüler. Bu kibir meydanı Allah'ındır, baş göstereni baş aşağı ederler dediğinde İskender şaşırıp padişah tacını başından attı. Toplulukla dervişin eteğine düştü. Bu nasıl bir hâldir bana anlat ve beni hizmetine kabul et. "Nefsimi bildim ve onu sevdiğim şeylerden arındırdım." dedi.

Sen aşk tabancasına doyamazsın ve bu belalı yola benimle uyamazsın. O mutlak hâkim "Ahmaklar olmasaydı dünya harap olurdu." tasdikince seni de hayale uygun bir yola hizmete koymuş. Hemen var, kulluğunu bilip yüzünü toprağa sür. Yoklukla ve güçsüzlükle hizmetinde bulun. Bir daha ispat edemediğin iddiada bulunma. Alıp gidemeyip mecburen terk edeceğin şeye mülküm deyip yalan söyleme. Son zamanda dürüstlerden olup "...doğrularla beraber olun." emrine uymak için dürüst olanlarla bir arada ol.

269. beyit

ای تو بنده این جهان محبوس جان
چند کونی خویشرا خوجه جهان

Mana: Ey bu cihanın kölesi olan, canını hapsedip fena (geçici) damına girmişsin. Nasıl kendine cihanın hocası dersin. Canını, me'ad ve bakilik âlemini unutup gece gündüz nefsin hizmetinde esirken ve Allah dışındaki güzelliklerin zinciriyle kilitliyen hapishane düzeltmekle ömrünü harap etmişsin. Sonuçta bu zindan "Ahiret dünya ehline haramdır." hükmünce seni cennet bostanında gılman ve hurilerle yürümekten alıkoyar.

270. beyit

مر اسیرانرا لقب کردند شاه
عکس چون کافور نام آن سیاه

Mana: Esirlere şah lakabını vurdular. Çarpmayla beyaza siyah, siyaha beyaz namını vurdıkları gibi. Yani onlar yaratılışın zincirinden, insanlığın bulanıklığından ve nefsin köleliğinden kurtulmasın. Mülkün ebedî ezeli sahibi katındaki yüce dilek kapısına layık

olmayıp belki cehennemın en alt katında kalıp himmetsiz olsun. Ona saltanat namı, esire şah ve siyaha beyaz dediklerine benzer. Meğer mana şahlarıyla tanıdık ve birlikte olmakla “Ben meliklerin melikiyim (hükümdarların hükümdarıyım) bana itaat edin sizi melik yapayım.”a uygun olarak ahiret saltanatı ve rahman hilafetine layık olup ödöncü kendine mülk olsun.

271. beyit

شاه كو از حرص قصد هر حرام
ميكند اورا كذا كويد همان

Mana: Şah ki hırsından her harama niyet etsin. Ulu kişi ona dilenci der. Yani haram, hazine ve hizmetçi toplama sevdasında olan şahlar ebedî mülkten habersizdir ve uyku kadehiyle sarhoş ve dalgın olurlar. Böyle himmet zirvesinin devlet kuşları yani sultanları ona zavallı köle derler.

272. beyit

شاه آن دان كو ز شاهى فارغست
بى مه و خرشيد نورش بازغست

Mana: Şehlikle alakasını keseni şeh bil. Ay ve günsüz nuru parıldar ve doğar. Yani şeh, şehlik belasından ve şehler kapısından gönlü tok olup tevekkül, tek ve kanaat ülkesinden züht ve takva askeri, irfan ordusuyla varlık mülkünü fethedip Allah dışındaki düşüncelerin askeri ve heves yabancısının askerini kırıp perişan etsin. Kalbin güzel beldesini yapıp ruh sultanına taht eylesin. Cömertlik ve adaletle varlık şehrinde devlet eyleyip nefsanî ve ruhani kuvvetlerin halkını layık olduğu gibi emri altına alıp, koruyup vilayete güven ve rahat versin. Sonunda nefsi emmarenin hırsızları ve hilekâr dünyanın şehvetli meclisi yol bulup korunmuş memlekete kötülük ulaştırmasınlar. Ruh mülkünde şeh olup alameti ve emri keskin kılıç olsun.

273. beyit

تخته بندست آنچه تختش خوانده
صدر پندارى وير در مانده

Mana: Tahta bağlayıcıdır. Onun adını taht koymuşsun. Onu kalp sanıp kapıda kalmışsın. Yani o taht diye övündüğün bir tahtadan çatılmış surettir. Hakikatte ne yükselmesinin faydası ne de alçaklamasının zararı var. Onunla gururlanmak dışarıysındandır. Hakikatte şen

bir kalp temiz bir gönüldür. İki dünyada onun gibi yönetip yüzük altında kainat ele geçirilmiş ve itaatli olsun. O salihler kalptir, "... Oraya kim girerse, güven içinde olur..." içyüzünde budur.

274. beyit

از خراج ار جمع آری زر چو ریک
عاقبت از تو بماند مرده ریک

Mana: Yani haraçtan kum sayıldığında altından topla. Dünyayı doldursa da sonu yiyen de yedirilen de giyen de giydirilen de yok olup varlığından mezarında sadece kabir kumu kalır ve kalanı gitsin. Düşmanların hakaretine harcanıp fakir ve hakir hesabını verip azabını çekersin. Eğer benimle birlikte geri gitsin, kalmasın dersin isteğinle cömerlik et. Defterinde seninle bulunan odur. Başkası düşmanlara kalır. Çünkü "Kişinin hayatında bakır bir para vermesi ölümünde bin akçe vermesinden daha iyidir." demişler. Kıymet, makam, iyilik, yaratılanlar ve yaratan katında övülmeye sebep güçlü cömertliktir ki bu Allah'ın sıfatıdır. Şerefli cömertlik sıfatına girene azap etmez. Her gün cömertin ekmeği yendikçe ve elbiseleri giyildikçe belaları kovulur ve düşmanları mahvolur. Veliliğin ilk nişanı cömertliktir. Mala kıyan cana da kıyar, cana kıyan canların canını bulur. Cömert kişi cömertliğine minnet etmesin. Bil ki cömertliği Allah'tan gelir ve canına minnet de onunla beraber gelir. Yani cömertlerden olduğuna şükür etsin. Akarsu gibi hem malı hem de dini sürekli akıp bereket bulup yerinde durur. Ama cömertlik de yerinde övülmüştür. Tamahkarlık gibi yersiz yerilmiştir. İşte mertliğin cömertliği fakirler ve salihler için gereklidir. İnsanlar yoklukla cömert Allah'ın sevgilisi olsunlar ve iyi duaya ulaşsınlar. Ama zalimler ve fasıklara olan cömertlik değildir, israftır. Allah müsrifi sevmez. Cömertliğin büyüğü âleme ders vermek, nasihat etmektir. Sanat ehli için tamahkarlık etmeyip sanatını öğretmektir. Hepsinin tersi yerilmiştir. Özellikle fakirlere öğretmeye kibirlenmek, selam verip almak ve göz kaşla işaret etmek haydutluk ve lanetlenmişlik belirtisidir, demişler.

275. beyit

نردبان خلق این ما و منی است
عاقبت زین نردبان افتاد نیست

Mana: Halkın merdiveni bu biz ve benliktir. Sonuç bu merdivenden düşmeliktir. Yani halkın kibirliliği ve bencilliği merdivene çıkmak gibidir. Ona çıkan mecburen düşer.

Çünkü kibirli kibrini itiraf edemez. İtiraf etmeye güçsüz, aciz ve yoksul olmayan kimse gerek. Bunların ise yaratılmışta bulunması imkânsızdır. İzzet ve büyüklüğü olan (Allah'ın) adeti izzetin zirvesinde (kibre) tenezzül edenleri alçaklığın en aşağısına düşürmektir. Şimdi talibin kendiliğinden göz kapayıp izzet etrafında nafîle ibadete yönelmek için mabede kapanması gerek. Bu mana, batınî bit biçimde Allah'a yönelip onda yok olmadan ve pir önünde kötü huy ve alışkanlıklardan kutulup iyi huy ve davranışlar edinme (mahv) dersini okumadan mümkün değildir.

Allah'a yönelip ibadetle ilgilenmek padişahlıktır kaçmamak daha iyidir
Dünya alakası bağıyla eşek ve köpek bakıcısı olmamak daha iyidir

Dünya alakasını istiyorsan boynunu aşk zincirine sun
Aşk padişahına ulaşip sonra pişman olmamak daha iyidir

Yârı görmek istersen kendini görme gözünden uzaklaştır
Haraplık toprak suretliye gözcü olmaktan iyidir

Allah'ın peygamberi "Nazar haktır" dedi nazardan sakın
Gözünden sakın, şeytan olmamak daha iyidir

Cübbeyle hayalini ölmeden önce ölmeye hazırla
Bu pislikle gelip gitmekten insan olmamak daha iyidir

Fakirliği seç padişahlar padişahı olmak istersen
Şeyhî huzur ehli olup perişan olmamak daha iyidir

Kâmiller demişler ki varlığını ve tedbirini bırakıp nafîle ibadete yönelmek için mabede kapanmayı hak etmek yakınlığa sebep olmakta "la ilahe illallah" zikrinden (nefy ve ispat)¹⁰⁵⁴ daha yücedir. Hatıralara heves etme, mülk ve padişahlıkta nafîle ibadete yönelmek için mabede kapanma tasarrufuyla bilinir ve bulunur. Terim olarak buna cem' ve kabûl derler. Akıllı ve olgun olmayan kişinin mülk ve yaşayış âleminde tedbir edemediği

¹⁰⁵⁴ Cem': Sâlikin her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, hâlikı var görmesi hâli anlamına gelen tasavvuf terimi. Hasan Kâmil Yılmaz, "Cem", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 278.

gibi nafîle ibadete yönelmek için mabede kapanan kişi de manevi olgunluğu bulmayan ahiret sahibidir ve padişahlıkta tasarruf edemez.

276. beyit

هر که بالا تر رود احمق ترست
استخوان او بتر خواهد شکست

Mana: Her kim daha yüce giderse ahmaktır. Onun kemiği daha kötü parçalansın. Yani bu bizlik benlik merdiveninde çok üste çıkanın sonu o merdivenden uçmaktır, kemiği fazla kırılır. Akıllı kendi hiçliğini bilip benlik, büyüklük ve kibrin Allah'tan başkasına layık olmadığını anlayıp pis sudan ve karanlık topraktan olana alçak gönüllülüğten ayrı düşmez. "Toprak nerede, mahlukatın Rabbi nerede!" diye fakirlik etsin ki "Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir."e uygun olarak yüce merteye isteyen kişi alçak gönüllülük yapsın. Yüksekçe çıkmak için cahillik ve çocukluk gerekir. Çocuklar mezbeleliklerde kale benim diye oyunlarına döner, gece olunca kale boş kalır ve basit bir saray isteyenken el uzatanın ayıbı açılır (ortaya çıkar).

277. beyit

آن خدا و ندی که دادنت عوام
باز بستانند از تو همچو وام

Mana: O efendiliği halk vermiştir. Ödünç gibi senden geri alırlar. Yani halkın verdiği devlet hizmeti (mansıb) ve reislikler ödünç gibidir. Ona kibirlenenler, bunlar ödünç alındığında sadece hasret ve pişmanlığın kalacağını bilsinler.

Bu eski hilekâr daha sonra elden almayacağı ne verir?

Bana ders olacak, aldanacak durumu hangisi?

278. beyit

ده خدا و ندی عاریت بحق
تا خدا و ندیت بخشد متفق

Mana: Ödünç efendiliği Allah'a ver. Benliğini ve efendiliğini Allah'ın sultanlığında yok et. Sonunda Allah sana düşmanlık, ayrılık ve ödünç olmayan birleşmeye ait bir efendilik bağışlasın. Yani kendi varlığından geçen İbn-i Edhem ve diğer padişahlar gibi Allah'ın rızası için ödünçü ve Allah dışındaki her şeyi bırak. Sonunda bitmez ve ayrılmaz bir padişahlık bulasın.

Şöhret ve Bela Hakkında

279. beyit

اشتهار خلق بند محکم است
درره این از بند آهن کی کمست

Mana: Halkın meşhur olması kuvvetli bir bağdır. (Allah) yolu içinde bu demir bağdan ne kadar az olur? Yani şöhret kuvvetli bir bağdır ki demir zincirden daha iyidir. Çünkü salık ilgilere ve engellerden kalp tahtasını temizlemeyince ve kesret (çokluk) zincirinden kurtulmayınca Allah yolunda menzil katedip isteğe ulaşmaz. “Masivâdan soyutlan.” buyurdu. Kimine ilim ve marifet engel olur, kimine suretlere ait iyilikler bağ olur ve bazısına bu iki hâle meyletmek put olup Allah’tan alıkoyar. Onun için salık için gizli zikir daha iyidir, dediler. Hem yüksek sesle söylemekte (cehr) ikiyüzlülük gelse gizlemek farzdır. Sesleri dışarı çıkanlar davul ve tanbur gibi içi boşurlar, dediler. Şimdi Allah’ın dışındaki her düşüncenin yüceltilmesinde yüksek sesle okumak daha kuvvetli ve daha faydalıdır. Tayyibî Haşiye’sinde “Rabbini, içinden zikret...” tefsirinde yüksek sesle söylemenin birçok faydasını ve üstünlüğünü yazar. Bunlardan biri Cehrî zikirde¹⁰⁵⁵ görülmüştür ki vesvese olmaz der ve bütün eşyayı zikrine şahit etmektir ve diğeri de Allah’ı andırıp hem zikreden hem zikrettiren olmaktır. Yani hem zikret hem zikrettir emriyle amel etmektir. Bir emirle amel etmek ve iki emri yerine getirmek arasında mertebe ve ecirde fark vardır. Hikâye Nakşibendiyye’den bir kâmil sufileriyle yüksek sesle söylerek (cehr) zikretmeye alışmış. Nakşibendiyye’den bir kâmil de ona tarikimizin esasını gizlemek üzerineyken yüksek sesle zikir ettiğinizi duyduk diye mektup yazmış. Onlar da biz de sizi gizliyormuşsunuz diye duyduk şeklinde cevap yazmışlar. Yani bütün doğru yollarda şöhret ve ikiyüzlülükten çekinmek gerek. Çünkü yüksek sesle söylemenin ve gizlemenin aynı olduğu duyuldu. Yani aynı sığata girdi. Belki yüksek sesle söylemenin ikiyüzlülüğü daha iyi oldu. Yapmadığımız zaman zikreden olduğumuz iddasında bari değiliz. Ama fakir şerhedenin amacı yüksek sesle söylemek (cehr) ve gizlemeyi (ihfâ) umumi bir biçimde birbirine tercih değildir. Çünkü mürşidimiz ve amcamız Şemseddin (Kabri iyi ve temiz olsun) meşrebe göre hem Nakşibendiyye’nin gizlemesiyle hem de

¹⁰⁵⁵ Cehrî zikir: “Bu zikirde Lailahe illallahı, Subhanellah, Elhamdülillah, Allahu ekber, Estağfirullah veya Esmâü'l-Hüsna’dan bir isim çekilir. Toplu zikirlerde önce ilahiler okunur, dinî bir vecd meydana getirilmeğe çalışılır. Sonra zikre başlanır. Özel meclislerde dervişlerin iştirakiyle yapılan cum'a zikirlerine (Hadl'a) denir. Zikri, dinî önder idare eder; Bazan zikirde mazhar da çalınır. Bir düzen içerisinde (Ritm ile) Lailahe İllallah, Hayy, Hayy veya Allah, Allah kelimeleri dilden kalbe hızla vurulmak suretiyle vücut diz çöktüğü yerde öne arkaya hep beraber sallanır. Mevlevilerde sema' yapılır.” Süleyman Ateş, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 1966, s. 238.

Halvetiyye'nin yüksek sesle okumasıyla doğru yolu gösterirdi (irşad). Tercihle deneyen huya (meşreb) dönerlerdi. Tabiatı aşkla dolu, şiddetli ve öfkeli olana yüksek sesle okumayı emrederdi. Ama yüksek sesle ve gizlice ibadetin delillerin etrafınca açıklanmasını isteyen Hz. Bistâmî'nin Kevkeb-i Dürrî kitabına baksın. Kalp erbabına meşk hâliyle yazılanlar yeterlidir. Herkes dersini alır, inkârı kaldırır. Bil ki bizim tarikimizde yani Halvetiyye'de sokaklarda ve davetlerde yüksek sesle ibadet ederiz. Halka ortasında sema' ederiz. Bunlar tehlikeli değildir. Halkayı bir uğurdan döndürmede özellikle genç delikanlının karışmış olmasında büyük zarar vardır. Delillerden başka ruhla ilgili de bazı şühud ehli meleklerin dağıldığını şühud etmişlerdir. İmam Gazali (k.s) Kimya'da dönen sufünün kalbine (ibadetini) başkasına gösterme (isteği) gelse şirkidir. Büyük tehlikesi vardır. İşte bizim tayfanın sufilere niçin yüksek sesle bağırmasın, dediğimizde kalbimizin o zaman hangi heveste olduğunu yoklamak gerekir. Eğer bize içten sevgi ve kalp temizliği gerekse ve tarikimizin temeli odur "Riyâ, ikiyüzlülük, amele güvenme ve şüphelerden arınmış", "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." Eğer berikine hatırlatmak ve şevklendirmek iyi niyeti de mümkündür. Her kişi kalbini bilir, incelemek farzdır. Akıllı başkasının uyanması ihtimali için içten sevgisini yitirmek istemez. "...Allah en iyi koruyandır...", "Kalpler onun elindedir." Şeyhe, müride makam sevgisi ve tanınma demir bağ gibidir. Menzilden alıkoyar. Sonunda kişiyi içten yıkan nefis ve onun aldaticı arzularıyla mücadele etme (mücadele) ve Allah'ı hatırlayıp kendinden geçme (cezbe) eliyle o zincir kırılmaya (başlar). Değirmen eşiği gibi dönerek onun başını ölünceye kadar nefsanî hayallerinin meydanında çevirir. Ama meydan almaz. İşte salikin varlığından olgunluk ve iyilik görmemesi gerekir. Belki hüner, ilim, güzellik, hizmetçiler, mal gibi bütün ödünç şeyleri Allah'ın verdiğini bilip ödünçle kibirlenip büyüklük sahibi Allah'ın gazabına layık olmamaktır. Çünkü İlahî adet unvan ve gösteriş sahiplerini yerle bir etmektir. Yüzü yerde olanı güneş gibi şan ve şerefi yüksek biri yapar.

Bu felek keder dolu ve kötüdür

Gururlanacak nesi var olabilir

Şimdi "Yerini bilip sınırı aşmayan kişiye Allah merhamet etsin."e uygun olarak hâlini bilmeyen, alçaklık ve hiçliğini anlamayan yokluğun sıfatıyla değişemez.

280. beyit

تا توانی بنده شو سلطان مباح
زخم کش چون کوی شو چوکان مباح

Mana: Gücün yettikçe kul ol, sultan olma. Top gibi yara çekici ol, baston olma. Yani gücün yettikçe ulu ve azarlayan olma. Belki top gibi hor, hakir ve zavallı ol. Yaralanmış olmayı alışkanlık edin. Halkın eziyetine dayanıp cefa ve belalarına yüz çevirme. Baston gibi işi birine bırakıp elem ulaştırma. Daima rahatlık getirmeye çalış. Çünkü salikin güçlü mutluluğunun ve izzetinin sebebi incinip incitmeden dayanmak ve sabretmektir. “Eğer akranlarının üstünde olmak istersen bilgisizlerin eziyetine tahammül et.”.

Kötülük edene iyilik (etmektir). Öfkesini yutmak ve affetmek iman nurunun ışığıdır. Affetmek peygamberlerin huyudur. Yumuşak huylunun kalbi Allah evidir. Öfke, hiddet ve kin yeni talebe ve çocuğundur. Aslında köpek huyudur. Şeriat gereği olursa, başka. Akıllının, yetişkinin ve olgunun huyu affetmektir ki Allah affedeni sever. Hadiste “Kininden başka kimseye gazap etme.” dedi. Aman nefsin öfkesine yenilip haksız çarpışma ve öldürmeye çabalama. “İnsan Allah’ın binasıdır, o binayı yıkan lanetlenmiştir.”dir. Yani insan Tanrı yapısıdır. Yıkan lanetlenmiştir, rahmetten uzaktır. Karşılaştır. Senin evini yıksalar ne derecede öfkelenirsin? Sonunda “Nasıl yargılırsanız öyle yargılanırsınız.” hükmünce el üstünde el vardır. Allah’ın adaletiyle yokluk yeli seni de yıkar. Kâfirse de zulmedilmişin duasına dağlar dayanmaz, demişler. Kan dökenin sonunda kanı dökülür. Allah sonraya bıraksa da ihmal etmez. Allah için kin tutmak hükmünce dinde olmayan bir inaniş icat edeni ve günahkârı Allah’ın emri kadar vur ve öldür veya dil terbiyesiyle ırzını yık, haddini bildir. Bu da güzel bir ameldir. Tanrı düşmanına gülerek bakmak isyandır. Allah’ı seven düşmanını sevmez. İmam Şâfi’î hazretlerinin “Kim öfkelenirilir de kızmazsa merkeptir.” dediği budur. Yani Allah’ın emriyle hiddet istenen yerde hiddet etmese eşektir. Bil ki ruhun lezzet duyduğu şeye meyletmesi (muhabbet) günahkâra günah olunca günahkârın hâline eyvah.

281. beyit

هر که اندر عشق یابد زنده کی

کفر باشد پیش او جز بنده کی

Mana: Kim aşk içinde dirlik bulursa onun katında kulluktan başkası küfürdür. Yani aşk şarabıyla ebedî hayat bulan ve basiret gözüyle bütün şeyleri Allah’ın varlığıyla görüp kimlik denizine batanların katında ve mezhebinde büyükmek ve kibirlenmek haramdır. Kısaca kulluktan başkası ilahlıkta ortaklık etme davasıdır.

282. beyit

دانه باشی مرغکانت برچنند

غنجه کود کانت بر کنند

Mana: Eğer tohum olursan kuşcağızlar seni düşürürler. Gonca olursan oğlancıklar koparır. Yarık ol ki hepsinden kurtul. Yani Allah'ı talep etmeyip dünyayı seversen elbette sana muhalif bir şey bulunur. Tohum veya gonca olsan da kurtuluş yoktur. Her olgunluğun sona ermesi ve her varlığın yok olması kararlaştırılmıştır. Dünya tuzağında kimseye kurtuluş yoktur. Sonuçta kazancı bırakıp işleri bütünüyle Allah'a bırakıp aradan çıkmayınca yok olmaktan başka huzur yeri yoktur, gerisini bırak.

Kim kendinden vazgeçerse sevgiliyle tanıdık olur

Kim aradan çıkarsa halis bir müslüman olur

283. beyit

هرکه داد او حسن خود را در مزاد

صد قضای بد سویی او رو نهار

Mana: Her kim kendi güzellik ve olgunluğunu arttırarak satarsa yüz yaramaz kaza ona yönelir. Yani kimin marifetinin olgunluğu veya bir sanatta hünerini açıklayarak kendini satsa belki eksikliğini göremeyip gizli olmayan ilim suretinden ve zühdünden hürmet görsün. Akl-ı kül sahibi olmadığı için ve beyinde safra ve beyaz, safra ve balgam karıştığı için sureti olgunluk sanıp cevizin acı ve yeşil kabıyla yaşayıp tatlı ve acısını duymasın. Sütün tatlılığından zevk almasın ve haberi olmasın. Böyle kimseye el gözü değer ya da kendi gözü değer ki öylesine bela kendi özünden oldu. Şimdi yalnız kalıp hâlini gizlemeyenin hırsız çok olur. Özellikle şimdi tanıdık suretinde mücadele etsin. Sırrını söyleyip kovarlar veya rezil ederler. Muhyî Çelebi'nin beyitleri

O kötü işli şeyh deliye benzer

Ki her gün küçük büyük başına üşer

Onda ki velilikten eser olsun

Can gibi kendini gizlesin

Ama Nakşibendilerin halvet der-encümen (Halk içinde Hak'la olmak) buyurdıkları odur ki “Sufî kâin ve bâindir (İnsanlarla beraber görünüp kalben Allah ile olandır).” tıbakınca görünüşte dışını (zahir) halkla tanıdık Allah'la yabancı göster. Ama için (batın) Allah'la tanıdık halkla yabancı olsun.

Gönülünden tanıdık ol, dışarıdan yabancı semtini tut
Şaşırtacak kadar hoş gidiştir, akıllı ol deli suretini tut

“Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah’ı anmaktan alıkoyar...” bu manayı gösterir. Bu makamın sahibine yalnızlık (uzlet ve halvet) şöhattir. Şöhrette bela vardır. Bu mertebe sahibi arasına pazarda dahi gezse ses işitmez. Onun için kalp zikredilene gidip kullardan kulak da kalp ardına düşer. Helal lokma ve susmakla beş gün çoklukta (kesret) veya birlikte (vahdet) zikirle meşgul olan bir mertebeye erer. Bu mertebede kendinin ve halkının kelimeleri ya da sesleri de hep tevhid işitiyor.

284. beyit

پوستین چارق امد از نیاز
در طریق عشق محراب ایاز

Mana: Duadan kürk ve çarık geldi. Aşk yolunda Ayaz’a mihrab. Hikâye: Ayaz’ın hususî bir hücresi vardı. Bir ferdi oraya koymazdı. Bir gün sarayın ileri gelenleri Sultan Mahmud’a Ayaz’ı saf ve sadık bir köle sanırsınız, hazinenizi alıp filan hücreye yığmıştır dediler. Asla kimseyi koymaz. Sultan Mahmud şaşırdı. Ama Ayaz’ın sadakatini birçok defa sınımişti. Acele etmeyip fitnecilere varın o hücreyi basıp yağmaladıklarınız sizin olsun, dediğinde bunlar mutlu olup otuz tane ağa kapısını bozup baktılar. Asılı duran eski bir hasır, kürk ve çarıktan başka bir şey yok dediler. Bu hiledir mal gömülüdür. Yanlarını kazdılar, iz bulamayıp aciz kaldılar. Utanç sonucunda Ayaz’ın yanına dönüp özür dileyip yakındılar. Ayaz da kabul edip günahlarından geçti. Hâllerini padişaha bildirdi. Padişah da cezalarını Ayaz’a havale edip nasıl bilersen öyle yap dedi. Ayaz da “...öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir...” ile amel edip bağışladı. Sonra Ayaz’a “Bu boş odada sır nedir?” dedi. Ayaz padişahım ben Müslüman olmayan bir hükümdarın egemen olduğu yerlerden getirildiğim zaman bu kürk arkamda, bu çarık ayağımdaydı, başka hiçbir şeyim yoktu; yoklukla gelmiştim. Padişahım sayesinde devrin veziri gibi sınırsız lütfâ eriştim. Her gün meclisten kurtulunca bu iki eski nesneme saygı gösteririm ve nefsim asi olma derim. Vezir-i azam oldun, bu ikisinden başkasına kudretin yokken “Sultanın beğendiği ayıp, hünerdir.”e uygun olarak bakmayıp iltifatla bunca kıymet ve şerefe ulaştıran padişahlar padişahını unutma ve nimetine küfretme. Neyin varsa hiçbir yolla değerliliğin yoktur. Hep onun temiz keremi ve yardımudur. Yolunda toprak ve sadık ol diye kendimi terbiye ederim, dedi. Böylece padişahın da sevgisi bir kat daha arttı. Çarıkla kastedilen baba suyudur, kürk

anne suyudur. İnsan onunla yazılır. Şimdi salık Ayaz gibi neden meydana gelip varlık âlemine ne ile geldiğini bilip “Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.” manasını düşünüp kendinde emanet olan ilim, irfan, kudret, olgunluklar ve mallardan menilik âleminde olmayan nimetlerden ne kadar nimet ulaştığını düşünsün. Yaşama, konuşma, duyma, görme, kudret ve istemeye kendini bezeyip azamet ve lütfun aynası ve bütün maksadı edip dünya ve ahirette değerli bir misafir ve hitap edilen kişi olup nimetlerin iyisini kendine veren mülklerin sahibi ve mutlak Mahmud’u bilsin. Böyle ilahî sıfatı ve rahmani mayayı alçak dünyaya harcamak ve esasında mülküm olmayan ödünç mülkle övünüp “ben” demek ne hatadır desin. “Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?” demedi mi diye büyüklenmeyi bıraksın. Şimdi ağaçlar gibi değeri yüksek ve şerefli gölge olmak isteyen kişinin öncelikle toprak gibi alçak olup gölge gibi fakir ve hor olması gerek. Dediler ki Allah gözü, yanlış bir hayalle çirkinliğini duymayıp kendini olgun gör, diye değil eksikliklerini gör diye yarattı.

Bu eğri ve eksik kişi ben doğru ve olgunum demiş
Batıl sözü doğruymuş eksiklikte tamammış

“Allah bir kulunu sevdiği zaman ayıplarını ona gösterir”e uygun olarak Allah kulunu sevse ayıbını gösterir. Eğer ayıbını görmediysen körlükten büyük ayıp olmaz. Kıyamette kör meydana çıkar. Derdine derman isteyen “Mümin müminin aynasıdır.”a uygun olarak bir sarrafı ayıbına ayna etmesi gerek. Sonuçta ayıbını gören Allah’ın sevgililerinden olsun. Aksi hâlde kimse kendi gözüyle yüzünü göremez.

285. beyit

هرکه بردار او من وما می زند
ردّ بایست او نه بر بالا رود

Mana: Kim kapıda ben ve biz çalarsa Allah’ın kapısından geri döndürülmüştür. En yüce makama ruhani olarak yükselemez. Yüksekle kastedilen irfan makamıdır. Allah’ı isteyene kendisi, dünya veya ahiret düşünülmüş olsa işarettir ki Allah’ı Kur’an’ın bildirdiği gibi tanımak (marifetullah) için yaratılmamıştır, belki cennet veya cehennem için yaratılmıştır, demişler. Kibir, büyüklenme ve gurur sevdasında hayalin yalanında ve sapkının gölgelerinde kalmıştır. Allah’ın kapısından kovulmuştur ve doğruluk kapısından uzaklaştırılmıştır. Sonuçta ben ve biz tuzağını kırıp gücenme (inkisar) ve dua (niyaz) tevazuyla yalvarma ve fakirlik tarafında olmayınca o yükseğe uçamaz. Sedef denizde

alçaklığı seçtiği için ve kaplumbağa gibi başını kabına yani sedefine çektiği için kıymetli olur. Ama büyüklüğün çalı çırpısıyla su üstüne çıkarsa kıymetsizdir. Hilal yumuşak bir cisim, boyu dal ve bedeni kısa bir nesneyken bütün âlem görmek için bayram ayı gibi ona talip olur. Ama parlak dolunay on dördünde âleme ışık salarken yükselip büyüdüğü için kimse bağlanıp iltifat etmez. Toprak alçak olduğu için Allah halifesi Adem'i ondan yarattı ve ona gökler, yerler, yağmurlar ve yeller hizmet eder. Güneş ve ay ışık tutarlar. Melekler de Allah'ın emriyle Adem'e hizmet eder. Su aşağıya meylettiği için âlemin yaşayışına sebep olur. Üzüm ağacı kibirle ve yukarı yükselmekle başını kılıca teslim edip ve alçaklığı seçip rüku (eğilmek) ve sücud (secdeye varmak) tarzında yetiştirdiği için çok nimetler meydana getirir ve halk beğenir. Galiba esnek olmayan çınar, şimşir, çam fıstığı ağacı ve söğüt gibi ağaçlar meyvesiz kalır. Dağlar yükseldiği için kar ve kış belasına ilk önce uğrar ve geç kurtulurlar. Yollar çiğnendiği için kar kalmaz. Duman yükseldiği için yüzü kara karadır. Güneş ve ay döndüğü için tutulmalardan (güneş ve ay tutulması) emin olmazlar. Hâlden hâle geçip farklı renk ve görüntüler sergileyen (telvin) sufi gibi bir makamda emin olup karar tutamaz. Şeytan hiddetli olduğu için ve alev gibi büyüklük sattığı için en aşağıya geri gönderildi. Dediler ki tevhid, ibadet için teni nefsani arzularından ve kulluk için kalbi tehlikelerden ayırmaktır. Ne olursa olsun Allah'ın eşi benzeri yoktur, eşi benzeri olmayana tevhid imkânsızdır. Şeriatte tevhid, Allah birdir demek olsa da tarikatte gönlü Allah'tan başka her şeyden ayırmaktır. Dediler ki sen düşmandan ayrıl yani başka sevdadan gönlünü çek. Dost hazırdır, isteğe lüzum yoktur. Dediler ki ağzına helva veren ile ensene tokat vuran bir olmayınca tevhidde eksiksin. Şeyh Bahaeddin bizde çok ilim ve görünen hâller olmasının sebebi cahillerin cefasına sabır ve tahammül etmemizdir, der ve Molla ve sufi olma; müslüman ol, tevhid eden ol. Yani falanlık varlığından ve ününden geç. Yazarın şiiri

İrfanla ilimden iz bırakma

İzin olmasın yoklukta iz bul

Allah'ın ışığı bütün dünyayı kapladı

Ey himmetli, açıp görmek için göz gerek

Yazarın şiiri

Ey Şeyhî dedikoduyu kısa kes

Şeyhilik olmaksızın padişahın yoluna niyet et

Kendini mahveden abdallar ve fakir
Bütün her şeyde Allah'ın nûrunu seyreder

Eğer batın gözü görürse
Gizli anladıkların meydana çıkar

Ey talip gel bu varlıktan temizlen
Allah'ın yolunda kalbi bütün ve tez canlı ol

Bir gönülde bin arzu zordur
Tek arzusu olan kişi akıllıdır

Ve Mesabih'in riya babında "Parmakla gösterildiği dinî veya dünyevî işlerde kişiye şer ve fitne yeter. Ancak Allah'a güvenip Allah'ın koruduğu kul olsun." Yazar kendisine ait şöyle bir mısraya yer vermiştir: Şöhretsizlik sönmekten ve batmaktan koruyan bir emandır.

Hadiste "Zikrini gizle (şöhret olma) yiyeceğini güzel yap." bu manaya gelir. Bir gün bir deli dedi ki sakın seni duymasınlar, sana iyi demesinler, toplanıp seni yemesinler.

Ve talip kendini satmak için söz söylese Allah'ın gözünden düşer, dediler. Yani rahmet gözü onu beğenmez. Sufinin bir işi beğenildiğinde bundan haz duysa şerde günahkâra zina ne kadar engelse o hazzı da (ona) o kadar engeldir. Yani yolunu kesip yolunu vurmak da sufiye iyi zina gibidir. Halbuki hazza benliğim ile uygun değilim, iyiliğinin ta kendisidir, diye Allah'a minnettar olsun.

Benim ruhum nefis köpeğinin havlamasıyla doludur. Sahibi hoş demeyince susmaz. Çünkü onun emriyle havlar. Çare sahibine yalvarmaktır. Hem yine bu ite toplan, tavşana kaç demek aciz kalıp kapıma gelsin diyedir. Düşün. Şimdi bu derdin çaresi yokluktur. İflas etmiş hırsız sataşmaz, yokluğa düşegör ki buyurur

286. beyit

جیست معراج فلك این نیستی است
عاشقان را مذهب و دین نیستی است

Mana: Nedir merdiven? Feleklere yokluktur. Aşıklara mezhep ve din, yokluktur. Nefis, akıl, cisim ve resme bütünüyle varlık derler. Hz. Muhammed bunu yıkıp bir etmeyince “Allah buyurdu ki biricik habibim bana yaklaş.” hitabına layık görülmedi ve yükselmekle (mirac) istiva hattı ve “...iki yay aralığı kadar, yahut daha az...” makamına ulaşmadı. “Sana Kuran'ı Biz okutacağız ve asla unutmayacaksın.” “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.” haberini “Allah, Âdem’e isimlerini öğretti...” mektebinde okumadı. Yokluğu bulmayan aşıkların imanından haber işitmedi ki (yokluk) çeşitli yollara ulaştırıp Allah’tan başka her şeyi unutmakmış. Hz. Yunus, değerli özün manasını keçeğe sarıp Türkçe olarak der ki

Yusufumu kaybettim Kenan içinde
Yusufum bulundu Kenan bulunmaz

287. beyit

کار گاه کنج در نیثی ایست
غرّه هستی چه داند نیستی چیست

Mana: Allah hazinesinin sıfatının yeri veya zamanı yokluk mekânıdır. Yani müminin kalbidir veya yokluk zamanıdır ki salikin yıkılma (mahv) günleridir. Allah hazinesinin iş yeri yokluktur. Varlıkla gururlanan yokluğu ne bilir. Yani Allah’ın bütün hazineleri ve hazine evi yokluk âlemi içindedir ki mana okyanusudur. Dilediği kadar varlığa getirir. Varlık âlemi buna göre denizdir. Sen bu fanî ve hayalî varlığın sersemisin. O âlemin esasını ve zevkini nasıl bilirsin? Sonuçta o âlemden bir suret kazanıp can verenden ona girmeyince onun büyüklüğünü anlayamazsın.

288. beyit

خوش براقی کشت خنک نیستی
سوی هستی آردت کر نیستی

Mana: Eğer yok olduysan yokluk atı, seni hakikî varlık şehrine ulaştıran iyi Burak oldu. Yokluk rahvanına ve yokluk atına bin. Çünkü çok çabuktur. Seni bir anda ebedîlik mülküne ve izzet varlığına ulaştırır.

Tevekkül ve Kanaat Hakkında

289. beyit

صبر کن با فقر و بگذار این ملال
زانکه در فقرست عزّ ذوالجلال

Mana: Fakirliğe sabret, bu kaygıyı ve yorgunluğu geçiştir. Çünkü Allah'ın izzetinin hazinesi fakirliktedir (fakr). “Müminin izzeti insanlara karşı tok gözlü olmasıdır/istiğna göstermesidir.” hadis-i şerifi izzet fakirliğini saklayıp halka gönül tokluğu sattığını gösterir. Yani salık Hz. Muhammed'e mensup fakirlik yoluna girdiğinde bazı zorlamaya ve sınavlara itiraz etse kırılmasın ve gam dolmasın, sabretsin ki Allah'ın hürmeti kulunun hayal kırıklığında, muradına eremeyişinde ve fakirliktedir. Çünkü anne çocuğun uygunsuz isteklerinde ağlamasına bakmaz. Suyunu da devamlı ısıtır, büsbütün yakmaz. Allah'ın bir adı Cebbardır (her şeyi yapmaya gücü yeten), kırıklarını sarıcı demektir. “Beni kalbi kırıkların yanında arayın.” hükmünce Allah'ın rızası için kaygıyı ve kırıklığı kabul et. Sonunda sevginin kırık sarıcı tahtalarıyla kırığın kaynamaya/birleşmeye döner. Kısaca hevesin pisliğinden ve Allah dışındaki her şeyin kirinden arınmak için fakirlik suyundan daha temiz su yoktur.

Gel yokluk yıkanmasını başına koy
Cenabetliğe yakın olanlara hürmet edilmez

Yok olmamış bir tüyün kalsa
Ettiğin dua kabul olmaz

Kibir defterinin kâğıdını yak
Bu aşk işaretleridir kitap olmaz

Kendini yok et, nefsin tanı
Nefsi anlayandan Allah uzak olmaz

290. beyit

هين توکل کن ملرزان پا دست
رزق تو برتو زتو عاشقتراست

Mana: Uyanık ol tevekkül eyle ayağını ve elini titretme. Rızkın sana senden daha aşıktır. Yani sıkıntılı olma ki “...biz paylaştırdık...”taki nasibin sana çok isteklidir. Sen hemen fakirlik yolunda tevekkül ve yönelmeyi bırakma. Rızık için halka tenezzül edip her gelenin eline bakma. Hadiste “Kuruntu, İblis'in tuzaklarından bir tuzaktır.” buyurur. Yani halktan ummak şeytanın hilelerindedir. Kul ağası evini bırakıp kapı kapı gezse gayretli ağaya mutlak bağ gelir. Bu vesvese ile kalbini doldurdu ve eğlendi diye sabırsızlık edip kalbini

fakirlik nurundan utandırma. “...Eğer müminler iseniz, yalnızca Allah’a tevekkül edin.”deki “iseniz” şüphecilik işaretinden hem kork hem de utan.

291. beyit

بر دل خود کم نه اندیشه معاش
عیش کم ناید تو بر درگاه باش

Mana: Gönlün üzerine yaşama fikrini az bırak. Rızkın yazılından az gelmez, sen hemen dergâhta ol. Yani “...biz paylaştırdık...” ve “...rızkı ancak Allah'a aittir...” derken gam rızkını çekmeyi bu ayetlerle gerekli bulmaktan Allah korusun. Kanaat yüzünü hırs, aç gözlülük ve perdeyle örtme. “Dünya hırsını bırak geçinmede aç gözlülük yapma. Hırs sahipleri fakirdir, kanaat edenler zengindir.”e uygun olarak zenginlik dedikleri kanaatle kalbin zenginliğidir. Kişinin kalbi zengin olmasa bütün dünya onun olsa doymaz. Hırs yapmasan da nasibin seni bulur. Boşuna hırsını Allah’la arana perde yapma. Ne kadar çok zahmet çeksen de yazılından çok yiyip giyemezsin, ellere bırakır gidersin. Ağa kulunun işlerini iyi bilir. Hemen kulun da kanaat ve sabırla ağasının dediğini tutması tam yerindedir. Hikâye: Bir arif bana rızık ister misin, dedi. İsterim, dedim. Arif, vaktinden evvel mi sonra mı (istersin), dedi. Eğer evvelse ömrünü ziyan edip bedenine zahmet verme. Sonra ise senin değilmiş, ulaşmaz. Vaktinde ise desen de demesen de gelir. “Bizim üzerimize düşen bize emredildiği gibi ona ibadet etmektir. Onun üzerine düşen de bize vadettiği gibi bizi rızıklandırmaktır.”, “İnsanlar mescitlerdedir. Allah ise onların ihtiyaçlarını giderir”, “Benim kefil olduğum şeyde sıkıntıya düşme senin sorumlu olacağın şeye uğraş.” tektir. Ağa kapısını bırakıp el kapısından rızık isteyen ahirete dair intikamla harama düşkün olur veya dünyaya dair intikamla zenginlik bulamaz, fakirlikten kurtulmaz. Hırs susama hastalığı gibidir, sahibi kanmaz. Galiba aç gözlüler zengin ve rızık veren Allah’a kötü şüpheler duydukları için ellerin kapısına muhtaç olurlar. Çünkü “...Allah’a kötü sanıda bulunan...” hükmünce bir aciz yaratılmıştan isteyip “...Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter...” ve Rabbine güvenmeyen Allah korusun kötü şüphe ve inanç duyup kulunu besleyemez, düşüncesinin küfrüne düşer. Allah da “Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir.”e uygun olarak yüzüne göre tabancasını vurur. Yani vermez sandığı için sandığına göre muhtaç ve hakir eder. Düşün ki bir değirmen taşının boğazını iflas etmiş bir işçi deler, yine o taşın boğazı tohumuz kalmaz. Senin boğazını kudret parmağı delmiş, tohumuz kalırım mı sanırsın? Şimdi “Her kim Allah için olursa Allah da onun için olur.”a uygundur. Allah’ta Allah’la olursan “Fakirler Allah’ın

ailesidir.”e uygun olarak Allah’ın ailesi olmuş olursun. Yetiştirilmen onun üzerindedir. Başkasına ihtiyacını söylemekle kendini uzaklaştırma, hor görüp dergâhtan ayrılma.

292. beyit

گفت پیغمبر که جنت از آله
کرهمی خواهی زکس چیزی مخواه

Mana: Hz. Muhammed, “Allah’ın cennetini ve yüzünü (görmek) istersen başkasından bir şey umma. Çünkü senin de başkasının da rızık vereni odur. Tamamı ona muhtaçtır.” dedi.

293. beyit

کرنمی خواهی کفیلیم مرترا
جنت المأوا و دیدار خدا

Mana: Eğer dilemezsen cennet mekânı ve Allah’ın yüzü için sana kefilim. Yani sabır ve tevekkülle hâlini sadece Allah’tan isteyip ona razı olursan ben senin için (Allah’ın) yüzünü görmekle cennette ebedî durmana kefilim, buyurur. O cennet ki nehirlerinin taşları yakut, zeberced, la’l, inci ve mercandır; toprağı müşk ve anberdendir. Girenlerin hepsi gençleşip daha da güzelleşir ve gönül şenlikleri artar. Yaşlılık, acizlik, hastalık, gam, ölüm, uyku, açlık, susuzluk, fakirlik, ihtiyaç, alçaklık, sıkıntı, vazife ve ibadet çekmezler. Ret, engel, zorlama ve öfke olmaz. Belki her cennet ehli birçok huri, gılman ve köle ağalık efendilik eder. Hükümlü bir köleyken padişah olur ve orada gece gündüz, ay ve güneş olmaz. Belki “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır...”a uygun olarak Allah’ın yüzünün nuruyla içi ve dışı dolar ve her ağacın yaprağına hafif bir rüzgar dokundukça her yapraktan canlılık veren bir ses açığa çıkar. Şöyle ki nağmeleri cennet ehlini hayran, şaşkın ve sarhoş eder. Tek bir inciden çadırlarda güzel incilerle ilgili dostlarla sohbet edilip cennet şarabının ırmağı ki cennetin bütün bağlarını dalaşır, huriler inciden kadehlerle sarhoşluk vermeyen şaraplardan müminlere sunup sadece gönülleri şenlendir. İşte oraya varınca henüz kul başına buyruk olup hür olur. Zahmeti rahmet ve rahatla; horluğu izzet ve mutlulukla; hizmeti şeref ve efendilikle değişir. Bütün korkulardan kurtulur ki burada korkup günahına tövbe eder ve efendisi kulluğuna ihlasla boyun sunar.

294. beyit

هین ازو خواهید نی از غیر او
آب دریم مجو از خشک جو

Mana: Uyanık olun, bütün istekleri ondan isteyin başkasından değil. Suyu denizden isteyin, kuru çaydan değil. Yani O'ndan başkasından istemek tatlı denizi bırakıp susuz çölden su istemek gibidir ve seraptan içilecek şey istemek gibidir. İstekleri topluluğun hazinesinden verenden istemek, iflas etmişlerin sandığından cevherler istemek.

295. beyit

ور بخواهی از دکرهم او دهد
بر کف میلش سخا هم او نهد

Mana: Eğer başkasından dilerse hem o verir. Çünkü onun meyli avucuna cömertliği o koyar. Yani onun gönlüne şefkat koyup meylettiren kısmetin sana ulaştırmaya onu vasıta, vesile ve hizmetli yapmıştır. Acele ve edepsizlikle Allah'ı hazır görmeyip başkasından dileme ve padişahın nimetini yiyip elbisesini giyip sonra göndereni bırakıp getirene şükür ve minnet eyleme. Ancak “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez.”e uygun olarak ulaştırma aracı olduğu için ona dua et. Yazarın şiiri

Ey cömert, rahmet edici ve rızık veren çok bağışlayan
Rahmetinin nimetinin içinde boğulmuştur padişah ve fakir

Cömertlik denizinin sonu yok bahşışın minnetsizdir
Ey bedelsiz hem maksatsız lütuf saçı

“Size ulaşan her nimet...” geçti ki sensin hemen
Nimet ve rahmet veren hem de şüphesiz, hamda layık

Zeyd ve Amr'ı irfan ve ihsan vesilesi eyleyen
Yokları var eyleyen cansızları canlandıran

Hakikatte yoktur nimete veren Allah'ın dışındaki her şey birdir
Yoktan var eden ve keşfedendir kudretine engel yok

Mümkün ve yaratılmış cömertlik etse ona karşılık diler
Başka bir amacı yoksa sevap veya övgü bekler

Yoksa şefkat gösterir fakire kalpte incelik vardır

Ya bağılıktır ki hakirlik çok boyunu bükmüş

Ya cimri adından utanır cömertlik eder

Veya kalp evinde dünya güzelliğinden keder kalmamıştır

Bu Şeyhî'nin yine zerre kadar eksik etmez rızkını

Zengin kişi, Allah'ın cömertliğine hizmetçi ve sebep olur

Nimetin ve bütün varlığın aslı Allah'tır

Nimeti ve ondan yararlanamı yaratan o mutlaktır

Hem bizimdir azlık, hastalık ve hakirlikle eziyet

O aziz ve o Rabb ölümsüz ve azarlamayandır

Onun özünü anlamakta kâmil akıl delilikle doludur

Âlimler hayrettedir Şeyhî, cahiller ne bilsin

296. beyit

پس چه عرضه میکنی ای کهر

احتیاج خود بمحتاج دیگر

Mana: Ey kötü asıl, ihtiyacını senin gibi bir muhtaca da sunarsın. Yani Allah'ı bırakıp ihtiyacını senin gibi bir muhtaca da sunduğun kötü asıllılığındandır. Eğer hakikatin saf ve güzel imişse başkasına hâlini sunarak özünü gözden düşürmezdin. Belki ne dilersen ondan isteyip alışverişin onunla, duan ve ağlaman ona olurdu.

297. beyit

سرکه مفروش و هزاران جان بین

از قناعت غرق بحر انکبین

Mana: Sirke satma ve binlerce canın kanaatten bal denizinde boğulduğunu gör. Yani sirke satıcı fakirler gibi fakirlikten şikâyet yüzünü ekşitme ve ekşi yüzlü olma. Kanaat denizine düşegör. Bu deniz şekerinde ibadet tatlılığına ve dua lezzetine gark olmuşlar çoktur. "...Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını bilseydi..." sesini vurup derler ki nolurdu halk, bu kanaatteki affetme lezzetini ve bağışlama temizliğini bilselerdi. Yaratılışın

işkencesinden zikirle ve nefsi kırmayla canlarını kurtarıp bizim gibi ebedî rahata ulaşırlardı. “Allahım bizi bütün kullarınla birlikte rızıklandır.”

298. beyit

دانه کمتر خور مکن چندین رفو
چون کلو خواندی بخون لا تسرفوا

Mana: Tohumu az ye, bedene çokluk, fazlalık çalma. “...yiyiniz...” ayetini okudun “...israf etmeyiniz...”’i de oku. Yani dünya tuzağının tohumları ki çeşit çeşit yemeklerdir. Çok yemekle bedenine kat kat yamalar vurup şişmanlatma ve büyütüp kalınlaştırma. “...israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” ile amel edip sonunda tuzağına tutulup cezanın hesabını hak etmeyesin.

299. beyit

نا خوری دانه نیفتی تو بدام
این کند علم قناعت والسلام

Mana: Tohum yemezsen tuzağa düşmezsin. Kanaat ilmi bunu yapar işte o kadar. Yani tohumdan gönlü tok olup veliler gibi yemenin ve içmenin ibadete kuvvet ve çaresizlik kadar olmayınca insanlığa ve eşyaların hakikatlerine doyamazsın. Bedenin huzurunu amaç edinip kaz ve tavuk gibi çöplükte kalıp yüksekte düşer, yükseğe uçamaz. Eğer aza veya tatsıza kanaat edip tasa, çaba ve açlıktan lezzet ve gamlılıktan kalp kırıklığı ve huzur bulup acıda, sızlanmada ve yıkıklıkta şen görüp ve gelene razı olup eziyeti vefa ve hışmı gönül şenliği bilirse iki dünyanın gamından sağlam ve huzurlu olup kavgasız baş ve şenlikli yaşayış bulur. Fena ehli olduğunun belirtisi kahrı lütuf bilip sadık dost gibi nefsi kırmakla yanan ateşe girmektir. Sonunda dünya ateşi solmayan bir gül bahçesi olur.

300. beyit

کر تو این انبان زنان خالی کنی
پر ز کوهرهای اجالی کنی

Mana: Eğer sen bu belleğini ekmekten boş yaparsan mücevherlerle doldurursun. Yani karnının kesesini boşaltıp oruç ve nefsi kırmakla alışasın. Bilginin kıymetli mücevherleriyle kalbini, Allah’ın hazinesi yaparsın.

301. beyit

طفل جان از شیر شیطان باز کن

بعد ز انش با ملك انباز کن

Mana: Can uşacağını şeytan sözünden geride tut. Sonra onu melekle ortak yap. Yani bu yediğin gıdalar hep şeytan sütüdür. Doyup nefsi rahata erıştırirsın. Ondan diğer hüküm ve başa kakmalarına da boyun eğersin. Ayrıca ruhu yaralar, zayıflatır ve hâlsizleştirirsin. Şimdi can bülbülünü nefis kargasının pençesinden kurtaragör. Sonunda melek mertebesine ulaşıp çocukken bilgili, izzetli ve değerli olsun ve körken görsün.

302. beyit

نان کِلست وکوشت کمتر خور ازین

تا نمانی همچو گل اندر زمین

Mana: Ekmek ve et balçıktır, az ye bundan. Sonunda balçık gibi yerde kalmayasın ve en aşağıya düşmeyesin. Yani bu ikisinin aslı çok sert, karanlık, alçak ve ağır olan topraktır. Çok bağlanma ki nefis ve tenin kuvvetlenip ruhun zayıf olmasın. Topraktan bir cisim gibi ağırlıkla yüce makama uçmaktan kalmasın.

Sehl-i Tüsterî, dervişin açlık, geceleri uyanıklık, sükût ve yalnızlıkla olgunlaştığını söylemektedir.

303. beyit

روز حکمت خور علف کا نرا خدا

بی غرض دادست از محض عطا

Mana: Yürü hikmet yeminden ye ki Allah onu kendi hissesinden maksatsız vermiştir. Yani yürü şikâyet kulağını ağız yapıp aşk ve irfan şarabı iç ve hikmet ilminin rızkıdan ye. Çünkü o Allah'ın maksatsız hazinesindedir ve yalnız başına güzeldir. Ruhun gıdası odur. Bu âleme gelmesi o hikmet gıdasını kazanmak içindir, der. Kazanç: Talip giyme ve yemede mürşidine uysa kâfir olur. Çünkü onlar başlangıçta nefsi kırmayı tamamlayıp karınlarını genişletmişlerdir. Toklukla tasalanmazlar. Yeni talebenin tersine ki çok yeseler şişip yoldan kalırlar. Nefsi çokça kırsalar yine yol gidemezler. Çünkü ruha dair gıdaları yoktur ki o aşkla kuvvetlensinler. Kıtâ "Nice açlık vardır ki hazımsızlıktan daha kötüdür."e uygun olarak sevinçleri gider. Gönül şenliğinin ateşi söner. Ortalama bir nefsi kırma gerektir. Yağ çok olsa şamdanın ışığı söner, az olsa ışık zayıf olur.

304. beyit

رزق تو حکمت بود در مرتبت
کان گلو کیری نباشد عاقبت

Mana: Mertebe içinde senin rızkın hikmettir. Sonuç bu sert lokmalar gibi boğazı tutucu olmasın. İnsaniyet mertebesinin rızkı hikmet ilmi ve irfan vicdanıdır. Hayvanların yulaf olduğu gibi ve o gıda ki güzel nurdur. Suretle ve karanlıkla ilgili sert gıdalar gibi boğazı kaplamaz. Hikâye: Behlül için iki değirmen taşı hizmette ortakken biri sersem ve şaşkın olup devrin pergeli gibi dönmektedir. Ama altındaki tasasızdır, neden, diye sorarlar. O büyüklük, kibir ve büyülenme; o buğz ve manasız değirmen tahtası onda olduğu için üzüntüden kurtulmaya ve huzura takati yoktur, diye cevap verir.

305. beyit

این دهان بستنی دهانی باز شد
کان خورنده لقمهای راز شد

Mana: Bu ağız bağladın, bir ağız daha açıldı ki o sır lokmalarını yer ve sır kelimelerini söyler. Yani nefsi kırar veya gereksiz kelimelere ağızını kapatırsan içinden (bâtın) bir ağız daha açılır. İlim ve marifet lokmasını yer, aşk şarabını içer ve hikmet sözlerini açıklar.

306. beyit

کز شیر دیوتن را و ابری
در فطام او بسی نعمت خوری

Mana: Eğer teni şeytan sütünden kesersen onun katında çok yemek yersin. Yani varlığı bilinen gıdasını kesersin. Nurlu rızık yiyip kibir ve şehvetle tabiatının dolmasından kurtulursun.

307. beyit

وین خورشها اندک اندک باز بر
کین غدای خر بود نی آن حر

Mana: Bu yemeklerden nefsi az az, derece derece kes veya kendin kesil. Bu eşek gıdasıdır ve boğaza yanaşıp kendine kul olanlarındır. Nefsin kulluğundan kurtulmuş ve helal doğmuşların gıdası değildir.

308. beyit

کر حلال آید بی قوت عوام
طالبان دوست را باشد حرام

Mana: Eğer halkın rızıkı için helal gelse dost talep edenlere haram olur. Çünkü gıdaları manevidir. Marifet, aşk, sevgi ve (Allah'ın) yüzünü görmektir. Yani "Allah ehline ise hem dünya hem ahiret haramdır."a uygun olarak dünyaya dair ismiyle her lezzet, ahirete dair Allah'la arasına perde olur. Yönelmeyi engeller ve unutturur. Şeriatte helaldense de Allah'ı talep edene günah ve haramdır. Talibin iki hâlde sakınması gerektiğini söylediler; yemek yerken ve söylerken. Talibe helal olan haram olunca haram olduğunu bilip kaçmayanların Allah'ı isterim ve severim demesi yalandır. Hatta Reşehat'te hamuru yoğuran abdestsiz yoğursa salike helalse de şüpheli gibidir, alçak gönüllülük ettirir, demektedir.

309. beyit

نیست غیر نور آدم را خورش
و زجزان جانرا نیابد پرورش

Mana: Nurdan başka insana yiyecek yoktur. Cana ondan başka terbiye gelmez. Yani insanın aslı temiz bir ruh ve nur olduğu için serti sindiremez, yine gıdası nurdur ki yine aslındandır, başkasından değil. Sen ruhun nuruyla ten arasında aracı olmuşsun, çalış. Sert gıdayı bırakıp yumuşağını kazan ve onunla beslen. Sonunda o nurla "...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır..." görmeye ve istemeden "...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir..." yolculuğuna layık olasın.

310. beyit

مأده عقلست نی نان و سوی
نور عقلست ای پسر جانرا غذا

Mana: Bu ümmete gökten inen yemek sofrası akıldır. Ekmek ve kebab değildir. Ey oğul, canın gıdası akıl nurudur. O nurla mümin kul, doğruyu yalandan; rütbe almayı, işten ayrılmaktan ayırıp doğru yola onunla gidip maksada ulaşır. Yoksa İsrailoğulları sofrası gibi soğan ve mercimek değildir.

311. beyit

عکس ان نانست کین نان نان شدست
فیض ان جانست کین جان جان شدست

Mana: O ekmeğin mayasının aksetmesiyle bu ekmek ekmek oldu. O canın feyzidir ki bu can can oldu. Yani yeryüzündeki yemekler can ekmeği olan o nurun ziyasındandır. Bu hayvani ruh “Yaratma bendendir.”e uygun olarak ilahî ruhun yani hakikat-i Muhammediyye’nin aksetmesidir. Her şeyin canlanması o nurladır. O nurun canlanması Allah’ın zatıyladır.

312. beyit

چون خوری یکبار از آن اکل نور
خاک ریزی بر سر نان و تنور

Mana: Bir kere o nur yiyecekten yediğin için tandır ekmeğine toprak dök. Yani ilahî aşk gıdası bir kere kalbine tecelli etse onunla varlığın nur olsa bu hâle erersin. Hiç yiyeceklere tenezzülün kalmaz. Belki sürekli onu görme lezzetiyle şaşırmış ve gönül şenliğiyle dolmuş olup hiçbir şeyden menfaat beklemezsin (gönlün tok olur).

313. beyit

جمله ناخوش از مجاعت خوش شدست
جمله خوشها بی مجاعتها درست

Mana: Bütün hoş olmayan hasta ve sıkıntılı gönüller, açlıkla iyi olmuştur. Bütün iyilikler açlık olmaksızın kötüdür. Yani devam etmeyen hâl yitip gitmiş asıldır. Çünkü doymak, kabiliyeti bozar, layıklıktan alıkoyar. Fudayl “İki özellik kalbi bozar, çok yemek ve çok uyumak kalbi öldürür.” dedi. Çok yiyen içer; içen uyur; uyuyan örtünür, uzaklaşır ve uzaklaştırılır. “Açlık evliyaların yiyeceğidir, sıddîk olanların bedenleri açlıkla yaşar.”a uygun olarak açlık velilerin gıdasıdır. İbadet etmek cennete (girmeye), ibadette edep yakınlığa sebep olur. Ama açlıkla kalp beşerî kederlerden ayrılmayınca salih amel dahi uzaklık sebebi olur.

Onun için perhiz iyidir demişler. Macunlardan çok yiyen, çok hasta olur. Sıhhat için ilaç kullanıp iyileşir. Yine çok yer, yine hasta olur, yine ilaç kullanır. Sonuç olarak ilaç dahi ona zarar verir. Tutukluk, öd ve hıtlar meydana çıkar. Böylece kişi suç işleyip gönülle tövbe eder, yine suç işler yine tövbe eder. Giderek günahı ısrar edip günahkârlık ruha, karaktere dönüşür ve kalbe bir hâl olur. Kalpten pişmanlık ve saf bir geri dönüş mümkün olmaz. Tövbe dahi boş söz ve kuru dille olup fayda etmez. Birdenbire ölüm yetişip gafletle gitmesinler diye ehlullah, Allah’tan başka her şeyde perhiz yapmışlar ve Allah’la meşgul olmuşlar. İzzet, mutluluk ve hürmet sebebidir ki kanaatle minnet etmek

halkı alçaklıktan kurtarır. “...Oysa, şeref Allah'ın, Peygamberinin ve inananlarındır...” müjdesine layık olur. “Müminin şeref ve itibarı gönül tokluğu içinde bulunup insanlardan bir şey istememesidir.” müjdesine layık olur. Fâni vücuda yani en alçak isteğe meyletmekten kurtulup “Himmetin yüceliği imandandır.” nuruyla parlar ki bu nur her alçak ve aç gözlüye ve her alçak aç yüzlüye verilmez. Çünkü onların dünyaya gelme amaçları yiyecek ve uykuyla meşgul olmaktır. Onun için yar olduk sanırlar. Buldukça bunayıp ebedî gayeden habersiz olmakla hırsla köle olup yemeyip giymeyeceğini dahi kazanmak ister.

314. beyit

يا حريص البطن عرج هكذا

انما المنهاج تبديل الغدا

Mana: Ey karnı için hırs yapan şöyle yüksel. Araştırmak suretiyle doğru yol gıda değiştirmektir. Yani beden gıdasını ve hayvan gıdasını insan gıdasıyla değiştirmektir. İnsan aslında melek cinsinden olan ruhtur. Yani melek gıdasını kazanmaktır. İrfan şarabının küpü olan kalp hanesini şeytan yemeğiyle dolduranda ruhani mirac olmaz ve marifet eklenmez. Bir kalbe ya yemek ya da ilim ve hikmet sığar. Köpek gibi bulunduğu sarkan hırslı kalpler de sevilmemiş olur ve pis yerlere gezegen olur. Kötü koku beyni bozar. Kaz ve tavuk gibi kanadından da faydalanmaz. Şimdi derece derece cismanî karanlığa dair gıdayı ruhani olanla değiştirip basamak basamak ruh âlemine yüksel. Nefsi kırmakla kastedilenin bedenle alakasının kesilmesi ve arzuyla yolun çalısının giderilmesi olduğunu söylediler. Neticeye bağlamanın yolu budur ki salık şu bağılılığı keser. O engel galip değildir. Ama hangi engelden geçemezse hemen ona önlem alsın.

315. beyit

رنج جوع از رنجهای پاکیزه تر

خاصه در جوعست صد نفع دگر

Mana: Açlık hastalığı hastalıklardan daha temizdir ki ağrısı yoktur. Özellikle açlıkta başka yüz yararı da vardır. Yani açlık hastalık da verse daha iyi bir hastalıktır. Kanlı ishal gibi pis değildir.

316. beyit

خود نباشد جوع هر کسرا زبون
کین علفزا ریست ز اندازه برون

Mana: Açlık herkese aciz olmaz ki bu ölçünün dışında bir otlaktır. Yani açlık herkese itaat etmez. Çünkü dünya nimetleri çoktur. Yulafın çokluğu gönül tokluğuna bırakmaz. Onun için açlığı herkes kendi için ele geçirip aciz bırakamaz. Oysa ki nihayet Allah'a sahip olur.

317. beyit

جوع مر خاصان حقرا می دهند
تا شوند از جوع شیر زو رمند

Mana: Açlığı Allah'ın yakınlarına vermişlerdir. Sonuçta bu açlıktan zorlu arslanlar olurlar. Yani açlık konusunda usta olanlar (ileri gelenler) nurla beslenip Haydar gibi Allah'ın arslanı ve velilik kuvvetiyle mutlak zatın kahramanı olurlar. Allah yolunda nefis ve şeytan haramilerini öldürüp Allah'ın semtine ümmetlik ile gider.

318. beyit

جوع هر جلف و کدا رکی دهند
چون علف کم نیست پیش او نهند

Mana: Ahterî, cilfi marifetten veya dünyadan eli boş ve yalnızca kabuk, içi yok, baskısız yonga gibi terbiyesiz, edepsiz şeklinde açıklamaktadır, olabilir. Sıhah'ta yazdığına göre cefa verici, zulmedici demektir, olabilir. Yani açlığı her kalbi ve eli boş kula nasıl verirler? Çünkü yem az değildir. Onun önüne koyarlar. Yani açlık beğenilen, kıymet gören, izzetin ve mutluluğun sebebidir. Hemen onu gidermeye önlem alır. Ama talib (yeni başlayan derviş) için şeyhine bağlılık önemlidir. Çünkü mürşit aynadır. Cezbe onsuz gelmez. Pirle bağı kesmemek gerek. Sonuç, masıvayı defetme sebebi olan cezbe makamına varınca burada pirini başkası bilen ayrılıkta kalır.

Ama tamamlayan için daha iyidir. Çünkü kâmiller için mutlak cemali mürşit aynasından görmek eksiktir.

319. beyit

اغندی بالنور کن مثل البصر
وافق الاملاك يا خير البشر

Mana: Nurla beslen, ey beşerin hayırlısı, göz gibi meleklerle uy. Yani gıdanı nur eyle, göz gibi âlemi iyi gören ol. Melek gibi cismin kalınlığından çıkıp yumaşaklık kazan. Sonuçta nefis şeytanından kurtulup perdelenmeyip sevilesin.

320. beyit

چون ملك تسبيح حقرا كن غذا
تا رهی همچون ملائک از اذا

Mana: Melek gibi Allah'ı yadetmeyi (tespih) gıda kıl. Sonuçta onlar gibi zarar ve ziyandan kurtulasın. Yani keder, gam, zarara uğrama, ağrı ve incinmek cismanî olmakla ilgilidir. Sen ki tespih gıdanla ruhani miraca yükselme çabasındasın, melek gibi dünya ziyanından ve bedeninin ağırlığından kurtulmaktasın, bunun başlangıcı (girişi) aşktır. Aşk şarabı, teni ve kalbi uyuşturunca ten acıktığını anlamaz ve kalp gam tutmaz. Aşk ki hilesiz olur, beden kararlarıyla onu mahveder. Tenin dışı kaftan gibi olur. Kaftanı kesmekle beden acımaz, kalp gömlek gibi olur. Bunu başına gelen bilir.

321. beyit

حبذا خونی نهاده درجهان
لیکه از چشم خسیسان بس نهان

Mana: Cihana ne güzel sofraya koyulmuştur. Ama cimrilerin gözünden kesin gizlidir. Yani zikir ve tespihin sonu ve bedeli akıl, aşk, marifet ve sevgidir. Bunlar çeşit çeşit nimetlerdir ki cimri olmayan ve minnetsiz sofralardır. Aşıklar meydanına salınmış, çekilmiş ve serilmiştir. Bazen aşıklar ve arifler nazarında talipler onu yiyip içmektedir. Fakat avarelik, tenbellik ve rahatına düşkünlükle ömürlerini boşa geçiren ve irfan kazanmayıp öz canlarına cimrilik eden alçakların “Sevdiğin şey seni (başka şeylere karşı) kör ve sağır eder.” hadisince hırs ve arzu gözlerini örtmekle burada dahi kör oldular. O çok değerli nimetleri ve sonsuz lezzetleri göremedikleri için tadamadılar. “...Ahirette de kördür...”e uygun olarak cennet nimetine dahi layık olmadılar. Nasıl, yiyip içmeye nerede layık olurlar? Kısacası dünyada tatsız ekmek kazanmakla olmadığını bilirken sonsuz nimete dahi çalışmak gerek deyip çalışmazlar. Dünya kuşunda ekmedikleri için dünyada ve ahirette çıplak ve ekmeksiz kaldılar.

322. beyit

کرجهان باغی پر از نعمت شود

قسم مار و مور هم خاکی بود

Mana: Cihan bağı nimetle dolmuş olsa bile yılan ve karınca kısmının gıdası yine toprak olur. Çünkü tabiatlarında başka kabiliyet ve liyakat yoktur. Şimdi bütün zat ve marifetinin nurlu âlemi isimler ve sıfatlarla dolsun, marifet zamanına yakınlık kazanmayanlar o manevî nimetlerden mahrum olup uzak kalırlar. Çünkü kismetleri gayretsizliklerine göre oldu ve kötü tabiatlarından çabayla mahv ve fena kazanmadıkları için “Allah dilediğini siler...”e uygun olarak beşerî ve karanlık hayalleri yok olup (mahv) “...dilediğini de sabit kılıp bırakır...” alametince varlıklarını doğru sözle değiştirip onunla devamlılık bulamadılar. Kudsilik çölünün doğanyken alçaklık ve gayretsizlikle beşerî toprakta kaldılar. Elbette gıdaları da toprakla alakalı koyu ve karanlıktan başka bir şey olmadı. Konak, konuğun mertebe ve edebine göre ziyafet verir ve yüzüne göre tabanca vurur. Papağana şekeri, bülbüle gül bahçesini, kargaya leşi, deveye çer çöpü, yılanı toprağı gıda kıldığı gibi Allah, dünya ziyafet hanesinde herkese gayret ve yaratılışına göre lokmasını verdi. Mümine lazım olan çaba ve büyük gayrettir.

323. beyit

پس کن ای دون همت وکوتہ بنان

تا بکی باشد حیات جان بنان

Mana: Yeter, ey alçak himmetli ve kısa parmaklı, ne zamana kadar canının sağlığı ekmekle olur. Yani nefis eşeğini tasarruf için Allah'ın ipiyle (Hablullah) yani Kur'an'la yüce âlemden gelen alçak himmetli ve kısa parmaklı ruh, yediğin yeter. Sonuçta ne zamana kadar senin hayatın ekmek ve aşla olur. Ruhlar âleminde ekmek ve aşsız ruh edin. Allah'tan alınan kayıtsız ve yarasız ruhtun. Melek gibi yiyeceğin ve içeceğin Subhanallah, Lailahe illallah, güzel ve yüksek mertebeli nurdu. Şimdi yine meleklerin gıdası için çabalayıp “Müminler ölmezler.” daimî güzel hayatını bul. Şüphesiz bu hayvani ruhta devamlılık imkânsızdır. Bu hayvani ruhu bırakmayanın Allah'la baki olma (baki billah) ihtimali mümkün değildir.

324. beyit

ای که اندر چشمه شورست جات

تو چه دانی شط جیحون و فرات

Mana: Ey senin makamın acı çeşme içindedir sen Şat, Ceyhun ve Fırat'ı ne bilirsin. Yani ey emmare nefisli acılıkta ve taklit acısında kalmış bilgisiz ve habersiz, taklitçi ve eksik kalan (kişi), ilim ve şer suretini dünya tuzağı ve yaşam sermayesinden kılmışsın. İkiyüzlülüğün namını züht ve takva kılıp, “İnsanla Kur'an ikiz kardeştir.” aklıyla akıllanmışsın. Bu sıfatlarla vasıflanmış sevgili olmayacağını bilmeyerek yüce ruhtan ve şer sahibinin arzusundan habersiz kalmışsın. Sen basiret sahiplerinden değilken beşerî, zayıf fikrinle ve cahil nefsinin şüpheci anlamasıyla Kur'an'ı tefsir ederim sanırsın. Bilmezsin ki Beyzavî ile Kur'an'a dair hakikat müsveddeden temiz kâğıda geçirilip tarikatın beyaz geniş yolu açık olmaz. Gizli bilgileri açan gözle görmek, şüphesiz bilmek ve ilim gözüyle anlamak olmaz. Yokluk uğurunu mahvedip aşkın hakikat uğuruyla değiştirip hakikat yerine (mak'ad-ı sıdk) ayak basıp erbab-ı kadem (uğurlu ulular) kutsanmış ruhlarını meclislerine iletip “Rahat olunuz, uğur getirdin.” diye iltifat etmezler. Bu durumda ruhani miraç sana kolay gelmez ve dahi “Vahyetti...” ve “Sana [Kur'anı] okutacağız...” veraset ilmi “Sonra biz, o kitabı miras olarak verdik...” kaynağında sana bildirilmiş olmaz. Ey bu suret ve ikiyüzlülükle tarikat Şat'ını, hakikat Ceyhun'unu ve marifet Fırat'ını nasıl bildin? Ağzın acıyken halka tatlı sunduğunu sanıp kendini mürşit addedersin.

Hikmet sözünü koruyan söz, her tuzluyu tatlı yaptı

Mısır kervanına söyleyin bir daha şeker satmasın

Bu beyti Hz. Şeyhimiz (Şemseddîn Sivasî) iki cihanın güneşiyle (Hz. Muhammed) ruhani olarak buluştuklarında bütün iltifatı buyurduklarında demiştir. Kendi şerefli aktarımıdır.

325. beyit

ای تو نارسته ازین فانی رباط

توچه دانی محو و سکر و انبساط

Mana: Ey ki sen bu geçici kervansaraydan kurtulmadan yok olmak, sarhoşluk ve açlık nedir nasıl bilirsin? Yani ey dünya kervansarayından, geçici ve pislik süsünden, vefasız ve devamı olmayan renklerin, suretlerin ve şekillerinden, kararsız gönül şenliğinden özünü kurtaramayan zayıf, çaresiz ve tenbel! Sen hayalî ve uykudaki varlığını yok edip Allah'ın cömertlikle dolu varlığıyla ayakta durmayı ve Allah'ın aşkının heyecanından sarhoş, şaşkın ve çılgın olmayı nasıl bilirsin ve baki Allah'a ulaşıp dünyada mutlu olmakla hakikatlerin sırlarının açılmasıyla mülkün ve meleklerin tasarrufunu nasıl yaparsın? Aşkla yokluk kazanıp bakışını nefsinin köleliğine ve yaratılmışlığına, zatına dair fakirliğine ve Allah'ın yüceliğine ve yaratıcılığına, zatına dair zenginliğine ulaşmadan; Kur'an'ın içyüzünü ve

şeyhanî hakikati anlamak için dışını şeri'atle sağlam yapıp süslenmeden bilirim demek senin için yalan ve haramdır. Öyle ise itikad ve teslimle İlahî sakilerin elinden sarhoşluk vermeyen şarap içip o içkinin keyfinin galip gelmesiyle "...Hak geldi, batıl yok oldu..."ya uygun olarak nefsanî yaratılış vesilesi Allah'ın besleyicilik (rububiyet) ve rızık vericilik yönünde geçici ve telaşlı olup meydana çıkıp ortada olan şeyleri birlik denizine (bahr-i ehadiyyet) dalmış ve bitirilmiş gör. Kendini ve diğerlerini unut. O zaman istemeden hakikatten bir ses gelir. Yazar'ın bir beyti

Benim hatırımda sadece o vardır

Gözünü aç ki onu görsün

İşte Mansur'un "ben" dediği cem' diliyle hakikat öyleydi. Örnekte olduğu gibi. Kitabın başında veya şer ehlinin diliyle "Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık..."a uygun olarak yaratılışın mayası Allah'ın sıfatının varlığıyla "Ben batılıyım." demek uygun değildir. Onun için "Ben Allah'ım." dedi "Ben gerçekten ve hikmetin gereği olarak mahlukum."manasına. Firavun "ben" diye suretine ve insanlığına dedi. Firavun hakikatini anlayıp "ben" dese Allah demiş olurdu.

Aşk candan elini silmektir

Marifet gördüğünü bilmektir

Ve Züleyha hususunda demişler ki

Gördüğünü bilse gafil olmasa

O zaman (Allah'a) kavuşan arif olurdu

İşte genişlemenin (inbisatın) manası budur. Cüneyd burada "Cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur." ve "Ben söylerim ben dinlerim iki yerde." Başkası ve Mansur "ben" ve Bayezid "Kendimi takdis ederim." dediler. Yani yoku yitirip varı tarif ettiler.

Yoku yitiren öz varını buldu

Sözünü kesti (?) rahatı var

Gönülde söz sadece Allah sözüdür

Öz ve yüz onundur her şey odur (ayniyyet)

Hakikat Leyla'sının Mecnun'u olan

Leyla hakikat, Mecnun'un sureti var

Asıl varlığı gören aslın neticesini yaktı

Yoku varı seçip birliği (vahdet) var

Gözünle bakma Allah'ın nuruyla bak

Şaşar, şaşu bakanın şirki var

Bunlar bu hâlde muhakkak benliğin akılı gitmiş ve cüz'i aklın alınmış olup onun yerine geçen ve Allah'ın sıfatı olan küllî akıl söyler. Gerçi Hz. Hızır Musa'ya "Ben Allah'ım." sesi gelen ağaç gibi kalıpları görünür. Ama burada Mansur, Cüneyd ve Bayezid yoktur. Varlıklarının damlası birlik denizine batıp denizle bir olurlar. Kendileri yok olup varlıklarının damlaları denize düşmekle yine önceden var olan deniz kalır ki Allah'ın dışındaki bütün varlıkların karanlığının devamlılığı hakikat güneşinin ortaklarına değer. Kısacası bunlar varlık dizgini ve tasarruf ipini bütünüyle Allah'ın eline verip hemen söyleyen, işiten, gösteren, gören Allah olur. Yazar'ın bir beyti

Şeyhî'nin canı sana bundan başka irşad olmaz

Dünyaya bağlılığını yok eden "Ben Allah'ım"ı işitir

Seninle her zaman gizli alışveriş eder

Perdesinden yanılıp kırılma

"Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır."ı tekrar ederken

Gönlünden inkârın gitmemesi garipdir (gitmemesine şaşılır)

Açıklama: Her ne zaman kul kendinden geçip Allah'a dair sıfatla vasıflanıp ikinci bir varlıkla var olup cismanî ve ruhani mertebelerde tasarruf ederse Allah'ı halkın aynasından görsün. Yani halk aynasında Allah'ın kemalini görsün ve halkı Allah'ın aynasında görsün. Yani "Kim vücut mertebelerini anlarsa o insanlardan kâmil olanların efendisidir."e uygun olarak varlık seyrinin mertebelerinde Allah'ı görüp Allah'ın aynasında halkın yokluğunu görsün ve bu iki görme birbirine perde olmaz. Bil ki sülukla bu kadar seyirlerden geçip asla ulaşan yine beşerî âleme bakınca kulluk yönünde ondan güçsüz ve itaatkâr kul olmaz. Ama zikredilen durumlar itibariyle ondan ulu ve kudretli kimse bulunmaz ki güçsüzlük yine güçsüzün, kudret yine kudretlinindir. Kıta

Yine yerinde deniz damla damla

326. beyit

چون تو عاشق نیستی ای تر کدا

همچو کوهی بیخبر دار صدا

Mana: Ey erkek kul, aşık olmadığın için dağ gibi habersiz, manasız ses verirsin. Şimdi namus arifinden geçip Allah'ın aşkıyla ödünç varlığını yani yansıma ve bağış olan ilim, amel, hüner ve mal düşüncesini kalp sayfandan atıp can ve dünyadan geçmelisin. Bir üstat nazarında heves noktasından kalp levhanı saflaştırıp irfan meydanının yeni talebesi olmakla eşyaların hakikatlerini bilip ve kainatların içindekileri ve sonundakileri kısaca görüp kalp makamının ilk mertebesi olan hakla batılı ayıran ufka ulaşman gerekir. Sonra tecellilerle kalple ilgili yedi hâle yolculuk edip oradan sidretü'l-müntehaya oradan "...iki yay aralığı kadar, yahut daha az..."a erip sonrasında kimlik denizindeki birlikte boğulup bazen sarhoş, bazen uyanık bazen hayret vadisinde kararsız olman gerekir. Bu yolculukları yapmadığın takdirde kaç yüz bin fen ve sanatın, çöl dolusu kitabın, Eflatun ve Calinus (Galen) kadar hikmetin de olsa faydasızdır. Yazar'ın bir şiiri

Calinus, hasta olduğu için aşka hastalık demiş

Aşk ilacı ölüleri diriltir, can için sıhhattir

Şifa yerine ulaşmak istesen hasta ol

Bütün aşk hastaları sıhhati kapmış sıhhatli olan duymamış

Aşkın mahallesi, aşk yüzü, aşk kılı ve aşk kokusu

Meskenimdir, baktığım yerdir, nergisimdir, anberimdir.

Yazarın şiiri

İki cihan terbiyeyi Muhammed'in sözünden alır

Filozofların hepsi can ve teni şerbet gibi sözlerine verir

İlim, nasihat, eğitim, fetva hizmetleri, varlık dağına ilmin hakikat sıfatının tecellisi değildir. Sadece dağa seslendiğinde geri sana dönen ses gibi yine senliğin sesidir. Şimdi sultanî nefis ve ruhani dille yani Allah sözünü Allah'ın diliyle sevk edeyim. Allah'ın halifesi ve mutlak zatın (Allah'ın) vekili olayım. Meclisin kederlenmeyle dolu yakıcı olsun ve beşerî zehirlere panzehirin olsun. Eşya bana ve ben eşyaya ayna olayım dersin bütünüyle teslim olup tevhid ateşiyle hayallerini yakıp mahvedegör.

Aşk ve Kayıtsızlık Hakkındadır

327. beyit

عاشقانرا شادمانی و غم اوست
دست مزد و اجرت خدمت هم اوست

Mana: Aşıklar için şenlik ve kaygı o anda odur. Müjdelik, hizmet ve ücret de odur. Yani zatiyla ilgili sevgi, sevginin sebebini bilmemen ve varlığında sevgisine başka bir maksat bulmamandır. İnsan olan sevgide dahi bu mana çoktur. Allah'a duyulan zatiyla ilgili sevgi lütfunu görünce utanıp sevdiğin değildir. Kabalık ve bela görünce o sevgi tükenir. İşte aşıkların kalp ferahlığı (inbisat), gönül şenliği, kalp neşesi ve gözlerinin gamının gözünün nuru ve can hanesinin ziyası, cenneti, rıdvanı, ahu gözlüleri, köşkleri, ebedî cennetleri, çimenlikleri ve güzel kokuları hemen Allah'tır. Ondan sonra aşk şarabının sarhoşluğuyla çektikleri eziyet ve sıkıntı, vefanın güzelliği, zahmet, zorluklar, rahmet ve zenginlik gelir. Sadece ayrılık, red, perde ve azarlama olmasın. Çünkü istekleri şüphesiz Allah'tır. Başkasından gönül elini yıkamışlar ve o abdestle kavuşma namazını kılmışlardır ki "Abdest infisaldir (bir fasıldan başka fasla geçme) namaz ise ittisaldir (kavuşma, bir araya gelmedir). İnfisali yapmayan ittisali elde edemez." dediler ve "...bütün benliğine O'na yönel." "Yani Ey Muhammed! Allah'ın izzetinden Allah'a yönel." "Allah [indirdi] de, sonra bırak onları..."

Tasavvuf yolu budur yolunu şaşırma

Sufi, yabancılardan yüz çevir, Allah de

İşte bunlara cennet arzusu ve cehennem korkusu da gelmez. Çünkü aşkın ziyası Allah'ın dışındaki her şeyin yıldızlarını mahvettiği için hiçbir şeyde aşktan başka nesne görmezler. Allah'ın dışındakilerin hakikatte yok olduğunu bilmenin olgunluğuyla uyku ve hayale yönelmekten utanırlar. Belki "Dönüş yalnız onadır." hükmüne hakikatlerin anlamının ve dönülecek yerin Allah (her an diri olup canlıya hayat veren ve her şeyi ayakta tutan) olduğunu görüp ister istemez "Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın..."a uygun olarak sevgi kabının kulbuna himmet eliyle sıkıca yapışıp son aşık sevgi denizinde boğulup varlık damlası deniz sıfatını buldu ve akl-ı külle şereflendi. Beşerî varlıkları ebedî zatta yok olup (fena) gerçek ve görünüşleri Allah vesilesi oldu. Gönlü yaralıların gönül hayatı ve dervişlerin gözlerinin nuru gönül sahipleri buyurur ki benim de isteklilerin terbiyesi için çektiğim zahmetten ve nefsi kırmaktan (riyazet) maksadım Allah'tır, başka bir şey değil.

328. beyit

غير معشوق ار تماشاىي بود

عشق نبود هرزه رسواىي بود

Mana: Eğer aşığın sevgiliden başka yolculuğu olsa aşk değildir. Boş söz ve rezilliktir. Yani bütün her şey mutlak cemalin aynasıyken, bütün aynalar Allah'ın sıfatının sevgilisiyken nasıl, niçin dışarıdan ve içeriden yüz gösterirken sen hakikate bakmayıp elbise ve örtüsüne görüp "...O sizinle beraberdir..."e alakasız bakışınla bakıp zannına göre uzaktan seyredersen "Biz daha yakınız..." tefsirini okur ama manasını bilmezsin. Halk içinde âlimsin ama içine (batınına) bakan gönül ehli katında rezil olursun. Tasavvufun kendisi, her şeye dikkatle bakıp kaynağını ve hakikatinin aslını elde etmektir.

Kısacası aşığın Allah'ın dışındaki her şeye gözünü yummasıdır yahut bütün eşyayı celal ve cemalin aynası görüp varlıkta başka bir şey görmeyip çokluğun (kesret) ona birlik sebebi (vahdet) olmasıdır. Ne olursa olsun görünüşe önem vermek mananın bir yönüne perdedir (engeldir). Suret ve manayı bir görmeyenler şühud ehli (Ehlullah) olamaz. Ebedî hayat bulup ölü kalbinden kurtulmaz. Kısacası birlik (vahdet), meyvedir. Gerisi çerçöptür. Bu meyveden yemeyenlerin ömrünün kalanı vesvese, yanlış hayal, uyku ve kuru ihtimaldir. Meğer ziyanını bilip Allah'ın dışındaki her şeyi unutup hayatından çıkarmaz, basiret nuruyla gördüğü sevgiliden başkasına nur verip içini oradan döndürmez, aslını onun aslında mahvedip başka sesi işitmezse sağır ve başka yüz görmeden kör olur. Eşyanın Allah'ın ilminde bilgi olarak mevcudiyetinden (a'yan-ı sabite) başka şeyler ona göz olur ve bütün eşyadan ve kendi ayrılık elbisesinden arınıp çıplak olur. O örtü bulutu gitmekle kendisi parlak bir güneş olur.

Külüyle kül olup her şeyi bıraktım

Yaratılmışları vahdet (birlik) ateşinde yaktım

Çünkü Allah varlığımın şehrini fethetti

Mutlak zatın bende olduğunu gördüm

Göz açıp kapayınca aşığın başka seyrettiği şey olsa aşık değildir. Çünkü Allah gayretlidir, kulunun kalbinin bir an için zatın sıfatını seyretmeyi bırakmasını istemez. Belki sabit, devamlı ve vaktinde hazır olmasını ister. Rahmetli Yazıcızade buyurur ki "Aşık başından sevda ebediyen hiç gitmeyene derler. Aksi hâlde o düzenbaz olur." Dediler ki iman kalbi

Allah'ın dışındaki her şeyden ayırmaktır, Allah'a ulaştırmaktır. Buna saflaştırma derler. Çılgınlığın başlangıcıdır. Bu çılgınlık tam bir fakirlik ve bütün mahlukların kavuşmasını görmektir. "Fakirlik iki dünyada da yüz karasıdır." hadisi üzere olgunluğun en mükemmeli ve sonun sonu budur.

329. beyit

عشق ان شعله است کو چون بر فروخت

هر که جز معشوق باقی جمله سوخت

Mana: Aşk öyle bir alevdir ki alevlendiği için bakî sevgilinin dışındaki her şeyi yaktı. Yani aşksız ten ışıksız ev ve ateşsiz ocaktır.

Allah gönlümüzü aşksız bir an boş bırakmasın

Ey Zâtî kimsenin ocağı ateşsiz olmasın

Aşk, aşığın kalbinde bir nur alevidir. Çünkü sine tandırı coşup dışta ve içte baki sevgiliden başka ne bilirse hepsini yakıp yok edip saf altın gibi kin, hile, masiva korku ve ümidinden aşığı temiz, saf, güvenilir ve bağışlanmış yapar. Yani o ateş aşığın yolunun çalı çırpısını eritip dünya süsüne bakmakla mutlu ve sevinçli olmaktan temizler. Kendi derdinden başka eğlence bulamayıp sonunda aşk sırlarından kurtarsın. Belki Allah'ın dışındaki her şeyin bizzat kendisini yakıp baş ve ayak göz ve iki âlemin aynası olup zuhur etmeme, birleşmeme ve memnun olmama hâliyle "...Allah, kişi ile kalbi arasına girer..." hükmünce sevgili (Allah) aşıkla kalbi arasında perde olduğu için fikir ve bakışı ona mahsus kılıp aşık kendisini bilmez ve görmez olur. Kendinden geçmek dediğimiz budur. Yazarın şiiri

Aşığın gönlü tandır olursa

Önce can, sonra ten nur olur

Birlik (vahdet) nuru bütününü kaplayıp

Bazen Cüneyd-i Bağdâdî bazen de Beyazid-i Bestâmî olur

Şimdi kendine en yakın olan mecazi varlık aşığın bakışından gidince onun dışındakiler şüphesiz gider, kalmaz.

330. beyit

عشق را در بخشش خود یار نیست

محرمش در ده یکی در یار نیست

Mana: Dedikleri gibi bu semt üzerine Allah daha iyi bilir aşkta kendini sevince ihsan yoktur. Belki kendi insanlığından geçip nefesine düşmanlık etmeyene bu ihsandan nasip yoktur, demek olur. Yahut kendini ortaya getirmez ve esirgemezse aşkta kendini seveni, isim ve canından geçmeyi esirgemek yoktur. Şairin şiiri

Aşık kendi arzusunu terk edendir
Dost isteğini seçer alır

Varlığından bıkmış olan kişi
Yâra kavuşmakla mutlu olur

Sevgilinin yüzünü elbette göremez
Aşık olan nefsi için amel işlese

Sen günahsın senden tövbe et
Günahları bağışlayanın tarafına yönel

O aşkın sırrı semtinde bir kimse yoktur. Yani aşık fena, mahv ve terkle varlık semtinden çıkmayınca ve can Yusuf'u ten zindanında olunca, nasıl ve niçin suretinden, isim ve işaretten geçmeyince yani ruh fena bulmayınca aşkın ihsanına ve esirgemesine kimse layık olmaz. Çünkü aşk isteksizlerin isteğidir. Zaman ve mekânsız saf bir cevherdir. Zikrin daimiliğiyle hayal ilinden çıkıp kendi vücudu sandığı kıymetli kabul edilen bir ile nasıl geldiğimizi, hayalî olduğunu anlamayıp bu zihnî varlığın hayalini nasıl bir ilaveyle kazandığımızı ve kutsal ruhunun o mukaddes zatla beraberliğe kavuşup izafi ruhu nasıl fâni kıldığımızı bilmeyen kişiler "Allah'ı Allah'tan başkası tanımaz."a uygun olarak Tanrı'sını bilemez ve göremez. Hz. Musa, "...Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım..." dediğinde "...Beni (dünyada) katiyen göremezsın..." denildi. Yani senliğini, Musalığını kaldır ki beni Musa'nın gözü göremez. Şimdi birlik gözüyle bak Musa, Tur ve yâr bir olsun. Sonunda bütün eşya sana hem yüz hem göz olur. Hakikatini hakikatine göresin. Yazarın kendi şiiri

Gönül Hz. Muhammed'in meşrebini bulduğu için
Varlığım göz ve yüz oldu

Musa, Tur ve yarı bir görene “...Bana (kendini) göster, bakayım...” demek nasıl bir iş ki kişi kendine ulaşma şartında olmaz. Fakat nefsi kırmakla insanlık gölgesi ve sonsal bulut kalkmayınca varlık güneşi parlaklığını göstermez.

331. beyit

هر یکی راهست در دل صد مراد
این نباشد مذهب عشق و داد

Mana: Aşık geçinen her birinin kalbinde yüz istek var. Bu aşk ve sevginin yolu olmaz.

Yazarın kendi şiiri

Bir gönülde bin istek olması zordur
İsteği bir yapan akıllıdır

Yazarın şiiri

Mutlağı (Allah’ı) bırakıp (başka şeylere) bağlanan kişi
Aşk yolundan döner/reddedilir

Çünkü “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır...” hükmünce kadim sevgili (Allah) insanın içinde iki yürek yaratmadı. Sonunda isteğini bir kılıp dünya ve ahirette mutlu olur. Bir gönül parçasını bin parça ve her parçasını istek hayalin için serseri edip emeline ulaşmak isteyen aşktan uzak kalmaz. Çünkü aşk için lazım olan mahrum kalmak ve varlıksız olmaktır. Hatta hoş görülmeleyen bir şey ve elem de ulaşırsa kederlenmeyip müminlerin imanını kabul ettiği gibi o da Allah’ın takdirini de Allah’ın geri çevirmesini de kabul eder. İsteği hemen sevgilinin (Allah’ın) isteği olur. Layık ve uygun onun gördüğüdür desin. Fakat her kim ki aşk şamatacısı olmazsa bu iddia ona haramdır. Ek: Hakikî aşkın Allah’ı amaçsız sevmek olduğunu anladıysan yüz isteği olan aşığın aşkının hakikî olmadığı da ispatlandı. Belki ona mecazî dediler ki beşinci beytinde açık olarak gelmeli. O da üç çeşittir dediler. Bir kısmı sevgilsini gördükçe lütüf ve ihsan sıfatını (cemal) görüp baktıkça “...Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!” deyip kardeşi gibi sevdikçe derdi artar, artmazsa bir an onunla kararı kalmaz. Ahı, sesi, iniltisi ve gözyaşından başka dert ortağı ve arkadaş bulamaz. Kalbine bozuk niyet hiç gelmez, koynuna da girse hareket etmez. Belki aşk ateşi emreden (emmare) hayalini yakmış olur. Bu üç çeşitin en iyisidir. Bu hâlde mürşidin eline giren çok gelişir. Fakat yine Allah’tan başkasına sevgi günahtır. Öyle ise aşkın yanına ulaşım tam bir yanmayla başkasını görmez olur. “Ehline bilindiği gibi” ikinci, zorluğa katlanmış gibi yapıp bayramlar ve toplanma (cem’) genişliğine kanaat etmeyip öpmek ister. Fakat ahlaka uymayan bir fiil asla kalbine gelmez, buna suçu kadar

azarı vardır. Üçüncü Allah korusun köpek gibi pislik ister buna sevgi demek yalandır ki bundan büyük düşmanlık olmaz. Kişi sevdiğinin namusunu, adını ve dinini yıkar mı kendi de reddedilmiş olur buna mecazî de denilmez. Aşk adı buna hatadır. Buna eşek gibi meyil ve kepek gibi hâl derler. Hz. Molla işaret eder ki Allah'ın dışındaki her şeye olan aşk dünyaya meyletmektir. Allah'a tapanların işi değildir. Belki “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?...”ye uygun olarak hevesi Allah olanların işidir.

332. beyit

ملك دنيا تن پرستانرا حلال

ماغلام عشق پاک ذو الجلال

Mana: Dünya mülkü tene tapanlara helal olsun. Biz Allah'ın temiz aşkının kölesiyiz. Yani dünyadan geçmeyip tabiat altında ve insanlık hükmünde olup Allah'tan başkasını sevenlerin olsun. Biz Allah'ın dışındaki her şeyden kurtulup saf aşka hizmet ederiz. Padişahımız, üstadımız ve pirimiz odur, o bizim olsun.

333. beyit

مطرب عشق این زند وقت سماع

بندگی بند و خداوندی صداع

Mana: Aşk tanburcusu sema' zamanında bunu çalar ki kulluk bağıdır; efendilik ise baş ağrısıdır. Yani aşıklar, aşk şarkıcısının nağme ve terennümlerinden efendilik ve kulluğun insanlığın sıfatları olduğunu anlamışlar. Aşıklık bu ikisinden başkadır. Çünkü aşk âlemine ayak basan (kişi) suretle ilgili bütün vasıflardan temizlenip efendilik ve bendelik yani hizmetçinin var sayılan özelliklerinden kurtulup görünüşte olduğu gibi gönlü zikirle kalbi teslim, doğruluk (sıdk) ve sevgiyle dolup Allah'ın ehli olur.

334. beyit

بندگی و سلطنت معلوم شد

زین دو پرده عاشقی مکتوم شد

Mana: Kulluk ve sultanlığın ne olduğu belli oldu. Bu iki perdeden aşık gizli oldu. Yani kulluk ve sultanlığın ücreti sonsuzdur. Eğer sultanlık olursa kavga, sıkıntı ve zarardır. Neşesi sürekli değildir ve manasızdır. Eğer kölelik olursa güçsüzlük, eziyet, eksiklik, korku, kırılma ve kaçıştır. Ama aşıklık bu iki perdeden gizli bir âlemdir. Orada şaşırma ve kavuşmadan başka bir şey yoktur. “Bana aşık olana ben de aşık olurum, ben kime aşık

olursam onun canını alırım, kimin canını alırsam diyetini de üstüme alırım.” Çünkü aşık sevgilinin yüzünün perdesidir. Aşk aşığın varlığını yani başka hayallerini almadan öldürüp mahvederek aşıkta sevgili sıfatından başka nesne kalmaz. Belki aşk, aşık ve sevgili bir olup hürmet, şöhret ve büyüklenme hayalleri yok olur, o da kalmaz.

335. beyit

عشق و ناموس ای برادر یار نیست
بر در ناموس ای عاشق مه ایست

Mana: Kardeşim, aşkla namus yar (sevgili) değildir. Ey aşık namus kapısında durma. Çünkü durursan aşkın değerini öldürürsün. Onun dediği gibi “İnsanlar size mecnun (deli) demedikçe imanınız sağlam olmaz.” Onun için sufinin her işini beğenseler yani sufinin her işinde akli ve hazırlığı olgun olursa hiçbir zaman akılsızlık yüklenen durum ve tavrı belirmezse sufi değildir dediler. Dediler ki aşksız ten hakikatte cansızdır. Yazarın kendi şiiri

Su ve toparktır, ölüdür, alçaktır aşksız kişi
Zikrin, fikrin, uykun, uynaıklığın aşk olmalıdır

336. beyit

عشق ز اوصاف قدیم بی نیاز
عاشقی بر غیر او باشد مجاز

Mana: “...(Allah) onları sever, onlar da (Allah’ı) severler...” “...bilinmek istedim...” ayet ve hadisindeki sevgiye, Allah’ı arzettiği gibi Allah’ın aşk ve sevgisi kendinde bulunan sıfatlarındandır. Daha kainat yaratılmadan ve ezel âleminde (her zaman var olan) aşk yine Allah’ın kendinden ayrı değildi. Kef ve nundan (kün) kainatların belirmesi “...Bilinmek için mahlukatı yarattım.” hükmünce aşkın gereği idi. Çünkü olgun güzelliği bilen akıllıysa elbette sever. İşte buradaki “bilinmek için” sevilme için demektir.

337. beyit

عشق بشکافد فلک را صد شکاف
عشق لرزاند زمینرا از کزاف

Mana: Aşk, göğe yüz yarık yarar, aşk yok yerden yeri titretir. Yani aşk ezeli bir kuvvettir ki yer, gök ve ikisi arasında bütün zerrelere kuşatandır. Hatta eğer feleklerin üstünden geçip sevgilinin tahtına ulaşmak istese bir anda yedi feleği yırtıp padişahın tahtına ulaşır. Azamet

ve hışmıyla zemine bir tecelli etse yedi ülkede zelzele yaratıp parça parça eder. Hz. Aşk'a (Allah) feleklerin, zeminin ve diğer varlıkların hepsi bağılıdır ve itaat ederler. Gerçek sabahın (subh-ı sadık) yakasını parçalayan ve aşıkların yok olan varlık zerresini beşeriyetin alçağından kaldıran ve yüce yapıp feleklerin üstüne çıkaran aşktır, buyurur.

338. beyit

دور کردونهای ز موج عشق دان
کر نبودی عشق بف[س]ردی جهان

Mana: Göklerin dönüşünü aşk dalgasından bil. Eğer aşk olmasaydı cihan donardı. Yani Mevleviler gibi felekleri döndüren şarap küpü felekteki aşk şarabının dalgalanması ve coşmasıdır. Aşk huyları ve unsurları düzenleyip ondan isimlere sahip olup isimlendirilen insan oldu. Yani suretle manadan aşk yeli dalga vurmakla nefis, ruh ve kalpten ona dalgalar düştü. Yazarın kendi şiiri

Aşk okyanusu çok dalgalandı
Dalgalar (onun) aynası ve görüldüğü yer oldu
Dalga ve deniz gerçekten birdir (aynıdır)
Şaşı bakan şaşıp karı kocalar sanır

Ve cansızlar da aşktan can bulup onunla ayakta kalıp düzen buldu. Dediler ki cihanı aydınlatan güneşe aşk nurundan maya katılıp o mayadan yere dokunmasa değersiz topraktan çiçekler, meyveler gibi güzelliklerin görünmesi imkânsız olaydı ki Yahya Çelebi buyurur

Her bülbül sarhoş ve dalgın olur
Lale ve gül cübbesini yırtar

Lale kimin için göğsüne dağ vurur
Bağın sümbülü kimin çılgınıdır

Acaba menekşe kime yar oldu
Ki gülşene zayıf ve beli bükük gelir

339. beyit

در نكنجد عشق در گفت و شنيد

عشق دريا يست قعرش نابديد

Mana: Aşk söylemeye ve işitmeye sığmaz. Aşk bir denizdir, dibi görünmez. Derinliği sonsuzdur. Yani konuşan dil, aşk âlemini açıklayamaz ve niteliğini açık edemez. İşitme duyusunun kuvvetinin hikâyesini duymakla kalbin mahiyetini idrak edemez. Yazarın şiiri

Anlatılmaz bir durumdur fetva ve kitap ona ermez

Her gönle düşmek günahdır aşkı inkâr etme

340. beyit

شاد باش ای عشق خوش سودای ما

ای طيب جمله علتهاى ما

Mana: Ey bütün hastalıklarımızın hekimi aşkımızın hoş sevdası neşe bulsun. Yani senin ateşli sevdanın şerbetin ve nefret edilmiş kişiyi ferahlatan macunun iki dünyanın kavgasının hastalıklarından ve bunun şunun (teferruatın) sevdasının acılarından bizi kurtardı ve azat etti. Bizi vesvese cahilliğinin hastalıklarından temizledi ve “Seni hakkıyla bilemedik.”in işaretini öğretti.

341. beyit

ای دواى نخوت و ناموس ما

ای تو افلاطون و جالینوس ما

Mana: Ey kibir ve namus hastalıklarımızın ilacı sensin. Bütün hastalıklarımıza Eflatun ve Calinusumuz (Galen) sensin. Yani bu iki filozof gibi İlahî hikmette üstadımız olan aşk, sen mutlu ol. Biz daima senin sevinç cevherin olan ve kederi yok eden gamını çekelim.

342. beyit

جسم خاك از عشق بر افلاك شد

كوه در رقص آمد و چالاک شد

Mana: Toprak aşk cismiyle feleklere çıktı. Dağ harekete geçti ve hızlı oldu.

Bu aşk silsilesiyle bağlandı

Sular ağlar yüksek dağ inler

Toprakla kastedilen velilerin ve nebilerin bedenidir ki Hz. Muhammed miraca Sidre'ye kadar bedeniyle çıktı ve Hz. İsa bedenle bir rivayette ikinci feleğe ve diğerinde dördüncüye yükseldi. Hz. İdris (a.s) bunun gibi ve olgun velide dahi o kudret vardır. Hz. Molla'nın çocukken göğe çıkması kitabın başında geçmiştir. Bunların kalınlıkları yumuşaklıkla değişip topraktan bedenleri feleklere çıktı. Hz. Aşk'ın tecellisinden Musa Dağı parça parça oldu. Fakat bu mananın türemesi aşğın meylinin sevgiliye olduğu ve varlığının tamamını özellikle ona döndürmekle başkasından uzaklaşarak olur. Böyle olunca aşıkların kalplerinin yüzüne aşkın kendi güneşinin cemali yansıyıp ışıkla dolar. Yani "Kulların kalpleri rahman olan Allah'ın iki parmağı arasındadır."a uygun olarak aşıkların kalplerinin kadehini aşk eline sundukları için aşğın kalbi, aşık kadehi elinde tuttukça sevgiliye dahi cemalin boyası yansır. Böylece o kadeh içindeki beşeriyet suyu sevgilinin şarap ve gül gibi olan yüzüne bedel olmakla tesiri ve kırmızılığı o suyu hazır şarap ve kırmızı şarap yaptı. Sonuç o yüze teslimle bakanlar paha biçilemez ve kalıcı sarhoşlar oldular. Şeyhimizin beyti

Ey Şemsî şevk ehline meyhaneci olduğumu söyle
Ezel şarabı bizdedir, gelen gelsin, kurtuluş benim

343. beyit

نیست از عاشق کسی دیوانه تر
عشق از سودای او کورست و کر

Mana: Aşıktan daha divane kimse yoktur. Akıl onun sevdasının illetinden kör ve sağırdır. Yani aşkla şereflenenen aşık sarhoş ve ürkek bir divanedir. Aşğın ve aşkın sevdasından akıl ve akıl ehli kör ve sağırdır. Çünkü kalpteki aşk sevdası gönlün nuru gibi gizlidir. Ne zaman o nur denizi aşıkta dalgalanırsa aşık bir yerde sabit duramayıp divane gibi coşarak günde birkaç çeşit renge, elbiseye ve hâle girer. Akıl ehli onun kararsızlığını görüp deliliğine hükmeder. Çünkü akıl aşk meydanından kör, sağır, habersiz ve zevk almadan aşğın kalbinden duymaz ve görmez, anlayamaz.

344. beyit

کر خطا کوید ورا خاطی مکو
در شود پر خون شهید اورا مشو

Mana: Hata söylerse ona hatalı deme. Kanla dolmuş şehid olsa onu yıkama. Çünkü onun sözü isteğinden (kendi seçiminden) değildir. Belki aşkın galip gelmesi onda varlıktan eser

bırakmayıp bütünüyle onu mahvetmiştir. İşte aşığın söz ve fiili mutlak aşktır. Akıllılarla karşılaştırıldığında bu delidir, küfür eder, deme. İnkâra ve şüpheye düşme. Çünkü alışverişinden habersizsin. Bilmediğin meseleye cahillikle bilgi verip “Kişinin fiili kötü olunca zanları da kötü olur.”a uygun olarak kendinden açık verme. Bir gün en keremli amcamız ve en büyük şeyhimiz kullarına öğütle buyurur ki hiç kimseyi kendinden kötü bilip inkâr etme. Kötünün iyi olduğuna inansan zararın yok. İyinin kötü olduğuna inanmış olursan gözlerinden düşersin. Allah’ın rahmetinden uzaklaşmış olursun. Her kimseyi Hızır bil. Şayet gördüğün gönül ehli olursa “Ölmeden önce ölünüz.”e uygun olarak aşk kılıcıyla şehit kanına bulanları diğer insanların ölümlerine benzeterek vücutlarını yıkamayın. Şehide, ölümlerle ilgili bilinen hükümlerden teçhiz¹⁰⁵⁶ ve kefenlenme lazım değildir. Onlar muaflardır. Temiz içleriyle kaldıkları için görünen hâllerden mesul olmazlar. Çünkü onlar dışlarını yok edip unutturmuşlardır. Sen de görünüşleriyle ilgilenme. Onların temizliği şerde (şeriat) görünmeyen iledir.

345. beyit

خون شهیدان را از اب اولیترست
این خطا از صد صواب اولیترست

Mana: Şehitler için kan sudan daha iyidir. Bu hata yüz sevaptan daha iyidir. Çünkü o kan kıyamette onlara yüz aklıdır. “Şehitlerin ruhları yeşil kuşların bedenlerine girerler ve cennette gezerler.” Bunlar haşre dek cennetlerde dolaşırlar. Bil ki bu görünen (zahir) şehitler, cisim şehitleridir. Kâfirlerin ve günahkârların eliyle hayvani hayatı, insani iyi hayatla değişmişlerdir. Ama nefsi kırmakla şahit olmaya çalışan manevi şehitlerdir. Onlar insani ruhlarını yok edip izafi ruhu, rahmaniyle değişmişlerdir. Gizli imanlarını belli olanla değişmişlerdir. Nurani ve karanlık (zulmani) perdeler gözlerine engel olamaz. Günahları bağışlayan (Allah’ın) elinin öldürdüğü kişiler ki görünüşte hata görülen hâller bütün halkın yüz sevabından daha iyidir. Çünkü işleri aşk hükmüyledir. Onların hakikatte hatadan günahsızlardır.

346. beyit

تو بیک خواری کریزانی ز عشق
تو بجز نامی چه میدانی ز عشق

¹⁰⁵⁶ Techiz: “İslâm literatüründe ölmek üzere olan kişiye muhtazar, ölü için genel olarak yapılması gereken hazırlıklara” verilen addır. Kürşat Demirci, “Cenaze”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 353.

Mana: Sen bir parça hakirlikle aşktan kaçansın. Sen bir isimden başka aşkla ilgili ne bilirsin? Yani ar, namus ve ırz kavgasından kurtulup ve aşkın alçaklık vermesine engel olmayınca aşk ilminden haberin olmaz. Keşke aşk nedir duysaydın belasından kaçmayıp belki onu gönül eğlencesi bilip aslanın pençesine düşmüş ceylan gibi aşk elinde yenilmiş, ele geçirilmiş ve itaatli olsaydın...

347. beyit

عشق از اوّل جزّا خونى بود
تا كرىزد انكه بيرونى بود

Mana: Aşk önceden niçin kan dökücüdür. Sonuç haricîler dışarı kaçsın. Yani aşkın başlangıcı kan dökücülüktür, kapıcılık ve cellatlıktır. Ta ki aşk ailesine girmeye layık olmayan haricîler korkup kaçsınlar. Aşk yolu yalnız samimi talibe kalsın ve dediler “Allah’a ulaştıran yollar yaratılmışların nefesleri kadardır.”a uygun olarak Allah’ın yolunda yanılan maksada eremez.

Bu yolu bulan yeni talebe ilk adımda dünyevî ve uhrevî isteklerine ulaşır. Eğer istemezse sonra mana âlemi açılıp en son maksadı duyup Allah’ın dışındaki her şeyden bıkip hiç maksadı kalmaz. Bu makam kişisi hâl diliyle anlatır ki

Şimdi isteğimiz el vermezse (yardım etmezse) hiç üzülmeyiz

Emelimize kavuşmayı bilmeyiz, başta ne sanardık

Hilesiz olan aşık “Şüphesiz en son varış Rabbinedir.” “Dönüş yalnız Allah’adır.” “...İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah’a döner.” sırrını duyup bütün terbiyecilerin meylinin sonu olup diğerlerinden kaçır, müminin puttan kaçtığı gibi. Yeni talebeye başlangıçta gerçi kanlı ve ateşli görünür. Ama kararlı olana Hz. Halil’in ateşi gibi gül bahçesi olur. O büyüklüğüne gösterdiği ruh yolunun çalısı olan bozuk hayalleri yok edip yakmak içindir. Sonuçta aradan delil kalkıp aşık cemalin tecellisine nail olup ve sınırsız lütfundan utanıp ne olaydı geçen ömrümü dahi aşk padişahının kulluğunda harcayıp bu mutluluklara önceden erseydim, diye pişman olur. Her insanın ruhu aşk şerbetine susamış olsa da karanlık yol, şerbeti hayat suyundan mahrum eder. Ruh, lütuf bekleyerek uykudan uyanıp doğruluk çırası ve irfan güneşiyle aşk hayatının suyuna yol bulsun. Cahillik panzehiri kendini hangi kıymetten uzaklaştırmış? Gamla, pişmanlıkla ve hakirlikle af dileyip aşk ateşi için o perdeleri/engelleri azar azar yaksın. Ancak ömür sermayesini bilmeyip gereksiz şeyler için harcayan mahşerde kör kalacak. “...Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim...” deyip faydasız özür dileyip bahaneler ederler.

348. beyit

عشق صد ناز و استکبار هست

عشق با صد ناز می اید بدست

Mana: Aşkın yüz nazı ve kibirlenmesi vardır. Aşk yüz nazla ele girer. Yani aşk çok aziz, nazlı, mekân ve o mekânda oturanların padişahıdır. Yüz naz ve büyüklenmesi vardır. Çünkü iki cihanın sultanlığı, gönül ve canın ebedîliği onunladır.

Güzelim ne kadar naz edersen (et) cana iyiliktir (bunlar)

Güzellik malına revaç veren şey, nazdır.

349. beyit

کی رسند این خائفان در کرد عشق

اسمانرا فرش سازد درد عشق

Mana: Bu korkanlar aşkın etrafına ne zaman ulaşırlar ki göğü yer meydana getirir. Bu aşkın derdi yani yüce himmetli aşk ve yiğitlik sahibi (olma), hürmetsiz can ve cihandan geçmiş aşıklarla ilgilidir. Korku ve ümidin (havf u reca), sıkıntı ve ferahlığın (kabz u bast) köleleri aşkın çevresinde dolaşamazlar. O yolda kimi yaralı kimi ölmüş yatarlar. Onu görüp o yola gitmek için cesaretli olmak gerek. Allah, “O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz, benden korkun.”da “eğer” şüphesini duyanlar şeytandan belki Allah’ın dışındaki bütün her şeyden korkmayı küfür anlarlar. Hiçbir nesneye tenezzül etmezler. Çünkü yedi kat gök yüce himmetin aşığının makamına göre an aşağı rütbe ve en sefil makamdır ki yeryüzü toprağı gibidir.

Gönül alçak da dese sakın aşığı çiğnetme

Aşığın alçak dediği gökyüzünün kulesidir

Yahut aşık ki saf aşkın kimyasının özüne sahip olsa bakış ve isteğiyle belirli şeyleri değiştirir. Zehri panzehir, sirkeyi bal, hamı olgun, karanlığı aydınlık eder ve alçağı yüksek, yüksek alçak eder. Şimdi meclisine bağlılıkla kalbine gir. Sonunda beşeriyet dünyanı yüce şerefli gökyüzü yapıp her kulesi âlemi parlatan güneşin çıkış yerine ait olsun. Alçaklık ve karanlıktan kurtulup “Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.”ten sonra “Ancak iman edenler dışındadır...”a uygun olarak hakiki iman ehlinde olup kullar içinde seçkin, güvenilir ve diğerlerinden ayrılan biri ol.

350. beyit

تو مکن تهديد از کشتن که من

تشنه زارم بخون خوبشتن

Mana: Sen beni öldürülmekten korkutma ki ben inliyorum. Kendi kanına susamışım. Yani aşkın sıfatı, ölü aşıktır diye korkutma beni. Aşkın hakikatini duymuşumdur. Ölümümünden ebedî hayatı görmüşümdür. Onun için kanıma susamışım. Bir fâni can verip bin baki can alayım.

Şeyhî varlık parasını aşkla değişmek ister

Geçersiz olmasına bakmayıp bir kere alışveriş yap

351. beyit

عاشقم من کشته قربان لا

جان من توبتکه طبل بلا

Mana: Ben aşığım, öldürülmüşüm. Yokluğun kurbanıyım, benim canım bela davulunun nöbet yeridir yani iki başlı ejderhadır. Bir anda aşığın kanını alıp “Benim Allah’la birlikte olduğum...” kanına ulaştırır. Yahut Ali’nin Zülfikar’ıdır ki kâfirin nefsinin varlığına batıp yükseğe kaldırır ve gösterir. Sonuçta “Kısasta sizin için hayat vardır...”a uygun olarak ölümünde Allah’la ilgili hayatı (hayat-ı yezdânî) bulur. Yahut nefis ve siva düşüncesi ki kalp evine bitişikti. “...O’na yönel.” hükmünce o düşüncelerden Allah’ın kahrının makası nefsi tüketip “Kim ayrılırsa kavuşur.”a uygun olarak kırılma işkencesinden kurtulsun ve o kesmeyi miras bırakan makas nihayet dünyada ebedîlik var zanneden cahil nefse yokluk cübbesi kessin. Birlik (vahdet) iğnesi ona “...sona ermeyecek.” takvâ elbisesi diksin. Sonuç iki âlemde alçaklardan ve çıplaklıktan kurtulsun. Kısacası Hz. Molla demek ister ki ben aşkın vasıtalarının tüketicisiyim ki İlahî âlemin timsahı hayvani hayatımı yunus balığı gibi yutup beni telaşlı yaptı. Benim canım yara ve zahmet davulunun nöbet yeridir. Bu devirde bütün aşıkların yokluk nöbeti benden bildirilir ki ben velilerin emiri ve takva sahiplerinin kumandanıyım, demektir.

352. beyit

تو فسرده لایق این دم نیی

با شکر مقرون نیی کرچه نیی

Mana: Sen donmuşsun, bu kan ateşine layık değilsin. Şükürle yakın değilsin. Her ne kadar kamış olsan da yani yaş ağaç ve yaş kömür gibi soğuk âleme (âlem-i humûd)¹⁰⁵⁷ varmış olsan da kızgın çıra gibi yanmak için layıklık ve beceriklilik kazanmadan aşkın ateşli kanına layık değilsin. Görünüşte insan olup aşkı bulmayan, şeker vermeyen kamışa benzer. Bu iki sıfatlı insan “...en güzel şekilde...”nin dışındadır ki hayvandır. Çünkü insana “Andolsun şerefli kıldık...” keremini aşk sebebiyle Allah’ın suretiyle canlanmasıdır. Yani Allah’ın isim ve sıfatlarına sahip olma ve sebep olmasıdır. Kim himmetin yüceliğiyle aynasını aşk güneşine döndürürse onun sıcaklığı ile hamlığı pişkinliğe dönüşüp varlığın donmuş zerresi güneşlik meydana getirir. Âleme ziya verir ve cihanı süsler. İşte aşıkların diğerlerinden farkı yaş meşe palamuduyla kızgın çıra ve şeker kamışı ile toprakla ilgili katı hurma farkı gibidir. Yaban kamışı cezaevinin duvarında kullanılmaktan ve ateşte yakılmaktan başka işe yaramaz. Ama şeker kamışı altın kaselerde sevgililerin dudaklarına ulaşır. İşte “...yakıtı insanlar...”a uygun olarak cehennem toprağını tutuşturacak çerçöp olmaktan kurtulmak istersen burada varlığını ilahî aşk şekerleriyle kapla.

353. beyit

سخت تر شد بند من از پند تو
عشقا نشناخت دانشمند تو

Mana: Benim engelim senin nasihatinden daha güçlüdür, aşkı duymadı. Senin bilen aklının mahrumluğu yetmez mi ki “Kişi bilmediği şeye düşmandır.”a uygun olarak beni de durdurursun. Yani aşk 6 yönden öyle bağladı ki nasihat âlemi olsa bir kılını koparamaz. Çünkü kalp padişahdır, uzuvlar köleleri ve askerleri gibidir. Padişah nereye gitse hizmetçiler ve kullar da oraya gider. Şairin şiiri

Aslolan sevgilisine (mahbûb) kalbi veren(dir)

Diğer uzuvlar da (onun) isteğine gider

Kullukta uzuvların bir olması gerekir. Bunu anla!

Bunu anlayana bu sözü işitmek sır olarak yeter.

Onun için “Öğüdünü esirgemedin sağol benden ama; tutamadım onları, çünkü tutuktur zaten sevenin kulakları..” buyurdular. Hikâye: Hz. Molla, Şems-i Tebriz’le buluşup

¹⁰⁵⁷ Humûd ve cumûd: “Cumûd, nefis, ateşi, şeytanlık ateşi, açlık ve susuzluk köpeği ateşi, şehvet ateşi ve bütün bunların şümûlüne giren çirkin huylar nevinden olan kötü ateşleri söndürdükten sonra hâsıl olur. Humûd ise anlattığımız bu ateşin sönmesidir. Humûd ve cumûd birbirini izleyen iki hâldir. Ateş söndükçe yerleri, üzeri küllenir. Bir yer, bir şeyle onun zıddından hâli olmaz.” Mustafa Kara, **Tasavvufî Hayat**, İstanbul: Dergah Yay., 1996, s. 139.

karışıklık ve kavgayla meşhur olduğunda bazı âlimler nasihat ettiler. Aklını topla, semtini niçin bıraktın dediler. Molla da her birini hakikatle delil göstererek susturdu. Ama inkâr ve himmete layık olanlarını kendine çekti, onlar tövbe edip dert arkadaşı oldular. Ama bu Ebu Leheb gibi kötü asıllı kıskançlar ki yarasa gibi hakikat ziyasından mahrumdular. İnkârla mahrumluk ateşinde kaldılar. Kıskançlık sahipleri "...boynunda bir ip olduğu hâlde" takımından oldular. Onlarla zariflikle hareket edip söz dalaşına girmedi. Belki anlayacakları kadar cevap verdi ki benim nasihatim sizin nasihatinizden güçlüdür. Çünkü aşk bağı filleri kılla çeker ve aslanları kedi eder.

Mecnun bu ağır yükü çekti

Aşk silsilesi (onu) zayıflattı

Aşkı anlatmakla anlaşılır sanıp doktorlar hasta gönüllü oldukları için hastalık dediler. Filozoflar aşk saf bir cevherdir. Bakmak ve işitmekle artar; çiftleşmekle gider dediler. Kimi de "Sevgili dışındakileri yakan bir ateş" ve kimi "Beşerî (âlemden) çıkarıcı" dediler. Kimi de "Sevgili dışındakileri yakan bir ateş" Kimi başından kimi ortasından söylediler. Her kişi uğradığı ve bildiği kadar söyledi. Ateşi sıcaklık ve kuruluşundan; karı beyaz ve soğuşundan anladıkları gibi aşkı maddi sandılar. Akılla anlamak istedikleri için hakikate ve sonuna yetemediler. Aşk kendi maddelerinin dışındadır, kitaplarda noktası yoktur ve tarifi imkânsızdır. Çünkü ne olduğu bilinmez bir durumdur. Ancak macera lafzıyla tarif mümkündür ki başından geçen bilir. Ama aşıklar nefsi kırma (riyazet), yanmak (ihtirak), yok olmak (fena), ehline hizmet ve kendinden geçmeyle (cezb) resimleri çöküp "...O'na yaklaşmaya vesile arayın..." emrine uyarak aşk veziri hakikat padişahına kavuşma vesilesi ve Burak gibi menzilleri geçme sebebi ve yakınlaştırıcı bir araç kılıp aşka ulaştırdılar ve hakikatini anladılar. Ama sevgilinin (ma'şuk) görünmek istemediği kimselere aşk sırrını açamadılar. Bir makama vardılar ki semender gibi aşk ateşi yuvaları oldu. Beşerî tabiatlarından ve maddi sıfatlarından çıkıp aşkın dışındakilere ihtiyaç duymadan halkın ileri gelenlerine diğer şeylerin aşkı için büyüklük sattılar, alçak gönüllülük ettiler. Yazarın şiiri

Aşkın sırrını kitaba hiç yazmamışlardır

İnci gibi kıymetli olan (aşk) kalpten kalplere geçer

354. beyit

ان طرف كه [عشق] می افزود درد

بو خنیفه شافعی درسی نکرد

Mana: Aşkın derd arttırdığı o tarafta İmam A'zam ve (İmam) Şafi'î (o) dersi okutmadı. Yani her şeyin mülk ve melekûtta bir dışı (zahir) ve bir de içi (batın) vardır. Aşk, ilmin içi (batınıdır), aşkın içi marifet, şühud ve hayrettir; dışı şeriat ve tarikattir. Hz. Kur'an bu ikisinin toplamıdır. Hz. Muhammed (a.s) layıklığa göre kimine dışını kimine içini kimine ikisini de öğretti. Din hizmeti en yüksek değerini kazandığında (halkın) hizmetine sunmak isteyerek Mutlak Efendi'ye (Allah'a) gitti. Sonra dört büyük halife ve inançlı imamlar gelip Hz. Kur'an ve hadisi tefsir (yorumlama) ve tenkiz (inceleme) edip inançlar, ibadetler, ilimler, va'd ve 'ıydı bildirdiler. Sünnet ehlinin yolunu sapkın grup şüphelerinden temizlediler. Ama şerin açıkça düzeltilmesiyle yükümlü oldukları için isimlerin ilminin hakikatini "Rabbimi Rabbimin gözüyle ve en güzel şekilde gördüm." sırrını açmadılar. Bilmediklerinden ya da açmakla yükümlü olmadıklarından kalpleri o ilmi sakladılar. Cafer Sıddık buyurur: Ben ilmimin cevherlerini gizliyorum ki hiç kimse onları senin yüzünde görüp de büyüüne kapılmasın.

Şâfi' Nu'man ve Ahmed Mâlik bu dersi okutmadılar

Ama (bu ders) kıymetli inci gibi her birinin kalbinde dolaştı

Ama temeli kuvvetli âlimlerden bazı sultanlar ki kara yüzüm yollarına toprak olsun, iki denizin birleştiği yer olup Hz. Kur'an ve hadisin hem zahirî hem "Benim yedi karnım var." batınını ruhani soyutlanmayla çalışıp kalpleri nurla dolu arş (arş-ı pür-nûr), doldurulmuş deniz (bahr-i mescûr) ve beyt-i ma'mûr¹⁰⁵⁸ ve rakk-ı menşûr¹⁰⁵⁹ oldu. Yokluk hayatının suyundan içtikleri için vaktin Hızr'ı olup ledün (gayb) ilmini keşfettiler. "Benim yedi karnım var." topluluğundan olup rabbani âlem, sultanî ayna ve Allah'ın şarabının esintileri olup "Allah Teâlâ Hazretleri'nin evliyası için hazırlamış olduğu bir şarab vardır ki, onu içtikleri zaman sarhoş olurlar."a uygun olarak iyi bir hayat buldular. Aşk onların ödünç ve hayalî varlıklarını yaktı, aşk şarabına saki ve aşkla baki oldular. İki cihan ve on sekiz bin âlem, hâllerinden el yıkayıp sevgiliden (Allah) başka her şeye gözlerini kapayıp tam bir yok oluş sahibi olup hayret denizine daldılar. "Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu. Şimdi de aynen öyledir." varlığı ile doğruluğu meydana çıkıp ebedî bekaya ulaştılar.

¹⁰⁵⁸ Beyt-i ma'mûr: "Semada, içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen mâbed. 'Mâmur ev' veya 'mâmur mâbed' anlamına gelen el-beytü'l-ma'mûr, Kur'ân-ı Kerim'de (et-Tûr 52/4) Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekânın adı olarak geçer. Abdurrahman Küçük, "beytü'l-ma'mûr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 6. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 94.

¹⁰⁵⁹ Rakk-ı menşûr: Vücûd-ı mutlak. Kara, age., s. 559.

Ama Şîh âlimlerin (r.a) maksatları âlemin görünen düzeni olmadığı için aşk derdinin beyzadesine birlik ilacından sunmadılar.

355. beyit

شرح عشق ار من بکوم بردوام
صد قیامت بگذرد وین ناتمام

Mana: Aşk şerhini ben her zaman söylesem yüz kıyamet geçse de tükenmez. Yani aşk için son olmadığı için şayet varlıkların zerrelere kadar dilim de olsa aşkın şerhine de sınır yoktur. Yüz bin bölümde bir noktası belli olmaz ki buyurur “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi...” buyurur. Çünkü aşk muhabbetullahtır (Allah sevgisidir), yani sıfatullahtır (Allah’ın sıfatıdır). Kur’an da sıfatullahtır.

356. beyit

زانکه تاریخ قیامت را حد است
حد کجا انجا که وصف ایزدست

Mana: Çünkü kıyamet tarihi için sınır vardır. Orada sınır nerede? O sınır Allah’ın sıfatı olur. Çünkü İmam Suyutî ve diğerleri gibi bazıları kıyametin sınırını ikna etme delilleriyle yazmışlardır. Belli bazı delilleri vardır ki çoğu var olmuştur, izahından Mesabih, Kurtubî ve diğerlerinde bahsedilmiştir. Ama ilk, son, zahir, batın, şiddetli, çevreleyen, ebedî ve ezeli aşk Allah’ın sıfatıdır. Onun için başlangıç ve son yoktur. Değeriyle bilinmesi ve açıklanması mümkün değildir.

357. beyit

این شنیدی موبموبیت کوش باد
اب حیوانست خوردی نوش باد

Mana: Bu sözümü işittin, vücudunda her kılın sana kulak olsun ve içtiğin hayat suyu şerbet olsun. Yani “...işiten kulaklar onu bellesin diye.” usulünce Allah’ın sözünü can kulağıyla işittiysen teninde her zerren yüz kulak olsun. Bütünlüğün bu işitmeye harcansın, bunun dışındakileri terk etsin. Sonuçta bu manaların hayat suyunu içmekle ruhun baki diri olsun.

358. beyit

اب حیوان خون مخو این را سخن

روح نو بین در تن حرف کهن

Mana: Buna söz deme, hayat suyu de. Eski harfın teninde yeni can görür. Yani “O, nefis arzusu ile konuşmaz.”a uygun olarak benim vücudumda bu ilahî sözü söyleyen ilahî hayat suyunun kabı olan hakikat-i Muhammediyye’dir. Yoksa nefsin isteklerinin isteklerinden değildir. İşte bu velilerin canının hayatı ve takva sahiplerinin ruhunun gıdasıdır. Buna söz deme, hayat suyu de ki ruhuna katarsan taze can verir, (sen de) rahman olan Allah’ın ziyasını bulursun. Kur’an’ın sırlarını duyup can içip de canan bulursun ve ölmekten kurtulup “Ölmeden önce ölünüz.” topluluğundan olursun.

359. beyit

این نه نجم است ونه رملست ونه خواب

وحی حق والله اعلم بالصواب

Mana: Bu ilim ne yıldız (ilmidir) ne falcılık ne de düşür. Allah’ın büyük vahyidir. Sevabı o iyi bilir. Yani ruh-i izafiyim ve hakikat-i Muhammediyim. Ben orada fena, onunla beka bulmuşumdur ve onunla üç manaya ruhani miraç kılmışım. Kutsal (lahut) medresede “Sana Kuran’ı biz okutacağız ve asla unutmayacaksın.” “Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.” Dersini mutlak üstattan okumuşumdur. Kalbimin levhasında bu dersleri önce yazıp orada hakikatler ve yüce ilimleri ve Allah’ın sırlarını almışım. Her kim benim gibi Kur’an’ı sahibinden okumak isterse başka şeylere bakmaktan, kalbini başka şeyleri sevmekten, kulağını başka şeyleri duymaktan ve dilini sözden uzaklaştırıp bu azalarını ve bütünlüğünü duyma (sem’), gücü yetme (kudret), görme (basar) sıfatında ve Allah’ın ilminde yok etsin. Sonuçta “...benimle duyar benimle görür benimle konuşur.” hükmünce Allah’ın duymasıyla Allah’ın sözünü işitip Allah’ın kulağıyla dinlesin ve Allah’ın diliyle söylesin. Aşk sıfatı ve ilahî aşkla sevsin ve sevilsin. Kısacası varlığı bütünüyle Allah’ın vasıtları olmaya gayret etsin. Ne olursa olsun Muhammedî halk, Muhammedî huy ve Ahmedî karakter suret ve sözle meydana gelmez. Aşkın hayat suyu ve ilahî ruhun kokusu bedava ele girmez. Hayat suyunun bedavası ölmüş gönüller olan aşk ve aklında kibir engelini kovan fenâ ve yok olma (mahv) kokusunun ele geçmesi mümkün değildir.

3.2. Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin Diğer Türkçe Cezîre-i Mesnevî Şerhleriyle Karşılaştırılması

3.2.1. Şerh Şablonlarının Karşılaştırılması¹⁰⁶⁰

Tablo 1: Cezîre-i Mesnevî Şerhleri Arasındaki Biçimsel Farklar

	Metin (Beytin Aslı)	Kelimelerin Açıklanması	Beytin Tercümesi	Beytin Şerhi	Şiir veya Hikâyenin Örnek Verilmesi	Ayet ve Hadislerden İktibas Yapılması
Sivasî	+	+	+	+	+	+
Şeyh Gâlib	+	+	+	+	+	+
İlmî Dede	+	-	+	+	-	+
Bosnavî	+	-	-	+	-	-
Cevrî	+ ¹⁰⁶¹	-	-	+	-	-

İncelenen şerhlerin şerh şablonlarına bakıldığında Sivasî ve Şeyh Gâlib'in şerhleri nicelik ve nitelik bakımından en kapsamlı şerhlerdir. Bunun yanında bu iki şerhin, kelime açıklamalarını vermek, şiir ve hikâye örneklerinden faydalanmak gibi özellikleriyle geleneksel şerh metoduna uydukları ve ideal şerh görünümünde oldukları söylenebilir.

3.2.2. Muhtevalarının Karşılaştırılması

Karşılaştırma esnasında önceki bölümde günümüz Türkçesiyle sadeleştirilen Sivasî'nin şerhi tekrar verilmemiştir. Karşılaştırma öncelikle Sivasî ve Şeyh Gâlib'in şerhleri üzerinden yapılmıştır. Bunun sebebi Sivasî ve Şeyh Gâlib'in şerhlerinin kapsamalarının ve yöntemlerinin benzerliğidir. Şeyh Gâlib'den sonra varsa diğer şarihlerdeki farklara değinilmiştir. Böylelikle karşılaştırılan beyitlerden herhangi birinde fark yoksa karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Karşılaştırma farsça beytin yazılmasıyla başlayıp diğer şarihlerin Sivasî'de yer almayan açıklamalarıyla son bulmaktadır.

¹⁰⁶⁰ Aşağıdaki tabloda Cezîre-i Mesnevîlerin Türkçe şerhlerindeki biçimsel farklılıkları göstermek için şarihlerin şerhlerinde bulunan bölümler için "+" bulunmayan bölümler için "-" işareti koyulmuştur.

¹⁰⁶¹ Bir beyte beş beyit ilave etmek suretiyle yapılmış bu şerhte beytin aslı şerhten sonradır; bir başka deyişle beş beyitlik şerh kısmı, şerh edilen beytin öncesine eklenmiştir.

بشنو از نی چو حکایت میکند
از جدایها شکایت میکند

Şeyh Gâlib, bu beyitte Sivasî'den farklı olarak öncelikle beş duyu organıyla hissedilenlerin iki çeşit olduğunu ve bunların lezzet ve tiksinti veren duyular şeklinde ifade edildiğini belirtir. Örneğin, gözün lezzetli gördüğü güzel suretlerken tiksinti duyduğu ise çirkin suretlerdir. Bu durum duyma, tat alma ve diğerleri için de aynıdır. Lezzet ve tiksinti veren duyular da kendi içinde zahirî ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. İştimenin zahirî lezzeti, güzel ve hoş sesler, manevi lezzeti de gerçeği anlatan sözlere dir. "...Seslerin en çirkinini eşek sesidir." ayetinin anlamı gereğince zahirî tiksinti veren ses eşek sesi, manevi tiksinti veren ses de "Hava boş sözünü kulağa ulaştırınca kulak (onu) günaha kefarete saydı." beyti hakikatince kötü ve haram olan sözlere dir. Bu sözlerin çirkinlik dereceleri değişmektedir. Hz. Mevlânâ "Neyden dinle neler hikâye eder" derken bu dört kısmın en iyisi kabul edilen manevi lezzet veren duyularını kastetmiş ve dervişleri neyin sesinden ilmî sözler dinlemeye teşvik etmiştir. Ayrıca Şeyh Gâlib bu beyti şerh ederken "dinle"nin Mevleviliğin temelini oluşturan 4 vasfın (susma, açlık, uyanıklık ve yalnızlık) en mühimi olan "susma"yı anlattığına değinmiştir. "Dinle" açıkça "bişnev" lafzıyla ifade edilirken "susma" gizli bir emir olarak orada yer almaktadır.

İlmî Dede, "bişnev" lafzıyla Mevlânâ'nın Çelebi Hüsameddin'e seslendiğini belirtmektedir. Çelebi Hüsameddin'in şeyhi olan Hz. Mevlânâ'nın vücudundan Hakk'ın neler anlattığını dinlemesi gerekmektedir. Ebced hesabıyla neydeki nun ve ye harflerinin sayı değerleri toplamının 60 olması ve bu 60 sayısının "sin" harfine denk gelmesine değinilmektedir. "Sin" Hz. Muhammed'in adı "ya" da seslenme harfi olup yasin de "Ey Muhammed!" demektir. Böylece "bişnev ney" derken "Hz. Muhammed'den dinle" diyerek neyle Hz. Muhammed'i kastetmiştir. Ayrıca diğer şarihlerden farklı olarak insanların dünyanın hilesine aldanıp Allah'ın ilminden uzaklaşarak gerçek vatanlarını ve asıllarını unutmaları ve Hz. Muhammed'in "İşte bu benim ümmetim." diyerek şikâyetle bunu anmasından bahsetmektedir.

کز نیستان تا مرا ببریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde neyin vatan-ı aslisinden ayrılmasına sufilikte gurbet makamı denildiğini belirtir. Ama ariflerde gurbete düşme yoktur. Gurbet bir zorunluluktur. Gurbet, evliyaullahın yüce makamlarından sayılmayıp dünya ve ahireti

ayıran tehlikeli bir engeldir. Bu beyitte gurbetin insanlar tarafından bilinen anlamının anlaşılmasından kaçınılmıştır. “Vatanda sefer” anlamına gelen dervişin kötü huy ve nefsanî sıfatlarından sıyrılıp iyi huyların ve güzel sıfatların vatanına yani vatan-ı aslisine seyahat etmesi anlatılmıştır. Neyden Allah’ın Hu ismi tek nefeste çıktığından dolayı ney birinci parçasından tutulup kulağa yaklaştırılırsa bu Hu sesi işitilir.

Sözün kısası vatan sevgisinden inlemek sadece neyde değil bütün eşyalarda kavuşma ve ayrılığa göre değişiklik arz etmektedir. Zahir ehlinin batına, görünmeyen görünene, sonun başa, ismin sığata, sıfatın zata inlemesi olarak varlığın dört bir yanında tekrar edilmiştir. Bu beyit nereden sorusuna “kamışlıktan” diyerek cevap vermektedir. Bu beyit her şeyin Allah’ta yok olduğu mertebeye/hâle değinmektedir. Bütün eşyaların, tek bir kaynaktan meydana gelmeleri, zamanla bu gurbeti tanımları ve üzüntüden şikâyetçi olmaları bu dünyada dertsiz ve kavgasız insan olmadığını gösterir. Şeyh Gâlib, Mevlevî tarikatının esaslarından birinin “sohbet” olduğunu söylemektedir. Toplulukla ibadet eden ve yolculuk yapanların yolculuğunun kolay olduğunu dile getirmiştir.

İlmî Dede, Abdülmecid Sivasî’nin yukarıda bahsettiği akl-ı küll¹⁰⁶² ve nefs-i küll¹⁰⁶³ düşüncesine değinmekte ve akl-ı külün Adem, nefs-i külün de Havva olduğunu ifade etmektedir.

Bosnavî de, İlmî Dede’yle aynı doğrultuda fakat daha ayrıntılı bir şerh yapmıştır. Özellikle bu şerhte farklı olarak, yaratma gerçekleşmeden önce varlıkların Allah’ın zihnindeki yokken var oluşlarına yani Allah’ın fikrindeki varlıklarına (a’yan-ı sabite) değinmektedir.

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

¹⁰⁶² Akl-ı küll: Hakikat-i Muhammediyye’dir. Ve akl-ı küll hakkında Hak Teâlâ ‘Göz görüp şaşmadı’ dedi. Pes, her kim ki akl-ı külün varisidir, ol dahi ‘Göz görüp şaşmadı’ sırrının mazharıdır.” İhsan Kara, **Seyyid Mustafa Rasim Efendi Tasavvuf Sözlüğü (İstilahat-ı İnsan-ı Kamil)**, 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, s. 800.

¹⁰⁶³ Nefs-i küll: Ruh-ı izafî. Âleme hayat bahşeden mânadır. Bu ruhun zâhirinden cisimler âlemi, batinından melekût âlemi yaratılmıştır. “Ona ruhumdan üfledim” ayeti gereğince (el-Hicr 15/29) Hakk’ın zâtına izâfe edilen bu ruh âlem mertebelerine göre muhtelif isimler alır: Akl-ı evvel, akl-ı kül, nefs-i kül, kalem-i a’lâ, rûh-i Muhammedî (rûh-ı menfûh), nokta-i kül, sır-ı a’zam, latife-i rabbâniyye, emr-i rabbânî, cevher-i rabbânî, aşk-ı ilâhî, mebde-i evvel, menşe-i ervâh, sır-ı ilâhî. Süleyman Uludağ, “Ruh”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 193.

Şeyh Gâlib, bu beyitte aşk ve hasretin farkından bahsetmektedir. Aşk, yokluğa bağlıdır. Hasret ise yokluk ile varlığın ikisini de kapsamaktadır. Bir insanı görmek için kalpte aşk duymak onu görünceye kadar devam eder, görünce biter; hasret ise asla tükenmez. Aşk, maddi sevginin; hasret, manevi ve İlahî sevginin gereğidir. Mürşid-i kâmillerin derdi hasrettir. Burada Muhyiddin-i Arabî'nin Fütuhât'ından örnek vererek bazı inatçı kişilerin Allah'a kavuşmak isteyenlerin aşk ve inlemeye ihtiyacı olmadığını söylemesinin yanlış olduğunu ve evliyanın bunun tam tersini ifade ettiğini beyan etmektedir. "Seni (zatına yakışır bir şekilde) tanı(ya)madık." hadisi, bilginin Allah'tan geldiğinde hemfikir olduğunda İlahî mertebelerde son olmadığına kesin delildir.

İlmî Dede, bu durumu "Allah'ta yok olanın hâlinde yine Allah'ta yok olan anlar." şeklinde özetlemektedir.

هرکسی کودور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

Şeyh Gâlib, asıl kastedilenin "gerçek vatan" olduğuna değinir. Asılla kastedilenin neyin gerçek, insanın da mecazi vatani olduğunu vurgulamaktadır. "Hâl (tavır, davranış) dili, söz dilinden (sözden) daha etkilidir." manasınca neyin inlemesinden çıkan manayı sadece sema' sahipleri anlarlar. Mutasavvıflar huzurunda bunun adı sema'dır. Batın ehlinin mertebelerine göre neyden işittikleri sesleri, zahirî duygulara sahip olanlar (zahir ehli) işitmez. Herkes onların durumundan haberdar olmadığı gibi bu durumu akıl karışıklığına ve vesveselere bağlayanlar da vardır. Bu hususta zahir ehli şaşkındır. Bunu deliliğe bağlamak da buna akıl işi demek de olmaz. Aşk hastalığına birçok çare söylenmiş fakat sonunda en kuvvetli ilacın sevgiliye kavuşmak olduğu anlaşılmıştır. Aşık, her zaman kendi derdiyle mutlu olur.

İlmî Dede'ye göre "Vatan sevgisi imandandır." hükmüyle vatan sevgisi inancın özünü oluşturmaktadır. Vatan sevgisiyle kastedilen de Allah'a ulaşmaktır.

Cevrî, bu beytin şerhinde dünyayı "bi'se'l-masir" yani "kötü dönüş" olarak adlandırmaktadır. Ayrıca Cevrî'de 4. beyitle 5. beyit birbirinin yerindedir.

من بهر جمعیتی نالان شدم

جغت بد حالان و خوشحالان شدم

Şeyh Gâlib, Sivasî'den farklı olarak bu beytin Reşahat'deki Nakşibendi tarikatının düsturlarından “Topluluk içinde yalnızlık, halk içinde Hakk ile beraber olmak”ı ifade ettiğine değinmektedir. Belki de Mesnevi-i Şerif'in bütün beyitlerinin bazen gizli bazen de açık bir biçimde Nakşibendiyye, Halvetiyye ve diğer sufi tarikatlarının metotlarını anlattığı herkesçe bilinmektedir.

هرکسی از ظن خود شد یار م
از درون من نجست اسرار من

Şeyh Gâlib, Sivasî'deki bilgilere ek olarak aşkın tatlı olduğundan ve neyin inlemelerinin de bu tatlılıktan kaynaklandığından bahsetmektedir. Aştan zevk alanlar bile onun zevkinden habersizdir. Haberdar olsalar da bu ancak ilmî bir şahitliktir.

İlmî Dede, neyi herkesin kendi bilgisiyle tanınmasından ve onu tam manasıyla yani ayne'l-yakinle¹⁰⁶⁴ görmemesinden bahsetmektedir. Ayrıca kimsenin onun özü ve sırrını öğrenmek istemediğine değinmektedir.

Bosnavî ise neyin özünü ve sırrını öğrenmek isteyenlerin ve istemeyenlerin olduğuna değinmektedir. Sırrını öğrenmek isteyenler neyin sırrına vakıf olmuştur, öğrenmek istemeyenler de kendi karanlığında boğulup sırlarının lezzetini tadamamışlardır.

سرّ من از ناله من دور نیست
لیکه چشم و کوش را آن نور نیست

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde duyuların işlevleri hususunda birbirlerinden habersiz olduğuna değinmiştir. Örneğin, kulak sözü işitirken gözün bunu bilmesi, göz işareti görürken kulağın bunu duyması imkânsızdır. Göz ve kulak gibi diğer duyular da birbirinden habersizken birbirine zıt nefislerin aynı sırrı taşıması da mümkün değildir. Nefsini terbiye eden kişi, bazı hâlleri anlayamıyorsa onu edinmemelidir. Eğer bu hâl dinin zorunlu bir hususu ise onun aslını öğrenmeye çalışmak gerekir. Eğer iç yüzü anlaşılmayan

¹⁰⁶⁴ Ayne'l-yakîn: “Müşahade etmek” mânasındaki ayn ile “gerçeğe uygun bilgi” anlamındaki yakın kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ayne'l-yakîn, İslâm düşünce tarihinde, genellikle üç kategoride sıralanan doğru bilgilerin kesinlik bakımından ortasında yer alır (diğerleri için bk. HAKKA'L-YAKİN; İLME'L-YAKİN). Kur'an'da “Andolsun ki onu ayne'l-yakîn ile göreceksiniz” (et-Tekâsür 102/7) meâlindeki ayette geçen ayne'l-yakîn, gözlem yoluyla bilmek veya “yakîn”den ibaret olan bir görüşle görmek mânasını ifade eder. Gerek bu ayetten gerekse Kur'an'da anlatılan bazı olaylardan anlaşıldığına göre ayne'l-yakîn ile elde edilen bilgi kesinlik açısından ilme'l-yakîn ile elde edilen bilgiden üstündür ve zihne gelen her türlü şüpheyi giderici bir özelliğe sahiptir. Allah'ı hakiki birliğini kalp gözüyle görmeye denir. Yusuf Şevki Yavuz, “Ayne'l-yakîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 4. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 269.

meselelerden ise akıl yormayarak bir hikmetinin var olduğu düşünölmelidir. Çünkü bir şeyi apaçık görmeyince ona inanmamak büsbütün cahilliktir.

تن زجان جان زتن مستور نیست

لیک کسرا دیده جان دستور نیست

İlmî Dede, beytin şerhinde ruhların bu dünyaya gelme sebebinin canı görmek olduğunu söylemektedir. Ruhlar yaptıkları yolculukta akl-ı külden nefs-i küle, nefs-i külden felekler, feleklerden yıldızlara, yıldızlardan unsurlara, unsurlardan katı cisme, katı cisimden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana, insandan akla ulaşp nur ve karanlık dolu perdeleri öğrenmişlerdir.

اتش است ابن بانک نای نیست باد

هر که این اتش ندارد نیست باد

Şeyh Gâlib, beyitteki “yok olsun” ifadesinin hem “hayırlı dua” hem de “isteğe kavuşturan yol” olarak anlaşıldığını belirtmektedir. Ateşi bilme eğiliminde olanlar önce varlıklarını yok etsinler. Fakat “Taş gibi hatta ondan daha da katıdır.” ayeti gereğince aşka meyli olmayanların kalpleri neyin sesindeki manayı işitmez. Aşk, şekli belli olmayan nurlu bir özdür. Aşk, filozoflara göre insan bedeniyle sufilere göre ise eşyanın tümüyle alakalıdır. Hatta feleklerin de hareketinin şevk dolu olduğu ifade edilmektedir. Bu şevk dolu hareket her cisim için farklıdır ve bu nedenle neydeki etki meydekine uymaz.

İlmî Dede, süluk ve ictihadla anlatılmak istenenin gönül ateşini yakmak olduğunu ifade etmektedir.

اتش عشقست کاندنر نی فتاد

جوشش عشقست کاندنر می فتاد

Şeyh Gâlib’te “düştü” değil “düşmüştür” şeklinde bir şerh yapılmıştır. Melek, cin, cansız varlıklar ve bütün canlılar İlahî aşkla yaşarlar. Çünkü Allah onların hem yaratıcısı hem de terbiyecisidir. İnsanların bazıısı isyankâr bazıısı da itaatkârdır. Zikir ve tespihin özü eşyada görünür ve bu, Allah sevgisine delildir. Aşk ise aşırı sevgidir. İlahî aşkın bir parçası zikir ve tespihtir ve her yaratılmışta bulunur. Her isteyen bununla uğraşsa da herkes aşk ilmini öğrenemez. Neyin ateşli hikâyelerle zikir ve tespih eylediğini işitemez.

Bosnavî, meyın sarhoş edip akılları baştan götürmesine ve Allah’ın lütfuna sözle değil aşkla ulaşıldığına değinmektedir.

نی حریف هرکه از یاری برید

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde ayrıntılı bir biçimde “perdelere” hakkında açıklama yapmaktadır. Perde-i suriyyeye (suretle ilgili perdeler) hayâ ve namus örneğini vermektedir. Eğer hayâ, Allah’tan olursa seçkin bir huydur. Ama hayâ her zaman Allah’tan gelmediği için bazı hayâların kötü olduğuna değinmektedir. Örneğin düşmanlık kötü huydur. Şeren sadece Allah rızası için düşmanlık etmek övülmüştür. Perde-i maneviye olan bütün yaratılmışların da saliki çokluğa düşürdüğünü söyler. Neyde yedi perde bulunduğunu ve bunların hepsinin esasının nefes olduğunu belirtmektedir. Tasavvuftaki yedi iniş mertebelerinden (tenezzülât-ı seb’a) ta’ayyün-i evvel¹⁰⁶⁵ ve sani’e¹⁰⁶⁶ değinip Allah’ın daimî isimlerindeki yedi mertebeye neyin yedi perdesi arasında bağlantı kurmaktadır. Allah’ın 99 ismi nasıl yedi mertebeye bağlantılıysa birçok makam, bu makamlardan oluşmuş başka makamlar ve onların kolları da neyin yedi deliğiyle bağlantılıdır. Neyin makamlarından çıkan üzüntü, sevinç, yiğitlik, cömertlik gibi duyguların farklılığı Allah’ın isimlerinin mertebelerinin delilidir. Çünkü İlahî sıfatlardan olan celal, cemal, rahmet ve intikam mana bakımından birbirine zıt sıfatlar olmalarına rağmen Allah’ın birliğini bozmazlar. Şeyh Gâlib, şerhin sonunda neyin, mürşid-i kâmilin (Allah’ın isimlerinin tecellisi olan) sıfatlarını çeşit çeşit seslendirdiğini söylemenin uygun olduğunu belirtmektedir.

Bosnavî diğerlerinden farklı olarak kâmil ve arifleri incitenlerden Allah’ın intikam alacağına, neyin tatlı sesinin Allah’ı inkâr edenleri yıpratacağına, evliyayı inkâr etmenin doğru olmadığına ve dostu incitmek, birine kin duymanın kötü olduğuna değinmektedir.

همچون نی زهری و تریاقی که دید

همچو نی دمساز مشتاقی که دید

Şeyh Gâlib, şerhine başlarken neyin dostluğunu ikiye ayırır: Görünüşte ve anlam bakımından dostluk. Görünüşteki dostluğa örnek olarak avcının tuzağına düşen ahunun Amir Kays’ın arkadaşı olmasını vermektedir. Anlam bakımından dostluğa da Leyla’nın Mecnun’a dostluğunu örnek göstermektedir. Hem görünüş hem de anlam bakımından dostluğu ise Mecnun’un yine kendi gibi bir Mecnun’a dost olmasıyla açıklamaktadır. Ama

¹⁰⁶⁵ Ta’ayyün-i evvel: Hakikat-i Muhammediyye’dir. Allah bu mertebede zatını, sıfatlarını, isimlerini ve varlıklarını bir bütün olarak bilir. Bkz. İsa Çelik, Tasavvufi Gelenekte Hazarât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb’a, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara, 2003, s. 167.

¹⁰⁶⁶ Ta’ayyün-i sani: Allah’ın zatı ve sıfatlarıyla diğer varlıkların isim ve sıfatlarının gerektirdiği manaların suretlerini birbirinden ayırarak sınıflandırdığı mertebedir. Vahidiyyet, a’yan-ı sabite ve hakikat-i insaniye buradadır. Bkz. Çelik, agm., s. 168.

aşk gayreti kendini yok etmesi gerekirken yeni bir Mecnun meydana getirmesini uygun bulmaz. Bu nedenle Mecnun'un, Leyla'yı kendi suretinde yaşatıp kendi kendine aşık olması gerekmektedir. Ney bu anlamda örneğe çok uygundur. Çünkü neyzende olan ah ve inleme neyde de aynı şekilde bulunup bu duygular hem söyleyende hem de dinleyende ortaktır.

Bosnavî, Şeyh Gâlib'in açıklamalarıyla aynı doğrultuda bir açıklamada bulunmaktadır. Bu açıklama "Ney, eline geçtiği kişinin duygu, düşünce ve hâllerine göre ses çıkarır." şeklinde özetlenebilir. Örneğin, neyin sesi, Allah'ı inkâr edenin elinde zehir, şerefli kişilerin elinde panzehir ve sedeflerin ağzında inci olur.

Cevrî bu beyti farklı bir biçimde açıklamaktadır. Ney/Derviş ayrılık derdine çare ararken doktorun/mürşid-i kâmilin lütfuna erişmek için elçi olmasını istemektedir.

نی حدیث راه پر خون میکند
قصّهای عشق مجنون میکند

Şeyh Gâlib, beyti tercüme ettikten sonra kendi divanının mesneviyyat bölümünden 18 beyti vermektedir. Bu beyitler Leyla'nın Mecnun'un kendisine olan aşkını öğrenmesi üzerine Mecnun'a öfkeli tavrını ifade etmektedir. Bu beyitlerden sonra Şeyh Gâlib "nesir" başlığı altında kişinin kendi yaşadığı tecrübenin dinlediği bin hikâyeden iyi olduğunu ve akıllıların delileri anlayamayacağını ifade etmektedir. Böyle olanların yolları yok olmak ve sözleri de susmaktır. Konuştukça farklı bir dil oluştururlar ve bu bilinen dillerden değildir.

İlmî Dede, Mecnun'un Leyla'da kendini gördüğünü bunun da fenadan sonraki beka evresi olduğunu söylemektedir.

Bosnavî, İlmî Dede'nin şerhini genişleterek Allah'ta yok olma (fenafillah), Allah'la buluşma ve ikiliğin birliğe dönüşmesi hususlarına değinmektedir.

محرم این هوش جز بیهوش نیست
مر زبانرا مشتری جز کوش نیست

Şeyh Gâlib, beytin açıklamalarında akl-ı ma'aş ve akl-ı ma'ad arasında özel ve genel bir yön olduğunu belirtmektedir. Örneğin istenilen şey ahiretle ilgili olsa kişi hem akl-ı ma'aş hem de akl-ı me'adla vasıflandırılır. Ama aşk istendiği zaman akl-ı ma'aşa yer

kalmaz. “Aklın yönlendirdiği aşkta hayır yoktur.” mealince aşk delisi, sadece akl-ı me’ad sıfatıyla anılır. Eğer istenilen şey dünyayla ilgili olursa akl-ı me’ad bulunamaz. Akl-ı ma’aş sıfatıyla anılır. Akl-ı me’aş sahibi hem uhrevi hem de dünyevi işlere tam bir şekilde hâkim olamaz. Bu nedenle akl-ı ma’aş sıfatıyla anılan şahsın aşktan haberi olmaz. Eğer kâmiller özellikle Mevlânâ hem dünyayla ilgili işlerini sürdürmeyi hem makamını korumayı hem de seyr-i süluk yapmayı başarmış denilirse cevap olarak bunu yaptıran kuvvetin akl-ı küll ve cem’ü’l-cem makamı olduğu söylenir. Buna akl-ı ma’aş denmez. Aşkta akıldan haberi olmamak diğer hâllerin tümünde habersiz olmayı gerektirmez. Teslim ve rıza hâlinin zikri esnasında gayretullah¹⁰⁶⁷ ve buğzullah (Allah için buğz etmek) mertebelerini zikirle talep etmek dinen mümkün değildir. Çünkü her mertebenin hâli, her hâlin sonucu ve her sonucun kaynağı farklıdır; dil söyler, kulak işitir, göz görür ve gönül sever. Bu aşka çare yine aşık olandadır, aşık olmayan anlayamaz.

در غم ما روزها بیکاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde Şeyh İsmail Ankaravî’nin hikmet üslubunun dikkate alındığını beyan etmektedir. Hikmet üslubu nasihatın doğruluğu için nasihat verenin nefsinin Allah’ı unutanların seviyesine indirmek ve sonra nasihati açıklamaktır. Şeyh Gâlib, Kur’an-ı Kerim’deki Habib-i Neccar kıssasını örnek vermektedir. Bu kıssanın “nasihat” bölümünde “Ben yaratana ne diye kulluk etmeyeyim?” anlamındaki ayet örnek verilip bu mananın özüne dikkat çekilmektedir. Bununla kastedilen aklın aşk ilmini öğrenmek için gamlar çekip henüz ona ulaşamamışken ömrünü tüketmesidir. Yani beyitteki در غم ما sözündeki gamla, aşk ilmini öğrenmek için çekilen gam anlatılmak istenmekte ve aşkın kendisi olan gamla karıştırılmaması gerektiği belirtilmektedir. Aşk ilmini öğrenmek için çekilen gam irade mertebesidir. İleme ve ahlakımızın gittiği yere gece ve gündüzlerimiz de gitti. Yani Allah’ta yok olduk, ne ömür ne gün ve ne de ah vah kaldı. Ah, aşk ve sevgi gün ve saatlerin yenilenmesi gibi yenilenmektedir. Bunların hepsi aşk içinde derd-i aşk içindir.

Cevrî, günlerini ten zevkleriyle geçiren kişilerin aşka layık olamayacağını belirtirken aşka layık olmak için aşk derdine yanmak gerektiğini ifade etmektedir.

روزها کر رفت کو رو باک نیست

¹⁰⁶⁷ Gayretullah: Allah’ın kıskanması din dilinde “gayretullah” şeklinde ifade edilir ve yaptıkları kötü, çirkin, haksız işlerle gayretullaha dokunanların mutlaka ceza göreceklerine inanılır. Hayati Hökelekli, “kıskançlık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 25. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 496.

تو بمان ای انکه چون [تو] پاک نیست

Şeyh Gâlib, gam kelimesini korku ve tehlike olarak tercüme etmektedir. İstenilen şey Allah'ın sonsuz devamlılığıdır. O varsa her şey vardır. Var olduğu sürece bu dünyada fazl ve rahmetten ümit kesilmez. Aksini iddia etmek safi küfürdür. Bazı şarihler, تو بمان lafzını “Yardım ve iyiliğinin güzel adlandırması devam etsin” anlamında değerlendirmektedirler. Şeyh Gâlib, onların bu lafızla Allah'ın temiz zatını kastettiklerine değinmektedir. Hata payı olmakla birlikte gerçekte hitap edilen kişinin mürşid-i kâmil olduğunu söyleyip aşk-ı İlahî ve zat-ı İlahî hususlarında açıklama yapmaktadır. Şeyh Gâlib'e göre beyitteki muhatab İlahî aşktır veya muhatabın Allah'ın zatı olabileceğini de söylemektedir. Cenab-ı Hak'ın bekası sayesinde her şey var olmuştur. Zaman tükenmedikçe ümit kesilip korkuya kapılmanın doğru olmadığını kısaca ifade etmektedir.

هرکه جز ماهی زایش سیرشد
هرکه بی روزیست روزش دیرشد

İlmî Dede, konuyu özetleyerek nasipsizlerin yani birlik makamında olmayanların Allah'ın sıfatı ve aşkından mahrum kaldığını vurgulamaktadır.

Bosnavî eğer birlik denizinde kalmazlarsa dünyevi uğraşlarla meşgul olacaklarını, gösteriş içinde sapkınlaşacaklarını ifade etmektedir. Ona göre pişmişin hâlinden ham olan anlamaz, padişahların sözleri bilgisizlere etki etmeyeceği için susmak gerekir, arif olanlar sözün kısa olması gerektiğini söylerler, sözü uzatmanın faydası yoktur belki de zararı vardır.

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

Şeyh Gâlib, “Mutlu olan kişi annesinin karnında da mutludur.” hadisi gereğince kişiye başlangıcı olmayan âlemde (âlem-i ezel) Allah'ın ilminde hangi sıfat takdir edilmişse onunla görünecektir. Ham ve pişmiş olmakla ilgili olarak Sivasî'ninkilere paralel ve tamamlayıcı bir açıklamada bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte “Peygamberin görevi sadece tebliğ etmektir.” ayeti hükmünce Galib'e göre nasihat dinlemeyi kabul etmeyen ve ham insanların da nasihatle ıslahına çalışmak gerektiğini belirtmektedir.

Bosnavî'nin 17. beytinin şerhine bakıldığında 17 ve 18. beyitleri bir arada şerh ettiği anlaşılmaktadır.

ای دریغا کر تراکنجا یدی
تا زجانم شرح دل پیدا شدی

Şeyh Gâlib, canla gönlün birbirinden ayrıldığına değinmekte ve ne zaman can ne zaman gönül denildiğini keşke anlasaydın şeklinde salike seslenmektedir. Sivasî'nin açıklamalarına paralel olarak salikin hamlığı nedeniyle sırları anlayacak gücü olmadığını belirtip onları açıklamayı istese de söyleyemeyeceğini ifade etmektedir.

کین سخن شیرست در پستان جان
بی کشنده خوش نمی گردد روان

Şeyh Gâlib, şerhine Hz. Muhammed'in rüyasıyla başlar. Rüyasında süt içtiğini, kalanını da arkadaşlarına verdiğini anlatan Hz. Muhammed'e sütü nasıl yorumladınız diye sorulmuş, o da "ilim" cevabını vermiştir. Sadık mürit olmayınca mürşidin dilinden irfan sohbeti dökülmez. Şeyh Gâlib burada Cüneyd-i Bağdadî ile Hallac-ı Mansur'un bir hikâyesini aktarmaktadır. Buna göre bir gün Hallac-ı Mansur Cüneyd-i Bağdadî'nin meclisinde otururken Cüneyd-i Bağdadî "Cübbemde Allah'tan başkası yoktur." "Benim şanımla ne yücedir." gibi sırlı cümleler söyler. Cüneyd-i Bağdadî yanındakilere Mansur'u meclisten çıkarmalarını söyler. Bu hâlin kendisine Mansur'dan dolayı geldiğini söyleyerek "Ona layık olan bizim vaaz meclisimize gelmemesidir. Zira vaaz avamlar içindir. Mansur'un derdine derman olacak sohbetler avamı helak eder." der. Şeyh Gâlib'e göre afyon tiryakisi üç dirhem afyonla ancak kendinden geçerken alışkın olmayan insan iki dirhemle bile etkilenir. Özetle mürşidin ister istemez sır ifade etmesi için karşısında bir sadık aşık gerekmektedir.

مستمع چون تشنه و جوینده شد
واعظ ار مرده شود کوینده شد

Şeyh Gâlib'e göre şeyh muhatabının anlayışına göre konuşur ve taliplerin mertebesine göre İlahî ilimleri öğretir. Yoksa öğrenci şeyhin kendisinden ilim sohbetini esirgediğini düşünmemelidir. Ama bu mübarek sudan içmek için susamış olmak gerekir. Yoksa kişi hazır olmadığı bilgiyi bin kez işitse yine de hatırında kalmaz. Herkes kendi mertebesince duyacağı için ilim ehli olanlar anlar, olmayanlar anlayamaz. Yalnızca "Ben sadık aşığım." demekle olmaz. Bunun da bir imtihanı vardır. Gerçek aşıklara kapı, duvar, taş ve mermer, sevgiliden haber verir.

İlmî Dede, dilin müşterisinin kulak olduğuna ve dinleyenin isteğine göre söyleyenin şevkinin değiştiğine değinmektedir.

Bosnavî, İlmî Dede'nin şerhinde geçen söyleyen ve dinleyen arasındaki ilişkiyi örneklerle genişleterek anlaşılır kılmaktadır. Söz incisinin göğüs kutusunda kalmasının veterinerine verilmesinden iyi olduğu örneğini vermektedir. Veteriner eşeğin kulağına boncuk ya da inci taksa eşek bunun farkında değildir.

مستمع چون تازه آید نی ملال
صد زبان کردد بکفتن کنک و لال

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde müridin güzel ahlakla yanmaya hazır olması gerektiğini söylemektedir. Tarikati geçmeyen hakikatten zevk alamaz. Tok olan insanın yemekten zevk almaması gibi. کنک و لال'le anlatılmak istenen müşidın sürekli Allah'tan bahsetmesi ve gerçek olanı Allah'la zikretmesidir. Bu sebeple müşidın dili yoktur. Başka bir yorumda bu ifadeyle sessizlikleriyle bilinen cansızlar ve hayvanların da kastedilmiş olabileceğine değinmektedir. Allah'ın sırlarını bilmelerine rağmen dilleri yoktur ve hâl diliyle konuşurlar. Bunu görecek göz ve işitecek kulak gerekir. Mecliste bulunanların hepsinin taze şevk sahibi olması gerekir. Aksi hâlde bazıları aşına bazıları ilgisiz olursa sohbet en baştan eksik kalır. Aşınalar imaları anlarlar ilgisizler ise manaların çoğundan habersiz kalırlar.

چون دراید محرم دور از کزند
بر کشایند آن ستیران روی پند

Şeyh Gâlib, beyti açıklarken mahremin zararsız olması gerektiğini ve bunun da birkaç yolunun olduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak sevgiliye dokunan ve kendini onlarla kıyas edip laubali tavırları kendisine zarar veren kişi zararlı olur ve mahrem olamaz. Şeyh Gâlib kendi divanından “Gam dilsizinin körlerle sohbet etmesi beladır. Elim suskunluktan sonra parmaktan nefret etmektedir.” anlamında bir beyit örnek vermektedir. Sığırcık kuşlarının şamatalı sesinden ne bülbülde şakıyacak dil ne de gülde renk ve koku kalmıştır. Âlemde iddiacı ve yalancı çoğalmıştır.

چونکه نامحرم دراید از درم
پرده در پنهان شوند اهل حرم

Şeyh Gâlib, layık olmayan kişilerin hususi meclis ehlinin arasına katılamayacağına, aynı şekilde meclis ehlinin de savaş ehlinin arasına giremeyeceğine değinerek ancak cem'ü'l-cem' makamında olanların hem meclis hem de savaş ehlinde olabileceğini söylemektedir. Bu makamdakiler ikisini birbirine karıştırmazlar. Böylelikle her mahrem her sırta ulaşamaz.

Cevrî sükût edip bir şey sorsan bile bu makamdakilerin işaretle söylediklerini ifade etmektedir.

چونکه زاغان خیمه بر بهمن زدند
بلبلان خاموش شدند و تم زدند

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin temsili bir biçimde anlattığı şeyleri genişleterek ve açıklayarak ifade etmektedir. Yani karga yalancı davacıdır ve işi hırsızlık ve boş sözdür. Kargayla kastedilen tasavvuf ehlinin kılığına girip özünde dünyanın leşine arzu duyan alçaklardır. Sırların keşfinde onlardan sakınılmaktadır. Evliyaullah şamata yapıp vecdle coşmamakta ve ulaştıkları makam ve mertebeleri açıklamaktan kaçınılmaktadırlar. Güz ayı yazılmasının sebebinin de şu şekilde açıklamaktadır: yaz bastı/ferahlama, kış da kabzı/sıkıntıyı ifade etmektedir. O alçaklar ise hem bast hem de kabzdan uzaktırlar ve ümitsizlik korkusuyla perdelenmişlerdir. Kışta olsalardı inkâr ehli gibi kışın sonu bahar olduğundan baharın gelişi yardımlarına yetişirdi. Ama güzde oldukları için güzün sonu şüphesiz kıştır. Şevk ve zevk ehlinden olup daha yolun başında olan aşığın manevi hâllere dayanamayıp yerli yersiz bunu ifade etmesi bu alçakların kulaklarına sırların gitmesine sebep olur. Bu yüzden bu sadık aşıklatın kendine hâkim olması gerekir. İşittiğini söylemek irşad ehlinin işidir. Sadık aşığa da akıl kulağıyla güzelce dinlemek düşmektedir.

İlmî Dede, “zaman” için Şeyh Gâlib'den farklı olarak “kış” demektedir. Ayrıca şeyh gibi görünüp nasihat ettiklerinden farklı davranan suret(görünüş) ehli olanlardan bahsetmektedir. Bu tür kişilerin dertlileri yolundan döndürüp ehlullahtan uzaklaştırdıkları ve ehlullahı da susturduklarını ifade etmektedir.

مستمع خفته است و کوته کن خطاب
ای خطیب این نقش کم زن تو برابر

Şeyh Gâlib, üstteki beyitle bağlantılı olarak mürşid-i kâmilin boşuna kendini yorup uykuya dalan sadık aşık için nefesini boşa harcamaması gerektiğini dile getirmektedir. Kargayı başına üşüştüren sadık aşık bundan sonra ne yaparsa yapsın değişmez. Nefesleri faydasız bir şekilde ziyan etmeye Allah'ın rızası yoktur.

عارفان کز جام حق نوشیده اند
رازها دانسته و پوشیده اند

Şeyh Gâlib, hakikat kadehiyle kastedilenin gönül olduğunu ifade etmektedir. Sivasî'nin bahsettiği örtülere de “rezillik örtüsü” ve “üstünlük kubbesi” demektedir. Eğer hâllerini gösterecekler halk bütünüyle vecd şarabına kapılır ve perişan görünümlü âleme varır.

Çünkü bu dünyanın oluşu dikkatsizlikle olup akl-ı meaşın yerleşmesiyle sağlamlaşmıştır. Şeyh Gâlib Feridüddin-i Attar'dan örnek verip dünyadaki kişilerin bazısının iyi ahlaklı, bazısının günahkâr, kiminin uyanık kiminin de uykuda olduğunu ifade ettikten sonra bunun, sırrın lüzumu olduğunu söyler.

هرکرا اسرار کار اموختند
مهر کردند و دهانش دوختند

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde sırların kimlere söyleneceği hususunda açıklama yapmaktadır. Alıntıladığı “Nice ilmi cevherler vardır ki açıklasam, bana sen süse püse düşkün olanlardansın denir.” mısrasıyla sırların anlamının, sadece eminler mertebesine varan evliyalara söyleneceğini ifade etmektedir. Eminler sınıfının insanların hakikate tam erememiş olanları gibi davrandığını belirtmektedir. Evtad, abdal ve ricalu’l-gayb gibi bütün evliyalar kendi aralarında hükümdarlarına ve birbirlerine gizli olduklarını bilirler. Fakat eminler sınıfı birbirlerinden dahi haberdar olmadığına ve bir yerde bir araya gelseler bile birbirlerini sıradan insanlardan zannettiklerine değimektedir.

بر لبش قفلسست و دردل رازها
لب خموش و دل پراز آوازاها

Şeyh Gâlib, beyti şöyle açıklamaktadır: Onların suskunluklarına bakanların ilimden haberi yoktur. Onların parlak kalpleri ledünni ilminin gerçekleri ve Allah ilminin incelikleriyle doludur. Bu topluluk Melâmiye'dir. Melâmîler tanınmaktan kaçınır ve yaptıkları işi belli etmezler. Kendilerinden üst mertebeden biriyle dost olsalar bile bilmezlikten gelirler. Her tarzda her topluluktan (Melâmiye, Bektaşîye, Halvetiye, Mevlevîye vb.) evliyalar çıkması mümkündür. Her tarzın yiğidi yiğit, gerçeği de gerçektir. Evliyaların huylarının kaynağını bilenler her topluluğun adetini bir usule uygun bulmuşlardır. Gerçek aşık sahip olduğu usulde büyük bir coşkuyla ilim öğrenip sözünde durandır. Eğer insan olamazsa da insan bulur. Buna da susuz olanın bir bardak suyu bırakıp Ceyhun denizine heves etmesini örnek vermektedir. İnsan bulunduğu fırsatı değerlendirmelidir.

سرّ غیب ان را سزد و اموختن
کو ز کفتن لب تواند دوختن

Şeyh Gâlib, surete ait şarabın kıymetsiz bir neşesi olduğuna değinmektedir. Şeyh Gâlib yine durumu örnekle ifade etmektedir. İki türlü insan vardır. Bunlardan ilki sürahi sürahi şarap içse yerinden kıpırdamaz ve zevkini durduğu yerde hisseder. İkincisi ise su üzerindeki hava kabarcığı gibi azıcık şarap içse duraksız bir sarhoş olup kımildasa çatlar,

kımıldamasa patlar. Kâfir meyhaneciler bile bu tiplere çokça şarap vermezken hakikate ermiş meyhane sakileri kötü anlayışlılara gereğinden fazla gizli sırlar emanet ederler mi?

کوش انکس نوشد اسرار جلال

کوچو سوسن صدر زبان افتاد لال

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde susam bitkisinin çok yapraklı ve kılıç gibi olması nedeniyle bazen hançere bazen de dile benzetildiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde sadık derviş de susam gibi gönlündeki manaları yüz farklı yolla anlatmaya kadir olduğu hâlde susmalıdır. Yoksa söylemeye kalkarsa bunları ifade edemez. Tasavvufta herşey herkese öğretilmez. Nitekim bir şeyh kendisinden İsm-i A'zam duasını öğrenmek isteyen talebesini bir yere götürmüş. Yaşlı bir adam arkasında bir yük odunla önlerinde yürüyormuş. Edepsiz bir genç yaşlı adamın elinden odunları alıp gasp etmiş. Pir, İsm-i A'zam duasını okuyunca o edepsiz genç odunları başına vurarak adamı yaralamış. Şeyh dervişe sormuş: Sen İsm-i A'zam duasını bilsen bu gence ne yapardın? Derviş demiş ki: Şu zalimin kahrolması için okurdum. Şeyh “Ben İsm-i A'zam duasını bu yaşlı adamdan öğrendim.” diye yemin etmiş.

تا نکوید سرّ سلطان رابک

تا نریزد قند رایش مکس

Şeyh Gâlib'e göre sırların açıklanmaması için iki sebep vardır: Birinci mısra bir sebebi, ikinci mısra ise diğer sebebi açıklamaktadır. İlk mısradaki durumu şöyle bir örnekle izah etmektedir: Sultanın sırlarını açıklamak bütünüyle zarardır. Sultan bir zalimi gizlice öldürmek istese ve seni bu sırda sırdaş etse, sen bu sırrı açıklasan ve bu sır onun kulağına gitse ya kaçıp kurtulursun veya çok kan dökülmesine sebep olursun. Böylelikle hem halk perişan olur hem de sultan duyunca seni sağ bırakmaz. İkinci mısradaki ifadeninse faydayı terk etmekten korunmak için olduğunu açıklamaktadır. Faydanın yok olması da bir çeşit zarar ve gizli bir zulümdür. Örneğin şeker insanın yiyip şükretmesi için yaratılmıştır. Sineklere verildiğinde faydası yok olur ve şekere zulmetmiş olursun. Çünkü zulüm bir şeyi yaratılış amacına ters düşecek şekilde kullanmaya derler. Kısacası en alçaktakini en yükseğe, en yüksekini en alçağa koymak da zulümdür. “Adalet her hakkı hak sahibine vermendir.” sözüne göre her şeye layıkınca muamele etmeye adalet denir.

درخور دریانشد جز مرغ اب

فهم کن والله اعلم بالصواب

Şeyh Gâlib'in şerhindeki açıklamalarına göre su kuşlarının yani hakikat ehlinin gönül nidaları çok mukaddestir ve sık sık tekrar ettikleri dualar da okyanustur. Bu denize dalan dalgıçlar hâl diliyle “Biz Allah'ın sırlarının aynasıyız. Sonu olmayan, kıyısı

bulunmayan inciler denizi, biziz. Padişahlık tahtına oturan, biziz. Aydan balığa kadar her şeyin içinde olan (yine) biziz.” derler.

ماهه مرغا بيانيم اي غلام

بحر يان داند زبان ما تمام

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde filozof ve kâfir arasındaki farktan bahsetmektedir. Ona göre filozof cennet ehlini inkâr etmektedir. Kâfirler ise inkâr etmezler. Sufilerin cennette gözle gördükleri mananın akla yaklaştırılmasının safi hata olduğunu belirtmektedir. İnsan cenneti gözle görür ve aklın kabul edemeyeceği isim ve sıfatların izlerinin hakikatini yakından görüp yaşar.

Bosnavî, Şeyh Gâlib’in bahsettiği akıl hususunu bir karşılaştırmayla ifade etmektedir. Bu karşılaştırma şu şekildedir: Akılla hareket edenler hayrete düşer, aşık olanlar ise aşkı için gayret eder.

Cevrî, su kuşları olmaları hasebiyle bunların suyu yaratılıştan iyi bildiklerini, toprağı bilmediklerini söyleyerek durumu su/toprak karşıtlığıyla açıklamaktadır.

خلق ما بر صورت خود کرده حق

وصف ما از وصف او کيرد سبق

Şeyh Gâlib, insanın insana benzeyen hayvan olarak açıklandığına değinmektedir. Ona göre insan, azaları ve damarları bakımından maymuna benzemektedir. Fakat insandan daha sevimli maymunlar da vardır. Cins bakımındansa insanın konuşan hayvan tarifine uyduğunu belirtmektedir. Ama içi/kalbi Âdem’in yaratılışıyla kastedilen İlahî ilimlerin isimlerinden habersizdir. Ağaçlar ve kavaklarla oyalanır. Cismen insan ve hayvana benzeyen insan arasında herhangi bir fark yoktur. Şeyh Gâlib’in açıklamasıyla insan, varlık aynasında tecelli eden, ahireti görme yetisine sahip ve tüm meleklerin kendisine secde ettiği varlıktır.

Cevrî, yukarıdakilere ek olarak Allah’ın kendisinin suretten uzak olup yaratma sıfatını insanda kullandığına değinmektedir.

جسم ما روپوش ما شد در جهان

ما چو دریا زیر این که در نهان

Şeyh Gâlib, gaybı bilenlerin saman altından su yürütüp Allah’ın ilmmini, varlık bağının arzulu öğrencilerine öğrettiklerinden bahsetmektedir. Fakat cisimle ilgili dışa bakıp

yani samanı görüp denizi fark etmeyenlerin inkâr ederek hayvanlık (akıl ve idrakten mahrumiyet) yaptıklarını da ifade etmektedir. Müşriklerin peygamberler hakkında “ Bu da ancak bizim gibi insandır.” dedikleri şey bu manaya gelmektedir. Fakat “Peygamber rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti.” ayetinin imanın manevi hazzını anlatmak için yeterli olduğunu vurgulamaktadır. Bu beyti şu şekilde tamamlamaktadır: Bütün âlem inanan veya inkâr edenlerle dolsa da “Kim iyi iş yaparsa bu kendi lehinedir; kim de kötülük yaparsa, aleyhinedir.” ayeti gereğince nebi ve velilerin manevi zevklerine ve inançlarına zarar gelmez.

کان قندم نیستان سگرم

هم ز من می روید و من میخورم

Şeyh Gâlib, bu beyitte de bir önceki beytin açıklamasında yer verdiği gibi sırlar ilmini yani Allah’ın ilmini sadece müşidlerin bileceğini ve diğer insanların bilmemesinden bu sırların verdiği hazzın azalıp çoğalmayacağını yeniden vurgulamıştır. Sırlar ilmi ve medrese ilimleri arasında alıcısı olup olmama hususunda fark olduğuna değinmektedir. Medrese ilimlerinde öğrenilen bilginin öğretilmesi haz verirken Allah’ın ilmine sahip olmanın başlı başına haz verdiğini ifade etmektedir. Şeyh Gâlib, şefkat gösterip şekerden yani Allah’ın ilimlerinden haber verilme sebebinin suret âlemine bağlı kalan kişilerin kendileriyle Allah’ın ilminin zevkine varanları kıyaslayıp o zevkten nasipsiz kalmamaları için olduğunu dile getirmektedir.

تا که نفریبد شما را شکل من

نقل من نوشید پیش از نقل من

Şeyh Gâlib, beyitteki “nukl” kelimesinin anlamını “manevi haz” olarak çevirmektedir. Sivasî’den farklı olarak ahirete göç etmesinden sonra mezesinden yani manevi hazzından tatmanın daha zor olacağına değinmektedir. Çünkü Şeyh Gâlib’e göre görünüşte beden kafesinde tutulan İlahî bir kuşun hâlimden kafesteyken anlamayanlar mekânsızlık âlemine uçtuktan sonra onu elde edemezler. “Ben nerede hapsolmak nerede, kimin malını çalmışım?” mısraında olduğu gibi Hz. Muhammed’in ve velilerin bu âleme gelmesi makamlarında düşmeye sebep olmaz. Ruhlar âleminde hangi yüksek mevkide ise o şu anda da aynı şekilde o İlahî menzilin vasıflarına sahip ve müjdelenmiş vücutlarının nurlu ışığıyla parlamaktadırlar.

من چو خرشیدم میان نور غرق

می نتانم کرد خویش از نور غرق

Şeyh Gâlib de Mevlânâ'nin söylediklerini tekrar ettikten sonra bu düşüncenin “Yaratanın varlıklar içinde hulul ettiği ve bu şekilde onları etkilediğine inanan” Hululîlik mezhebine karşı çıkararak bu makamda söylenen sözlerle Hululîlerin sözlerinin birbirine benzediğini, bunları ayırmanın çok zor olduğunu beyan eder. Beyitte geçen “من نتانم / benim gücüm yetmez” ifadesiyle bunun kastedildiğini ifade etmektedir. Şeyh Gâlib, Allah'ta varlığını yok ettikten sonra ibadet, riyazet, yeme-içme, evlenme gibi beşerî işlerin niçin gerektiği sorusuna şöyle cevap vermektedir: Cenab-ı Hak'ın zatında sınır olmadığına göre insanın da manevi mertebelerde ilerlemesi gerekir. Sonraki beytin de bu sorunun cevabı olduğunu söyler.

رفتتم سوى نماز وان خلا

بهر تعليمست ره بر خلقرا

Şeyh Gâlib, bu beyitte insan ruhunun en şerefli işlerinden olan namaz kılmak ile hayvani ruhun en çirkin işi olan tuvalet ihtiyacını gidermenin karşılaştırıldığını söylemektedir. Şeyh Gâlib, evliya ve enbiyaların meleki ruhlarıyla değil insani ve hayvani ruhlarıyla göründüklerini ve bunun sebebinin nefsin arzularına uyanlara aynı olduklarını gösterip kendilerini kemal mertebesine yükselmekten alıkoyanları bu durumdan kurtarmak olduğunu vurgulamaktadır. Eğer asıl, nurlu, melek gibi olan suretlerinde görünselerdi nasihatleri insanlara zor gelecek “Sizin hâliniz başka bizim hâlimiz başka.” diyerek onları dinlemeyeceklerdi.

İlmî Dede, suret âleminden kalkmayı asli vatanına gitmek olarak açıklamaktadır. Bosnavî, seyr-i süluku bedeni hizmetle başlayan sonrasında ruhi yolculuğa dönen bir eylem olarak ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır. Ardından da evliya ve enbiyaların bize örnek olmak için bizim gibi davrandıklarını ve bu nedenle onları kınamaktan çekinmek gerektiğine değinmektedir. Hikmeti bilinmeyen işler hakkında ileri geri konuşmanın yanlış olduğundan, Allah'a hizmet edip kendi varlığını yok edenin Allah'a yaklaştığından bahsetmektedir.

خواب می بینم ولی در خواب نی

مدعی هستم ولی کذاب نی

Şeyh Gâlib, Safiyye isimli Arapça risalesinde bu konuya değindiğini ifade ederek zevki zevk sahibi olanın bileceğini ve zevkleri olmayana delil fayda etmeyeceğini belirtmektedir.

نزد انکه لم یذق دعویست این

نزد سکان افق معنیست این

Şeyh Gâlib, beyitteki افق سکان'la ervah-ı ceberutiyyenin¹⁰⁶⁸ kastedildiğine değinmektedir. Ervah-ı ceberutiyyenin de bir kısmının âlem-i melekûtun batı ufkunda bir kısmının da doğu ufkunda olduğunu ifade etmektedir. Ervah-ı ceberutiyyenin ufuk ehli olduğu kabul edilmiştir. Çünkü âlem-i mülk gibi âlem-i melekuta da iki ufuk ayrılmıştır. Biri doğu diğeri batı ufkudur. Batı ufku yıldız gibi ışık saçan bir ruh olup batıdan batar. Doğü ufkundan babaların omurgası ve annelerin göğüslerinden olan âlem-i mülk doğar. Biri doğu ufkudur ve âlem-i mülkten hakiki ölüm ve iradi ölüm sebebiyle ayrılmıştır. Doğü, âlem-i melekûtta doğup oradan yerine yerleşmiştir. Fakat iradi ölümle ayrılanların âlem-i melekûta ulaşması kolaydır ve âlem-i mülkten ayrılmayı gerektirmez. Belki şerefli ruhlar hem bedenlerine şahit olur hem de melekût-ı semavatta yolculuk yaparlar. Hakiki ölümle ayrılanların hepsi kolaylıkla âlem-i melekûta ulaşamazlar. Bazen kabir âleminde eziyet çeker bazen de aşağıların aşağısına geri döndürmekle azarlanır. Hatta Muhyiddin Arabi Fütuhât'ta “İnsan ruhu bu dünyada iken ‘Ölmeden önce ölünüz.’ hakikatiyle iradi ölümle tanışıp, insilâh makamını öğrenir ve felek-i kamerden (ay katı) çıkıp ‘İki kez doğmayan (kişi) semavatın melekût âlemine giremez.’ anlamı üzere melekût âlemine ulaşamazsa her zamanki ölümün meydana gelmesinden sonra da ruhu yükseğe çıkamaz ve ay katının altında hapsolüp daima en aşağıda kalır.” demektedir. Molla Cami'ye bazı dostları bu durumu sorduğunda “evet öyledir” şeklinde cevaplamıştır. Bu durumda kulların ruhlarının çoğunlukla en aşağıda kalması gerekmez. Çünkü kim bu âlemde kelime-i şhadeti söylerse ay katına bir delik delmiş olur. Öldükten sonra yüksek âleme yol bulur. İman-ı münci (kurtaran iman) budur.

چون ترا آن چشم [باطن] بین نیود

کنج می پندار اندر هر وجود

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde yaratılmışlardan hiçbir şeyi boş görmemeyi bir hikâyeyle anlatır. Hikâyenin özü kimsenin kalbinde ne olduğunu bilinemeyeceği o nedenle kesin hükümlü olunmaması gerektiği “Göğsünü yardım mı?” hadisi çevresinde açıklanmaktadır.

کر ترا بازست ان دیده یقین

¹⁰⁶⁸ Ceberût: İlahî kudret âlemi ve azamaet âlemi, varlık mertebelerinden ikincisi. Sûfiye imamları, üç çeşit âlem olduğunu söyler. Bunlardan birincisi latîf meleklerin yaşamakta olduğu, latîf melekût âlemi. İkincisi süflî âlem de denilen yeryüzü âlemi. Bu, dünya ve insanın bulunduğu âlemdir. Âlemler arasında derecesi en düşük olanı, budur. İşte bu iki âlem arasında bir üçüncüsü daha vardır ki, adı berzah âlemi olarak nitelenen ceberût âlemdir. Cebecioğlu, age., s. 119.

زیر هر سنکی یکی سرهنک

Şeyh Gâlib, beytin şerhinin sonunda dervişlerin surete ait vasıflarını terk etmek için çabalarken birinin suret bakışıyla onları görmek istemesinin hakikati kabulden uzak bir davranış olup olmadığını sorgulamaktadır.

İlmî Dede'nin şerhinde “asker”, Sivasî'de olduğu gibi kişiyi uyarmasıyla hem de Allah'ın nurunu göstermesiyle izah edilmektedir.

Bosnavî'de askerden usul, adab ve ilim öğretmesiyle bahsetmektedir. Ayrıca Allah'ı görmek için gönül gözünün açık olması gerektiğine değinmektedir.

کار درویشی و رای فهم تست
سوی درویشان منکر مست مست

Şeyh Gâlib, Sivasî'den farklı olarak dervişlerin yemeklerinin açlık, elbiselerinin çıplaklık olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca insanların rahatlığı mal, evlat vb. şeyler sandığına ve bu yüzden de dervişlerin bilgisizliğine bakıp usullerinden sakındıklarına değinmektedir. Şeyh Gâlib'e göre yoklukla yaşayan kişi ebedî zenginliğe sahiptir.

İlmî Dede, dervişliğe hor bakanların varlığına ve dinine zarar vereceğini ifade etmektedir.

زانکه درویشان و رای ملک و مال
روزه د ارند ژرف از ذو الجلال

Şeyh Gâlib, dervişlerin zevk, neşe ve gönül ferahlığının bilindiği gibi mal ve sahip olunanların çokluğundan ortaya çıkan geçici gölge olmadığını belirtmektedir. Dünyadaki her şeyin Allah'tan olduğunu açlık ve tokluk hakkında bir örnekle şöyle ifade etmektedir: Açlığın gidericisi yemektir deyip yemek yendiğinde tokluğun yaratıcısı Allah'ın, yemek gerektiğinde tokluğu yarattığını inkâr etmek ve ateşte yakmasının hakiki etkenden olduğunu bilmemek şeytanca vesvese ve cahillik felsefesidir.

Bosnavî, dervişlerin dillerinin Allah'ın tecellilerine daldığını ve gözlerine dalga vurup nur denizini gördüklerini ifade etmektedir. Dervişlerin gönüllerinin zengin ve dünyalarının da gönülleri gibi temiz olduğuna da şerhinde yer vermektedir.

توهمان دیدی که ابلیس لعین
کفت من از اتشم ادم ز طین

Şeyh Gâlib yukarıdaki beytin şerhinde şeytanın kendini hünerli görmesinin sebeplerinden birinin de ateşi yüksek, toprağı alçak görmesiyle alakalı olduğuna değinmektedir. İbn-i Arabi'nin bir risalesindeki ibareden yola çıkarak kesin bir delil varken ona karşı durmanın öncelikle şeytandan geldiğini ifade etmektedir. Bunların dışında mantığın ilk öğreticisinin Aristoteles değil belki de şeytan olduğunu vurgulamaktadır.

چند بینی صورت آخر چند چند
جسم ابلیسا نرا یکدم ببند

Şeyh Gâlib, kötü talihli münkirin şeytan gözüyle dervişlerin yoksul görünmelerine bakıp kendini zengin ve Allah'ı ve Allah dostlarını fakir sanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Dervişleri çekiştirme ve hor görmenin hem akıl eksikliği ve iman zayıflığına hem de imansız ahirete intikale delil olduğunu belirtmektedir.

Bosnavî, gönül gözünü açanların Kur'an'ın sırrına erişeceğini, harfler ve sayılarla ilgili tüm ilimlerden faydalanacağını ve sayı, harf, durum ve işaretlerin iç yüzünü görüp anlayabileceğini örneklerle dile getirmektedir.

کارازین ویران شد ست ای مرد خام
که بشر دیدی مر اینها را چو عام

Şeyh Gâlib, Sivasî gibi beytin anlamının, münkirin hitabı üzerinden yapılmasının yanlış olduğuna değinmektedir. Sonrasında ise yeni dervişe hitaben olan manayı vermektedir. O da şöyledir: hakikate tam erememişlerin sandığı gibi sen de dervişleri sıradan insana benzetmekle işini yıkıp kalbin şenliğini ortaya çıkaramadın. Çünkü adi ve kötü bir bakışla görünürde ve gizlice saygı ve hizmeti bırakmada tembel olunur. Şeyh Gâlib, konuşmanın sırrı nasihatken ve bu nasihat beyitleri münkirlerde varken bunun yeni dervişlere yüklenmesinin uygun olup olmadığını sorgulamaktadır. Duruma cevabı şu şekildedir: Bazen dervişler inkâr ederler. Ancak inkârdan inkâra fark vardır. Dervişlere göre inkâr hizmet ve saygıda tembelliğe sebep olan nefsanî fikirlerdir. Bunlar fakirlerin hâline yakın bir şekilde ilim öğrenmediğinden itiraz edip henüz yükselmediği bir mertebenin davasına düşer. Halbuki henüz cem' makamına varamamıştır. Cem'den sonra ortaya çıkacak fark makamından bahsetmek münkirin inkârından zararlıdır. Fakirlerin hâllerinin çoğu yeni dervişlerin akıl terazisiyle ölçülmez.

جمله عالم زين سبب كمراه شد
كم كسى زابدال حق اكاه شد

Şeyh Gâlib'e göre şaşırانların şaşırma sebebi hamları olgunlara benzetmeleri ve makamlarını onlarla bir tutmalarıdır. Bazı müşşidlerin dervişlerine sufiler tayfasının sözlerini onaylayan bir insan gördüklerinde ondan dua istemelerini tenbih ettiklerini de ifade etmektedir. Bunun sebebini o insanın, duası kabul edilen bir kişi olduğu şeklinde açıklamaktadır. Beytin şerhinin sonunda sadece sözlerini onaylayan birinin duasının kabul olmasına bakarak bile sufiler tayfasının nasıl bir makamda olduğunun anlaşılacağını belirtmektedir.

آن دلی كز آسمانها بر تراست
آن دل ابدال ویا پیغمبر است

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde abdala abdal denilmesinin bedelle olan ilgisine değinmektedir. Bu durumu abdalların tayy-ı mekân yaptıklarında yerlerine bir şeyi “bedel” yani karşılık olarak bırakmalarıyla açıklamaktadır. Bunu zahir ehlinin ve belki de hiç kimsenin fark edemediğine değinip abdallık makamı hakkında bilgi vermektedir. Tayy-ı mekânda¹⁰⁶⁹ yerine bıraktığı şahısla değıştirilen şahsın tamamıyla aynı olduğunu, bedelin gidip yerine değıştirilen şahsın geldiğini ve onun yansımasıyla ortaya çıktığını, bunun iradî bir eylem ve abdaliyette şart olduğunu ifade etmektedir. Çünkü şeyhin habersiz bir şekilde müridine veya dostuna şeyh suretinde bir şahıs olarak görünmesi için abdaliyyetten ayrılmış olması gerekmediğini belirtmektedir. Fakat bu keramette bizzat talep etmek, niyetlenmek şarttır. Mesela hazret-i pir bir gece kırk farklı yerden misafirlik daveti almış. Her birine de katılma sözü vermiş. Ve her birinin de evinde görülmüş. Herkes buna dair bir işaret göstermiş. Bu olay Mevlânâ'nın abdal makamında olduğunu gösterir. Fakat bu makamın izinin kendisinde görülməsi, abdaliyet makamını aşmadığını göstermez. Zira evliyalar daha önce geçtikleri makamların izlerini taşırlar. Mevlânâ'nın kutbiyet ve ferdiyet makamlarına da sahip olduğunu herkes kabul etmektedir. Kerametlerin çeşidi çoktur ve bedeliyet makamında niyet şarttır. Evliyanın ve enbiyanın cisimlerinin de halkın bildiği gibi olmadığını söylemek, saf nur ve ruhları olduğunu zahir ehlinin bilemediğini iddia etmek ve bunu tek nefs-i natika¹⁰⁷⁰ ve birçok cesede bağlamak doğru değildir. Felekte

¹⁰⁶⁹ Tayy-ı mekân: Mevâzi'-i baide birkaç adımda varmak gibi, birkaç adımda Kâ'be'den İstanbul'a ve İstanbul'dan Kâ'be'ye varıp gelmek gibi. Kara, age., s. 753.

¹⁰⁷⁰ Nefs-i nâtika: Arapça, konuşan nefis anlamına gelir. Zâtında maddeden sıyrılmış; ancak yaptığı işe, maddeye bitişik olan bir cevherdir. Feleklerin nefisleri de böyledir. Akla da nefs-i nâtika denir. Cebecioğlu, age., s. 475.

yaratma ve toplanmayı kabule meyil yoktur. Benzer yalanlarla mucize ve kerametleri inkâra çabalarlar.

قصد جنك انبیا می داشتند

جسم دیدند ادمی پنداشتند

Şeyh Gâlib, veli ve peygamberlerin Allah'ın lütfunun yansıdığı kişiler olduğunu ifade etmektedir. Bunların diğer yaratılmışlardan imkânları bakımından ayrılmışken bile bu durumlarının anlaşılmadığını belirtmektedir. Çeşitli delillerle insanların kendilerine benzetmeye çalışmalarının yanlış olduğuna değinmektedir.

كفت اينك ما بشر ايشان بشر

ما وایشان بسته خوابیم و خور

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde kâfirlerin kendilerini peygamberlerle eşit görmesinin bir yanılgıdan ibaret olduğuna, bunun yolunu şaşırırmaktan başka bir şey olmadığına ve kendi eksikliklerini bilmeden kutsal nefislilerin dostu olan yüce evliyalarla kendilerini aynı seviyede tutma davasına düştüklerine değinmektedir. Bu konuyu açıklamak anlaşılır kılmak için Hâkim Senayî'nin İlahînamesi'nden şu örneği vermektedir: Hikmet sahibi biri (filozof) bir gün öğrencisine bir miktar za'feran (güzel kokulu meşhur bir çiçek) getir demiş. Bilgisiz öğrenci duraklamadan ve sormadan aramaya başlayınca filozof za'feranı bilip bilmediğini sormuş. Öğrenci her gece yoğurt ile yediğimiz şey değil mi, dediğinde filozof öğrencinin sadece za'feranı değil, sarımsağı da bilmediğini anlamış. Yani kâfirler de evliyaların mertebelerini bilmedikleri gibi kendilerinin alçakta olduğunu da bilmemektedirler.

این ندانستند ايشان از عمی

هست فرقی در میان بی منتها

Şeyh Gâlib, yukarıdaki beyittekilerle bağlantılı bir açıklama yapmaktadır. Uyku ve yiyecekte aynı seviyede görünmekle peygamberler ve diğer insanların aynı olamayacağını ifade etmektedir. Hatta bir peygamberin diğer peygamberden ya da bir velinin diğer veliden farklı seviyede olabileceğine değinmektedir. Dinin bilinen esaslarından biri namaz olup bu ibadeti yerine getirenler arasında bile sevap ve değer yönünden farklılık olacağını da örnek göstermektedir.

از محقق تامقلد فر قهاست

کین چو د[ا]ود است وان دیگر صد است

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde taklit edeni iki gruba ayırmakta; birisini hakikati ortaya çıkaran, diğerini ise hakkı batıl görerek taklit eden, olarak ifade etmektedir. İlkini

“Evliyanın dünya işlerini terk edip kendini soyutlamasını kendi durumu ve arzusu olmaksızın taklit edip araştıran.” şeklinde tanımlamaktadır. İkincisini ise “Araştırmak istemeyip dünyevi bir amaç için taklit eden.” şeklinde açıklamaktadır. Bu beyitte kastedilenin “Evliyanın dünya işlerini terk edip kendini soyutlamasını kendi durumu ve arzusu olmaksızın taklit edip araştıran.” olduğunu belirtmektedir.

کافر و مؤمن خدا کویند لیک
در میان هر دو فرقی هست نیک

Bosnavî bu beyitten önceki beytin anlamını da içine alacak şekilde açıklama yapmakta ve kâfirle mukallidi, müminle de muhakkıkı eşleştirmektedir. Muhakkık gül, nur, papağan ve imaret gibi olumlu benzetmelerde kullanırken mukallid diken, ateş, karga ve yıkık gibi olumsuz benzetmelerde kullanılmaktadır.

ان کدا کوید خدا از بهر نان
مقی کوید خدا از عین جان

Bosnavî, dervişin kendini açık etmeyip gizlilik içinde ibadetini sürdürmesini dile getirip manevi anlamda zarar görmemek için yapması gerekenleri ifade etmektedir.

هر دوکون زنبور خورد نراز محل
لیکه شد زین نیش و زان دیگر عسل

Şeyh Gâlib, beyti açıklarken bal arısının faydasıyla mümini, eşek arısının dikeniyile kâfiri temsil ettiğine değinmektedir. Mümin yüksek mertebelere çıkma sebebi, kâfir ise alçak mertebelere inme sebebidir. Aralarındaki farkın çok olduğu ve görünüşe aldanmamak gerektiğine değinmektedir.

Cevrî ise insanların yaratılış farkına, insanın aynı dilden aşkın sıfatlarını dinlediği fakat zevk alanların sema’ yaptığı almayanların ise kavga ettiğine değinerek bu beyti açıklamaktadır.

هر دو کون اهو کیا خوردند و آب
زین یکی سرکین شد و زان مشک ناب

Şeyh Gâlib, beyitteki temsili ifadelerin anlamını vermektedir. Örneğin müşk çıkan ahuyla enbiya ve evliyanın, gübre çıkanla da diğer insanların kastedildiğini belirtmektedir.

این خورد کردد پلیدی زو جدا
وان خورد کردد همه نور خدا

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde yeni bir derviş ve olgun bir veli arasında geçen bir olayı aktararak aralarındaki farka değinmektedir. Dervişin yediğinden akrep ve çıyanlar

çıkması dervişin reddolunmuş huylarını, şeyhte ortaya çıkan la'l, yakut gibi cevherlerinse batın ilmini anlattığını ifade etmektedir. Evliyanın akla yakın olan şeyleri görünür kılmasının mümkün olduğuna değinmektedir.

چون مبدل کشته اند ال حق
نیستند از خلق برکردان ورق

Şeyh Gâlib, daha önceki beyitlerde yaptığı açıklamayı destekleyen bir açıklamayla “abdâl” kelimesinin bedelden geldiğine ve bu hâliyle abdalın “Allah’ın zatını kendisinde bulunduran” anlamıyla kullanıldığına değinmektedir.

جسم شانرا هم ز نور اسرشته اند
تا ز روح و از ملك بکزشته اند

Şeyh Gâlib, kendi türlerinin özelliklerinden vazgeçip asıllarında gizli olan kabiliyeti ortaya çıkardıklarını ifade etmektedir. Bunun şartını da asıllarında mutluluk cevherinin bulunmasına bağlamaktadır.

در دل انکورمی را دیده اند
در فنای محض شی را دیده اند

Şeyh Gâlib, beyti üzümün dış görünüşüne yani çeşidine bakarak daha dalından koparılmadan şarap olup olmayacağını anlaşılmaması biçiminde açıklamaktadır. Yani bu sembolik ifadeyle, mürşidin ilk görüşte dervişin hangi mertebeye çıkacağını bilmesi ve kâmil olamayacağını anlamasını kastetmektedir. Böylelikle mürşit onun hangi mertebeye çıkacağına göre ona yol gösterir ve onu terbiye eder. Evliyaullah anlayış nuru ve keramet kabiliyetiyle eşyayı görmeden bilir. Onlar varlıklarından önce şehadet şarabının sarhoşu olmuşlardır. Şarap içmeden sarhoş olanlar bir şeyi görmeden bilebilirler.

بیشتر از خلقت انکورها
خورده میها و نموده شورها

Şeyh Gâlib, bu beytin Ömer İbni'l-Fariz'in “Müdam şarabını sevgiliyi anarak içtik. Üzüm ağacı yaratılmadan önce biz onunla sarhoş olmuştuk.” anlamındaki bir beytine telmih olduğuna değinmektedir. Çünkü ruhların yaratılması cisimlerin yaratılmasından önce olduğu için sarhoşlukları da şarabın yaratılmasından öncedir. Ayrıca Şeyh Gâlib onların şarap sarhoşu olduğunu söyleyenlere yumuşak sözlerle cevap verdiklerini de ifade etmekte ve Ruh-i Bağdadi'den ve Hüsn ü Aşk'tan örnek 2 beyit göstermektedir.

بر ترند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق خدا

Şeyh Gâlib, konunun aslını arşta oturmak ve arşın gölgesinde oturmak arasındaki farkla ifade etmektedir. En sonunda da zincirleme isim tamlamasının beğenilen ve beğenilmeyenine değinerek ikinci mısrayı değerlendirmektedir.

ز اولیا اهل دعا خود ذکر اند
گاه همی دوزند گاهی می درند

Şeyh Gâlib, duanın ve himmetin dua ehline ait olduğunu ifade edip insanların evliyaların hâlinde anladıkları ve inandıkları şeyi, ehl-i duanın hâline has bir durum olarak değerlendirmektedir. Evliyaullahın himmetlerinin tesiri olmamasının onların evliyalığını olumsuz etkilemediğine, buna ters düşen bir düşünceyle evliyalarla ilgili kötü zanda bulunmanın ahireti mahv ettiğine ve evliyaullahın hepsinin himmet sahibi olmakla görevlendirilmediğine değinmektedir.

قوم دیگر می شناسم ز اولیا
که دهانشان بسته باشد از دعا

Şeyh Gâlib, önceki beyitteki dua ehliyle Sivasî'nin bahsettiği kavmi karşılaştırmaktadır. Dua ehlinin iki çeşit olduğunu, bunlarının birinin avam-ı evliya (hakikate tam erememiş evliya) diğeri ise havass-ı evliya (Kur'an ve manevi sırları bilen evliya) şeklinde ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. İlk gruptaki evliyanın kendilerinin yerine birini geçirme hazzının nebilikten, ikinci grubunsa velilikten geldiğini belirtmektedir. Veliliğin nebilikten daha iyi olup olmadığını sorgulamaktadır. Âlimler, manevi sırları bilenlerin veliliğinin manevi sırları bilenlerin nebilikinden daha iyi olduğunu söylenmektedirler. İşte bu ikinci grup evliyanın Allah'ın istediğini istemekle onun İlahî rahmetini ilmen ve bizzat görmeleri elem ve kederlerden üzüntü duymalarına engel olur. Yani elemeleri menfaatlerle bir tutup mutlu olurlar.

قوم دیگر سخت پنهان می روند
شهره خلقان ظاهر کی شون

Şeyh Gâlib, gizlilikten kinayenin “süluklarının gizliliği” ve “ne zaman”ın da “olumsuzluk” ifade ettiğini belirtmektedir. Bu tayfanın sultanının Hz. Mevlânâ olduğunu ifade etmektedir. Mevleviliğin fertlerinin tümü de bu kavmin diğeri üyeleridir.

هم کرامتشان هم ایشان در حرم
نام ایشان [را] نشنو ند ابدال

Şeyh Gâlib, ricalullah arasında mertebe bakımından farklar olduğuna, üst mertebedekinin alttakinin hâlini bildiğine ama alttakinin üstekinin hâlini bilmediğine değinmektedir. Aralarında öyle bir ilişki vardır ki biri diğeriyle bile kötülük

etmemektedir. Aynı yerden bakan yüksek mertebeli biri aranırsa bunların sufiyye dışındakiler olmayacağını belirtmektedir.

کر زایشان مجتمع بینی دو یار
هم یکی باشند هم شش صد هزار

Şeyh Gâlib, iki dervişin bir araya gelmesinin sadece aynı dervişler tayfasından oluşlarına dayandığını, başka hiçbir sebep olmaksızın ikisinin altı yüz bin dervişle bir arada olabildiğini, bu gibi nedenlerle birlik makamının yüce bir makam oluşunu kanıtladığını Mısır'da ilk hangahın açılış hikâyesini aktararak açıklamaktadır.

بر مثال موجها اعداد شان
در عدد اورده باشد با[د]شان

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde vahdet denizinde görünen İlahî işlerin dalgalarının Allah'ın zatından ayrı olmadığını söylemektedir ve bu durumu, onun kereminden esen nefesin eseri şeklinde tanımlamaktadır. Birlik denizi coştuğunda bu denizde boğulan şerefli azizlerin birliği “Sayılamayacak kadar büyükleri vardır.” sözünün açık delilidir. Böylelikle Şeyh Gâlib onların aynı nefesten ve aynı nurdan meydana getirildiklerini vurgulamaktadır.

مفترق شد ا قتاب جانها
در درون روزن ا بدانها

Şeyh Gâlib, beyti şöyle açıklamaktadır. Güneş ışınları nasıl ki bir pencereden girince farklı renkte ışıklara dönüyorsa ruh-i insani de hakikatte bir olup görünen tarafları bakımından farklıdır. Zeyd'in âlim olduğu bir konuda Amr'ın olması gerekmez. Bu mana mutlak beraberliğe benzer. “O sizinle beraberdir.” ayetince evliya, enbiya, mümin, asi, kâfir ve münafık birliktedir. Fakat Allah'ın lütfunun beraberliği öç almasının beraberliğine benzemez. Zeyd dayaktan kederli olsa Amr'a keder işlemez. Çünkü fayda ve zarar nefis-i natıkaya bağlıdır. Ruh-i insaninin ruh-i izafi anlamına geldiğinin söylenmesi anlam açısından dır. Kelam âlimleri ve bazı filozoflara (hükema) göre ruh tektir. Bazı filozoflar ise 4 çeşit ruh olduğuna delil göstermektedirler. Ruhların ilkine ruh-i insani ya da nefis-i natika deyip “O basit bir cevherdir. Ancak ne bizatihi ma'kulatla kavranış yeri ve mekânı vardır, ne de duyu organları ile sınırlıdır.” diye tanımlarlar. İkincisine ruh-i nefsanî ya da ruh-i fikri deyip nefis-i natikanın vasıtası olduğunu ve kalpte bulunduğunu söylerler. Üçüncüsüne ruh-i hayvani deyip iradeyle ilgili davranış ve hislerin başlangıcının bu olduğunu ifade ederler. Dördüncüsüne de ruh-i tabii deyip şehvet ve nefretin bundan doğduğunu belirtirler. Bazıları, ruh-i kudsiyi de bunlara katıp bu kısımları beşe ayırırlar. Ruhların birden fazla olduğunu kabul etme sebepleri insanın bazı melekelerde bitkilerle

ortak olmasındandır. Büyüme gibi. Bazı melekeleri de hayvanlarla ortaktır. Örneğin anlama melekesi ve isteğe bağlı hareket melekesi. İsteğe bağlı hareketin de iki çeşit olduğu söylenip bir kısmından şehvi meleke olan faydalı şeyleri elde etme, bir kısmından da gazap verici bir meleke olan zarar verme doğar. İnsanı hayvandan ayıran özellik konuşma melekesidir. Bununla eşyayı aracı olmaksızın kavrayıp peygamberi anlayanları ayırt eder. Bu üç melekedden natıkayı “temiz nefis (nefs-i meleki)”, şehvetle ilgili melekeyi “dört ayaklı hayvana benzer nefis (nefs-i behimi)” gazapla ilgili melekeyi de “kahredici nefis (nefs-i seb’i)” olarak tanımlamaktadırlar. Kur’an-ı Kerim’de zikredilen mutma’inne, levvame ve emmare de bundan ibarettir. Filozoflar ile şeri’at ehli arasında ayrılık yoktur. Fakat filozoflar bu melekeleri ruhlar ve nefisler şeklinde tanımlarken şeri’at ehli “ruh” sözünü tek bir şey için kullanır. Gazali, Risale-i Ruhiyye’de insan ruhunun meninin kabulünden sonra yaratıldığını ifade etmektedir. Akseden görüntünün aynada ortaya çıkmasını cılanın varlık bulmasına bağladıktan sonra akli delilleri açıklamakla bedenlere geçmesi delilini çürütmüş ve varlığa, beden varlığına yakınlığını delil göstermiştir. Ters durumunda var olan sözlü delilleri değiştirip incelemişlerdir. Fakat bazı filozoflar bu hususta yanlış yapıp ruh-i izafinin hâllerini keşfedemeyip hükümleri karıştırmış ve nefis-i natıkayı maddeden soyutlamışlardır. Bazı âlimler de gerçek dışı tanımlamalardan kaçıp şeriatte zikr edilen ruha nefis-i natika denilmesini uygun görmemişlerdir. Çünkü aralarında pek çok fark vardır. Hz. Muhyiddin Arabi ruh-i izafiyi nurullah (Allah’ın nuru), ruh-i hayvaniyi (tabiat anlamındaki) karanlık olarak adlandırıp ikisinin münasebetinden nefis-i natika denilen Allah’a dair kalbi bir duygunun doğduğunu ifade etmektedir. Ruh-i izafi baba, ruh-i hayvani anne hükmünde olup nefis-i küldürler; nefis-i natika da akl-ı kül ile heyûlâ-yı kül¹⁰⁷¹ arasındadır. Şeriat dilinde olan bu ruh göreceli olmaz. Çünkü “Allah ruhları cisimlerden iki bin yıl önce yarattı.” hadisi akla gelmektedir. Zamanı önce dolan şey değişir. Nurullah ise değişmez. Nefis-i natika da olmaz. Gazali, nefis-i natikanın yaratılmasının insan bedeninin yaratılmasına yakın olduğunu ispatlamıştır. O ruh cesetlerden önce yaratılmış bazen arşın altında bazen Hızır’ın kuşlarının boşluğunda olmakla vasıflandırılıp şer dilinde ona sadece ruh denilmiştir. Meleklerden daha özel bir yaratıktır. Nefis-i natıkaya vekil tayin edilip herkesin ruhu kendi nefis-i natikasına benzer. Ruh, nefis-i natıkayı nurun yanında tutmakla görevlendirilmiştir. Herkesin nefis-i emmaresi

¹⁰⁷¹ Heyûlâ-yı kül: Ma’lûm ola ki, heyûlâ-i küll ve nefes-i rahmânî dedikleri, asl-ı dürr-e beyzâ ve cevher-i hebâdır. Ve ol cevher-i hebâ heyûlâ-i külldür ki kâbil-i mecmû’-i suverdir. Ve husûl-i cevher-i hebâ nefes-i rahmânîdendir. Ve nefes-i rahmânî hüviyyet-i ilâhiyyenin mezâhir-i muhtelifede zuhûrundan ibarettir. Kara, age., s. 1239.

kendini karanlığa sevk ederken ruh, nefs-i natıkanın temiz melekesini, nefs-i emmare de hayvani melekesini temsil eder. Çünkü nefs-i natika nur ve karanlıktan doğmakla iki yönlüdür: Bunlar; şeriatın esası mutluluğun özü olan ruha uymak ve kötülüğün özü nefse karşı çıkmak. “Sana hilal şeklindeki yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, vakit ölçüleridir...” ayetindeki kinaye gibi ruh maddesinde, lüzumlu şeylerden başka işler yasaklanmış veya Tevrat’ta belirsizce söylenip soru soran Yehud tayfasının anlayış melekelerinin yokluğu sebebiyle kapalı kalmış olabilir. Hz. Muhammed’in ruha hatta bütün ilimlere vakıf olduğu araştırmacılarca kanıtlanmıştır. Hz. Muhyiddin Arabi’nin araştırması hem İslam şahitlerinin bildiklerine, filozofların bazı sözlerine ve Mesnevi’ye tamı tamına uygunluğu hem de âlimlerin hakikatin kabulüne özendirmeleri nedeniyle başka sözlerden vazgeçildi. İşte bu ruh, nefs-i natıkanın temiz melekesini koruma için Allah’tan önce vekil edilmiş yer tutabilen hoş bir cisimdir. İnsan bedeninde gül suyunun güle geçmesi gibi geçer. Ruh-i hayvaninin de böyle olması mümkündür. Çünkü yumuşak duyguların birbirine düşmanlığı olmaz. Şeriat dilinde gelen, giden, kabz olan nur kandili içinde duran, kuşlar seviyesine çıkan, ezeli olmayıp ebedî olan bütün her şey budur. Yani ruh-i izafî, nefs-i natika ve ruh-i hayvani değildir. Ruh-i izafî Allah’ın nuru olduğu için parçalanma kabul etmez ve bazı konularda işin başındakilerin daha kolay anlamaları için güneş ışığına benzetilmiştir.

Bosnavî, bu beytin şerhini “Allah’ın rahmetini esirgememesi, kendisine tabi olmaktan ayırıp cehennemde bırakmaması ve ruhani zevkten mahrum bırakmaması” şeklindeki dualarla ve bu duaların kabul edilmesini rica ederek sonlandırmaktadır. Cevrî’nin şerhinde de farklılık yoktur.

مؤمنان معدود وليك ايمان يكي

جسم شان معدود لكن جان يكي

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde beytin içeriğinin müminlerle ilgili olduğunu nesre çevirirken açıkça ifade etmektedir. Bir kâfirin müminler önünde bir mümine küfretmesi örneğini vererek bu hareketin bütün müminleri etkileyeceğini ifade etmektedir. Fakat o şahıs yaralansa onun yarasına kimsenin üzülmemesi önceki durumun tersini gösterir. Bunun müminlerin nefs-i vahid (tek nefis) olmaları ve imanda birleşmeleriyle ilgili olduğunu açıklamaktadır. Bu durumu insanda iki ruh varlığıyla açıklar: Biri ruh-i insani, diğeri ise ruh-i hayvanidir. Çünkü “...Allah’ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız...” ayetince Allah’ın peygamberleri birbirlerine zıt şahıslar iken birini inkâr

edip baki olanların hepsini kabul etmenin iman ehlinde olmaya yetmediğini ifade etmektedir. Bu durumun peygamberlerin ruhlarının birliğine delil olduğunu vurgulamaktadır. Ruh-i insaniyle canlananlar arasında birlik olduğuna değindikten sonra insanların tümünün ruh-i insaniyle mi canlandıkları sorusunaysa “Evet.” cevabını vermektedir. Fakat ruh-i insaniyle canlanmanın ruh-i hayvani sıfatlarından tamamıyla arınmak şartıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Şeyh Gâlib, “Ölmeden önce ölünüz.”ün sırrını bununla ilişkilendirmektedir.

تفرقه در روح حیوانی بود

نفس واحد روح انسانی بود

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde bazı filozofların ruh-i hayvaniyi besleyici maddelerden (gıda) sonra meydana gelen, sıcaklığı yaratılışa ait olanı yakan ve insan dâhil bütün hayvanlarda ortak olan akıcı cisim olarak tanıttığını söylemektedir. Ona göre ruh-i hayvani mübarek kalpte gizli değildir ve diğer beyitlerde tarif edilen ruh-i insaninin ruh-i izafi anlamında olduğunu belirtmektedir. “Ona ruhumdan üfledim” ayetinde ruha, birliğin kendisine bağlı olmakla ruh-i izafi; nefis-i mütekellim yâsına bağlı olmakla da ruh-i evliya denilmektedir. “De ki: Ruh Rabbimin emrindedir.” ayetinin tefsirini Mukatil “nurumdan” şeklinde açıkladığında ruh-i emri ve nurullah denildiğini belirtmektedir. Ama Hz. Mevlânâ’nın bu ruha ruh-i insani demesi bu mevkiyle insanın şerefini anlatmak istemesidir. Filozoflarca ruh-i insaninin nefis-i natika olmasının gerekmediği nefis-i vahid (tek nefis) olanların bu ruh-i insani sıfatlarını zaten taşıdıklarını söylemektedir. Bu surette ruh-i hayvaniyle anlatılan (hilafen-li-istilâhî’l-hükema) nefis-i natika olur. Çünkü nefis-i natika, kemal mertebesine varmadıkça hayvaniden kurtulamaz ve sahibi insandan sayılmaz. Kemale ermesi yüksek mertebedeki evliyalar huzurunda ruh-i izafiden (yani nurullah) bizzat ilmin inceliklerini öğrenmekle anlayış kazanmasından ibarettir. Buna ulaştıran uğraş şeriat ve tarikattır. Filozofların söylediği ruh-i hayvani, yaratılıştır. Mutasavvıflar ona halis karanlık demişlerdir. Ve ruh-i hayvaniye nefis-i natika anlamı verilmesinin sebebi, karşılığında zikir olunan ruh-i insaniye ruh-i izafi anlamı verilmesiyle ilgilidir. İşte insan ruh-i izafisi ile canlı kalıp nefis-i natikasını yaratılışa olan ilgisinden kurtulduğunda insan olur. İnsan ve tüm hayvanlar bir nefisten yaratılmamıştır. Tek nefis olan Hz. Adem’den sadece insanoğlu yaratılmıştır. Burada Şeyh Gâlib, “İnsan topluluğunun vesilesi olan ruh-i insani başka mıdır?” ya da başka bir deyişle “Mümindeki ruh-i insani ile kâfirdeki farklı mıdır? Yoksa kâfirde bu ruh-i insani yok mudur?” sorularını

sormaktadır. Bunlara cevap ruh-i insaninin kâfir ve müminlerin tamamında bir olduğudur. Şeyh Gâlib aralarındaki farklılığa dikkat çekerek şerhini tamamlamaktadır.

Sivasî, ruh-i insaninin aydınlığına akıl, söyleme kabiliyeti ve iman derken İlmî Dede akıl ve söyleme kabiliyeti demektedir. İman ve hakikati kabulü de o nurun parlaklığıyla ifade etmektedir. Cisimlerin canının ruh-i hayvani, ruh-i hayvanının canının ruh-i insani, ruh-i insaninin canının da nurullah olduğunu belirtmektedir. Beşerî ve süfli olan ruh-i hayvani, manevi ve yüce olansa ruh-i insanidir.

از نظر کاهست ای مغز وجود

اختلاف مؤمن و کبر و یهود

Şeyh Gâlib, bir önceki beyitteki bu durumla ilgili düşüncelerini bu beytin şerhinde yinelemektedir. İnsani ruhun kısımlara ayrılması kendisi ile değil kendisinin dışındaki hâllerin ayrılmasıylaadır. Mavi şişe güneş ışığını mavi, yeşil şişe ise yeşil gösterir. Yani “Nurun rengi yoktur. Dolayısıyla onlar onu temsil edemezler. Ancak renkler onu açığa çıkarır.” demektedir. “Ey varlığın özü (mağzı)” denilmesindeki sebep özle çekirdeğin içinin kastedilmesindedir. Âlemden Adem, âlem soyundan da âlemin özü olan [diğer] insanların ortaya çıktığını belirtmektedir. İnsanı bir öze benzeterek görünmeyen bir ağacın görünür olduğunu, bundan birçok yaprak, meyve, çiçek, öz ve dallar ortaya çıktığını ama yaprağın meyveden ya da çiçeğin daldan farklılığının özde hiçbir değişikliğe neden olmadığını ifade etmektedir. Kısaca insanın ruhunun tek manası olduğunu ve bölünemeyeceğini söylemektedir.

در معانی تجزیه و افراد نیست

وانکه شد محجوب ابدان در شکیبست

Şeyh Gâlib, manaların parçalara ayrılacağı görüşünü hiçbir âlimin kabul etmediğini ifade etmektedir. Bu konu Hanefilik, Maturidilik, Eş’arilik ve Şafilik’te imanın artmasının kabulü ve imanın eksilmediği hususlarında açıklanmıştır. Bedenlerle örtünenlerin de şüphelerden kurtulamayıp mertebe-i yakîne¹⁰⁷² varamayacaklarının belli olduğunu belirtmektedir. Çünkü bedenler kap gibidirler. Manaları bilenler kaplara bakmaz ve kaplara bakanlar da manalardan daima habersizdir. Yukarıda bahsedilen nefisle anlatılan latife-i insaniyye ve latife-i rabbaniyye’dir. Ruh, birkaç lafızla pek anlaşılmamakta örneğin geçmiş

¹⁰⁷² Yakîn: “Arapça kesin ve açık bilgiyi ifade eden bir kelime. Kuşeyrî üç türlü yakînden bahseder: 1. İlme’l-yakîn: Bir şey hakkında habere dayanan bilgi. 2. Ayne’l-yakîn: Bir şey hakkında görmek suretiyle elde edilen bilgi. 3. Hakk’l-yakîn: Bir şeyi bizzat yaşamak suretiyle elde edilen bilgi. Yakîn’de şüpheye yer yoktur; zira kalb, bir şeyin hakikati konusunda tatmin durumundadır. Cebecioğlu, age., s. 708.

beyitlerde ruh-i insani ruh-i izafi manasındadır. Çoğunlukla latife-i insaniyye manasında anlaşılmayan bu ruha ruh-i evliya, ruh-i izafi, ruh-i hayvani ve ruh-i insani derler. Kısaca ruh, akıl, kalp ve nefis lafızlarının dördü de bir kabule göre tek şey olup yine her lafzın başka kabullere göre başka anlamları olduğundan kavmin kitaplarının ayrıntılarında çokça bahsedilmemiştir. Fakat Molla Cami Şerh-i Leme'at'ında icazla anlatılmış ve Hz. İmam Gazali de Risale-i Ruhiyye'sinde derinlemesine incelemiştir.

منبسط بودیم یک کوهر همه
بی سرو بی پا بودیم آن سر همه

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin anlattığını daha ayrıntılı bir biçimde ifade eder. Allah, önce iradesiyle kâinatı yaratmak istemiştir. Bir öz yaratmış, ona tecelli buyurup ondan suyu meydana getirmiştir ve o sudan da felekler, yeryüzü ve gökyüzünü yaratmıştır. Bu kısımdan sonra bütün âlemin tek maddeden yaratıldığına, bunun göz bebeği olan insan olduğuna ve hangi yolla âlem-i şühuda geldiğine değinmektedir.

یک کهر بودیم همچون افتاب
بی کره بودیم و صافی همچو اب

Şeyh Gâlib, yaratılmışların aralarında ayrılık olmamasını fitratlarının özünün aynılığıyla ifade etmektedir.

امده اول با قلم جماد
وز جمادی در ن باتی او فتاد

Şeyh Gâlib, bu beyti şöyle açıklamaktadır: Yaratılmış menzillerin en aşağısının cemad mertebesi olduğunu söyleyip buna seyrün-minallah demektedir. İslam âlimlerinin bir daire çizdiğini bu daireyi nur-ı evvelden (ilk nur) başlatıp akl-ı kül ve nefis-i külü, bitişik ve ayrı feleklere ve oradan da ateş, hava ve toprağa vardırımlardır. İşte o noktaya cemadı koyup orayı dairenin ortası saymışlardır. Cemaddan da nebat, hayvan ve insana varınca dairenin son yarısı tamamlanıp birinci nurla bitiştiği farz edilmektedir. Başlangıcından seyrin sonuna doğru bakıldığında insan mertebesinden daha uzağı yoktur. Fakat dairenin sonu başına bitişik olmakla insan şeylerin en yakınıdır. Cemad ise başlangıcın karşılığında ve dairenin ortasında yer almakla her yönden ilk nura uzaklığı bellidir. Seyrün-ila'llaha¹⁰⁷³ giden yolun başlangıcı cemad mertebesi olmakla cemada varınca olan inişleri söylemek gerekmez. İşte cemad bu itibarla inişlerin sonuncusu olup

¹⁰⁷³ Seyrün-ilallah: Arapça Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Sülûkun dört mertebesinden ilki. Sâlik zikrederek Allah'a urûc (yükselme) yoluyla hareket eder. Bunun sonu, velâyet-i suğra (küçük velilik) olup buna 'feâ fil-cem' denir. İki tür seyr-i ila'llah vardır. 1. Seyr-i âfâkî, buna sulûk adı verilir. 2. Seyr-i enfûsî ki, buna da cezbe denir. Cebecioğlu, age., s. 565.

dairenin bundan sonraki yarısı yükselmek ile insan mertebesine varır. Ama hakikatte ve nefsu'l-emrde¹⁰⁷⁴ (olduğu-hâl-üzere-oluş) dairenin başına bakılsa insan mertebesinin inişlerin sonu olduğu açıktır. Cemad da unsurların içindekiler, toplu hâlleri ve mevalid-i selaseden (üç ana madde yani madenler, bitkiler ve hayvanlar) maden çeşitlerini içine alıp kararlaştırılmış düzen üzere inerek nebat mertebesine düşmüştür. Çünkü Hz. Mevlânâ terakki (yükselme) sözünü terk edip tenezzül (iniş) manasını kastettiğini “üftad” lafzıyla ima etmektedir.

وز نباتی چون بحیوانی فتاد
نا مدش حال نباتیہیج یاد

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde bazı sufilerin cemad mertebesinden öteyi seyrün-ilallah farz ettiklerini ifade ettikten sonra Hz. Mevlânâ'nın seyrün-ilallahı insan mertebesinden başlattığını vurgulamaktadır. Şeyh Gâlib de Hz. Mevlânâ'nın düşüncesini onaylamakta ve bunun başlangıcı cemad kabul edilse bazı insanların seyrün-ilallaha başlamamakla seyr-i sülukun yarıda kesileceği şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. (Salikin) ümitle seyr ederek hayvan mertebesine geldiğinde yolun zorluklarıyla kendini bütünüyle unutacağını, hatırında bir şey kalmayıp hayvaniyeti kendine başlangıç sayacağını söylemektedir. Şeyh Gâlib şerhin sonunda (okuyucuyu) bu ince fikirli düşüncelerden etkilenip batıl mezhebe sapmaması ve fitratında olan kötülüğü ortaya çıkarmak için buluttan nem kapmaması hususlarında uyarılmaktadır.

Bosnavî Allah'ın sıfatlarının o âleme düştüğü, tam bir tecelli gerçekleştiği, o âleme giren salikin farklı zevkler tattığı ve bu nedenle geldiği mertebeyi unuttuğu, gerçek bir kâmillikle Allah'ın cemal sıfatını yansıttığı şeklindeki açıklamalarıyla bu beytin şerhini genişletmektedir.

باز از حیوان سوی انسانیش
میکشد آن خالقی که دانیش

Şeyh Gâlib, Sivasî'den farklı olarak beyitte hayvaniyet mertebesiyle nefs-i seb'i ve nefs-i şehvanî, insaniyet yönünden de nefs-i melekînin kastedildiğini söylemektedir.

¹⁰⁷⁴ Nefsu'l-emr: “Sözcük olarak ‘nefsu'l-emr’ kısaca ‘kendinde’ karşılığıyla çevrilebilir. Ama biraz daha uzun bir karşılık kullanılmadan kaçılmazsa ‘olduğu-hâl-üzere-oluş’, ‘olduğu-şekil-üzere-oluş’ daha uygun bir karşı- lıktır. Gerçi burada bir ‘üstüne dönme’, bir ‘tekrar’ sözkonusudur, ancak bu zorunlu bir ‘üstüne dönüş’tür, bir zarurî ‘teselsül’dür, ama ‘batıl’ bir teselsül değildir.” Recep Duran, “Nefsu'l-emr Risaleleri: Seyyid Şerif Cürçânî'nin Nefsu'l-emr ve Nefsu'l-emrle Hâric Arasındaki Fark Risalesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi, Cilt XIV, Ankara 1992, s. 97.

Bosnavî beytin şerhinin sonunda salike daha yükseklerle çıkmak için doğru yoldan gitmesi, melekler âlemine çıkıp Allah'a yalvarması, sükût edip "layemut" olması, yüce zevkler tatması ve Allah'a dost olması gibi hususlarda öğüt vermektedir.

همچنین اقلیم تا اقلیم رفت
تا شد اکنون عاقل و دانای زفت

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde "Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık." ayetini örnek vererek Allah'ın yaratma sıfatı, insanın bununla şereflenip ilmullah ile âlim, iradetullah ile mürit olması ve diğer isim ve sıfatlarla Allah'ın insanda tecelli etmesini anlatmaktadır. Kendisine hil'at verilinceye dek pek çok seyr-i süluktan geçmeye muhtaçken insanın Allah'ın kendisine sunulan şan ve ululuğu, gerçek sahibiyile karşılaştırmaya meyilli olması yanlıştır. Şeyh Gâlib, "Büyüklik benim abam (elbisem), izzet ise gömleğim (iç giysim)dir. Bunlardan herhangi biriyle benimle mücadeleye kalkışanın sırtını yere getiririm (perişan ederim)." hadisiyle büyüklükte Allah'la boy ölçüşenlerin Allah'ın öfkesine uğrayıp "Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik." kuyusuna düşeceğini de belirtmektedir.

Cevrî akıllanmayı doğumdan bebekliğe, bebeklikten çocukluğa oradan da gençliğe geçiş olarak kapalı bir biçimde ifade etmektedir.

خویشتن نشناخت مسکین آدمی
از فزونی آمد و شد در کمی

Şeyh Gâlib, Attar'dan bir kıt'ayla şerhini özetlemiştir. Kıt'anın anlamı şöyledir: "İnsanoğlunun ne tuhaf bir hâli var. Öyle ki, çok az bir şeyle oluştu ve çok az bir şeyle doğdu. Başlangıçta onu kendi eliyle yoğurdular, sonra onu yine şeytanın eline verdiler."

Bosnavî ise şerhin bir kısmında diğerleriyle aynı açıklamaları yapmakta sonrasında ise kişinin kendi aynası olması, kendisini görüp Allah'ı hatırlaması ya da kendisinde Allah'ı görmesi, Allah yolunda hareket ederek iki âlemde de güvende olması gibi hususlara değinmektedir.

ای خنک آن را که جان خود شناخت
اندر امن سرمدی قصری بساخت

Şeyh Gâlib, İlmî Dede, Bosnavî ve Cevrî farklı bir hususa değinmemekle birlikte Bosnavî'nin kâmil insan olmak, kendini bilmek ve şeriat ehlinden olup edeple yaşamak gibi konularda Allah'tan ricada bulunduğu görülmektedir.

کربریش و خایه مر دستی کسی
حریر براریش و مر باشد بسی

Şeyh Gâlib, insan tabiatının karanlık bir tarafı olmasına rağmen Allah'ın bir isminin “Nur” olduğunu ve ondan ümit kesmemek gerektiğini belirtmektedir.

پس چو اهن کرچه تیره هیکی
صیقلی کن صیقلی کن صیقلی

Şeyh Gâlib, âlemde insan kadar değerli başka bir varlığın olmadığını, nuraniyetin insanın yaratılışında olup cilalanmaya muhtaç olduğunu terc-i bendinden şu meşhur beyitle açıklamaktadır:

Hoçca bak zatına kim zübde-i ‘âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen¹⁰⁷⁵

تا دلت آینه کردد پر صور
اندر و هر سو ملیحی سیم بر

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde öncelikle İnan'da aynanın çoğunlukla çelikten yapıldığını söylemektedir. Ayna gibi olan zatın cilaladığında gönül gibi bir ayna ortaya çıkacağını, bu gönülde ulvi, süfli resimlerin ve dünyevi, İlahî ilimlerin nakşedildiğini ifade etmektedir. Allah izzet ve saltanatı açık bir meydandır ve kalp o rütbelerde genişlemişken hem tevhidi hem de şirki kabul etmez. Yani tevhid etmek varken şirkle meşgul olmaz. Gümüş sineli görmek için duyguları temizlemek gerekir. Varlığımın su arkı, duygulardır. Bu nedenle ilk başta cila duygulara lazımdır. Çünkü onlar canın hizmetçileridir. Evliyaullah, duyguların değişmesini çeşitli biçimlerde açıklamışlardır. Şeyh Gâlib Hz. Mevlânâ'nın buradaki incelemesini (benzetmesini) çok tuhaf bulduğunu da şerhine eklemektedir.

پنبه و سواس بیرون کن ز کوش
تابکوشت آید از کردون خروش

Şeyh Gâlib, kalbiyle duyamayan kişinin süfliden ulviye geçemeyeceğini belirttiikten sonra “Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir.” ayetini örnek vererek sağırlığın dilsiz ve körlükten önde tutulduğunu vurgulamaktadır.

پاک کن دو چشم [ر] از موی عیب
تا ببینی باغ سروستان غیب

Şeyh Gâlib, mûyla kastedilenin insan tabiatı olduğunu söylemektedir. Şeyh Gâlib gözü ayıp kıllarından temizlemekle “başkalarının ayıplarına bakmamak” anlamının da

¹⁰⁷⁵ Karabey ve diğerleri, age., s. 91

kastedildiğine değinmektedir. Yani Şeyh Gâlib beyti, hem kendi gözünü ayıplardan temizlemek hem de diğerlerinin ayıbını görmezden gelip gözünü temizlemek anlamında açıklamaktadır. Eksikliği kendi nefsinden başkasında görmemeyi başaran göz, gayb gelinlerini görebilmekle isteğine kavuşur.

دفع کن از مغز و از بینی ز کام
تا که ریح الله در اید در مشام

Şeyh Gâlib, İlmî Dede ve Bosnavî bu beytin şerhinde sembolik bir ifadeyle burnunu “nezleden” korumaktan bahsediyor. Bunun yanında Şeyh Gâlib, Allah’ın kokusunu (Rihu’llah) almanın seyr-i sülukta ona yakınlaşmak için gerekli olduğuna değinmektedir.

کُنْدَهٗ تن راز پای جان بکن
تا کند جولان بکیرد ان چمن

Şeyh Gâlib, bu beyitte dokunma duyusu hakkında bilgi vermektedir. Çimenle “gayb Servistan”ının kastedildiğine değinmektedir. Dokunmanın shevani alakaları olmasıyla diğer duyulardan ayrıldığını, bu nedenle dokunmayı bırakmadıkça manevi hurilere el değmeyeceğini vurgulamaktadır. Ruhani zevkleri bilen himmet sahiplerinin suret Sumenat’ının putlarına hiçbir yolla boyun eğmediğini belirtmiştir. Cenneti cennet-i hissiye ve cennet-i maneviye olarak ifade etmektedir. Cennet-i hissiye, kıyamet gününde mümin, evliya ve enbiyaya vadedilen ve çeşit çeşit nimetleri hisle görülen cennettir. Cennet-i maneviye ise latif duyguların çeşitlerinden sadece ruhun lezzet bulduğu ve ona kavuşmanın bedeni riyazetler ve iradi ölümle gerçekleştiği cennettir. İki şekilde de amaca ulaşmak için bedenini terk edilmesi gerekir. Yiğit olan imtihana dayanıp nefsinin yok ederek beka durağına ulaşır.

مرغ با پرمی پرد تا آشیان
پر مردم همتست ای مردمان

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde himmet lafzının 3 çeşit anlama geldiğine değinmektedir. Birincisine himmet-i tenbih (nasihat himmeti) derler. “Kalbin arındırılması iyilikle olur.” sözüyle açıklarlar. İkincisi himmet-i irade (arzu himmeti)dir. “Müridin kalp temizliğinin başlangıcıdır.” şeklinde ifade ederler. Üçüncüsü de himmet-i hakikiyedir. “Himmetin (bir yerde) toplanması, ilhamların saflığına bağlıdır” diye bildirirler. Şeyh Gâlib bu beyitte kastedilen himmetin himmet-i irade olduğunu vurgulamaktadır. Bu “Kalbin sadece Allah’la meşgul olması ve onun arzusundan başka bir şey olmaması” demektir. Bu himmetin, dervişin isteğine ne kadar meyilli olduğunu, hangi mertebeye

varacağını ve seyr-i sülukunun sonucunu belirlediğine değinmektedir. Hatta Mevlevilikte bir derviş karar vermeye geldiğinde misafir edilip yolun zorlu hâlleri o rütbelerde dervişe sunulup iradi görünüşünü ölçerler. At sahibine göre yürür. Yani nefis bineği, himmete göre manevi durakları geçer.

بازاگر باشد سفید وبی نظیر
چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

Şeyh Gâlib, “Beyaz doğanın amacı nasıl turna avlamaksa insanın da amacı yüksek manevi arzuları öğrenmeye çalışmaktır.” şeklinde beyti özetlemektedir.

Bosnavî beytin şerhinin sonlarına doğru Allah’a nasıl yakınlaşılacağı, onun nasıl görüleceği, onu görenin himmetinin yüceliği, Allah’tan başka her şeyle alakayı kesmekle ona ulaşılabileceği gibi hususlara da değinmektedir.

کر بصورت آدمی انسان بودی
پس محمد جهل یکسان بودی

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde insanın suretle değil Allah’la alakalı kalbî duygusuyla insan olduğuna ve bunun hem akıl yoluyla hem de anlatılmak suretiyle bilindiğine değinmektedir.

چه زیانستش ازان نقش نفور
چونکه جاننش غرق شد در بحر نور

Şeyh Gâlib, daha açık bir ifadeyle suretin değil mananın önemli olduğuna değinerek surete bakılmaması gerektiğini söylemektedir. Kötü suretle güzel mana bir araya geldiğinde mananın güzelliğinin galip geldiğini belirtmektedir.

پس بدانکه صورت خوب ونکو
باخصال بد نیرزد یک تسو

Şeyh Gâlib, âlimlerce insanın kendisinin yapması gereken şeylerden ilkinin dinî hakikatleri düzeltmek şeklinde açıklandığını bunun da mana olduğunu ifade etmektedir. İkincisinin ahlakı temizlemek ve niyetleri düzeltmek olduğunu belirtip bunun da mana olduğunu söylemektedir. Üçüncü farzsa işlerin temizlenmesidir. Bu tasvirde şu anlaşılır: Şeriat, iki mana arasında bir suret tutup fıkıh meselelerine yalnızca vücut azalarının eylemleri hususunda kısıtlanmış temel kitaplarda açıklanmıştır. Öyleyse şeriatı yalnız işlerin görünen suretinden ibaret sanmanın hata olduğunu ve işlerin suretine dair olana fıkıh ilmi denildiğini belirtmektedir. Şeriatı bunlardan daha geniş bir biçimde açıklayıp Kur’an-ı Kerim, sünnet ve ümmetin icma’ı ile ispatlandığını dile getirmektedir. Şeyh

Gâlib, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde geçen huylara dair emirler ve yasaklanmış şeyler toplansa ve açıklansa işler ve emirlere dair olandan daha fazla geleceğini söylemektedir. Ahlak kitaplarına ve tasavvuf imamlarının misk kokulu üstü kapalı sözlerine bakılsa bu durumun anlaşılacağını öngörmektedir.

من ندیدم در جهان جست و جو
هیچ اهلیت به از خوی نکو

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde Hz. Muhammed'in insanlara güzel bir örnek olduğunu söylemiş, Allah'ı sevenlerin ona uyması gerektiğini bir hadis-i şerifle ifade etmiş ve amellerin kıymetinin niyetlerle anlaşıldığını vurgulamıştır.

قیمت همیان و کیسه از زرست
بی زری همیان و کیسه ابترست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde farklı olarak amellere değer katan şeyin temiz niyet olduğunu, dolayısıyla da niyetsiz amelin ruhsuz kalarak ölü hükmünde olduğunu söylemektedir

همچنانکه قدر تن از جان بود
قدر جان از پرتو رحمان بود

Şeyh Gâlib, bu beyitte Allah'ın isimlerinden "Rahman"ın zikir edilmesinde bilirkışıye tam bir müjde olduğuna değinmektedir. Şey Gâlib, Sivasî'nin şerhinde bahsettiği "canın diriliği"ni, kendinde Allah'ın ışığının olmasıyla ilişkilendirmektedir.

کریدی جان زنده بی پرتو کنون
هیچ کفتی کافر انرا میتون

Şeyh Gâlib, Sivasî'ye ek olarak rahman olan Allah'tan sağ olunması gerektiğine zalim olan Allah'tan ya da intikam alan Allah'tan zinde olmanın kabul olunmadığına değinmektedir. Ölü bedende bir varlığın ruhu adında bir ruh olduğunu, ölü bedeninin nefisle değil Allah'la var olduğunu ve Allah'ın isimleri bilinse bu konuyu incelemenin zihinde canlanacağını ve kolaylaşacağını belirtmektedir.

مغز نغزی د ارد آخر آدمی
یکدمی انرا طلب کن زان دمی

Şeyh Gâlib, beytin açıklamasında müminde rahman olan Allah'ın ışığının hem düşüncede hem de fiilen ortaya çıktığına, kâfırda ise sadece düşüncede ortaya çıktığına değinmektedir. Kâfirlerin içten ve dıştan hem düşüncede hem fiilde terbiye edicisi yoldan çıkarıcı ismi olsa da içte/batında rahman isminin etkisi diğerlerine üstün gelmektedir. Kâfirlerde zahir, batın, eylem yoldan çıkarıcı isminin içinde yer alırken sadece düşünce

rahman isminin içindedir. Müminlerde ise dört kısım da rahman isminindir. Bu ism-i rahmanın güç ve dereceleri olup düşünceden eyleme batından zahire etkisi çok ya da az olmakla pek çok derecede görünmüştür. Veliler, peygamberler, salihler, ibadet edenler ve günahkârlar faydalanmışlardır. Şeyh Gâlib bunların yanında yüce himmetli kişinin rahman ismine ulaşması ve derecesine göre faydalanması gerekliliğini de dile getirmektedir.

Bosnavî, kalıp ayrıysa bile onda kalp bulunması, suret ayrıysa da seyr-i sülukun canda olması gerektiğini şerhin son mısralarında ifade etmektedir.

کرسیه کردی تونامه عمر خویش
توبه کن زانها که کر دست تو پیش

Şeyh Gâlib, beytin açıklamasında tövbenin ibadet eden kişinin mertebesine göre farklılık arz ettiğini söylemektedir. Beyitte bahsi geçen tövbe müminin tövbesidir. Onlara göre tövbe uyuşmazlıktan uygunluğa geri dönmektir. Rücu' hâlindeyken alçaklığı terk etmek gerekliliği utançtandır. Tövbede günaha dönmek üzere niyetlenmenin evliyalar arasında tövbenin temelini oluşturmadığı, mutasavvıflarca da temel kabul edilmediğini ve bunun yemine benzediğini ifade etmektedir. Bu kısımdan sonra niyet ve yemin arasında fark olup olmadığını tartışmaktadır. Şeyh Gâlib'e göre kelimenin söylenişine ait fark ortadan kaldırıldığında manada birleşirler.

بیخ عمر ترا بده آب حیات
تا درخت عمر گردد با نبات

Şeyh Gâlib, kaybolan (zamanı) bulmaya gücün olmadığında o işin Allah'a kaldığını ve o yaparsa da kendi minnetinden bağışladığını ifade etmektedir. İbadet azabı ona bakıldığında azından daha azdır.

İlmî Dede, tövbeden başka zikre de değinmektedir. Ayrıca tövbe ve zikirle yaptıklarından pişmanlık duyanların cennette güzel makamlara erişip cennet ehliyle gönlünü şenlendireceğini; aksini yapıp Allah'ın emirlerinden çıkan ve vaktini tövbeden başka şeylere ayıranların da ahirette pişmanlık duyacaklarını ve cennete girenlere bakıp ümitsizliğe kapılacaklarını belirtmektedir.

سیناتترا میدل کرد حق
تا همه طاعت شو[ن]د آن سبق

Şeyh Gâlib, Allah'ın çeşitli ihsanlarından haberdar olup hala günahkâr olmaya devam edip bunlara tövbe etmemenin rezillik olduğundan da bahsetmektedir.

توبه آید و خدا توبه پزیر
امر او کیرید او نعم الامیر

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına ek olarak hem günahların affında hem de güzel isteklere ulaşmada tövbenin önemine değinmektedir.

İlmî Dede, Allah'ın kulunun isyankâr ve günahkâr olmasını istemediğinden bahsettikten sonra Allah'ın yüce makamlarını görenlerden olmak ve Rahman olan Allah'ın izniyle ebedî beka bulmak için tövbe etmek gerektiğinden söz etmektedir.

Bosnavî, hedefin Allah'a ulaşmak olması gerektiğini, bunu bilmeyenin ahmak olduğunu, Allah'ı talep etmeyen her türlü günahı işleyebileceğini ifade etmektedir.

مرکب توبه عجایب مرکبست
بر فلك تارد بیک لحظه زیست

Şeyh Gâlib, tövbenin hem günahattan kurtulmak hem de sevaba nail olmak üzere iki adet yararı olduğuna değinmektedir. Yalnız “tövbe” demekle değil korku ve ümit arasında hayret berzahına düşüp ah ve inlemelerle tövbe etmek gerektiğini de ifade etmektedir.

چون بر ارند از پشیمانی انین
عرش لرزد از انین المذنبین

Bosnavî, kalbin pislikten gözyaşıyla arınacağını, ağlayan insanın teninin Hz. İsa'ya benzeyeceğini ve sonunda Allah'ın huzurunda onun hakikatine vasıl olacağını ifade etmektedir.

زاری و کریه قوی سرمایہ است
رحمت کلّ وقوی تردایہ است

Şeyh Gâlib, özetle Allah'ın sırlarına inleme ve ağlamayla ulaşılabileninden, ağlamaların en tuhafının gençlerin ağlaması olduğundan, Allah'ın yaşlıları ağlatmadığından ve Allah'ın sırlarına ortak etmek için önce ağlatıp sonra lütfettiğinden söz etmektedir.

Bosnavî, alçak gönüllülerin görünüşte vezir gibi içlerinde kendilerini hor ve hakir tuttıklarına değinip böyle olmakla göğün dokuzuncu katına çıktıklarını söylemektedir. Bu durum onların görünüşlerinin alçak, manalarının yüce olmasındandır.

کفت ولیکوا کثیرا کوش دار
تا بریزد شیر فضل کردکار

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: Çoğu tefsir ehli “Az gülsünler, çok ağlasınlar.” ayetindeki “az” kelimesine “hiç” manası vererek bu ayetin kâfirler hakkında olduğunu söylemişler; bazıları da müminleri de içine aldığını belirtmişlerdir. Mutasavvıflar ise kâfirleri tevhid ehli ile değiştirip tevhid ehline göre ayeti ümitsizliği terk, himmeti kabul etmek manasıyla açıklamaktadırlar. Tevhid ehline kâfirler demeleri “Vuslata yaklaşmanın sebebi nedir?” sorusuna “Salikin hakiki küfürle itham edilmesidir.” cevabını verenler içindir. Bunlara göre gülmeyi gerektiren bastı terk, ağlamayı gerektiren kabzı kabul etmeleri İlahî feyzlere ulaşmaya aşırı istekli oluşlarındandır. “Allah onları sever onlar da Allah’ı severler.” benzeri karşılıklılık Allah’ın ilminde sonsuzdur. Kısacası hayret sebebi olmakla bu kadarıyla yetinildi. Sonsuz İlahî feyzler olmakla her himmetten bir çeşit feyzin ortaya çıkacağı bellidir.

آخر هرگزیه ازیراخنده ایست
مرد آخربین مبارک بنده ایست

Bosnavî, ahire (sonuna) bakmanın gerekliliğini ahire (diğerine) bakmamakla ifade etmektedir. Diğer şeylere bakanların hayvan gönüllü ve eşekten daha kötü olduğuna değinirken sonuna bakanların hem insan hem de mübarek kul olduğunu belirtmektedir.

باش چون دولاب هر دم چشم تر
تاز صحن جان برروید خضر

Şeyh Gâlib, beyitte Hz. Hızır’a “yeşillik” anlamındaki bu ismin verilmesinin geçtiği yerleri yeşerttiği için olduğuna değinmektedir. Şeyh Gâlib, talep edilen şeye ulaşmak için sadece ağlayarak istemenin yeterli olmayacağına, ezeli bir lütfun da olması gerektiğine değinmektedir.

İlmî Dede, canın parlaklığı, rahatlığı ve bekasının Allah’ın nuruyla vasıflanıp onun eziyeti ile ayakta kalmakla gerçekleşeceğine değinmektedir. Önceleri nefs-i emmarede kalanların bu vasıflarını değiştirip hamd sıfatını kazanıp İlahî aşka düştüklerini ve Allah’ın huzurundan bir an bile ayrılmayıp (onun denizinde balık olarak) on sekiz bin âleme feyz dağıttıklarını anlatmaktadır.

هیچ کندم کاری وجو بر دهد
دیدة اسبی که کرّه خر دهد

Şeyh Gâlib, kişinin yaptıkları iyiyse de kötüyse de karşılığının hak ettiği şey olacağını ifade ederken Allah’ın mükemmel adaletinden (adalet-i mahza) bahsetmektedir.

ای خنک انکو جهادی میکند
بر بدن زجرو دادی میکند

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde nefisle savaşılabacak olan şeyin yine nefis olduğuna, savaşılabacak şehvetli nefsin insani nefis olduğuna, bedende gerçekleşen bu savaşın kimseler tarafından duyulmadığına ve gayretin “tevekkül”e¹⁰⁷⁶ zararı olmaması nedeniyle nefsi yenme çabasından vazgeçmemek gerektiğine değinmektedir.

کرتوکل میکنی ذر کارکن
کشت کن پس تکیه بر جبارکن

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde çaba ve tevekkülü karşılaştırmaktadır. Çabanın sebepleri göstermek olduğunu, sebep olanı inkâr etmek olmadığını söylemektedir. Tevekkülün ise sebep olanı göstermek olduğunu ifade ettikten sonra sonra bir başka deyişle sebepleri inkâr etmek olmadığını vurgulamaktadır. Fakat sebeplere bakıldığında mevcut birkaç usule değinmektedir. Bunların biri sebep olanı inkâr etmektir ve bu da safi/mutlak küfürdür. Biri de fiilî sebep olana bağlamaktır. Sebeplerle birlikte bu, mütekellimînlerin¹⁰⁷⁷ yoludur. Biri de fiilî sebeplerin de ötesinde sebep olana bağlamaktır. Bu, muhakkıklar yoludur ve sebep olanın yanında kesin ve meşru’ (geçerli) yoldur. Tevekkül ise sadece bu hâli öğrenmenin başıdır. Bu (çaba) tevekkülden yüksek bir tevekküldür.

Bosnavî, beytin şerhinin son beyitlerinde önce çaba gösterilip sonra da tevekkül edilmezse işlerin karışıp bozulacağını belirtmektedir.

جهد میکن تا توانی ای کیا
در طریق انبیا اولیا وانبیا

Şeyh Gâlib, Sivasî’den farklı olarak irade konusunda mütekellimlerin meselenin iç yüzüne vakıf olduğunu söyleyip iradenin tarikatlarca nasıl değerlendirildiğine değinmektedir. Cebriyye, iradeye bütünüyle karşıt olan, Kaderiyye ve Mu’tezile iradenin ispatında Allah yolundan sakınan, Maturidiyye cüz’i iradeyi bilinen yol üzere bildiren ve Eş’ariyye ise iradeyi cebr-i mutavassıt yani “İnsanın kazandığı iyilik ve fenalık kendisinedir.” şeklinde ifade edendir. Ama mutasavvıflar Maturidiyye’nin cüz’i iradesi

¹⁰⁷⁶ Tevekkül: Tevekkül tasavvufta bir makam ve hâl olarak kabul edilir. Sufiler tevekkülün birçok çeşidi ve mertebesinden bahsetmişlerdir. Onların tevekküle dair tanımları bu çeşit ve mertebelerle ilgilidir. Cüneyd-i Bağdâdî’nin, “Tevekkül kalbin Allah Teâlâ’ya itimat etmesidir” şeklindeki ifadesi tevekkülün genel bir tarifidir (Serrâc, s. 79). Ebû Nasr es-Serrâc ve Hâce Abdullah-ı Herevî gibi sufiler tevekkülün biri bütün müminleri kapsayan (avam), diğeri müminlerden özel bir zümreyle ilgili olan (havas), üçüncüsü çok özel bir zümreye özgü bulunan (ehassü’l-havas) üç mertebesinden söz eder. Uludağ, “Tevekkül”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 41. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 3.

¹⁰⁷⁷ Mütekellimîn: İslâmî ilimlerle meşgul olanlar, ilm-i kelâm âlimleri. Devellioğlu, age., s. 772.

üzerinde durmaktadırlar. Buna göre kul bu iradeyi ahiretle ilgili işlerde kullanmakla ve dünyevi işlerde iradeye bağlı işlerini terk edip (Allah'a) tevekkülle yükümlüdür. Çünkü (iradeyi) terk de sakınmanın kolaylığıyla iradi eylemlerden olduğu için hem iradeyle iş yapmak hem de iradeyle işi terk etmek iradeyle bağlantılıdır. Ahiretle ilgili işlerde iradeyle iş yapmanın emredilmesine “Bilirsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” anlamındaki ayeti gibi ayet ve hadisler delildir. Dünyayla ilgili işlerde iradeye bağlı işlerin terk edilmesi ve Allah'a tevekkülün gerektiğine de “Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva ileldir.” anlamındaki ayet gibi ayet ve hadisler delildir. İbn Ataullah el-Üsküdar Füsûsü'l-Hikem'de şöyle buyururlar: Dünyevi işlerle anlatılmak istenen, sevap olmayıp sadece cisim ve cismanilikle alakası olan her şeydir. “Aile efradının geçimi için hırs ve ticaret (meşrudur).” Ve onun benzeri iyi niyetli amellerle olursa ahiretle ilgili işlerdendir ve kötü niyetli amellerden olursa dünyevi işlerdendir. Bunun gereği olarak bahsi geçen ameller benzerinde iyi niyetle amel etmek vacibtir ve tevekkül yapılması beğenilen iştir (fakat) lazım değildir. Kötü niyeti terk etmede vacib ve tevekkül lazımdır. Çünkü “...İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven...” ayetinde istişare ve gayretten sonra gelen tevekkül zafer ve zaferin yokluğu hususuyla ilgili olup nefis için gerekli değildir. Gerekli olmayış dost edinme yokluğunu gerektirmeyip tevekküle yakın olan iyi amellerin mükemmel olmasına zarar vermez. Gerçeği araştıran âlimler (ulema-i muhakkikin) yiyecek, içecek ve mallar vb. rızkı rızk-ı suri (surete ait rızk) ve Allah'la ilgili ilimler gibi rızıkları rızk-ı manevi olarak adlandırıp rızkı iki kısma ayırmışlardır. Bunların manası şudur ki suretle ilgili rızıkta Allah kefil olup hırs ve talepten men edilmişken manevi rızık talebinde emir ve tekrarlama buyurulup hadiste “ Çin'de bile olsa ilmi isteyiniz...” bildirilmiştir. İşte gayret ve iradeyi kullanma yeri bu makamdır.

كافر من كرزبان كردست كس

در ره ایمان و طاعت یکنفس

Şeyh Gâlib, beytin açıklamasında bir işin hayır ya da şer olsun kaybolmayacağını belirtmektedir. “Kâfirim ben” yemininin “ta'liku'l-muhal bi'l-muhal” sanatına yakın bir örnek olduğunu ifade etmektedir. İlet-i tâmm¹⁰⁷⁸, (bir şeyin meydana gelmesi için gereken bütün şartların eksiksiz olarak bulunması) ma'lulden ayrılmaz. Belki de illet-i

¹⁰⁷⁸ İlet-i tâmm: “Bağımsız illet de denilen tam illet, bir nesnenin mahiyeti ve varlığı için muhtaç olduğu ya da basit nesnelere söz konusu olduğunda, basit nesnenin sadece varlığında kendisine ihtiyaç duyduğu şeyler toplamıdır. Bunun anlamı, tam illetin bileşik bir varlık olması değil, onun malülde illiyetini gerçekleştirilmesinden sonra malülün artık, herhangi bir şeye ihtiyaç duymamasıdır.” Adıgüzel, agm., s. 157-177.

nakısa (bir şeyin meydana gelmesi için gereken bütün şartların eksik olması) da çoğunlukla ma'lulünden ayrılmaz.

سنك برآهن زوی آتش بجست
این نباشد ورنه نباشد نا درست

Şeyh Gâlib, surete dair ameller ve manevi ameller bahsine değinip manevi amellerin Allah'a dair emirlerde kararlaştırılmış olan ameller, sözler ve hâller olduğuna değinmekte ve bunların, talibi kurtuluşa erdireceğini ifade etmektedir.

چون درمعنی زنی بازت کنند
پر فکر زن که شهبازت کنند

Şeyh Gâlib, Sivasî'ye ek olarak Allah'ın kapılarını açmak için farklı yolların olduğunu ifade etmektedir. Allah'ın sınırlarını aşmadan düşünenlerin arzusuyla manayı, duyanların arzusuyla duyulanları, görenlerin arzusuyla görülenleri anlamaya çalışanlara kapıların açılacağını vurgulamaktadır.

چون طلب کردی بجد اید نظر
جد خطا نکند چنین آید خبر

Bosnavî, diğer şarihlerin söylediklerine ek olarak maksada ulaşmanın sonucunda aşıkla maşuğun, gizliyle görünenin ve bulunanın, istenilen şey olduğuna yani kişinin Allah'ta kendisini bulduğuna değinmektedir.

چون زچاهی میکنی هر روزخاک
عاقبت اندر رسی با آب پاک

Şeyh Gâlib, kelimelerin işaret ettiği manaya değinerek Sivasî'nin söylediklerini beden ve can bağlamında ifade etmektedir. Kişinin beden toprağını can yolundan temizlemesini mana suyuna ulaşmaya benzetmektedir. Suyun toprağın altında olmasını canın bedeninin içinde olmasıyla eşleştirmektedir.

Bosnavî de Şeyh Gâlib'in söylediklerini daha açık bir şekilde beden perdesinin ortadan kalkmasıyla canın içindeki mananın açığa çıkması ve Allah'a yaklaşma şeklinde açıklamaktadır.

کفت پیغمبر که چون کوپی دری
عاقبت زان دربرون آید سری

Bosnavî, beytin şerhinde gönlünün (Anka'nın) kişiyi yüce makamlara çıkaracağına, gönül zevkinin yüce cennetler zevkini tattıracağına ve gönül arzusunun sevgilinin güzelliğinin arzusuna benzediğine değinmektedir.

در طلب زن دائما توهر دو دست
که طلب در راه نیکو رهبرست

Şeyh Gâlib, Sivasî'den ve diğer şarihlerden farklı olarak Allah'ı isteyen birinin mahrum kalmayacağına, arzu kılavuzunun ona eşlik edip amacına ulaştıracağına değinmektedir. İsteğinin arkasından gidenlere doğruluk Hızır'ının yetişeceğini ve yol gösterenleri soruşturanlara doğruluğu gösteren ismiyle Allah'ın yardım edeceğini belirtmektedir.

که بکفت وگه بخاموشی وگه
بوی کردن گیر هر سوبوی شه

Şeyh Gâlib, meded kapıları açıldığında alçak ve yüksek olmak üzere seçilecek yollar olduğuna değinmektedir. "Sır ehli sabahleyin tespih ve temhid eder" müjdesinin durup dinlenmeden yürüyenler için söylendiğinin ve "Toz, kalkınca görülür." farklılığının istek yolunun toprağa bulanmışını temizlemek için olduğunun anlaşılacağını söylemektedir.

هین مزن تواز ملالی آه سرد
درد جو ودرد جو ودرد ودرد

Şeyh Gâlib, bu beyitte ek olarak liderlik ve zenginliği terk edip gayret etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

اندرین ره می تراش ومی خراش
تا دم اخر دمى فارغ مباحش

Şeyh Gâlib, boş durmaktansa Allah yoluna ulaştıracak bir işle meşgul olmanın daha iyi olacağına değinmektedir. Şeyh Gâlib'e göre ilk önce dostluğuna güvenilecek bir yol arkadaşı (pir) bulmak gerekmektedir.

همرهى راجو که زو یابی مدد
همدم وهم درد جو یابی احد

Şeyh Gâlib de Sivasî'ye ek olarak mürşit olanı seçmenin zorluğu, samimi dostu anlamanın kolaylığına değinmektedir.

İlmî Dede, tersi bir ifadeyle aynı durumu şu şekilde de ifade etmiştir: Nefsinin heveslerine uyan bir yoldaş, kişiyi cehennemin dibine çeker, gaflet perdeleriyle etrafını kuşatır ve işini bozmaya yöneltir.

لیک هر کمره را همره مدان
غافلان و خفته را اگه مدان

Şeyh Gâlib, gerçek aşığın gözüne uyku girmediğine ve aşığın aşık olduğunun gözyaşından anlaşıldığına değinmektedir. Kişide bu özellikler yoksa o kişiyle yoldaş olunmaması gerektiğini belirtmektedir.

غیر پیر استاد و سرلشکر مباد
پیرکردون نی ولی پیر رشاد

Bosnavî, diğerlerinden farklı olarak talibin bir piri üstad seçmesi durumunda o pir gibi bir pir olup etrafına inciler saçacağına ve kendi gibi pirlere yetiştireceğine değinmektedir.

پیررا بکزین که بی پیر این سفر
هست بس پر افت و خوف و خطر

Bosnavî, beytin şerhini talibe yolun zorluğundan korkup kaçmaması, amacına ulaşmak için çaba göstermesi ve aşkla yolculuk etmesi gibi hususlarda öğüt vererek bitirmektedir.

آن رهی که بارها تو رفته
بی قلاوزی دران آشفته

Bosnavî, diğer şarihlerin açıklamalarını genişleterek kişiye kılavuzluk edecek kimsenin müşid-i kâmil olmasının Allah'a ulaştıran zor yolu kolaylaştıracağına değinmektedir.

Cevrî de Allah yoluna kılavuzsuz gitmeyi akılla yolculuk yapmak olarak açıkça ifade etmektedir.

کرنباشد سایه او بر تو کول
بس ترا سر کشته دارد بانک غول

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde gulun (hortlak veya cin) varlığı ya da yokluğunun ispatlanmasına gerek olmadığına da değinerek benzetme ve araştırmayla amacın kılavuzsuz yola çıkanın türlü türlü hatalar yapacağını göstermek olduğunu ifade etmektedir. Bunu anlatırken de bazı şarihlerin “gul”u açıklama çabalarını eleştirmekte ve bunun gereksizliğini belirtmektedir.

هرکه درره بی قلاوزی رود
هر دو روزی راه صد ساله شود

Şeyh Gâlib, kılavuzları olmadığı için İsrailoğullarının Tih Çölü’nde kırk sene başları dönüp yollarını şaşırarak örneğiyle konuyu daha açık bir biçimde ifade etmektedir.

اطلب الدّر اخی وسط الصدف
واطلب الفن من اصحاب الحرف

Şeyh Gâlib, daha önce söylediği gibi kolayı varken zoru başarmaya çalışan talebenin bir pire ihtiyaç duyacağını dile getirmektedir.

مهر پاکان در میان جان نشآن
دل مده الّا بمهر دلخوشان

Şeyh Gâlib, beyitte temizlerle kastedilenin veliler, takva ve kemal sahibi kişiler olduğunu ifade etmekte ve eşkiyaya sevgi duyanın eşkiyadan, evliyaya sevgi duyanın evliyadan sayılması gerektiğini belirtmektedir.

هرکه خواهد هم نشیّ خد [1]
تا نشیند در حضور اولیا

Şeyh Gâlib, evliyalar görüldüğünde Allah'ın akla geldiğini ifade ederken Allah'ı zikretmeye sebep olan iki çeşit mana olduğuna değinmektedir. Sebeplerden biri evliyalarda fevkalade hadiselerin meydana gelmesidir. Diğeri ise evliyanın yoksulluğa, horluğa ve belalara tahammül etmesidir. Kâmillerin çoğu da ikinci manayı tercih etmektedir.

Bosnavî, tasavvuf ehlinin iki türlü; birinin cahil diğerrinin bilgili olduğunu söyledikten sonra bilgili olanın kendisini Allah'a ve Allah'ı kendisine yaklaştıracığına değinmektedir.

حضور اولیا کر نکسلی
تو هلاکی زانکه جزئی نی کلی

Şeyh Gâlib, konuyu özetleyerek müridin şeyhinden ayrılması durumunda nefesine yenik düşüp görünüşte ve manevi olarak işlerini yapamayacağını, mertebeleri aşamayacağını ve amacına erişemeyeceğini ifade etmektedir.

چون [شوی] دور از حضور اولیا
در حقیقت کشته دور از خدا

Şeyh Gâlib, beyitte bahsedilen Allah'a yakınlık ve uzaklıkla onun rızasına yakınlık ve rızasından uzaklığın kastedildiğini söylemektedir.

هم نشینی اهل معنی باش تا
هم عطا یابی و هم باش فتا

Şeyh Gâlib, Sivasî'ye paralel bir görüş bildirirken ruh sahibi olanın mana ehli olduğuna ve müridin manevi hayatını isteğiyle elde ettiğine değinmektedir.

جان بی معنی درین تن بی خلاف
هست همچون تیغ چوپین در غلاف

Bosnavî, bu beytin açıklamasında farklı olarak canı eğer kılıç gibi keskinse nefsiyle savaş vermesini ve çaba, aşk, ibadet, oruç gibi vasıflarla nefsini yenmesini ve uykuya yenik düşmemesini öğütlemektedir.

تا غلاف اندر بود با قیمت است
چون برون شد سوختن را الت است

Şeyh Gâlib şerhinde mana ehline de değinmektedir. Evliyaların ruhlarının iki âlemde de tasarruf ehli olduklarını, bunların ruhları açığa çıktığında daha büyük fayda edeceklerini iki beyitle açıklamaktadır. “Gönül sahiplerinin himmeti öldükten sonra daha fazla olur. Gemi sahile varınca onun değerli eşyası yağmalanır.” anlamındaki bir beyitle de her şeyden arındırılmış ruhların (ruh-ı mücerred) kulların mühim şeylerinin tedbirine izni olduğunu “İş düzenlere andolsun” ayetiyle desteklemektedir. Şeyh Gâlib, bağımlı ruhların (ruh-ı mukayyed), bu yüksek dereceyi elde edemedikleri için göğün yükseklerine yaklaşamayıp ızdırap dolu dünya ve ahiret arasında kaldıklarını ve şefaate hazırlanırken alakasız gidişleriyle alışılmış bayrağın dalgalanmasını kabul etmemelerinin cezalandırılmalarına yol açtığını ifade etmektedir.

İlmî Dede, ecel kabzasıyla kudret eli (Allah) ve ölüm meleğinin (Azrail) kastedildiğini ifade etmektedir.

تیغ چوپین را مبر درکارزار
بنکر اول تا نگردد کارزار

Şeyh Gâlib’e göre hakikatte canın özünün tevhid kılıcıyla kesilmesi daha iyidir. Aksi halde terbiye edenin bakışından bir an ayrılmamanın durumuna daha uygun olduğunu ifade etmektedir.

Cevrî’ye göre nefse karşı savaş kazanmak isteyen kişi, kılıcını elmastan yapar, manasız cana güvenmez ve sözünün eriyse de inat etmeden bu nasihati tutarmış.

کر بود چوپین برو دیگر طلب
در بود الماس پیش آ یا طرب

Şeyh Gâlib, çocuk avutmak için olan kılıçlardan (tahtadan/oyuncak) bir kılıca sahip olanın kılıcı değiştirmesi gerektiğini açıklarken bereket ve bolluk sahibi Allah’ta cimrilik

olmadığını ifade etmektedir. Bunun yanında evliyaların kalplerinin hazinelerinde altınların suretlerini değiştirmek için gerekli olan kimya-yı saadetin çok olduğunu ifade etmektedir.

İlmî Dede, canın manasız olmaktan kurtarılıp terbiye edilmesini “hane-i kesb” olarak ifade etmektedir.

بیغ در زراد خانه اولیاست
دیدن ایشان شما را کیمیاست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde evliyanın her çeşit tasarrufa sahip olduğunu, hissene ve ruhca dâhil olanın bunu ganimet bilmesini, hissene olamıyorsa bile ruhca dâhil olmaya çalışmasını ve Allah’a kavuşmak için evliya sohbetinden başka yol olmadığını ifade etmektedir.

کرتو سنک [و] صخره و مرمر شوی
چون بصاحب دل رسی کوهر شوی

Şeyh Gâlib, dördüncü felekten güneşin terbiye bakışının toprağın altındaki taşları mücevhere döndürmesi gibi hakikat güneşi olan veli ruhunun himmetli bakışının da dervişin kederlerini yavaş yavaş giderip varlık taşını ruhani bir mutlulukla parlatacağını ve değerli bir mücevher hâline getireceğini söylemektedir.

نار خندان باغرا خندان کند
صحبت مردانت از مردان کند

Şeyh Gâlib’de “nar” kelimesi yerine “yar” kelimesi yazılmıştır. Şeyh Gâlib, gülen arkadaşın bahar olduğuna değinerek baharın gelmesiyle çiçeklerin, meyvelerin, sebzelerin kendini göstermesi ve doğanın canlanması gibi hususlara değinerek beyti açıklamaktadır. Kışın sert zamanlarının ve güz rüzgârının müridin varlığını sarsacağını belirtip güzel nağmeli kuşları ve zikrin mesihini yuvasından çıkarıp titreterek tondan tona çevireceğini ifade etmektedir.

دوستی جاهل شیرین سخن
کم شنو که هست چون سم کهن

Şeyh Gâlib’e göre mürit için evliya sohbeti ne kadar önemli ve gerekli ise ehl-i heva sohbetinden sakınmak da o kadar önemlidir. Çünkü onlar dostluk yüzünden damağa uygun tatlı sohbetler, boş sözler ve dalkavuklukla talibi kulağından zehirleyip bazen reddetmeye yönlendirerek bazen de evliya sözlerine dalalet zehri katarak saf gönüllü müridi rezillik tuzağının esiri ve mahrumiyet cehennemine fakiri yaparlar.

زاحمقان بکریز چون عسی کریخت
صحبت احمق بسی خوانها که ریخت

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin örneğinden başka Hz. Pir'in menkıbelerinden birini de aktarmıştır. Bu menkıbe şöyledir: Pir bir gün dünya ehli olan biriyle sohbet eder. Soğuk nefesi o sırada vücuduna işler ve yedi gün aşk hamamında kalmasına rağmen zor bela ısınır. Örneği verdikten sonra ise insanlar arasında ahmaklarla dostluğun tehlikeli olduğunun bilindiğine ve “Akılsız dosttan akıllı düşman yeğdir.” denildiğine değinmektedir.

ده مرد ده مرد را احمق کند
عقل را بی نور و بی رونق کند

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde köyde oturmanın ahmaklık verdiğini ve aklın nurunu kederli yaptığını vurgulayıp bunun sözün görünen anlamı olduğuna değinmektedir. Söylenen sözün işaret ettiği anlamın ise sonraki beyitte açıklandığını ifade etmektedir.

حرف درویشان بدزد مرد دون
تا بخو[ا]ند بر سلیمی زان فسون

Şeyh Gâlib, şeyhlik taslayan kişinin yeni talebeyi bir sözülle dinsizliğe ve bir nüktesiyle kötülüğe/karışıklığa iteceğini açıkça ifade etmektedir.

Bosnavî, şerhinin son on beytinde hitap ettiği kişilere arif olup Allah'a ve peygambere ibadet etmek, beş vakit namaz kılmak, aşık ve sadıklar gibi olmak, zevkle gönülden ibadet edip ehlullaha yakınlaşmak ve kâmil şeyhlerle dostluk kurmak gibi konularda öğüt vermektedir.

از خدا نی بوی اورا نی اثر
دعویش افزون زیشت و بوالبشر

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin “Onda ne Allah'la ilgili koku ne de onun tesiri var. Fakat iddiası Şit ve Âdem'den (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) fazladır.” şeklinde ifade ettiği kişiler için şöyle demetedir: Bunlar kirli rezillik suyunun en pis yerindedirler ve zararın temiz suyu karşısında çaresizdirler.

Bosnavî, evliyaların bedenlen ölmelerinin onlardan yardım istenmeyeceği anlamına gelmediğini, onlardan yardım isteyenlerin zahmet çekeceğinin düşünülmemesi gerektiğini ifade ederek bu fikirlerle insanlara rehberlik edenlerin onları dalalete düşüreceğini belirtmektedir. Bundan sonra da evliya ve enbiyaya güvenmek gerektiğine, Allah'la bir ve

onunla var olduklarına, yaratılmışlara görünmeseler de gönüllerine siret ettiklerine değinmektedir.

خرده کیرد درسخن بر بایزید
ننک دارد از درون او یزید

Şeyh Gâlib'in ifadesiyle Mansur dördüncü isimde kaldığı söylenir. Hakkında Ene'l-Hak makamını divana geçiremediğine dair türlü türlü iddialar vardır. Lanetlenmiş Yezid onun iç hâlimden utanır. Yezid'den daha günahkârı yokken Bayezid'in eksikliğini bulan yalancı iddiacının içindeki pislikleri Yezid'e dayandırsalar kabul etmez, inkâr eder. Nifak dolu yaratılışını temize çıkarıp düzelme yoluna gider.

Bosnavî, yol gösterip şeyhlik taslayanların aslında sufi suretli olup ayıbını kusurunu örtüp iyi görünmeye çalıştıklarından, köpek gibi dünya leşini isteyip sinek gibi o leşi araştırdıklarından, dünya güzelliğini put edinin Allah'ı unuttuklarından bahsedip manevi temizlenmenin lüzumuna değinmektedir. Bu da gıybeti terk etmek ve ağzı kötü kokudan temizlemekle mümkündür. Şeyhlik hâliyle hâllenmeden şeyhlik taslamanın taklitten öteye geçemeyeceğine ve gerçeğe alakası olmadığına değinmektedir.

چون بسی ابلیس ادم روی هست
بس بهر دستی نشاید داد دست

Şeyh Gâlib, rastlanan her şeyhi Allah'a bağlı mürşit kabul etmemek ve onları Allah'ın suretinden görünen veli ve büyük zatlardan sanıp onların yalan sözlerinin arkasından gitmemek gerektiğini ifade etmektedir.

زانک صیاد آورد بانک ونفیر
تا فریید مرغ را آن مرغ کیر

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin söylediklerine ek olarak iddiacıların talibin derdinden anlamadıklarını, ona yardım etmeye çalışmadıklarını ve daha çok nefsanî amaçları körüklediklerini ifade etmektedir. Şerhin sonunda da sadık talibin bunu anladığını ifade ederek ona aklını başına devşirmesini önererek sonraki beyte konuyu bağlamaktadır.

Bosnavî, yalancı müritlere aldanıp onların peşinden gidenlerin dünyada ve ahirette kör olacaklarını, ne Allah'ı ne de ona kavuşma zevkini bilemeyeceklerini ve mutsuz olacaklarını ifade etmektedir.

دسترا مسپارجز دردست پیر
پیر حکمت کو علم است وخبیر

Şeyh Gâlib, “Bir kâmil pirin hangi vasıfları vardır?” ve “Hakkı batıldan nasıl ayırır?” sorularının yeni başlayan talip tarafından farkedilecek bir tarifi olduğunu ifade etmektedir. Kâmil pir, bu tarife göre yalnız kendisinde bulunması gereken sıfatlara sahip olur, benzer başka özelliklerden de uzak olmaz. Şeyh Gâlib, soy ve hak sözle (fasl) anlatmanın mümkün olup olmadığı sorusuna “Mümkün değildir.” cevabını vermektedir. Çünkü “Nekre olan bir şey marife yapılmadığı gibi meçhul de tanımlanamaz.” sıfatını taşıyan zatlar gibi olursun. Yukarıda bahsedilen tarif gibi daha sağlam bir yol bulunmamıştır.

Cevrî, av yerinin tehlikeliliğine, pek çok avın burada harap olmasına, vahşi hayvanların ve kuşların bu tuzağa düşerek kötü yolu iyi yol sandıklarına değinerek şerhine önceki beytin devamı niteliğinde bir giriş yapmaktadır.

شیخ کیود پیر یعنی موسیید
معنی این مو بدان ای ناامید

Şeyh Gâlib, Sivasî’den farklı olarak ve daha ayrıntılı bir biçimde beyti şöyle şerh etmiştir: Gâlib, öncelikle yeni başlayan talibin piri ak tüylerinden tanınması gerektiğine değinmektedir. İkinci beyitte bunun açıklanacağını belirten Şeyh Gâlib, Sa’deddin-i Ferganî’nin Şerh-i Ta’iyye’de bahsettiklerini özetleyerek tevhid yollarının birçok kolu olduğunu ifade etmektedir. Külli olanlara makamlar (makamat), cüz’i olanlara birlik menzilleri (menazil-i ittihad) dendiğini söyler. Makamlar 4 tanedir. İlk makamda (kişinin) sevenle alakalı yolculuğu (seyr-i muhibbî) ve sıfatları yok etmesi, nefse bağlıdır. Sonu “Onun (gören) gözü (işten) kulağı olurum.”da gerçekleşmektedir. İkinci makamda (kişinin) sevilenle alakalı yolculuğu (seyr-i mahubî) ve sıfatını yok etmesi, ruha bağlıdır. Bu makamda salikin “Allah kulunun diliyle ‘semiallahu limen hamideh: Allah övgüde bulunan kulunu işitti.’ ifadesini söyledi.” sırrıyla gerçekleşmektedir. Öyleyse ilk makamla nafilelerle yakınlık (kurb-ı nevâfil)¹⁰⁷⁹, ikinci makamla farzlarla yakınlık (kurb-ı fera’iz) dolaylı olarak ifade edilmiş olmalıdır. Üçüncüsü olan toplama makamı (makam-ı cem’)dir, “O, ilktir, sondır, zahirdir, batındır...” sırrıyla gerçekleşmektedir. Bu fenâ fi’l-fenâ (fenâda fenâ olma) denilen hâle bağlıdır. Dördüncü makama, yüce gaye ve bu mertebelerin dışında olup toplama birliğinin makamı (makam-ı ehadiyyetü’l-cem’) ve daha yakın makam (makam-ı ev-edna) derler. “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu)...” sırrıyla

¹⁰⁷⁹ Kurb-ı nevâfil: “Kurb-ı nevâfil oldur ki abd zâhir olup Hak onda muhtefi ve mestûr ola ve kula âlet ve kuvâ mesâbesinde ola.” Kara, age., s. 888.

gerçekleşmektedir. Bu mertebe Hz. Muhammed'e ait özelliklerden olup varislik makamında mevcut olan yüce zata özgüdür. Hz. Şeyh Muhyiddin İbn-i Arabî bu makamda sağlam bilgi ve tecrübeye sahip olan kimseleri “Gözetleyici yalnız sen oldun...” terkinde var olan “sen”e bağlamışken Basriyyun¹⁰⁸⁰ imad zamiri¹⁰⁸¹ demişlerdir. “Ona benzetip yalnız terkinin doğruluğu için söylenmiştir.” deyip meydana çıkma ve tamamıyla meydana olmaya dair gizli bir sırta işaret ederler. Bazı sufiler önceki makama nefsi yolculuk (seyr-i nefsi), ikinciye kalbi dağ (tûr-ı kalbi), üçüncüye ruhi dağ (tûr-ı ruhi), dördüncüye sırrı dağ (tûr-ı sırrı) deyip bazı başka tabirlerle de zikredip “İstilah (yapılan terimler)de tartışma olmaz.” manasıyla hareket ederler. Ama ilk dağda tabiatın sultanı, galibi, bulanıklığı ve örtüsü ortada olmakla sulukun başında nefsin yok olmasını (fena) daha önemli ve onun hükmünü daha geniş kabul etmişlerdir. Bu dağda bütüne dair birlik (vahdet-i mecmu’i) meydana gelip nefsin içinde var olan Vahid (eşi benzeri olmayan) ve Zahir (varlığı her şeyde açıkça görülen) isimleri tecelli eder, derler. Bu mertebede her ne kadar nefsin sıfatları fani olursa da henüz “Onun (gören) gözü, (işiten) kulağı olurum.”dan meydana gelen gözle görülen eserlerle uğraşmak nedeniyle gözleyen ve işitilenlere bağlanmaktan uzak olmaz. Öyleyse ikinci dağa varmasın. İkinci dağ kalbi dağdır (tûr-ı kalbi)dir. Orada Batın (gerçek mahiyeti insan için gizli) isminin tecellisi olup ruh ve nefis arasındaki (beyne’r-ruh ve’n-nefis) kalpte Allah’a dair latife (latife-i sübhaniyye) tecelli eder. Bu mertebede de varlığın ebediliğinden (beka-yı vücud) kurtulup öyle “Sıddıkların kalplerinden en son çıkacak olan şey makam sevgisidir.” mantığınca Allah indinde yüksek derece ve şefaath makamında bulunmak benzeri mertebeler arzusundan kederi olmaz. Allah’ın indi olmadığı suretle makam sevgisinin nefsin yok olmasında tükenmesi gerekir. Allah dostlarında baki olan ve diğer rütbelere kadar yok olmayan manevi makam sevgisidir. Allah katında makam sevgisinin nefiste kalmaması şarttır. Nitekim Sıddık olanların son ana kadar manevi makam sevgisi taşıdıkları, en son bunu yok ettikleri bilinir. Anlaşılmaz sözlerin söylendiği “şath” makamı da ayrı bir makamdır. Üçüncü makam, fenadan sonra fena (fena ba’de’l-fena) makamıdır ve var zannedilen varlıktan geriye kalanlardan tamamen kurtuluş bu mertebede meydana gelir. Dördüncü makam

¹⁰⁸⁰ Basriyyun: 1. Mu’tezile’nin Basra ekolüne mensup olan kelâmcılara verilen genel ad. 2. II-IV. (VIII-X.) yüzyıllar arasında Basra’da yetişen ve Arapça’nın gramer kaidelerini tespit etmeye çalışan dilcilerle bunların görüşlerini benimseyen âlimlere verilen ad. Bkz. Hulusi Kılıç, “Basriyyun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 5. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 117-118.

¹⁰⁸¹ El-Ferrâ, isim cümlesinin iki ögesi mübteda ile haber arasına giren zamire imad zamiri adını verir, bunun için Basra Okulu Dilcileri ise fasıl zamiri terimini kullanırlar. Bkz. Ali Bulut, El-Ferrâ’nın, “Meâni’l-Kur’ân’ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu’na Ait Terimler” **Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 14-15, Samsun, 2003, s. 331.

toplamanın birlik tecellisi (ehadiyyetü'l-cem') olup varislik ve adillik üzerine orada hem şefaath makamına hazır hem de nefsin haklarını vermeye bağılı olur. Varislik ilgisinden dolayı yüce ahlakı (Hz. Muhammed'in güzel huyları) ile vasıflanır. İşte eğer varislik makamına vardysa dahi fena ba'de'l-fena makamında gerçekleşmiş olanlara uymak doğrudur. Hatta Sakıb Dede Efendi'nin, Sefine'de Mevlevi fakirlerinin çoğunu anlatırken "İnsana ağır gelecek hâllerle ilgili ve (bu) iddiayı içine alan kelimeler işitilmemiştir." demesi yalnızca bu makamı daha iyi hâle getirmektir.

İlmî Dede bu ve bundan sonraki beyti birlikte şerh etmiştir. Fakat iki beyti de yazmamış, "Der-ta'rif-i zât-ı bâl u per" başlığı altına şerhini eklemiştir.

هست آن موی سیه هستی او

تا ز هستی اش نماند تار مو

Şeyh Gâlib, şerhinde müride "Ak sakallının manasını yanlış anlayıp hamallar kethüdasının eteğine yapışma." diye bir uyarıda bulunmaktadır.

هستی آن موی سیه وصف بشر

نیست آن موموی ریش وموی سر

Bosnavî, Allah'tan başka her şeyden uzak durmak gerektiğinden bahsederek gönül gözü açık kâmil bir pir olmanın buna bağılı olduğunu ifade etmekte ve böyle olmak gerektiğini öğütlemektedir.

Cevrî, varlıktan eser gördüğü pirden kişiye fayda gelmeyeceğini, böyle pirlerin eksik pir olduğunu, kendi sıfatlarını henüz bırakmadığını ifade etmektedir. Sonunda da "eksik pirlere"nin belirtilerinin bunlar olduğunu söylemektedir.

چو یکی موی سیه کان وصف ماست

نیست بروی شیخ مقبول خداست

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına ek olarak şunları söylemektedir: Bilindiği üzere beşeriyet sıfatının yok olmasıyla şeyhlik mertebesine erişilir. Bekaya varsın ya da varmasın şeyhtir. Ama "İrşadda beka şarttır." demişler. Bazen irşadla görevlendirilmemiş Allah'ın sevdiği bir pir olur, demişler.

Bosnavî, mana aklığı ve suret aklığı olarak aklığı ikiye ayırmaktadır. Kâmil şeyh olmak için mana aklığının gerektiğine değinerek suret aklığı ya da karalığının önemi olmadığını belirtmektedir.

چون بود مویش سپیدار باخودست
اونه شیخست ونه خاص ا یزدست

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde Sivasî'den daha ayrıntılı bir açıklama yapmaktadır. Kılı ak olsa da Mevlevilikteki “tam yokluk” denilen makama ulaşmadıkça ve var zannedilen varlığından kendinde iz buldukça kişinin eksik olduğunu ifade etmektedir. Galib, şöyle bir örnekle durumu izah eder: Bir kıl ucu kadar yer kuru kalsa yıkanan kişi görünüşe ait pislikten kurtulamaz. Bunun gibi derişte bir kıl ucu kadar varlıktan iz kalsa tam yok olmuş, denmez. Fenafillah menziline varmadıkça boğazlanmış hayvanı yenmez. Yani kendi pis olduğu gibi ona teslim olan çaresiz de pis kalır. “Ona, Allah’ın adı zikredilmedi.” denildiği gibi putlara kurban olanlardan olur. “Bu araştırmadan anlaşıldı ki” deyip diğer beyit ve şerhe geçmektedir.

Bosnavî, gözü hakikati ve Allah’ı görmekten aciz kör bir şeyhin arkasından gidenlerin amaca ulaşamayacağını, kör olanın tek başına körlük etmesi gerektiğini, böylelikle başka körlerin kendisine yük olamayacağını ifade etmektedir. Şerhin sonlarına doğru da görmek için çabalamak gerektiğine ve bu çabanın kişiyi amaca ulaştıracağına değinerek öğüt vermektedir.

پیر پر عقل باشد ای پسر
نه سپیدی موی اندر ریش و سر

Şeyh Gâlib, beytin şerhiyle ilgili “Ak kılın gamı taş gibi olan gönle işler mi? Yakut yarasının pamuğu işe yaramaz.” anlamında bir beyit örnek vermektedir. Yakutu pamuk içine koyarlar. Ama ateş, yakutun yarasına (yakut ateşe dayanıklı olduğundan dolayı) zerre kadar tesir edemediği gibi ak sakal da taş kalbi yumuşatmaz. “Kim bir şeyi ister ve ciddiyet gösterirse bulur (elde eder).” mantığınca pirin vasıflarını bilersen ve onu bulursan pirlere yakışan adab ve usûlleri öğrenir, mertlerin görüşlerine ulaşırsın.

چون کزینی پیر نازک دل مباش
سسست وریزنده چو آب وکل مباش

Şeyh Gâlib, pir seçerken nazik gönüllü olmamak gerektiğine değinip bu yolun bir naz yolu değil niyaz yolu olduğunu belirtmektedir. Mürşit hizmetinin zor bir yol olduğunu ifade ettikten sonra (derişin) kendini sıkı tutup, his ve azalarının bütünüyle kendini vermesi gerektiğini öğütlemektedir. Allah ne emrederse eksiksiz, tam bir istek ve büyük bir

aşkla hizmet etmeye çalış ki bu yol niyaz yoludur. Şöyle bir hikâye anlatılır: Bir adam köle alacak olmuş. Köleye “Adın ne?” diye sormuş. O da “Sen ne isim verirsen adım odur.” demiş. Kölenin adı olur mu? İşte sadık derviş, önceki tabiatını bırakıp piri tarafından ne tarz hizmet gerekirse bana uygundur, diyendir. “Uygun değildir.” deyip nazik gönüllülük etmemek gerekir.

چون کرفتی پیر هین تسلیم شو

همچو موسی زیر حکم خضر رو

Şeyh Gâlib, Sivasî’de yer alan kıssayı daha ayrıntılı bir biçimde ifade etmektedir. Hz. Musa peygamberken hakikatinden de ders almak niyetiyle Hz. Hızır’a teslim olup güneş gibi o şenlikli sabaha arkadaşlık etmiştir. Hz. Hızır’dan şeriatin zahirî yüzüne ters görünen hakikatin gizlenmiş hâlleri ortaya çıktığında zahir isminin sultanı nebilik sebebiyle Hz. Musa’yı yenmiş ve zahirî hizmete lazım gelenlerle surete dair uyuşmazlıklar meydana çıkıp yine de manada ve derste ortak olmuşlardır. Eğer “Uyuşmazlık sadece şeriat yönünden değil Hz. Musa’nın batınında da meydana geldi.” denilse nebilik yüce makamına layık olmaz. Çünkü “Onun için biz zahirle yargıda bulunuruz. Ancak batınla amel ederiz.” arasında eksik girişimcilik (umum u husus min vech)¹⁰⁸² olup çoğu maddelerde aynı fakat zahirle hissedilenler hususunda farklı “Bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.” ile meydana çıkıp nebilik hükmü velilik amelinden ayrılmıştır. Ama hükmün amelden ayrılmasıyla nebiliğin de velilikten ayrılmasının gerekmediği meşhurdur. Bu incelemede hükmî sözü sadece nebiliğe kullanıp velilikte amel sözüne dönülmüştür. Hüküm sadece zahirde olur ve batınla hüküm bulunmayıp sadece amel gerekmektedir. Beyitteki delil gösterilen yer (mahall-i istişhad) bu değildi. Musa kıssasından anlaşılan şudur: Onlar Kelimullah idiler. Delil yeri sadece onların Hz. Hızır’a teslim olmayı gerekli bulmalarıdır.

نخوتی دارند وکیری چون شهان

بندکی خواهند از اهل جهان

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde kibir, aç gözlülük, hırs gibi diğer iyi ve kötü huyların filozoflarca tek tariflerle açıklandığını ve hükümlerinin değişmediğini ifade etmektedir. Ama şeriat ehlinden ahlak âleminin imamları olan mutasavvıflar, açıklama yapmakla kötülüğü iyiliğe çevirmektedirler. Kesin deliller söyleyip şeriatin inmesi bu hükümleri gerekli

¹⁰⁸² Umum u husus min vech: eğer iki kavramdan her biri ötekinin bazı fertlerini kapsamına alı yorsa aralarında eksik girişimcilik var demektir. Memeli- balık, Hintli- müslüman kavram çiftleri arasındaki ilişki böyledir. Buna göre bazı memeliler balıktır, bazı balıklar memelidir. Bazı Hintliler müslümandır. bazı müslümanlar Hintli’dir. Bkz. Bayram Kaya, “Nisbet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 33. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 144.

kılmıştır. Onların filozoflara cevabı budur: Örneğin hırs kötüyken “Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkündür...” ayetinde yer alan hırs iman üzerine huyların en güzelinden olmuştur. “Kibirliye karşı kibirlenmek sadakadır.” deliliyle ehlullahta görülen kibir âlimlerin sultanının (Bahaeddin Veled, Mevlânâ'nın babası) dedikleri gibi riyayla ilgili bir kibir (kibr-i riyayi) değil, büyüklükle ilgili bir kibir (kibr-i kibriyayi)dir. Şeyh Gâlib şöyle bir rivayet aktarmaktadır: İleri gelenlerden Hatem-i Asamm rüyasında Hz. Murtaza Ali'yi görüp huyların en güzellerini sorduğunda “Zenginlerin fakirlere alçak gönüllüğüdür.” diye cevap almıştır. “Peki daha güzeli var mıdır?” diye sorduğunda “Fakirlerin zenginelere kibirlenmesidir.” demişlerdir. Beytin ikinci mısrasında bu beğenilen kibirlenmenin dünya ehline ait olduğunu ifade ettikten sonra Şeyh Gâlib, müridin dünya ehli değilse bile ehlullahla karşılaştırıldığında dünya ehli olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. “Daima kullukta olmalı, şeyhim ‘himmet’; dedem ‘hizmet’ demişler.”

کی رسانند این امانترا بتو
تانباشی پیش شان راکع دوتو

Şeyh Gâlib, beyitteki “emanet”le kastedilenin hilafet (bir kimsenin yerine geçmek) olduğunu ifade etmektedir. Bu hilafetin de kalptan kalbe bahşedilen bir anlamı olduğuna ve bunu öğrenmek için gönülden pîre hürmet etmek gerekliliğine değinmektedir. Muhyiddin-i Arabi'nin “Şeyhe hürmet Allah'a hürmettir. Allah'a saygıdan ötürü ona saygı göster. Onlar rehberler ve Allah'a yakın kimselerdir. Bu yakınlık Allah tarafından da tespit edilmiştir. Onların tümü peygamberlerin varisleridir. Peygamberler gibi onların sözü Allah'a dayanmaktadır. Savaş yaptıklarında onlardan başka kimseden bir ecir istemediklerini görürsün. Şayet onlarda şeriatten sapma görülürse, onları Allah'a havale et. Onlar(ın bu zellelerin)e tabi olma. Allah tarafından gelen şeriatten saptıklarında onlara tabi olma.” anlamında 6 beytine yer vermektedir. Şeyhlerin hürmetinde bir mertebeyi abartarak anlatmışlar ki bu rütbede şeyhin hürmeti müridin kalbinden kıymetsiz olursa (o mürit) hemen hizmeti terk edip (şeyhin) yanında durmasın. Aksi hâlde zarar görür. Çünkü hizmet hürmetle kabul olur. Yeniden kalbine şeyh hürmeti gelirse hizmete o zaman dönsün. Müridin mutlaka hürmet etmesi gereken fâni şeyhin vasıfları zikredilmişti. Ama zikredilen şeyh müridin seçtiği şeyh (şeyh-i irade) mi yoksa herhangi bir şeyh mi diye sorulursa “Herhangi bir şeyh olur.” denilmiştir. Yani gerek seçtiği şeyh gerek sohbet şeyhi arasında hürmetin gösterilmesi hususunda fark var mıdır? Yoksa birbirilerine denk midirler? Bazıları farkın gerekliliğinden bahsederken bazıları hiç fark olmadığını, seçtiği şeyhe

gösterdiği hürmeti aynı şekilde sohbet şeyhine de göstermesi gerektiğini söylemişlerdir. “Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır.” ama Allah’ın aşk şarabının şaşkınları ve irfan meyhanesinin şarap içicileri olan Mevleviliğin ululuk dolu cemaati arasında adet ve adabların kadehleri bu tarzla ilgilidir. Mevlevi şeyhleri bütünüyle özel hürmet tarzı ve Kur’an’da açıklanmış fakr ve adabın küçüğü hakkında görüşüp bazı maddelerde, seçilen şeyhle diğer şeyhlerin aynı ve bazı adetlerde de farklı oldukları bilinmektedir. Diğer tarikatler ricalinden fenayla meşhur ve safa yayan biri Allah’ta fâni olmuş şeyhle aynı posta oturursa yalnız onların tarikatlerindeki bahsedilen basit el öpmeyi yeterli görsün. Bu yolda kendi kendine ayrılmayıp yolun adetlerinin gerekleri üzerine ayrılmış olur. Her durumda kalbi bağıllık şeyh iradesinde olup hürmet, manevi gayret ve dikkat ona özgüdür. Çünkü yalnız sohbeta, gerçeği araştıran âlimler (muhakkık) sohbet-i bereke deyip “Ondan Allah’ın yoluna kimse gelmez.” demişler. Yani madem ki bir talibin iradi şeyhi ve ondan isteğinin mayası bulunmadıkça yalnızca sohbetle Allah yolunda ricalullahtan sayılmaz. Onun için Molla Cami, Menakubu’l-Arifin sahibi ve bütün sahabeler Hz. Pir Efendimizin yakınlık silsilesini “Seyyid-i Sırdan” Muhakkık-ı Tirmizî’ye geri çevirip sevgililerin sultanı Şemseddin Tebrizi’ye geri çevirmemişlerdir. Böylece aksine yani Hz. Şems efendimiz yakınlık silsilesini Ebubekir Sell-baf’a döndürmeyip aralarında hasıl olan ilerleme “Sohbet berekesindedir.” demişler. Nefsani aldatmalara uyup kendi zavallı hizmetini çok görmesin ve şeyhlerin yüce kudretlerini küçük görmekle ten kuşunu benliğinin kötü sonlu tuzağına kaldırmasın. Velilerin yüce şanlı göğüne minnetle sövgüde bulunup başına bela taşı yağdırmassın.

نی کدایانند کز هر خدمتی

از تو دارند ای مزور منّتی

Şeyh Gâlib, şerhinin sonlarında konuyu anlaşılır kılmak için bazı sözleri örnek vermektedir. Örneğin “Hizmetinden eğer fayda gelebilse bu da kendinedir.” diyerek “Allah’a borç verdiler.” ayetinin ihtiyaçtan inmediğini söylemiştir. Bunun yanında Hz. Ruhullah’ın (İsa) “Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” buyurmasının kimsesizlikten ve güçsüzlükten meydana gelmediğini belirtmiştir. Bu hususa sahib-i Mevlevi’den “İlahî aşkla gönlü aydın(lanmış) kişilere hizmete rağbet et. Çünkü yüz, öpme aynası; ağız ise onun öpüşünün kendisidir.” anlamında bir beyti örnek vermiştir.

تا ادبهاشان بجاکه ناوری

از رسالتشان چگونه بر خوری

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde “Âlimler peygamberlerin varisleridir.” sözünü örnek göstererek âlimlerin peygamberlik vekillîğinin seccadesinde durduklarını ve müritlerin de akıl sahibi sahabelerin sıfatlarını taşıdıklarını ifade etmektedir. Bunu “Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin.” ve “Allah’a itaat edin, Resul’e de itaat edin.” ayetleriyle desteklemiş ve ashab-ı kirama tavsiye edilen varisler arasındaki şeriat hükümlerini ziyan etmemek gerektiğini ifade etmektedir. Edep ve adetleri öğrenip hürmet gösterirkenki tavırlara dikkat etmek ve müridin önem verdiği şeylere önem vermek gerektiğini söylemektedir. Yüce nazarlarının bu edep ve adetlerin yapılışında dış görünüşünü önemsemediği, kalplerine ve niyetlerine baktığını ifade ederek şu örneği vermektedir: “Aşk secdeğahında eğilmek edepten dolayı değildir. Mum gibi kendi başını feda etmek, secdedir.” Yani Şeyh Gâlib’e göre hürmetleri, can u gönülden ve kusursuz bir aşkla olmalıdır.

هر ادبشان کی همی آید پسند
کا مدند ایشان ز ایوان بلند

Şeyh Gâlib, beyti Sivasî’den daha ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Şeyh Gâlib, padişahın yakınlarından bir adam gelse “Beyden gelen beydir.” diye kişinin hizmetinin kabul edilip rızasının alındığına değinmektedir. Yani insafsız ve bilgisiz kişinin yeri göğü bilmeyip haksız ithamlarda (Kadrimize göre özen gösterilip ikramlarda bulunulmadı) bulunması ve geçtiği yerlerde işlediği kusurun affedilmeyip yerilmesiyle efendisinin gücendirilmemesi için pekçok şeyin yapıldığını belirtmektedir. Aynı şekilde, evliyalar da Allah’tan gelip inayetin yüce makamından inmiştir fakat olur olmaz hizmet ve köleliği beğenirler mi? Sen bütünüyle kusurlarını düzeltmeyince ya da seni bütünüyle mahvetmeyince hakarete uğrayıp giderler mi?

Cevrî, mürşitlere hürmet gerektiğinden bahsedip bunlara layık olan edebini teslim olduğunu ifade etmektedir.

دل نگه دارید ای بیحاصلان
در حضور حضرت صاحب دلان

Şeyh Gâlib, Sivasî’den farklı olarak müvelleh¹⁰⁸³ bir şeyh bile olsa hürmette kusur etmemek ve “Ne onlara tabi ol, ne de onların ebediyen yoluna gir. Çünkü onlar Allah’ın dinine zorla girenlerdir.” beytiyle amel ve iki iş arasında hürmet makamında durup tabi

¹⁰⁸³ Müvelleh: “Aşk veya üzüntüden dolayı kendini kaybetmiş, çılgına dönmüş kişi” olarak tanımlanmaktadır. Eyüp Öztürk, **İbnü’s-Serrâc ve Mülevveh Dervişler (Teşvîku’l-Ervâh ve’l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi’l-Guyûb İsimli Eseri Bağlamında)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s.12-13.

olmayı ve çekişmeyi terk etmek gerekliliğine değinmektedir. Hoca Abdullah Hırevî'nin "İnkâr şom (uğursuz), inkâr eden de bu sözden dolayı mahrumdur." buyurduğunu ifade etmektedir. Şeyh Gâlib, Sivasî'de de geçen Ahmed Asım bin Antakî'nin "Onlarla doğru dürüst otur. Çünkü onlar kalplerin casuslarıdır (kalplerden geçenleri bilirler)." anlamındaki sözünü örnek vermekte ve şerhini gönül oynatmamayı ve iyi kanaat şekerine düşmanlık zehrini katmamayı öğütleyerek bitirmektedir.

کی خدا زیشان نهانرا ساترست

زانکه ایشان برسرائر ناظرست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde gönül ehli katında edebın batın üzerine yüklendiğini ve bu nedenle onların, kalbin sırlarını anladıklarını ifade etmektedir. Edep, hayrın çiftleşmesidir (artmasıdır). Edepli kişi, "Nerede olsanız O, sizinle beraberdir." kazancını bilir, her makam ve hâlde mertebesi nedeniyle anlar. Edepli kişi, iyi ve kötü huylarını bildiği için âlemlerin gözbebeğidir. Bir hadiste "Rabbim beni tebiye etti. Terbiyemi de güzel yaptı." denilmiştir. Şeyh Gâlib'e göre terbiye (edeb) 4 kısımdır. İlki şeriat terbiyesidir ve altı hükümlle (ahkâm-ı sitte) alakalıdır. İkinci kısmı hizmet terbiyesidir ve padişahlarla hizmet edenler arasındaki terbiye gibidir. Ehlullahın padişahı Allah olduğu için kul ve Rab arasındaki davranış insan davranışından başkadır. Bu terbiye şeriaten daha özel bir makamdır. Üçüncü kısım Allah terbiyesidir ve kulluğun lüzumlarını tamamiyle yerine getirmektir. Allah ne yönden çıkarsa ona tabi olmaktır. Herhangi bir sebeple bir çocuktan ortaya çıksa o çocuk huzurunda edepli olmak ve hürmet etmektir. Şeyhin hizmet ve hürmeti bu makamdandır. "Şeyhe hürmet Allah'a hürmettir. Allah'a saygıdan ötürü ona saygı göster." beyti ve Cezire'nin bu köşkü onun üzerine kurulmuştur. Dördüncü kısım gerçek terbiyedir ve fena makamında terbiyenin terkidir. Yani gördüğünü bırakıp bütünüyle Allah'a dönmektir. Tam sulh, görevin durumundan habersiz olmaktır. Burada edep, savaşın tuzağını ele geçirme tarzıdır." İşte edep, efendinin hizmetinin şanına uymak, iş buyurmadan ve istemeden ihtiyaçlarını gidermektir. Hatta istemenin hakirliği orada ortaya çıkmasın. Her ne kadar iş buyurma da olsa onda da isteme vardır. Sana faydalı olacağı ortadayken vakit ve hâlin gerektirdiği şekilde şeyhin ihtiyaç ve hizmetiyle meşgul olup emir ve ikazı olmadan vaktinde hazır olmaktır. Murakabe, kalbin hâllerinden olduğu için gönül hoşluğu ve nefsin hakirliğiyle kabülüne ricada bulunup zıddından sakınmak gerektir.

Bosnavî, terbiye ehline uygun olmayan sözler söyleyenlerin Allah'ın gözünden düştüğünü ve düşmanların terbiye ehline uymadığını ifade etmektedir.

تو بعکسی پش کوران بهرجاه
باحضور آیی نشنی پاکاه

Şeyh Gâlib, beyti şöyle izah etmektedir: Ey sade gönüllü merd, senin tavrın edep ehline uymaz. Onlar zahir ehline zahirî olarak batın ehline de batınî olarak uyarsa; sen zahir ehline batınî olarak uyup o körlerin huzuruna kalp huzuruyla gelir ve zahirî görüntülerinin şanına bakarak ayak yolunda durmayı arzularsın.

Bosnavî, körler önünde böyle edepliyken gözü olup görenler önünde neden edepsiz olduğunu ve horoz gibi sürekli öttüğünü söyleyerek talibi sorgulamakta ve böylece beytin şerhini tamamlamaktadır.

پش بینایان کنی ترک ادب
نار شهواترا ازان کشتی حطب

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde Mevlânâ'dan şöyle bir rivayette bulunur: Mevlânâ bir kişiye kırılrsa “Gönül ehlini gönülle; görüş ehlini görüşle; dil ehlini de dil ile aramak gerekir.” der ve sünnette de böyle geçtiğini ifade edermiş.

Bosnavî, velilerin karşısında uygun olmayan hareketler yapmamak, dili tutup can ve gönlü harap etmemek gerektiğine ve kötü dilli olanın sonunda baştan çıkacağına değinmektedir. Beytin şerhini bu tarz uyarılarla tamamlamaktadır.

بی ادب گفتن سخن باخاص حق
دل بمیر اند سیه دارد ورق

İlmî Dede, Allah'ın özeline edepsizlikle söz söylemek yerine susmak ve edebi terk etmeden alçak gönüllü olmak gerektiğine değinmektedir.

از خدا جویم توفیق وادب
بی ادب محروم کشت از لطف رب

Şeyh Gâlib, edebin bütün iyiliklerin çiftleşmesi (cima'-ı cemî'i'l-hayrat) olduğu iddiasının ispatlandığını söylerek “Tasavvufun tamamı edeptir” tarifini öne çıkarmaktadır. Bu düşünceye göre Rabb'in lütfundan mahrum olan edepsizdir. Çünkü Rabb ismi, edepiyi lütfuyla, edepsizi kahıyla terbiye eder. Edepsiz Rabb'in lütfundan mahrum kalmış, onun kahıyla bağlanmıştır. “Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle

dolduracağım.” terbiyesinden Allah’a sığındık. Edepsizle anlatılmak istenene “şeytan” da denilse olur. Edep, iyiliğin çiftleşmesi olduğu gibi edepsizlik de kötülüğün çiftleşmesidir.

بی ادب تنها نه خود را داشت بد
بلکه آتش در همه آفاق زد

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde Sivasî’ye ek mahiyette şöyle açıklamalar yapmaktadır: Şeytan, edepsizliği sebebiyle hem kendini hem de bütün âlemi yakar veya edepsiz edepsizliği nedeniyle cihana zulüm ateşi düşer. Bu nedenlerle de Allah’a ibadet eden herkesin sıkıntıya düşer. Gâlib, edepsizle anlatılmak istenenin “şeytan” olduğunun ancak gelecek beyitten anlaşıldığını da vurgulamaktadır.

هرکه نامردی کند در راه دوست
ره زن مردان شد نامراد اوست

Şeyh Gâlib, beyitteki merdân kelimesindeki “ân” ism-i işaretini, kişilerin tamamı olarak kabul etmektense “şeytan” anlamındaki “edepsiz” kelimesine yordugunu ifade etmektedir. Cezire’deki beyitler arasında alaka kurmak amaçlandığından bu anlamın kendisine hoş görüldüğünü de söylemektedir. Kim dünyada namertlik edip dost yolunda şaşırsa, onun eşkıyası şeytan oldu. Çünkü ilk olarak bu cesaret ve gariplik onda meydana geldi. Öyle olunca namert şeytandır. Böylece edepsiz lafzını şeytanla özdeşleştirmeyip mutlaka edepsiz denilse “Kim kötü bir çığır açarsa, onun (çığırın) ve onu işleyenin günahı kendisine aittir.” sözü ifadesince kim ona uyup dost yolunda namertlik ederse eşkıyası, önceki (ilk zalimlik yapan) zalimdir, namertlik ona daha layıktır. Çünkü “Yüce köşkte kişilerin edepli sohbeti hangi yolla yapılır?” sorusu izah edilip tarikatın bütünüyle edepten ibaret olduğu belirtilmişti. Konu edepsizliğin çirkinliğini göstermekle ilgili iken sözün yine şeyhe hizmet etmeye gelmesinin sebebi şudur: Şeytanın lanetlenmesinin sebebi halkı doğru yoldan çıkarmasıdır. Bu yüzden şeyh de halkı doğru yola ulaştırdığı için hürmete layıktır. Beyit buna da işaret etmektedir.

Bosnavî, Sivasî, Şeyh Gâlib, İlmî Dede ve Cevrî’nin söylediklerini genişleterek Allah yolundaki kişinin yeri gelmeden ulu orta konuşup özünü anlatmayacağını, israf ehlini samimi bulmayacağını, hazineler gibi gizlilik içinde işaret ve imalarla derdini dile getireceğini, yaratılışı pis, özü anlayışsız olanın misvakla temizlenemeyeceğini, kişinin her işte kahraman olması gerektiğini belirtmektedir.

شیخ راکه پیشوا و رهبرست
کر مریدی امتحان کرد او خرست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde önce güvenip sonra imtihan etmenin eşeklik olduğunu ifade etmektedir. “Şeyhine güveni olmayan ona neden uysun? İmtihanın zamanı şeyhe uymadan öncedir. Ona uyduktan sonra imtihan etmek olmaz.” diyerek durumu izah etmektedir. Divanı’ndan “Gözyaşı ırmağı elbette bir denize ulaşır. Galib sevdiğin bir mürşide uy, ondan hoşnut ol (rıza).” anlamında bir beyti örnek vermektedir.

İlmî Dede, bazen imtihan eden, bazen onaylayan bazen de inkâr eden kişinin, gönlü şeyhini kabul ettiğinde mürit; gönlü kabul etmediğinde münkir olduğunu ifade etmektedir. İlmî Dede’ye göre böylesi eşek hatta ondan daha kötüdür.

Bosnavî, müridin zerre kadar aşk ve yakınlık duyup imanı sağlam olsa şeyhini imtihan etmeyeceğini ve şeyhine böyle edepsizlik etmeyeceğini söylemektedir.

امتحانش کر کنی در راه دین
هم تو کردی ممتحن ای بی یقین

Şeyh Gâlib, şerhinde müridin mürşidi imtihan etmesini hastanın kendi nefsinde doktoru imtihan etmesine benzetmektedir. Zararı vücuduna geçer ve azalarına yayılır. İşini ehli doktorlardan birinden aktardığına göre hastanın yememesi gereken yumurtayı yemesi ve verilen ilacı içmemesi gibi şeyler nabız yolundan anlaşılırmış. Şeyh Gâlib’e göre bir miktar öldürücü zehir içip doktorun vücudunu bu zehirden arındırmasını beklemek hayvanlıktan başka bir şey değildir. Çünkü artık ölüm vakti gelmiş ve kişi başkasıyla aslında kendini sınamıştır.

جرات جهلت کند عریان وفاش
او برهنه کی شود زان افتیاش

Şeyh Gâlib, Sivasî’nin açıklamalarını genişleterek mürşidin gönlünün ayna gibi olduğunu ve onda kişinin kendi yansımasını gördüğünü ifade eder. Kişi aynaya yansıyan aksi çıplak bırakmaya çalışırken kendini çıplak bırakacağını söylemektedir. Aynadaki suret çok parlak ve gizlidir. O gaybı bilen masumluğuna Allah gayreti nedeniyle zulüm değmez.

İlmî Dede ve Bosnavî şerhlerinin sonunda şeyhin istemediği bir işi kim öğrenmek için çaba gösterse o kişinin asla öğrenemeyeceğini dile getirmektedirler.

امتحان همچون تصرف دان درو
تو تصرف در چنان شاهی مجو

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde Muhyiddin-i Arabî'nin bir müridin edepleriyle ilgili risalesinden örnek vermektedir. Risalede Muhyiddin Arabî, dervişin mürşitten hiçbir hâlini saklamaması gerektiğini söylemektedir. Gizin ortaya çıkması (keşf) irşadın gereklerinden değildir. İrşadın gereği doğru yolu bilmektir. Doğru şudur ki imtihan etmek, tasarruf altına almaktır. Çünkü kişi ilmen kavrayamadığı şeyi imtihan etmez. Kavramak ise tasarruf gibidir. Onun için Allah'ın zatını ve sıfatlarını ilmen kavramak imkânsızdır. "O'nun bildiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilmezler..." "Belki bilinen şeylerden birini hakikatin özüyle kavramak mümkün değildir." deyip ilmi (bilmeyi) bilinenle açıklamışlardır. Öyle olunca mürşit büyük bir şehir ve muhterem bir padişaktır. Senin tasarruf elin, ilmen ve zihnen kavraman, ondan ne kadar uzaktır ve olgun aklına uymaz.

وسوسه این امتحان چون آمدست
بخت بد دان کامد وکردن زدست

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin şerhini daha açık bir ifadeyle şöyle ele almaktadır: İmtihan vesvesesinin yokluk mezarında kişinin ahmaklığını ortaya çıkaracağını ve bundan sakınmak gerektiğini ifade ettikten sonra kötü fikirlerinin çoğunlukla kişinin seçimlerine bağlı olmadığını belirtmektedir. Seçime bağlı denirse de ne şekilde bunlardan kurtulacağını bir beyitle ifade etmektedir. Beytin anlamı şudur: " Gece gündüz başını secdeden kaldırma, bu günahın affedilmesini iste."

Bosnavî, diğer şarihlerin şerhini genişleterek uluları teftiş etmenin Allah'ın işi olduğunu, dervişe böyle bir iş düşmediğini, şeyhin Allah'a ibadet etmesinin bütün yaratılmışların ona uymasına sebep olduğunu söylemektedir.

چون چنان وسواس دیدی زود زود
با خدا کن روی را اندر سجود

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde vesvese bir beladır, der ve tövbenin gayb yönünden geldiğini ifade ederek defedilmesinin de yine gaybdan olduğunu belirtir. Çünkü kulun, vazifeli oldukça tövbe etmesi gereklidir. Elbette ne tarzda olursa olsun akla kötü bir fikir geldiği gibi lazım olan Allah'a yönelip (rücû'- ila'llâh) akabinde dua secdesine varmaktır. Tarikatin dokumacısı, "Tasavvuf kırılanı sarmaktır." demektedir. Secde ederek, boyun ve bel kırarak Allah'a ulaşılır.

Bosnavî, yüzlerin parlaticısının kara toprak olduğunu bu nedenle yüzü yere sürmek gerektiğini, başı yere gafletle indirmenin faydasız olduğunu, gözyaşının kiri ıslattığını böylelikle gönlün doğusunun ortaya çıktığını ve buradan da dünyayı nur sardığını söylemektedir. Abdest ve manevi secdenin ağlamalarla kötü olacağını ifade ettikten sonra ten gözünün zahmetten gönül gözünün zahmet olmadan ağladığına değinmektedir. Allah anıldıkça gözden gelen yaşın gönül gözü tarafından meydana getirildiğini belirtmekte ve Allah'a ulaşmak için beşerliğin ve zayıflığın giderilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

سجد کھرا تر کن از [ا]شک روان

کی خدا تو وارها [نم] گمان

Şeyh Gâlib, müridin “Allah hakkında kötü zanda bulunanlara (Müslümanlar için istedikleri) kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gazab etmiştir.” zümresinden kurtulmayı canı gönülden istemesi gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü mürşide kötü şüphe duyan kişi Allah'a kötü şüphe duyar.” şeklinde bir açıklamada bulunur. Gökyüzüne taş atmak gibi kötü şüpheden duyduğun utanç yine sana dönecektir. “Allah'ın gazabı üzerine olsun.” taşlığına uğrarsın. İtiraf edilse kötü şüpheden olduğu ortaya çıkar. Özellikle mümine, birleştirici ve namuslu zata bağlan. Mürşitten kötü şüphe duymak yukarıda da zikredildiği gibi delilik belirtisidir.

İlmî Dede, “Eğer kalbini bu kötü şüphelerden kurtaramazsan ilme'l-yakin'i elde edip aynü'l-yakine ulaşıp basiret gözüyle pirini göreme. Cemali ne o âlemde ne de bu âlemde görülmez ve onunla manevi birlik meydana getirip şerefli ruhuna ve temiz zatına ulaşılmaz.” demektedir.

ظنّ نیکو بر بر اخوان صفا

کر چه آید ظاهر از [ا]یشان جفا

Şeyh Gâlib, beyitle ilgili olarak temiz kalpli dervişlerden eziyet de görse bir dervişin yine de güzel düşünceyle yaklaşması gerektiğini söylemekte ve bu düşünceyi Mevlevilik üzerinden şerh etmektedir. Mevlevilik cemaatinin süluku ‘aynü'l-cem’¹⁰⁸⁴ üzere olup karşıt tavırları ve değişik huylarıyla salık olanların da yollarının yücesi mutlaka birliğe çıkar. Onun için temiz kalpli dervişlere saygı önemli bir iş kabul edilmiştir. Örneğin Üveysî yolundan gidip Hz. Pir'in ruhaniliğinden terbiye bulan var. Şeyhde fenayla salık

¹⁰⁸⁴ ‘Aynü'l-cem’: Mertebe-i zât-ı baht demektir. Aynü'l-cem'e varmazdan evvel, vahdet-i vücûdu anlamazdan evvel ve hakka'l-yakîn mertebesinin bulmazdan evvel demektir. Kara, age., s. 819.

tehlikesiz bir yol olan temiz kalpli kardeşler (İhvan-ı safa) var. Sevgi yolundan Hakk'a yönelen var. Bütün bunları tek vücut ve tek uzuv farzedip birinin kusuruna bakma ve aşk ve sevgi ipinin ucunu bırakma. "Birbirinizi satın ve helvaya verin." nüktesi tam bu manadır. Bir dervişte hiç yoksa (bile) satıp helvaya verecek kadar para ve kalp hazinesinde o kadar nasip vardır. Onu görmeyip ümitsizlik nedeni addetmek ve uzaktan uzağa hayale lazım olan eksikliğe bakmak ahmaklığın kendisidir ve naziklik iddiasına terstir.

İlmî Dede ve Bosnavî, şerhlerinin sonunda "Diğer dervişlerin senden yüz çevirmesine izin verme ki hayvanlar tayfasından olma." biçiminde bir uyarıda bulunmaktadırlar.

چون خدا خواهد که پرده کس درد

میلش اندر طعنه پاکان برد

Şeyh Gâlib beyti şöyle izah etmektedir: Allah'ın, bir kul isyan sınırını aştığında (doğrudan) ondan intikam alabileceği gibi o isyanın sebebinin yaratıp, kötü kişiyi evliya ve asfiyaları ayıplamaya yönlendirip evliya ve asfiyanın kalplerindeki İlahî kudretle onu âleme rezil etmelerini sağlayabileceğini de ifade etmektedir.

سترکن تا بر تو ستاری کنند

تانه بینی ایمنی بر کس مخند

İlmî Dede, beytin şerhinde eminliği (korkusuzluk) bir makam olarak ifade ederek bundan "Emanullah" diye bahsetmektedir. Bu makama erenler Allah'tan başka kimseyi görmezler. Bu nedenle oraya ulaşanlar kimsenin ayıbıyla ilgilenmezlermiş.

ای خنک جانی که عیب خویش دید

هر که عیبی گفت او بر خود خرید

Şeyh Gâlib, Sivasî'den farklı bir açıklama yapmamasına rağmen bu beyti anlaşılır kılmak için şöyle bir şey nakleder: Bir asırda kıtlık ve pahalılık olmuş. Mısırlı âlimler Allah'a isyanın çokluğunu duyup halkı tövbeye, dine bağlılığa ve edebe sevk etmek için seslendiklerinde Hz. Zünûn-ı Mısırî bu nutku duyup haberdar olup Mısır'dan dışarı çıkmış. Kendi kendine 'Benden daha günahkâr insan yoktur.' demiş. "Varsa Allah'ın kullarına bu azab benim kötülüğümden inmiştir. Bari gideyim halk kurtulsun." diye niyet etmiş. Bir de Mısır ehli dua için o hazreti isteyip bulamayınca dışarı çıktığını öğrenip ardından koşarlar. Bir yerde düşünceye dalmış ve hayerete düşmüş bulurlar. Onları görünce benim hâlimden haberdar olup öldürmeye gelmişlerdir düşüncesiyle Hz. Şeyh, Cenab-ı Hak'a yalvarmaya başladığı anda Nil taşmaya başlayıp Allah tarafından genişledi.

غافلند این حیال خلق از خود ای پسر
لاجرم گویند عیب یکدگر

Bosnavî, diğer şarihlerin söylediklerine ek olarak temsili bir anlatımla durumu somutlaştırmıştır. Örneğin günah işleyen kişiyi eşek, günahlarını odunla; kâmil kişiyi deniz, hakikate tam erememişi damlayla anlatmaktadır. İyi birinin hamam ya da bağa gireceğini, buralara odun yüklü bir eşeğin giremeyeceğini ifade etmektedir. Bu kısımdan sonra da iyi biri olmak için neler yapılması; kötü kişi olmamak için neler yapılmaması gerektiği hususlarında öğütler vermektedir.

هرکه باشد از زنا وزانیان
این برد ظن در حق ربانیان

Şeyh Gâlib, beyitteki “باشد” fiilinin iki anlamlı kullanıldığını belirtmektedir. Birincisi kişinin bulunduğu zina yapanlar zümresinden etrafındakileri değerlendirirken onları da kötü zannetmesidir. “Kişinin tavır ve hareketleri kötü olursa, (bütün) tahminleri de kötü olur.” anlamında bir mısrayı örnek vermiştir. İkincisi, kişinin bulunduğu zina yapanlar zümresinden rabbanileri değerlendirirken kendi kötü hâllerini onlarda görmeye onlar hakkında kötü şüpheye düşmesidir. “Azizlerin varlık aynası kötü gösterir.” anlamındaki bir mısrayı örnek vermiştir.

این نباشد و ربود ای مرغ خاک
بحر قلزم راز مرداری چه باک

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına ek olarak şöyle bir olay aktarır: Beyazıd-ı Bestami'ye “Arif günah işler mi?” sorusu sorulduğunda onun “Bir şekilde işlediği günah öyle derin bir etki bırakır ki senin pişmanlık dediğin şey onun günlerce aklını başından alır. Sense bilerek yaptığın çeşitli hıyanetlerin ardından ya da aklına gelirse dil ucuyla ‘tövbe Ya Rabbi’ demekle “Gerçek tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir” manasıyla mutlu olursun.” cevabını verdiğini söyleyerek durumu izah etmektedir. Yani Şeyh Gâlib, kâmilin hâlinden günahkârın anlamasının imkânsız olduğunu vurgulamaktadır.

ذلت اوبه زطاعت نزد حق
پیش کفرش جمله ایمانها خلق

Şeyh Gâlib, konuyla alakalı şöyle bir olay aktarır: Bir arif dostu yolda giderken sersem bir sarhoş görmüş. Sarhoş kendini duvardan duvara vurmakta, yardan yara atmaktaymış. Arif dostu at üstündeymiş. Elini tutayım yıkılırsın, demiş. Hayran hayran ona bakıp “Ben beyliklerdenim yıkılısam da yine miriden yaparlar. Sen âleminde ol.” deyince arif dostu, “Şaşırdım” deyip ağlarmış.

كفرو ايمان نيست آن جايی كه اوست
زانكه او مغز ست واين دورنگ و پوست

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarını hakka'l-yakine ulaşmak için masivanın bütünüyle unutulması ve bütün makamlar geçildikten sonra İlahî bir tabiata sahip olunması gerektiği şeklinde izah etmektedir. Böylelikle “Benim özelliklerimi yaratıklarına karşı çıkar (göster, anlat). Seni gören beni görmüş olur. Seni arayan beni aramış olur.” ile şereflenmektedirler.

كيست كافر بيخبر ز ايمان شيخ
كيست مرده بيخبر از جان شی

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde “Şeyhin imanı ayan ve canı Mustafa'nın ruhunda gizlidir. Ama sen, benim de canım ve imanım var dersin biz yok demeyiz, vardır. Ama candan cana, imandan ayana fark vardır.” demektedir.

İlmî Dede, Allah'ın makamına ulaşamayanların öldüğünde vardıkları âlemde pişmanlıkla feryat ettiklerini söyleyerek “Keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti.” ayetini örnek vermektedir.

Bosnavî, ten yarasının çabuk defedileceğini ama can yarasını iyileştirmenin zor olduğunu ifade ettikten sonra bu dünyada sağ kalıp oraya sağ gitmek gerektiğini belirtmektedir. Can ilacını burada hazırlayıp ahirete hasta giden müridin orada kendine geç ilaç bulacağı hususunda uyarmaktadır.

كار پاكانرا قياس از خود مكير
كر چه ماند در نوشتن شیر شیر

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde kendini beğenenlerin hâlinin zikrini kendine tapanların zikriyle ifade etmektedir. Nefis ehlinin kendini beğenmiş diye tanımlandığını söyleyip “Nihayet puta tapan kendine tapandan iyidir. Kendine bağlı olma, başkasına bağlı ol.” anlamında bir beyti örnek vermektedir.

كر پذيرد چیز تو کویی کداست
ورنه کویی زرق و مکرست و ریاست

Şeyh Gâlib, şerhinde “Kâfir herkesi kendi dininden zanneder.” atasözünü örnek vererek kâfirin kendinde dünya işinden başka bir iş bulunmadığından evliya ve enbiyaları

da dünyayla meşgul sandığına dikkat çekmektedir. “Dünyaya bağlı olanlar mutlak (anlamda) kâfirlerdir.” buyurdıkları dünya ehlidir; kendilerini sever, Allah’ı sevmezler.

کردر امیزد تو کویی طامعست
ورنه کویی درتکبر طالع است

Şeyh Gâlib, beytin şerhi için Hazret-i Pir’in “Hükümdar olunabilir, ama ağız tutulamaz.” sözünü örnek vermektedir. Derviş, Allah’a gönülden bağlı olup Allah’ın rızasını gözeterek yaşasa bile onun hakkındaki değerlendirmenin kişilerin insafına kaldığını ifade etmektedir. Sadık dervişin halkın dedikodusuna bakmadığını ve güzel ünü için şöhret ateşini yakmadığını söyledikten sonra heves ehlinin gıybet ettiğini, tanımadığı kişileri kötülediğini, evliyaların kerametlerini meclislerde anlatıp görünüşte bu hâllere erişmenin mümkün olmadığına kederlendiğini belirtmektedir.

نی مرا پروای سر خاریدنست
نی مرا پروای دین ورزیدنست

Cevrî, bu beytin şerhini bir önceki beyitle bağlantılı olarak açıklamaktadır. Kişinin kendini işlere rehin olmuş biri gibi görüp, bu işlerin tamamlanmadığı düşüncesiyle kendini oyaladığını bu nedenlerle de başını kaşımaya vakti yok sandığını söylemektedir. Parası ve varidatının giderlerini ödeyemediğini ve fikirlerinin kendisine göz açtırmadığını belirtmektedir.

ای فلان ما را بهمت یاد دار
که شوم از اولیا پایان کار

Şeyh Gâlib, beyti şöyle izah etmektedir: “Şeyhim bizi gönülden çıkarma, biz de erenler köçeklerindiniz. Dünya işinde kullanıldık, bu da hizmettir.” şeklinde saçma sapan sözlerle gönül hırsızlığı yapmaya çalışanların dervişi köçeklerden zannedip iyi kanaatte bulunarak aldatma derdine düşerler. Bu hususa örnek olarak “Eğer onların bildiğini bilersen pişman ol; eğer bilmediklerini sanırsan müslüman ol.” anlamında bir beyti örnek vermekte ve sonra da “Eğer kendin gibi geçici bir yalancı olduğuna inanırsan buna münafıklıkla niçin o dertlinin sinek gibi başına üşersin?” anlamında bir soruyla şerhini tamamlamaktadır.

این سخن نه درد و سوز کفت
خوابناکه هرزه کفت و باز خفت

Şeyh Gâlib, Sivasî’de de geçen bu himmet isteğinin sayıklama olduğunu, sorulsa tekrar edemeyeceğini ifade etmekte ve bu sözleri “karışık saçma sapan söz” olarak nitelemektedir.

هیچ چاره نیست از قوه عیال
از بن دندان کم کسب حلال

Bosnavî, beytin şerhinde helal azıkla kastedilenin himmet; Allah'ı zikretmeninse tespih ve ibadet olduğunu ifade etmektedir. Bu azığa can azığı demek ve bedene canlılık verdiğini belirtmektedir. Ayrıca Allah'ın irfanının şevkini, birliğini ve büyüklüğünü ifade ettiğini, gönlü ve canı kuvvetlendirdiğini ve evliya katında gerçek azığın bu olduğunu söylemektedir. Ona göre ten uyşukluğu, can azığına engeldir ve Allah'tan uzaklaştırır. Bu nedenle dervişlerin ten alakalarını bırakıp evliya ve asfiya işine yapışmaları, kâmillerden özürler dileyip himmet istemeleri ve kişinin rızık kazancını öğrenmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

چه حلال ای گشته از اهل ضلال
غیر خون تو نمی بینم حلال

Şeyh Gâlib, daha açık bir dille Allah'ı ve ona ulaşmak için gerekli şeri işleri unutup dünyevi işleri tercih eden ve bunu haklı görenlerin katlinin vacip olduğunu ifade etmektedir. “Kan”la ifade edilen budur.

از خدا چارستش واز لوت نی
چاریش از دین واز طاغوت نی

Bosnavî, şerhini şöyle bitirmektedir: “Lâ ve illâ'yı bilmeyen tohumun aşığı, cahil biridir. Kör kuş tohumu gözler, tuzağı görmez. Sonra tuzağa düşer ve huzursuz olur. Onun tohumdan yana sabrı yok olduğu için sonunda yuvasından aşağı yıkılır.”

ای که صبرت نیست از دنیای دون
صبر چون داری زنع الماهرون

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde alçak dünyayı öğrenmeye çalışıp ona sabredemeyen birinin kendisini yoktan var eden Allah'ın rızasını öğrenmek için sabredemeyeceğini ifade etmektedir.

Bosnavî, dünya sevgisi gelen kalpten Allah sevgisinin gittiğini, ikisinin bir arada bulunmadığını, ten dünyayla ilgilense bile gönlün Allah'ta olması gerektiğini, Allah'ın tene değil gönle başka bir ifadeyle Allah'ın kişinin suretine değil sîretine baktığını söylemektedir.

ای که صبرت نیست از پاک و پلید
صبر چون داری از ان کت آفرید

Şeyh Gâlib, şerhinde Hz. Şiblî'yle ilgili bir rivayete yer vermiştir. Rivayete göre genç biri Hz. Şiblî'ye sabrın hangisinin daha şiddetli olduğunu sormuş. “Allah’la sabırdır (sabrun bi’llah.)” demiş. “Hayır.” demiş. “Allah’ta sabır demiş (sabrun fi’llah) dediğinde yine “Hayır.” demiş. “Allah için sabır (sabrun li’llah).” deyince yine “Hayır” demiş. İşin sonunda Hz. Şiblî şaşırınca genç “Allah’tan sabır (sabrun ani’llah) deyince bir çılgılık atmış, şaşırmış. Bu kısımdan sonra Hz. Şiblî’nin bu çılgılığını Muhyiddin-i Arabî’nin şu şekilde açıkladığını ifade etmektedir: “Sabır içeceğinin her türlü; عن, فى, على, ل ve ل (da olduğu gibi) tüm meşreplerdedir.”in gösterdiğince türlü türlü duların sabrıyla ulaşıp “Allah’tan dolayı sabır, Allah’a sabır, Allah’ta sabır, Allah için sabır ve Allah ile sabır.” derler. “Sıla işi işitmeye bağlı bir iştir (kaide ve kuralı yoktur).” kuralı üzerine her birinde çeşitli manaları amaç edinirler. Ama tasavvufçular Allah’tan dolayı sabrı “Ben ilmi falandan aldığımında sen orada هو (o, üçüncü şahıs) gibi idin.” manasında alıp bütün insanlar “Falan şeye sabır ondan ayrılmaktır.” anlamında düşünürler. Ama Mesnevi’nin bu şerefli beytindeki muhatap dünya ehli olduğu için onların zevkleri üzerine yapılan tefsire göre, nasıl sabrediyorsun diye sorulmuştur. Kısacası bu dünya, temiz ve pislerden ibarettir. Bu rütbe arzusu sende varken Allah’ı arzulamakta neden bu kadar tembel olduğun şaşırtıcıdır. Senin sevgililerin geçici, Allah ise ebedîdir. Dünyanın kötülüğüne azcık baksan bakmaya değer olmadığını görürsün.

ای بديده لوتهای چرب خیز
فضله ائرا ببین در آب ریز

İlmî Dede, beytin şerhinde dünyanın hoşluğuna alışıp sonrasındaki kötülükten habersiz, her yemeği hırsla yiyen olmamak gerektiği konusunda uyardığıdır.

کوید او آن دانه بد من دام آن
چو شدی تو صید دانه شد نهان

Şeyh Gâlib, bazı tarihlerde Şah Sencer’le ilgili anlatılan şöyle bir durumla konuyu toparlamıştır: Şah Sencer çok sevilen bir dost imiş. Fakat aşk ve sevgi düşkünü olup canını ve başını feda ettiği gencin sakalları çıktığında pişman olup öldürme adeti devam ediyormuş. Şeyh Gâlib burada akıllı olanla ilgili “Hamamın yolunda pişman olmamak için o gün yanaklıya ihtiyaç duymamak gerekir.” anlamında bir beyit örnek vermektedir.

هرکه آخربین تر او مسعودتر
هرکه اخوربین تر او معبودتر

Şeyh Gâlib, şerhini bu dünyadaki nimetlerin bir gün gelip de biteceğini bilinmesine rağmen sonunu düşünmeyip çocuklar gibi hayalî oyunlarla kandırılmış olmanın sapkınlıktan başka ne olabileceğini sorarak tamamlamaktadır.

ای زخوبی بهاران لب کزان
بنکرآن سردی وزردی خزان

Şeyh Gâlib, şerhini “Her kavuşmanın bir ayrılığı vardır. Mevsimlerin değişmesinin ortak noktası budur.” anlamında bir beyitle özetlemektedir.

Bosnavî, bundan önceki beyitin şerhindeki gibi diğer şarihlerden farklı olarak işin öncesine değil sonuna bakmak gerektiği hususunda uyarıda bulunmakta ve bu konuyu yinelemektedir.

بدر را دیدی برین خوش چار طاق
حسر تش را ببین اندر محاق

Bosnavî, diğer şarihlerden farklı olarak kâmil kişiye bağlanmak gerektiği, sadece onun güzelliğinin geçici olmadığı, cüz’iden külliye ulaştıracağı gibi konularda nasihat etmektedir.

هرکه ازوی شاد کردی درجهان
از فراق او بیندیش ان زمان

Bosnavî, Allah’ın bakışının gönlü kırık ve kalbi hüznülülerin üzerinde olduğunu söyledikten sonra dünyaya rağbet edenin şefkatsizliğini ifade etmektedir. Şefkat ehlinin Allah’ın nezdinde sevildiğine delil göstermekte ve gönlü kırıklara şefkatli olmak gerektiği hususunda nasihatte bulunmaktadır.

زانچه کشتی شاد بس کس شاد شد
آخر ازوی جست همچون باد شد

Şeyh Gâlib beyti; mal, mülk her neye sevindiysen senin gibi ahmakların da daha önce eline girip çıkmıştır, diyerek özetlemektedir. Bu duruma “Elde etmiş olduğun şey için insanların, bu falan için tek bir şey oldu, sözü sana kâfidir.” anlamında bir beyti örnek vermektedir.

Bosnavî, şerhinin sonunda “Dünya saadetine inanmamak, kalp ve canı hasret ateşiyle yakmamak, olay olmadan ilaç aramak aksi hâlde ilaç bulamama durumunda kalmak, ahiret işlerini önce yapmak ve dünya işlerini terk etmek” gibi konularda nasihatlerde bulunmaktadır.

از تو هم بجهد تو دل بروی منه
پیش کوبجهد تو خود ازوی بجه

Bosnavî, beytin şerhinde dünya malının dünyada kalacağını bunları dünyada terk etmenin dervişliğe yakışan bir davranış olduğunu, dervişliğin ne elle ne de gönülle kimseyi incitmemek anlamına geldiğini ve az bilgiyle sırrı anlayan dervişlerin nadir bulunduğunu ifade etmektedir.

عشقهای کز بی رنگی بود
عشق نبود عاقبت رنگی بود

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde aşk ve şehvet ayrımı yaparak renk ve kokuya duyulan sevginin şehvet olduğunu söyledikten sonra şehveti “pis iş” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre şehvet ancak evlenmeye yaklaşırsa sevaptan sayılır. Şehvetde bakiliğin yokluğuna ve geçiciliğin hızına bakıldığında arzuda fitnenin olduğunu belirtmektedir.

ملك برهم زن تو ادهم وار زود
تایبانی همچو او ملك و دود

Bosnavî, bahsedilen makamın (bâki olma) sadece akılla bilinmeyeceğinden, sözlerin gönülden geldiği bu nedenle söylenmesine engel olunamadığından, bunun için mazur görülmeyle dilediklerinden, kimseyi ayıplamamak gerektiğinden ve bilinen sırrarı saklamanın güç olduğundan bahsettikten sonra dünya ve nasihat sözlerine dönmek isteğiyle şerhini tamamlamaktadır.

کین جهان چاه است بس تاریک و تنک
هست بیرون عالمی بی بو و رنگ

Bosnavî, diğer şarihlerin bahsettiklerine ek olarak canın Allah'ın cemalini gizlediğini, bunu gizleyen ve ortaya çıkaranın suretler olduğunu, sırrın ve himmetin can evinde hapsoldüğünü ve canın bunları bedenle gösterdiğini de ifade etmektedir.

مال دنیا دام مرغان ضعیف
ملك عقبا دام مرغان شریف

Şeyh Gâlib, beyitteki kuşlarla kastedilenin zayıf akıllılar ve yüce akıllılar olduğunu belirtmektedir.

شاه آن دان کو ز شاهی فارغست
بی مه و خرشید نورش باز غست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde Abdullah Ma'ribi'yi örnek göstererek gece yola giderken arkalarına doğru yolu gösteren birini aldıklarını ve kendi nurları sebebiyle yolu

gündüz gibi nurlu gördüklerini ifade etmektedir. Böyle zata hakiki padişah demenin uygun olduğunu belirtmektedir.

تخته بندست آنچه تختش خوانده
صدر پنداری وبر در مانده

Şeyh Gâlib, beyitteki tahtayla tabutun kastedildiğini söylemektedir.

هر که بالا تر رود احمق ترست
استخوان او بتر خواهد شکست

آن خدا و ندی که دادنت عوام/ باز بستانند از تو همچو وام
Bosnavî, burada bu ve bundan sonraki beyti birlikte şerh etmektedir. Bosnavî'nin şerhine göre devlet hizmeti ve mansıb halktandır ve ödünçtür. Devletin ebedî olanı da ahiret olduğu için bu dünyadaki yücelikler hususunda aç gözlülük etmemek gerekmektedir. Eğer aç gözlülük edilirse yerinde pişmanlık ve hasret kalacaktır.

ده خدا و ندی عاریت بحق
تا خدا و ندیت بخشد متفق

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına bazı eklemeler yaparak devleti Allah'a teslim etmekle kişinin manevi sultanlığı elde edeceğini ifade etmektedir. Buna karşılık devlet hevesine ve reislik sevgisine düşüp şan şöret peşinde koşanınsa kurtuluşunun çok zor olduğunu belirtmektedir. Yolun hakirlik ve alçak gönüllülük yolu olması gerektiğini vurgulamakta, yücelik ve övünme yolu olmadığı uyarısında bulunmaktadır. Özetle bela şöretir; şöretin bela olduğunu bilip ondan sakınmak kurtuluştur.

اشتهار خلق بند محکم است
درره این از بند آهن کی کمست

Şeyh Gâlib, övülmenin tesiri altında kalmadığı durumda bile salikin hakirlik ve fakirlik tarafında olması gerektiğini ifade etmektedir. “Tesir altında kalmıyorum.” demesi bile nefsanî aldatmacadır.

تا توانی بنده شو سلطان مباش
زخم کش چون کوی شو چوکان مباش

Şeyh Gâlib, bu beyitte kul oldukça sultan olduğunu ve bunun züht (dünyaya rağbet etmemek) makamından ilahî ve mutlak olan yüce makama delil olduğunu ifade etmektedir. “Onun zühdü, kendisiyle Allâh'ın ubûdiyyeti arasına giren her ilâhî isimde vardır.” buyurmuşlardır. Zühdün hâli, makamı, makamının İlahî, rabbani ve rahmani olması mümkündür. “rabbani sıfat bu isim üzerine herhangi bir yargıda bulunma sıfatından münezzehtir. Rahmani sıfat ise onu müstahak olduğu yere sarfetmektir. Burada

kastettiğim, zühttür.” Bu çeşit İlahî zühdle vasıflanmış olanların alaycılık ve bönlükten korkmadıkları doğrudur. Bu rütbe eksiksiz bir alçak gönüllülükse aşka özgü safalı bir hatıradır.

هرکه اندر عشق یابد زنده کی
کفر باشد پیش او جز بنده کی

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde Veledî'nin Maarif'inden “Dün gece rüyamda bir ihtiyar bana ‘Aşkın kâfiri (aşk yolunun afeti) tamamen benlik ve bizliktendir.” dedi. Ona ‘Ben ve biz nedir? Bütün müşküllerimin halli sizin elinizdedir.’ dedim. O, ‘Hak yolunun dışındaki her şey bizlik ve benliktir; (bu ise) küfür ve hatadır.’ cevabını verdi.” anlamında üç beyti örnek vererek şu açıklamayı yapmaktadır: Sevgiden nasibi olanlara kahrolmuşluktan ve mecburluktan başkası küfür ve hatadır. Kişi horluk ve fakirlik, güçsüzlük ve yalvarmadan başka hangi hırkadan baş gösterse tehlikelidir.

هرکه داد او حسن خود را در مزاد
صد قضای بد سویی او رو نهار

Şeyh Gâlib, beyti kişinin Hz. Yusuf'a dair aynaya bakıp kendi güzelliğine hayran olmasını, nebilik izlerinin aklına gelmesini ve kul olup satılması gerekse ne kadar edeceğini sorgulayarak benzetme yoluyla şerh etmektedir.

پوستین چارق امد از نیاز
در طریق عشق محراب ایاز

Şeyh Gâlib, Sivasî'ye ek olarak en iyi gören ve işiten evliya ve enbiyaların da Allah'tan korkup kendilerinde ortaya çıkan ilahî tutumların eserlerinden nefislerini haberdar etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Burada “...Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun...” ayeti kerimesini örnek vererek mutasavvıfların bu ayet-i kerimeyi gönül ferahlığından korkma olarak açıkladıklarını söylemektedir.

هرکه بردار او من وما می زند
ردّ بابست او نه بر بالا رود

Şeyh Gâlib, beyitteki ben ve bizle sünepelik belirtilerinin üstü kapalı bir biçimde ifade edildiğini belirttikten sonra Allah'ın dergâhına varlığın sığmadığını, bu nedenle de horluk, hakirlik sahibi olup itibarı terk etmekle buraya girildiğini vurgulamaktadır.

کار گاه کنج در نیشی ایست
غرّه هستی چه داند نیستی چیست

Şeyh Gâlib, beyitteki “nistî (yokluk)”nin mutasavvıflarca üç ayrı şeyi kastetmek suretiyle kullanıldığını ifade etmektedir. Birincisi kendi yok olmaları, ikincisi mutlak sır

(gayb-ı mutlak) ve üçüncüsü de Allah'tan başka her şeyin varlığıdır. Var zannedilen varlığa aldananlar, mutasavvıfların yokluğu mutlak sırra bıraktığını ve ebediliği yokluktan öğrendiğini nasıl bilsin? Bilmedikleri için de kendi yoklukları manasıyla düşünürler. Şeyh Gâlib burada, Divan'ından "Aşk ateşi varlık ehlinin yoluna engel olur. Akıl Cebrail'i yakınlık Sidre'sinde acizdir." anlamında bir beyti örnek vermektedir.

خوش بر اقی کشت خنک نیستی

سوی هستی آردت کر نیستی

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına şöyle bir ekleme yapmıştır: Yokluğun kendisinde dahi seyr-i fillahtan ayrılmayıp sülukunda gayret eden kişinin yokluk hâlinin kendisini beka makamına ulaştıracağını, rücu' diye tanımlanan irşad makamına yollayacağını ve bekabillah cennetinde sonsuz hayata kavuşturacağını ifade etmektedir.

صبر کن با فقر و بگذار این ملال

زانکه در فقرست عزّ ذوالجلال

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde fakirlikle ilgili iki kabul olduğunu ifade ettikten sonra bunları şöyle açıklamaktadır: İlki fakirliğin esası ve hakikatinin varlıktan boş olması ve Allah'ın ilminde boş yere harcanmasıdır. Bu rütbede fakirin bakışı fakirliğe olan meyline, her şeyde kendi talebine, fakirliğin kendine yakınlığıdır. Çünkü fakir öyle bir yaktır ki varlığın talibidir ve varlık olan her şeye hakirlik ve gönül tokluğuyla taliptir. "Fakir her şeye muhtac olan demektir." Bu manaya bakar. İkinci kabulse fakirliğin esasının boş olmasıdır. Bütün kabuller ve yakınlıklardan bu surette talep Allah'ı talep etmek olup "Gayb anahtarlarının elinde bulunduğu sıfat-ı asliyye diye tabir edilen isimlerin ilki, zuhurunun kemali ve bütün işlerinde zatının tecelli edişidir.". Hiç bir hüküm, yakınlık ve meylin asla bir esas ve hakikat üzere düzenlenmediğini açıkça görüp ve burada zikredilen fakirin fâni ve hiç içinde hiç olmasıyla "sevgili, aşk, aşık olunan ve aşık oldu. Kalpte kalbin sahibi Allah'tan başkası yoktur" nağmesiyle şarkı söyleyen fakiri tarifte "Fakir Allah'a muhtaç değildir." derken fakirliği tarifte "Fakirlik tam anlamıyla gerçekleşirse, işte o (iş tamamıyla) Allah'a kalmış)tır." demişlerdir. Kim Allah'a muhtaç olursa başkalarına ihtiyaç duymaz.

کرنمی خواهی کفیل مرترا

جنت المأوا و دیدار خدا

Bosnavî, beytin şerhinde Allah'ın kapısı gibi bir kapı olmadığını söyledikten sonra onun dışında herkesin verdiği şey karşısında minnet beklediğini, O'nun ise verdiği şeyi

kişinin kafasına kakmadığını belirtmektedir. Yani sadece Allah verdiği şeyler karşısında bir şey beklemez ve verdiği kişinin kafasına kakmaz.

هین ازو خواهید نی از غیر او
آب دریم مجو از خشک جو

Şeyh Gâlib, beyti açıklarken Hz. Eyyub'un Allah'a "Sen merhametlilerin en merhametlisisin." diye niyaz edip Allah'a yakınmasını örnek vermektedir. Bu durumun onun sabır mertebesine zarar vermediğini hatta sabırlı kul olmasıyla şerefendirilip övüldüğünü örnek göstermektedir.

طفل جان از شیر شیطان باز کن
بعد ز انش با ملک انباز کن

Şeyh Gâlib, beyitte geçen şeytan sütünü şöhret ve heves olarak yorumlamaktadır. Bosnavî, şerhinin son beytinde canın gıdasının Allah'ın güzelliği ve aşkı olduğunu söyledikten sonra Allah aşkını sevmeyene ahmak demektedir.

روز حکمت خور علف کانا خدا
بی غرض دادست از محض عطا

Şeyh Gâlib, beytin şerhini "Hikmet rızıktan sayılır mı ve insanın karnını doyurur mu?" sorularıyla tamamlamaktadır.

رزق تو حکمت بود در مرتبت
کان گلو کیری نباشد عاقبت

Şeyh Gâlib, şerhinde hikmetin manayla ilgili olduğunu, cisimle ilgili olmadığını ifade etmektedir. Cisimden olmasa da yenir ve insan onunla doyar, diyerek önceki beyitteki soruya cevap vermektedir. Beytin şerhini "Hikmet ne zaman yenir?" sorusuyla tamamlamaktadır.

این دهان بستى دهانى باز شد
کان خورنده لقمه‌های راز شد

Şeyh Gâlib, şerhinde ölçüsüz bir sevgi karşısında yemek ve içmeye ihtiyaç duyulmadığından bahsettikten sonra bunlara ulaşamazsa bile kuvvetten düşmemek için yemeği azaltmak ve tokluğu terk etmek gerektiğinden bahsetmektedir.

کر ز شیر دیوتن را وا بری
در فطام او بسی نعمت خوری

Şeyh Gâlib, Sivasî'den farklı olarak şeytan sütüyle şehvetler ve meninin kastedildiğini açıklamaktadır.

وین خورشها اندک اندک باز بر

کین غدای خر بود نی آن حر

Bosnavî, canın gıdasının Allah aşkı ve irfanı olduğunu açıklayarak beytin şerhini tamamlamaktadır.

جمله ناخوش از مجاعت خوش شدست

جمله خوشهایی مجاعتها ر دست

Şeyh Gâlib, şerhin başında açlığın faydalarından bahsedip sonrasında tokluğa dair kısa bir açıklama yapmaktadır. Açlığın içte (batında), kötü ahlakı iyi ahlaka çevirdiğini, dışta (zahirde) da tatsız bir yemeği lezzetli hatta yıllarca damakta tadı hatırlanan bir yemeğe dönüştürdüğünü belirtmektedir. Tokluk durumunda ise ne kadar enfes bir yemek olursa olsun mide bulantısını akla getirdiğini ifade etmektedir.

رنج جوع از رنجهای پاکیزه تر

خاصه در جوعست صد نفع ذکر

Şeyh Gâlib, açlığın ilacının belli olduğunu, kişi yemeye başlayınca bu hastalığın bittiğini ifade etmekte ve bir tek ilacı olduğunu vurgulamaktadır. Diğer hastalıkların ise ilacının belli olmadığını, kiminin geçmediğini, kimininse kusma, terleme, hacamat gibi çeşitli şeylerle geçtiğini söylemektedir.

Bosnavî, Allah'a yakınlığın aç kalmak ve dünya ilgilerini kalpten çıkarmakla olduğunu söylemektedir. Gönlün Allah'la ilgili olmayan hiçbir yiyecekte yemediğini ve dilin onunla ilgili olmayan hiçbir sözü söylemediğini ifade etmektedir. Gönlün aç kalıp dünya nimetlerinden elini çektiğinde Allah'a kavuşacağını ve orada korku, hüznün ve ayrılık olmadığını belirtmektedir.

خود نباشد جوع هر کسرا زبون

کین علفزار است ز اندازه برون

Şeyh Gâlib, Sivasî'nin açıklamalarına ek olarak çoğu evliyanın açlığının kendi seçimleri olduğunu, Hz. Kutbü'l-aktabın mecburî açlıktan da zevk duyduğunu ifade etmektedir. Hz. Kutbü'l-aktabın dostlarının evine ölmeyecek kadar yiyip içmeyi öğrenmek için gittiğini ve her ne derlerse yiyip açlığı savdığını belirtmektedir. Bu duruma göre Şeyh Gâlib seçime bağlı ya da mecburî açlığın kâmil evliyaların işi olduğunu söylemektedir. "Ey sevgisiz, ben bu tarikte süluk etsem aç kalmak var, açlık zahmetine alışsam hâlim nice olur." deyip kendini karşılaştırma. Dünya herkese yetecek kadar yulafla doludur. Eşek kullar ondan bolluk içinde yese bile tükenmez. Bir parça yiyeceği senden esirgemezler.

Ama açlık yemeğinin erbabı başkadır.” şeklinde bir açıklamayla bu beytin şerhini tamamlamaktadır.

جوع مر خاصان حقرا می دهند
تا شوند از جوع شیر زو رمند

Bosnavî, açlığın hiç yememek değil yenilen şeyin temizliği ve susmanın da dünyevi şeylerin konuşulmaması olduğunu ifade etmektedir.

جوع هر جلف وکدا رکی دهند
چون علف کم نیست پیش او نهند

Şeyh Gâlib, beyitte bahsi geçen açlığın kimlere verileceği hususunda şöyle bir açıklama yapmaktadır: Bu açlıktan zevk almak isteyenler açlıktan açlığa erişir ve yemeği azaltıp tokluğu terk etmekle ruhlarına açlık kuvveti gelip melekler âlemine yükselirler.

Bosnavî, bu beytin şerhini de uzatarak biraz nasihatte bulunduğunu ve nasihatın zararının olmayacağını açıkça ifade etmektedir. Nefse uymanın akıllıca bir şey olmadığını, akla uyanların yanılmadığını, masivadan uzaklaşmak ve Allah’a ulaşmak için açlığın gerektiğini belirtmektedir. Heveslerle meşgul olan gönle Allah’ın girmeyeceğini bu nedenle de gönül ehilleriyle söyleşip kin, kibir, bizlik, benlik davasından vazgeçmeyi nasihat etmektedir.

اغتدی بالنور کن مثل البصر
وافق الاملاک یا خیر البشر

Bosnavî, diğer şarihlerin açıklamalarına bazı eklemeler yaparak beyti şöyle izah etmektedir: Hz. Muhammed, İdris ve İsa’nın semaya cismen değil ruhen yükseldiler. Dünyevi uyku, yemek ve söz kötüdür. Bunlar saliki Allah’tan uzaklaştırır. Uyku, yemek ve sözün manevi olması cana rahatlık verir. Allah sevgisi manevi bir arzudur ve gönlü güçlendirir. Allah’a ulaşmak için bunları cana azık edinmek gerekir.

چون ملک تسبیح حقرا کن غذا
تا رہی همچون ملائک از اذا

Bosnavî, beytin şerhinde Allah’ı tespih etmekle ruhani miracın gerçekleştiğini söylemektedir. Manevi âlemlerle buluşmayı bağa girmekle ve bu tatlı bağda hâlis bala tenin kanaat etmesiyle sembolik olarak ifade etmektedir. Dünya nimetlerinin ise eziyet, zahmet, bela ve hüzn gibi kötü şeylerle dolu olduğunu belirtmektedir. “Dünyanın canının nimeti nimettir. Mevla düşüncesinin lezzeti lezzettir. Bunu Allah irfan sahiplerine ve gönül kabında sürekli ibadet edenlere bırakmıştır.” açıklamasıyla şerhini tamamlamıştır.

کرجهان باغی پر از نعمت شود
قسم مار و مور هم خاکی بود

Şeyh Gâlib, yılan ve karıncayla kastedilenlerin önceki beyitte tarif edilen tespihat nurlarının sofralarını ve açlık yemeğini göremeyen cimriler olduğunu ifade etmektedir.

پس کن ای دون همت و کوته بنان
تا بکی باشد حیات جان بنان

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde hayvani ruh ile sultanî ruhun açıklandığını ve ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade etmektedir. Ekmekle ayakta duranın hayvani ruh olduğunu söyledikten sonra alçak himmetli kişiye ne zamana kadar bu hayvan sıfatından çıkmayıp insanlıktan haberdar olmayacağını sormaktadır.

ای که اندر چشمه شورست جات
تو چه دانی شط جیحون و فرات

Bosnavî, dünya güzelliklerine aldananın canının acıyacağını, bu nedenle bu dünya nimetlerinden olabildiğince sakınmak gerektiğini, kişinin bu şekilde kendine zarar vermeden ve günaha girmeden, ateş yakıp zulüm görmüşse yakışır şekilde acı çektirmeden yaşaması gerektiğini öğütlemektedir. “Zulüm görmüşlerin ahı gibi ateş yoktur. Zulüm görmüşlerin ahı gibi bir eziyet yoktur.” anlamında bir beyitle şerhini tamamlamaktadır.

ای تو نارسته ازین فانی رباط
توچه دانی محو و سکر و انبساط

Şeyh Gâlib, “Çok düzgün konuşsan da gönlün yanmayınca bu konuşmayı neyleyim. Berber kulubesi bülbülle (bülbül asmakla) gül bahçesi mi olur?” anlamında bir beyitle açlıkta kuvvet ve susuzlukta rahat bulmadıkça velilerin kabz ve inbisatını anlamının imkânsız olduğuna değinmektedir.

عشق را در بخشش خود یار نیست
محرمش در ده یکی در یار نیست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde “Aşk için beş duyu ve dünyadaki altı yönün işi yoktur.” dedikten sonra dünyada aşkın sırrının herkes için bir (tek) olduğunu, fakat farklı üsluplarla dile getirildiğini ifade etmektedir. İsmail Ankaravî ve Sarı Abdullah Efendi'nin ده یکی در یار نیست mısrasını “Köyde kimse için sır değildir.” şeklinde çevirdiklerini bilmesine rağmen Şeyh Gâlib verdiği manayı bilinçli olarak seçtiğini ifade etmektedir.

İlmî Dede, aşkın zamanın ve mekânın kusurlarından uzak ve yalnızlıkla vasıflanmış birliğin özü olduğunu ifade etmektedir. Aşkın bulunduğu yerde ne mekânın ne de o mekânda oturacak kimsenin olmadığını söyler.

عشق ز اوصاف قدیم بی نیاز
عاشقی بر غیر او باشد مجاز

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde aşk sıfatının Allah'tan başkası için ancak mecazen kullanılabileceğini ifade etmektedir. Aşk hakikatte Allah'ın sıfatlarından. Kuldaki sıfatların bazısının yaratılıştan var olduğunu bazısının ise sonradan edinildiğini ifade etmektedir. Örneğin hakirlik ve miskinlik yaratılıştandır; ilim ve adalet sonradan edinilir. Ayet ve hadislerin aşkın İlahî sıfatlardan olduğuna delil gösterilebileceğini belirtmektedir. Şeyh Gâlib, 'یحیونه' daki aşkın yaratılıştan mı geldiği yoksa sonradan mı edinildiğine cevap aramaktadır. Mutasavvıflar aşkın Allah'ın vasfı olduğu ve yaratılıştan geldiğini söylerler. Fakat ilahiyatta kulun yaratılışına bakıldığında aşkın az ve mecaz olduğunun delilini bulmak mümkündür. Mesnevi-i Şerif'te "O onları sever tamam, o onları severler hangisi?" buyrulması bu mana için kuvvetli bir delildir. Şeyh Gâlib, bu kısımdan sonra yaratılış dışındaki yani masivallaha sarfedilen aşkın zulüm olduğunu söylemektedir. "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır." ve "Yine ona döndürüleceksiniz." ayetlerini örnek verip masiva yok olduktan sonra Allah'a aşk duyuluyorsa bile faydasız olacağını çünkü aşkın özünü masivaya sarfetmenin hakiki aşktan habersiz olmanın delili olduğunu belirtmektedir. Böylelikle Şeyh Gâlib şerhinde aşkın tek bir özü ve kaynağı olduğunu anlatmaktadır.

دور کردونهای ز موج عشق دان
کر نبودى عشق بف[س]ردى جهان

Şeyh Gâlib, bu beyti açıklarken Nef'i'nin hüsn-i ta'lille ifade ettiği aşağıdaki beyti örnek vermektedir. Beyitte feleklerin hareketinin aşk üzerine oluşu konu edilmiştir.

Feyz-i isti'dâd-ı zâtın gör kim etmiş tâ ezel
Cezbesi hûrşîd ü mâh u âsumânı Mevlevî

(Zatın kabiliyetinin bolluğunu gör ki ta ezelî cezbesi güneş, ay ve göğü Mevlevî yapmış.)

Şeyh Gâlib, burada Hüsn ü Aşk'tan 3 beyit örnek vermektedir. Muhammet Nur Doğan, Hüsn ü Aşk adlı kitabında bu beyitleri şu şekilde çevirmiştir:

"Hiç aşktan başka söz incisini harcamaya değer bir şey var mıdır? Binlerce defa tekrar edildi desen de sen yine ölümsüzlük şarabı (olan aşkı anlatmaktan) bıkmı! (Çünkü) âlem bütünü ile aşk ve dostluk kaygısından ibarettir; gerisi sadece keder sıkıntı ve eziyettir."¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁵ Muhammet Nur Doğan, *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk*, 7. Baskı, İstanbul: 2011, s. 65.

ای دوی نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما

Şeyh Gâlib, bu beytin şerhinde Attar'dan “Küfür kâfire; din dindara; aşk zerresi ise Attar'ın gönlüne aittir.” anlamında bir beyti örnek vermektedir.

خون شهیدان را از اب اولیترست
این خطا از صد صواب اولیترست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde aşık olmanın çok fazla sıfatı olduğunu, bu sıfatların her birinin Arap ve Fars şiirinde sayısız beyitlerde yazıldığını ifade etmektedir. “Şehitlik hakikatini tarif eden bu şiirlerin mürekkebi bir yöne doğru aksa Fırat, Ceyhun belki de Kızılırmak'tan daha çok kan denizi oluşturur.” şeklinde bir özetle tamamlamaktadır.

تو بیک خواری کریزانی ز عشق
تو بجز نامی چه میدانی ز عشق

Şeyh Gâlib, beyti şerh ederken Attar'ın Esrar-name'sinden Bayezid Bestami'yle ilgili şöyle bir olay nakleder: Bayezid Bestami bir keresinde nefsini kırma cenderesine girmiş. Gönül yarasına ayrılığın gözyaşının elmas tozunu ekip mahallede aç susuz gezip mecburi oruçla şaşkın olmuştur. Bu sırada burunlarına kebab kokusu gelmiş, açlık ve nefsi kırmanın çokluğundan kederlenip çok alçalarak kapıya varmışlar ve kebab ummuşlar. Kapının perdesinin arasından görürler ki

“Feleğin münasebetsiz işi başka düzen”

Meğer işkence için bir suçluyu ateşli bir nalla yakıp bedeninin her tarafını dağıyorlarmış. Kebab ummaktan ve sabırlarının yokluğundan pişman olup “Her durumda Allah'a hamdolsun.” demişler ve neyin şekerinin şükriyle dilleri yumuşamıştır. Şeyh Gâlib, beytin şerhini Attar'dan “Azizlerin içindeki aşk ateşi, öyle fırsatlar verir ki sen onları, yaptıkları iş ile elde ettiklerini sanırsın.” anlamında bir beyitle tamamlamaktadır.

عشق صد ناز و استکبار هست
عشق با صد ناز می آید بدست

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde aşkın yüce bir makam olduğunu bilen kişinin aşk yarasını talih kuşunun kanadı olarak düşünüp başına gelen mutluluk farz edeceğini ifade etmektedir.

Bosnavî, insanın ve cinlerin yaratılıp dünyaya gelmelerinin, Allah'a geri dönmelerinin, suyun akışının, bitki ve ağaçların yetişmesinin vb. pek çok şeyin aşkla

olduğunu belirtmektedir. Allah aşkıyla aşığın bütün sıfatlarını yok edip yüz ebedilik kazandığını dile getirmektedir.

تو مکن تهدید از کشتن که من
تشنه زارم بخون خوبشتن

Şeyh Gâlib, beyti şöyle şerh etmektedir: Beni aşk yolundaki engellerle ve tehlikelerle korkutma hevesine düşme. Aşk hasreti çekene/ aşka susamışa şehadet şerbeti hayatın sindirimi kolay tatlısından daha tatlı ve ölümün çaresiz zehri Nil ve Fırat'ın tatlı suyundan daha iyidir.” Şehadeti, sadece biz arzu etmedik. Senin kılıcının şevkiyle mum da baştanbaşa (vurulmaya hazır bir) boyundur.” Asma’î bir gün ovada bir kabilenin şiddetli bir biçimde ağladıklarını görür. İçlerinden genç biri durmadan gülmektedir. Herkesin ağlamasına gülen kişiye sorar ve o kişi şu anlamda bir şiir söyler: “Onlar sana, ateşten korktukları için ibadet ederler. Onlar senden bolca sevap beklerler. Veya cennette oturma ve bahçelerin sürekli akan sularından içmek için (ibadet ederler). Ben cenneti arzu etmiyorum, (ona) ilgi de duymuyorum, sevgime karşı bir bedel de istememekteyim.” O gence der ki sevgiline ne garip yiğitlik edersin? Ya seni kovarsa hâlin nedir? Genç, bir şiir okur, anlamı şudur: “Sevgimle vuslatı bulamazsam, ateşi kendime istirahat yeri edinirim. Sonra cehennem ehli benim feryadıyla sabah akşam hayrete düşer. Müşrikler topluluğu bana ağlar. Ben güzel olan Mevlama aşıkım. İddia ettiğim şeyi gerçekleştiremedim. Rabbimin azabı süreklidir.’ Ey aşık, İlahî aşk, aciz aşığı mecbur edip hileden korkmamaya hükmetmiştir. Sevgi makamı (makamı-ı mahabbet) şühudda olan hürmet makamının (makam-ı hürmet) üstündedir. Çünkü aşıklar için “...İşte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.” buyurulmuştur.

عاشقم من کشته قربان لا
جان من توبتکه طبل بلا

Şeyh Gâlib, kısaca beytin görünen anlamına değindikten sonra kendi şiirlerinden “Nerede bir dert ve bela varsa meydana çıksın. Burada gönül adında yıkık bir misafirhane vardır.” anlamında bir beyti örnek verip pek çok tatlı canın aşk misafirine kurban olmaya layık olduğunu ifade etmektedir. Ama ne çare ki “Cömertlik varlıktandır.” yârın kudumunu feda edecek zayıf bir gönülden başka bir şey yoktur. Şeyh Gâlib bu beytin şerhini “Afiyet soframızda bir tavuk kebabı (aşk ateşiyle yanmış gönlümüz) var. Bizim misafirimiz olan herkes gönlümüzü (alıp) götürür.” anlamındaki bir beyitle tamamlamaktadır.

تو فسرده لایق این دم نیی
با شکر مقرون نیی کرچه نیی

Şeyh Gâlib, kendi Divanı'ndan “ Ah mumunun yeni çıkan fanusu aşk ateşi değildi. Çölde ney bitkisinin yaprağı aşk ateşiydi.” anlamında bir beyti örnek vererek yokluğun tatlılığına şükretmeyenlerin varlıktan onlara kalan ve yakınlık duydukları arzu ve şevkin ahenginden zevk alamayacaklarını ifade etmektedir.

ان طرف که [عشق] می افزود درد
بو خنیفه شافعی درسی نکرد

Şeyh Gâlib, öncelikle dört halifenin aşkı açıklayıp tasnif etmediklerini, bu konuyu tasavvuf ehline bıraktıklarını ifade etmektedir. Sonra da şöyle bir şakayı örnek vererek şerhini tamamlamaktadır: (Ebu Hanife Şafî'ye ders vermedi.) anlamındaki mısrayı münkir bir bilginin *بو خنیفه شافعی درسیه کرد* “Ebu Hanife Şafî'yi sinesine çekti.” diye yanlış anladığını söylemektedir. Asrın şeyhlerinden birine bu durumu kabul ettirme vesilesiyle sorduklarında “Yani saf sinesinde içine çekti.” diye cevap verip anlayıştan yoksun bu konuşmanın işkencesinden kurtulmuşlardır. Çünkü o biçimde yanlış anlayanları delil göstererek susturma düşüncesinde olmak zarif bir tavır değildir. “İlim savaşında cehalet ordusu işe yaramaz. (Zira cehalet), yüzlerce sapanı (sapanlı kişiyi), bir kötü bahtliye yenik düşürür.”

زانکه تاریخ قیامت را حد ست
حد کجا انجا که وصف ایزدست

Şeyh Gâlib'in bu beytin şerhinde aşk dediği şey sevgi manasındadır ve Allah'ın Vedud (çok sevgili ve şefkatli) ismi onun yardımcısıdır. Gâlib, aşk lafzı zikredildiğinde şöyle bir mananın kastedildiğini ifade etmektedir: “(Ey aşk!) Meclis tamamlandı, ömür sona erdi. Biz ezelden beri aynı şekilde seni vasfetmekteyiz.”

Bosnavî, dünyaya bağlı olanların mutlak varlık olan Allah'tan habersiz olduğunu, aklın bunu anlamaktan uzak olup bu makamların hayret¹⁰⁸⁶ ve heymân¹⁰⁸⁷ makamları diye adlandırıldığını ifade etmektedir. Hayret için şühud (görme), heymân (kara sevda) içinse

¹⁰⁸⁶ Hayret: Allah'ı tanıyan, fakat bunu ifade edemeyen ârifin yaşadığı hâl anlamında bir tasavvuf terimi. Sözlükte “şaşırmak, yolunu kaybetmek” anlamına gelen hayret kelimesini sufiler, bir tasavvuf terimi olarak çeşitli tasavvufî makamlara göre özellikle mârifet ve yakîn kavramlarıyla birlikte kullanmışlardır. Allah'ın varlığı ve onun keyfiyeti hakkında olmak üzere iki hayret türünden söz edilmiştir (Hücvîrî, s. 488). Allah'ın varlığı konusunda hayret şirk ve küfür, O'nun keyfiyetiyle ilgili hayret mârifettir. Çünkü O'nun varlığından ârifin şüphesi yoktur; keyfiyeti konusunda ise insan aklı hiçbir bilgiye sahip değildir. Erhan Yetik, “Hayret”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 17. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 60.

¹⁰⁸⁷ Heymân (Heyâmân): Arapça şaşkınlık demektir. Coşkun varlık ummânında, ilahî tecelli nûrlarının pırılısında hayrete dalma, kendinden geçme, mahvolma, cem makamında istiğrâk hâlinde bulunma. Cebecioğlu, age., s. 265.

(yükselme) denildiğini, Allah'a en yakın meleklerin bu makamda bulunup bu denize dalanların veliler olduğunu söyledikten sonra Allah'tan bu makamı kendisine nasip etmesini istemektedir.

این شنیدی موبمویت کوش باد
اب حیوانست خوردی نوش باد

Şeyh Gâlib, İlahî irfana talip olan kişinin can kulağıyla dinlemesi ve her uzvuyla işitmesi gerektiğini çünkü hakikat cevherlerini her kulağın duymadığını belirtmektedir. Hayat suyunun kaynağından içen kişinin gözü ve gönlünün aşk tecellilerinin nuruyla dolacağını söylemektedir.

اب حیوان خون مخو این را سخن
روح نو بین در تن حرف کهن

Şeyh Gâlib, beytin şerhinde velilerin özlü sözlerinin her zaman canlılığı ve devamlılığı olan sözler olarak nitelemekte ve nefsin pek çok hevesine yenik düşenleri dirilttiklerini ifade etmektedir.

Tablo 2: Muhteva Bakımından Cezîre-i Mesnevî Şerhlerinin Sivasî'nin Şerhiyle Kaç Beyitte Farklı ya da Ortak Olduğunu Gösteren Sayısal Bilgiler

	Şeyh Gâlib/Sivasî	İlmî Dede/Sivasî	Bosnavî/Sivasî	Cevrî/Sivasî
Müşterek Açıklamaların Yapıldığı Beyitlerin Sayısı	129	328	285	346
Farklı Açıklamaların Yapıldığı Beyitlerin Sayısı	230	31	74	13
Toplam Beyit Sayısı	359			

Sonuç olarak şerh tablosundaki ortak özelliklerine bakarak Sivasî ve Şeyh Gâlib'in geleneksel şerh metoduna uyan şerh biçimleriyle birbirine benzediği ya da birbirlerine denk oldukları söylenebilir. Cevrî, bir beyti beş beyitle özet niteliğinde açıklamasıyla, İlmî Dede çoğu mecazi ifadeyi açıklamadan geçmesiyle ve Bosnavî de İlmî Dede'yi büyük oranda örnek almasıyla diğer kapsamlı iki şerhten ayrılmaktadır. Sivasî ve Şeyh Gâlib'in şerhlerinin içeriklerine bakıldığında 230 beyitte farklı veya daha kapsamlı açıklamalarının (bazen Sivasî bazen de Şeyh Gâlib) olduğu 129 beyitte ise ortak yorumlarının olduğu gözlemlenmektedir. Bu farklar, Bosnavî'den İlmî'ye; İlmî'den Cevrî'ye olmak üzere azalmaktadır.

SONUÇ

XVI. yüzyılın önde gelen âlim ve şârihlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî, Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme aldığı hadis, tefsir, kelim, Arapça sarf ve nahiv ve tasavvuf ile ilgili eserleriyle şeyhliğini, yazarlığını ve bu hususlardaki yeteneğini ortaya koymuştur. Buna rağmen dönemi içine alan birkaç kaynak ve tezkire dışında hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Telif, tasnif ve tercüme olmak üzere yirmiden fazla eser kaleme alan Sivasî'nin Tefsir-i Sûre-i Fatîha, Divan, Meyâdinü'l-Fursân ve Kaza ve Kader Risalesi dışındaki eserlerinden hiçbiri herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır.

Bu çalışmada Abdülmecid Sivasî'nin, Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden birbiriyle alakalı 366 beyit seçerek oluşturduğu Cezîre-i Mesnevî'sine yaptığı şerh transkripsiyonlu olarak aktarılmıştır. Ayrıca Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si diğer Türkçe Cezîre şerhleriyle (İlmî Mehmed Dede ve Lemaât-ı Bahri'l-Ma'nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si, Abdullah Bosnavî ve Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî'si, Cevrî İbrahim Çelebi, Hall-i Tahkîkat ve Aynü'l-Füyûz'u, Şeyh Gâlib ve Semahâtu Lemaâtı Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî'si) karşılaştırılmıştır. Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin metninin yeni harflere aktarımı yapılırken üçü Süleymaniye, biri İÜ Nadir Eserler ve diğeri İzmir Necip Paşa'da olmak üzere tespit edilebilen 5 nüshası incelenmiştir. Böylelikle eserin müellif hattına ulaşamamakla birlikte müstensihin (Hasan b. Şemseddin Kızılcavî) temmet kaydında verdiği bilgilere göre Amasya Abdullah Paşa Medresesi'nde eserin yazılmasından (Rabiülevvel H. 1011/ Ağustos/Eylül 1602) yaklaşık 3 ay sonra (Cemaziyelahir H. 1011/ Kasım/Aralık 1602) kaleme alınan Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 2453 (S1) nüshası esas nüsha olarak kabul edilmiş, metnin okunması bu nüsha üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında yeri geldiğinde diğer nüshalardaki daha uygun varyantlar da tercih edilmiştir.

Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si, Cezîre-i Mesnevî'ye yapılan ikinci şerhtir. Eserin giriş niteliğindeki ilk varaklarında Sivasî, İlmî Dede'nin Cezîre şerhini okuduğunu ve Cezîre şerhi hususunda bazı konuları eksik bulduğunu söylemektedir. Sivasî, İlmî Dede'nin Mesnevî'den seçilen beyitlerdeki icazlı ve mecazlı kısımları açıklamadığı için mananın tam anlaşılmadığını düşünmekte ve bu nedenle icazlı ve mecazlı yerleri daha kapsamlı bir biçimde açıklamaya çalıştığını ifade etmektedir. Eserin giriş niteliğindeki bölümünden sonra 18 beyit ve seçilen diğer beyitler şerh edilmiştir. Sivasî'nin şerhinde Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sinde yer alan 366 beyitten 359'unu şerh ettiği belirlenmiştir. Bunun dışında Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de yer alan 35 başlığın 4'üne (*Der beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâte end ber mûceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend, Der beyân-ı ketmân-ı sır, Der beyân-ı fevâid-i nîstî ve Der beyân-ı riyâzet ü gurisnegî*) yer vermemiş, 1 başlık da kendisi eklemiştir. Böylelikle eserin konu bakımından 32 başlığa ayrıldığı söylenebilir. En fazla beyit bulunan başlık (33 beyit) Cezîre ve şerhin son bölümü olan *Der-aşk u lâ-ubâlî-şüden*'dir.

Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si dil özellikleri bakımından XVI. yüzyıl dil özelliklerini yansıtmaktadır. Esere bakıldığında Sivasî'nin kelimeleri dikkatli bir biçimde duruma göre seçtiği anlaşılmakta, anlaşılma kaygısı gütmeyeceği dikkat çekmektedir. Konunun muhatabı kişiler tarafından bilindiğini düşünen Sivasî, kelime tercihlerinde bildiği dillerin (Arapça, Farsça ve Türkçe) imkânlarından yararlanmaktadır. Az sayıda fesahat kusuruna rastlanılan Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin, Mevlânâ'nın en önemli eseri Mesnevî'ye yapılan bir şerh olmasıyla çok büyük bir kitle (özellikle Mevlevîler) tarafından okunacağı ve tarikata yeni giren talebelerin tarikat âdâbını Cezîre-i Mesnevî şerhinden öğreneceği düşünülerek açıklayıcı ve öğretici nitelikte bir üsluba sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Sivasî'nin mensubu olduğu tarikata, şerh ettiği esere ve yazarına duyduğu saygı nedeniyle saygılı ve mütevazî bir üslup kullandığı, aktardığı bilgilerin akılda kalmasını sağlamak ve okuyucuyu etkilemek için farklı benzetme, deyim, atasözü ve hikâyelerden faydalandığı söylenebilir.

Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si, şekil bakımından mensur ve uygulama bakımından geleneksel şerhler arasında yer almaktadır. Sivasî, şerhine kelimelerin gramer tahliliyle başlamakta, kelimelerin anlamını (çoğu zaman bağlam içindeki anlama değinmek

suretiyle) verdikten sonra cümlenin anlamını vermektedir. Bu esnada bazı Arap lügatçilere ve lügat kitaplarına başvurmuştur. Sivasî'nin şerh metodunda anlamı derinleştirmek için kendisinin ya da başka şairlerin şiirlerinden örnekler verdiği görülmektedir. Sivasî, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de ayet ve hadislerden iktibas yaparak aktardıklarına delil getirmektedir. XVI. yüzyılda artan şerh ve tercüme faaliyetleri arasında Sivasî'nin şerhi, Cezîre-i Mesnevî'yi yukarıda bahsi geçen yönlerle değerlendirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Sivasî, sadece amcası ve babasından aldığı eğitimi ve bilgi birikimini; Arapça, Farsça ve Türkçe şiir bilgisini, zevkini ve yazma yeteneğini eserine yansıtmakla kalmamakta, klasik şerh geleneğindeki çabası ve başarısını da ortaya koymaktadır. İlmî Dede'de gördüğü eksikliği büyük oranda gidermiş, şerhini şarihliği ve tasavvuf bilgisiyle yoğurmuştur.

Cezîre-i Mesnevî'nin diğer Türkçe şerhlerine bakıldığında İlmî Dede'nin şerhinde bazı müphem kısımları açıklamayıp beyitlerin anlaşılmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Sivasî, bu kısımları yukarıda da bahsedildiği üzere ayrıntılı bir biçimde, hadis ve ayetlerden iktibaslarla açıklamaktadır. Cevrî'nin bir beyti beş beyitle açıklayarak yaptığı tercüme niteliğindeki şerhinden farklı olarak Sivasî, her bir beyti ince ince işlemektedir. Eserde bir beytin birkaç sayfa süren uzun açıklamaları olduğu görülmektedir. Bosnavî'nin şerhi ise İlmî Dede'nin şerhinin manzum biçimde aktarılmasıdır. Bu noktada şerhlerinin içerik bakımından farklı olmadığı ifade edilebilir. Şerhlerin sonuncusu olan Şeyh Gâlib'in şerhi kendine has yöntemi, klasik şerh geleneğine bağlılığı, anlaşılır olmayı ön planda tutmasıyla diğer şerhlerden farklılık göstermektedir. Sivasî ve Şeyh Gâlib'in şerh şablonlarının benzerliği ve şerhlerinin kapsamaları göz önünde bulundurulduğunda bu iki şerhin nicelik ve nitelik bakımından birbirlerine denk olduğu söylenebilir. Bunun yanında Cezîre-i Mesnevî'nin 230 beytinde farklı açıklamalarda bulunmaları onların özgünlüğün delili kabul edilebilir. Kısaca Türkçe Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'lere bakıldığında Sivasî ve Şeyh Gâlib ekolünün olduğu, böylelikle de Cezîre-i Mesnevî'nin Türkçe şerhlerinin iki farklı koldan geliştiği söylenebilir.

Abdülmeccid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin diğer Cezîre-i Mesnevî şerhleriyle karşılaştırması yapılırken metinlerin manzum ya da mensur olmaları,

muhtevalarındaki benzerlik ya da farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Şerh-i Cezîre-i Mesnevîlerin en kapsamlı ve geleneksel şerh metoduna en uygun olanlarının Sivasî ve Şeyh Gâlib'in metinleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinin açıklayıcı ve öğretici bir şerh olmasıyla, beyitlerdeki mecazî kısımları ayrıntılı bir biçimde sunmasıyla ve şerhini klasik şerh geleneği çerçevesinde (kelimelerin dilbilgisel yapılarını açıklamaktan kelime anlamlarını vermeye, cümlenin anlamını ifade etmekten ayetler, hadisler ve tefsir kitaplarına yaptığı iktibaslara kadar olan şerh metodu) gerçekleştirmesiyle orijinal ve özgün bir şerh olduğu ifade edilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdülmeçid Sivasî, ‘Uddetü’l-Müsta’iddîn, Süleymaniye Kütüphanesi Kasıdecizade, nr. 731/2.

_____ **Bidâ’atü’l-Vâizîn** TDK Kütüphanesi Türkçe Yazmaları A 242/1.

_____ **Bidâ’atü’l-Vâizîn**, Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa, nr. 1032/2.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan nr. 300/1.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 250.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 241,

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 3627/2

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab nr. 527.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Efendi nr. 195/2.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa nr. 530/m.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye
Kütüphanesi Laleli nr. 2408/1.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Süleymaniye
Kütüphanesi Tercüman nr. 324.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İstanbul Millet
Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu nr. 34 Ae Şeriyye 281.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İstanbul Millet
Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu nr. 34 Ae Şeriyye 282/3.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İÜ Nadir Eserler
Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2339.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İÜ Nadir Eserler
Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 5888.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İÜ Nadir Eserler
Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2256.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İÜ Nadir Eserler
Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 5905.

Abdülmeccid Sivasî, **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, İÜ Nadir Eserler
Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 1566/2.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Ankara Milli
Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 8404.

Abdülmeccid Sivasî, **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Kastamonu İl Halk
Kütüphanesi Nr. 37 Hk 3320.

_____ **Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâik ve Kâid**, Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi Arap Şeyh Yazmaları, nr. 297.4 SİV.P.

Abdülmeccid Sivasî, **Fir'avn İmânına Dâir Risâle**, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 294/5.

_____ **Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm**, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 196.

_____ **Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm**, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 2755/4.

_____ **Kasîde-i Abdülmeccid Sivâsî**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 2077/5.

_____ **Kasîde-i Abdülmeccid Sivâsî**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi nr. 1307.

_____ **Kazâ ve Kader Risâlesi**, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 1903.

_____ **Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr**, İÜ Kütüphanesi TY. nr. 1828.

_____ **Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr**, İÜ Kütüphanesi TY. nr. 1886.

_____ **Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr**, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 255.

_____ **Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr**, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli, nr. 1613.

_____ **Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve Ayniyye**, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (TY) nr. 2233.

_____ **Makâsîd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve Ayniyye**, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi, nr. 1855.

_____ **Mektupları**, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, nr. 300/5.

_____ **Mektupları**, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 1364/4.

_____ **Mi'yâr-ı Tarîk, Süleymaniye Kütüphanesi** Mihrişah Sultan nr. 300/3.

_____ **Mi'yâr-ı Tarîk**, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nr. 1367/2.

_____ **Miskâlü'l-Kulûb**, İÜ Kütüphanesi TY. nr. 2311.

_____ **Müşkilât-ı Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa nr. 1491.
Abdülmeccid Sivasî **Nasîhatnâme (Pendnâme)**, Süleymaniye Kütüphanesi Murat Buhârî,
nr. 326/4.

_____ **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, İzmir (Tire) Necip Paşa Kütüphanesi nr. 312.

_____ **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud
Efendi nr. 2453.

_____ **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud
Efendi nr. 2527/2.

_____ **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Kasideci-zâde nr.
327.

_____ **Şerh-i Hilye-i Resûl**, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
(TY) nr. 621.

_____ **Şerh-i Hilye-i Resûl**, Süleymaniye Kütüphanesi Serez, nr. 3935/1.

_____ **Şerh-i Kaside-i Mimiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Dâru'l-Mesnevî,
nr. 253/2.

_____ **Şerh-i Kaside-i Mimiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, nr.
1755/16.

_____ **Şerh-i Kaside-i Mimiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan,
nr. 300/4

_____ **Şerh-i Kaside-i Mimiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa,
nr. 1367/3.

_____ **Şerh-i Mesnevî**, Bâyezid Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi nr.
1651.

_____ **Şerh-i Mesnevî**, Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
nr. 06 Hk 683.

_____ **Şerh-i Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Antalya/Tekelioğlu, nr.
391.

Adıgüzel, Nuri (2002), “İslam Felsefesinde” İlet” (Neden) Kavramı, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2.

Ahmed Mekkî Efendi, **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, Harvard Houston Library, MS Turk 53.

Aksan, Doğan (2006), **Türkçenin Söz Varlığı**, Ankara: Engin Yayınları, 4. Basım, 2006.

Aktaş, Şerif (2007), **Edebiyatta Üslup ve Problemleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Akyüz, Vecdi (1997), **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 15. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alper, Hülya (2009), “Sırât-ı Müstakîm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** **37. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Altıntaş, Hayrani (ty.), **Tasavvuf Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Altıntaş, İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı (2010), **Sivasî Efendi Kaddese’llâhü Sırrah’ül Azîz Kaza ve Kader Risâlesi**, İstanbul: Gözde Matbaacılık.

Armutçuoğlu, İlhan (2009), **Kaside-i Bürde**, İstanbul: Berkam Yayınları.

Ateş, Süleyman (1966), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1.

Ay, Alper (2014), **Abdülmeccid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)**, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ayan, Hüseyin (1981), **Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Bankır, Mehmet Malik (2004), **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Metin-İnceleme)**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Birişik, Abdülhamit ve Uludağ, Süleyman (2011), “Tefsir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 40. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bulut, Ali (2003), “El-Ferrâ’nın, Meâni’l-Kur’ân’ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu’na Ait Terimler” **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 14-15, Samsun.

Bursalı Mehmed Tahir (H. 1333), **Osmanlı Müellifleri**, 1. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Cebecioğlu, Ethem (2009), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 5. Basım, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

Cevrî İbrahim Çelebi (1269), **Hall-i Tahkîkât, Aynü'l-Füyûz**, İstanbul: Takvimhane-i Amire.

Ceyhan, Semih (2005), **İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

Çalışkan, Adem (2014), “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S. 34.

Çelik, İsa (2003), Tasavvufi Gelenekte Hazarât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb'a, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara.

Demirci, Kürşat (1993), “Cenaze”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirhan Erdemir, Ayşegül (1989), “Ahlât-ı Erbaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 2. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2007), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.

Doğan, Muhammet Nur (2011), **Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk**, 7. Baskı, İstanbul.

Duran, Recep (1992), “Nefsu'l-emr Risaleleri: Seyyid Şerif Cürcânî'nin Nefsu'l-emr ve Nefsu'l-emrle Hâric Arasındaki Fark Risalesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi**, Cilt XIV, Ankara.

Durmuş, İsmail (2006), “Muhtasar”, **TDV İslam Ansiklopedisi 31. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2012), “Üslûp”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Durmuş, Oğuzhan (2004), “Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük”, **AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 26, Erzurum.

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ty.), **Müsned I-VI**, Beyrut.

Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes (1401), **el-Muvatta I-II**, İstanbul.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1315), **el-Câmiu's-sahîh**, I-VIII, İstanbul.

Ebû Ali Muhammed b. Abdirrahman b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî (ty.), **Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî I-X**, 2. Baskı, Kahire.

Ebû İshak Şâtibî (ty.), **El-İ'tisam**, Mısır: El-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, I.

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî (1374), **Sahîhu Müslim**, I-V, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Mısır.

El-Aclûnî (2009), **Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbas amma İštehere mine'l-ehâdisi alâ Elsineti'n-nas**, I-II tahkîk: Şeyh Muhammed Abdulaziz el-Halidî, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.

Enver, Ali (2010), **Mevlevî Şairler –Semahâne-i Edeb-**, İstanbul: İnsan Yayınları.

Erünsal, İsmail E. (1991), “Âşir Efendi Kütüphanesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 4. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Genç, İlhan (2000), **Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1931), **Melâmîlik ve Melâmîler**, İstanbul: Devlet Matbaası.

_____ (1989), **Mesnevî ve Şerhi I-II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (2006), **Mevlânâ'dan Sonrası Mevlevîlik**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Güleç, İsmail (2008), **Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri**, İstanbul: Pan Yayıncılık.

_____ (2009), “ ‘Dağılmış İncileri Toplamaya’ Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı” **Turkish Studies** S. 4/6 Sonbahar.

_____ (2012), **Mesnevî Şerhi Rûhü'l-Mesnevî İsmail Hakkı Bursevî**, İstanbul: İnsan Yayınları.

Gümüş, Zehra (2009), “Mesnevi’ye Cevrî’nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât”, **Turkish Studies** S. 4/6 Sonbahar.

Gürer, Abdulkadir (2000), “Şeyh Gâlib Hakkında Yeni Bilgiler”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, C. 13, S. 1.

Hakan Karateke, “Ottoman Turkish Manuscripts and Documents at Harvard’s Houghton Library”, **Harvard Middle Eastern and Islamic Review** 7, 2006, s. 192.

Hasan Zeyyad (ty.), **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî**, Kahire: Daru'n-Nahza.

Hidayetoğlu, Ahmed Selâhaddin (1986), **Aynü'l-Füyûz (Tenkidli Metin ve İnceleme)**, Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Horata, Osman (2007), “Türk Kültür Hayatında Mevlânâ ve Mevlevilik”, **Türk Edebiyatı Tarihi** (editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. I, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Hökelekli, Hayati (2002), “kıskançlık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** 25. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57ee59fe1fc5b2.72854957 (30.09.2016)

<http://www.kuranmeali.org/> (25.10.2016)

Kahraman, Âlim (2012), “Üslûp (Türk Edebiyatı)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kara, İhsan (2013), **Seyyid Mustafa Rasim Efendi Tasavvuf Sözlüğü (İstilahat-ı İnsan-ı Kamil)**, 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

Kara, Mustafa (1996), **Tasavvufî Hayat**, 2. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.

Karabey, Turgut vd. (1996), **Şeyh Gâlib, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaismailoğlu, Adnan (2012), “Üslûp (Fars Edebiyatı)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 42. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karateke, Hakan (2006), “Ottoman Turkish Manuscripts and Documents at Harvard’s Houghton Library”, **Harvard Middle Eastern and Islamic Review 7**.

Kaya, Bayram (2007), “Nisbet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 33. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, Atabey (2008), “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007**, İstanbul: İBB.

Kılıç, Hulusi (1992), “Basriyyun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 5. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kılıç, Mustafa (2005), **Ebu'l-hayr Abdulmecid B. Muharrem Es-Sivâsî (971-1049/1563-1639)'nin "Fatıha Tefsiri"nin Tahkiki**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.
- Konuk, Ahmed Avni (2002), **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II**, Haz. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Konuk, Ahmed Avni (2012), **Mesnevî-i Şerif Şerhi C. 1-13**, Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi.
- Konuk, Ahmed Avni (2015), **Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Fîhi Mâ Fîh**, Haz. Selçuk Eraydın, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kutluk, İbrahim (2014), **Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ**, II. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçük, Abdurrahman (1993), "beytü'l-ma'mur", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 6. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 94.
- Mehmed Nazmi Efendi (2005), **Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği-Hediyetü'l-İhvân**, (Haz. Osman Türer), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996), **Sicill-i Osmanî 1. Cilt**, (Haz. Nuri Akbayram), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mengüç, Hilal Tuğba (2005), **İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi**, İstanbul: Fatih Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mertoğlu, Suat (2009), "Salâtü selâm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 36. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009. s. 23.

Molla Aliyyü'l-Kari, **Mirkatü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkatü'l-Mesabih**, Babü'l-İmani bi'l-Kader, (t.y), VIII.

Mutçalı, Serdar (2012), **Arapça- Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Nevevî (1972), **Riyazü's-Salihin**, Ter. Hasan Hüsnü Erdem ve Kıvâmüddin Burslan, Ankara: DİB Yayınları.

Nizameddin En-Nisâbü'rî (ty.), **Garaibü'l-Kur'an ve Regaibü'l-Furkan**, I, Beyrut: Dârü'l-Kütübi İlmîyye.

Okçu, Naci (2011), **Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı- Edebi Kişiliği- Eserleri Şiirlerinin Umûmî Tahlîli**, Ankara: TDV Yayınları.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf (2006), **Sefîne-i Evliyâ 3. Cilt** , (Haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Özdemir, Fatma (2011), **Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s. 468-734**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas.

Öztürk, Eyüp (2011), **İbnü's-Serrâc ve Mülevveh Dervişler (Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb İsimli Eseri Bağlamında)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Rûdânî (2011), **Büyük Hadis Külliyyatı 1. Cilt**, 4. Baskı, (Çev. Naim Erdoğan), İstanbul: İz Yayınları.

Sami, Şemseddin (2005), **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (2007), “Şerhler”, **Türk Edebiyatı Tarihi** (editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. II, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Seyyid Haydar Amûlî, **el-Mukaddimat min Kitabi Nassi'n-Nusûs**, (yy): Tus, 1367.

Sinanoğlu, Mustafa (2009) **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 37. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (1371) , **Sünen I-II**, (yy.)

Şahin, Ebubekir Sıddık (1997), **Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümelere**, Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şemseddin Muhammed Bin Yusuf El-Kirmânî (1431), **Şerhü'l-Kirmânî alâ Sahihü'l-Buhârî**, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Şensoy, Sedat (2010), "Ta'likât", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 39. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tahirü'l-Mevlevî (2014), **Şerh-i Mesnevî C. 1-10**, İstanbul: Şamil Yayınları.

Tan, Mehmet Harun (2005), **Abdülmeccid Sivasi'nin Mesnevi Sözlüğü (İnceleme-Metin-İndeks)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya.

TDK (2005), **Türkçe Sözlük**, 2005.

_____ (2009), **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I. Cilt**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Tolasa, Harun (2002), **Sehî, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Toparlı, Recep (1984), **Abdülmeccid Sivâsî Divanı**, 1. Baskı Sivas: Dilek Matbaası.

Topuzoğlu, Tefvik Rüştü (1997), “Hâşîye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 16. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1989), “Akıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 2. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2001), “kabz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 24. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2006), “müşâhede”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 32. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2007) “Rab”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 34. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 373.

_____ (2008), “Ruh”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2012), “Tevekkül”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 41. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2003), “mâsivâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 28. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uysal, Muhittin (2012), **Tasavvuf Kültüründe Hadis**, 1. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Uzun, Mustafa (1993), “Can”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, Nihat (2011), “Kur’ân’da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamalarını Yeniden Düşünmek”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 11, Sayı 3.

Ünver, İsmail (2008), “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Turkish Studies S. 3/6** Sonbahar.

Vehbe Zuhayli (2014), **et-Tefsirü'l-Münir**, İstanbul: Risale Yayınları.

Yananlı, H. Rahmi (2014), **Muhammed Nûrû'l-Arabî Noktatü'l-Beyan Noktanın Sırrı**, 2. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Yavuz, Yusuf Şevki (1991), “Ayne'l-yakîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 4. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2003), “Levh-i mahfuz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 27. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2012), “Te'vil”, **TDV İslam Ansiklopedisi 41. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazar, Sadık (2011), **Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yetik, Erhan (1998), “Hayret”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 17. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 60.

Yetiş, Kazım (1996), **Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

_____ (2006) , **Belâgattan Retoriğe**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, Hasan Kâmil (1993), “Cem””, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7. Cilt**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, Mehmet (1992), **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Yüce, Abdülhakim (2005), “**Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlâna**”, Tasavvuf, Sayı 15, 2005, s. 74.

Zavotçu, Gencay (2009), **Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Zekiyü'd-din el-Münzirî (1417), **et-Terğîb ve't-Terhîb**, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, III.

Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali Münâvî (2006), **Feyzü'l-kadir şerhü'l-camii's-sagir min ehadisi'l-beşiri'n-nezir I-VI**, tashih: Ahmed Abdüsselam, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

EKLER

ÖZ GEÇMİŞ

Seda UYSAL BOZASLAN, 15.06.1984 tarihinde Tekirdağ'da doğdu. İlkokulu Cumayeri'nde, ortaokul ve liseyi Düzce'de tamamladı. 2002-2007 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat bölümünü bitirdi. 2007-2008 döneminde Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD'de yüksek lisansa başladı. 2010 yılının aralık ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı. 2011 yılında "Şerif Muhammed Efendi'nin Menâkıbu'l-Evliyâsı (İnceleme-Metin-İndeks)" adlı yüksek lisans tezini görev yapmakta olduğu üniversitede tamamladı. Halen aynı kurumda görev yapmakta olan Seda UYSAL BOZASLAN, iyi derecede İngilizce, az derecede Fransızca ve Arapça bilmektedir.